Bud. di [illegible]

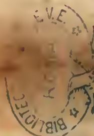
GVLIELMI
BVDAEI PARISIENSIS, CONSILIARII REGII,

Col. Rom. Soc. Iesu.

DE

ASSE ET PARTIBVS EIVS
LIBRI V.

*

LVGDVNI, APVD SEB. GRYPHIVM,
1542.

GVLIELMVS BVDAEVS PARISIENSIS,

Regius Secretarius, ad optimum quenq; & candidißimum uirum, literarum & philosophiæ studiosum,

PRAEFATIO IN LIBROS DE ASSE ET PARTIBVS EIVS.

ATVRA comparatum eße uidemus, ut qui aliquid efficere se poße confidāt, ij ad id aggrediendum, auspicandum, absoluendum, toto (ut dicitur) pectore totaq; cogitatione incumbant: idq; nihilo secius etsi absq; rei familiaris detrimento, aut ualetudinis incommodo facere non poße intelligant, nedum si nullū inde dignum operæprecium expectent. tanta uis est naturæ ad ea impellentis, ad quæ nos aptos fecit. Quum autem humanis animis nihil magis intelligentia ingenitum sit, quæ parens est ipsa omnis inuentionis: fit eiusdem naturæ instinctu, ut quàm quisque ingenio maximè præstat, tam is ad comminiscendum semper aliquid maximè intentus sit & pronus. Quod uidens (ut arbitror) Homerus ingeniorum uertex, homines alphestas interdum appellauit, quasi indagatores, & inueniendi ui præditos. Interdum id uocabulum pro hominibus usurpauit, quasi scilicet hoc hominis maximè proprium esse existimaret, indagare & inuenire. Inde artium omnium cōsummatio, quas Varro intra mille annos repertas & absolutas fuiße tra-

dit, cum uarias scilicet usus meditando excuderet artes: ut inquit Homerus *alter. Verumenimuero res multæ præclaræ ab antiquis uel inuentæ, uel usurpatæ, & in eorum usu positæ, ita uel æui situ squalidæ, uel incuria temporum neglectæ, uel rerum inclinationibus diu desitæ fuerunt, ut iterum inueniendas in usum suum easdem posteritas habuerit. Quare uirorum acrium doctorumque diligentia tantum una & altera ætate effectum est commentando, ut antiquitas propemodum interpolata in usum linguæ* La*tinæ ad nos peruenisse uideatur. Quum igitur ad ea quæ restabant inuestiganda, ita animatos æquales ætatis nostræ studiosos animaduerterem, ut certatim unusquisque in commune negotium nauare operam contenderet, quasi è medio desumere sibi gloriæ argumentum: ausus sum & ipse, cum ad hæc studia nec parum nec leuiter incubuissem, quæ comminisci potueram, in medium afferre: si forte ipsa quoque placere, & adiuuare laborem inquirentium possent.* I*taque* Annotationes *primum in* Pandectas *edidi: in quibus non pauca contra receptam in uulgus hominum opinionem, & multarum ætatum sententia præiudicatam, in iudicium deduxi, nonnulla etiam fortasse ne inter doctos quidem satis animaduersa. Qua in re utinam mihi non obfuerit quòd tumultuosius quàm decebat, in medium attuli quæ tumultuariè collegerã. ita enim inconsulto feruore me intuli in publicum, ut facilius culpam deprecari, quàm nunc inficiari aut excusare poßim: ausus ipse* Mineruam*(ut aiunt)* Athenis *uiolare, id est* Accursij *autoritatem inter iurisperitißimos obtrectare, quæ summa & optima pars est nostrorum magistratuum.* Nunc *alteram lucubrationem grandioris incepti operosiorisq; profero: nõ in unum genus illam quidem editam aut disciplinarum*

plinarum, aut artium: ſed in uniuerſum pertinentem ad antiquitatis interpretationem, & per omne propè genus autorum probiorum utraq; lingua patentem. Quin & illud intereſt, quòd in illa commentatione cum ignorantiæ alumnis res mihi tantũ fuit, quibus ferè ueritas retrorſum longius repetita perſuaderi uix poteſt. Docti autem uiri nullum mihi negotium faceſſere uidebantur, qui uel ipſi ueritatem ſuapte intelligentia deprehendere ſolent, uel dociles ad optimam quanq; doctrinam ſe præbere non grauantur. At uerò huius ea ratio eſt & conditio, minimè quidem ipſa popularis, ut quas res in iudicium affero, ijs de rebus cenſuiſſe rectè nõ niſi ſolus & unus poßim. Quo fit, ut ſi in ſumma forte operis (ò præcipitem ſcribendi ſortem, non modò ancipitem) hallucinatus eſſe uidear, omnium ſcriptorum recentiorum præiudicijs, & præcipuè doctißimi cuiuſque, damnatum me iri neceſſe ſit. Huius anxietatis unum id demum ſolatium habeo, quòd ſi ſecundum me (ut ſpero) doctorũ qui nunc ſunt ſuperſtites, conſenſus pronuntiarit, in huius certaminis palma nullam ſibi partem fortuna uendicabit, nullam inde frondem hominũ quiſquam præcerpturus eſt. Nam cum res attuli non forte fortuna repertas, ut legendo fit interdum, ſed omnibus ueſtigijs indagatas, ijsq; partim exoletis, partim perplexè inuolutis: tum uerò ita res nata tulit, ut enarratorum lites nullas uertere in meam rem potuerim, quum eodem errore (niſi fallor) concordes ad unum offenderim. ſic fit ut nec repoſitum cibum, nec frigidum attulerim, nec qui faſtidiũ mouere ſtomachis à copia lectionum redundantibus poſſit. Primus enim (ut reor) inſtaurandam hanc partem uetuſtatis ſuſcepi, non ab alijs illam quidem neglectam, ſed uel hactenus conclamatam, uel præuaricatione tranſmiſ-

 ſam

sam. Addidi etiam uocabula non è promptuaria penu sumpta, quum ipsum per se operis argumentum suopte gustu posset ad stomachos acriores facere, nulla etiam sermonis iucunditate conditum. Titulum operis eum elegi, qui rem tractandam implere rectè intelligentibus posset, nec tamen profiteri Archimedeum quoddam inuentum uideretur, aut auidam spem legentium immani pollicitatione frustrari. Nam neque eiusmodi librum condidisse glorior, qui in arce Mineruæ statim consecrandus sit: nec rursus cuiuslibet industriæ esse censeo, pondera & mensuras priscorum, nomismatis Græci Latiniq; rationem æstimationemq;, simul numerandi colligendiq; modum hoc tempore explicasse, ac priscam mundi opulentiam ad nummum perpendisse. Id quod nisi effecisse uidebor, propositi compos non ero. Mercimonij uerò expositi explicatio docebit (ut est in sermone hominum) quid institor rerum nouarum uisendum attulerit. Neque uerò uitio mihi uertetur (ut arbitror) quòd adhuc unus inuentus sim qui res densissimo situ uetustatis obductas refricare nunc auderem, reiq; complo ratæ & ab alijs abiectæ explicationem ab longioribus seculis repetere, quàm ut eorum nunc redire scientia postliminio posset, præsertim accedentibus tot memoriæ nostræ superiorisq; præiudicijs. Non sum enim nescius quosdam de opere tantum fama cognito, nec adhuc absoluto, sententiam eam tulisse, propè ut bidental mouisse à quibusdam existimarer, qui tanto interuallo hunc lapidem molirer ab omnibus intactum, aut certè inconcussum. Hoc autem ea de causa libentius suscepi, ut æqualium posterorumq; studia, nostrorum præcipuè, ad parem aut maiorem contentionem excitarem, & in eandem causam mecum quamplurimi incumberent. simul otiosæ huius uitæ rationem,

quam libens amplexatus sum, occasionem præbente temporis conditione, constare mihi apud patriam meam uolebam. Cuius rei indicium hoc esse uolo, quòd nemini unì hunc librum, sed genio Franciæ patriæ'que dicare constitui. Nullum enim amplius præmium laboris propè sesquiannui exoptaui, quàm ut gratiam uniuersim à Francis, & subinde à Parisiensibus municipibus meis inirem. Dolebam etiam uehementer eam opinionem temere inualuisse, quasi ingenia Gallica à Quinquatribus Mineruæ interdicto naturæ summouerentur. Qua de re in opere ipso quid sentirem explicui, nescio quàm appositè. Itaq; sub nomine iam dicto librum auspicatè proditurum censui, ut uel Genio uel Mineruæ Franciæ, quasi'que in æde Honoris publici dicatus esse uideatur. Nunc uiros doctos huius certaminis iudices, qui de captu nostro scriptis alijs cognito, coniecturam facturi sunt in huius operis summam, exorandos habeo, ut Areopagitarum more rem magis iudicandam quàm reum animaduertant. librum prius perlegant, relegant'que, argumenta probationes'que expendant: ita quod uisum fuerit, ad extremum pronuntient. Et quandò ita necesse est, ut ex oratione nostra æstimatio nostri fiat, quum libris in publicum editis calculum ipse iudicibus iam porrexerim, monitos eos uelim, ut specimen iudicij non à musteo adhuc stylo nostro tyrocinij'que feruore exultanti, sed ab austeriore sumant, aut qui iam intepuisse & consedisse uideatur: non aliter atque si de uino iudicium faciẽdum habeant, de amphora potius aut certè de dolio quàm de lacu sumi par sit. Postremò autem hoc libens ab omnibus lectoribus arbitris & ipsis operis postularim, ut cum mihi leuiores culpas condonarint, cui Aristarcho nullo uti licuit: sicubi

obscuriores fuimus, quàm ut abs quolibet lectore planè aut facilè intelligamur (ut certè interdum de industria fuimus, quoniam ita referre aut nostra aut decori arbitrabamur) ibi ut diem ipsi partim iudicij sui diffundant, quoad alios acriores consuluerint: partim quasi sibi hæc inquirere non uacet, aut pigeat, de figuratis locis non liquere fateantur potius, quàm ut præproperè aut iniquè quicquam de nobis pronuntient. Vale optime lector, & eandem in causam mecum primo quoq; tempore incumbe. Parisijs Idibus Martij, Anno domini

M. D. XIIII.

GVLIELMI BVDAEI PARISIENSIS, CONSILIARII REG. DE ASSE ET PARTIBVS EIVS,

LIBER PRIMVS.

ASSIS *partes sunt, Quadrans, Triens, Semis, Bes, & Dodrans, & aliæ enumeratæ in leg. Seruũ, sub titulo de hæredibus instituendis: libro duodetricesimo Pandectarum: quo in loco male sexcuns legitur per x, in priore syllaba, & per s, in posteriore, inuersa ortographia: quum uiceuersa sescunx & sescuncia unciam significet, & unciæ dimidium: qui error etiam in sescuplo inualuit, pro quo uocabulo sexcuplum per x, plerumq; legitur in exemplaribus, errore haud contemnendo. Est enim sexcuplũ, quod sexies id capit ad quod relationem habet: Græcè hexaplum appellatur: ut senarius sexcuplus est singularis numeri. at sescuplum per s, scriptum, quod & sesquiplum dicitur, numerum hemiolium significat, qui Latinè etiam sesquialter appellatur, ut quum dicimus senarium sesquiplum esse quaternarij. continet enim eum totum, et insuper dimidiam eius partem. Eadem ratione sescunx, & sescuncia hemioliam rationem ad unciam habet: & sesquipes ad pedem. Hæc autẽ omnia uocabula ab uncia*

Assis partes. Sexcuns. Sescunx. Sexcuplum. Sescuplum. Sesquialter.

declinata, per x, in fine ſcribenda ſunt, ut quincunx, ſeptunx, deunx: licet hoc perrarò à librarijs obſeruatum ſit. Hoc *autem ex eo intelligimus, quòd x recti caſus, in genitiuum per c exire ſolet: ut phœnix phœnicis, felix felicis: Sic igitur deuncis & ſeptuncis genitiui, deunx &*
Sesqui. *ſeptunx rectos ſuos expoſcunt. Porrò ſeſqui uocabulum in appoſitione inuentum, pro hemiolio accipiendum eſt, quod perinde eſt ac ſi dicas, tantundem & ſemis.* Cicero *in libro de* Oratore *perfecto:*Pes *(inquit) qui adhibetur ad numeros, partitur in tria, ut neceſſe ſit partem pedis aut æqualem eſſe alteri parti, aut altero tanto aut ſeſqui maiorem. ita ſit æqualis dactylus, duplus iambus, ſeſqui pæan.Seſqui appellauit pæana: quia pes omnis pæan longa una ſyllaba, & breuibus tribus conſtat. at longa ſyllaba in temporum metricorum ratione duas breues æquare dicitur. ita fit, ut tres breues longam unam dimidio ſuperent. nam ternarius ad binarium relatus, ſeſquialteram proportionem habet.* Quomodo *igitur dactylus æqualibus partibus conſtat, quia prima longa duabus breuibus æqualis eſt: ſic pæan alteram partem dimidio maiorem habet.* Iambus *etiam altero tanto maiorem, hoc eſt, duplam. breuis enim ſyllaba, longa eſt dimidiata.* Fortaſſe *autem illa uerba* Ciceronis *ſic legerētur rectius: aut altero tanto maiorem, aut ſeſqui: hoc ſenſu, ut pes altero tanto maior, in ſecunda ſui parte ſit duplus: qui autem non altero tanto, ſed dimidio maior eſt, ſit ſeſqui, ad priorem partem poſteriore parte relata: non autem ſeſqui maior: quia ſeſquiplum minus eſt duplo.* Locus *autem* Ciceronis *præpoſterè lectus, uiros doctos haud ita pridem in*
Sesqui. *errorem pertraxit.* In *compoſitione autem ſeſqui itidem dimidio maius ſignificat: quod* Græco *uocabulo hemiolium*

lium à nostris etiam appellatur, ut sesquipes, sesquicubitus, sesquidigitus, sesquiiugerum. unde sesquipedalia tigna apud Cæsarē, hoc est, pedis unius & dimidiati, quod ad crassitudinem referendum est: & apud Horatium *sesquipedalia uerba: & sesquimensis, mensis & semis.* Hoc *autem sesqui significat siue cum uocabulo componatur mensuram aut numeri aut temporis aut modi significante, siue etiam cum alio quocunque uocabulo, ut sesquiopera apud* Columellam, *& sesquiplaga apud* Plautum *&* Tacitum, *& sesculyxes in præfatione* Plinij: *quo uerbo, si rectè emēdatū est (nam eius uerbi* Plinij *uestigiū nullum in antiquis exemplaribus* Plinij *extat) ego hominem summè astutum & ueteratorem planè expolitum intelligo. fit eius uocabuli mentio apud* Nonium. Tacitus *libro* xv. Et *ille multum tremens, quum uix duobus ictibus caput amputauisset, sæuitiam apud* Neronem *iactauit, sesquiplaga interfectum à se dicendo.* Plautus *in* Captiuis: Inde *porrò in latomias lapidarias: ibi quum alij octonos lapides effodiunt, nisi quotidianus sesquiopus effeceris, sexcentoplago nomen indetur tibi. hoc est, nisi tu duodenos effoderis. Sesqui* Græci *non habent quomodo uno uocabulo significent, nec ideo minus eleganter id exprimunt, hoc modo loquentes, ut* Demosthenes κατὰ θεοκρίνου, ἐν τῇ τοῦ ἀριστομάχου οἰκίᾳ ἐδόθη τρία ἡμιμναῖα τούτῳ τῷ ἀνδροφωνήτῳ. Cum *sesquiminam dicere uellet,* τρία ἡμιμναῖα *dixit, hoc est, tres semiminas.* Sic Xenophon τρία ἡμιδαρεικὰ *pro sesquidarico dixit.* τοῖς στρατιώταις ἐποίησεν ἡμιόλιον τὸν μισθὸν, ἀντὶ δαρεικοῦ τρία ἡμιδαρεικά. Militi*bus sesquistipendium dedit, uel sesquiplum stipendium, & pro darico sesquidaricum pependit.* Et *in* Oeconomi*co* τριημιπόδιον *sesquipes, ut* πενθημιπόδιον, *duo pedes & semis* Sesculyxes.

semis, hoc est, quinque semisses. Cæterum sesquitertium, sesquiquartũ, sesquioctauũ, & alia quæ in proportionibus significandis usurpantur, & antehac non modò à mathematicis, sed etiam à doctissimus uiris frequentata sunt & prolata, rectè nec'ne & Latinè dicta sint, an secus, alterius esse instituti nunc duximus. Scio enim esse qui improbent: quibus ego non assentior, cum Cicero ex Platone Timæi locum repetens uti non dubitarit. Verum (ut diximus) ut sesquunx, sic etiam sesquuncia dicitur: & deunx, & deuncis in recto, & as & assis, & semis & semissis, bes & bessis. Varro libro primo de lingua Latina, assem ab ære dictũ esse putat. as enim & libra & pondo idem significant. unde assipondium & dupondius, ab asse fiunt: tressis, quadressis, nonussis, & decussis, pro tribus, quatuor, nouem, & decem assibus: & rursus pro binis decussibus uicessis: & tricessis pro tribus, hoc est tricenis assibus: & centussis pro denis decussibus: quo maius æris apud antiquos uocabulum nullum fuit. Persius:

As. Libra. Pondo. Centussis.

Persius. *Et centum Græcos curto centusse licetur.*

id est, centum assibus. Decussem Vitruuius pro decade accipit libro tertio, his uerbis: Platoni placuit denarium numerum ea re perfectum, quod ex singularibus rebus, quæ monades apud Græcos dicuntur, perficitur decussis, quæ simul ac undecim aut duodecim sunt factæ, quot superauerint, non possunt esse perfectæ donec ad alterum decussim peruenerint. Alibi pro decussatione accipit libro decimo, quo in loco de cochlea, id est, organo loquens sic inquit: Ita quò loci describuntur lineæ quæ sunt in longitudine spectantes, faciendæ decussationes, & in decussationibus finita puncta. his ita emendatè descriptis, sumitur saligna tenuis, aut de uitice secta regula, quæ uncta

liquida pice, figitur in primo decußis puncto, deinde traijcitur oblique ad incedentes longitudines & circuitiones decußium. Decusses & decussationes Vitruuius uocat rectas & exactas diuisiones complanatorum capitum tigni & exasceatorum: quæ decussatio fit ductis lineis quatuor ad centrum complanati tigni sese intersecantibus, ita ut lineæ areolas octo faciant trigonas, quas uulgò facies appellamus. ob id octantes ab eodem autore dicuntur. Hoc autem facile est intelligere, si quis per ambitum teretis materiæ, & in duobus summis capitibus læuigatæ complanatæ'que, ijsdem spatijs octo puncta adnotet, & à puncto ad punctum obuersarium perpetuam lineam ducat. sic enim fit, ut omnes lineæ per centrum planiciei transeant, & similitudinem stellæ reddant. Plinius libro XVIII. *de uentorum obseruatione loquens:* Obseruato solis ortu quocunque libeat die, stantibus hora diei sexta, sic ut ortum eum à sinistro humero habeãt, contra mediam faciem meridies, à uertice septentrio erit: qui ita limes per agrum currit, cardo appellatur. Circumagi deinde melius est, ut umbram suam quisque cernat: alioquin post hominem erit. ergo permutatis lateribus, ut ortus illius diei à dextro humero fiat, occasus à sinistro: tunc erit hora sexta, quum minima umbra contra medium fiat hominem. per huius mediam longitudinem duci sarculo sulcum, uel cinere lineam uerbi gratia pedum uiginti conueniet: mediam'que mensuram, hoc est, in decimo pede, circunscribi circulo paruo, qui uocetur umbilicus. per hunc medium transuersa currat alia linea: hæc erit ab exortu æquinoctiali ad occasum æquinoctialem: & limes qui ita secabit agrum, decumanus uocabitur. ducantur deinde aliæ duæ lineæ in decusseis obliquæ, ita ut à

Octantes.

Cap. 33.

Cardo.

ut à ſeptentrionis dextera læua'que ad auſtri dexteram læuamq; deſcendant, omnes per eundem currant umbilicum, omnes inter ſe pares ſint, omnium paria interualla.

Decuſſare. *Qui hunc locũ* Plinij *intelligit, quid ſit decuſſare, optime nouit. Quòd ſi quis* Pliniũ *eo in loco nõ facile intelligit, uideat* Vitruuium *libro primo, & octogonum ſchema apud eum decuſſatum: quo in loco de colligendis uentorum flatibus loquitur. Verùm quandoquidem eum in locum* Plinij *incidimus, obiter duo eius uerba emendanda duximus, id quod in hoc opere ſæpenumero faciemus. ſic enim fert inſtituti operis ratio, ut non contemnendum operæprecium facturi uideamur, ſi in huiuſmodi diuerticula caſtigationum modicè euagemur: nec ſi id facere aut nolimus, aut nequeamus, curſum inoffenſum tenere tractatus hic noſter poßit. Quandoquidem igitur in eam neceßitatem incurrimus nonnunquam librorum caſtigandi, & eodem legentium utilitas non parua, nec ſine quadam oblectatione competitura uidetur, age uideamus an ab hoc loco haud abſurde auſpicaturi uideamur, qui ut ſilentio fortaſſe præteriri poterit ſine præuaricationis nota, ſic ita obtuliſſe ſe uidetur, ut uitio uerti nobis non poßit, quaſi occaſionem eius quæſierimus. ſequitur enim uerba* Plinij *ſupradicta continuò hic uerſus: Quæ ratio ſemel in quoque agro ineunda erit, uel ſæpius ſi libeat, ita uitæ ligno facienda regulis paribus in tympanum exiguum, ſed circinatum adactis. Sic in omnibus impreßis libris legitur, conniuente etiam* Hermolao Barbaro Plinij *caſtigatore. ego ex antiquis ſic reſtituendum*

Plinij locus. *puto, Vel ſæpius, ſi libeat uti, è ligno facienda regulis paribus. quorum uerborum apertus eſt ſenſus.* Decußis *ſignificationem* Columella *quoque clarè ſignificat libro*

quinto

quinto de iugata uinea loquēs: Ferè autem prædicta ætas læto solo trunco'que tres materias, rarò quatuor deside=rat, quæ per totidem parteis ab alligatore diuidi debet: nihil enim refert iugum in stellam decussari atque diduci, nisi & palmites adiungantur. Decussare propriè per medium secare significat, id quod ostendit Cicero in libro de uniuersitate, quum inquit, *Hanc igitur omnem coniunctionem duplicem in longitudinē diffidit, mediæq; accommodans, mediam quasi decussauit.* Plena enim decussatio fit cum litera X, in seipsam transuersa incidit, ut ex eo loco Platonis intelligendum datur, quem Cicero Latinum fecit. Martianus de coluris loquens in octauo, *Alij à cardine meridiano inchoamenta circuli perhibentes, eundem per arcticum uerticem unde ortus est, denuo retulerunt: qui quidem alium ab ortu circulum decussantes, in quatuor quadras mundi ambitum discreuerunt.* Et Decussatim apud eundem in primo, *Hinc rosis decussatim uinculatis sertata contextio.* Post unciam sequūtur partes unciæ, ut semuncia, id est dimidium unciæ: & sextula, sexta pars unciæ: uerbum etiam in testamentis usurpatū. Cicero pro Cecinna: *Testamēto facto mulier moritur: facit hæc hæredē ex deunce & semuncia Cecinnam, ex duabus sextulis M. Fulcinium libertū superioris uiri, Ebutio sextulam aspergit.* Hæreditatem, id est assem, his uerbis Cicero in deuncem, semunciam, & tres sextulas diuisit. Ex quo liquet sextulam tertiam esse partem semūciæ, & unciæ sextā. Duas sextulas dixit pro tertia parte unciæ, quū tamen aliud uocabulū Latinū haberet, duellā scilicet. nā duæ sextulæ duellā faciunt: quæ tertia pars est unciæ, hoc est sexta de tricesima totius assis. Post hæc sequitur drachma, octaua pars unciæ: quæ ipsa geminata siciliquū efficit

Decussare. Semuncia. Sextula. Duella. Drachma. Siciliquum.

efficit, aßis duodequinquagesimam. Drachma in terna
Scrupulum. Gramma. *scrupula distribuitur, quæ à Græcis grammata, id est, literæ ideo dicuntur, quòd quatuor & uiginti literas Græci in alphabeto suo habēt, quot uncia scrupulos capit, & dies ciuilis horas. Scrupulum rursus in binos obolos diui-*
Semiobolos. *ditur, ut obolus in binos semiobolos. Vltra has minutias nullum est uocabulum facilè Latinis usurpatum. Itaque*
Vocabula mē-sorum. *mensores post mensuras maiores (de quibus ipsis satis latè in Annotationibus nostris diximus) ad pedem descendentes & palmum, nec habentes quomodo palmum commode deuiderent (ut autor est Boëthius) id quod inter palmum & digitum medium erat, unciam uocare institue-*
Stater. *runt, secundo loco digitum, tertio staterem, id est, semunciam, quarto quadrātem, quinto drachmam, sexto scrupulum, septimo obolum, octauo semiobolum, quem Græci ceratium uocant, nono siliquam, decimo loco punctum, undecimo minutum, duodecimo momentum posuerunt. Alij*
Ceratium. *siliquam Latine putant esse id quod Græci ceratium di-*
Siliqua. *cunt, hoc est, siliquæ fructus granum. Siliqua in Italia nascitur hodie quoque longitudine digitali, latitudine pollicari, ut autor est Plinius, intus habet grana, quæ sena*
Pedis diuisio. *singula scrupula pendent, hoc est, diobolum. Pes igitur in duodenas uncias partitur, dicimusq; semissem pro sex pollicibus, ut nostrates loquuntur, id est, octo digitis. Spithame Græco uocabulo dicitur mensura digitorum duodecim. hanc nostri dodrantem appellare solent. Palmus quaternos digitos significat, & alio nomine quadrans uocatur. eademq; ratio in reliquis seruatur, ut in triente & besse, quorū ratio facilius pollicum usu, quàm digitorum iniri potest, ut triens quaternos pollices significet, & bes octonos. & itidem in minutijs. est enim*

pollex

pollex medius inter palmum & digitum, quam unciam Pollex. *Boëthius à mensoribus uocitatam esse dicit. Varro libro* I. *rerum rusticarũ, Iugeri, inquit, pars minima dicitur scrupulum, id est, decem pedes, & longitudine & latitudine quadratum. ab hoc principio mensores nonnunquam dicunt in subsiciuum esse unciam agri aut sextantem.* Iugerum. *Hoc pugnare uidebitur cum antedictis, nisi intelligamus unciã agri duodecimam partem iugeri intelligi, unciæ autem quartam & uicesimam scrupulum esse, hoc est drachmæ tertiam: qua ratione fit, ut ducenta octogintaocto scrupula sint in iugero: quæ si centenario multiplicentur (hoc est denis quoquo uersus pedibus, ex sentẽtia Varronis supradicta) duodetriginta pedum quadratorum millia, & octingenti pedes fient, quæ est mensura iugeri. Varronis igitur uerba ita intelligenda sunt, ut ab uncia agri ad ultimam minutiam descendatur, quam uult esse scrupulum, hoc est, ducentesimam & octogesimam octauam partem iugeri, & iugerum ducentesimam partem centuriæ. Rursusq; à scrupulo quasi metiendi initio ad unciam perueniri, & sextantem, & alia mensurarum maiorum uocabula. Subsiciuum autem uerbum est mensorum, ut alia permulta, quorum Boëthius in geometria meminit. Columella uerò libro* VI. *iugeri partitionem faciens, minutias à dimidiato scrupulo inchoandas esse censet. sic enim inquit: Vt à minima autem parte iugeri, id est, ab dimidio scrupulo incipiam, pars ducentesima octogesimaoctaua pedes efficit quinquaginta, id est iugeri dimidium scrupulum. Verùm numerus eo in loco corruptus est. non enim pars ducentesima octogesimaoctaua, sed pars quingentesima septuagesimasexta legendum est. sic enim recta calculi ratio exposcit, & facile est ex Varrone intelligere, & ex ijs quæ* Subsiciuum. Columellæ locus restitutus.

apud eundem Columellam ſequuntur: quanquam & ipſa corruptiſsima ſunt. ſed hoc modo emendanda, totusq; locus ille ſic legendus, Vt à minima parte, id eſt à dimidio ſcrupulo incipiamus, pars quingenteſima ſeptuageſimaſexta, pedes efficit quinquaginta, id eſt iugeri dimidium ſcrupulum. pars ducenteſima octogeſimaoctaua, pedes centum, hoc eſt ſcrupulum. pars centeſima quadrageſimaquarta, pedes ducentos, hoc eſt ſcrupula duo. pars ſeptuageſimaſecunda, pedes quadringentos, hoc eſt ſextulam, in qua ſunt ſcrupula quatuor. pars quadrageſimaoctaua, pedes ſexcẽtos, hoc eſt ſiciliquum, in quo ſunt ſcrupula ſex. Reliqua quæ ſequuntur eo in loco, emendata ferè ſunt. Columella igitur minutias à ſemiſcrupulo inchoandas eſſe cenſet. nam ulteriores (inquit) perſequi superuacuum eſt, pro quibus nihil dependitur mercedis, ſed ſuperiores tantum partes cadunt in æſtimationem facti operis. de mercede foſſorum & agricultorum intelligens.

De ſcrupulo, & reliquis uocabulis.

Ordo igitur huiuſmodi eſt, ut à dimidio ſcrupuli ad ſcrupulum tranſeat, à ſcrupulo ad ſextulam, in qua ſunt ſcrupula quatuor. idem eſt enim ſcrupulum quod gramma, quarta & uiceſima pars unciæ, & ſextula ſexta pars. Porrò à ſextula tranſitum facit ad ſiciliquum, id eſt ſcrupula ſena. nam drachma geminata ſiciliquum efficit. quare

Siciliquus.

ſiciliquus quarta pars eſt unciæ. à ſiciliquo ad ſemunciam progreditur, in qua ſcrupula duodecim. ita ad unciam, & ab ea ad ſextantem, deinceps ad quadrantem trientemq; & quincuncem uſque dum ad aſſem, id eſt iugerum perueniat. hic eſt eorum uerborum ordo ſurſum uerſus, & uiceuerſa deorſum, id eſt ab aſſe ad ſemiſcrupulum. Vncia autem à Boëthio non pro duodecima iugeri parte, ſed pro digito ac triente digiti accipitur,

quem

quem pollicem nostri uocant. huiusmodi autem uncia pedem habet pro asse: & eam non agricolæ, sed mensores & geodætæ secuti sunt, quorum olim apud Romanos ars fuit celebrata, & uocabula artis propria, quanquam ea sit alioqui ratio horum uocabulorum, ut omne corpus & res omnis denique in assem eiusq; partes diuidi poßit. siquidem Vitruuius libro III. *architecturæ, senarium numerum in has partes diuisit, his uerbis, Mathematici uerò contrà disputantes, ea re perfectum esse dixerunt numerum qui sex dicitur, quòd is numerus habet partitiones eorum rationibus sex numero conuenientes: sic sextantem unum, trientem duo, semissem tria, bessem (quem dimœron dicunt) quatuor, quintarium (quem pentamœron dicunt) quinque, perfectum sex. Ne autem scrupulosa hæc magis quàm necessaria horum uerborum enarratio uideatur, ueniamus ad exempla, ut ex ijs intelligatur citra huius rei explanationem autores linguæ Latinæ perfectè intelligi non posse: magnumq; lumen rei literariæ accedere hinc posse, & (ut spero) accessurum. Columella libro* XIII. *Ad prædictum autem modum musti adijci debent hi odores, myrrhæ quincunx, calami pondo libra, caßiæ selibra, amomi pondo quadrans, croci quincunx. Plinius libro* XIII. *de citrinis mensis loquens, Qua in re non omittendũ uidetur Tyberio principi mensam quatuor pedes sextante & siciliquo excedentem, tota uerò craßitudine sescunciali, operimento conchylij & laminæ per medium uestitam fuisse. Quibus uerbis Plinius mensam eam quatuor pedes longitudinis habuisse significauit, & duos præterea pollices, & pollicis quadrantem: craßitudine uerò sesquipollicem æquauisse. Idem ibidem, Magnitudo amplißima adhuc fuit unius com*

Geodæsia.

Res omnis in assem eiusq; partes diuidi.

Cap. 15.

missæ ex orbibus dimidiatis duobus, à rege Mauritaniæ Ptolemæo, quatuor pedum & semipedis per medium ambitum, craßitudine quadrantali: maiusq; miraculum in ea est artis latente iunctura, quàm potuisset esse natura solidæ. item à Nomio Tyberij Cæsaris liberto cognomen trahentis, tribus siciliquis infra quatuor pedes, totidemq; infra semipedem craßitudinis. Plinius craßitudinem quadrantalem dixit, quæ quatuor esset digitorum. longitudini autem quaternûm pedum tres pollicis partes, id est, dodrantem pollicis defuisse significat, qui unus est digitus: & tantundem semipedali craßitudini. Idem libro

Cap.5. XXVII. *Asplenum sunt qui Hermionium uocant, folijs trientalibus multis, radice limosa.* & rursus eodem

Cap.11. libro, *Inter omnes herbas lithospermo nihil est mirabilius, alij ægonychon uocant, alij diospyron. herba quin-*

Quicuncialis herba. *cuncialis ferè, folijs duplo maioribus quàm rutæ.* Quincuncialem herbam appellauit minorem semipede, & septenûm ferme digitorum. sequitur enim pòst paulò: *Iacere eam atque humi serpere autores tradunt.* Idem libro

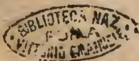
Cap.8. XXXIII. de lapide Lydio loquens, *Sunt autem modici, quaternas uncias longitudinis, binasq; latitudinis non excedentes.* Vitruuius libro III. *Craßitudines autem graduum ita finiendas censeo, ut neque craßiores dextante, neque tenuiores dodrante sint collocatæ. sic enim durus non erit ascensus.* Dodrantem appellauit duodecim digitos, dextantem decem pollices. Idem libro quinto, *Superq; laterculis bessalibus pilæ struantur, ita dispositæ, uti bipedales tegulæ poßint suprà esse collocatæ.* Bessales dixit laterculos, qui octo pollicum longitudinem habent. Liuius libro quinto ab Vrbe condita: *Terna iugera & septunces uiritim diuiserunt.* Septunces dixit pro dimidiato

diato iugero, & duodecima parte iugeri. Tertij Regum septimo, Craßitudo autem luteris, trium unciarum erat. Pro quo secundi Paralip. quarto legitur, Porrò uastitas eius habebat mensuram palmi. Palmus autem, ut alibi diximus, quatuor digitorum est, & quadrans appellatur: licet palmus pro dodrante interdum usurpetur. Hoc glossularij illorum librorum diuinasse magis quàm intellexisse uidentur: quippe cum diuus Hieronymus in præfatione libri Iob ita scripsisset: Habeant qui uolunt ueteres libros uel in membranis auro argentoq; descriptos, uel uncialibus (ut uulgò aiunt) literis onera magis exarata, quàm codices. Hæc inquam cum enarraret interpres, unciales literas esse dixit auri unciam appendentes, uel auri uncia constantes, ignarus uidelicet horum uocabulorum significationis. Vnciales enim literas Hieronymus intelligi uoluit pollicis craßitudine exaratas. Pari ignorantia & illa eiusdem præfationis uerba imperiti transmittunt: Obliquus enim (inquit ille) etiam apud Hebræos liber hic fertur, & lubricus, & (quod Græci rhetores uocant) eschematismenos, dum qui aliud loquitur, aliud agit. Quod uerbum primæ literæ aphæresi acephalum factum est. uulgò enim e, præcisa, schematismenos in exemplaribus lectitatur. Nicolaus Liranus Huguitionis autoritate fretus, mirificè hoc uerbum enarrauit: ueritas tamen hoc habet, ut eschematismenos liber Iob ab eo autore eleganter dictus sit, qui figuris uerborum sententiarumq; uariatus & quodammodo uelatus atque adeò uestitus sit. Schemata enim, id est, figuræ, duorum sunt generum, id est, dictionis, & sententiæ: sed quæ sententiarum dicuntur, maximè in oratorio sunt instrumento. Schemata enim à Græcis dicuntur quasi gestus quidam & configuratio-

Vnciales literæ.

Eschematismenos.

Schemata.

nes, habitusq́; orationis: quæ omnia propemodum Cicero in III. de Oratore enumerauit, sed simplici contentus nomenclatura, ut qui oratoris magis personam, quàm rhetoris & sophistæ, in ijs libris suscepisset, quomodo & in libro de Oratore perfecto. quapropter Fabius quasi Ciceronis enarrator, luculenter & copiose ex Ciceronis

Cap. 1. præscripto de figuris disseruit. Ex cuius uerbis libro IX. quid sit schema, discere facilè poterimus: Sed si habitus quidam (inquit ille) & quasi gestus sic appellandi sunt, id demum hoc loco schema dici oportebit, quod sit à simplici ac in promptu posito dicendi modo poëticè uel oratoriè immutatum. sic enim uerum erit aliam esse orationem

Aschematistos aschematiston, id est, carentem figuris (quod uitium non inter minima est) aliam eschematismenen, id est, figuratam. hactenus Fabius. Ex cuius uerbis intelligimus diuum Hieronymum ut literarum bonarum non ignarum,

Eschematismenos. sic plerunque non dissimulatorem, librum illum eschematismenon, id est, figuratum ideo appellasse, quòd non simplici ac uulgari sensu res diuinas, & in uera germanaq́; philosophia reconditas posteritati tradiderit: sed figurato stylo, atq; à sensu communi alieno & abhorrente: ut mirari non debeamus si arcanæ abditæq́; doctrinæ sensum quilibet non capiat, quem Hieronymus obliquum ac lubricum appellat ob dialogorum ambagem. Cum autem

Poëmatis genera tria. sint poëmatis genera tria (ut ferè autores tradunt) dramaticum, id est, actiuum uel actuosum: exegematicum, id est, enunciatiuum: & quod est inter utrunque anceps

Dramaticum opus. mictum, id est, ex utroque mixtum: dramaticum est in quo personæ agunt solæ absque ulla poëtæ ipsius & autoris interlocutione: cuiusmodi tragœdiæ sunt, & comœdiæ,

Exegematicū, & quædam Vergilij Bucolica. Exegematicum autem genus

nus est in quo poëta omnia narrat sine ulla personarum interlocutione. In hoc omnia didascalico more & simplici traduntur, ut Georgica eiusdem Maronis. Is igitur liber qui Iob inscribitur, uel id poëma potius (ut autor est Hieronymus) dramatico & mimetico, id est, imitatiuo, charactere conscriptus est. siquidem in eo personarum actus uidemus uelut in scenam quandam prodeuntium, non popularibus oculis, sed philosophicis inseruientem. Porrò cum schemata exornandis poëmatis & orationibus inuenta sint, cum etiam præbent usum, quòd magis ijs multo afficimur & permouemur, quæ figuratè nobis, quàm quæ simpliciter & communi sensu traduntur: propter quod Fabius de ui figuratæ orationis loquens, Nam si frons (inquit) oculi, manus, multum ad motum animorum ualent: quanto plus orationis ipsius uultus, ad id quod intendimus conficere, compositus? Est enim figura, sicut nomine ipso apparet, conformatio quædam orationis remota à communi & primùm se offerente ratione. Tranquillus in Vespasiano: Amicorum libertatem, causidicorũ figuras, ac philosophorum contumaciam leuißimè tulit. Figuras Tranquillus appellat obliqua dicta, quæ non recta & simplici sententia, sed obliqua prætextaq; imperatorem ipsum taxabant. Idem in Donutia. Hermogenem Tarsensem occidit propter quasdam in historia figuras, librarijs etiam qui eam descripserant, crucifixis. Ruffinus contra Hieronymum scribens, Nam & sanctum, inquit, Ambrosium episcopum qualibus figuris laceret, qualibus obtrectationibus secet, in ijs ipsis in quibus laudet Origenem, ex præfationibus eius edocebo. & Hieronymus ad Ruffinum, Iam tuæ moderationis erit, & tuorum, nullam occasionem impatientibus dare, ne non omnes similes mei Figura.

Figuratæ laudes. *inuenias, qui poßint figuratis laudibus delectari.* Et apud *eundem figuratæ controuersiæ in eundem sensum intelligendæ.* Martialis libro III. Epigramm.

Schema. *Schemate nec dubio, sed apertè nominat illam,*
Quam recipit sexto mense superba Venus.

Vt ad rem longiusculè digreßi redeamus, res omnis in asCap. 14. *sis partes facilè diuiditur.* Plinius libro secundo, *Lunam haud dubium est lucere dodrantes semuncias horarum, ab secunda adijcientem ad plenum orbem, detrahen-* Locus Plinij animaduersione dignus. *tem'que in diminutionem. Cuius dicti subobscuri huiusce modi sensus est,* Lunam cum à coitu (*quod interlunium dicitur*) *emergit, id quod fit secunda statim die: lucere primùm tres partes unius horæ nocturnæ, & insuper quartam & uicesimam horæ partem, seu mauis, undeuiginti uicesimasquartas horæ: à secunda deinceps ad plenilunium die quolibet tantundem incrementi lucendo adijcere: & rursus à plenilunio eadem ratione eodemq; modo decrementi lucere minus, minusq; quotidie usque ad intermestrem lunam, quo tempore cum sole coit.* Idem Cap. 32. *libro* XVIII. *de eadem luna loquens,* Supra terras autem erit *quandiu & sol, interlunio, & prima tota die: secunda, horæ noctis unius dextante siciliquo: ac deinde tertia usque ad quintamdecimam, multiplicatis horarum ijsdem portionibus. quintadecima, tota supra terras noctu erit, eademq; sub terris tota die: decimasexta, ad primæ horæ nocturnæ dextantem siciliquum sub terra aget: easdem'que portiones horarum per singulos dies adijciet usque ad interlunium: & quantum primis partibus noctis detraxerit, quòd sub terris agat, tantundem nouißimis ex die adijciet super terram.* Dextantem & siciliquũ *decem esse uncias cum quarta parte unciæ, nemo est qui ignoret.*

ignoret. ita quod Plinius libr. I I. undeuiginti quartas & uicesimas horæ dixerat crescenti lunæ quotidie accrescere, amplius deinceps ampliusq; lucendo, & uiceuersa decresceti ratione eadem moduloq; eodem decedere: ipse libro X V I I I. *quasi eorum immemor quæ secundo uolumine dixerat, uiginti quartas & uicesimas & semis præterea dixit, id est, unam quadragesimamoctauam. dextans enim uiginti uicesimasquartas ualet, & siciliquus unam duodequinquagesimam: ut suspicari subeat Plinium utrobiq; non eundem autorem eãdemq; obseruationem secutum: quanquam in nonnullis alijs quoq; locis, uel amanuẽsium culpa, uel propria hallucinatione (ut fit in uaria ac multiplici lectione) lapsus est: tametsi id fidem excedere uidetur, uirum usqueadeo & ingenio acrem, & industria accuratum, apertis interdum in rebus lapsum esse: ac ne id quidem modò, sed eidem etiam obliuionem antedictorum obrepsisse, præsertim cum ad principem scriberet, & obseruari præterea se acribus obtrectatorum oculis, captariq; non nesciret: id quod facilè intelligimus ex librorum præfationibus interdum amarulentis. Proinde apologiam Plinij licet quis meditetur, qui hæc & huiuscemodi diluere se posse speret: ego (quod ad me attinet) non usqueadeo sacrosanctam Plinij autoritatem, ac ne cuiusquam quidem antiquorum, debere esse censeo, ut non præsentißimum Veritatis numen fuisse semper foreq; apud æquos bonosq; iudices meminerimus: cuius ut sacerdotes multi olim fuerunt, sic Plinius ipse antistes mihi fuisse uidetur. non enim tantum maioribus ipse tribuisse comperietur, siquis animaduerterit, ut eorum quaque in parte culpam ullam obruendam silentio censuerit posteritati dispendioso: nedum ut cuiusquam errata quo iure quà que iniuria tueri*

Plinius interdum memoria defectus est.

Plinij laus.

ri insliterit. In *quo mihi nostræ memoriæ homines doctissimi absurdula quadam religione obstrinxisse æqualium suorum & posterorum iudicia uidentur, qui quidem ipsi eorum exemplo antiquitatis nomen nudum, uenerandum esse numinis instar duxissent.* Ego *uerò antiquos quoque illos, homines ut nos fuisse puto, & aliqua etiam scripsiße quæ parum intelligerent. nec ita annosi æui prærogatiuam sequor, ut non in opus hoc* Plinia*num, eximium omnino & rerum propè omnium ut digestione consertũ, sic uarietate distinctum, errores quosdam irrepsisse, affirmare præfidenter ausim: quos nemo quantumuis acer, modò non impudens quoq; sit, defendendos recipere sustineat. siquidem ut nunc mittam ea quæ in stirpibus, quæ in herbis, quæ in medicinis ex* Dio*scoride &* T*heophrasto docti quidam & diligentes harum rerum obseruatores adnotauerunt, in quibus sæpe* Plini*us nunc exemplarium uitio, nunc æquiuocatione falsus est, dum uel opus immensum lectionisq; multiplicis urgeret, uel iudicium ipse certum ijs rebus describendis adhibere nequiret, quas aut oculis non subiecerat, aut non satis meminerat:* Vt *igitur illa mittam, quæ culpæ magis quàm crimini dari possunt, neminem esse arbitror eorum qui* Plin*ij studiosi sunt, qui* Plinio *patrocinari in eo uelit quod libr. quarto de* Hy*perboreis dixit:* Po*ne eos, inquit, montes ultra Aquilonem gens fœlix (si credimus) quos* Hy*perboreos appellauere, annoso degit æuo, fabulosis celebrata miraculis.* I*bi creduntur esse cardines mundi, extremi'que siderum ambitus, semestri luce & una die solis auersi: non (ut imperiti dixere) ab æquinoctio uerno in autumnum. Semel in anno solstitio oriuntur ijs soles: bruma'que semel occidunt. & libr.*

Plinij erratum Cap. 12

secundo

ſecundo. In Britannia lucidæ noctes haud dubiè repromittunt, id quod cogit ratio credi, ſolſtitialibus diebus accedente ſole propius uerticem mundi, anguſto lucis ambitu, ſubiectæ terræ continuos dies haberi ſenis menſibus, noctes'que è diuerſo ad brumam remoto: quod fieri in inſula Thyle, Pytheas Maßilienſis prodidit. Cap.75.
Quæro quonam modo hoc dictum tueri poſſemus, etiam ſi ab Eudoxo dictum eſſet: cum ratio ſphærica haud dubie deprehendat eos, qui polum Arcticum pro uertice habent, etiam æquinoctialem habere pro circulo finitore? At qui æquinoctialem pro finitore habent, eos neceſſe eſt nullam noctem habere, ſed diem perpetuum quoad ſol fertur per ſigna ſeptentrionalia: id quod fit ab Ariete ad Libram, id eſt, ab æquinoctio uerno ad alterum æquinoctium. & uiceuerſa perpetuam noctem, quoad ſol per ſigna auſtralia uiam facit, id eſt, à Libra ad Arietem: ita ut illis annus uertens ſemeſtri luce & æquali nocte tranſigatur, unico per annum ortu atque occaſu ſolis. At hoc Plinius non ab æquinoctio uerno ad autumnum, ſed à ſtolſtitio ad brumam fieri locis illis contendit: qui rurſus libro quarto, quaſi parum ſibi in ea re conſtans, ita inquit, Vltima omnium quæ memorantur, Thyle: in qua ſolſtitio nullas eſſe noctes indicauimus, Cancri ſignũ ſole tranſeunte: nullosq́; contrà per brumam dies. Hæc quidam ſenis menſibus continuis fieri arbitrantur. Ex quibus uerbis cõijcio, quod Pytheas Maßilienſis de ſolſtitio et bruma dixerat, id eſt, de duobus tantum diebus, id Plinium de ſenis menſibus dixiſſe: propterea quòd ſphærici autores rationibus id demonſtrãt. quare in hoc hallucinatus eſſe uidetur, qui quod ab æquinoctio in æquinoctiũ fit, a ſolſtitio ad ſtolſtitiũ fieri Cap.16.

ſcripſit

ſcripſit Strab.li. VII. de Sauromatis loquẽs, qui et Sarmatæ dicuntur, διὰ δὲ τὴν ἄγνοιαν τῶν τόπων τούτων οἱ τὰ ῥιπαῖα ὄρη καὶ τοὺς ὑπερβορέους μυθοποιοῦντες, λόγου ἠξίωνται, καὶ πυθέας ὁ μασσαλιώτης κατεψεύσατο ταῦτα τὰ παρωκεανιτίδος, προσχήματι χρώμενος τῇ περὶ τὰ οὐράνια καὶ τὰ μαθηματικὰ ἱστορίᾳ. Propter horũ autem (inquit) locorũ ignorantiã, ij qui Riphæos mõtes, & populos Hyperboreos fabulati ſunt, in hominum exiſtimationem uenerunt, & ipſe Pytheas Maſsilienſis mendaciter hæc ſcripſit, quæ ad Oceani littus pertinent, illo uſus prætextu, quòd cœleſtium & mathematicarum rerum hiſtoriam ſcriberet. Martianus (quod miror) Plinium in hoc ſequutus eſt, his uerbis in ſexto: In Britannia (inquit) noctes decem & ſeptem horarum: ſolſtitiali uerò tempore cum cœli uerticem ſol inuectus, ſubiectas læuorſum terras perpetui diei continuatione colluſtrat, item'que brumali deſcenſu ſemianuam facit horrere noctem: quod in inſula Thyle compertum Pytheas Maſsilienſis aſſeruit. Pomponius Mela de his loquens libro tertio ita inquit, In Aſiatico littore primi Hyperborei ſuper Aquilonem Riphæos'que montes ſub ipſo ſiderum cardine iacent: ubi ſol non quotidie ut nobis, ſed primùm uerno æquinoctio exortus, autumnali demum occidit: & ideo ſex menſibus dies, & totidem alijs nox uſque continua eſt. Si uerum eſt Plinij dictum, neceſſe eſt ut Mela autor probatiſsimus ignarus ſphæricæ rationis fuerit, & unus eorũ quos Plinius imperitos appellauit. Enimuero in ſupradictis lapſum eſſe Plinium per rerum mathematicarum ignorantiam, ut perſuadere mihi nolim, ſic nequeam ſi uelim. non enim rudimẽta tantùm mathematicarum artium perdidiciſſe Plinius uidetur, id eſt, ſphæricæ diſciplinæ rationem,

nem, quam necessariam esse de situ orbis scribẽtibus Strabo nobilis geographus libro primo docuit: sed etiam astronomiam ipsam non leuiter attigisse: eiusq; asseclam diopticam. nam absque harum rerum peritia quonam modo stellarum erraticarum circulos, cursus, stationes, retrogressus, accessus terræ citimos, recessus'que ultimos, res omnino perplexas, explicare inaudita breuitate quiret? Adde triplicem umbrarum rationem luculenter ab eo scite'que expeditam. nam solis lunæq; magnitudinem, & eorum deliquia, ecquis enarrare expeditius aut docere potuit? Ambages certè lunares, & desultorij sideris mirificas uicißitudines, nec elegantius quisquam priscorum, nec explanatius totidem uerbis complecti potuisset: tametsi rursus in magnitudine Lunæ *etiam suo sibi testimonio reprehenditur: quum mucrone umbræ terræ luna in deliquio obscuretur eodem ipso autore, & ipse tamen lunam maiorem esse terra dixerit: quæ duo dicta colliduntur inuicem. sed sic sunt res mathematicæ.* Neq; *uerò legitimam ipsam harum rerum scientiam nouisse tantùm* Plinius *uidetur, sed etiam genethliologorum commenta non ignorasse: id quod ex libro eius septimo intelligere possumus, quo in loco de spatijs uitæ longissimis loquens,* Poscere, *inquit, uidetur locus ipse sideralis scientiæ sententiam.* Epigenes *centum uigintiduos annos impleri negauit posse,* Berosus *excedi centum & septemdecim.* Durat *& ea ratio quam* Petosiris *&* Necepsos *tradiderunt, & trimorion appellant, à trium signorum portione: qua posse in* Italiæ *tractu centum uigintisex annos uitæ contingere apparet.* Negauere *illi quenquam nonaginta partium exortiuã mensuram (quod anaphoras uocant) transgredi, & eas ipsas incidi occur-*

su

su maleficorum siderum. Quo in loco non trimorion, ut male emendatum est, sed tetartemorion lego, ex antiquis exemplaribus in quibus artemorion legitur. Est autem tetartemorion Græcè, qui Latinè quadrans dicitur, id est quarta pars signiferi circuli, hoc est tria signa. Ad cuius rei intelligentiam sciendum quòd numerus duodenarius & Astronomicis & Genethliacis familiaris & accommodatus est: unde & aspectus quadrantales obseruant, & trientales, sextantes'que: hos duos extremos trinos & sextiles uulgò uocant. Quadrantalis aspectus, qui quadratus etiam appellatur, fit per trium signorum interstitium, & gradus nonaginta: ob id nonagenarius appellatus. Plinius libro secundo, Martis (inquit) stella, ut propior, etiam ex quadrato sentit radios ab nonaginta partibus, unde & nomen accepit. Is motus primus & secundus nonagenarius dictus ab utroque exortu. Trientalis est aspectus, qui in quatuor fit signis, hoc est in tertia parte signiferi, quæ constat centum & uiginti gradibus. Hunc triquetrum Plinius uocat. Sextans autem fit in sexta parte signiferi, hoc est sexaginta gradibus, & signis duobus: ob id sexagenarius dictus. Semißis aspectus est qui fit per diametrum, id est, per lineam circuli dimetientem. Hanc radiationem mathematici, id est, Chaldæi, minacem malignam'que esse dicunt. hæc fit à signo uno ad aliud signum quod ab eo ordine sit septimũ: ut ab Ariete ad Librã. Triquetrus aspectus, id est, trigonus, qui trientem signiferi capit, quintò signo fit, ut (uerbi gratia) in duobus signis quæ tantum inter se distẽt, quantum Aries & Leo. huiusmodi radiatio læta fœlixq; esse dictitatur. Tetragonus, id est, quadratus, fit in quarto ab eo à quo inchoatur signo, id est, ab horoscopo, ut ab

Plinij locus. Tetartemoriõ. Aspectus quadrantalis. Nonagenarius aspectus. Trientalis aspectus, qui & Triquetrus. Sextus aspectus. Sexagenarius. Semissis aspectus. Quadratus & Tetragonus aspectus.

Leone

Leone in Scorpiū. Hanc radiationē tristem putant. Hexagona est quam sextantē diximus, quæ fit in tertio signo, eadem benignitate cum trigona prædita. Propterea Pli*nius de sexagenario aspectu loquens*, Hic *numerus (inquit) sexangulas mundi efficit formas. Antedictis quatuor*, Genethliaci *etiam cardines quatuor addūt, ortum scilicet & occasum, & mesuranium, quod & mesuranema dicitur (uocabulum ubiq; in* Firmico *deprauatum) hoc est locus medij cœli, & huic oppositum locum quod hypogeon dicitur, hoc est punctum subterraneum inter ortum occasum'que medium.* Vt *autem as ipse mathematicus impleatur, & omneis suas partes habeat, addunt & alia quatuor loca, quæ pigra deiectáq; esse dicunt: quòd nullo ferme radiationis fœdere cum ortu, id est, cum horoscopo coniungantur. Hæc sunt in secundo, sexto, octauo, & duodecimo ab horoscopo signo.* Horo*scopus est ea pars cœli quæ genituræ tempore ab orientali parte cœli emergit in hemisphærium nostrum, & ortus appellatur: quam ex* Cicerone *natalem horam & natalitiam appellare possumus: ex cuius obseruatione natalitia prædicta fiunt, ut ipse loquitur. Possumus etiam ex* Pli*nio exortiuam horam uocare.* Græci *horoscopum ab horæ natalis notatione appellauerunt. Huic pars per diametrum opposita in septimo, ut diximus, signo in occidua cœli parte, occasus appellatur.* Ea *autem pars cœli quæ triginta partibus ab horoscopo distat, in secundo signo existens ab ea in quo horoscopus inchoatur, anaphora appellatur, & interdū epanaphora. quasi pars iā iam emersura.* Quæ *autem pars signiferi totidem partibus in demersu occiduum punctum signiferi præcesserit, quot partibus in emersu anaphora ab horoscopo relinquitur*

Hexagonus & Sexagenarius.

Cardines mathematici.

Mesuranium.

Hypogeon.

Horoscopus.

Hora exortiua.

Anaphora, & Epanaphora.

Epicataphora. *quitur, ea pars cœli à mathematicis epicataphora dicitur: quod significat præcipitem locum cœli in octauo ab horoscopo signo. reliqua duo loca nomina habent malæ fortunæ & cacodæmonis. Hæc tametsi uanißimè à mathematicis diuinis disputantur, ideo tamen utilia sunt cognitu, quòd & aspectuum radiationumq́; adnotatio, astronomiæ etiam cum genethliologia communis est.* Vt *autem ex antedictis apparet, non trimorion, quod nihil (ut arbitror) apud Græcos significat (trimœron enim Græcum est, non trimorion) sed tetartemorium legendum esse: ita uerba* Plinij *supradicta intelligere me non potuisse fateor:* N*egauere illi quenquam nonaginta partium exortiuam mensuram, quod anaphoras uocant, transgredi.* Hermo*laus* B*arbarus neutrum hulcus attigit.* Proinde cum Pli*nius huiuscemodi multa & scitè & cõcinnè de rebus mathematicis scripserit, nec cãdidi profectò est, nec recti iudicij, ob unum & alterum incommodius dictum, dicam ipsi imperitiæ uelut ad tribunal* Rhadamanti *scribere, aut quamuis aliam formulam intendere quæ tantæ autoritati ignominiosa esse poßit.* Petita *tamen uenia cum eo agere*

Præscriptis uerbis agere, uerbũ est iuris. *præscriptis (ut ita dicam) uerbis honorem præfantibus licet: ne iure nostro cedamus asserendæ ueritatis, cui nec tẽporis spatio, nec autoritate cuiusquam nominis præscribitur.* N*ec enim ætati huic nostræ literarum interpolatri-*

Legis forma, quam nõ fert. *ci hanc legem promulgandam censuerim:* Quod Plinius, *quod prisci, quod primi meriti scriptores dixerint, scripserint, quã rem cunq; inter monumẽta sua reliquerint, eiusce rei æterna ac sacrosãcta autoritas esto. quihuic uelut consecratæ sentẽtiæ derogauerit, abrogauerit, obrogauerit, is ob eam rẽ intestabilis, et sacer esto: cum literati omnes ex conuentu certatim exigunto.* Illam *enim potius*

tius legem ipse suaserim: Qui discendi cupidi sint, iuratissimu cuiusq; scriptoris maiestatem comiter conseruanto. quod secus (ut sunt humana) dictum in eorum cuiusq; libros irrepserit, obrepserit, fefellerit: qui de eo dicto indagandæ ueritatis ergò addubitet, addubitauerit, quæstionē referat, retulerit: quod eorum ab unoquoque absq; dolo malo aut liuore animi factum sit, eius rei mulcta ne sit, nec bonorum offensio, quod instar est extremi supplicij. Proinde adnotatis tantum locis hærendum esse censeo, ut eorum more philosophorum qui Ephectici dicuntur (nos cunctatores appellare possumus) iudicium sustineamus potius, quàm ut quicquam arrogantia critica statuamus de classicis autoribus, citráq; controuersiam receptæ autoritatis. Sunt qui Plinium multa in mathematicis non intellexisse affirmant, quæ quidem ex Græcis transcripserit, quale est illud quod de signifero dicit cap. XVI. secundi libri, quod omnino explanatius dici debuit, etiam si uerè dictum esse uidetur & acutè. id quod uix mihi persuaserim. Eiusdem notæ cum superioribus, si dicere fas est, illa entelechia Ciceronis est, cuius hæc sunt uerba in primo Tusculanarum: Aristoteles lōgè omnibus (Platonem semper excipio) præstans & ingenio & diligentia, cū quatuor illa genera principiorum esset complexus, è quibus omnia orirentur: quintam quandam naturam censet esse, è qua sit mens. cogitare enim & prouidere, & discere & docere, & inuenire aliquid, & tam multa meminisse, amare, odisse, cupere, timere, angi, lætari, hæc & similia eorum in horum quatuor generum nullo inesse putat. Quintum genus adhibet uacans nomine: & sic ipsum animum entelechiam appellat nouo nomine, quasi quandam continuatam motionem & perennem. Entelechiam Ci-

Ephectici.

Entelechia.

cero continuum motum intellexit, quasi Aristoteles endelechiam per d, literam scripserit, id est cõtinuationem, & non entelechiam potius, quam actum & perfectionem doctißimi Græcorum interpretantur. ob id Ciceronem à Græcis accusatum non magnopere miror: utpote quos & orationibus suis exagitare non desinit, quanquam ab ipsis præclara illa ingenij ornamenta philosophiam & oratoriam facultatem accepisse se non dißimulat. Quare si uerum fateri uolumus, eloquentiæ Latinæ princeps parensq; à Plinio iure ac meritò dictus, diserti nonnunquam magis uiri quàm oratoris officio functus esse iudicandus est, si quidem eius ipsius autoritati credimus, oratorem eum esse non posse, qui non idem uir bonus sit. Viri autem boni esse persuadere mihi nequeo, non modò Græcos uiros, sed etiam Græcam ipsam linguam Latinæ eloquentiæ autorem, ut inopem & ieiunam conuitiose uocitare, & Latinæ linguæ ueluti exuberantem copiam præ illius inopia admirari. Nisi uerò credimus Ciceronem recta fretum conscientia, & ex animi sui sententia id dixisse, & non planè auræ populari Romanorũ suorum inseruijsse: cuius populi gratia nullum unquam numen præsentius esse credidit. Calumniæ igitur Cicero excusari non potest, quasi ita existimauerit. nam præterquam quòd Græcam omnem facundiam pernouerat, ut uel eo nomine Græcis ipsis æqualibus admirandus esset: si cui etiam eloquentiæ Græcæ elogia ex eius scriptis colligere uacet & libeat, eum aliter censuisse haud dubiè iudicabit. Fabius libro decimo de comparatione Demosthenis & Ciceronis loquens, Cedendum uerò in hoc, inquit, quòd & ille prior fuit, & ex magna parte Ciceronem quantus est fecit. Nam mihi uidetur Marcus Tullius cum se totum ad imitationem

Cicero meritò à Græcis accusatus.

tationem Græcorum contulisset, effinxisse uim Demosthenis, copiam Platonis, iucunditatem Isocratis. Idem libro duodecimo: *Latina mihi facundia, ut inuentione, dispositione, consilio, cæterisq; huius generis artibus similis Græcæ, ac prorsus discipula eius uidetur: ita circa ratione eloquendi uix habere imitationis locum. Si igitur teste Fabio, penè altero Cicerone, lingua Latina discipula & imitatrix linguæ Græcæ, cum se totam ad præscriptum parentis suæ componere effingereq; instituisset, in ea parte artis oratoriæ à qua eloquentia nomen accepit, imitationem implere non potuit, id est in eloquendi magnificentia & sublimitate: quo'nam modo præferendam hanc illi Marcus Tullius utriusque peritißimus existimare potuit? Ceu uerò siquam Protogenes tabulam ex nobili illa Apellis Anadyomene effingere statuisset, omnia'que lineamenta ad præscriptum ducere, tu'que id apographum præstantius esse exemplari suo contenderes: non aut improbus esse aut ridiculus uiderere? Atenim Venere nos Græci, & uerborum suauitate, non etiam copia superauerunt.* Hoc rursus iudicandum ad Fabium reijciamus: apud quem libro eodem sic legitur: *Itaque tanto est sermo Græcus Latino iucundior, ut nostri poëtæ quoties dulce carmen esse uoluerunt, illorum id nominibus exornent. His illa potentiora, quòd res plurimæ carent appellationibus, ut eas necesse sit transferre, aut circumire. etiam in ijs quæ denominata sunt, summa paupertas, in eadem nos frequentißimè reuoluit. at illis non uerborum modò, sed linguarum etiam inter se differentium copia. Quare qui à Latinis exigit illam gratiam sermonis Attici, det mihi in loquendo eandem iucunditatem, & parem copiam. quod si negatũ est, sententias*

Latina lingua discipula linguæ Græcæ.

aptabimus ijs uocibus quas habemus. Quàm pugnantia ſint hæc uerba Fabij cum uerbis Ciceronis, nemo non uidet: qui etiam (ſi dijs placet) alibi uociferatur omnia per ſe melius Romanos & ſapiëtius quàm Græcos inueniſſe, aut ab eis accepta, meliora feciſſe. Et rurſus, Vt omnia, inquit, Græcorum perquiras, quid ſit ineptus, non inuenies: & innocentiæ uerbum Græcè dici non poteſt. Equidem præter ἀνάρμοστον, *etiam* ἀπειρόκαλον *apud illos tam ſignificans eſſe puto, quàm apud nos ineptum. nec minus fortaſſe* ἀπίθανον καὶ σκαιὸν, καὶ μάταιον, καὶ ἀφυὲς, καὶ ἀπτοικὸς: *& innocentem non meliorem acaco eſſe iudico, quo uerbo Areopagita & literæ ſacræ utuntur, atque etiam Demoſthenes in oratione* κατὰ εὐέργου, *his uerbis,* καὶ προσποιούμενος ἄκακος εἶναι ἐξηπάτησε τοὺς δικαστάς. *Et rurſus,* εἴ τις ἀγνοήσας τούτους, ἀκάκους ἡγήσαιτο καὶ ἀπράγμονας εἶναι. *&* κατὰ νεαίρας, ἐλεήσασα αὐτὸν ἡ βουλὴ διὰ τὴν ἀκακίαν τοῦ τρόπου. *Niſi ſi ſcrupuloſe ita diſcernentes dicamus,* ἄκακον *ſimplicem & fraudis neſcium ſignificare: innocentem autem, eum qui cum ſecus agere poßit, intra fines tamen æquitatis ſe continuerit. Nam* ἄκακος *apud Demoſthenem circunſcribendi ignarum ſignificat, & cui impoſtura non ægrè fieri poßit. Verùm eſto ut acacos ad uerbum magis innocenti quàm ad ſignificationem reſpondeat:* εὐγνώμων, ἐπιεικὴς, ὅσιος, καθαρόβιον, καλοκάγαθος, χρηστὸς, εὐήθης, *innocentis ſignificationem non implebunt? Atqui ego hæc plenius aliquid & exuperantius innocentia ſignificare puto. Meliora etiam fortaſſe his alia Cicero apud Græcos inueniſſet, ſi Græcorum partes tuendas ſuſcepiſſet. Has ob cauſas & alias huiuſcemodi uiuus adhuc (ut autor eſt Fabius) obtrectatorum ſermonibus ſæpe exagitatus fuit. Ingrati profectò eſt animi, cum Græcia Latinos non modò diſciplinis,*

Lib. 1. de Orat. ad Q. fr. Ineptus Græce & innocës.

Acacus.

ſed

ſed etiam ſuis uerbis locupletauerit, eaq; adhuc teneant: nec beneficium nos, nec debitum agnoſcere, præſertim cū Græcia id nunquam repetitura ſit mutuum, quod uſu noſtrum fecimus. Mihi autem uidetur (ingenuè enim proloquar) lingua Græca ad Latinam relata, poëtæ, id eſt tragici autoris aut comici rationem habere: Latina autem actoris tantum ſcenici, qui fabulam à poëta inuentam, & emodulatè ſcriptam, artifici ac numeroſa pronuntiatione in theatralem conſeſſum profert. Quid enim aliud & poëtæ & oratores noſtri quàm poëſi & orationi ciuitatem (ut ita dicam) Romanam dederunt, Latinæq; linguæ ſuffragio ornauerunt? A' Græcis igitur neotericis entelechiæ interpretatio Ciceroni criminoſe obiecta eſt, idq; me ritiſſimo: cuius defenſionem Politianus ad ſui magis oſtentationem ſuſcepiſſe mihi uidetur, quàm diluendi criminis fiduciā habuiſſe. Nam ut in omnia ſeſe uerſet Politianus, cauſam haud dicere poterit, quin ſi Cicero ita uerba ſcripta reliquit, ut nunc in exemplaribus leguntur, longè ipſe ab Ariſtotelis ſententia aberrauerit: id quod ut intelligatur, age Ariſtotelem ipſum autorem entelechiæ teſtem dicti noſtri laudemus. hic autem in principio ſtatim ſecundi uoluminis de anima ita inquit, λέγομεν δ' οὖν ἕν τι γένος τῶν ὄντων τὴν οὐσίαν, ταύτης δὲ τὸ μὲν ὡς ὕλην. ὃ καθ' αὑτὸ μὲν οὐκ ἔστι τόδε τι, ἕτερον δὲ, μορφὴν καὶ εἶδος, καθ' ἣν ἤδη λέγεται τόδε τι. καὶ τρίτον, τὸ ἐκ τούτων. ἐστὶ δὲ ἡ μὲν ὕλη δύναμις, τὸ δὲ εἶδος ἐντελέχεια. *id eſt, Dicimus igitur unum genus entium eſſe ſubſtantiam: hæc autē partim materia eſt, quæ per ſe quidem ipſa non eſt hoc aliquid. altera pars, eius forma & ſpecies, ſecundum quam iam dicitur hoc aliquid. ab his tertium eſt quod ex ambobus conſit. porrò materia potentia eſt, forma autem entelechia. Idem libro eodē oſtendere*

Græca quid Latinæ præſtat.

Politiani conatus.

clarius uolens quid ſit anima: διὸ ψυχή ἐστιν ἐντελέχεια ἡ πρώτη σώματος φυσικοῦ ζωὴν ἔχοντος δυνάμει. τοιοῦτον δὲ ὃ ἂν ᾖ ὀργανικόν. *Ideo anima eſt entelechia prima corporis naturalis uitam habentis poteſtate. tale autem eſt quodcunque organicum eſt. Poteſtate uitam habens appellat, quod actu uitam non habet, qualis eſt dormiens, qui habitum tantum habet. plus eſt enim actu habere, qualis eſt uigilans. & paulo inferius,* εἰ δή τι κοινὸν ἐπὶ πάσης ψυχῆς δεῖ λέγειν, εἴη ἂν ἡ πρώτη ἐντελέχεια σώματος φυσικοῦ ὀργανικοῦ. *Quòd ſi commune aliquid in omni anima dicere oportet, erit quidem prima corporis entelechia corporis naturalis organici. Entelechiam ubique pro perfectione & actu ponit. Duo enim ſunt in rebus, actus, id eſt entelechia, quæ etiam interdum ab eo energia appellatur: & dynamis, id eſt potentia. Organicum appellat corpus, quod ad aliquid conditum eſt, ut oculus ad uiſum, & auris ad auditum. Naturale autem dixit ad differentiam opificialis, & manu facti. Summa igitur antedictorum hæc eſt, ut ex Themiſtio Ariſtotelis clariſsimo paraphraſte intelligi facilè poteſt, animam, primam eſſe perfectionem corporis, id eſt entelechiam: quod quidem corpus poteſtate in actum prodeunte uitam habeat. atque id quod ex duobus conditum eſt & concretum, iam integrum factum, animal eſt. Forma enim, id eſt entelechia, licet in materia edatur, non tamen materiæ forma eſt: ſed eius forma eſt quod Græce* σύνολον *dicitur, id eſt ex ambobus concretum. omne enim tale ſimulatque in aliquam ſpeciem formatum eſt, hoc aliquid eſſe cœpit. Id ut facilius intelligeretur, hoc (inquit Ariſtoteles) ſpeculari partium exemplo conuenit. Eſto igitur ut oculus ſit animal. animam eius eſſe, id eſt entelechiam, aſpectum oportebit: cum ſit uiſus ſua oculis*

Entelechia. Dynamis. Organicũ corpus.

ſubſt

substantiæ ratio, id est forma & perfectio. sic enim appellare solet rationem substantiæ. εἰ γὰρ ἦν ὁ ὀφθαλμὸς ζῶον, ψυχὴ ἂν αὐτοῦ ἦν ἡ ὄψις. αὕτη γὰρ οὐσία ὀφθαλμοῦ ἡ κατὰ λόγον. *At uerò oculus, materia est uisus. quo defectus oculus, iam non est oculus, nisi æquiuocè, quo modo oculus lapideus aut pictus.* ὁ δ᾽ ὀφθαλμὸς ὕλη ὄψεως. ἧς ἀπολιπούσης οὐκ ἔστιν ὀφθαλμὸς, πλὴν ὁμωνύμως. *Proinde Aristotelis entelechia perfectio est & forma, cum corpus naturale à potestate, id est à materia nuda in actum prodijt, & animal esse cœpit, uel uiuum esse. quare entelechia etiam brutorum est, & stirpium etiam, eorumq; corporum quæ uegetabilia sunt. estq; entelechia non continua motio, sed perfecti corporis comprehensio, id est* τοῦ ἐντελοῦς συνοχή. *hoc enim etymum eius uerbi significat. Quare liquidò (ut arbitror) constat uerba illa Ciceronis de animo humano non esse consentanea cum entelechia Aristotelis. Quid illa quæ alio loco eiusdem libri subdidit, diuinitatem animis humanis asserere uolens? Sin autem est, inquit, quinta quædam natura ab Aristotele inducta, primùm hæc & deorum est & animorum. Hanc nos sententiam secuti, his uerbis in Consolatione hæc expreßimus. Animorum nulla in terris origo inueniri potest. nihil est enim in animis mixtum atque concretum, aut quod ex terra natum atque fictum esse uideatur: nihil ne aut humidum quidem, aut flabile, aut igneum. His enim in naturis nihil inest quod uim memoriæ, mentis, cogitationis habeat, quod & præterita teneat, & futura prouideat, & complecti poßit præsentia, quæ sola diuina sunt: nec inuenietur unquam unde ad hominem uenire poßint, nisi à deo. Singularis est igitur quædam natura atque uis animi seiuncta ab his usitatis notisq; naturis. Ita quicquid*

Entelechia.

est illud quod sentit, quod sapit, quod uult, quod uiget cœleste & diuinum est: ob eamq́; rem æternum sit necesse est. Hæc ut præclarè dicta sunt à Cicerone de immortalitate animæ, ita referri nequeunt ad ea quæ Aristoteles de anima dixit, quam entelechiam appellat: sed ad ea potius quæ de intellectu uel mente Aristoteles mirificè disserit in Nus. III. *de Anima. quæ mens ab eo non entelechia, sed* Νοῦς *dicitur. Entelechiam enim suam, id est, animam Aristoteles interituram esse credidit. Quapropter Iustinus philosophus idem & martyr in parænetico loquens de placitis philosophorũ, ita inquit,* καὶ ὁ μὲν πλάτων, ψυχὴ πᾶσα ἀθάνατος, κέκραγε λέγων. Ἀριστοτέλης δὲ ἐντελέχειαν αὐτὴν ὀνομάζων, οὐκ ἀθάνατον, ἀλλὰ θνητὴν αὐτὴν εἶναι βούλεται. καὶ ὁ μὲν ἀεικίνητον αὐτὴν εἶναι λέγει, Ἀριστοτέλης δὲ ἀκίνητον αὐτὴν εἶναι φησὶ, ἁπάσης κινήσεως προηγουμένην. *Et Plato quidem animam omnem immortalem esse non tam dicit quàm clamitat. Aristoteles autem entelechiam ipsam nominans, non immortalem, sed mortalem ipsam esse uult. Rursus ille nunquam non mobilem eam esse tradit, Aristoteles etiam immobilem: licet ad omnem motum præeuntem. Plutarchus in quarto placitorum,* πλάτων ἀεικίνητον τὴν ψυχὴν, τὸν δὲ νοῦν ἀκίνητον τῆς μεταβατικῆς κινήσεως. Ἀριστοτέλης ἀκίνητον τὴν ψυχὴν, πάσης κινήσεως προηγουμένην: τῆς δὲ κατὰ συμβεβηκὸς μετέχειν, καθάπερ τὰ εἴδη τῶν σωμάτων. *Plato, inquit, nunquam non mouentem animam existimauit: intellectum autem immotum duntaxat transgreßili motu. Aristoteles immobilem animam esse censuit, & eandem motus omnis autorem: & motionis tamen accidentariæ non exortem, quomodo & formas corporum. Eum librum cum uerteremus, aliter hunc locũ traduximus, aliud exẽplar secuti. Verùm his autoribus planũ fit, illud Ciceronis dictũ*

non

non posse ad Aristotelem referri, qui entelechiam pro anima & forma, non pro mente & animo intellexit: nec entelechiam perpetem quandam motionem significare: cum Aristoteles immobilē entelechiam esse dixerit motu suo & proprio. Idem Plutarchus eodem in libro hoc uerbum interpretans ab Aristotele de anima prolatum ita subdit: τὴν δὲ ἐντελέχειαν ἀκουστέον ἀντὶ τῆς ἐνεργείας. *Entelechiam autem pro actu exaudire oportet. De quinta autem natura ab Aristotele inducta Laërtius ita inquit,* εἶναι δὲ παρὰ τὰ τέσσαρα στοιχεῖα καὶ ἄλλο πέμπτον, ἐξ οὗ τὰ αἰθέρια συνεστάναι. ἀλλοίαν δ' αὐτοῦ τὴν κίνησιν εἶναι. κυκλοφορικὴν γάρ. καὶ τὴν ψυχὴν δὲ ἀσώματον, ἐντελέχειαν οὖσαν τὴν πρώτην σώματος φυσικοῦ καὶ ὀργανικοῦ δυνάμει ζωὴν ἔχοντος. *Esse autem præter quatuor elementa & aliud quintū censuit, ex quo ætheria omnia constituta sint. Sed & eius alium esse motum, utpote circularem. Animam etiam incorpoream esse uoluit, & entelechiam primam corporis naturalis organici potestate uitam habentis. Ex quibus uerbis apparet entelechiam non esse ab Aristotele in quinta natura positam. Id autem de intellectu & mente censuisse Aristotelem melius dici posset. de quo cum multifariam ac subtiliter Aristoteles & Themistius disseruerint, unū ex utroq; locum assumā, quo id planum fieri poßit: ne si iusta disputatione id probare conemur, in tædium abeat lōgior hæc multo digreßio, quàm initio destinaueramus.* ἐπεὶ δὲ ὥσπερ ἐν ἁπάσῃ τῇ φύσει ἐστί τι, τὸ μὲν ὕλη ἑκάστῳ γένει, τοῦτο δὲ, ὅτι πάντα δυνάμει ἐκεῖνα. ἕτερον δὲ, τὸ αἴτιον καὶ ποιητικὸν, τῷ ποιεῖν πάντα, οἷον ἡ τέχνη πρὸς τὴν ὕλην πέπονθεν, ἀνάγκη καὶ ἐν τῇ ψυχῇ ὑπάρχειν ταύτας τὰς διαφοράς. καὶ ἔστιν ὁ μὲν τοιοῦτος νοῦς, τῷ πάντα γίνεσθαι. ὁ δὲ, τῷ πάντα ποιεῖν, ὡς ἕξις τις, οἷον τὸ φῶς. τρόπον γάρ τινα καὶ τὸ φῶς ποιεῖ τὰ δυνάμει

ὄντα χρώματα, ἐνεργείᾳ χρώματα. καὶ οὗτος ὁ νοῦς, χωριστὸς καὶ ἀμιγὴς καὶ ἀπαθὴς, τῇ οὐσίᾳ ὢν ἐνέργεια. Locus hic unus est eorum quos Aristoteles offusa caligine obscurasse dictus est, ut à suis tantum intelligi posset: nos tamen quàm poterimus explanatissimè uertemus. Quoniam uerò (inquit ille) ut in uniuersitate naturæ est aliquid, cuius altera pars unicuique generi materia sit, eaq́; idcirco sic est, quòd omnia illa est duntaxat potentia: altera pars est, quæ causa est & effectrix: ut quæ omnia faciat, cuiusmodi rationem ars ad materiam obtinet: necesse est in anima quoque has differentias esse. estq́; intellectus quidam huiusmodi, ut omnia fit: alter uerò, ut omnia faciat: qui uelut habitus aliquis est, perinde ac lumẽ. Siquidem modo quodam lumen actu colores efficit, qui potentia colores sunt: & sic intellectus abstractus, & nulla concretione permixtus impatibilis'que, substantia sua actus existens. & paulò inferius, ἀλλ᾽ οὐχ ὁτὲ μὲν νοεῖ, ὁτὲ δὲ οὐ νοεῖ. χωρισθεὶς δέ ἐστι μόνον τοῦθ᾽ ὅπερ ἐστί. καὶ τοῦτο μόνον ἀθάνατον καὶ ἀΐδιον. Sed nec interdũ intelligit, & interdum non intelligit. separatus uerò id est demum quod est, & hoc solum immortale est & æternum. Hæc uerba paraphrasticè enarrans Themistius libro eodem ita inquit, Quum enim statuisset Aristoteles in omni natura alterum pro materia haberi, alterum pro forma mouente perficienteq́;: necesse, inquit, est easdem differentias in anima reperiri, & talem aliquem intellectum adesse, qui pars animæ rationalis præstantissima sit. Atque hoc quoque ex illis uerbis clarissime innotescit, quorum pauloantè mentionem fecimus, De intellectu (inquit) & ui ea quæ commentatur contemplaturq́;, nihil adhuc liquet: sed uidetur diuersum animæ genus esse, solumq́; id abiungi & separari contingere, tanquam perpetuum

tuum à morticino caducóque. Hactenus Themistius. Hoc *ultimum dictum ideo addidimus, primum ut planum fieret, id quod Cicero entelechiæ tribuit, Aristotelem non animæ, quam formam, id est, substantiæ ratione esse uult, sed intellectui tribuisse, duntaxat agenti, qui ab intellectu potentiæ differt, ut ars à materia. & hunc impatibilem esse immortalemq́; animam autem mortalem: siue Aristoteles intellectum & mentem, partem esse animæ diuinam præstantißimamq́; intellexerit, siue aliud ab anima formalem rationem obtinente, quam entelechiam uocat.* Prisci *enim differentiam inter animum & animam posuerunt.* Animus *est (inquit* Nonius*) quo sapimus, anima qua uiuimus. Sine animo anima est debilis.* Varro, In *reliquo corpore ab hoc fonte diffusa est anima: huic animus ad intelligentiam tributus.* Plinius *libro* XXII. *de iracundia loquens,* Ergo *& animi asperitas, seu potius animæ, dulciore succo mitigatur.* Verumenimuero *inde maior illa quæstio existit, utrum intellectum illum singulorum esse hominum Aristoteles ita existimauerit, ut homo post obitũ suum immortalis futurus sit, quod mihi non uidetur: an unum esse intellectũ uniuersorum, quem* ποιητικὸν *uocat.* Ita *enim hoc implicuisse disputationũ ambage ipse existimatur, ut ingenia studiosorũ torserit potius, quàm certũ aliquid fixumq́; reliquerit: de quo* Alexander *ut de mente ita inquit,* οὗτος δὲ ὁ νοῦς ἢ μόνος αὐτὸς τὰ ἐνθάδε διοικεῖ πρὸς τὴν τῶν θείων ἀναφορὰν, αὐτὸς τῇ δυνάμει νοῦ δημιουργός. ἢ μετὰ τῆς τῶν οὐρανίων εὐτάκτου κινήσεως. ὑπὸ γὰρ ταύτης γίνεται τὰ ἐνθάδε τῇ προσόδῳ καὶ ἀφόδῳ τοῦ ἡλίου. Sunt tamẽ *nibilo secius qui existiment entelechiam duplicem esse.* Entelechia duplex. *unam illam quam diximus ex sententia* Themistij, Laërtij *&* Plutarchi, *quæ nomen est animæ non modo rationalis*

Animus. Anima.

nalis atque irrationalis, sed etiam physicæ. & hæc à corpore organico inseparabilis est. Alteram dixerũt corpore ita separabilem, ut à naui nautam, animam scilicet rationalem, quæ cum aliud sit à corpore, nec sit coporis forma, corpus ipsum, id est, subiectum, componit & moderatur, perficitq;, & ita regit ut nauem nauta. ὅτι ἐντελέχεια ἔξωθεν οὖσα συντάττει καὶ διακοσμεῖ καὶ τελειοῖ τὸ ὑποκείμενον: ὅταν οὖν λέγῃ τις τὴν λογικὴν ψυχὴν ἐντελέχειαν, οὐ κεχωρισμένον εἶδος τοῦ σώματος λέγει. *Secundum hoc nonnulla ex parte Ciceronis dictum defendi posset: qui fortasse quod apud aliquem philosophum legerat de entelechia, hoc Aristoteli tribuit eius nominis autori, ut surrepere solet scribentibus obliuio. Themistius in secundo de anima cũ dixisset animã esse inseparabilem à corpore, quatenus sic est corporis totius entelechia, ut in securi ferri forma est entelechia, subdit,* οὐ μὴν ἀλλ' ἔνιά γε, οὐδὲν κωλύει τῶν μερῶν τῆς ψυχῆς, δύναται καὶ χωρίζεσθαι τοῦ σώματος, ὅσα μήτε ὅλου τοῦ σώματος, μήτε μερῶν τινῶν, τοιαύτη ἐστὶν ἐντελέχεια, ὡς τὸ σχῆμα καὶ ἡ μορφή: οὕτω δὲ καὶ ὁ νοῦς ἔχειν δοκεῖ. οὔπω γὰρ δῆλον, εἰ καὶ οὗτος σώματός τινος ἐντελέχεια ἄρα τοιαύτη, ὥστε ἀχώριστος εἶναι, ἢ ὥστε χωρίζεσθαι, ὥσπερ ὁ κυβερνήτης τοῦ πλοίου. οὗτος γὰρ ἐντελέχεια μὲν, ἀλλὰ χωριστή. *Hac ratione animus huiusmodi est entelechia, ut à copore separabilis sit. quod de intellectu actuoso intelligendum: cuius multa mentio apud eundem in tertio: & ab Aristotele* ποιητικὸς *appellatur, & deo similis hic esse ab ipso ostẽditur. Hunc Alexander in 11. de anima* τὸν θεῖον νοῦν, καὶ θύραθεν εἰσιόντα *appellat: qui longa & subobscura disputatione ostendit quonam modo ab Aristotele* ἄφθαρτος εἶναι *dictus sit. Vtcunque, quiduis potius comminisci par est, quàm ut inter reos inscitæ sententiæ, eius nomen autoris*

toris à nobis recipiatur, qui extra omnem ingenij aleam, id est, extra omne discrimen iudiciorum, Plinij maioris sententia positus est, iudicis ingeniorum summi. Addam & alium locum admonendi gratia. Idem Cicero in secundo de natura deorum, fabricam humani corporis non modo felici & perspicua, sed etiam accurata & artifici facundia describens, Ex intestinis autem, inquit, & aluo secretus à reliquo cibo succus is quo alimur, permeat ad iecur per uenas quasdam à medio intestino usque ad portas iecoris. Sic enim appellant ductas & directas uias quae pertinent ad iecur, eiq; adhaerent. Medium intestinum Cicero dixit, quod Graeci mesenterion appellauerunt, & in primis Aristoteles: quod tamen intestinum non est, ut ex Aristotele apparet, qui de ea parte ita inquit, ὑπὲρ δὲ τῶν ἐντέρων τὸ μεσεντέριόν ἐστιν. ὑμενῶδες δ' ἐστὶ τοῦτο καὶ πλατὺ, καὶ πῖον γίνεται. *Supra intestina autem mesenterium est, membranaceum, latumq;, & pinguescens. Mesenterium ad uerbum Cicero medium intestinum transtulisse uidetur, cum Graecè ex eo (ut opinor) dicatur, quòd media intestina complectitur. Ab eo autem uenae & fibrae permultae sursum deorsumq; ad intestinorum posituram ferunt, cum ipsum principibus uenis maiori & aortae adnexum sit, ut Aristoteles tradidit: id quod Cicero significare haud dubiè uoluit. Nam portarum iecoris appellationem Cicero ab eodem autore mutuatus est, qui pylas hepatos uocat, his uerbis:* προσπέφυκε δὲ τῇ μεγάλῃ φλεβὶ τὸ ἧπαρ. τῇ δ' ἀορτῇ οὐ κοινωνεῖ. διὰ γὰρ τοῦ ἥπατος διέχει ἡ ἀπὸ τῆς μεγάλης φλεβὸς φλέψ, ᾗ αἱ καλούμεναι πύλαι εἰσὶ τοῦ ἥπατος. *Adhaeret enim magnae uenae iecur, nulla parte cum aorta communicans. Siquidem uena illa quae à magna proficiscitur, per medium iecur pertendit ea parte qua*

Medium intestinum.

te qua portæ iecoris situm habent. Proinde Cicero medium intestinum pro mesenterio dixit, in ea etiam parte elegantißimi libri, in qua Aristotelem ipsum exquisita descriptione superasse uidetur. Theodorus Gaza uir Græcus, non modo Latinè doctißimus, sed etiam medicus, lactes pro mesenterio dixit: quo nomine ab Hermolao Barbaro & alijs reprehensus est, quasi eo in loco hallucinatus sit, uel in eo potius uerbo. At ego consultò eum id fecisse censeo, ut qui in eo uerbo Plinij autoritatem sequi nollet. Lactes enim non tam intestina significant, quàm pingue illud quod ambit intestina. Tranquillus de patina Vitelliana, In hac, inquit, scarorum iecinora, phasianorum & pauonum cerebella, linguas phœnicopterorum, murænarum lactes commiscuit. Quare immeritò Hermolaus hoc uerbum ut licenter usurpatum in Spartiano notauit. Nostrates piscium lactes lactentias appellant. Verùm ut notæ & Ciceronem & Plinium eximimus, idq; meritißimò, sic humana Minerua non diuina scripsisse eos meminisse debemus, aut numine quodam instinctos: ne Musas insectatus esse uideatur, si quis eius notæ autores semel atque iterum ad disquisitionem huius iuris consultorum candido proposito reuocauerit. Nec mihi ob id uideor litem meam facere, quòd controuersiam tanto autori intentatam, ueritatis indagandæ studio commemoraui: cum mihi Angelus Politianus uir egregiè doctus obtulisse se huic liti, non tam iuris causæq; fiducia, quàm Tullianæ maiestatis præiudicio uisus sit. Quid autem mirum, Ciceronem eloquentiæ magistrum & principem, in sententia philosophica, uel in dictione potius hallucinatum esse, cum ipse Aristoteles in quarto Auscultationis philosophicæ in uerbo etiam physico atq; philoso

Lactes.

Cicero & Plinius humana scripsere Minerua.

philosophico lapsus sit, ut qui uniuersum moueri per accidens dixerit, quod per partes moueri constat: tanquam utroq; uerbo idem significaretur. qua in re, quod mireris, secũ ipse pugnare cõuincitur. qua de re Themistius, δεῖ οὖν τὸ ὅλον κατὰ συμβεβηκὸς κινεῖσθαι). ἀριστοτέλης μὲν οὕτω βούλεται, καὶ οἱ ἐξηγηταὶ συγχωροῦσι. φησὶ δὲ, τὰ γὰρ κατὰ συμβεβηκὸς κινεῖται, ὡς ἡ ψυχὴ, καὶ ὁ οὐρανός. ἐγὼ δὲ ἀπορῶ πῶς οὐ μάχοιτο ἂν πρὸς ἑαυτὸν, νῦν μὲν κατὰ συμβεβηκὸς ταυτὸν ἡγούμενος τῷ κατὰ μόρια. tametsi Aristotelem nititur excusare postea, uaria uerbi interpretatione, utiq; ueritus inuidiam reprehensionis tanti uiri, præsertim cum eius esset operum enarrator. Cæterum Ciceronem rudem aut imperitum fuisse philosophiæ, mihi persuaderi non potest, cum & Philonem Academiæ principem Romæ audierit: & Theodorus Stoicus, à quo dialecticam edoctus est, apud ipsum Romæ commoratus & mortuus sit: quibus philosophis diligenter & attentè operam dedit, ut ipse in Bruto suo testatur. Quibus argumentis accedit studium Platonis dialogorũ, cum admiratione summa, singulariq́; profectu: ut qui etiam in Oratore suo contestetur non se è rhetorum officinis ad eloquentiæ studium exercitationemq́;, sed ex Academiæ spatijs extitisse. Sed redeamus tandem ad institutum opus. His nominibus antiqui nõ solum usq; ad assem, sed etiam ultrà usi sunt. Columella libro IIII. Auarius quidam dipondio & dodrante altum sulcum, latum pedum quinq; faciunt. Dipondium & dodrantem dixit pro pedibus duobus & digitis duodecim. Et lib. III. Ab ipso arboris crure pedale spatium intermittito, deinde sulcum in quatuor pedes longum, in tres altum, in dipondium semissem latum cum feceris, patiere minime duobus mensibus eum tempestatibus uerberari. Vtuntur etiã historici, ut Liuius

libro

libro VIII. ab Vrbe condita: Latinus ager & Phalernus, qui populi Campani fuerat uſque ad Vulturnum flumen, plebi Romanæ diuiduntur. bina in Latio iugera, ita ut dodrantem ex Priuernati complerent, data, terna in Falerno, quadrantibus etiam pro longinquitate adiectis. Columella libro ſecundo: Sed iugerum talis agri quatuor operis expeditur. nam commodè proſcinditur duabus, una iteratur, tertiatur dodrante. in liram ſtatim redigitur quadrante operæ. Dodrantem operæ pro tribus partibus dici artificialis dixit, ut quadrantem pro quarta, hoc eſt, pro nouem horis, & pro tribus. Plinius libro decimo octauo: Iuſtum eſt proſcindi ſulco dodrantali iugerum uno die, iterari ſeſquijugerum, ſi ſit facultas ſoli. ſi minus, proſcindi ſemiſſem, iterari aſſem: quando & animalium labori natura leges ſtatuit. Quadrantem Græci

Τεταρτημόριον. τεταρτημόριον dicunt, & τριτημόριον trientem, Δίμοιρον beſſem, dodrantem τρίμοιρον, ſextantem ἑκτημόριον. unciam

Τριτημόριον. δωδεκατημόριον Plato uocat libro ſexto de Legibus. ὃ δὴ

Δίμοιρον. τοῦ παντὸς ἔθεμεν δωδεκατημόριον. Sunt & hæc uocabula

Τρίμοιρον. ſignatæ pecuniæ nomina, ut docet Varro. As nummus erat libralis, dupondius nummus bilibris, ſeſtertius nummus duarum & ſemis librarum, dictus quaſi ſemiſtertius,

Τρίτον ἡμίδραχμον. Græcorum imitatione, qui τρίτον ἡμίδραχμον dicunt duas drachmas & ſemis, & ἕβδομον ἡμιτάλαντον pro talentis ſex & ſemis. Herodotus in primo, ἕλκων σταθμὸν ἕβδομον ἡμιτάλαντον. Pollux, τρίτον ἡμίδραχμον αἱ δύο ἡμίσειαι δραχμαί, id eſt pendens ſex talenta & ſemiſſem. & apud eundem τέταρτον ἡμιτάλαντον, id eſt, quartum ſemitalentum, pro eo quod

Denarius. eſt tria & ſemis talenta. Denarius, decem librarum nummus

Seſtertius. erat, cuius quarta pars ſeſtertius, eo tempore ſcilicet, quo denarius decuſſi ualebat. Erat autem denarius argenteus

nummus

nummus quatnor & uiginti siliquas pendens. Apud Pri- Siliqua.
scianus ita legitur, Siliquæ tres obolum faciunt, duo autē oboli scrupulū, tria scrupula drachmam. ita duodeuiginti siliquæ in drachma. sic quatuor drachmæ in tribus denarijs, hoc est duæ & septuaginta siliquæ. Hactenus *apud* Priscianum *legitur. Quadrans etiam nummus erat, ut apud* Iuuenalem. Quadrans nūmus.

Cædere Syluano porcum, quadrante lauare.

& centum quadrantes sæpe apud Martialem. *Sic etiam* Sextans.
sextans nummus erat, cum populus Romanus *in funere* Menenij *sextantes contulisse dicatur à* Valerio *et* Plinio.
Sunt & uasorum nomina, ut apud Persium, Vasorū nomina.

–Calidumq; trientem Triens & Quadrans.

Excutit *è manibus.*

Sunt & ponderū. Pli. li. XXVI. *Bibitur ad dolorē uului & uitia. macerari oportet in sextarijs tribus quadrātem radicis tusæ per noctem & diem. & lib.* XXVIII. *Ad tußim ueterem recens decoquitur quadrātis pōdere, in uini sextarijs tribus.* Idem, *Ad hoc uitium immittitur butyrum heminis quatuor cum rhesinæ terebinthinæ sextante. Nec mirum est tam latè uerborum istorū significationem patere, cum cognata sit et connexa ponderum ratio cum mensurarum ac numerorum rationibus: & ut aiunt illa carmina quæ* Fauini *esse dicuntur, si pondus mensuræ componimus, eadem est pars cyathi in sextario, quæ est in libra unciæ. & ut in ponderum minutijs ad scrupulum peruenimus, sic in mensuris ad cochlear.* Quinquuncialis *autem ordinum ratio in arbustis & uineis, et in quinquūcem arbores dispositæ cur dicantur, comminisci non potui: quid tamē sit, ex* Fabio *facilè intelligimus, apud quem hæc uerba lib.* VIII. *legūtur,* Nullus'ne *etiā frugiferis ad-* Quinquuncialis ordinum ratio. Arbores in quinquuncem digestæ.

bibendus decor? Quis negat? nam & in ordinem certaq; interualla redigam eas arbores. Quid illo quinquunce speciosius, qui in quamcunq; partem spectaueris, rectus est? Sed protinus in id quoq; prodest, ut terræ succum æqualiter trahant. Cicero in Catone, Cum autem miraretur Lysander & proceritatem arborũ, & directos in quinquuncem ordines, & humum subactam atq; puram, & suauitatem odorum qui afflarentur è floribus: tum eum dixisse, mirari se non modò diligentiam, sed etiam solertiã eius. Collumella lib. IIII. Hæc in quinquuncem uinearũ metatio, expeditißima ratione conficitur. Hoc Demosthenes in ea oratione quæ πρὸς νικόστρατον *inscribitur, ita expreßit,* καὶ τὰς ἀναδενδράδας ἐξέκοψε, καὶ φυτευτήρια ἐλαιῶν περιστοίχων κατέκλασε. *Arbustiuas uites excidit, & oliueta in uersus quoquouersum digesta confregit. Quod uerbum Suidas assequi non potuit. Xenophon ipse, ex quo Cicero transtulit, ita scripsit,* ἐπεὶ δὲ ἐθαύμαζεν αὐτὸν ὁ λύσανδρος, ὡς καλὰ μὲν τὰ δένδρα εἴη, δι᾽ ἴσου δὲ τὰ πεφυτευμένα, ὀρθοὶ δὲ οἱ στίχοι τῶν δένδρων, εὐγώνια δὲ πάντα καλῶς εἴη. *Cum autem locum consitũ miraretur Lysander, quòd decoræ essent arbores, & stirpium consitarum æquabilis series ita in uersus directos configurata uideretur, ut ad angulos rectos pulchrè exacta essent omnia. Ex quibus uerbis cum Ciceronis collatis conijcere statim possumus quid sit quinquuncialis ordo, etiam si nondum intelligimus cur ita appellatus sit. Fortasse autẽ antiqui sic quinquuncem appellauerunt exactam plantarum metationem, ut decussem exactam spatij diuisionẽ. Theodorus Gazes Ciceronis interpres directos in quinquuncẽ ordines Græcè ita expreßit,* καὶ τοὺς ὀρθοὺς εἰς πεντάδα εὐγώνιον στίχους. *obseruato scilicet Xenophonte, Ciceronis uerba uertẽs.*

Eo anno quo hæc scripsi, uineā habebam sterilem, et multis iam annis decoctricē. Huic cum auctionem diu (ut fit) minitatus essem, nisi in posterum paria saltem cum expensorum ratione faceret, nec impensiorem ipsa culturā sentire uideretur, proscripta etiam emptorem non inueniret (male enim ob id ipsum audire cœperat, quasi non damnosam uineam nunquam emancipaturus essem) ad extremum eousq; damnatæ succēsui, ut in ortum eam transformare meditarer arboribus consitum, nondum tamen extirpatam. Hoc cum primùm *in mentem mihi uenisset, arboribusq; eam ad soli naturam accōmodatis cōseruissem, frugi me hominem existimabam, omniq; religione ac superstitione solutum. nam ultimi anni calamitate perculsus, tot superiorum annorum sterilitatem excipiente, temperare mihi non potuerā quin præcipiti iurciurando negarem unquam me postea teruncium in eius uineæ culturam impensurum. Quo iurciurando satis me defungi posse interpretabar, si ortum eam magis factam quàm adhuc uineam colerē, præsertim cum nullus inueniretur tam aduerso Mercurio natus, qui sibi eam indicari peteret. Sic autem rationem impensæ subduxeram, uix ut uiginti frācicis eam mihi rem staturā existimarem. at consitoris solertia quæstuosa eò me sensim perduxit noua in dies comminiscendo, uisendum'que operis absoluti decorem speciem'que pollicendo, ut à tenui illo & simplici primordio iustum tandem pomarium instituerim iugerūm paulo minus quatuor. In quo mihi ita euenit, ut qui auctionem facere prius prædij mei meditabar, & nummo propemodum addicere paratus eram, idem subinde liceri magno cogerer particulas confinium agrorum, ne instituti pomarij modulatio, ambulationumq;*

 metatio

metatio aliquo loco non quadraret. Intra id uillam ædificabam, simul & ipsum muro undenûm plus minus pedum cingebam craßitudine in summo sesquipedali, in medio atq; imo pro portione emodulata. Hoc Sammaurianum prædium mihi futurum instar amœni cuiuspiam Tusculani sperabam, quarto ab urbe lapide situm, in quo liberiores solutiores'que congressus cum dilectißima mihi philologia exercens, mecum ipse sæpius commodius'que uiuerem. Hoc faciens, didici duplicem quincuncialis ordinis rationem esse. Alteram nostrates scacariam, quasi alueolatam appellant. sumpsit enim formam à postica parte aluei in qua scrupos hodie lusitantes promouent & reducunt. altera ratio reticulata dici potest, non in quadras ut prior, sed in rhombos conformata, ea forma qua specularia apud nos plerunq; uidentur in fenestris lumen uitro transmittentibus. Ego quadris usus sum pedum quoquouersus quaternumdenum. Huiusmodi ordinum obseruatio Normannis solennis est instituendis pomarijs: quorum arboratores è seminarijs plantulas transferentes, ita stellatim decussare norũt ordines, ut quamcunque partẽ te uerses, rectam semper seriem uideas, nusquam obliquante prospectu in longinquum. Hæc habui de his uocabulis quæ strictim primum dicerem, quæq; uelut proœmium huius operis esse uellem. Itaque quando de integro sermonem instauratu i hac eadem de re sumus, ut eorum uocabulorum usum magna ex parte obsoletum Latinitati reddamus (sic enim futurum spero) facturum me operæprecium existimaui, si non modò rem hanc totam latis per se satis finibus patentem prosequerer & absoluerem, sed etiam si disputationem aliam ad hũc locum nonnihil pertinentem, & ueluti cognatam adiungerem, tametsi iam alto

Sammaurianũ Budæi.

alto situ obscuritatis errorisq; squalentē, uix ut nitorem pristinū lingua Latina hac in parte receptura uideretur. Cum enim de Asse & Libra Pondoq; & rei nummariæ uocabulis multa ab enarratoribus neotericis dicta sint, antiquorumq; monumenta ijsdem uocabulis scateant: nōdum (quod scire aut suspicari potuerim) à quoquam scriptorum nostræ aut auorum longeq; superioris memoriæ deprehendi potuit quem modum pecuniæ his uerbis statuere debeamus. Proinde ita tulit animus, ut rem per se subobscuram, & cum multa ambage autoritatum implicitam, tum uerò glossulariorum errore perplexiorem factam, simul corruptis exemplaribus propemodum comploratam, explicare nihilo secius improbo insanóque (ut dicitur) labore aggrederemur. siquidem scitum illud comici poëtæ meminerā, nihil tam difficile esse, quin quærendo inuestigari posit. & dignam rem prorsus existimabam in quam toto pectore incumberem. Atqui cum ad hanc ætatem, ex quo post tenebricosa secula literis sensim lux affulgere cœpit, eò iam profectus labores eruditorum hominum euaserint, ut ad linguæ Latinæ instaurationem perpauca desiderentur: nemo tamen (ut spero) inficiabitur hanc operam prorsus adhuc desideratam esse. Planum enim facturum me confido, neminem intra octingentos annos, ac longè plures fortasse, rectè hæc uocabula intellexisse, duntaxat eorum qui commentarios ediderunt, qui in uulgus emanarint, aut aliâs innotuerint. An autem id assecutus sim quod anxiè perquisiui, lectorum erit iudicium, non tamen quorumlibet. Verumenimuero eam à me suspicionem longè amoliri uelim, quasi aut ingenij singulari quodam acumine fretus, aut reconditæ doctrinæ fiducia eam rem totam susceperim, quam uiri

tot doctißimi ne primoribus quidē digitis sine noxa tractauerunt: id quod mox apparebit. Iure autem meritoq; facturum me arbitror, si in ordinem lautiorem literis studentium admittendum me censeam: quibus aliquando ipsis liceat post emerita audiēdi uel legendi stipendia (non enim tam fortunatus fui, ut in hac disciplina uocalē praeceptorem haberem) stylo specimen sui facere. Proinde cum aliorum scriptis his in rebus adiutus sim, quas ipse per me assequi non potuissem, & in id uideam literatos ferè conspirasse, ut uelut symbolam quisque quàm posset lautißimam in medium conferret, quasiq; in musaeo donarium aliquod posteritati uisendum consecraret: commotus & ipse sum, & aemulationis stimulis usqueadeo exagitatus (neque nūc primùm) ut impensiore studio eum locum inter scribentes tenere posse non diffiderem, quem multi aut ingenij praestantia freti, aut ingenti aliquo studiorum adminiculo subnixi, certatim sibi asserere quotidie uidebantur. Itaq; alteram iam aleam iacimus, quandoquidem prior illa (de Annotationibus nostris loquor quas in Pandectas edidimus) non incommodißimè cecidit, tametsi incursura ipsa in primorum ordinum offensionem uidebatur. Quippe rem per se inuidiosam, ferocius quàm par erat, in iudicium quasi in theatrum adduximus scribendi tyrocinio: id quod tum demum sensimus, cum iam opere edito (quod domi simul nostrae, & in officina chalcographaria cudebatur) qui inferbuerat animus, paulatim deflagrauit. & hactenus tamen impune ferre nobis contigit ab ijs etiam ad quos ea res maximè pertinebat, nedum ab illis hominibus quibuscum necessitudo nobis humaniorum literarum nomine intercedit, quanquam impunitatem mihi stolidè fortasse promitterem, nisi etiam

gratiam me iniisse ijsdem ab ipsis iuris peritißimis experimento didicissem. usqueadeo quod candido atque ingenuo proposito susceperis, etiam si in eo trasigendo (ut est humana conditio) secus nonnihil imprudens admiseris, non solet id ferè non bene tandem uertere. nisi si forsan, id est, ueritatis numen, ut rem principio inuisam, aduerso'que rumore explosam, ad extremum etiam popularem reddere plausibilem'que potuerit. Quorum enim hominum odium inexpiabile contraxisse musteo adhuc opere uidebar, eorum nunc occursum uix fero, de pollicitatione me reliqui uoluminis conuitiose appellantium. Quorum autoritati tantum tribuo, ut rem depositam nescio an abiectam, retractare denuo coactus sim. In qua ipsa cum occupatus essem, animi causa (ut fit) auocamentum quærentis, parergon hoc arripui, initio quidem modulis diuerticuli destinatum: rerum autem serie perpetua aliam atque aliam deinceps commentationem ingerente, eousque progressum me esse sensi, ut ex parergo, id est, operis instituti diuerticulo, plenum opus factum sit, ut Græci dicunt, ὥστε καὶ τὸ πάρεργον ἔργον γέγονε. Hæc satis ad exteros Italos, & alios ubicunque gentium literatos, quibuscum sacris ijsdem initiati sumus. Quibus quidem ipsis in musæi sella contigit incubare, non etiam qui ex pronao (ut aiũt) Musas salutauere. Eorum enim nullum ex albo reijcimus: quandò id fieri non posse putamus, ut qui literarum humaniorum studio sint expoliti, non ijdem quoque sint iudices nobis æqui. Ab nostris autem metuendum nihil erat, nisi quosdam homines primariæ autoritatis aut dictitare aut mußitare cõperissem, cum unum tantum genus hominum literarum bonarum studio aptum, atque etiam

natum esse, tum uerò nos operam & oleum perdere, qui in eo uitæ instituto ingenia exerceamus: non aliter ac lienosos qui instituantur ad cursum. Hoc *cum nostratiū quidam resciissent, primum mirari autores, deinde eo magis succensere, postremò re planè intellecta fremere.* Sed *reliqua (ut arbitror) silentio nunc premenda, ut omnia in potestate habeamus, si forte illi æquiores esse cœperint. Nisi uerò obscurum esse potest, cur homines* Franci *externa ingenia sese exosculari dictitent, nec stomachi sui doctos in Galliа uidisse. Quos si ueritati inseruire potius, quàm animo suo indulgere existimarem, aut ea esse eruditione, ut* Latinè *loquentes intelligere sine magistri opera & præitoris possent: facilè (nisi fallor) ostenderem cur adhuc factum sit ut dicendi facultas olim uernacula* Galliarum, *literis iā diu in* Italia *illustratis, in* Galliam *non reuersa sit, transalpinarum ipsam rerum plus quàm & par est & utile cupidam. Qua (malum) opinione fallere se in re tam clara hominum iudiciū credunt, qui ne in ijs quidē fefellerunt, quæ integumentis omnibus compositi uultus speciosiq; sermonis egerunt? Vsque adeò enim omnes hominum sensus iam innotuere in uulgus, ut fidem quidam non faciant uel si aram utraque manu tenentes ausi sint sanctißimè deierare. Ita'ne uerò si* Franci *quidam homines aut malè obsequiosi, aut ex ingenio suo uiuētes, nec per istorum genium iurare didicerunt, nec solitis hac ætate lenocinijs eorum se potentiæ uenditare: satis digna causa fuit quamobrem calcata charitate patriæ, odio transuersi aut liuore raperentur? mihi certè non uidetur.* Atqui *si ingeniorum ipsi & doctrinæ (quæ nos quoq; in externis mirificè agnoscimus) admiratores ueros credi sese uolebant: benignè igitur uel exteris facerēt,*

Dicendi facultas Gallis olim uernacula.

idq;

idq; eo nomine, ut intelligeretur cur uiros ipsi doctos præmijs adsciscerent. Sic enim eloquentiam & poëticam & literas elegantiores patriæ dicerentur uel dedisse, uel reddidisse. Nunc cum id non faciunt, uideant quæso ne externis uerba dare potius, quàm nobis facundiam optare uideantur: imò (ut planè loquar) ne subdolam mentem prodant, aut certè maleuolam, qui priuato uel studio uel odio instincti (nam quam aliam causam conijcere quisquam poßit?) suggillationem patriæ inurere non timeãt. De qua quàm bene alioqui sint meriti, publica fama uiderit. Sed criticam seueritatem cognoscere in hominibus imperitis precium est operæ: Galli omnino homines nec ad poëticam artem nec ad oratoriam nati. Quis hoc iudicium facit? homines germana in Francia nati, in sinu Franciæ aliti & educati, & nunc in gremio eiusdem hoc dictitantes. Qua igitur tandem fiducia hoc iudicare præsumunt? age quid tum postea? qui à patria honestißimum quodque decus meriti, immeriti tulerunt. Egregios ciues, & patriæ amantißimos. Audiamus porrò, Solis hominum Italis hæc studia capessere iure ac moribus licet. Sic enim fert cœli soliq; natura, ut infantes etiam illic disertè numerosé que uagiant. O acre iudicium hominum, quibus tamen ipsis inter claßica recitanteis Italos exaudire tantum uacauit. Siccíne Francos homines pituitosum fel habere ad iracundiam putant, & crassa quoque ad studia præcordia, eorum ut stomachum improbitate tanta prouocare gaudeant? quanquam latius patet hæc contumelia, quàm ut in literarum studiosis consumatur. Ad eos enim etiam pertinet, qui literarum ipsi imperiti, ingeniosos tamen liberos & spei magnæ genuisse se arbitrantur. Porrò etiam patet. Solis enim Italis doctos esse

licet ac disertos per iudices istos nostros, Musarum (credo) & Apollinis sanctißimos antistites: qui ea fiducia utriusque facultatis, atque etiam linguæ utriusque iudicium præsumunt, quòd ut Ascræus olim poëta ex tempore factus ad fontem Pegaseium creditur, sic se anno uno aut altero cum doctis super mensam loquitando, uberem harum rerum scientiam hausisse credi uolunt: quippe qui nasci in Italia doctos, non studio annorum triginta & amplius fieri putent. En quibus te approbes, si Mineruæ suffragio doctus haberi uelis. Heu miseram conditionem nostram, qui intabescimus literis, hasq; indignitates exorbere ac uorare cogimur, quàm concoctu difficiles stomachis æstuantibus & biliosis? idq; eo magis, quòd ius nobis non est ad primores aut principem prouocandi, quorum isti ignorantiæ imposturam ex animi sui sententia factitant. Illa autem illa singularis est temeritas uel amentia, obtrectationis (ut ita dicam) tragulas in uniuersos intorquere, si quosdam forte priuatim incommodos atque inuisos obstinarint ferire. Illi'ne ut irato animo tantum indulgendum putent esse, ut propter unum aut alterum expungendos, à caluo (ut dicitur) ad caluum è numeris eximant? uel, quod quidam eorum huius calumniæ architecti dictitant, se, cum omnia studiosorum diuersoria lustrauerint, adhuc tamen quod quærunt, extra gentem Italam desiderare? Ecquod igitur capitalius uerbum ullum hoc uerbo esse potest? Quasi uerò quisquam ignoret sic eos bonos doctosq; cis Alpes inquirere, ut qui diuersißima uia congredi cum hostibus festinant. Deus te perdat simultas, quæ oculis clausis in hominum obtrectationem impingis, & uelut mente capta propositum maleuolum tuum prodis. Tu ut tuorũ ingenia damnes, quorum partim

tim nec periculum feceris, nec alium fecisse quenquam noris? partim ne facere quidem tu animo offirmaris, nec faciendum curare, cum tu id si uelis facere fortasse non possis? tum deinde exteros (si dijs placet) commendatione inani quassáq; prosequare, ut licentiore calumnia possis in quos uelis desæuire? Hic hic nigræ succus loliginis, ut lepidè inquit poëta. Cedo igitur cui unquam doctrinæ nomine benignè tute feceris, aut cui omnino non tua causa bene tantum cupiueris? Heu candor Mecœnatum eorum quos & uidere nobis & obseruare contigit: qui simul & studiosis sunt & Reipublicæ desiderati, insigni ad posteros inclinatione rerum. Superi immortales, quantum inter animos hominum interesse dicemus? Illos ut heroicis annis editos, nihil appositius quàm uiscera charitatis appelles. ita uniuersas cogitationes suas ad homines nostros iuuandos contulerant. Isti huiusmodi animum rebus nostris exhibent, ut ad delendum Francici nominis splendorem incubuisse uideantur: quos tamen & ipsos non adeò liuidos esse crediderim, ut nisi Transalpinis rebus oculos cupidius adiecissent, premendi nostrum gratia in cœlum laudibus ferrent exteros. Quid enim consilij eos cepisse dicas? an ut eloquentiæ ac literarum gloriam desperare nos cogant? quid id eorum refert? quandoquidem huius ætatis decreto, nihil cum literis aulico comitatui. an ut gratiam ab Italis ineant? Sed quò inter Gallos ab Italis gratiam? Restat igitur ut aut priuatis studijs indulserint, aut non modò proterui, sed etiam propemodum amentes iudicentur. Equidem libens ab ipsis audierim, utrum'ne studia literarum bonarum hodie flagrantissima quamlibet iniquo tempore, restinguere illa sua obtrectatione sperarint, an oblectandi sui gratia potius ingenia

Horatius Sermon. lib. 1.

prouo

prouocarint. Illud certè obtinere nulla autoritate possunt, ut oratorum uel poëtarum & historicorum libros nobis è manibus ut prophanis excutiant, quas bonis iandudum autoribus contrectandis inauguratas habemus. Nam qui famæ dudum per ora hominum iure uel iniuria obstrepenti moderari nequiuerunt quo minus in circulis, in ambulationibus & sobrijs & basilicanis, pro castris, pro concione, nusquam non denique actus eorum obtrectarent non cauillabunde modò, sed etiam tumultuose: ecquid se illi iuris habituros putant in eorum Mineruam qui literas didicerunt? Scilicet hoc illud est, hominibus uenustis cupido incessit Gallicum stylum prouocandi, à quo sibi metuendum nihil putant, ut quem hebetē esse & plumbeum dictitent. Nempe hac fiducia illudunt, Francicamq; Mineruam ut infántem & inermem despicantur, nec ægide terribilem. At ego ut Italos Francis ingeniorum acumine præstare nunc inficiari nolim, sic non facilè concesserim ut præstent etiam docilitate. Quippe ut primis omnium Latinorum Italis post annos centum licuit stylum suum ad cotem priscæ uenæ exacutum, scribendo dicendoq; explorare: sic nostris obuium est, ut omnibus, & antiquos & recentiores scribendo autores æmulari. Nam salem eodem nobis precio quo Italis præberi, docere istos potuerunt actores theatrici, qui satyricis eos salibus totos sæpe perfricant, queis acriores non puto ultra Alpem aut Pyrenem inueniri.. Atenim innocentia succinctis omnium rerum securis esse licet. Equidem hoc fatebor, si intra uallum innocentiæ statiua se semper habuisse rebus gerendis administrandis'que contenderint. Dicere igitur hoc audeant, & ego illis ordines omneis iudices feram, ni constantis famæ testimonio reuincuntur,

cuntur, ut ne ad populum quidem prouocare audeant. Quare ego suaserim eis potius(si me autorem non respuant) ut infenso animo uel alioqui malè affecto usqueadeo ne obsequantur, quin sese suumq; etiam fastigium respiciant, rationem anteactæ uitæ habeant, nec in extremo summoq; actu sub persona primarum partium indecorum aliquid aut proloquantur, aut agant. Etenim *quum sint eorum nonnulli præteriti temporis continentia & grauitate ita obstricti, ut peccare ne tantulum quidem sine crimine maximo nequeant: ij meminisse debent uitæ suæ cursum non ad amußim popularem exigi, sed ad eam quam sibi ipsi in mediocri fortuna præstituisse creduntur: ut si à pristinæ probitatis et integritatis orbita ingressum quoquo modo detorquere uideantur, quicquid rectè ac præclarè antè fecerunt, protinus non uirtutis fuisse, sed ambitionis existimetur.* Nam *qui alijs moribus uiuere prouecta iam ætate, & ad instituta transire uidentur utilitati seruientium: ultimùm utique salutasse recta consilia & honesta creduntur atque dicuntur: perinde atque ij solent qui ad temporariam modestiam bellißimè compositi, simul ac se euasisse ad res secundas sentiunt, tanquam emeritis simulationis stipendijs, ambitum & cupiditatē profiteri perfricta fronte obduratáque non uerentur. Aut igitur sibi posthac imperent studiosos Galliæ non odisse, procul ambitione summotos: aut si male loqui pergant, & utcunque doctis incommodare, quosdam etiam expectent iusto dolori tandem obsecuturos.* Nec *sibi eo nomine blandiantur, quasi in sinu* Iouis *positi malè audire nequeant, aut quasi dolorem animo quantumuis inustum* Gallica *ingenia stylo exigere non poßint.* Qui *enim Aristarchos se orationis* Latinæ *aut etiam archite-*

ctos

ctos intulerunt, quum minimè ipsi esse didicissent artifices dicendi, Gallicæ fortasse doctrinæ, Italicæ discipulæ, extremam propediem manum accessisse sentient, quum ex atrio Libertatis, suis ipsi maledictis respondentes audient. Neque enim ex uno aut altero opere debuerunt omne genus structuræ omniumq; æstimare. Sed quid hoc ego crimen persequor, quum ijdem ipsi qui literas Gallis adimunt, non iam scientiam nobis elegantiorum artium, sed etiam prudentiam omnino quasi sensum communem abstulerint? Quæ contumelia non ad unum tantum eundem'que neglectum ordinem, sed ad singulos uniuersosq; pertinet. Notum est enim quòd eius societatis mancipes, quam minimè decebat, nihil pensi habere dicuntur quo minus errata sua luculenta clauo ductitando admissa, ignominia patriæ obliterare nitantur. Proh supreme seruator. Non'ne satius erat nos culpam agnoscere quæ negari non potest, quàm clauum (ut dicitur) clauo protrudere, & culpam crimine expungere? Antiqui Romani dixerunt maiestatem in populo, autoritatem in Senatu esse: inde crimina maiestatis appellata læsæ, aut imminutæ: at nunc inuenti esse dicuntur, qui non contenti Rempublicam non iuuisse, imminuere etiam maiestatem clarißimæ gentis cupiant: & qui doctos posse Gallos fieri cum negauerint, insuper prudentes in Gallia nec reperiri contendant, nec inueniri. Qui quum hæc dicunt, inexpiabili se inuidia flagrare non animaduertunt. Quasi uerò cuiquam persuaderi poßit quæstionem decretam de uiris bonis & prudentibus hoc tempore fuisse, quos uelut optiones sibi in rebus transigendis constituendis'que cooptarent. Verùm hos paulisper mittamus, quibuscum ex æquo non licet hanc iniuriam expostulare, ac uideamus

mus cuiusmodi Homerus *poëtarum sapientißimus Achil-lem suum finxerit, ut ex eo scire poßimus an res nostra publica rectè atque ordine hoc tempore constituta sit: & mirari homines desinant, quòd per hosce annos primùm hominibus Francis animus cum re simul concidisse uisus est.* Ille *igitur rerum humanarum perspicacißimus æstimator, quum sub Achillis persona fortem ac strenuum militem eundem'que ducem formare statuisset, deam illi Mineruam instantem identidem finxit, quasiq; condocefacientem monitione postica, nonnunquam cæsarie reprehensantem, cum præcipitem eum ferri, atque ira excandescere sensit. Achillem autem suum inducit inter iram ratiocinationem'que alternantes, Mineruæ tandem monitis obtemperantem, strictum ensem in uaginam ira suppressa edomita'que condentem. Videre est illam quidem imperiosè uetantem, hunc autem iram obsequiosè prementem. Illa, ni pareat ipse numini, uindictam intermunatur: hic ponit uim animi, ne non paruisse dicatur. Memorabile figmentum, ac memoria etiam atque etiam tenendum: quo quid aliud poëtam significasse arbitremur, quàm animæ duas partes, iram, & rationem? Siquidem ille furorem iræ ac ferociam animi ratus circa præcordia grassari, rationis principatum, ac moderamen animi in parte summa capitis sedere censuit & uigere, uelut speculatorem à natura præfectum, qui omnia circunspectaret, atque ut auriga quadrigis, sic feruori ipse animi atque alacritati moderaretur. Proinde quum ille poëta fons ingeniorum dictus, talem strenuum militem, eundem'que ducem fortißimum inducat, ut nusquam ita destitutus, ita deprehensus sit, quin præstò consilium & rationem habeat (hoc est enim Mineruam uelut præstitem habere*

Achilles Homericus.

uel

uel astitem) planum fit utique, qui sapientia & prudentia careant, res ab ijs maximas nec bello nec pace geri posse. Porrò prudentia ipsa aut summa dote naturæ datur, aut literarum cognitione cum sapientia comparatur. at utrunque nobis adimunt, qui nobis nec natura imbui, nec studio institui concedunt. Caput uerò erroris est, quòd nobilium natio indecoram esse literarum cognitionem claris penatibus ortis, semper existimauit. Hac enim opinione effectum est, ut rerum nostrarum summa in tenebris plerunque densißimis hallucinetur. Nam quum primores procerum, ignorantiam literarum percupidè sibi uendicent, ac nihil sui muneris esse in pacis artibus credant: euenit ut plurima aulæ consulta ex paucorum commodo fiant, qui in rem ipsi suam suarum'que neceßitudinum concipere edicta principis consultaq; didicerunt. Sic fit ut regio nomine paucorum regimen obumbretur: nomen olim inuisum apud eos qui Respublicas in populis & ciuitatibus condiderunt. Atenim quosdam regibus subseruire necesse est, qui ijs muneribus fungantur, quæ per se reges obire iam nequeunt. quis negat? Sed si eo amplius legitimum iam & regium esse cœpit, illis omnia credere ac delegare, quibus ab latere & auribus principibus esse contigit: sint sanè omnium potentes, quandò eò deliciarum uentum est, & inertiæ immunis & feriatæ: sed sint eiusmodi, qui optimates uocari & cupiant & debeant, quiq; latus principis cingentes, maiestatem eius augustiorem faciant. Nec dicatur unum omnium Regem maximum, solo corporum stipatu quasi adminiculo subnixum, non animi uirtute ac scientia niti. Delectum modò hominum principes habere instituant, literis'que & ingenijs & industriæ fauere

Procerũ ignorantia.

fauere: sic fiet ut nec doctorum Francia *nec prudentium inops reperiatur. Sed enim eo tempore doctos & sapientes necesse est latere & secedere, quo tempore dissimules ijs homines in lucem prodiere.* Huius *igitur mali causa est nobilium institutum, qui res consentaneas, & mutua ope nixas, generis claritatem, literarumq; peritiam, collidi inter se & dissidere putant: quo errore factum est, ut disciplinæ olim ingenuæ appellatæ, ad plebem iamdiu transierint, non tantum à nobilibus, sed etiam (ò mores perditos) à sacricolis repudiatæ, ne non satis generosus esse & lautus antistitum ordo præsulumq; putaretur. Inde autem illa extitit indignitas, non tantum incommoda, sed memoria nostra etiam ferè dira, quòd principes natura boni, sed blandimentis incuriæ capti atque immunitatis, cui à pueris insueuerunt, autoritatem regiam, rectè, perperam, dignè, indignè factis accommodant, quandò semel omnia amicis permisere. Qui si literas scirent ipsi, gentilesq; sceptrorum: nec sacrosancta utique nomina inuidiæ opponerentur, nec tam licenter ob oculos principales cercopum præstigiæ ludificari pergerent, quarum semper impunitas moribus nostris fuit uel à iurisdictione summa.* Adde quòd Senatus *ille selectorum prætorianus & castrensis, interpres principis placitorum, paucissimis sæpe uiris, hominibus haud ita multis constat, partim literarum nescijs, partim iuris sui magis quàm publici consultis: unde uisi sunt aliquando turbines ex caligine densa cõsiliorum oborti, latè spes popularium fortunasq; percellere, nequicquam superûm hominumq; fidem populo implorante. Quid? illud quale est, quòd cum omnia pro potestate arbitrentur, cum ita comitijs nostris præsint, ut sine eorum auspicijs pauci*

Nobilium culpa iacent literæ.

renuncientur: non satis eorum quidam habuisse dicuntur, meritos & graues permultos, & secundo rumore commendatos, aut aliquo uirtutis specimine cognitos, præterire, nisi etiam capitali conniuentia transmissos, aut ignominia afficere conarentur, aut huiusmodi esse omnino scire se inficiari? Præterijsse dico? Quid si etiam obnunciasse constat, quasi latens aliquod uitium obuenisset? siue id simultati datum est, siue ut ij tantum præficerentur, quos eis commodum fuit. Qui si de cœlo seruassent, ut existimari uolunt, perniciosas sæpe renunciationes disturbare potuissent. Quantam autem indignitatem homines haurire coguntur, cum certo certius sit, nihil sapere principi posse, quod his prægustatoribus non antè placitum sit & probatum? Quin igitur urgemus ut confeßionem ab inuitis exprimamus? Necesse est enim ut uel linguam palatum'que stupentia se habere fateantur, uel certè amori odio'que seruientia, qui insulsos à sapientibus internoscere uel nolint, uel nequeant. tametsi huiusmodi hominum conatum non magis improbum esse quàm irritum puto, si quidem studij ardorem restinguere premendo, aut secundæ famæ splendorem obscurare nituntur. Nam ut palma arbor in pondus attolli dictitatur, sic uirtus suppressa, studio maiore erigitur. Opinionem autem non uanis rumusculis collectam, sed claris industriæ documentis emanantem, quis inhibere potest? Splendet enim, splendet, solidæ & expressæ uirtutis existimatio, etiam relictæ in umbraculis, aut procul ab ambitu remotæ: ut uiceuersa, in quibusdam fulgor adumbratæ uirtutis aut sapientiæ, obruitur plena luce, cum illustri magistratu gerendo, tanquam ad radios ipsi solis aut ad fasces admouentur.

uentur. Equidem (ut ad eos redeam quos interim omiseram) libens ipse suaserim, aut etiam postularim, si qui sunt ex ea secta Philoxeni superstites, qui rerū Gallicarum trāsactores ideo in Italiam petendos esse duxit, ut nostrates homines rerum actu summoueret, non quòd eorum solertiam præ nostrorum admiraretur: commodis ipsi ut immodicis comiter ornamentis'que perfruantur, quæ nostrarum rerum clade quæsita nullus est qui non norit: externosq; ita suauientur si placent, ut Francos non despuant. satius enim id esse cēseo, quàm offirmata iniquitate eorum abrumpere patientiam, qui res tacendas effari Stentorea uoce poßint. Neque uerò negauerim sæpe è re Gallica fuisse, in rebus transalpinis externorum operam experiri. Quosdam enim adscititios nouimus non modò industrios, sed & exploratæ fidei, qui egregiam & singularem operam & in quietis consilijs & in bellicis rebus nobis nauasse dicuntur. Sed si in rebus domesticis non modò externo milite, ut iam fieri cœpit, sed etiam in omni parte reipublicæ externorum operam adsciscendam censebimus, magis id adeò ut paucorum commodis seruiant, quàm ut publicè prosint: quæ tandem nostrorū erit functio, aut quando suæ tutelæ Francia restituenda dicetur? O tempora? ô mores? Francia quæ olim sibi, alijsq;, & summæ rei Christianæ superesse uisa est, nunc degener & infans, ne suis quidem rebus satis est uel agendis, uel eloquendis. Rem suapte natura indignam, autores eius etiam fecerūt atrocem, indigni omnino ipsi qui uel intra uerba peccarent, nedum ut uiris studiosis omni ope incommodarent, quos suffragio suo (ut scimus) prærogatiuo benignè subleuare debebant. Quòd si homines innocenter industrios te-

stimonio suo fraudasse, uiri boni existimatur officio non conuenire; quid causæ est quin magnum in sese dedecus admisisse uideantur, qui etiam cupidè fecerunt ut odisse crederentur? Vtinam autem fieri posset, ut cæcæ nostræ querelæ in eos tantum impigerent, qui culpæ autores ipsi, aut affines esse dicuntur: liberius omnino nobis destomachari liceret: nunc autem uereri subinde mihi succurrit, ne aberrante hominum coniectura, in eos uis doloris incumbat, in quos minimè uellem. Sunt enim in quibus ne guttam quidem criminis huius hærere uelim, quanquam eorum culpa tolerabilior quàm aliorum esset. Sed & eiusmodi nonnulli feruntur, ut si stomachum rursus mouerint, patientiam omnino tibi imperare non possis. Quo fit ut rem spinosam tractare uix innoxiè queas, & tamen tanta uis est numinis ad stylum manum urgentis, ut periclitari malis, quàm rumpi degeneri patientia. Næ ego satis admirari nequeo quorundam hominum amentiam, qui in rebus ipsis secundis famæ suæ consulere uel negligunt uel nesciunt. Nos tres uiros uidimus, qui ad magnos honores assumpti, cœlum nostrum impleuerunt nominum suorum celebritate: quorum duo tum æquales, tum simul in actu summo rerum Francicarum fuerunt. Hos ita inter se iunctos diceres, ut aërem & ætherem. Quicquid enim potentiæ alterutri accedebat, alteri id omnino decessisse uidebatur: ut inter illa duo elementa ea est uicissitudo, quicquid alteri deperit, in alterum ut infernè supernéq; transeat. Verùm æthereus ille tum summa quæque sibi uendicans, tum ad cœlum hominum uoce obseruantiáque elatus, tam proximè etiam olympum euaserat, ut quicquid Iunoni Iupiter inter suauia diceret, latere eum

uulg

uulgò non putaretur. Quum autem ille alter fastigio fortunæ inferior, libramento tantum suo staret, doctrina scilicet & industria ac maiestate, summo paribus magistratui: hic ut maiore fati suprà omnium aspectum sublimè ferebatur. Qui cum uotis tantumnon suis Parcarum fusos cõuolui existimaret ac confideret, arrectissimas quasque ceruices submitti sibi uolebat. Cum autem ille alter eruditione Varro, animo irrequieto & uersatili Porcius, libertate non obnoxia Cato, superioris magis illius succumberet impotentiæ, quàm animo satis æquo cedere uideretur: id ad huius felicitatem fortunæ deesse tandem uideri cœpit, ut ille uelut obex è medio tolleretur. Id quod decimo magistratus anno obitu eius fortuito quum euenisset, fatis iam haud dubiè nobis malè cogitantibus: ibi ille Seianus, ut uidebatur, gaudio immodico perfusus (quod alacritate futili & gestiente prodebat cum suo comitatu) omnia iam infrà suprà nutu uerti suo uolens, sufficit statim hominem in locum demortui, quem iamdiu designatum habebat, si quid illi contigisset, ex cohorte obseruantium. quo facto cum in omnes sese partes liberè uersare instituisset (nullum enim Catonem esse superstitem sciebat, cuius supercilium suprema fors aulæ uereretur) inde iam apertè domus eius, cupiditatis, ambitionis, obseruantiæ clĩetelaris diuersorium fuit. Cernere erat omnium ordinum non colluuionem (nam id tolerabile esset) sed quicquid penè in quoque ordine decoris esse uidebatur, certatim sese addicentes aut spei alicuius certæ, aut repræsentati præmij autoramento, aut admissæ noxæ metu, si non aßiduè ille cultus contemni uideretur: quæ ut minima numero, ita potißima pars erat. Nam qui omnia in po-

testate habebat quæ tunc erãt amplißima, is unus omnibus sufficere posse meritò credebatur. Quem autẽ plus iure ac legibus homines posse non dubiè intelligebant, extra eius præsidia agenti, securo uix esse hominũ opinione ius erat. Quin eousque inualuit hominum opinio, huius ut impotentia, atq; illius obitu, aculei seueritatis, summæ etiam iurisdictioni excußi esse uiderentur. Habuit pro cohorte prætoria non modò candidatos principis, sed etiam muniatos, quorum stipatu se maximè uir clarus mirabatur, fremente ipso Ioue Tarpeio hominum sacrosanctorum miniatore, qui sibi eas operas à Briareo exprimi ægerrimè ferebat. id quod eum ipse uidi audiuiq; in Vrbe dictitantem frem ebundè, cum apud eum essem. quæ res in exitium tandem penè uertit dominicæ familiæ, euentu primordijs congruo. Quis enim nescit uelamenta illa beata non tam cocco imbuta quàm cruore fuisse? O' caram semper Franciæ mercem, & bellorum precijs comparatam. Et sic quoq; (si dijs placet) nunc licemur, licebimurq; semper natalitia, ut uidetur, sceptrorum nostrorum neceßitate? Verùm in eo ipsius in reliquo'que comitatu literatum nullum hominem agnouisses, nisi siquis erat forte unus inter externas clientelas. tam procul enim id genus hominum ab eius uestibulo summouebatur, quàm ipse longè aberat ab eruditione iusta & liberali. Et alioquin nullus ei fermè eorum cordi erat, quos ille uir egregius de medio sublatus, fouisse uisus erat. Quippe ut ille uirtutis, & doctrinæ columen, ijs fauerat præcipuè, qui aut ceruicem non obnoxiam, aut indolem ingenij præ se ferre uidebantur: ita hic interioris aulæ manceps, & dictator in comitatu regio, in delicijs nunquam uisus est eos habere quos

re quos

re quos meritorum prærogatiua magis quàm suffragio aulicæ obseruantiæ fretos esse ac commendatos suspicabatur. Etenim cum prostitutæ frontis homines in fidem se rè libens recipiebat, sicut amare & scortari à lenone sunt qui iucundius esse putant, tum omnia beneficentiæ suæ accepta ferri uolebat, uir cætera egregius (ne meritis eum laudibus fraudem) & in primis commendabilis animi sublimitate, sordibus auaritiæ, atque omni obscœna uoluptate maiore, dignus'que qui uiam ueram intelligeret assequendæ gloriæ, tanti'que fastigij sustinendi & perferendi, quod regium penè æquauit arbitrium: cæterùm soliuagus accipiter (ut est in hominũ prouerbio) nec in prædatu sociabilis, ut qui in rerum actu collegam ferre non posset. nam qui genesim summam habere se arbitrabatur, nullum nõ fastigium sibi secundum esse censuit. Hic cum fortunam perpetuo sibi fauore aspirantem multum iam fatigasset, tandem grandioribus inceptis obrutus, quàm quibus par esse posset (& neminem solitarius rerum arbiter, ut dictum est, in consortium admittebat) ipse quoque fato concessit: unus (ut arbitror) omnium quos ætas nostra meminit, æstu perpetuo iactatus inusitatæ ante se felicitatis: quare præter omnium ferme opinionem accidit, quòd ei fortuna summam manum negauit, fauoris'que colophonem, destituta tot hominum spe, & præsertim cohortis miniatulæ iam ad comitia honorum fastigij uerticis'que properantis, quæ longius ipsa expectatione hominum prorogata sunt. Tantæ autem potentiæ non unum aut alterum, sed complureis successores reliquit, ex sinu tamen suo ante mortem productos. Nullus enim adhuc posthumus successor mortuo agnatus est: tametsi eorum unus fortunæ se litasse confidens, cuius alumnus

mnius erat, uelut solus summi rerum arbitrij creuisset hæreditatem, tantos repentè spiritus sustulisse uisus est, ut præter insolentiam in uultu eminentem, ferociam quoque territantem loquendo exhalaret. Is in summo magistratu dissimillimus sui factus, usqueadeo omnia sibi suscipere permisit, & ad extremum tueri quicquid ipse suscepisset fouendum, ut dignos indignos, quos sibi morigeros semel expertus esset, in omni parte Reipublicæ præficiendos curarit. moratos uerò perinde ac morosos inutiles Reipublicæ existimans, quàm potuit longissimè in secessus ablegauit. utrisque enim iratos superos esse credebat. Videlicet fortunæ indulgentiâ corruptus, atque immemor personæ quam gerebat, quod uirtuti debebatur, illiberali obsequio dandum esse censuit. Ex quo factum est ut quam existimationem primis & secundis uitæ actibus collegerat, eam ipse in ultimo eodem'que summo actu totam effudisse uideatur. Aliquandiu autem autoritate grassatus asseclis suis promouendis, quum orbis formam nouam mundo stupente cœpisset architectari, subita manus iniectione uim Parcarum expertus est: uir (ut omnes arbitrantur) summo magistratu dignus, si summum semper magistratum expectauisset, ac nunquam adeptus esset. usqueadeo in secunda ei sorte consenuisse, & uita perfunctum esse præstabat. Sed qui fortunæ omnia tribueret, ut cuius præsentissimum numen in rebus humanis esse existimabat, ne extremum quidem fortunæ obsequium remittendum esse censuit. Hic est ferè eorum exitus qui modum non nouerunt adhibere felicitati. Verum ille quoque mortuus est, cum summi honoris conuulsa maiestate, tum uerò summæ curiæ lacessita seueritate, seminibus earum rerum iactis, quæ insigni nostrarum rerum clade postea

expiat

expiatæ sunt: & ea tamen morte felix existimatus. Horum uerò omnium obitus, ut successorum gaudio, ita secundi & ultimi, risu & cauillis omnium exceptus est, ueluti ludos sibi fortuna nobis'que factitante. Nam primus ille & summus, uita suo tempore non etiam nostro excedens, orbam non dubie rempublicam nostram reliquit & destitutam: alios uix statuas utrum ex rebus ipsorum prosperis raptos, an potius dedecori impendenti exemptos esse dicas. Tametsi secūdus eo nomine desiderium sui non modicum reliquit, quòd eam rerum inclinationem quæ secuta est, morari uidebatur: etiam si ipsum eius fundamenta primum iecisse concusso orbe nostro omnes opinabantur. Sed tamen utcunque interierat superstitem eum esse. eo enim ueluti tibicine fultas res nostras creditum est, quamuis inclinatas impulsas'que, tamen nondum sic collapsuras fuisse. Accedit quòd grandiora incepta sic reliquisse uidebatur, ut Apelles Venerem, quæ manum nō inuenit operis inchoati præscriptum excepturam. Verùm, ô fluxam rerum humanarum memoriam: hic cum totum Occidentem nominis sui uel gloria, uel strepitu, uel elatis spiritibus impleuisset, sic anima repente concidit exhalata, ut nullius propemodum nunc in ore, ac ne in memoria quidem uersetur. In quo mihi post hoc regnum conditum homo maximè falsus esse opinione uisus est. Nam qui cedrina familiæ suæ stemmata quæsiuisse sperabat & confidebat, ne sui quidem memoriam nisi exilem atque fugacem reliquit posteritati. Sed scilicet communi principum primorum'que Galliæ errore in quærendæ ueræ gloriæ curriculo ipse lapsus est. Nam qui beneficentia & suffragatione ingenia literatorum excitare debebat, atque ad omnia publicè commoda honestaq; toto pectore incum- Cedrina stemmata.

bere, ut rerum præclarè gestarum ueluti quibusdam gradibus in cœlum (id quod exoptabat) bonunum ore ferretur, monumentis'que æternis scriptorum post mortem con- deretur: is ut Aspendius ille citharistes, qui omnia sibi intus cecinisse dicitur, in libera penitus amplissimæ dispensatione, sibi suis'que prolixissimè frangens, publicæ opulentiæ dispendio se suos'que augendos esse cum coborte amicorum assectarum'que ratus est. Atque etiam (ô stultum hominem) libens fecit, ut ornandis assentatoribus, ac supprimendis uiris doctis & grauibus, autoritatem, & extruendis insanis ac portentosis prætorijs opulentiam uanissime consumeret, illam quidem (si superis placet) ex donatiuis uenialibus exuberantem, uacationibus'que diuenditis sacrosanctorum munerum. Eorum non absimilis, qui ex materia cariosa & uermiculante statuas sibi erigentes, prorogare ijs sese in æuum, sui'que memoriam arbitrantur. Sic Bagoarum apud Persas immodica potentia, nihil post obitum eorum præter memoriam solam eunuchorum relinquebat. Deus immortalis, quantum interest inter hominum cogitationes, actus, & instituta? Primus ille tot ingenij dotibus instructus, in muneribus obeundis remissus & compositus (nisi si iracunda seueritas uitio ei data est) ita se in magistratu gessit, ut in eius funere summu honoris maiestas, Franciciq; nominis splendor & claritas, elata fuisse uideantur: cuius rei opinionem auxit secuta rerum inclinatio. At contrà secundus incitatus & uibrans, tertius eo amplius præceps, eo maximè nomine memoriam sui rebus Gallicis inussere, quòd felicitati & gloriæ Franciciæ funus indixisse existimantur. Hæc est enim omnium opinio, hic sermo, quem fama tumultuosè his annis circuntulit. Cui opinioni etsi

Aspendius citharistes.

Donatiua uenialia.

iudicium meum non interpono, me tamen ipsorum miseret, qui cum essent in loco praecelso conspicuoq; positi, in sese non inquisiuerunt ipsi, nec obseruari se omnium oculis tunc meminisse potuerunt. Viri alioquin cōmendabiles, si ferendo ipsi oneri maioris fati fuissent. Certè alter eorū, qua erat animi praestantia, errore magis quàm proposito lapsus uideri potest. Praeclarum enim sibi esse uir literarum nescius existimauit, cohorte millenaria futilium hominum stipato ultro per Alpes citro'que commeare, quos partim annuis cōgiarijs à rationario publico principisq; donare instituerat, partim optimo quoque praemio uirtutis testatißimae sacro profano'que ornare. Qui si memoriam sui perpetuam cupiebat, monumentis utique praeclarè rerum gestarum eam fulcire debebat & stabilire. Ad eiusmodi autem monumenta condenda architectorum manus adhibendas esse intellexisset, nisi planè nescius liberalis doctrinae atque elegantis fuisset. Heu uana hominum opinio, qui eorum sortem suspiciunt ut beatam, qui rerum potiuntur in aula strepitu plausibili, quum nullam aut exilem ipsi sui relinquant memoriam post unum aut alterum quam moriuntur diem. Ego quidem uel miserabiles esse puto, praesertim quum inclinationes temporum & momenta rerum uelut Tantali saxum capiti principum ac fortunis eorum impendeant. Quin & imperium ipsum quid est quod tantopere admiremur, ut numeris omnibus felicitatis ac beatae uitae coagmentatum, nisi principes ipsi sibi memoriae posteritatis inseruiendum esse censeant? quum postridie funeris inter regem uerum perpetuum'que, & diurnum ludicrum'que nihil interesse putem, quales sunt aut personati reges in theatro, aut qui in peruigilio Epi-

pha

phaniæ quum regalia agimus, regnum ad sesquihoram sa bæ lusu sortiuntur. Refert igitur non quantum quisque potentiæ assecutus sit, aut quam numerosis hominum cultus sit clientelis: sed quid in uita memorabile gessisse, quos mores, quos homines fouisse, ac promouisse prodatur. Enimuero si & principes & rerum potientes hoc intelligerent, tantum interesse inter utrunque fungendi uel principatus uel honoris institutum; atque si per uitæ agendæ curriculum hos quadrigis albis sublimes, atque ingenti plausu transuectos fuisse, illos plebeia & humili rheda, nec secundo populo, cursum peregisse diceremus: credo, ut est Gallorum animus gloriæ cupidissimus, nihil utique antiquius habituros fuisse, quàm ut bonorum & grauium existimationi approbare se possent, & posteritati in alia atque alia secula ostentare, quæ hominum ipsa iudicium nec per sordes facere nec per ambitionem solet. Ecquem enim esse uel principem, uel à principe proximum aut secundum putamus, qui si germanæ gloriæ speciem intueri ac perspicere posset, eam'que regni uel potētiæ præmium unicum in hac uita propositum esse intelligeret, in flexu uel ætatis uel inclinationum rerum quoquo modo hæreret, ac non ad extremam usq; metam sibi semper instaret? Equidem nullum nec regum esse arbitror, nec in aula præpotentium, duntaxat eorum qui similes sunt animo antedictorum. Age uerò si id quoque scirent, rerum gestarum præmium solidum perpetuum'que esse non posse, nisi ab iis decretum constitutum'que, qui dicendi præconio laudes ducum clarissimorum pronunciare didicerunt: num etiam tum Galliam literatis & facundis fuisse carituram putamus? Ego certe ita existimo, nostros ut alios quoque nihil non assequi

ſequi poſſe ſimul ut cœperint aſſequi uelle: & rerum ſuarum præcones Franciam, non quoslibet, ſed etiam Talthybiadas edituram, ſi modò hoc principes intellexerint, priſcorum regum clariſsima geſta ideo in obſcuro iacere, quòd rite initiatos eloquentiæ ſcriptores non inuenerint ipſi, nec æqualeis, nec poſteros. Quum autem per literarum ignorantiam incuriam'que hoc principibus ſcire uel intelligere non liceat, fit ut quālibet ſublimes ipſi & erecti, hoc præſtare nequeant, quin à recto curſu felicitatis gloriæq; exorbitent. Etenim cum habenas ferè ignaris rectoribus committant, illiq; in temonem peritos admittere rarò in animum inducant: quî fieri tandem poteſt ut inoffenſo curſu plaudendoq; ad metam perueniant? Simul illa res alioquin illuſtres infuſcat deformatq; indignitas, quòd in currum ſæpe aſſumptos huiuſmodi uidemus, qui ſi res rectè atq; ordine procederēt, pedites ipſi quidē ad frænos adambulare deberent. Vtinam autem ex eius officina quē ſuperius diximus, ut ex equo quondam Troiano, primores omnes uiri heroicis animis uiſendi prodijſſent. Quidā enim eorum arduos eius ſpiritus, & liuore auaritia'que maiores, alias'que eius uirtutes non æmulati, ut eſt natura humana docilis in ſiniſtra, uitium illud eiuſdem imitati ſunt. Etenim uir ille animi nimius, admiratione ſummi apicis captus, quum externarum tribuum ſuffragia immenſis pollicitationibus liceri inſtitiſſet, hirudines illas bellorum ærario noſtro admouiſſe compertus eſt, quæ exanguem ipſæ rei Francicæ opulentiam ſuctu iugi ſorptuq; reddiderunt. Olim autem eluſus cum peteret ut Cæſaris candidatus, didicit uti foro, ut tempora tū ferebant. Quam cupiditatem nulli non notam, ut tamen prætextu aliquo obtegeret uel perlucente, quum emiſſarios emerendis

Talthybiadæ, poſteritas Talthybij præconis Agamēnonis, quorū meminit Herodotus.

obsequio centurijs ad capita claßium dimittere statuisset, tum demum externos admirari, & præmijs adscitos præferre nostris omni ope instituit. Ex quibus internuncios, & sponsionum sequestres præpropere delegit, quosdam ita futileis, ut qui strophis maximè inclaruißent, eos ipse appositißimos transigendis negocijs arbitraretur. Nec nunc fando audita narramus. Oculis enim hanc indignitatem in Italia & in Vrbe haurire nobis contigit, cum minimè uidere putaremur quod nulli non oculato patebat: & præterea irridenteis uidebam Gallicam simplicitatem homines peracutos, qui hominum delectum habere non noßemus tum etiam quum copia ingeniorum domestica non careremus. Et nos miramur iterum nos repulsam uerticis honorum sacræ'que dictaturæ tulisse? Ex eo iam tempore motorios omneis actus atque etiam turbulentos uidimus in theatro ditionis Francicæ. O' beatam futuram te Francia, si intra te tantum felix esse uoluisses. Nam ex quo tempore extra fines auitos prosilire tibi uisum est, cum charißima pignora longißime amandasti, ad te nunquam reditura, tum uelut abdicatis tuis, alienis sinum pandere destinasti. Quòd si in rem atque existimationem tuam futurum uidebatur, ut ad te aut gente aut cognatione potentatus pertinenteis omni ope reposceres, idq; quandò nisi Marte disceptante atque arbitro consequi nullo modo posses, uirium tuarum specimen facere extra fines oportebat: oportuerit sanè, quandoquidem arduum est rebus temperare prosperis. Sed quis te superûm infensus ita præposteram egit, ut choragis pastophoris pyrrhicham saltare præclarum eße duceres? uidelicet nõdum intelligebas nec rei nec famæ tuæ ita rationem habituros, quin quo iure quaq; iniuria corollarium illud belli asse

si assequi conniterentur, primùm uenerandißimum (ut uocant) & ad extremum beatißimum: nullisq; cancellis iudiciorum ambitionem perditam coërceri in ijs hominibus posse, quos fretos uertice sacrosancto uidemus iudices prouocare digitis argutulis. Verùm ille primore impetu retroactus, quum ui maiore rem aggredi statuißet, omnes'que iam tribus aut laturus aut ablaturus uideretur (& erat tum Argyraspidum cohorte succinctus, præter alas obequitanteis) ibi tum repente (ô lubricum gradum felicitatis) à fortuna destitutus, uel ijs potius plagis indutus (ut est mens cæca mortalium) quas ipse texuerat, anxietati animi par eße non potuit, ut multi opinantur. deprehensa enim felicitas citò curis grauioribus angentibusq; succubuit, quarum insolens erat. Hic & alter immatura morte rapti, hoc lucri fecisse dicuntur, ne actuum suorum catastrophen uiderent patriæ luctuosam. Vtinam autem eius sequaces, quorum ad stomachum Gallica non facit oratio, non magis Italiam quàm Italos adamarent, aut certe Italicam doctrinam cum Italia: literæ (ut opinor) bonæ ex Italia non modò ad nos uenissent, sed etiam propemodum in Franciam commigraßent, & iam Franci homines essent capaces eloquentiæ. Sed quotocuique unquam in Francia stipendium datum est duntaxat non pudendum? Amicos ipse ex Italia habui, à quibus non sine lacrymis diuulsus sum, quum prouincia paucorum crimine ingrata facessere se dicerent. Neque uerò, neque inquam Gallorum ingenia ad literas perdiscendas sunt inepta: sed quia literæ lautiores nihil ad rem ampliandam patrimonia'que factitanda hodie pertinere noscuntur, elegantiæ suæ frugem hominibus quæstuarijs atque ambitiosis approbare nequeũt. Rem autem facere,

Digitos argutos & crepitãtes præferre solent ij qui despicari se dictitant.

Alæ sunt equites Franci quibus ille tũ erat comitatus.

quàm

quàm res gerere, aut gestas res scribere, maioris multo artificij, magisq́; expetendi, apud nos esse creditur. Quò igitur tantopere Italos, si non ad eruditionem Gallorum? At res ipsa clamitare uidetur, non Italicam doctrinam ex Italia, sed commoda, sed ornamenta, sed quod dicere nunc mußito, paucis hominibus quæri, quorum hianti cupiditati fortuna quamuis profusa satisfacere nequit. Habeant illi sanè sibi omnia, quod absque captione nostra fiat: abstineant modò uerborum contumelia, & alium prætextum consilijs suis inueniant. Sed quàm præclarè natura, quæ simulationi sedem in fronte, sermoni in ore dedit, conspicuo ut in loco diu fallere ne possent. fit enim perrarò, frons ut ita sermoni subseruiat, aut uerba fronti congruant, quin malè tandem conscia mens quoquo modo prodatur. Scitum etiam illud aiunt, diu neminem personam ferre posse. Verumenimuero quandò ad cardinem huius causæ peruenisse me sentio, atque ad id aperiendum quod in aliud tempus reseruandum esse duxi, uela iam querelæ mihi contrahenda sunt. Qua de re enim agitur, explicare amplius non statui. Ignosci autem dolori nostro (cui nonnihil datum esse non nego) ab omnibus æquum est, qui uel patriæ iusta charitate ducuntur, uel quos omnino non pœnitet quantum in literis discendo profecerint, uel certè qui ingeniosos liberos sperant sese genuisse, olim'que gentem illustraturos. Ego'ne ut patriæ, quæ me genuit, quæ me aluit, quæ me utcunque docuit, denique cui obsides liberos dedi, ignominia affectæ, non condolescerem? non ijs natalibus ortus sum. Calumniam passæ, non patrocinium qualecunque præstarem? haud ita ad hæc studia incubuisse uisus sum. Imò uerò quum in patria literas didicerim, non actione populari

pot

potiſſimùm experirer an uſui patriæ & ciuibus eſſe poſ-ſem? Ecquæ autem tandem popularior eſſe poteſt actio, quàm quæ ſuum populi ius tuetur? quæ ignominiam popularem ſingulorumq́; propulſat? E quidem ſic contendo: qui ingenuis ipſe parentibus natus ſit, auumq́; ac proauum ciere non ignobiliſſimos poſſit, nec ſe in ſeruitutem aliquando abduci à plagiarijs hominibus paſſus ſit, ut inter uenalitios in cataſta illiberalis obſeruantiæ ſeruili precio indicaretur, idemq́; ijs ornamentis quæ nec uirtute nec ingenio, ſed potentibus in aula ſupparaſitando quæruntur, literarum ſtudium antiquius duxerit, ſi nec aduerſa Minerua hoc ſe facere confidat, dicendiq́; ſtipendia non grauetur implere: illuſtrandi quoquo modo nominis ſui ius ei eſſe debere, ſi quid ipſe fortaſſe in medium comminiſci & proſequi ſtylo poſſit: neque ea ſpe illum prohiberi citra iniuriam poſſe. Hoc ius ſit ſanè Italorum ciuile aut proprium, modò nobis eo uelut trãslatitio liceat uti: quanquam reliquæ ferè gentes melius de ſe meritæ, id ius non magis Italicum eſſe quàm prouinciale contendũt. At Italorum extant opera quæ priſcam literarum elegantiam inſtauraſſe nobis ac retuliſſe iure creduntur. Quid tum? num per eos qui iam ſcripſerunt, conſumptum omne argumentum oſtentandi ingenij putamus? aut num Itali quia primi hoc certamen inſtituerunt, ideo ſolis eis gloriam hanc ſperare iure occupationis licet? Ego uerò quod ad hoc pertinet, ſic propemodum cenſeo, Italos hactenus meruiſſe ut iure (ut ita dicam) ſuo, literis lautioribus ſtudere uideantur. neque inuitus fecerim ut Italiæ alumnis uelut maiorum gentium ſcriptoribus ſedendi in orcheſtra huius theatri ius tribuam: ſed quis iam omni gradu atque in quintam claſſem deiectos aut ſummotos Gallos

Indicare eſt uẽditantis.

los esse patiatur? aut quisnam est eorum qui edicto quidem ignauioris metus non prohibeantur postulare, quiq; iniuriarũ possint reos uel in tyrocinio quoquo modo insimulare, qui libens hoc committat, ut ad se delatam certis autoribus contumeliam, transmittens silentio, socordi etiam animo remisisse uideatur? tametsi quod ad me pertinet, absit ut quenquam ea de re reum deferre uelim aut postulare, eorum quidem quos alijs nominibus & ueneror & probo, si tamen secum agi ciuili animo pati sibi persuaserint. Nec nunc eos mihi uideor postulare, sed insignem iniuriam apud eos ipsos expostulare: si quidem audire ipsis uacat, & exaudire nos possunt. Verum esto (quod tamen pace dictum aliarum prouinciarum uelim) Itali hominum soli hactenus hoc nomine in cœlo esse dicuntur aliarum gentium opinione, hoc est enim Italos hodie omnium ore celebrari: sed si Herculem & Liberum & Castores in cœlum ingentia merita subuexisse traduntur, cur non possint olim & alij scribendi industria parem & similem Italis laudem mereri, atque adeò ius ipsum sperare Quiritium? Neque enim maiorum illi dij gentium, quos etiam selectos antiqui uocauere, conscriptos illos deos meritorum suffragijs in cœlum adnuscere: Itali in doctorum ordinem laudem'que adoptare grauabuntur, qui ingenij aut doctrinæ commendatione uidebuntur inclaruisse. Sed etiam mediusfidius etiam'que uereor ne ineptire uidear, qui tanquam ad palum magno sudore depugnem. Quis enim aut Italus aut alius quenquam unquam aut Gallum, aut alium ex iure manu consertum uocauit ob id quòd hanc spem laudis usurpasse diceretur, quasi in alienam possessionem temerarius inuasisset? Nostrum est hoc crimen, qui etiam nullo

nullo uindicante, ius omnibus commune, Francis abiudicamus. etenim externis quàm nostris iustioribus utimur, quos tamen ut iudices iniquos, ita minimè infestos aduersarios in re ipsa disceptanda experiemur, ut spero. Nam quibus ingenia nostra probare non possumus, si in certamen dicendi ueniretur, ij ne uelitari quidem & lacessere pugnam Latino more, nedum pugnare iusto Marte possent ac certamine: nisi si eorum fortasse quispiam hastas (ut dicitur) amentatas à comitatu suo mutuaretur. quo minus nobis anxiè hæc causa agenda fuit. Apud hos enim si quid uel scitum dixeris uel non insulsum, stupida id aure ut fatuum deuorant & transmittunt. Enimuero hæc actio etsi ita mihi competit quasi caput & fortunas meas, ut & omnium Gallorum, in ea agi putem: tamen ita occupaui, non ut cupidè anteuerterim, sed ita res nata tulit, primæ ut essent meæ partes, non etiam ut posthac amplissimæ futuræ. Erat & alioquin, si cuiusquam, certè meum, in hanc causam quoquo modo descendere, qui in his studijs bonam partem ætatis iam contriuissem, nullius spe aucupij lucriq; prouocatus. Proinde ita existimari ab omnibus uelim, tantumnon integram à me causam relictam esse successoribus, ut ne libatu quidem magnopere præflorata uideatur. Nam neque mihi ipsi ita præscribi potest, quasi omnem aquam meam dicendo consumpserim, ut si reos eosdem, aut alios repetere olim in mentem ipsi uenerit, non multæ iterum horæ indulgeri mihi debeant. Cum enim sic agendum duxi, ne rei cardinem attingerem, tum uerò sic temperandum, ne iugulum causæ quoquo modo peterem. nam quos & merita & fasces alioquin reuerendos faciunt, eorum sartam (ut aiunt) & tectam esse existimationem decebat. Tametsi quî fieri

f 2 potest

potest ut styli modum teneas, qui etiam hominum patientia iritati, nihil sibi uidentur reliqui fecisse (in hac re quidem) quo nocentiores fiant? Quotus autem quisque faceret, ut à quibus alioquin læsus, publico etiam nomine iniuria affectus esset, nec se hilum profecisse modestia ac silentio intellexisset, ab ijs gratiam inire turpi patientia cuperet? atque iniuriam propulsare quum posset, commodis ipse suis potius quàm existimationi patriæ consulendum esse duceret? Equidem ipse eousque Aristippeus esse non possim. Proinde ut sit penes eos arbitrium quo quisque in numero in Francia esse debeat: malim tamen non nescios literarum oderint quàm despiciant. Quid enim agas ubi tute aquam fluere tibi noris, & aut crimen agnoscere, aut respondere cogaris? Atque equidem propè est ut dicam tanti esse in Gyarum ablegari, aut in Seryphum, dum aculeo dimisso libertas intereat. Qui si indignatione iusta orationis meæ uela implere uoluissem: rerum dicendarum copia facundum me fortasse, ut quemlibet, indignitas etiam reddere uehementē potuisset. Quin & libertatis fines bono & populari principe tam latè patêre quàm ueritatis puto: intra quos tanquam intra liberius præscriptum expatiari licebat, nisi reorum magis quàm rei rationem mihi habendam esse meminissem. Nec uerò fortuna quamlibet improba tanta se flagrare inuidia diutius sustinebit, tantam ut in magnis uiris iniquitatem fauore immodico prosequi non desinat, si illi in posterum incommodi ac molesti esse pergant. Aderit enim aderit uotis euocata Nemesis: cui animaduersionem eorum antiqui consecrantes, qui rebus secundis insolescunt, Adrastian cognomēto quasi ineuitabilem uocauerunt. Interim nos æquitate animi fretos, suaui secundarum rerum

Nemesis adrastia.

aduersarumq; condimento deuoratas omneis indignitates concoquere oportebit, nec à laudabili uitæ instituto hominum iniquitate aut temporum absistere. Huiusmodi *enim stomacho eos esse conuenit, qui ad literarum studia amore sapientiæ, non quæstus gratia incubuisse se dicunt. Quippe huius uitæ in seipso uersatur institutum: nec aliud extra se inuitamentũ maius habere potest, quod quidem ab hominibus pendeat, aut à fortuna.* Is *quidem certè studiosi nomine indignus est, qui sese frui in studio non arbitratur optabilius esse, quàm se in ius ditionemq; fortunæ atque istorum per ambitum permittere.* Proinde *hæc & huiuscemodi non Catonis animo (ut aiunt) sed Ciceronis stomacho ferenda sunt.* Ita *autem mihi superos omneis propitios esse uelim (nulla enim religione maiore adstringere fidem meam possum) ut rerum indignitatê, non cuiusquã odio incensus, hactenus stylo indulsi. Quare in primis eam mentem potentibus atque autoritate præditis dari opto, ut in uniuersum prodesse uelint, ac singulis non obesse.* Nihil *enim nec generosius uelle nec innocentius possunt. Sin (quod absit) id fieri nequit, id nõbis diuinitus dari, ut aut ne possint studijs nostris incommodare, aut certè incommodando ne possint nos ab æquanimitatis gradu quoquo modo deturbare, in quo hactenus securitate felices acquieuimus.* Erit *tamen aliquando (interim enim ariolari iuuat) principum prouidentiæ, cauere, ne eorum nomina factiose supprimantur, qui publicè aut honorifici aut utiles esse possunt: & prudentiæ, uidere, siquæ familiæ ciuile fastigium præpetes excesserint, ut in classes, circuncisis (ut dicunt) alis, in ordines'que redigantur. Nunc perorationis loco ingenia Gallorum qualia sint, antiquitatis autoritate docebimus,*

ſolertis æſtimatricis ingeniorum gentium: ne Gallomaſtiges Franci nimium poſthac ſibi placeant, quaſi ſoli inter neſcios iudicio præditi. Quo citius autem hoc documento perſungar, unum tantum eius rei autorem laudabo, nec Italum ipſum, nec Gallum, & claßicum alioqui teſtem, ne à quoquam reſelli tantum elogium poßit. is erit

Strabo. *potißimum Strabo, genere Cappadox, eruditione Græcus, iudicio priſcus, conuerſatione incolatuq; Romanus, terrarum multarum peragrator, ut ex geographia eius*

Gallorum elogium. *patet: in cuius libro IIII. de Gallis loquens ita inquit,* τὸ δὲ σύμπαν φῦλον ὃ νῦν γαλλικόν τε καὶ γαλατικὸν καλοῦσιν, ἀρειμάνιόν τε ἐστὶ καὶ θυμικὸν, καὶ ταχὺ πρὸς μάχην, ἄλλως τε ἁπλοῦν καὶ οὐ κακόηθες. Διὰ τοῦτο ἐρεθισθέντες μὲν, ἀθρόοι συνίασι πρὸς τοὺς ἀγῶνας, καὶ φανερῶς, καὶ οὐ μετὰ σκέψεως. *Vniuerſa autem, inquit, natio eorum hominum qui Galli nūc & Galatæ appellantur, Martis ſtudio flagrās, animo eſt ſtrenuo & celeri ad conſerenda prælia: alioqui mente candida & ſimplici, & ab improbis moribus abhorrente. Itaq; iniuria laceßiti, conferti coëunt in certamina, apertè, nulloq; periculi adeundi reſpectu. eam ob rem tractabiles ſe præbent primo cuique ſtratagemate uincere eos uolenti. Idem inferius,* πλὴν βίας καὶ τόλμης οὐδὲν ἔχοντες τὸ συναγωνιζόμενον. παραπεισθέντες δὲ εὐμαρῶς ἐνδιδόασι πρὸς τὸ χρήσιμον. ὥστε καὶ παιδείας ἅπτεσθαι καὶ λόγων. *Præter uim & præſentiā animi nihil ad certamina adhibentes. Quòd ſi quid temere ſuſceperint, facilè utilitati cedunt. ob quod & doctrinæ inſtitutionē, & literarū ſtudia capeſſunt. Et rurſus de gymnaſio Maßilienſi,* ἐν δὲ τῷ παρόντι καὶ τοὺς γνωριμοτάτους ῥωμαίων ἀντὶ τῆς εἰς ἀθήνας ἀποδημίας ἐκεῖσε φοιτᾶν φιλομαθεῖς ὄντας. ὁρῶντες δὲ τούτους οἱ γαλάται, καὶ ἅμα εἰρήνην ἄγοντες, τὴν σχολὴν ἄσμενοι πρὸς τοὺς τοιούτους διατίθενται βίους.

οὐ κατ'

ὐ κατ' ἄνδρα μόνον, ἀλλὰ καὶ δημοσία. σοφιστὰς γοῦν ἀποδέχονται, τοὺς μὲν ἰδία, τοὺς δὲ πόλεις κοινῆ μισθούμενοι, καθάπερ καὶ ἰατρούς. Hæc autem Maßilienſium inſtitutio, Romanorũ hodie nobilißimum quem'que pellexit adeò, ut pro peregrinatione quam ſtudiorum cauſa Athenas pridem ſuſcipiebant diſciplinarum cupidi, nunc illuc ſe cõferant. quorum æmulatio Gallos quoque excitauit, ut pace per Galliam compoſita, ipſi ocium à rebus bellicis amplectentes, ad diſcendi inſtitutum animum appellerent, non uiritim modo, ſed etiam uniuerſim per urbes: quippe qui dicendi magiſtros (quos Sophiſtas appellant) priuato publico'que impendio oppidatim ſuſcipiant, ſalarium illis ſtatuentes perinde ac medicis. Nec literas Gallis Strabo, nec animum ſtudijs liberalibus aptum promptum'que negat, etiam ſi eis ad prælia animos geſtientes tribuat. Quanto igitur noſtri maligniores, qui Francos præcipuam Gallorum partem in orbem barbariæ redigentes, ſtudioſorum induſtriæ ſummißim obtrectant? fidem apud uulgus comitatus regij facientes, quod ne nomina quidem diſciplinarum unquam ſuſpicari potuit. Quòd ſi olim Galli literis apti fuerunt, quæ tandem inuidia eſt, nunc quoque in Gallia literarum bonarum ſtudium cum ſucceſſu excitari, ſi quidem publicè nunc honos facundiæ ut quondam habeatur? Niſi uerò Strabonis ætate, quo tempore hominem deus induit, fieri id potuit, Gallis adhuc ſemiferis: id nunc non poterit, quo tempore gens nulla moribus aut manſuetioribus aut elegantioribus uiuit. Quibus ſi ipſis diſciplinarum expolitio, & naturæ præſtantis condimentum adderetur, undiq; certè & lauti Franci & perpoliti fuiſſent. Ex illo autem priſco Galliarum inſtituto emanauit illud ſatyrici poëtæ,

Gallia causidicos docuit facunda Britannos.

Galli olim facūdię studiosi.

Notum est etiam certamē Grecæ Latinæq; facundiæ Lugduni olim institutum ad aram diuo Augusto consecratā: ad quam idem Satyricus alludens in 1.Satyra inquit,

Aut Lugdunensem rhetor dicturus ad aram.

Proinde nunc quum totus Graias Latiasq; habet orbis Athenas, digna tantum merces artibus statuatur, & spondebo non modò oratoriam & poëticam in Galliam, sed etiam Gallograeciam postliminio redituram, & istos futuros ridiculos, qui nullum exemplum esse contendunt hominis Franci in literis Latinis priscisq; eruditi. Qui siquando quis existat utraq; lingua se scire profitens, Anacharsin (ut opinor) in Scythia esse dicent, aut etiam prodigiosum, indictisque supplicationibus procurandum & expiandum. Hos uix statuas utrum ignorantiæ damnes, an potius temeritatis, qui se nobis Aristarchos tam fidenter ingerant. Quis enim præter eos ignorat linguæ olim Græcæ studium tam solēne in Gallia fuisse, quàm nunc est linguæ Latinæ? Cuius rei iterum eundem autorem citabimus, his uerbis de Maßilia scribentem, καὶ φιλέλληνας κατεσκεύαζε τοὺς γαλάτας, ὥστε καὶ τὰ συμβόλαια ἑλληνιστὶ γράφειν. *Eadem urbs Maßilia Gallos linguæ Græcæ studiosos fecit, & eousque amantes, ut contractus & conuenta apud eos Græco sermone concipiantur. Hæc Strabo autor grauißimus de maioribus nostris scripsit. Quòd igitur nec eloquentia nec studia elegantiora atque humaniora in Gallia hactenus celebrata magnopere fuerunt: nec cœlo imputari clementißimo, nec naturæ omnino Gallicæ eidemq; humanißimæ debet, sed quorundam hominum rusticitati, aut potius iniquitati, qui primos ordines in rerum nostrarum administratione duxerunt: eorumq; qui hoc*

Philhellenes Galli, id est linguę Græcæ cupidi.

dicunt, ignorantiæ, uel(ut Græci appellant) apirocaliæ, quod uitium est eorum qui nec bona sua nouerunt, nec eorum usu acquiescũt, qui serijs in rebus operam bonam ac strenuam nauare didicerunt. Neque uerò quo nomune appellem, nunc habeo, quibus nihil non accersitum placet: nisi si mirari non debemus ijs omnia uernacula sordere, quos Transalpina commercia nimiũ iuuare fama est, nec iuuare tantum, sed etiam adiuuare. Habet nimirum quippiam externorum admiratio, quòd nec fronte promi uidetur, nec ore ab istis laudando fascinantibus: quod utinam in rem tandem nostram atque existimationem exeat. Cæterùm illi mihi uehementer falli uidentur opinione, qui cordatos uiros in Gallia ideo desiderari putant, quòd innata in arma alacritas, parum prudentiæ in consilijs agitandis habeat. Hoc quum uulgò nostrates homines dicunt, euenta rerum considerantes, tum dogma iam esse cœpit ab eadem secta cum superiore constitutum. utrunq; enim adstruere maximè refert eorum. Quasi uerò natura dißidium inter cor & manus ingenerarit. Ego uerò in utranque partem uires animorum ualere puto, quum rectè animi ipsi formantur doctrina & institutis, & præsertim in ijs gentibus, quæ naturæ plena dote præditæ, & corpora & mentes ad omnia uersatiles habent: cuius rei quum Gallis Strabo testimonium præbet, tum usus ipse docet. Argumentum huius rei ualidißimum afferre poßem ex Græcorum Romanorum'que imperio. nam & Macedones inter Græcos adnumero. Vtrunque autem imperium non minus animis excolendis, quàm corporibus exercendis quæsitum est, & retentum. quippe idem numen Palladis & Mineruæ, & Martios animos loricatis pectoribus, & togatis præcordijs aut palliatis uim iudican-

Apirocalia.

di censendiq́; inspirare creditum est: neque id quidem mo-
dò, sed etiam studiosis uim illam numerosa solutaq́; ora-
Enthusiasmos. *tione dicendi. Quare antiqui Enthusiasmum appellaue-*
runt uim dicendi scribendiq́; diuinitus infrue factam. Eo-
dem id pertinet quod à Catullo & Vergilio dictum est,
Arces ciuitatū Palladi sacræ. *ciuitatum arces Palladi esse sacratas. Vrbes enim prisci*
tam prudentia & literarum scientia, quàm robore &
fortitudine capi retineriq́;, hoc figmento significare uo-
Hieroglyphica. *luerunt. Aegyptij uerò in ijs quæ Hieroglyphica apud*
eos dicebantur (id est sacra quædam monumenta, non li-
teris uocabula, sed scalptis rerum animaliumq́ue figuris
significantia) Mineruam hemisphærio cœli superiore, Iu-
nonem inferiore intellexisse dicuntur. Macrobius etiam
autor est priscos summam ætheris partem, quam æthere m
Minerua. *dicimus, Mineruam appellasse, ex qua mundi parte so-*
Pallas cur fingatur cerebro Iouis nata. *lari uirtute homini prudentia ingenerari putatur: pro-*
pter quod Palladem Iouis capite editam poëtæ fabulati
sunt. Ex quo intelligimus prudentiam & sapientiam ue-
luti iure suo cæteris uel rebus uel hominibus eminere. Quî
igitur fieri potest, ut ampla imperia, quæ supra modum
ulnarum inimicis nos complecti uidemur, manibusq́ue
non consertis, quæri & retineri sine prudentia poßint?
Prudentia porrò (ut Græci dicunt) est ἀκρίβεια νοῦ, *mentis*
consummatio, seu mentis exacta constitutio. Aristoteles,
ἡ μὲν γὰρ σοφία ἐστὶ περὶ τὰ μετ᾽ ἀποδείξεως, καὶ ἀεὶ ὡσαύτως
ὄντα. ἡ δὲ φρόνησις οὐ περὶ ταῦτα, ἀλλὰ περὶ τὰ ἐν μεταβολῇ ὄν-
Sapientia. τα. *Sapientia, inquit, uersatur in ijs quæ demonstratio-*
ne constant, & semper eodem statu manent: prudentia
Prudentia. *non itē, sed in ijs quæ uicißitudinem admittunt. Et rursus,*
ἔστι δὲ χείρων φρόνησις τῆς σοφίας. περὶ χείρω γάρ ἐστιν. ἡ μὲν γὰρ
σοφία περὶ τὸ ἀΐδιον καὶ τὸ θεῖον, ἡ δὲ φρόνησις περὶ τὸ συμφέ-
ρον

ρον ἀνθρώπῳ. Sapientia autem, inquit, præstantior est prudentia, utpote quæ circa æterna diuina'que uersetur: quum prudentia circa deteriora occupata sit, scilicet circa ea contemplanda quæ homini commoda sunt. Et rursus, αἱ γὰρ ἀρεταὶ πᾶσαι πρακτικαί εἰσιν, ἡ δὲ φρόνησις ὥσπερ ἀρχιτέκτων αὐτῶν ἐστίν. ὅπως γὰρ ἂν αὕτη προστάξῃ, οὕτως αἱ ἀρεταὶ καὶ οἱ κατ᾽ αὐτὰς πράττουσιν. Cum autem uirtutes omnes sint administratiuæ, prudentia illis architecti uicem præbet. nam quo modo illa agendum iußit, sic ipsæ administrant, & qui secundum eas agunt. Ex dictis satis liquet sapientiam & prudentiam cognatas esse uirtutes, prudentiam'que aliarum uirtutum moderamen tenere. Quo fit ut omnia nobis tollant, qui ciuilium disciplinarum scientiam nobis cum iudicio utilitatis negant. Hoc est enim tollere sapientiam & prudentiam, quas ciuitatum conditores uno nomine complexi sunt eloquentiæ. Nisi uerò nobiscum eos agere benignè ob id putemus, quòd uelut uecordi Galliæ strenuam manum gestientemq; cum gladio relinquant. Quid enim est aliud Gallos ad prælia promptos dictitare, bellis autem gerēdis aut opportunè suscipiendis consiliū ipsis non suppetere? Quod ipsum quid est aliud quàm hominem (ut dicitur) ex homine tollere? Non'ne si animæ principem partem à corpore humano sustuleris, quæ remanebunt cōmunia cum simijs nobis erunt? Equidem ut heroum olim gesta memorabilia non sine Theseo facta fuisse dicuntur, id etiam apud Græcos prouerbio attestante: ita sine sapientia & literarū peritia cōtendere & asserere non dubitauerim nullos unquā populos rerum potitos esse. Siquidem nec Aßyrij Chaldæis, nec Persæ Magis, nec Macedones literis Græcis, nec Alexan

Memorabilis locus.

Alexãder Magnus Homeri studiosus.

Alexander Aristotele præceptore, caruisse memorantur: qui etiam ipse Homero *quasi puluino indormire gaudebat, capiteq; incumbere eius poësi: eiusdem'que Iliadem gloriæ armis assequendæ instrumentum esse dictitabat, & uiaticum.* Eant *igitur illi quouis gentium, nec patriæ sese posthac imputent, qui humanarum rerum intelligentiam, earumq; dicendo explicationem, regno* Franciæ *explodunt, ultra* Alpes *&* Pyrenen *proteruè summouentes, tanquam ferre cœlum nostrum eximiæ illæ dotes humanæ mentis nequeant, sacrarum literarum tantum studio iurisq; accommodatum. utrunque enim studium nobis homines benigni religiosiq; largiuntur.* Atqui *si uerum fateri licet, huiusmodi elogia* Gallorum*, paucorum hominum crimine inualuerunt, quorum maximè interfuit pauca consultò ac ciuiliter agi, quibus ut quidq; uisum est ipsis, ita pro disceptato, consulto, decreto atq; etiam trãsacto habitum est plerunque.* Est *autem artis aulicæ inuentum, in ijs quæ paucis placita sunt, imperiosa placita principum adumbrare.* Ita *fit ut quæ priuatim paucis cõducunt, ea regni totius ceruicibus capitali licentia iniungantur, ut ne gemere quidem populo oneri succumbenti liceat.* Hoc *cum nunc omnes & sciant, & obscurè non ferant (mos enim iam noster & nostris & exteris innotescit) ridiculum est quòd acuti quidam homines fucum se facere perinde ordinibus ut plebi arbitrantur.* Ego *autem sic contendo, si acreis rerum consultos decretis aulicis faciendis adhiberi moris fuisset, & quidem bona fide adhiberi, non ut arbitri tantum oculati & spectatores essent rerum præiudicio sanctiore transactarum (id enim iamdiu translatitium esse constat) haud dubiè non magnopere consilio peregrino accersitoq; egeremus.* Quod *genus*

nus nonnulli homines graues festiuè amplecti feruntur, rei magis suæ (ut dicitur) quam publicæ prouidêtes. quod tamen ipsa uiderit prouidentia. nunc enim earum rerum iudicium libens sustinuerim. Quanto uerò deteriores prifcis Gallis nunc sumus, quorum tantum fuisse studium audiendi attentè quicquid in medium consuleretur, autor est idem Strabo, ut si quis censente alio commutteret ut interfari uel aliter obturbare uideretur, uiator illico magistratus, minitabundus ense stricto in eum insurgeret? ἴδιον δὲ τὸ ἐν τοῖς συνεδρίοις συμβαῖνον. ἂν γάρ τις θορυβῇ τὸν λέγοντα καὶ ὑποκρούσῃ, προσιὼν ὁ ὑπηρέτης ἐσπασμένος τὸ ξίφος κελεύει σιγᾶν μετ᾽ ἀπειλῆς. *Sed tunc apud Gallos in medium consilia agitabantur, sicut & non ita pridem homines consulti censere in consessu liberè iubebantur: nunc mos inoleuisse fertur ita publica scita faciendi, ut in potentiorum sententiam omnes pedibus eant. Consilij (ut fertur) est una mens: & eadem sententia: tanta est inter homines concordia & charitas, quandò in collegium nemo assumitur nisi à collegis adoptatus, in uerbaq; collegarum adactus, uel salutator ferentarius (ut utar nunc uerbo comico) uel ui fati cuiusdam mirifici admissus. Hoc siue uerum fortasse, siue (quod malim uideri) mendacio permixtum est, indignum certè est, quòd famam id circunferentem ultra Alpes & Pyrenen, compescere negligimus. id enim referre rerum nostrarum puto. Sed enim illud (ut aiunt) miro præconio dignum, omniq; memoria prædicandum, quòd paludatos duces uidimus rerum bellicarum callentissimos imperia à togatis accipere coactos, qui nũquam castra antè uidissent. Togatis dico? quid si etiam ab infulatis? adeo Martios omnes spiritus homines Franci gerimus. Euge memorabile exemplum, & insignem in omne*

Memorabilia Gallorum priscorũ consilia.

omne æuum memoriam huius seculi facturum. sed infensum Martis numen (ut exitu tandem patuit) præposterum ordinem rerum auersatum est, & tantam indignitatem secutæ euestigio clades expiauerunt. E equonam unquam tempore post uiuorum memoriam congruentius rerum euenta cœptus respondere uisa sunt? Vt enim nil non præposterè gestum est, ita nihil non exitum dirum habuit: unde æterna nota (quod refero mœrens) patriæ est inusta: fatis certè, non nostris moribus imputanda: ut intemperijs actos tum fuisse nos putem, qui nec ius nec fas respiceremus, dirasq; imprecanteis oppressos obaudiremus. Eorum fortasse uicem dolere nos debemus, siqui sunt qui in communi crimine insontes, aliena inuidia uel flagrarint, uel afflati sint. Sunt enim & mortui & superstites quos uariè fama premit eodem in reatu, ad posteros etiam non dubiè transitura. Quo magis mirum esse potest, quòd omnes nunc uultus nostri uelut sordibus excussis ferocem etiam præferunt securitatem: nec de ore famæ componendo laborare quoquo modo uidemur. Verum hoc tempus mittamus, quod Tragicos penè euentus omneis habuit, & humana fortasse maiores prouidentia: quod utinam ipsum eximi hominum memoriæ posset, ne tragœdias excitare libens rebus iam lætioribus uidear. Quod enim bene cœptum est agi, spero deum approbaturum. Quo fit ut hilarius etiam nunc uelut in portu naufragium commemorem, ut naufragi rasi ac pileati solent, præterito facti periculo loquaciores. Vtinam igitur fatalibus nunis semel defuncti simus, nec uersuram fecerimus (quod ominari nolim) mutato creditore. Qua in re si spes non fefellerit, & bene omnia eueniant, nullas mortalium partes cōsilij'que nostri omnino fuisse credam,

Sordes reorū hic intelligi puto.

sed

ſed omnia prouidentiæ ſupernæ accepta referenda cenſebo, quæ priuata (ut arbitror) pietate, non publica exorata, luxatam rerum noſtrarum ſummam, molli (ut aiunt) & facili articulo nec opinantibus noſtris repoſuit in ſedem. quippe admoto tempeſtiui laxamenti fomento tantiſper utriſque partibus reſpirare, quietuſ'que conſilijs animum intendere appellere'que licuit: tametſi nonnulli ſunt qui obnixè & refractariè contendunt res Francicas non poſſe in eodem cardine uerſari gloriæ atq; felicitatis, ſi ijſdem manibus uſura ſit reſurgens, quibus è gradu deiecta eſſe dictitatur. Quod ſi omnibus itidem perſuaſum eſſet, adiurandos per chariſſima pignora quoſdam eſſe dixiſſem, ut pauliſper iſtinc faceſſentes, ualidiores manus, ne dicam terſiores, habenas rerum tenere paterentur: præſertim quum quorundam aut ætas aut ratio uitæ recepui canere iamdiu uideatur. Sed ſi eodem capite (ut ſperamus) ijſdem'que manibus dominus in gradum nos reponat: erit omnino cur diuinum beneficium grandius exiſtimare poßimus. Quare in eam ſpem ſigillatim concipere uota debemus, quandoquidem ea publicè nuncupare non ſolemus: & fortaſſe præſtat (quod aiebat Auguſtus) contentos eſſe hoc Catone, quandoquidem ſpes iam hilarior affulſit diuina benignitate. tanta eſt enim contagio in illo cercopum conuenticulo, uix ut inuenias qui fidem bonam illuc adoptatus agnoſcat: alios confeſtim eoſdem eſſe credas: ita ſui dißimules fiunt homines triduo uerſipelles: & quaſi ad fluuium Lethen biberint, priſtinæ ſuæ ſortis omnino obliuiſcuntur, imò uerò humanitatis ipſius atque mortalitatis: hominum uerò ueneficorum atque faſcinatorum conciliabulum dirum auerſandumq;

sandumq́;: usqueadeo sensus omnes humanos afficere au lica illa delenimenta cernuntur, quasi uenena Circeia atque magica, partim ut honestatis & officij, partim ut actus omnis liberalis obliti esse uideantur. Quotus enim quisque eorum qui in adytum semel illud beatum ascenderit, ad familiaris postea & ciuilis amicitiæ officia, aut omnino ad æqui boniq́; intelligentiã descendit, priusquam præceps ruit, aut inde depulsus est? Tum demum autem placidos eos uideas & mansuetos, uitam execranteis aulicam, seq́; ipsos deuouenteis inferis, si unquam impostrici pellaci'que remoræ crediderint, perditeq́; tenaci, cuius olim uisendæ cupido ignaris incesserat. uidelicet quasi ab aula sibi exilium consciscere præoptarint, quàm in ea cõsenescere morum atque animorum certissima internecione, quum sciamus neminem adhuc eorum quibus in eam nassam ambitionis penitus insinuasse contigit, ad quietem municipalem ciuilia'que instituta nisi retrogradum atq́; itidem restitantem reuertisse. Vnde ioci basilicani, unde circulares conuiuiales'que in oppidis excitantur fabulæ: quum ij quos excuriatos uocant, uelut ciuitate donati inter municipes cœpere profiteri. hos cernere est aulæ relictæ desiderio uultuosos, animos'que conspicuè despondenteis, ut qui tabifico dolore ægrescentes, ad extremam maciem lenta tabe desiderij perarescant. Vtinam igitur ij magistratus qui rebus iam accisis in id tempus pertracti sunt, quo pacificatoriæ legationis & pronubæ mentio auspice (ut spero) prouidentia excitata est (cordi enim id superis quoque fœdus esse credendum est, qui omnia in unum congruentia tempus appositè temperarunt) utinam inquam ijs magistratibus instinctu quoque diuino ueniat in mentem, nunc nobis omnia esse prona, si ad pristinam

Adytũ, primã in aula autoritatẽ intelligit, ad quã paucis accedere contingit.

Aula impostrix pellacissima, morũ animorũq́; internecio.

Pronuba legatio in Britanniam missa est ob cõnubium Ludouici Regis cum sorore Regis Angliæ.

concupimus

concupimus & contendimus reuolui felicitatem. hoc modo meminerint futuris benefactis præterita errata esse obliteranda, ut uelut in Telephio uulnere fabulantur, sic in nostrarum rerum clade eadem manus uulnifica medicaque commemoretur fuisse. Sic enim per me licebit eis coronam quoque gramineam sperare: quo nullum honorificentius præmium esse potest. Est in antiquorum prouerbio, serò Phryges sapere. nos igitur ab ijs (ut fertur) oriundi, serò saltem resipiscamus. Sed per deum superos'que omneis inter cæsa (ut solemus) & porrecta, alias res agere aut nugari desinamus. Quis'nam autem nostrũ nouit an diuinæ satis misericordiæ ijs cladibus litatũ sit? At nos rei uoti tanti pariter & damnati existimatione nostra sumus, nec exoluere animos religione in præteritum magnoperè laboramus. Tum hoc Gallicum semper fuit eritq́;, accinctos statim ut discinctos gloriari, ut est in prouerbio consecrato. Hic me interdum meticulus securum esse non sinit, ut qui sciam ex propugnatoribus prima quaq; occasione oppugnatores futuros. Verumenimuero ne odiosus esse uidear religione nimia & ominosa, præsertim quum maioribus auspicijs (ut fama est) & lustratiore exercitu res gesturi posthac simus, tandem ad institutum cum spe noua reuertar. Iuuenalis Satyra IIII.

Suspicari aliquid incõmodũ uidetur ex aulæ innouatione.

Auguratur tertiã in Italiam expeditionẽ.

—Mullum sex milibus emit
Aequantem sanè paribus sestertia libris.

idest (inquit Merula) pendentem libras sex pro numero sestertiorum. nam mille nummos sestertius ualebat. Scribit enim Plinius Asinium Celerem sestertijs octo mullum emisse, quod pretium fuisse octo millium nummûm Macrobius tradit. Comprobari etiam hoc ab Horatio potest,

illo in loco,

Si quadringentis sex septem millia desunt,
Plebs eris. –

Equestris census.

Erat enim legitimus census equestris, quadringentorum millium. Merula in hoc lapsus, singulos sestertios mille nummos esse dixit. Tranquillus in Cæsare: Annuam etiã habitationem Romæ usque ad bina millia nummûm, in Italia non ultra quingenos sestertios remisit. Sestertios quingenos pro quingentis nummis posuit. Quo in loco Philippus Beroaldus, Interdum, inquit, hæc obseruatio apud eruditos custoditur, ut sestertios genere masculino usurpent, significantes minutulam summam: sestertij uerò neutro genere pro maioribus summis, ut quadringenta sestertia pro quadringentis millibus capiantur, quæ summa est census equestris. Sed Hæc non semper ad regulam, inquit, sunt exigenda. Antonius uerò Sabellicus quantum eo in loco addubitauerit, facilè intelliget qui eius commentarios legerit. Idem Tranquillus in Augusto, Senatorum censum ampliauit, ac pro octingentorum millium summa duodecies sestertium taxauit, suppleuit'que non habentibus. Quo loco idem Sabellicus, Sic omnes, inquit, Tranquilliani codices, quos uidimus, habent: sed minuere id fuisset censum, non augere, si ex octingentis millibus nummûm ad duodecies sestertium contraxisset. Quare aut hæc nostra, aut nulla (quod uideam) alia quadrare poterit lectio. Erit igitur uera lectio, non duodecies sestertium, sed duodecies centies sestertiũ: ut ex parte tertia auctus sit census. quod idem ualet ac si dicas, Voluit Augustus ut singuli Senatores qui octingenta possederant sestertia, mille & ducenta poßiderent. Habuit enim sestertium mille nummos. Ha-

ctenus

ctenus ille: cuius uerba Beroaldus dißimulans, duodecies centies legit, & itidem ut Sabellicus interpretatur, ut sit sestertium pro mille nummis. Hæc eius emendatio cuiusmodi sit, postea uiderimus. nunc ad reliquas autoritates pergamus. Idem Tranquil. in Cæs. Ludis Decius Laberius eques Romanus mimum suum egit, donatus'que quingentis sestertijs, & annulo aureo, sessum in quatuordecim ex scena per orchestram transijt. Quingenta sestertia haud dubiè pro equestri censu posuit, sed qui iam auctus esset. Sallustius in Catilinario: Ad hoc si quis indicauisset de coniuratione quæ contra Rempublicam facta erat, præmia decreuerunt seruo centum sestertia & libertatem, libero impunitatem eius rei, & ducenta millia sestertiûm. Vbi interpres, Laurentius (ut arbitror) Valla, sestertium duas libras & semis significare dixit, & nihil præterea addidit. Plinius libro nono: Duo fuere maximi uniones per omne æuum. utrunque possedit Cleopatra Aegypti reginarum nouißima, per manus Orientis Regum sibi traditos. Hæc, cum exquisitis quotidie Antonius saginaretur epulis, superbo simul ac procaci fastu, ut regina meretrix, lautitiam eius omnem apparatumq́; obtrectans, quærente eo quid adstrui magnificentiæ posset, respondit una se cœna centies sestertium absumpturam. Cupiebat discere Antonius, sed fieri non posse arbitrabatur. Et paulo inferius, At illa absumpturam se ea in cœna taxationem confirmans, solamq́; se centies sestertium cœnaturam, inferri mensam secundã iußit. Ex præcepto, ministri unum tantũ uas posuere ante eam, aceti, cuius asperitas usq́; in tabem margaritas resoluit. Gerebat auribus tum maximè singulare illud & uerè unicum naturæ opus. Itaque spectante

Antonio quid'nam esset actura, detractum alterum mersit, ac liquefactum absorbuit. Sic in omnibus exemplaribus legitur. Iamprimum Plinius his uerbis significat centies sestertium immensam esse summam, ut quam Imperator prodigentissimus Antonius una cœna absumi posse nõ crederet, quanti unio æstimatus sit toto orbe nobilissimus. Quomodo igitur credibile illud Tranquilli in Vitellio: Indicebat autem aliud alij prandium eadẽ die: nec cuiquam minus singuli apparatus quadringentis millibus nummûm constiterunt? Sic enim ibi legitur, non quadragenis: ut in Nerone, Quadringentis in punctum sestertijs aleam lusit. Plinius eodẽ libro, Lolliam Paulinam, quæ fuit Caij principis matrona, nec serio quidem aut solenni ceremoniarum aliquo apparatu, sed mediocrium etiam sponsalium cœna, uidi smaragdis margaritisq; opertam, alterno textu, fulgentibus toto capite crinibus spiris, collo monilibus, digitisq;: quæ summa quadringenties sestertium colligebat, ipsam confestim paratam nuncupationem tabulis probare: nec dona prodigi principis fuerant, sed auitæ opes, prouinciarum scilicet spolijs partæ. Hic est rapinarum exitus, hoc fuit quare M. Lollius infamatus Regum muneribus in toto Oriente, interdicta amicitia à C. Cæsare Augusti filio, uenenum biberet, ut neptis eius quadringenties sestertio operta spectaretur ad lucernas. Ego ex antiquis exemplaribus non nuncupationem, sed aucupationem lego, hoc sensu, Lolliam paratam ex tabulis domesticæ rationis aui sui probare quo titulo Lollius unumquemq; lapillorum unionumq; comparasset. Aucupatio enim lucrum significat. In antiquis etiam libris non spiris sed spira legitur, id est crinium conuolutorum orbe. Cicero in Prætura urbana, Dixi in prima actione

Plinij locus.

Aucupatio.

me

me planum esse facturum, C. Verrem sestertium quadringenties contra legem abstulisse. Atrocia autem furta Verris fuisse in Sicilia, quam rapinis propemodum exhausit, ex actionibus ipsis Verrinis licet planè conijcere: quorum tamen summam Cicero non ultra quadringenties taxauit, cum omnia oratoriè augeret: quanti scilicet Plinius rapinas Orientis in M. Lollio æstimatas dixit: quod omnino dissonum est ab eo quod Tranquillus de cœnis Vitellianis dixit, & alea Neronis, si sestertium quadringenties & sestertia quadringenta idem esse intelligamus, ut Tranquilli enarratores uoluerunt. Tranquil. de Claudio loquens antequam ad principatum assumeretur, Postremò etiam sestertium octogies pro introitu noui sacerdotij coactus impendere, ad eas rei familiaris angustias decidit, ut cum obligatam ærario fidem liberare non posset, in uacuũ lege prædiatoria uenalis pependerit. Vix hoc conuenire potest cum eo quod Sallustius dicit de centum sestertijs quæ ex præmio indicij seruo decreta sunt publicè, ut ducenta libero. Quid illud eiusdem Plinij libro x x i x. ubi de medicorum stipendijs loquitur? Quintus uerò Stertinius imputauit principibus quòd sestertijs quingenis annuis contentus esset. sexcena enim sibi quæstu urbis fuisse numeratis domibus ostendebat. par & fratri eius merces à Claudio Cæsare infusa est. Quingena sestertia annuam mercedem fuisse dicit medicis sub Romanis principibus: & quadringenties sestertium ut immensas rapinas in Lolliũ criminose extulit. Quid illud Tranquilli de testamento Augusti, quo'nam modo explicari poterit? aut quid animi tandem eo in loco interpretes habuerunt? Legauit, inquit, populo Romano quadringenties,

Furta Verris.

Medicorũ stipendia.

tribubus tricies quinquies sestertium, prætorianis militibus singula millia nummûm, cohortibus urbanis quingenos, legionarijs trecenos nummos. Ex hoc certè loco admoneri illi debuerunt. Quomodo enim populo Romano satisfacere quadringenta sestertia potuissent (id est tertia pars census Senatorij) præsertim cum in singulos legionarios trecenos sestertios legaret? Magnum autem militum numerum tunc fuisse, ex eiusdem autoris lectione nouimus, qui in eodem Augusto quodam loco sic inquit, *Ex militaribus copijs legiones & auxilia prouinciatim distribuit, classem Miseni, & alteram Rauennæ ad tutelam superi & inferi maris collocauit.* Hunc principem Orosius libro sexto scribit quatuor & quadraginta legiones habuisse ad tutamen orbis, id est imperij Romani. Eusebius autem autor est, censu sub Augusto acto, Romanorũ capitum quadragies semel centena millia censa fuisse. Age transeamus ad reliqua quæ sequuntur in eodẽ loco Tranquilli: *Reliqua, inquit, legata uariè dedit, produxitq́; quædam ad uicena sestertia, quibus soluendis annuam diem finijt excusata rei familiaris mediocritate: nec plus peruenturum ad hæredes suos, quàm millies & quingenties professus: quamuis uiginti proximis annis quaterdecies millies ex testamentis amicorum percepisset, quod penè omne cum duobus paternis patrimonijs, cæterisq́; hæreditatibus in Rempublicam absumpsisset.* O' dignum etiam atq; etiã locum qui planè enarretur: quod hactenus factũ non est. Idem de Nerone, *Diuitiarum et pecuniæ fructum non alium putabat, quàm profusionem: sordidos ac deparcos esse quibus ratio impensarum constaret. Laudabat mirabatur'que auunculum Caium nullo magis nomine, quàm quòd ingentes à Tyberio relictas opes in breui*

Copiæ Romanæ.

spatio

ſpatio prodegiſſet: quare nec largiendi nec abſumendi modum tenuit. In Tiridatem, *quod uix credibile uideatur, octingenta nummûm millia diurna erogauit, abeuntí'que ſuper ſeſtertium millies contulit.* Quæro quó'nam modo conſentaneum fuit, Neronem principem profuſiſſimum Tiridati Armeniorum regi in patriam abeunti non plus quàm mille ſeſtertia dono dediſſe, cum manenti diu in Vrbe octingenta diurna penſitaret? Idem de Caligula loquens, *Nepotinis ſumptibus omnium prodigorum ingenia ſuperauit: in extructionibus prætoriorum atque uillarum omni ratione poſthabita nihil tam efficere concupiſcebat, quàm quod effici poſſe negaretur.* Et paulò infrà, *Ac ne ſingula enumerem, immenſas opes, totumq; illud Tyberij Cæſaris uicies ac ſepties millies ſeſtertium, non toto uertente anno abſumpſit.* Quò autem intelligere poßimus immenſam quandam pecuniæ congeriem his uerbis ſignificari, addemus id quod idem de Tyberio in uita eius ſcripſit, *Procedente, inquit, demum tempore ad rapinas conuertit animum. Galliarum & Hiſpaniarum Syriæ'que & Græciæ principes confiſcatos conſtat ob tam impudens calumniarum genus, ut quibuſdam non aliud ſit obiectum, quàm quòd partem rei familiaris in pecunia haberent.* Quantæ uerò pecuniæ ex ijs confiſcationibus exaggerari potuerint, uno patebit exemplo apud eundem in Caligula, qui Tyberij ſucceſſor fuit: de quo in initio principatus cum optimum principem ſimularet, ita inquit, *Si quibus regna reſtituit, adiecit & fructum omnium uectigaliorum & redituum medij temporis, ut Antiocho Comageno ſeſtertium millies confiſcatum.* quæ quanta ſit ſumma, mox fortaſſe conſtabit. Age uerò porrò etiam etiamq; pergamus, &

autores alios linguæ Latinæ percenseamus, ut & rei difficultas appareat, & huius suscepti laboris necessitas, ac pretium operæ, si diuina tandem benignitate propositi compos euaserim, & huius ærumnæ (ut ita dicam) umbratilis Hercules. I*amprimum* Tacitus *lib.* XII. *Fixum est ære publico Senatusconsultum, quo libertinus sestertij ter millies possessor, antiquæ parsimoniæ laudibus cumulabatur. de Paliante liberto Claudij principis loquēs, cuius immodicas opes intelligimus ex illo satyrici loco Satyra prima:*

–Ego posideo plus
Pallante & Licinis.–

Et ex Tranquil. uerbis in Claud. Libertorum ante omnes suspexit Narcissum ab epistolis, & Pallantem à rationibus, quos decreto quoque Senatus non præmijs modò ingentibus, sed & quæstorijs pretorijsq; ornamentis ornari libenter passus est. tantum præterea acquirere & rapere, ut querente eo quondam de fisci exiguitate, non absurdè sit dictum: abundaturum, si à duobus libertis in consortium reciperetur. Eius autem Senatusconsulti in Pallantis gratiam à Senatu expreßi meminit Plinius Iunior ad Montanum scribens, his uerbis indignabundus, Videbis, deinde indignaberis si legeris: quod nisi legeris, non potes credere. Est uia Tyburtina intra primum lapidem, proximè adnotaui, monumentum Pallantis ita scriptum, Huic Senatus ob fidem pietatem'que erga patronos, ornamenta prætoria decreuit, & sestertium centies quinquagies, cuius honore contentus fuit. Equidem nunquam sum miratus quæ sæpius à fortuna quàm à iudicio proficiscerentur: maximè tamen hic me titulus admonuit quàm essent mimica & inepta quæ interdum in cœnum, in has

sordes

ſordes abijcerentur, quæ denique ille furcifer & recipere auſus eſt, & recuſare. Tranquillus rurſus in Othone, *Nec quicquam prius pro poteſtate ſubſcripſit, quàm quingenties ſeſtertium ad peragendam auream domum.* de aurea domo Neronis loquẽs, qui iam ſeſe interemerat. Et in Galba, *Ad Neronis mediũ principatũ in ſeceſſu plurimum uixit: ne ad geſtandum quidem unquam aliter iter ingreſſus, quàm ut ſecum uehiculo proximo decies ſeſtertium in auro efferret.* Idem Tacitus lib. itidẽ ſupradicto, *Eodem Nerone oratore Bononienſi coloniæ igni hauſtæ ſubuẽtum centies ſeſtertij largitione.* Cice. in Philippica illa nobili, *Vbi eſt ſepties millies ſeſtertium quod in tabulis quæ ſunt ad Opis, patebat? funeſtæ quidem illius pecuniæ: ſed tamen ſi ijs quorum erat, nõ redderetur, quæ nos à tributis poſſet uindicare. Tu autem ſeſtertium quadringenties quod Idibus Martijs debuiſti, quo modo ante Calend. Aprilis debere deſijſti?* Et rurſus, *Syngrapha ſeſtertij centies per legatos uiros bonos, ſed timidos & imperitos, ſine ſua, ſine reliquorum hoſpitum regis ſetentia, facta in gynæceo. Ex ſyngrapha quid ſis acturus, mẽditere cenſeo.* Et pro Flacco, *Vel quod ait Luceius L. Flaccum ſibi dare cupiſſe, ut fide ſe abduceret, ſeſtertium uicies: & eum tu accuſas auaritiæ, quẽ dicis uicies uoluiſſe perdere?* Tacitus libro XIII. de Nerone loquens, *Sed nobili familiæ honor auctus eſt, oblatis in ſingulos annos quingenis ſeſtertijs, quibus Meſſala paupertatem innoxiam ſuſtentaret. Aureo quoq; Cottæ & Aetherio Antonio annuam pecuniam ſtatuit princeps, quanquam per luxum habitas opes diſsipaſſent.* Quo in loco ne quinquagenis legẽdum putetur, Tranquillus de eodem, *Senatorum, inquit, nobiliſsimo cuiq;, & à re familiari deſtituto, annua ſalaria,*

& quibusdam quingena constituit. Et de Vespas. Expleuit censum Senatorum, consulares inopes quingenis sestertijs annuis sustentauit. Et rursus in Nerone, Pompeiū Paulinum uectigalibus publicis præposuit cum insectatione priorum principum, qui grauitate sumptuū iustos reditus anteijssent, se annuum sexcenties sestertium Reip. largiri. Et rursus, Cladem Lugdunensem quadragies sestertio solatus est princeps, ut amissa urbi reponerent. Et iterum, Bis & uicies mille sestertium donationibus Nero Suetonij loc⁹. *effuderat. ubi non mille, sed millies contra fidem exemplarium lego. Verumenimuero quandoquidem immensa ac caliginosa autoritatum sylua restat apud iuratißimum quemq; autorum linguæ Latinæ sparsarum, tempus iam uersandi cardinem ipsum obscuritatis esse duco, & illud fortasse præfandi per parodiam,*

Pandite nunc Hælicona deæ.—

ne si in densiores sensim tenebras insinuemus, nulla (ut sic dicam) face explicationis prælucente, interim lectores magis in hallucinationem inducere, quàm lucē aliquā afferre tenebricosis locis uidear. proinde ut rem obscuram illustrare quoquo modo poßim, lucem ab ipso capite rei As nummulus. *accersendam habeo. As igitur, qui & aßis dicitur, ut antea dictum est, libralis nummulus erat, quod nomen inditum est nummo iam inde ab eo tempore quo Romanus populus ære graui pro nummo utebatur. Plin. lib. XXI. de Scipione cognomēto Suarione loquens, Nec ei fuit in bonis funeris impensa. asses ergo contulit populus, ac funus elocauit: quaq; parte ferebatur, flores è prospectu omni sparsit. Tranq. in Augusto, Ex nocturno uisu stipem quotannis die certo emendicabat à populo, cauam manū* Libella. *asses porrigentibus præbens. Idem nūmus libella dicitur,*

per

per diminutionem à libra: quanquã libella argentea esset, ut autor est Varro. Cicero in Verrē actione III. Ecquis Volcatio, si sua sponte uenisset, unã libellam dedisset? Libellam pro asse posuit, ex eo dictam, quòd libra æris ualebat, id est, asse. Cum autem minimam pecuniolam significare uolebant, assem & libellam dicebant. Idem pro Roscio Comœdo de pœna plus petentium loquens, Si petierit sestert. LIII. hic nisi planum facit sestert. LIII. ad libellam sibi deberi, causam perdit. id est, si minimo quidem nummo minus debitum fuit, ex formula plus petitionis causa cadit. Plautus in Pseud. Si quidem hercle etiam supremi promptas thesauros Iouis, tibi libellam argenti nunquam credam. Libella autē argenti ideo dicitur, quòd nũmulus erat argenteus, ut prædiximus. Quin & signata statim argentea pecunia, constitutum ut denarius nummus libris decem æris ualeret, & sestertius dipondio & semisse: qua ratione quaterni sestertij denarium unum æquabant, ut autor est Festus. Diu autem Populus Rom. æreo nummo usus est, cuius rei testis est Pli. lib. XXXIII. his uerbis, Argentum signatum est anno Vrbis quingentesimo octogesimoquinto, Q. Fabio Cõsule, quinq; annis ante primum Punicũ bellum: & placuit denarius pro decem libris, quinarius pro quinq;, sestertius pro dipondio ac semisse. Idem populus Ro. ne argento quidem signato ante Pyrrhum Regem deuictum usus est. Libralis, unde etiã nunc libella dicitur, & dipondius appēdebatur assis. Quare æris grauis pœna dicta, & adhuc expēsa in rationibus dicuntur: item impendia, & pondera. Quin & militum stipendiorũ, hoc est, stipis ponderandæ pensatores, libripendes dicuntur: qua cõsuetudine in ijs emptionibus quæ mancupi sunt, etiam nunc libra interponitur. hactenus

Denarius. Sestertius. Argentum signatum. Expensa. Impendia. Libripendes.

nus Pli. Ego in uerbis supradictis ex antiquis exemplaribus duo uerba emendanda censeo, ut pro pondera dependere legatur, & pro mancupi mancipij. Quid autem sit dare & uendere mancipio, nos primi, ut arbitror, docuimus in Annotationibus in Pandectas editis. Fuit autem hic ordo rei nummariæ, ut primùm Romani ære graui, id est, nummo rudi & informi usi sint: postea ære signato, quod fuit sub sexto demum Rege: deinde argento signato anno Vrbis quingentesimo octogesimoquinto, autore Plin. his uerbis, Seruius Rex primus signauit æs: antea rudi usos Romæ Remeus tradit. signatū est nota pecudū: unde et pecunia appellata. Maximus census centū decem milia aßiū fuit illo rege: & ideo hæc prima claßis. Nummū autē & sestertium idem fuisse notius propè erat, quàm ut probari deberet, nisi in hoc Merula uir doctus fal ; us esset, ut suprà admonuimus: & Calderinus uir ingeniosus nummū apud Iuuen. Satyra VI. denarium esse dixisset. Cic. in Ver. act. IIII. Facta est sponsio sestertijs quinq;. coegit Scandilius recuperatores aut iudicem postulare. Et paulò pòst, Coëgit enim, inquit, Scandiliū quinq; illa milia nummûm dare ac numerare Apronio. Et rursus inferius, Cogit Scādilium Apronio ob singularem improbitatem, atq; audaciam, prædationēq; nefariæ societatis, sestertiûm quinq; milia, mercedis nomine ac præmij dare. Quinq; sestertia, quinq; millia sestertiûm, & quinque millia nummûm pro eodē dixit. Vitruuius lib. I. Ab Senatu populoq; Rom. petijt, ut liceret transferre oppidum: constituitq; mœnia, & areas diuisit, nummoq; sestertio singulis municipibus mācipio dedit. id est, sestertijs singulis areas ædificaturis ciuibus uendidit, quæ res instar donationis, imaginē uenditionis habet: quo modo & nummo addicere Suetonio in Cæ

Plinij locus.

Aes graue.

Pecunia.

Idem nummus & sestertius.

Addicere nummo.

in Cæsare. Valerius lib. v. M. inquit, Cornuto prætore funus Hircij & Pansæ iussu Senatus locante, qui tunc libitinam exercebant, tum rerum suarum usum, tum ministerium suum gratuitum polliciti sunt, perseuerantiq́; postulatione extuderunt, ut exequiarum apparatus sestertio nummo ipsis præbentibus addiceretur. Ab huiusmodi cõsuetudine emanauit illud Vlpiani in l. si quis, de acquirenda possess. Si quis conduxerit, & rogauerit precariò uti poßideret, si quidem nummo uno conduxit, nulla dubitatio est quin & precarium solum teneat. Columella libro quarto, Vinitor licet sit emptus sex uel potius sestertijs octo milibus, cum ipsum solum septem iugerũm totidem milibus nummorum partum, uineasq́; cum sua dote, id est, cum pedamentis & uiminibus binis milibus in singula iugera positas duco, fit tum in assem consummatum preciũ sestertiorum uigintinouem millium. Huc accedunt semisses usurarũ sestertia tria millia & quadringenti octoginta nummi biennij temporis, quo uelut infantia uinearum cessat à fructu. fit in assem summa sortis trigintaduorũ millium quadringẽtorum octoginta nummorum: quod quasi nomen si ut fœnerator cum debitore, ita rusticus cum uineis fecerit, eius summæ ut in perpetuum prædictam usuram semißium dominus constituat, percipere debet in annos singulos mille nongentos quinquaginta sestertios. Mirum uideri non debebat pro septem iugerũm, octo iugerũm apud Columellam lectitari, nisi & apud Hermolaum in altera editione itidem legeretur, ea parte in qua castigationes condidit in librum decimumquartum Plinij, ubi hic locus citatur ad comprobationem eorum quæ de usuris semißibus trientibusq́; & centesimis ipse doctißimè scripsit: ita ut primus errorem non modo iurisperitorum

Locus Hermolai de usuris.

ritorum, sed & omnium neotericorum ostenderit. quem locum si ad calculum exigere uoluit, facile fuit animaduertere errorem exemplarium. Quonam modo enim ex octo millibus (quod precium serui uinitoris Columella statuit) & altero tanto, id est, octo iugerûm precio, & octies binis millibus (quæ summa pro pedanda uinciendaq; uite iugerûm octo taxatur) confieri summa undetriginta millium poßit? Quòd si solum septem iugerûm legatur, conueniet ratio. Id enim in promptu est uel in digitos calculum deducenti. Porrò cum in semißibus usuris millenarius quilibet sexagenarium pariat, & quingenarius tricenarium: ex uiginti millibus summa fit usuræ mille ducenti nummi, & ex decem millibus sexcenti: ex quibus sexaginta ideo deducuntur, quòd sors nõ triginta, sed undetriginta sit millium. quare semißis usuræ summa erit annua mille septingenti quadraginta nummi: quæ in biennio duplicata, tria millia quadringentos octoginta nummos sestertios efficit. Sic fit as sortis & usurarum triginta duo millia quadringenti octoginta nummi. Rursus si hanc summã sub semißibus usuris occupatam esse statuas: cum triginta millia ratione antedicta mille octingentos pariant: & duo millia centum & uiginti, id est, mille & nongentos uiginti: & si quadringentos octoginta pro quingentis intelligas, ut ex ijs triceni nummi annui pariantur: fiet summa usurarum mille nongenti quinquaginta nummi. alioquin si scrupulose exigas (quod Columella neglexit) tot nummi huic summæ deerũt, quot uiginti in anno pariunt, id est, unus & circiter quadrans unius. id quod ideo explicare uoluimus, quia Hermolaus inexplicitum reliquit, contentus admonuisse loci: nec aliquid prætere addidit, quàm id quod sequitur: Ex his uerbis, inquit

quit ille, euidentissime colligitur, ex usuris semissibus non quinquagenos de centenis, sed senos duntaxat in annum redire creditoribus: sicuti quaternos ex trientibus. Hoc *quoq;, ut arbitror, addere debuit, si in mẽtem ei uenit, cur centesima usura diceretur: quando id plurimum ualet ad fidem faciendam erroris deprehensi, qui perdiu fefellerat. Atqui cũ hæc ratio cẽtesimæ duodenos nummos annuos in singulos centenarios pariat, & mẽstruos singulos: facile patet ideo centesimam dictam, quòd centesimo mense* Centesima usura. *sortem æquet. Vsurarum enim dies olim in singulos menses cedere existimabantur, ut hodie moribus huius urbis tertio quoque mense cedunt earum pensitationum dies, quæ precio legitimo accepto prædijs imponũtur, & mancipio dãtur, & citra uitium fœnoris instar habent.* Dici*tur etiam centesima usura ideo (nisi fallor) quia cẽtesimus nummus pro fœnore statuitur.* Centum *enim nummi sortis, pariunt singulos nummos menstruos. hæc à* Græcis ἑκατοστὴ *dicitur.* Plutarchus *in* Lucul. πρῶτον μὲν ἑκατοστὴν ἐκέλευσε, καὶ μὴ πλέον εἰς τοὺς τόκους λογίζεσθαι. *Vbi* τὴν μερίδα *subintelligo. Quòd autem menstruæ esse censerentur usuræ, calendarium uocabulum docet, quo iurisconsulti utun*- Calendarium. *tur. Proinde cum centesima usura pro asse intelligatur, dimidiata centesima semissis dicitur: & semis rursus dimidiatus, quadrans. Similisq; ratio in trientario fœnore statuitur: quod* Antoninus *Pius* Ro. *princeps tanquã minimũ exercuisse dicitur, ut patrimonio suo plurimos adiuuaret. Vidi homines iurisperitissimos qui adhuc centesimam usuram cum* Accursio *intelligerent, nec* Hermolao *assentirentur, nec ijs iurisconsultis qui cũ eo sentiunt, calculo (ut arbitror) offensi, quem non facile expediunt homines eius artis ignari: quæ causa fuit ut eum locũ explanandum*

nandum ducerem. Verum ne de hoc posthac dubitetur, locus est apud Plinium in epistolis ad Traianum his uerbis rem manifestam reddens, Pecuniæ publicæ, domine, prouidentia tua & ministerio nostro et iam exactæ sunt, & exiguntur, quæ uereor ne ociosæ iaceant: nam & prædiorum comparandorum aut nulla aut rarissima occasio est, nec inueniuntur qui uelint debere Reipublicæ præsertim duodenis aßibus, quanti à priuatis inueniantur. Dispice ergo domine nunquid minuendam usuram, ac per hoc idoneos debitores inuitandos putes: & si nec sic reperiuntur, distribuendam inter Decuriones pecuniam ita ut recte Reipublicæ caueant. quod quanquam inuitis & recusantibus, minus acerbum erit, leuiore usura constituta. Duodenos asses appellat plenam centesimam, eo modo loquendi quo nunc in ea re utimur duodecimũ denarium uel decimumquintum dicentes. Cicero in Prætura urbana obijcit Verri quòd pecuniam sibi attributam ad coëmptionem frumenti publici, apud publicanos relictam unde erat attributa, duabus centesimis fœneratus sit. Duas centesimas Cicero quatuor & uiginti asses in centenarios singulos dixit. Demosthenes orator in oratione quam contra Aphobum unum ex tutoribus suis habuit, hoc apertißime docet. ait enim patrem suum Demosthenem Aphobo, quem tutorem sibi dederat, in testamento octoginta minas reliquisse dotis nomine, ut uxorem suam Demosthenis matrem, uxorem duceret: quas cum ille accepisset, matrem tamen uxorem non habuit. Sic igitur inquit, τὴν μὲν τοι προῖκα τοῦτον τὸν τρόπον εἶχε λαβών. μὴ γήμαντος δὲ αὐτοῦ τὴν μητέρα τὴν ἐμὴν, ὁ μὲν νόμος κελεύει τὴν προῖκα ὀφείλειν ἐπ' ἐννέα ὀβολοῖς, ἐγὼ δ' ἐπὶ δραχμῇ μόνον τίθημι, γίνεται δὲ ἄν τις σωθῇ τό, τε ἀρχαῖον

καὶ ἐ τῶν δώδεκα ἐτῶν, μάλιστα τρία τάλαντα. Verùm iste dotem huiuscemodi pacto habuit: quare cum matrem meã uxorem non duxerit, lege quidem iubente debet dotem cum usuris nouenûm obolûm restituere: sed fac drachmales tantum usuras eum debere. has si cum sorte aliquis supputauerit, duodecim annorum spatio tria largè talenta inueniet. Ego cum hanc rationem inirem, sic colligebam, octoginta minæ centenariæ, octo millia drachmarum ualent, siue octogies centenas. Cum autem in centesimis usuris quilibet centenarius siue quælibet mina in anno duodenarium pariat: si octogies duodenas drachmas ducerem, futuras in summa drachmas nongentas sexaginta: quæ summa si duodecies ducatur, fient undecim millia drachmarum, & quingentæ præterea & uiginti, ex quibus centum & quindecim minæ fiunt, & uiginti drachmæ superant: quibus si octoginta minas, id est, sortem addas, fiunt centum nonagintaquinque minæ. ita tria talenta fiunt, & quindecim minæ, cum L X. minæ talentum faciant, ut infrà uidebimus. Propter quod Demosthenes exactè summam colligere uolens, largè uel prolixè tria talenta dixit pro tribus talẽtis & quadrante. nouem autem obolos pro sesquidrachma posuit, qua ratione sesquicentesima usura procederet, quam ipse, ut omnino aduersario defensionis ansam præcideret, ad centesimam retraxit. Vsuræ sesquicentesimæ taxatæ erant ex lege decem tabularum in rei uxoriæ actione, eodem autore in oratione κατὰ νεαίρας. ita enim inquit, Νόμος κελεύει ἐὰν ἀποπέμπῃ τὴν γυναῖκα, ἀποδιδόναι τὴν προῖκα. ἐὰν δὲ μὴ, ἐπ᾽ ἐννέα ὀβολοῖς τοκοφορεῖν. Lex iubet eum qui uxorem repudiarit, dotem restituere, alioqui moræ tempore interusurium pendere sesquidrachmale. Ea autem actio σίτου δίκη uocata est à Solone, ut ex eo

Vsura sesquicentesima.

σίτου δίκη.

ex eodem oratore nouimus. Itidem alio loco, ταύτας τοίνυν ἔχει τὰς τριάκοντα μνᾶς ἀπὸ τοῦ ἐργαστηρίου, [καὶ τὸ ἔργον αὐτῶν ὀκτὼ ἐτῶν, ὃ ἐὰν ἐπὶ δραχμῇ τις θῇ μόνον, ἄλλας ὁμοῦ τριάκοντα μνᾶς εὑρήσει. Has igitur, inquit, triginta minas habet ab officina, & partum eorum octo annorum: quem si quis drachmali usura occupatum esse ponat, alteras pariter triginta minas inueniet. Triginta minæ quotannis tricies duodenas drachmas pariunt, id est, trecentas & sexaginta, quæ octies ductæ duo millia & octingentas octoginta drachmas ualent. Hoc in loco orator numerum auxit mina una, & quinta parte minæ: superiore autem exemplo numerum diminuit, uel quia exacti calculi tædium uitare uolebat, uel ut summas potius rotundas faceret: utrobique tamen clarum est eum drachmalem usuram dixisse, quam Latini centesimā dicunt. Est enim drachma, centesima pars minæ. Sic fit ut cētesima usura æquare sortem dicatur, quia centesimo mense drachma in minam euadit. ut enim Romani ab aßibus, sic Græci à drachmis usuras denominarunt, ut nos hodie à denarijs. Quòd autem menstruæ essent usuræ, apertius etiā ex oratione Aeschinis contra Ctesiphontem ostendetur. Criminose enim obijciens Demostheni quòd pro quodam Atheniensium plebiscito (quod Græci psephisma appellant) cuius ipse autor fuerat, à tribus ciuitatibus, in quarum gratiam id promulgatum erat, talenta tria dari sibi stipulatus esset, cum Oritæ, inquit, bello exhausti id dissoluere non possent, fœnus ei talenti spoponderunt quoad talentum soluissent. ἀναγκαζόμενοι δ᾽ οἱ ὠρεῖται, καὶ οὐκ εὐποροῦντες ὑπίθεσαν αὐτῷ τοῦ ταλάντου τὰς δημοσίας προσόδους, καὶ τόκον ἤνεγκαν Δημοσθένει τοῦ δωροδοκήματος δραχμὴν τοῦ μηνὸς τῆς μνᾶς, ἕως τὸ κεφάλαιον ἀπέδοσαν. id est, Coacti autem Oritæ,

Drachmalis usura, eadem & centesima.

Oritæ, cum pecuniæ inopia premerentur, uectigalia publica in talēti summam ipsi oppigneraluere, & fœnus Demostheni sceleratæ mercedis interim pependerunt, drachmas menstruas in singulas minas, quoad sortem reddiderunt. Hoc unum exemplum maius est, quàm ut altero adminiculo egeat: quanquam & alijs exemplis non caremus. Cicero ad Atticum libro VI. *Ei tamen sic nunc soluitur, tricesimo quoque die talenta Attica XXXIII. & hoc ex tributis, nec id satis efficitur in usuram menstruã.* Simile est illud apud Athenæum circa finem lib. XIII. ex oratione Lysiæ, οὗτος ὦ ἄνδρες δικασταὶ ὀφείλων ἀργύριον ἐπὶ τρισὶ δραχμαῖς σωσίμῳ τῷ τραπεζίτῃ, προσελθὼν πρὸς ἐμὲ, ἐδεῖτο μὴ περιιδεῖν αὐτὸν διὰ τοὺς τόκους ἐκ τῶν ὄντων ἐκπεσόντα. κατασκευάσομαι δ' ἔφη τέχνην μυρεψικὴν, ἀφορμῆς δὲ δέομαι, καὶ οἴσω δέ σοι ἐννέα ὀβολοὺς τῆς μνᾶς τόκους. *Hic est iudices, qui cum uersuram fecisset à Sosimo trapezita ternis drachmis, ad me uenit orans ut se fœnore obrutum & facultatibus lapsum ne despicerem. Est mihi, inquit, in animo unguentariã factitare, sed facultas non suppetit. Si mihi mutuam pecuniam dederis, nouenos tibi obolos in singulas minas pensitabo.* Hæc uerba ita intelligenda esse dico, ut ternas drachmas prius pro tribus centesimis, & nouenos obolos pro sesquicentesima accipiamus. Qui enim querebatur se graui fœnore ad inopiam redactum, & ad pignorum distractionem, ab amico postulat, ut dimidio leuiore usura pecuniã sibi mutuet, ut cum officinam unguentariam instituerit, liberare se eo quæstu ære alieno possit. Siquidem singulæ drachmæ in singulas minas ac singulos menses pensitatæ, centesimam unam faciunt, quæ centesimo mense sortem æquat. Ita ternæ drachmæ ternas centesimas faciunt. Noueni autem oboli ses-

Drachma. Obolus.

quidrachmam tantum ualent, cum drachma sex obolos penderet. Fœnoris autem nautici exemplum est apud Demosthenem in oratione quæ πρὸς λακρίτου παραγραφὴν dicitur, his uerbis, ἐδάνεισαν ἀνδροκλῆς καὶ ναυκράτης ἀρτέμωνι καὶ ἀπολλοδώρῳ φασηλίταις ἀργυρίου τριχιλίας δραχμὰς. ἀθήνηθεν εἰς μένδην, καὶ ἐντεῦθεν εἰς βόσπορον, ἐὰν δὲ βούλωνται τὰ ἐπ' ἀριστερὰ μέχρι βορυσθένους, καὶ πάλιν ἀθήναζε, ἐπὶ διακοσίαις εἰκοσιπέντε τὰς χιλίας, ἐὰν καὶ μετ' ἀρκτοῦρον ἐκπλεύσωσιν ἐκ τοῦ πόντου ἐφ' ἱερὸν, ἐπὶ τριακοσίαις τὰς χιλίας. Id est, Androcles & Naucrates pecuniam fœnerati sunt Artemoni & Apollodoro Phaselitis ad tria millia drachmarum, hoc est triginta minas: conuenitq; ut Athenis pecuniam Mendam exportarent, indeq; in Bosporon, aut etiam si placeret sinistrorsum nauigare ad Borysthenen usque, & rursus Athenas cum mercibus redire. Statutus autem modus fœnoris in millenas drachmas ducentæuicenæquinæ drachmæ. Quòd si post arcturum portum exeant è Ponto ad sacrum promontorium nauigaturi, trecenæ in millenas. Hoc perinde est ac si diceret, in denas minas ternæ minæ, uel binæ cum quadrante minæ: quæ ratio longè abest ab illa centesima Accursianorum. Hoc enim conuento fœnus non in mensem statutum intelligo, sed semel in maris commeatum remeatumq;, & in eius negociationis exitum. Hæc autem quæ retuli, uerba sunt syngraphæ nauticæ. Ipse Demosthenes in oratione quæ παραγραφὴ πρὸς πανταίνετον inscripta est, centum & quinque minarum totidem drachmas menstruas τὸν γιγνόμενον τόκον esse dicit, hoc est iustam & legitimam usuram. μισθοῦται δὲ παρ' ἡμῶν τοῦ γιγνομένου τόκου τοῦ ἀργυρίου, πέντε καὶ ἑκατὸν δραχμῶν τοῦ μηνὸς ἑκάστου. Quibus uerbis circa principium eius orationis positis, significat, contractum illum nomine

quidem

quidem conductionem fuisse, sed reuera mutuum usurarium. Quem contractum ne quis improbandum censeret, addidit usuræ loco pensitationem menstruam se stipulatum, quantam scilicet usuram stipulari per leges liceret. Eam autẽ *esse in singulas minas drachmas singulas.* Idem ἐν τῷ πρὸς Νικόστρατον, τίθημι οὖν τὴν συνοικίαν ἑκκαίδεκα μνῶν Παμβωτάδῃ, ὧν αὐτὸς οὗτος προὐξένησεν, ἐπὶ ὀκτὼ ὀβολοῖς τὴν μνᾶν δανείσαντι τοῦ μηνὸς ἑκάστου. Oppigneraui igi*tur diuersorium meum in sedecim minas* Pambotadæ, *qui eam pecuniam repræsentauit, in singulas minas octonis obolis quolibet mense creditori fœnoris nomine constitutis. atque hæc & hoc ipso interprete & proxeneta facta est constitutio.* Hæc *usura centesimam triente excedit.* Vsura autẽ apud antiquos duplex fuit, terrestris, & nautica. Terrestris, id est, ἔγγειος, menstrua erat. nautica iterum duplex fuit: una quæ in alteram tantum nauigationẽ statuebatur (hæc à Græcis heteroplus dicitur) altera ita contrahebatur, ut non aliter deberetur nec ipsa, nec sors eius, quàm si nauis cum mercibus sospes domum redijsset. Hanc amphoteroplum dicunt, quasi in cõmeatum remeatumq́; taxatam. de quo locutus est Modestinus in l. prima, de nautico fœnore. Demosthenes πρὸς Φορμίωνα, καὶ οὗτος μὲν ἐδάνεισεν αὐτῷ δισχιλίας δραχμὰς ἀμφοτερόπλουν, ὡς ἀπολαβεῖν Ἀθήνησι δισχιλίας ἑξακοσίας δραχμάς. Et hic quidem, inquit, mutuò dedit duo millia drachmarum pecuniæ utrobique traiectitiæ, ut Athenis duo millia drachmarum & eo amplius sexcentas reciperet. His uerbis liquet id quod suprà diximus, usuram nauticam non menstruã fuisse, sed una in omne tempus nauigationis & negociationis constitutione taxatam. Fuit enim pecunia à Lampide nauclero Phormioni fœneratò mutuata Athenis in Pon-

Vsuræ species.

Heteroplus.

Amphoteroplus.

tum, & Ponto Athenas. Et hæc ratio maior est sesquiquarta, & iure Pandectarum non admissa. Nam legitima usura traiectitiæ pecuniæ non potest duplam centesimam excedere, ut autor est Papinianus in l. Nihil interest. A' Græcis ephectos tocos uocatur, supersexta usura: cuius exemplum luculentum est in supradicta πρὸς φορμίωνα Demosthenis oratione. Nouissimum exemplum addemus ex Isæo in oratione περὶ τοῦ ἁγνίου κλήρου, in qua bona cuiusdam defuncti recensens, & nomina, ita inquit, χρέα δὲ ἐπὶ τόκοις ὀφειλόμενα περὶ τετρακισχιλίας, ὧν ὁ ἔργον ἐπὶ ἐννέα ὀβολοῖς ἑπτακόσιαι καὶ εἴκοσι δραχμαὶ γίνονται τοῦ ἐνιαυτοῦ. Nomina autem usuraria ad quatuor millia drachmarum, cuius quæstus singulis annis septingētæ uiginti drachmæ fiunt fœnore nouenûm obolorum. Post hæc uerba quis controuersiam referre audeat eorum quæ diximus? Cum enim centesima in singulos millenarios centum & uiginti annuas pariat, sequitur ut sesquicentesima centum & octoginta pariat, qui numerus quadruplicatus septingentas & uiginti efficit. Nostra autem ratio hodie in pensitationibus & uectigalibus quæ prædijs imponuntur, bessales usuras referre quodammodo uidetur: sed qui innocentius stipulari uolunt religione obstricti, aut ciuili fœnori detrahere aliquid, aut precio addere solent. Vnciaria usura est cum centenarius singulos parit, ut in l. Titium, de administratione tutorum. Qui autem religione soluti sunt, & hodie Epidecatum probant, nos uectigal decimarium appellare possumus, quod nec boni uiri probant, & inciuile iam existimatur: ex quo scilicet tempore idem Hermolaus rem usurariam male esse intellectam à iuris enarratoribus docuit. Quandoquidem autem Pauli responsum in capite, Si hæres, ad legem Falcidiam, uideo

Epidecatum fœnus.

Locus Pauli iurisconsulti.

à iuris

à iuris enarratoribus absurdè esse intellectum: de eoq; ipse à uiris non mediocriter in eo studio eruditis interrogatus, Pauli sententiam penè ænigmaticam, Hermolai uerò interpretationem sensi planè uideri ieiunam, ipsoq; Pauli dicto illis obscuriorem, licet ipse aliter existimem: idcirco mei muneris esse duxi, institutoq; operi & proposito conuenire, eius responsi uerba enarratius explanare. Item si Reipublicæ (inquit Paulus) in annos singulos legatū sit, cum de lege Falcidia quæratur, Marcellus putat tantum uideri legatum, quantum sufficiat sorti ad usuras trientes eius summæ quæ legata est, colligendas. Hic primùm hoc præfandum habeo, quòd cùm ad Falcidiam exercendam legatorum ratio initur, ut constare inde posit an ultra dodrantem à testatore legata producta fuerint: ea legata quæ certam summam non habent, legitimo precio æstimantur. Esto igitur exempli gratia ut seni aurei Reipublicæ relicti sint annui in perpetuum. notum est eius summæ reditū ab hærede alicunde comparandum, reiq; publicæ ab eo mancipandum, unde stabilem obuentionem eius summæ habere quotannis posit: aut pro eo preciū dandum. Nunc igitur si ratione legatorum ineunda quæratur quantum hæres eo nomine imputare in rationem debeat, respondere posis ex Marcelli opinione, & Pauli sentētia, non tantum imputandū quanti sex aurei annui emi possunt translatitio & plerunq; usitato precio, uel quanta est pecuniæ summa: quæ si fœneratò collocetur, senos aureos quotannis parere potest ciuili & legitimo fœnore: sed uberius ac plenius huius legati æstimationem ideo esse faciendam, quòd Reipublicæ relictum est. Nam cum per legem, Eos, in tractatu de usuris, Iustinianus Augustus sanxerit legitimam & ciuilem usuram esse semissem, si priuato ipse

homini ponas aureos ſenos quotannis eſſe relictos à teſtatore: hæres tum non ultra centum aureos pro eo legato deducere in eam rationem poterit. Siquidem centenarius ſortis (ut ex prædictis apparet) duodenarium quotannis parit fœnoris, tum quidem, cum uſura procedit centeſima: quare in uſura ſemiſſe, quæ dimidia eſt centeſimæ, ſenarius anniuerſarius è centenario conficitur. Sic fit ut legatum ſenûm aureorum priuato homini relictum, non ultra centum aureos æſtimari debeat, cum ea ſumma fœnori data, uulgo ſenos aureos pariat iuris conceßione. At nunc cum Reipublicæ huiuſmodi legatum eſſe relictum poſitum ſit, opinione Marcelli æſtimatio erit ſuperioris ſeſquipla: quippe cum uſura trientalis ſubſeſquipla ſit, id eſt, ὑφημιόλιος, ſemißis, hoc eſt, tertia parte minor, ut quaternarius ſubſeſquiplus eſt ſenarij. Senarius enim tertia ſui parte ſuperat quaternarium, hoc eſt binario: quod perinde eſt ac ſi dicas ſenarium continere quaternarium, & quaternarij ſemiſſem, propter quod hemiolius eius dicitur, & ſeſquiplus. In hac igitur ſpecie aureos ſenos legatos, centum & quinquaginta aureis æſtimabit hæres, tantumq́; legatarijs eo nomine expenſum feret. Quanto enim uſuræ modus à teſtatore taxatus minor eſt unde legatum annuum percipiendum, tanto eſt ſumma maior quæ precium eſt aut æſtimatio legati. Hic autem licet teſtator non conſtituerit ſummam, tamen iuris interpretatione taxaſſe exiſtimatur, Marcelli & Pauli opinione. ita enim conſtitui legatum annuum, fundariq́; teſtatorem uoluiſſe ipſi interpretantur, non ut plerunque percipi poſſet, ſed ut quouis tempore, id quod tum euenit, cum pecunia leuißimo fœnore collocatur, uerbi gratia, trientali. Siquidem ex ea promptum eſt

quouis

quouis tempore nomen facere, mutuamq́; eam accepturũ hominem inuenire, ita ut inde conditionem suam longè meliorẽ efficiat, si frugi est debitor: idq́; omnino est quod responsum Marcelli Pauli'*que significat. Capitolinus in* Antonino Pio, *Ipse fœnus, inquit, trientarium, hoc est, minimis usuris exercuit, ut patrimonio suo plurimos adiuuaret*. Hodie *autem cum aut edicto aut lege municipali in hac urbe maximus pecuniæ fructus partusq́; in emptitijs pensitationibus, quas rentas quasi reditus aut reddentes aut reuenutas lingua uernacula uocat, rationem bessalis usuræ habeat, aut plusculo pleniorem (octoni enim cum triente è centenario conficiuntur) tantiq́; municipali priuilegio redimi quãdocunq; possunt pensiones in urbis ædificia uenditæ, quanticunque emptæ sint*. Verùm, *ut dixi, hodie ubi legatum* Reip. *factum esset, ipse ex sentẽtia* Pauli *censerem, si sententiam rogarer, octonorum aureorum legatum paulo minus centum & quinquaginta aureis æstimandum in ratione falcidiæ, aut alia consimili: quippe hæc summa sesquiplex est sortis, ex qua municipali lege octoni aurei ferè annui percipiũtur, in ijs cõtractibus quibus pẽsiones in prædia urbana aut rustica uẽditantur, ita ut redhiberi poßint, duntaxat cum ita commodum est & libitum uenditori, non etiam emptori. Sestertius igitur & nummus idem apud autores significant, quoniam quaterni denarium ualent*. Itaq; Cicero *in* Ver. Denarius quaternis sestertijs ualuit.
Act. IIII. *cum ita dixisset*, Nam *cum ex* Sicilia *legibus frumentum in cellam sumere liceret, idq́; frumentum* Senatus *ita æstimasset, quaternis sestertijs tritici modium, binis ordei: iste numero ad summam tritici adiecto, tritici modios singulos cum aratoribus denarijs trinis æstimauit*. Hæc *autem uerba ipse ueluti declarans paulò*

pòst ita subdidit, Verumenimuero cum esset frumentum sestertijs binis, aut etiam trinis quibusuis in locis prouinciæ, duodenos sestertios exegisti. & itidem hoc declarat **Denarius drachmalis erat.** *multis alijs in locis eiusdem Actionis. At uerò denarius drachmæ pondus habebat duntaxat Atticæ. Plinius libro* XXI. *Drachma Attica (ferè enim Attica obseruatione medici utuntur) denarij argentei habet pondus. Plutarchus in Sylla, Potitus rerum Sylla, cum multos occideret, & libertini generis homo quendam ex proscriptis occultare uideretur; ideo'que è saxo præcipitandus esset, obiecit Syllæ quòd una simul in domo uitam egissent: cum interim ipse quidem pro superiore habitaculo duo millia nummûm, ille autem pro inferiore tria millia mercedem penderet: ita'que inter utriusq; fortunam mille nummos interfuisse, qui drachmas Atticas ducentas & quinquaginta ualebant,* ὥστε τῆς τύχης αὐτῶν τὸ μεταξὺ χιλίους νούμμους εἶναι, οἳ πεντήκοντα καὶ διακοσίας δραχμὰς ἀττικὰς δύνανται. *Idem in Bruto, Testamento cum legasset Cæsar ciui cuilibet septuagintaquinque drachmas, præterea reliquisset hortos qui trans Tyberim erant, ingens beneuolentia & admirabile desiderium omnes tenuit. De hoc apud Tranquil. in Cæsa. ita legimus, Populo hortos circa Tyberim publicè, & uiritim trecenos sestertios legauit. Si septuagintaquinque quater multiplices, trecentos efficies: qua ratione quinque & uiginti drachmæ centenos sestertios ualent. Idem Plutarchus in Antonio, C. Cæsar adolescens hæres à Cæsare scriptus, ex Apollonia redijt. debebat Romanorum cuique drachmas quinq; & septuagena ex testamento patris. Apud Appianum tamen in secũdo bellorum ciuilium ita legitur, Populo horti trans Tyberim præbiti, singulis Romanorum ciuibus*

bus qui in urbe aderant, quinque & octaginta drachmæ Atticæ collatæ. Sed errorem esse numeri non dubie affirmauerim, quippe idem Appianus septuagintaquinque drachmas pro trecenis nummis dixit, ubi de Cæsaris liberalitate loquens, Singulis, inquit, ex populo minam unam Atticam dedit. De quo Tranquillus, Trecenos quoque nummos, quos pollicitus olim erat, uiritim diuisit. Quo ex loco probari uidetur minam Atticam quinque & septuaginta drachmarum fuisse: id quod apud Priscianum legitur, quod tamen postea explicabimus. Sed interim centenariam minam intelligere oportet. Nunc igitur causam tenemus cur sestertia singula, mille nummos sestertios significet. nam duæ libræ, & selibra seu (quod idem est) mnæ duæ & hemimnæon ducentas & quinquaginta drachmas ualent: quæ si quaternario multiplicentur, mille nummos efficiunt. Quomodo igitur sestertij dicti sunt nummi, quòd duos asses & semissem singuli ualerent, id est, dipondium & semissem æris: ita sestertia ex eo dicta sunt, quòd duas libras singula & selibrã argenti ualerent. Ita factum ut quadringenta sestertia, & quadringenta millia sestertiûm nummorum antiqui pro eodem ac sine discrimine significatus dicerent. Verùm id adnotandum, quòd libram nunc & minam centenarias intelligimus, indifferenter utentes: quod pondo etiam identidem appellatur. Plin. libro XXI. Mna, quam nostri minam uocant, pendet drachmas Atticas centũ. Quo in loco Hermolaus, Mnam, inquit, libram, minam, pondo, pro eodem nostri dicunt, ut Græci μνᾶν, λίτραν, ὁλκήν. quod dictum ut non usquequaq; uerũ est, ita in re nummaria libram & minam pro eodem ferè usurpari deprehendimus, uix ut differentiam animaduertere possis, quãlibet

Sestertia singula, millia singula nummorum significant.

Quadringenta sestertia & quadringenta millia sestertiûm nummorum.

Libra, mina, põdo, pro eodẽ ponuntur.

obserues

obserues accuratè & Latinos & Graecos. idq; cum ex eo uidetur quod de sestertijs diximus, tum uerò ex sequentibus magis comprobabitur. ὁλκὴ *autem interdum pondus significat, ut cum Dioscorides dicit,* ὁλκὴ τριωβόλου, *pondus trium obolorum. aliquando drachmam, ut apud eundem Dioscoridem idētidem. Drachma igitur non modò pondus denarij Romani, sed etiam nummum significat eodē pondere percussum ab Atheniensibus, quod praeter autorum exempla etiam uersus illi significant,*

ὁλκή. Drachma.

In scrupulis ternis drachmam, quo pondere doctis
Argenti facilis signatur pondus Athenis.

Ventum iam esse ad locum praecipitem, horrore quodam animi sentio, instantis & proximi periculi magnitudinē reputantis. hoc est enim caput eius rei quam agimus, hic cardo totius operis, haec deniq; alea ancipitis incepti, ut ostendere aggrediamur uel demonstrare potius, quid inter sestertia centū, & sestertium centies intersit. transitus omnino & lubricus & abruptus, ut aut in barathrum quoddam errorum praecipitaturus sim, si in eo quicquam titubauerim: aut tenorem inoffensum seruare commentatio haec nequeat, si inibi uel tantulum à ueritate deflexerim. Cum alioquin ita sit hoc opus coagmentatum, ita ex sese tractatus hic aptus, nulla ut ferè pars conuelli citra compaginis ipsius dissolutionem posit. Ac mihi quidem audendum omnino erat, & eorum exemplo periclitandum, qui res magni discriminis antea susceperunt, si non etiam ea esset huius libri ratio, ut genium nullum (ut dicitur) habiturus sit, nisi multarum aetatum & auitarum praecipue placita deleuerit, ut si (quod abominor) propositi compos non euaserim, designatoris ridiculi atque temerarij opinionem subiturus sim. Sed quid agas ubi eò iam

Quid inter sestertia centum & centies sestertium intersit.

iam peruicaciæ uentum est, ut & moderari tibi nequeas, & consulere integrum non sit? Quum eorum occursum uitare non possis, quibus hoc facturum te receperis, nisi si tibi publico interdixeris, id est, nisi domesticum tibi consciueris exilium, aut abstrusum secessum et lucifugum? Agedum ab stupore animi rursus inferuescamus, & stylum iam languentem ad reliqua suscitemus. Audeamus deniq; primi (quando eò uentum est) affirmare, homines doctißimos, quibus alioquin omnia propemodum debemus, toto (ut aiunt) cœlo, id est, centuplicatò errasse. Iamprimum Cicero in Prætura urbana, Dio quidam fuit Halesinus, *qui cum eius filio Prætore Sacerdote hæreditas à propinquo permagna uenisset, nihil habuit tum neq; negocij, neq; controuersiæ.* Verres *simul ac tetigit prouinciam, statim* Messanam *literas dedit*, Dionem *euocauit, calumniatores ex sinu suo apposuit qui illã hæreditatem* Veneri Erycinæ *commissam esse dicerent.* Hac *de re ostẽdit seipsum cogniturum.* Possum *deinceps totam rem expedire, deinde ad extremum id quod accidit dicere,* Dionem *sestertiûm decies centena millia numerasse ut causam certißimam obtineret.* Hoc *cum dicat* Cicero *in* Prætura urbana, *quæ secunda est in* Verrem *actio, idem in tertia actione hoc crimen repetens ita inquit,* Simul *atque è naui egressus est, dedit operam ut* Halesinus *ad se* Dio *continuò ueniret.* Hic *est* Dio, Iudices, *nunc beneficio* Quinti Metelli *ciuis* Romanus *factus, de quo multis uiris primarijs testibus, multorumq; tabulis uobis priore actione satisfactum est sestertium undecies numeratum esse, ut eam causam in qua ne tenuißima quidem dubitatio esset, isto cognoscente obtineret: ita sester. undecies* Q. Dionem, *quòd hæreditas ei obuenisset, nullam'que aliam ob causam*

sam perdidisse. Ex horum locorum collatione intelligimus, quod decies centena millia sestertiûm dixerat in secunda actione, hoc in tertia undecies sestertium dixisse:
Cicerõis locus. *quanquam in illa non decies centena, sed undecies legendum est, uel utrobique decies. Quare decies sestertium, non decem sestertia significat, sed mille potius, hoc est decies centena millia: summa scilicet centuplicata. Quòd autem undecies sestertium amplior sit summa quàm quadringenta sestertia, ex eadem oratione liquet. Sequitur enim statim post illud Dionis crimen & aliud, quod his uerbis prosequitur, Accipite aliam in minore pecunia non minus impudentem calumniam. Sosippus & Epicrates fratres sunt Agrigentenses. horum pater abhinc duo & uiginti annos mortuus est: in cuius testamento quodam loco si commissum quid esset, mulcta erat Veneri. ipsos xx. annos, cum tot interea prætores, tot quæstores, tot calumniatores in prouincia fuissent, hæreditas ab ijs Veneris nomine petita non est: causam Verres cognoscit per Volcatium: pecunias accepit ferè ad sester. quadringenta millia ab duobus fratribus. Quadringenta sestertia Cicero minorem pecuniam decies uel undecies sestertio appellauit. Quare iam ferè planum factum est, decies sestertiũ, quadraginta partibus plus esse decem milibus sestertiûm. Et rursus statim infrà, Quæ uis erat Volcatio tanta, ut sester. quadringenta millia duobus hominibus auferret? Equis Volcatio, si sua sponte uenisset, unam libellam dedisset? at ego amplius dico: sestertium quadringenties accepisse te arguo contra leges. Ex his uerbis liquidò apparere potest quadringenties sestertium*
Quadringenties sestertium. *longè ampliorem summam esse quàm sestertia quadringẽta, cum omnia Verris furta quadringenties sestertiũ æstimauerit*

mauerit, quæ innumera & incredibilia ab eo recensentur. ab uno enim homine, uno nomine, uno furto decies centena sestertia accepisse dicit: à tota autem Sicilia triennio & uarijs furtorum, expilationum, rapinarumq; nominibus quadringenties sestertium (tanquam rem fidem excedentem) abstulisse oratoriè uociferatur. tanti enim æstimari uoluit litem repetundarum Verri ob iurisdictionis furta, ob negocia facessita, ob improbas dinundinationes, ob interuersas pecunias in frumento imperando, in locandis decimis frumenti, & ob expilationes publicas priuatasq; signorum æreorum, & uasorum argẽteorum: quæ crimina inusitata esse uidentur, & fidem excedentia ijs qui accusationes illas perlegunt. Quare ipse Cicero primam accusationem ita claudit, Dicimus C. Verrem, cum multa libidinosè, multa crudeliter in ciues Romanos atque in socios, multa in deos homines'que nefariè fecerit, tum prætereа quadringenties sestertium ex Sicilia contra leges abstulisse. sic enim legit Asconius Pedianus, quanquam in exemplaribus CCCC. *sestertia legitur etiã manu scriptis. Quapropter admirari hic subijt id quod Plutarch. de hoc scripsit his uerbis,* οὕτω δὲ τοῦ βέῤῥου καταδικασθέντος, ἑβδομήκοντα πέντε μυριάδων τιμησάμενος τὴν δίκην ὁ κικέρων, διαβολὴν ἔσχεν ὡς ἐπ' ἀργυρίῳ τὸ τίμημα καθυφειμένος. *Hac ratione Verre damnato, crimini datum est Ciceroni quòd in litis æstimatione præuaricatus esset pecunia corruptus, ut qui quinq; et septuaginta myriadibus litem eam æstimasset. id perinde est ac si tricies sestertiũ dixisset. et hic myriades drachmarũ intelligendũ, quæ tricies cẽtena mil. sester. ualẽt. Quare cõijcio diu post exiliũ Verris Ciceronẽ orationes emẽdauisse, ut interdũ moris erat domi orationes limare & conficere,* Cicero ob accusationẽ Verris male audiuit. Orationes domi emẽdabant.

ut

ut ex Cicerone eodem intelligimus in Catone,*apud quem* Cato *ipse ita inquit*, Septimus *mihi liber* Originum *est in manibus. omnia antiquitatis monumenta colligo. causarum illustrium quascunq; defendi, nunc quàm maximè cõficio* orationes. *&* ex Plinio Iuniore in Epistolis. Existimo *tamẽ potius apud* Plutarchum *ita legendum*, τριακοσίων ἑβδομήκοντα πέντε μυριάδων. *ut sit centies quinquagies sestertium. fortasse etiam maior summa errore librariorum deest.* Quod autem in Diuinatione legitur, Sicilia tota *si una uoce loqueretur, hoc diceret*, Quod argẽti, quod *auri, quod ornamentorum, in meis urbibus, sedibus, delubris fuit, quod in unaquaque re beneficio* Senatus *populiq;* Romani *iuris habui, id mihi tu* C. Verres *eripuisti atque abstulisti: quo nomine abs te sestertium millies ex lege repeto.* Hoc(*inquit* Asconius)*per auxesim dictum est.* Cicero *enim postea hanc summam ad quadringenties cõtraxit, ut in multis locis repetit.* Idem Cicero *in eundem* Act. III. *Heraclius est Hieronis filius*, Syracusanus, *homo in primis domi suæ nobilis, & ante hunc prætorem uel pecuniosissimus* Syracusanorum, *nunc nulla alia calamitate nisi istius auaritia atq; iniuria pauperrimus. huic hæreditas facilè ad sestertiũ tricies uenit testamento propinqui sui* Heraclij. *plena domus celati argenti optimi, multæq; stragulæ uestis, preciosissimorumq; mancipiorum. erat in sermone, magnam* Heraclio *pecuniam uenisse: non solum* Heraclium *diuitem, sed etiam ornatum supellectile, argento, ueste, mancipijs, futurum.* Et *inferius*, Posteaquam, *inquit, damnatus est absens* Heraclius, *non solum illius hæreditatis de qua ambigebatur, quæ erat tricies sestertium, sed omnium bonorum paternorum ipsius* Heraclij (*quæ non minor erat pecunia*) *palæstræ*

Syracus-

Syracuſanorum, hoc eſt Syracuſanis, poſſeßio traditur. Et rurſus inferius: Verùm eſt illud præclarum, Syracuſani qui præfuerant his Heraclij *bonis uerbo redigendis, re diſpertiendis, reddebant eorum negotiorum rationem in Senatu: dicebant ſcyphorum paria complura, hydrias argenteas, pretioſam ueſtem ſtragulam, multa mancipia pretioſa* Verri *data eſſe: dicebant quantum cuique eius iuſſu nummorum eſſet datum. gemebant Syracuſani: ſed tamen patiebantur. Repentè recitatur uno nomine ſeſtertiûm ducenta quinquaginta millia iuſſu Prætoris data. fit maximus clamor omnium. Et paulò pòſt de pecunia illa reddita à Verre loquens, Numerantur illa ducenta quinquaginta ſeſtertia Syracuſanis. Non'ne ex hoc loco patet clarißimè, ducenta quinquaginta ſeſtertia, hoc eſt ducenta quinquaginta millia ſeſtertiûm nummorum particulam unam eſſe tricies ſeſtertij? Quippe tricies ſeſtertium ſignificat tricies centena millia ſeſtertiûm nummorum: quomodo & illud* Suetonij Tranquilli *in* Auguſto, *Senatorum cenſum ampliauit, ac pro octingentorum millium ſumma duodecies ſeſtertiûm taxauit, id eſt duodecies centena millia ſeſtertiûm. quod cum in omnibus exemplaribus legeretur,* Antonius Sabellicus *uir alioquin diligens & doctus emendaſſe ſe gloriatur, ut ſuprà dictum eſt, & pro duodecies ſeſtertiûm, duodecies centies legendum eſſe contendit: cui etiam adſtipulatus eſt* Philippus Beroaldus, *itidem ipſe doctus, ac multæ lectionis; ambo nihil in ea re uidentes.* Hoc & *ex eodem autore alio loco oſtendi poteſt in* Othone, *Sperauerat, inquit, fore ut adoptaretur à* Galba*: idq́; in dies expectabat: ſed poſtquam* Piſone *prælato ſpe decidit, ad uim conuerſus eſt, inſtigante ſuper eum dolorem etiam magnitudine æris*

Duodecies ſeſtertiûm, cenſus Senatorius.

alieni. neque enim dißimulabat, nisi principem se sta-re non posse: nihil'que referre, ab hoste in acie, an in fo-ro sub creditoribus caderet. ante paucos dies seruo Cæsa ris pro impetrata dispẽsatione decies sestertiûm expresse rat. hoc subsidium tanti cœpti fuit: ac primò quinque spi culatoribus commissa est res, deinde decem alijs, quos sin guli binos produxerant. omnibus dena sestertia repræsen tata, & quinquagena promissa. per hos solicitati reliqui. Insignis erat ille locus ad animaduertendam differentiam inter dena sestertia, & decies sestertiûm, & tamen ibi quoque Sabellicus decies sestertiûm dena sestertia inter-pretatus est, conniuente Beroaldo. Si enim quindecim spi-culatoribus dena sestertia repræsentata, hoc est singulis decem, iam centum quinquaginta sestertia fiunt: & si quinquagena promissa, hoc est singulis quinquaginta, septingenta quinquaginta in summa fiunt, quæ simul iuncta nongenta millia sestertiûm faciunt. At Tranquil-lus dicit decies sestertiûm subsidium tanti cœpti fuisse, id est inuasionis imperij Romani. Iam igitur effectum habe mus, decies sestertiûm non minus esse nongentis ſester-tijs. Martialis in primo Epigrammatum:

Decies sestertiûm, & dena sestertia.

Millia pro puero centum me mango poposcit,
Risi ego, sed Phœbus protinus illa dedit.
Hoc dolet & queritur, dolet hoc mea mentula mecum,
Laudaturq; meam Phœbus in inuidiam.
Sed sestertiolum donauit mentula Phœbo
Bis decies: hoc da tu mihi, pluris emam.

Calderinus uir ingeniosus bis decies sestertiûm, x x. se-stertia interpretatur, corrupto sensu epigrammatis: cu-ius dubio procul huiusmodi sensus est, non mirum esse si Phœbus puerum centum sestertijs licitatus esset, quanti

Martialis

Martialis emere non potuerat: quippe qui uicies centena millia ſeſtertiûm ex quæſtu collegiſſet, hoc eſt uicies tantum quanti puerum mercatus erat. alioquin ſenſus erit ab ſurdiſsimus. Cicero XIII. Epiſt. *ad filium ſcribens, Titi Pinnij filio mirè erudito, ſtudioſo, & modeſto, pecuniam Nicæenſes grandem debent, ad ſeſtertiûm octogies: &, ut audio, in primis uolunt ei ſoluere.* Ibi *interpres epiſtolarum, ſeſtertium, inquit, pro ſeſtertiorum ponitur, & ſubauditur millia, id eſt ad octoginta millia ſeſtertiûm.* Eleganter *autem in his ſermonibus ponunt oratores & poëtæ aduerbia pro nominibus: ut, debes decies ſeſtertium, quadragies ſeſtertium, & ſic in cæteris, & utuntur genitiuo ſyncopato in nominibus nummorum.* Dici*mus etiam hoc ſeſtertium, & hic ſeſtertius.* Hactenus *ille.* Ego *autem octogies ſeſtertium, octogies centena millia ſeſtertiûm ſignificare affirmo, & grandem ob id pecuniam à* Cicerone *dictam.* Hoc *etſi ex prædictis ſatis confirmatum uidetur, non tamen ſcrupulo carebit, ut uideo. ſi enim hoc uerum eſt (dicet aliquis circunſpectus obſeruator) quónam modo intelligi illud poteſt quod apud* Tranquillum *in* Veſpaſiano *legitur,* Sed *& in funere* Fauo *archimimus perſonam eius ferens, imitansq; (ut eſt mos) facta ac dicta uiri, interrogatis palàm procuratoribus quanti funus & pompa conſtaret, ut audiuit ſeſtertium centies, exclamauit, centum ſibi ſeſtertia darent, ac ſe uel in* Tyberim *proijcerent?* Hic *locus (ut arbitror)* Tranquilli *interpretes fefellit, ut idẽ eſſe putarent ſeſtertium centies, & ſeſtertia centum: quem tamen corruptum eſſe neceſſe eſt intelligere ex ijs quæ antè demõſtrauimus.* Vtrobiq; *autem ſeſtertium centies legendum eſſe argumentis probari non leuiſsimis poteſt.* Nam *præterquam*

Tranq. locus.

i 2 quòd

quòd ueritati non congruit ut funus imperatorum centum sestertijs æstimaretur, quum Nero imperatorum omnium flagitiosissimus, qui destitutione conterritus, pugione sese interemerat, furtim raptimq; à libertis sepultus, bis tantidem funeratus sit, de quo idē Tranquillus, Funeratus est, inquit, impensa ducentorum millium, stragulis albis auro intextis, quibus usus calendis Ianuarijs fuerat. reliquias Ecloge & Alexandria nutrices cum Acte concubina, gentili Domitiorum monumento condiderunt. Cum igitur id simile ueri non est, ut poëta mimographus Vespasiani funus, ut deparci principis, ita optimi, centum millibus nummorum æstimarit, cum princeps nequissimus ante eum Nero ducentis funeratus fuisset: tum uerò sapientis poëtæ non fuisset, tam licenter illudere fastigio principali, ut ob paruam pecuniam eousq; commotum fingeret, ut uel in Tyberim se abijci præoptaret, quàm tantula pecunia funerari. Eodē igitur errore apud Tranquillum centum pro centies scriptum est librariorum temporumq; uitio, quomodo apud Ciceronem in Actione prima in Verrem quadringenta pro quadringenties, ut suprà diximus: & apud Plinium non semel idem error deprehenditur, ut infrà ostendetur. Maioris est illud anxietatis, quod apud Plutarchum in Antonio legitur his uerbis, Antonij munificentiæ unum exemplum narrabo. Cuidam ex amicis dari iusserat millia uigintiquinque. hoc Romani decies appellant. procuratore autem admirante, & ut magnitudinem donationis ostenderet, in conspectu eius pecuniam depromente, rogauit Antonius quid hoc esset: illo autem respondente eam esse pecuniam quam dono dari iußisset, conspicatus hominis improbitatem, E quidem, inquit, arbitrabar ampliorem pecuniā decies sestertium

Plutarchi locus.

tium continere. hoc uerò parum est. itaq; tantūdem super-addde. Sic in Plutarcho Latino facto legitur, & ille locus uno in loco ab Antonio Sabellico citatur, & ab Roberto Vulturio in libro de Re militari, & ab alijs itidem, qui de re nummaria scribentes, locum eum uerè traductum existimauerunt: cuius tamen sensus pugnat cum eo quod omnes de sestertijs censuerunt. nam cum illi omnes concordi errore decies sestertium decem sestertia significare dixerint, Plutarchus, si locus ille non mendosus est, uigintiquinq; significare dixit. Ego cum in eo quod tuendum suscepi, pertinaciter hæream: possim fortasse, si alium exitum rei non inueniam, uel in hanc præcipitem defensionē erumpere, ut dicam Plutarchum hominem Græcum in Romanorum consuetudine falli nonnihil potuisse. Sed cum ueritatem tueri alia uia possim, temerarium omnino esset, & inscitiæ plenum, futili uti umbone, & è medio sumpto, autoris tanti eleuata autoritate, præsertim cum eius testimonio ut graui & irrefutabili usurus sim in sequentibus. Proinde eum Plutarchi locum accuratè mihi anxieq; uersanti, hoc etiam in mentem uenit, posse me & hoc quoq; eius dicto uti ad confirmandum id quod dixeram, & id quod mihi obijci potest, in meam rem uertere. Primum igitur hoc dico, consentaneum ueritati non esse, uigintiquinque millia nummūm magnificam donationem à Plutarcho dictam esse, præsertim eius imperatoris qui bonam partem imperij Romani teneret, & in suos usus uerteret, ut infrà ostēdemus. Paruam autem esse eam summam interim saltem ex eo liquebit, quòd Martialis puerum amasium centum millibus emptum esse in eo epigrammate scribit, quod suprà retulimus. Deinde hoc dico, hunc errorem ex eo inualuisse, quòd hæc uerba quamuis

mendosa, ueritati tamen magnopere alludunt. Quomodo enim sestertius duos & semis asses ualet, & sestertia singulas duas libras & selibram, ut antea docuimus: sic illud genus tertium sestertij duo millia & quingentos nummos ualere posse uidebatur. Quare pulchrè ratio quadrare uidebatur, ut decies sestertium uicenaquina millia ualeret. Ego autem cum dixerim eius generis sestertium centum millia ualere, quod alij singula millia ualere dixerunt, sed apud Plutarchum tamen pro binis millibus & quingentis legi (sic enim inquit Sabellicus) inuenienda ratio est, & quidem huic loco consentanea, quæ hunc scrupulum lectori eximere planè poßit. ut autē hoc fiat, necesse est accedere in singulas sestertij huius unitates nonagintaseptem millia & quingentos nummos. hoc uero

Locus Plut. *pulchrè fiet, si ita apud Plutarchum legamus, Cuidam ex amicis dari iusserat uigintiquinque myriadas drachmarum. Singulæ myriades, dena millia drachmarum, id est denariorum ualent: quæ quinquies & uicies multiplicata, ducenta quinquaginta millia denariorum faciunt. quæ summa rursus quater ducta, cum quilibet denarius quaternos sestertios ualeat, mille sestertia efficit, id est decies centena millia sestertiûm. sic à Plutarcho Græcè scriptum esse aliquando ne dubitarem, antequam scilicet Plutarchi historiæ æreis formis editæ essent, fecit mos aliorum Græcorum, ipsiusq; Plutarchi, atque ipsa rei ueritas, quam consertis manibus retentanti mihi, nec mendæ librariorum eripere, nec errores interpretationum possunt. argumēto erit ille locus eiusdem Plutarchi in Galba,* δοκεῖ δὲ μηδ᾽ ἂν ἐπὶ τοῖς ἰδίοις μόνον ἑλέσθαι τὸν Ὄθωνα κληρονόμον, ἀκόλαστον ἐδὼς καὶ πολυτελῆ, πεντακισχιλίων μυριάδων ὀφλήμασι βεβαπτισμένον. *Videtur autem Galba Othonem*

ne in

ne in priuato quidem patrimonio successorem sibi destinasse, ut quem sciret & uitæ incontinentia luxuq́; perditum, & insuper ære alieno mersum ad quinque millia myriadum. Hoc ut rectè interpres quinquagies decies centena millia colligit, quod quidem ad numerum reddendum attinet: sic ego Latinè & usitatè quingenties sestertium uerterem, ita tamen, ut myriadas nummorum intelligamus: quod genus loquendi assequi nemo recentiorū potuit. quæ causa est ut in libris è Græco uersis alias prorsus summas legamus quàm in libris antiquis Latinorum, ut apud Appianum identidem, & apud Orosium uno in loco mox uidebimus: qui cum supra mille annos fuerit, priscum tamen morem non tenuit. Eum autem morem Græcorum fuisse, ut non per numerum nummorum, nec per sestertia, sed per myriadas drachmarum, omnes summas pecuniæ memoriæ traderent, duntaxat de Romanis scribentes, ex dicendis constabit, cum eorum autoritatibus utemur. Sed & de hoc more loquendi libro tertio uidebimus ex Demosthene. Cum autem post primam huius libri editionem legere mihi historiam Græcam eiusdem Plutarchi contigit, recēs ex officinis Transalpinis publicatam, certam iam fidem habere cœpi eius quod coniectura exacta antea collegeram. sic enim eo in loco historiæ legitur, τῶν φίλων τινὶ μυριάδας ἐκέλευσε πέντε καὶ εἴκοσι δοθῆναι, τοῦτο Ῥωμαῖοι δεκίες καλοῦσι. Amicorum cuidam myriadas quinque & uiginti dari iusserat: hoc Romani decies appellant. Quanquam autem per ea quæ hactenus dicta sunt, satis demonstrasse uideri possim, quid sestertium decies à sestertijs decem differat, & ea quæ occurrere poterant dubia dissoluisse: iamq́; (ut arbitror) lectores cum ad hunc locum accurata intentione

Quingenties sestertium.

tentione legendo peruenerint, fidem dictis nostris accommodare non dubitaturi sint, ulterioremq; nobis probationem remissuri, quod ad hoc quidem attinet: hanc tamen in me legem ultro ferre planeq; sancire hoc in opere statui, ut nunquam perfunctus pollicitatione uidear, nisi ita omnia perspicua fecero, ut negare omnino quisquam ea quæ demonstrauero, citra improbitatem nequeat. Vt hoc autē efficere possim, utar rursus Ciceronis autoritate, qui in Actione III. in Verrem, cum multa Verri furta obiecisset per totam eam orationem, ad extremum uelut summam criminum exaggerans, unius tantum oppidi furta ac paucorum mensium colligere statuit, ut de uniuersis pecunijs per iniuriam ablatis documentum coniecturamq; daret. Ait igitur se publicanorum tabulas conquisitas obsignasse, & ad iudicium illud Verris attulisse, ut ex perscriptis sub nomine Prætoris nauium commeatibus, constare iudicibus ratio posset earum mercium, quas Verres tunc Siciliæ Prætor in Italiam deportandas curasset. Eius igitur hæc uerba sunt circa finem orationis, Cum hæc paucorum mensium ratio in his libellis sit, facite ut uobis triennij totius ueniat in mentem. sic contendo, ex his paruis libellis apud unum magistrum societatis repertis, uos iam coniectura assequi posse cuiusmodi prædo iste in illa prouincia fuit: quàm multas cupiditates, quàm uarias, quàm infinitas habuerit: quantam pecuniam non solùm numeratam, uerùm etiam in huiuscemodi rebus positam confecerit, quæ uobis alio loco planius explicabuntur. nunc hoc attendite: His exportationibus quæ recitatæ sunt, scribit sestertia LX. socios perdidisse ex uicesima portorij Syracusis. Pauculis igitur mensibus, ut hi pusilli & contēpti libelli indicant, furta Prætoris quæ essent sestertium duodecies

Locus Verrinæ tertiæ Ciceronis.

decies, ex uno oppido ſolo exportata ſunt. Nego quen *quam eſſe acutum ac perſpicacem lectorem, qui poſt hæc uerba Ciceronis dubitare potuerit de eo quod adſtruimus. quod ut omnibus etiam craſsioris Mineruæ lectoribus pla num fiat, paucis uerbis rem explicabo. Cum enim affir= met Cicero ſocietatẽ publicanorum ex uiceſima portorij ſexaginta ſeſtertia, id eſt, ſexaginta nummorum millia, ideo perdidiſſe, quòd Verres immunes merces tanquam prætorias, nec tamen improfeſſas tranſportabat, & ex eo colligat furtiuas merces ad ſeſtertium duodecies ex uno oppido abſtuliſſe: certo iam certius habeo ſeſtertiũ duode cies, mille ac ducenta ſeſtertia ſignificare. ſi enim ſexage= narium uicenario multiplicaueris, mille & ducenta fient in ſumma. atqui Cicero furtorũ ſummã à portorio uiceſi mæ probare facile potuit. Si ergo uiceſima pars ſeſtertij duodecies, ſexaginta ſeſtertia eſſe ab eo dicitur, neceſſario ſeſtertium duodecies, mille ac ducenta ſeſtertia eodem au= tore erit. Hoc etiam poſt Ciceronem Martialis libro pri= mo Epigrammatum docere his uerbis potuit,*

Si dederint ſuperi decies mihi millia centum,
Dicebas nondum Scæuola factus eques:
Qualiter ô uiuam, quàm largè, quamq; beatè?
Riſerunt faciles & tribuere dei.
In ius ô fallax atq; inficiator eamus,
Aut uiue, aut decies Scæuola redde deis.

Sic enim & ipſe & alij poëtæ loqui ſolent ſine adiectio= ne ſeſtertij: ut idem ad Galenum,

Non plenum modo uicies habebas,
Sed tam prodigus atque liberalis,
Et tam lautus eras Galene, ut omnes
Optarent tibi centies amici.

Vbiq; enim ſeſtertium ſubintelligendum. Et *in tertio,*

Empta domus fuerat tibi Tongiliane ducentis,
Abſtulit hanc nimium caſus in urbe frequens.
Collatum eſt decies: rogo, non potes ipſe uideri
Incendiſſe tuam Tongiliane domum?

Nec poëtas modo decies abſolute, ſed etiam proſa oratione loquentes ſolitos eſſe dicere Plutarchus in loco ſupradicto docet, ἐγὼ πλεῖον ᾤμην, ἔφη, ἢ δεκίες ἔχειν. *Docebunt & autoritates priſcæ quæ à nobis ſparſim in ſequentibus citandæ ſunt. Verum Martialis apertè docet decies ſeſtertium maiorem multo pecuniam eſſe ſeſtertijs ducentis: quo in loco Calderinus non ducenta ſeſtertia, ſed ducentos nummos ridiculo errore intellexit. ſic enim ducenta abſolutè dicuntur à Martiale, ut à Iuuenale quadringenta in prima Satyra,*

—Sed quinque tabernæ
Quadringenta parant. —

id eſt, cenſum Equeſtrem. Et *in quartadecima,*

Sume deos equites, fac tertia quadringenta.

Oratores plerunq; adijciunt ſeſtertium. Rurſus Martial.

Dederas Apiti bis trecenties uentri,
Sed adhuc ſupererat centies tibi laxum.

Quo in loco Calderinus, Apitius, inquit, habebat ſeptingenta millia: ſex conſumpſerat luxu: & cum adhuc centũ ſupereſſet, ueritus ne non poſſet explere gulam ea pecunia, uenenum bibit. Centies ille pro centum milibus intellexit, centuplicatò ſcilicet (ut alij omnes) falſus. Martialis enim centies centena millia intellexit, id eſt, centies ſeſtertium. Ortus eſt enim apud antiquos ille loquendi modus ex compendio ſermonis. Nam cum primum dicerent Centies ſeſtertium cõpẽdioſa locutio. *centies centena millia ſeſtertiûm nummûm, poſtea uſus*

obti

obtinuit, ut compendiose centies sestertium diceret: quem loquendi modum nonnulli recensioris memoriæ scriptores non percipientes, centies talentum protulerunt, quasi sestertium rectus aut accusandi casus sit, & nō potius genitiuus. Poëtæ *autē & alij interdum scriptores compendium illud iterum contrahentes, non centies sestertium, sed centies tantum dicunt, ut in exemplis suprascriptis, subintelligi uolentes centena millia sestertiûm: ut in illo* Martialis Epigrammate *in secundo libro,*

Illa diues mortua est Secundilla,
Centena decies quæ tibi dedit dotis.

Decies *enim cētena millia intelligendū: ut apud* Iuuenal.

–Et ritu decies centena dabuntur
Antiquo–

Q*uam magnam esse pecuniam ex* Horatio *in primo Sermonum intelligimus,*

–Decies centena dedisses
Huic parco, paucis contento, quinq; diebus
Nil erat in loculis.–

Asconius quodam in loco, Luscius notus Centurio Syllanus, diues è uictoria factus, nam amplius centies possederat. Cæterum ex obseruatione antiquorum didici, nunquam infra denarium numerum sic esse eos locutos, ut dicerent septies, uel octies, uel nouies sestertium: sed intra denarium per millia uel sestertia loqui solitos. Cicero *libro* I. Epist. ad Atticum, Lucio Cincio *sestertia nongenta pro signis* Megaricis, *ut tu ad me scripseras, curaui.* Et pro Cluentio, Initio *permagnā pecuniam poposcit, pòst ad id peruenit quod confici potuit, & sestertia sexcenta quadraginta millia deferri ad se domum iussit.* Idem, *Sedecim dico* Iudices, *ut* Oppianicus *absolueretur, corrumpendos*

Mos loquendi priscorum.

pendos fuisse: ad Stalenum sexcenta & quadraginta millia nummum esse delata. Et ad Ruffum scribens in quinto Epist. Nam *de sestertijs nongentis milibus certe ita relatum est, ut tu siue frater tuus referri uoluit. Supra decem per aduerbium & genitiuum antiqui fere locuti sunt, ut in exemplis omnibus superius adnotatis.* Non me latet apud Plinium libro XXXVI. *ad sestertia mille legi, & sestertijs mille ducentis: sed uetusta lectio non adstipulatur impreßis libris.* Tranq. in Cæs. *Seruiliam* Bruti *matrē ante alias dilexit, cui et proximo suo Consulatu sexagies sestertiū margaritam mercatus est.* Sic Pli. lib. IX. de Lollio, *Vt neptis eius quadringenties sestertium operta spectaretur ad lucernas.* In *quibusdam tamen exemplaribus sestertio legitur.* Tranq. in Caligula: Nota res est, Aponio *Saturnino inter subsellia dormitante, monitum præconem ne prætorium uirum crebro capitis motu nutantem sibi, præteriret: nec dicendi finem factum, quoad* XIII.

Suetonij loc⁹. *gladiatores sestertium nonagies ignoranti addicerentur.* Quo *tamen in loco non dicendi, sed licendi lego contra fidem exemplarium, id est, licitandi in auctione.* Verum *sestertium in superioribus exemplis gignendi casu dicitur, ut apud Ciceronem in Verrem actione prima:* Cognosceret *ex me populus* Rom. *quid sit quod iudicijs ad Senatorium ordinem translatis, sublataq; populi* Romani *in unumquenque nostrum potestate,* Quintus *Calidius damnatus dixerit, minoris sestertium tricies prætorium hominem honestè non posse damnari.* Quæ *uerba licet notis scripta sint in libris impreßis,* Asconius *tamen ita legit.* In *quo more loquendi (ut suprà dixi) aliquid subaudiendum facilè intelligimus, ut sit integrum, hominem prætorium damnari minoris tricies cētenis millibus sestertiūm:*

&.

& quoad XII. *gladiatores nonagies centenis milibus sestertiûm addicerentur Saturnino dormitanti. Sestertiûm enim per syncopam pro sestertiorum dicitur, ut autor est* Cicer. *in* Oratore *perfecto.* Frequentius *tamen per ablatiuum legitur, ut* Tacitus *libro* XVI. *Cladem Lugdunensem quadragies sestertio solatus est princeps, ut amissa urbi reponerent.* Plinius *ad* Caluisium *libro tertio* Episto. *Vt scias quanti uideantur posse emi, sestertio tricies: non quia non aliquando quinquagies fuerint: uerum ex hac penuria colonorũ, & temporis iniquitate, ut reditus agrorum, sic etiam precium retro abijt.* Tricies *sestertio pro tricies centenis milibus dixit* Plinius: *tametsi uir alioquin & doctus & diligens, opinione inueterata omnium enarratorum ductus, triginta milibus id uerbum intrepretatus est.* Valerius *libro* IX. *de* Cneo Domitio *&* L. Crasso *loquens,* Quem *cum continuò* Crassus *quanti ipse domum suam æstimaret, interrogaret, atq; ut respondit sexagies sestertio:* Quo *ergo eam, inquit, minoris fore æstimas, si decem arbusculas inde succidero?* Ipse *tricies sestertio inquit* Domitius. Apud Ciceronem *in* Philip. II. *sestertij in genitiuo legitur,* Syngrapha *sestertij centies per legatos uiros bonos, sed timidos et imperitos facta in gynæceo.* Sic *apud* Tacitum *lib* XII. *Fixum est ære publico Senatusconsultum, quo libertinus sestertij ter millies possessor, antiquæ parsimoniæ laudibus cumulabatur.* Idem, *Eodem oratore* Bononiensi *Coloniæ igni haustæ subuentum est centies sestertij largitione.* In Tranquillo *semel omnino legi, ubi in* Tyberio *sic inquit,* Publice *munificentiam bis omnino exhibuit, proposito millies sestertio gratuito in triennij tempus.* Illud *apud* Tacitum *aut mendosum est, aut insolens,* Bis *& uicies mille sestertium* donat

Sestertio.

Sestertij.

Taciti locus.

donationibus Nero effuderat. Millies enim lego, non mille. Liuius poëtarum more absolutè dixit libro octauo de bello Macedonico, In L. inquit, Scipione malim equidem mendũ quàm mẽdaciũ scriptoris esse in summa auri atq; argẽti, & potius quadragies, quàm ducẽties quadragies litẽ æstimatam, eò magis, quòd tantæ summæ rationẽ etiã ab ipso requisitam P. Scipione in Senatu tradũt, librumq; rationis eius cum L. fratrem afferre iussisset, inspectante Senatu suis ipsum manibus cõpressisse, indignatum quòd cum bis millies in ærarium retulisset, quadragies ratio ab se posceretur. Vbi tamen non compressisse, sed concerpsisse lego. Sic Cicero in frumentaria, Sic per triennium ad hanc frumenti emptionem centies & tricies erogatum est. Illud Plinij ad Caluisium in quinto Epistolarum, An cui de meo sedecies contuli: ita lego: An cui de meo sestertiûm decies contuli, huic c c c c. millia paulò amplius tertiam partem ex aduentitio denegem? Quadringenta enim sestertia, tertia pars est duodecies sestertiûm, & paulò amplior tertia parte decies sestertiûm, id est mille sestertiorum. Fuit autem cum existimarem omnino ita loquendum esse, ut post aduerbium semper genitiuum pluralem subiungeremus, hoc modo qui suprà relatus est, Hominem prætorium minoris sestertiûm tricies damnari nõ posse. &, Sexagies sestertiûm margaritam mercatus est. & apud Cornelium Nepo. in uita Pompo. Tantaq; fuit moderatione, ut neq; in sestertiûm uicies quod à patre acceperat, parũ se splendide gesserit: neq; in sestertiûm centies affluentius uixerit. Aliquandiu igitur ita loquendum arbitratus sum, quoniam sermo integer hoc poscere uidetur, in quem contracta oratio sic resoluitur, sexagies centenis milibus sestertiûm nummorum margaritam

Liuij locus.

Plinij locus.

garitam mercatus est. Quare illum loquendi modũ, Quadragies sestertio solatus est: &, Libertinus sestertij ter millies possessor: iudicabã errore legentiũ, librariorumq; ignorantia in exemplaribus inualuisse. Aliter tamen nunc censeo, quum huiusmodi locutione, etsi contra rationem recepta, tamen libri magnorum autorum scateant, quale illud Ciceronis in Sallustium simile supradictis, Ne causam diceret, sestertio duodecies cũ Censore paciscitur. uel cum Cæsare potius, ut in antiquo legimus. Vnum in prætura urbana locum notaui pluraliter enunciatum, hoc modo, Hinc sestertiûm quatordecies P. Tadio numerata Athenis, testibus planũ faciam. Quod sic resoluitur, Quaterdecies centena millia sestertiûm numerata. quæ autoritas omni refutatione maior mihi uisa est. Contra tot tantorumq; scriptorum autoritatem mouere nos non potest Lampridij dictum in Heliogabalo, Nunquam minus sestertijs centum cœnauit, hoc est, argenti libris triginta. aliquando autem tribus millibus sestertijs cœnauit, omnibus supputatis quæ impẽdit. Antiqui enim scriptores non tria millia sestertia, sed tricies sestertiûm dicebant. Inter claßicos autem scriptores nec Lampridius, nec Spartianus, nec Capitolinus numerari meruerũt. Ausim enim affirmare rarò antiquos ultra mille sestertia scripsisse: ac nescio etiam an rarißime mille dixerint: quomodo nunquam aduerbijs usi sunt infra denarium numerum. alioquin ambiget sermo inter singulos millenos'que nummos. Quî enim minus intelligas his Lampridij uerbis Heliogabalum tribus millibus nummûm cœnauisse, quàm ter millies millibus, id est, tricies centenis millibus? & tamẽ Lampridius plus omnino centenis millibus dicere uoluit, id est, centenis sestertijs. alioquin etiã parũ Latinè dicitur

Sestertio quadragies.

dicitur tria millia sestertia, & tribus milibus sestertijs, etiam si apud Ciceronem ita legatur pro Cluentio uel in libris membranaceis. Stalenus sestertia sexcenta quadraginta millia deferri ad se domum iußit. et sæpe alibi apud Columellam, Plinium, & alios: quæ mendosa esse facile conijcimus. nam & apud Ciceronem post alteram ab eo loco chartam sequitur, sexcenta & quadraginta nummûm millia ad Stalenum esse delata. Sic pro Rabirio, Quid uociferabere, decem millia talenta Gabinio esse promissa? ubi talentûm gignendi casu lego, quomodo legendũ esse apud Curtium ex mẽbranacco codice admonitus sum. hic enim error uolumina paßim iam olim occupauit, errore librariorum, qui ea uerba numerorum quæ notis scripta erãt, uel una aut altera syllaba dimidiata, integra transcripserunt, nec numerandi rationem antiquam, nec Latine loquendi tenentes. & alioquin sestertius nummus, & sestertium genere neutro caliginem multam legentibus offuderunt. Nam ut pro nummo sestertium in recto dictum sit, mihi persuadere non possum, etiam si apud Festum Pliniumq́; semel legatur. sed ex collatione antiquorum uoluminum suspectum locum Plinij animaduerti. Vt autem usquequaque priscam elegantiam, multa iam rubigine ignorantiæ exesam, ita reddamus interpolem, ut ex pristino nitore desiderari nihil poßit, unũ tantum locum Ciceronis ex Prætura urbana citabimus, qui ad hoc ostendendũ cum præcedentibus satis erit, in qua oratione de rationibus Quæsturæ prouincialis relatis à Verre loquens sic inquit uerba ipsa rationum referens, Accepi uicies ducenta trigintaquinque millia, quadringentos septemdecim nummos. dedi stipendio, frumento, Legatis, Proquæstori, cohorti Prætoriæ, sestert. mille sexcenta

Ciceronis pro Cluentio loc⁹.

Ciceronis pro Rabirio loc⁹.

Sestertium.

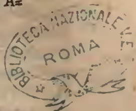
Cicer. locus.

sexcenta x x x v. *mil. quadringentos decem & septem nummos. reliqui Arimini sestertiũm sexcenta millia.* Hoc *est rationes referre? hoc modo aut ego, aut tu* Hortensi, *aut quisquam hominum retulit? Quæ uerba ex collatione Asconij contra fidem exemplarium emendauimus, & nisi hoc modo legantur, ratio expensi acceptiq; non quadrabit, quam necesse est quadrare si sensum Ciceronis percipere uolumus. Siquidem ille* Verrem *Carbonis Quæstorẽ pecuniam publicam auertisse criminatur, falsis ac commentitijs rationibus ad ærarium relatis.* Eas autem *commentitias hoc argumento probat, quòd acceptorum expensorumq; paginæ ad nummum quadrarint, ita ut nihil superfuerit reliquamenti: quod fieri uix potuit nisi in cõfictis rationibus. Cum igitur pagina accepti uicies centena millia & ducenta trigintaquinq; millia & quadringẽtos decem & septem nummos habuisset,* Verres *sestertia (ut ita dicam) mille & sexcenta* x x x v. *quadringentos* x v i i. *nummos, uarijs nominibus expensa reip. tulit, & sexcenta sestertia Arimini deposuisse sese adscripsit, ne de residuis pecunijs teneri uideretur.* Notandus *est ergo loquendi modus antiquorum,* Accepi *uicies & ducenta, hoc est bis & uicies sestertium, quod Cicero uel* Verres *potius dixisset, nisi minores illas summas addendas habuisset, id est* x x x v. *millia quadringentos nummos.* No*tandum tamen quòd sestertia mille sexcenta dixit pro sedecies sester.* Verris *uerba referens, quod rarum est, ut uicies ducenta, pro bis & uicies. Cæterùm illum* Lampridij *locum alioquin mẽdosum esse ex sequentibus apparebit, ut pro* x x x. *libris* c c l. *legi debeat: nisi fateri malim* Lãpridij *tempore priscũ illum morem loquẽdi iam obsoletum fuisse, ut & ipsam linguã propè* Latinam. Interim

tamen hoc uelim lectores sibi persuadeant, ita me omnia percepta, probata, comprehensa, perspicua, indubitata, demonstrata deniq; ac planè non controuersa relicturum, ut posthac referri earum rerum quæstio ex ijs scriptoribus non poßit, qui secula sua stylo nobilitauerunt. Verùm eò iam progressa est commentatio, ut primus hic liber finem accipere commodè poßit. Aßis enim partiumq; eius significatus, atq; eorum uerborum usum quàm latißimè patentem apud antiquos, exposuimus, ita ut nihil addi ad prædicta (ut existimo) poßit, quin à nobis in sequentibus expectandum sit. Diximus quid sit sestertius, quid sestertia, quid sestertium cum aduerbijs numeralibus iunctũ: usumq; eorum uerborum oratoribus & poëtis multipliciter usurpatum addidimus, omniaq; (ut opinor) eòdem pertinentia, citatis, enarratis, interdumq; emendatis scriptorum autoritatibus, quæ in ordinem dicendorum incurrere uidebantur. Hac igitur fine librum primũ claudemus, ut hoc uelut interspiratu recolligere impetum ad secundum actum non minus argumentosum poßimus.

GVLIEL

GVLIELMI BVDAEI PARISIENSIS, CONSILIARII REG. DE ASSE ET PARTIBVS EIVS,

LIBER II.

ESTAT *pars immensi laboris in hoc libro explicanda. etenim prima illa opera quasiq́; ærumna exanclata, demũ quod actum erat, parum uideri cœpit, nisi & altera lucubratio ei haud dubiè connexa & uelut è uestigio sequens, instauraretur.* Et *quidem existimaui (ut est animus humanus nullo inuento nisi suis numeris omnibus cumulato explebilis) qui à nobis hactenus dicta probassent, haud tamen ipsos in iisdem acquieturos, nisi ut antiqui pecuniæ calculi deprehensa uocabula ego me tenere considerem: sic etiam eorum æstimationem colligerem.* Etenim *quonam tandem pacto commercium iustum plenumq́; cum ætatis priscæ monumentis habebimus, si eorum numismatis indicatio exactaq́; æstimatio nos fugerit?* Perinde *atq; si huius ætatis negociatores in gentem exteram & incognitam merces petant, quæ quanti ab ea gente indicentur, non percipiãt, sed pro suo quisq; captu precium iis statuant.* Quare *omnino faciendũ nobis est in hoc opere, ut nihil posthac memorabile aut apud quenquã* Latinorũ, *aut apud* Græcos *historicos de rerũ preciis aut de publicis priuatisq́; opibus legatur, quin id à nobis*

ad nummum ære nobis æquali æstimetur. ac ne id quidem modò, sed etiam ut Atticum *argentum* Romano *permutemus, ac porrò etiam commentantes eousq; pergamus, ut uel corollarium pronunciatæ dicendarum rerum summæ addidisse iudicemur.* Quod *cum effecerimus (factu-rum enim omnino me recipio) quid iam causæ erit, quin omnes libri* Græci *in* Latinam *linguam, aut* Latini *in uernaculam uersi, hac omnino parte illustrati uideantur & explanati?* Hoc *autem ut assequamur, ab integro rursus ordiēdam rem habemus.* Itaq;, *ut antea dictum est,* Seruius *rex primus æs signauit. signatum est autem nota pecudū, unde & pecunia appellata.* Maximus *autem census (inquit* Plinius*) centum & decem millia aßium illo rege fuit.*
Millia æris. *& ideo hæc prima claßis. Cum igitur apud antiquos millia æris legimus, millia aßium intelligere debemus.* Liuius *libro* v. *ab* Vrbe *condita de* Camilli *exilio loquens,* Absens *(inquit) quindecim millibus grauis æris damnatur.* De hoc loquens Plutarchus in eôdem Camillo *ita inquit,* Ἐκεῖνος μὲν οὖν μεταστὰς ὦφλε τὴν δίκην ἐρήμην, τίμημα μυρίων καὶ πεντακισχιλίων ἀσσαρίων ἔχουσαν, ὃ γίνεται πρὸς ἀργυρίου λόγον, χίλιαι δραχμαὶ καὶ πεντακόσιαι, ἀσσάριον γὰρ ἦν τὸ ὀργύριον. καὶ τὸ δεκάχαλκον οὕτως ἐκαλεῖτο δηνάριον. Ille *igitur cum solum iam uertisset, indicta causa desertoq; iudicio damnatus est, cuius mulcta quindecim millium aßium fuit: qua summa ad argenti supputationē relata, fiunt mille & quingentæ drachmæ.* As *enim tunc erat pecunia, &*
Denarius. *ita decußis denarius uocabatur.* Ex *quo intelligemus denarium fuisse argenteū, & denis aßibus ualuisse.* Aßis *autem à* Plutarcho *pro æreo nummo ponitur. nam* Latini *assem nunquam argenteum nomisma appellauerunt.* Iam *igitur habemus ex* Plutarchi *autoritate centū & decēmillia æris,*

quæ

quæ olim prima claßis, id est, summus census fuit, undecim millia drachmarum ualuisse: & suprà probatum est autoritate Plinij drachmam & denarium eodem pondere fuisse. ita iam constat, centum millia æris, quadraginta sestertiûm millia ualere, cum quaterni sestertij denos æris asses ualeant. Centum æris millia. *Sic Camillus quum quindecim æris millia dissoluere nequiret, id est, sex millia nummûm, exilij causa solum uertit. Appellatione autem æris assem intelligi constat ex Tranquillo in Augusto, Caium, inquit, & Lucium adoptauit domi per assem & libram emptos à patre Agrippa. Quod Trãquillus per assem & libram dixit, lex XII. tabularum per æs & libram dicebat: quæ uerba in secundo libro Institutionum Iustiniani leguntur sub titulo de testamentis. Gellius lib. XIIII. Tertium, inquit, testamentorum genus fiebat per familiæ emancipationem, cui æs & libra adhibebatur. Sed de hoc nos copiosè disseruimus in Annotationibus in Pandectas editis. As igitur æreus erat, & paruæ æstimationis, ut suprà demonstrauimus, & ex Catullo patet illis uersibus,*

Viuamus mea Lesbia, atq; amemus,
Rumoresq; senum seueriorum
Omnes unius æstimemus aßis.

Denarius autem argenteus decem libris æris, id est, aßibus decem ualebat. Et quinarius quinq;, hoc est denarij dimidio, ut sestertius quinarium dimidiatum ualebat, hoc est duos asses & semissem. Quinarius. Sestertius. *Erat & quadrans (autore Plinio) nummulus, qui & triuncis uel triunx uocatus est à tribus uncijs.* Quadrans. Triuncis. *Vt enim sestertius quarta pars est denarij, ita quadrans quarta pars aßis, hoc est libræ æreæ, quæ cum erat argentea, non aßis argenteus, sed libella dicebatur, ut suprà docuimus. Fuit etiã triens nummus tertia pars aßis.* Triens.

Cæterum quem quadrantem Plinius & triuncem appellat, Cicero teruncium appellauit lib. III. de Finibus, his uerbis: Interit enim magnitudine maris Aegæi, stilla muriæ, & in diuitijs Crœsi teruncij accessio. Et ad Atticum libro V. Spero toto anno imperij nostri teruncium sumptus in prouincia nullum fore. Varro, Teruncius (inquit) à tribus uncijs dictus, quòd sit libellæ quarta pars, quomodo & quadrans assis. Iam antea ostendimus libram & minam centum drachmarum ac totidem denariorum fuisse. qua ratione patet quadringentos sestertios in libra fuisse. Nunc centum sestertios uno aureo ualuisse docebo. Tranquillus in Othone, Nullo igitur officij aut ambitionis in quenquam genere omisso, quoties cœna principem acciperet, aureos excubanti cohorti uiritim diuidebat. Plutarchus in eódem χρυσοῦν ἑκάστῳ διανέμων dixit, id est aureum singulis distribuens. Tacitus de eodem lib. XVII. Flagrantibus iam militum animis uelut faces addiderat Meuius Pudens e proximis Tigillini. is nobilissimũ quenque ingenio, aut pecuniæ indigum, & in nouas cupiditates præcipitem, alliciendo, eò paulatim progressus est, ut per speciem conuiuij, quoties Galba apud Othonem epularetur, cohorti excubias agenti uiritim cẽtenos nummos diuideret: quam uelut publicam largitionem Otho secretioribus apud singulos præmijs intendebat. Aureũ Tranquillus & Plutarchus dixerunt, quod Tacitus centenos nummos dixit. Ita tamen, ut intelligamus Othonem non manu sua (ne in suspicionem affectati imperij ueniret apud Galbam) sed per Meuium Pudentem militibus dedisse. Sed quòd aureus centum nummis ualuerit, facilè ex sequentibus cõstabit. Cum hoc dicto pugnat id quod à Iustiniano principe dicitur in Institut. iuris sub titulo De successione

Teruncius.

Sestertijs cẽtenis aureus æstimatus.

cessione libertorum, his uerbis, Sed nostra constitutio ita causam definiuit, ut si quidem libertus uel liberta minores centenarijs sint, id est minus centũ aureis habeant substantiam (sic enim legis Papiæ summam interpretati sumus, ac si pro mille sestertius unus aureus computetur) nullum locum habeat patronus in eorum successione. Nos unũ aureum centum sestertijs æstimamus, Iustinianus mille. Sed huic obiectioni ita respondeo, æstimationẽ hoc in loco nõ iustam, & ut Græci appellant argyrognomonicam esse, hoc est à collybo uel nummulariorum taberna petitam, sed pro arbitrio legem condentis factam, cui hoc placitum est de centenarijs libertis sancire, quod pridem lex Papia de millenarijs statuerat. Id quod mihi satis indicare uidetur hæc particula, ac si. Si quis enim totum illum locũ diligẽter animaduertat, facile (ut opinor) iudicabit Iustinianũ legi Papiæ non in eo tantũ derogasse, quòd patronus olim liberto etiam liberis intra numerum ternarium extãtibus in quadrantẽ succedebat, sed etiam in eo quòd qui liberti olim centenarij dicebantur à centum sestertijs, nunc centenarij dicuntur à centũ aureis, quæ multo minor est summa. Potuit & numerus corrumpi, ut mille pro centum legatur, errore ex notulis orto, ut infrà uidebimus. Potuit & mille sestertijs pro mille æris obrepere librarijs ab eadem causa. Leges Papiæ multæ fuerunt, uel una fuit multiplex. Meminit Cic. pro Archia legis Papiæ, Tranquil. in Claud. Tertul. & Lactantius libro 1. Mouere igitur dictum illud Iustiniani neminem debet contra tot tantorũq; scriptorũ autoritates. Sestertius enim nunquã æreus fuit, sed ab initio statim duos asses & semissẽ ualuit. Assis uerò æreus erat. Plin. de Ladano lib. XII. Precia sunt laudatissimo in libras asses XL. De Hammoniaco, Preciũ optimi in

Centenarij liberti.

Papiæ leges multæ.

Sestertius.

libras asses X L. *In antiquissimis tamen urobique asses* X X X. *legitur. Quando autem non addit nomen nummi, quisnam intelligendus sit hæsito, ut de Casia ibidem, Precia nulli diuersiora. optimæ in libras* X L. *cæteris* X V. *Sic enim in antiquis omnibus legitur. Vtrum'ne igitur asses, an sestertios, an denarios intelligamus? Et rursus ibidem de Myrobalano, Precium in libras* X. *Sic enim in antiquis legitur, licet in impressis libras binas legatur. Sed obiter locus ille de Casia emendandus est, qui sic in impressis libris legitur, Frutex & Casia est, iuxtaq; cinnami campos nascitur: sed in montibus crassiore sarmento, tenui cute, quem conteri, atq; in cinnamomo leuari et exinaniri precium est. Ego ex antiquorum obseruatione lego, Quem contrà atque in cinnamomo, labare & exinaniri precium est. Suprà enim de cinnamomo loquens Plin. Vilissimum uirgulti, quod radicibus proximũ, quoniam ibi minimum corticis, in quo summa gratia. Illud leuius erratum de Ladano supradicto, Sunt qui herbam in Cypro ex qua id fiat, Ladam appellent. etenim illi Ladanũ uocant. In eo loco sæpe hæsi, antequam ex antiquis Ledam & Ledanũ legendum esse deprehendi. Eodẽ in libro de Bdellio, Precium sincero in libras decem tantum. In antiquis non tantũ sed terni legitur, fortasse pro sestertij. Notum est enim sestertium duabus uirgulis erectis & semisse scribi solitũ, ut hodie in Verrinis Ciceronis legitur: quod notam ternarij numeri librarij esse putauerũt, quantũ cõijcere possum. Verũ asses* X L. *Plinius pro quatuor denarijs dixit. Asses enim Plinius æreos nũmos intelligit æris grauis libra ualẽtes. Cornelius Nepos de frugalitate Põponij Attici loquẽs, Nec id (inquit) prætcribo, quanquã nõnullis leue uisum iri putẽ: Cũ in primis lautus*

Plinij locus.

esset Eques Rom. & non parum liberaliter domum suam omnium ordinum homines inuitaret, scimus non amplius quàm terna millia æris peræquè in singulos menses ex ephemeride eum expensum sumptui ferre solitum. atq; hoc non auditum, sed cognitum prædicamus. Millia æris dixit ad differentiam millium nummûm uel sestertiûm. Liuius libro ultimo de secundo bello Punico, de Scipione loquens, Argenti tulit in ærarium pondo centum millia. militibus ex præda quadragenos æris diuisit. Et libro II. *de bello Macedonico de triumpho Quintij, Duceni quinquageni æris in pedites diuisi. Et rursus libro supradicto belli Punici, Legatis in singulos dona ne minus quinûm millium, comitibus eorum mille æris. Mille æris dixit pro centum drachmis, id est, argenti libra: sed genus nummi dati exprimere uoluit. Et libro nono de bello Macedonico. Senatusconsultum factum est ut singulis centena millia æris Quæstores urbani ex ærario darent. Hoc in loco quadragena millia sestertiûm intelligendum dico: quòd nisi æris addidisset, ego centum sestertia intelligerem: quanquã si exempla in medium afferam, uix controuersias expediam. Plinius libro* XV. *de copia olei loquens, Vrbis quidem anno quingentesimoquinto, Appio Claudio Cæci nepote, L. Iunio Coss. olei libræ duodenæ aßibus uenire: & mox anno sexcentesimo octogesimo M. Seruius ædilis Curulis olei denas libras singulis aßibus præstitit populo Rom. per totum annum. Idem libro* XVIII. *de arborum frugiferarum precijs loquens, Nec minus miraculum in pomo est, multarum circa suburbana fructu annuo addicto binis millibus nummûm, maiore singularum reditu, quàm erat apud antiquos prædiorum. Fidem hoc dictum excedet, si uera sunt quæ diximus, ut nummi appel*

Mille æris.

Mira precia pomorum Romæ.

latione sestertiū intelligere oporteat, & sic arboris unius usumfructum credamus in annos singulos duobus millibus sestertiûm conductum à propola, ut in eo quæstum faceret: & in eadem urbe denas olei libras aut etiam duodenas singulis aßibus aliquando uenundatas, cum singuli sestertij dipondium & semissem ualuerint. Primum hoc respondeo, uilitatem illam olei semel aut iterum contigisse, quam quam non tam negociationem aut uenditionem fuisse puto, quàm largitionem ædilitiã ad plebeium fauorem emerendum, ut alibi dicetur. Potest etiam numerus deesse in superiore loco Plinij, cum aßibus tantum legatur, non singulis aßibus, ut in sequenti. Potest etiam uilitas tanta fuisse aliquo anno eo liquore exuberãte, qui ultra annum non seruabatur: id quod Plinius ipse his uerbis significat, Vetustas oleo tædium affert, non item ut uino: plurimumq; ætatis annuo est: prouida, si libeat intelligere, natura. Quippe temulentiæ nascentibus uinis uti necesse non est, quinimo inuitat ad seruandum blanda inueterati caries. oleo noluit parci, fecitq; ea neceßitate promiscuum & uulgo. Memoria nostra Parisijs uno anno tanta fuit uilitas uini, ut inopia uasorum quidam donare uel effundere cogerentur: quidam qui grandioribus cuppis condiderãt, anno sequenti magno uendiderunt. Quod autem ad mercedem annuam singularum arborum attinet, non tam mirari id cõuenit, quam id quod ab eodem lib. x v. de persicis duracinis dicitur, quod genus ætate Plinij insitione repertum est. Aestate, inquit ille, præcocia intra x x x. annos reperta, & primò denarijs singulis uenundata. Et paulò inferius, Precium, inquit, singulis iam triceni nummi fuere, nullius maiore. quod miremur, quia non aliud fugacius. longißima nanq; decerpto bidui mora est, cogitq; se uenund

Duracina persica.

uenundari. His uerbis planè significat singula persica sestertijs primùm quaternis uenundata, postea augescente gratia (ut fit) aliquando precium ad tricenos nummos euasisse. quare non mirum est singulas arbores bina millia nummûm annuo reditu meruisse, cum septem & sexaginta poma hanc summam conficere potuerint, tricenis nummis singula uenundata. Causam autem aßignās tanti precij subdit Plinius, Vndiq; pomum innocuum expetitur ægris, uel agris, ut in antiquis legitur. Huiusmodi hodie duracina (ut opinor) nomen retinent in Britannia Aremorica. Transeamus ad reliqua. Idem Plinius lib. VIII. Asinum quadringentis nummis emptum Qu. Asio Senatori autor est M. Varro, haud scio an omnium precio animalium uicto, opera sine dubio geruli mirifica arando quoq;, sed mularum maxime progeneratione. patria etiam spectatur in ijs, Arcadibus in Achaia, in Italia Reatinis. Sic omnia habent exemplaria etiam antiquißima. Plinius admiratur asinam Reatinam quadringētis nummis emptam, tametsi gerulam, & aratricem, & prolificam: existimatq; hoc precium maius esse omnium animalium precio, nedum ueterinorum, & pluris tamen Romæ persica XIIII. uenisse eodem autore affirmauimus. Vereor ne hæc Plinij salebra huius inuenti nostri cursum hactenus (ut arbitror) inoffensum, aut moretur, aut planè interpellet: etsi quod sequitur, addam, ne commentarij nostri processus hæreat. Quæstus, inquit, ex ijs opima prædia exuperat. Notum est in Celtiberia singulas quadragenis millibus nummorum emi, ad mularum maximè partus. Si nummi semper sestertij intelliguntur, quonā modo hæc loca duo conuenire possunt? Hic si dixero locum mendosum esse, transultare utique confragosa loca, non æquabili gressu pertransire

Memorabilis asinus.

Asina Reatina.

transire dicar. Quod tamen quia & alibi necessariò mihi faciendum est, hic à lectoribus impetrare illud habeo, mihi quidem non iniquis, ut si hoc institutum meum hoc in loco, haud dubiè insigni, approbauero, ualeat in futura quoq;, siqua forte autorum interitu destituentur testimonio. Audiamus igitur Varronem ipsum libro III. rerum rusticarum, quem Plinius dicti sui autorem locupletißimũ esse censuit: in cuius dialogis Appius Claudius Augur ad Axium Senatorẽ ita inquit, Quòd si ea ædificia uillæ non sunt, quæ asinum tuum, quem mihi quadraginta millibus emptum ostendebas apud te, nunc habent, metuo ne pro uilla emam Ostiæ in littore Seianas ædes. Apud Plinium quadringẽtis nummis legitur, apud Varronẽ ipsum quadraginta millibus, utrobiq; corruptè. Vt enim nummis pro millibus illic legitur, sic quadraginta hic pro quadringentis: tametsi uix intra fidem id stabit cum ad æstimationem millium nummorum uenerimus. Hoc tamen cum ex Plinio uidetur, qui prius hoc precium Romæ admiratus, mox translatitium in Celtiberia esse tradidit: tum uerò ex eodem Varrone libro secũdo eiusdem operis his uerbis, Qui non habent eum asinum quem supposuerunt equæ, & asinum admissarium habere uolunt, de asinis quenq; amplißimum & formosißimum quàm possunt eligunt, quiq; seminio natus sit bono, Arcadico, ut antiqui dicebant, ut nos experti sumus, Reatino, ubi tricenis ac quadringentis millibus admissarij aliquot uenierunt. Quo in loco trecenis & quadringenis millibus lego. quanquam hic rursus æstuare necesse est. Idem enim Varro alibi de eligendo pecore loquens, Primùm, inquit, ut bonum pares pecus, scire oportet qua ætate quan'que pecudem parare habereq; expediat. altera pars, cognitio formæ: tertia pars est, quo

semi

seminio quærendum. Hoc enim nomine *asini Arcadici in Græcia nobilitati, in Italia Reatini, usque eò, ut mea memoria asinus uenierit sestertijs millibus sexaginta, & unæ quadrigæ Romæ constiterint quadringentis millibus.* Semel iam testati sumus, ubicunque apud antiquos sestertijs & millibus coniunctim dicitur, non sestertijs, sed sestertiûm legendum. Quare hic sestertiûm, non sestertijs lego. Sed loca sic citare necesse est, ut apud autores leguntur: quod in uniuersum dictum esse uelim. Sed quod ad rem pertinet, Varro in persona Scrophæ miratur asinum memoria sua emptum sexaginta millibus, & asinos quatuor iugales quadringentis. Quare dubius maneat hic locus Plinij necesse est, ita tamen, ut lotos quidem pedes ex maculoso loco conflictatione non multa expedierim. Quanquam quis dubitet quadraginta millibus apud Plinium asserere, & tricenis ac quadragenis millibus apud Varronem, ne fidem alioquin abnegare antiquis monumentis cogamur? Atque eadem opera locum Plinij inibi restituemus. quod enim in omnibus impreßis libris legitur, *Nec nisi spatio se incumbant, alias atteruntur. Varia nanque somnio uisa concipiunt, ictu pedum crebro: qui nisi per inane emicuerit, repulsu durioris materiæ claudi tatem illico affert.* ubi ego ex antiquis exemplaribus lego, *Nec nisi spatiosa incubitant laxitate. uaria nanq;, &* cætera. illa enim duo uerba, *alias atteruntur*, temere ab emendatoribus sunt addita: quæ superuacanea esse satis ex eo apparet quod sequitur, *claudos illico fieri.* Et hic Hermolaus Barbarus uir ingeniosißimus gloriabitur se Plinium emendasse, altera etiam castigatione repetitum? Sed pergamus porrò. Idem Plinius libro decimo: *Maximè tamen insignis est in hac memoria Clodij Aesopi Tragici hi*strio

Plinij locus.

Patina Aesopi.

strio

strionis patina, sexcentis sestertijs taxata, in qua posuit aues cantu aliquo aut sermone uocales, nummus sex singu las coëmptas, nulla alia inductus suauitate, nisi ut in ijs imitationem hominis manderet, ne quaestus quidem suos reueritus illos opimos, & uoce meritos. Dignus prorsus filio, à quo diximus deuoratas margaritas. Ego antiquissimum exemplar habeo, in quo hoc uerbum, nummis, deletitio loco scriptum erat, ut conijciam non nummis, sed millibus prius scriptum fuisse. omnino enim sic legendum est. Centenariam enim patinam Aesopi fuisse intelligimus, id est centenis auibus structam, millibus senis coëmptis, ut in summa sexcenta fierent sestertia: de qua idem Plinius libro x x x v. *Nam nos, inquit, cum unam patinam Aesopi Tragoediarum histrionis in natura auium diceremus sestertijs sexcentis stetisse, non dubito indignatos legentes.* Haec & huiuscemodi alia incredibilia omnino primore sensu uidebuntur, sed cum omnia in discussionem uenerint, inuicem sibi fidem ut faciant peruincemus.

Huius libri lectio uicê praebet historiae. Opulentia enim Romana simul & luxuria intelligentur, quae instar (ut arbitror) habebunt historiae cuiusdam uariae & admirandae. Sic enim rem temperatam oportuit, ut non magis in abaculo manus occuparetur, quàm animus rerum intelligentia interim oblectaretur. Sed iam uideamus de columbis apud eundem Plinium libro x.

Columbarum precia. *Harum, inquit, amore insaniunt multi, ac super tecta exaedificant turres ijs, nobilitatemq; singularum & origines narrant, uetere iam exemplo. Laxius Eques Rom. ante bellum ciuile Pompeianum denarijs quadringentis singula paria uendicauit, ut M. Varro tradit.* Licet in omnibus exemplaribus & Laxius & uendicauit legatur, tamen & L.

Plinij locus. Axius & uenditauit lego, cum Varro de pullis earum loquens

quens ita dicat, Romæ, si sunt formosi, bono colore, integri, boni seminis, paria singula uulgò ueneũt ducenis nummis: necnon eximia singulis millibus nummûm: quas nuper cum mercator tanti emere uellet à L. Axio Equite Rom. minoris quadringentis denarijs daturum negauit. Hactenus Varro. *Si ergo paria singula columbarum non semel, sed sæpe mille sestertijs nummis uendita sunt, aliquando etiam mille & sexcentis, id est quadringentis denarijs, cur non & aues humano sermone uocales, sex millibus eadem in urbe uendi potuerunt? quas tamen apud* Plinium *sex nummis emptas legimus, errore eorum seculorum, quæ in rei nummariæ uerbis prorsus nihil uiderunt.* Huius *rei irrefutabile argumentum ex eodem ipso autore referemus, qui libro eodem de* Luscinijs *loquens ita inquit, Certant inter se, palamq́; animosa contentio est.* Victa, *morte finit sæpe uitam, spiritu prius deficiente, quàm cantu.* Meditantur *aliæ iuniores, uersusq́; quos imitentur, accipiunt.* Audit *discipula intentione magna, ac reddit: uicibusq́; reticent.* Intelligitur *emendatæ correctio, & in docẽte quædã reprehensio.* Ergo *seruorum illis precia sunt, & quidem ampliora quàm quibus olim armigeri parabantur.* Ex *his uerbis significatur lusciniarum magna precia fuisse, cum apud* Columellã *uinitor seruus octo millibus æstimatus sit, & pluris armiger uenire uinitore solitus sit, ut qui præsidium uitæ domino afferre posset.* Quòd *si id quod sequitur statim apud* Plinium, *emendari à nobis potuisset, memorabile aliquod precium in medium attulissemus eius lusciniæ albæ quæ* Agrippinæ *dono data est.* Id *quoniã fieri non potuit, in uicem eius, locum alium eiusdem capitis in principio statim restituemus.* Noctuarum *genus in* Creta *insula non est, & etiam siqua inuecta sit, emoritur.* Lusciniarum precia.

Nam

Nam hæc quoque mira naturæ differentia, alia alijs locis negat, tanquam genera frugum fruticum'ue, sic & animalium non nasci, translatitiorumq; inuecta mori. Mirum quidem est illud unius generis aliti aduersum. quænam est ijs naturæ inuidia? Sic in omnibus impreßis legitur, coniuente Hermolao, & hoc totum caput intactum transmittente. Quæ uerba cum mihi corrupta inter legendum uiderentur, tandem aditis antiquis exemplaribus ita restituēda duxi, ut post uerbum animalium, distinctio fiat ue-

Plin. locus restitutus.

lut sensu finito: deinde ita inferamus, Non nasci, translatitium: inuecta mori, mirum. Quid est enim unius generis saluti aduersum? Translatitium hic pro solito, & in multis usitato & communi inter multos, ponitur: quod uerbū maximè Plinianum est. Ita patet in uno uersu Plinij quatuor errata à castigatoribus relicta. De auiculis uocalibus

Translatitiū.

Turdus uocalis.

Plinius alibi, Agrippina coniux Claudij Cæsaris turdum habuit (quod nunquàm antè) imitantem sermones hominum. Cum hæc proderem, habebant & Cæsares iuuenes sturnum, item luscinias Græco atque Latino sermone dociles, præterea meditantes in diem, & aßiduè noua loquētes longiore etiam contextu. In diem autem, non in dies in omnibus libris legitur. ex quo intelligimus doceri solitas ut diebus diuersis non eadem, sed subinde nouū aliquid loquerentur. Summa igitur supradictorum est, mille sestertiûm, & mille nummûm, duo millia ac quingentos æris ualere, & mille drachmas decem millia aßium, & quatuor millia sestertiûm. Porrò centum drachmas unam minā argenti efficere, quæ & libra & pondo dicitur. At uerò libras duas argenti & semißē, seu ut ueteres dixerunt, duapondo & semissem mille nummûm ualuisse. Hoc etsi satis antea confirmatum est, tamen & auctarium hoc addemus,

ne

ne cuiquam non satisfaciamus in ea re in qua ab omnibus dißentimus. Liuius libro 11. *de bello Punico,* In *permutandis captiuis cõuenerat inter duces* Ro. *Pœnumq́;, ut quæ pars plus reciperet quàm daret, argẽti pondo bina & sex libras in militem præstaret.* De *quo cõuento Plutarchus in Fabio loquens,* Conuenerat, *inquit, inter Rom. Pœnumq́; ducem, ex captiuis uirum pro uiro commutare, & qui plus reis reciperet quàm redderet, pro quolibet drachmas ducentas & quinquaginta solueret. Plutarchus quinquaginta drachmas pro semipondio dixit. Hic libens omiserim, si poßim, errorem Nicolai Perotti hominis de lingua Latina, ut illa ætate, bene meriti, qui in commentarijs suis de hac re loquens ita inquit,* Pondo *licet aliquando pro libra inueniatur, propriè tamen significat pondus duodecim librarum. huiusq́; dicti autorem citat Liuium in loco suprà dicto, quasi Liuius pondo bina & sex libras, non selibras uocabulo composito dixerit, quasi'que in capita statuerint Imperatores illi tricenas libras argenti: quod longè abest à uerò: quanquam Perottus homo elegantiarum obseruantißimus, uidere illud debuit, Liuium nõ pondo bina & sex libras dicturum unquam fuisse, sed senas potius libras.* Hic *nominare eos necesse nõ habui, qui eius errorem totidem uerbis in suos ipsi commentarios retulerunt.* Idem *Liuius lib. 1x. de bello Maced. de censura Catoniana loquens,* In *cẽsibus quoque accipiendis tristis & aspera in omnes ordines censura fuit. ornamenta, & uestem muliebrem, & uehicula quæ pluris quàm quindecim millium æris essent, in censum referre uiatores iußit.* Item *mancipia minora annis uiginti, quæ post proximum lustrum decem millibus æris aut eo pluris uenissent, ut ea quoque decies pluris quàm quanti essent æstimarentur:*

Nicolai Perotti erratum.

l De

De hac item censura Plutarchus in eodem Catone, Vt igitur, inquit, in omnes animaduerteret, coëgit uestis, carpenti, mundi muliebris, & domesticæ supellectilis decuplum amplius in censum referri, quàm earum rerum preciũ fineret, si mille & quingẽtas drachmas excessisset. His autoritatibus fidem omnino facio, centum drachmas mille æris ualere: & pondo, id est libram, centum drachmis, & mille æris par fuisse. At denarium & drachmam eundem fuisse nummum, aut eiusdem certè põderis & æstimationis, autore Plinio demõstratum est, & denarium quaternos ualuisse sestertios. Quare in singula põdo & in singulas libras minas'que quadringentos sestertios intelligere necesse est. Proinde operis instituti partem profligatam habemus, uel materiem potius (ut Plautino uerbo loquar) exasceatã: quam si coagmẽtare in instar operis absoluti uolumus, omnia scriptorum dicta accommodare rebus iam explicatis necesse est: ita ut in opere tot autoritatibus compactili, nullus locus hiulcus, nulla commissura sit conspicua. Quod quanta uigilantia, quàm acri intẽtione, quanto labore sit effectum, quanto denique literarum amore susceptum (nihil enim maius dicere de me possum) ex operis ipsius cõpage apparebit. Ego cum hæc proderem, quò magis exactè omnia perpenderem, libellam & pondúscula in conspectu habui, nomismata'que antiqua aurea argentea'que satis multa, iampridem ut minimè in hunc usum parata, sic admiratione uisendæ antiquitatis in delicijs habita. Eorum lectißimum quodque expensare institi, diligentia, ut arbitror, nummulariorum æmula. Quippe adulterata quædam uisuntur, & ad exemplar archetyporum furtim cusim'que ita efficta, ut pro archetypis fallant, cuiusdam (ut aiunt) pigmenti affrictu uetustatem ementiẽtia.

Libra nummaria cẽtum drachmas ualet.

Nomismata prisca Budæus obseruare instituit & expendere.

Vt igi-

Vt igitur unumquodque certißimam prisci æui notam habere uidebatur, charactere uel collybo detrito, uel uetustate fugienti, et æui situ obscuro, ita in libella à me statuebatur. Inter argentea (ut auspicatò exordiar) unum erat Ciceronis, una parte integrum: in qua caput galeatum, decora facie plena'que, promissa cæsarie, & erecta è ceruice pendula. pone caput unicum hoc uerbum, Roma, *scriptum erat, nihil in ambitu. ex altera parte, quæ semesa erat, currus triumphalis quadrigis trahebatur, subter quē inscripta hæc duo uerba,* M. Tullius. *suprà hæc uerba* X *litera maiuscula, quam denarium significare arbitrabar ex* Valerio Probo*: unde decussare uerbum uidetur esse deductum, de quo suprà dictum est.* Nam in X *litera, linea lineam in centro intersecat. Alterum fuit* Cæsaris *Dictatoris, in quo caput collecto ac redimito capillo, facie longiore, naso decorè promunenti, oblongaq; ceruice: à tergo sub charactere quodam obscuro* Cæsaris *nomē scriptum erat, prænomine nullo: sed* Dictatoris *faciem ex scalptura antiqua noscitare didici, quam* Romæ *uidi, cuius etiam exemplum scitè effictum habebam in gemma.* Erat *etiam* Augusti, *ea facie quæ à* Suetonio *describitur, crispo capillo soluto'que, inscriptione,* Cæsaris Augusti: *à tergo simulachrum uestibuli ædis sacræ ternis altrinsecus his literis,* M A R. V L T. *uidelicet ob* Martis ultoris *ædem ab eo extructam.* Fuit *& aliud eiusdem, eadē inscriptione, iisdemq; lineamentis formæ, simulq; capillo: in quo adnotaui faciem læua parte prominentem contra aliorum nomismatum morem etiam eiusdē principis. ab altera parte erat stella radijs ad marginem usque nomismatis expassis, crinito uno radio, transuersaria inscriptione,* Diui Iulij. *quod intelligimus percussum ab eo fuisse post*

Recensio nomismatum priscorum.

Nomisma Ciceronis.

Decussare.

ludos funebres Cæsari consecratos in honorem stellæ crinitæ quæ septem diebus apparuit. Tertij generis fuit etiã eiusdem, iisdem lineamentis, habituq; eodem capitis, nisi quòd oculus dexter eminebat contrà quàm in secundo: à tergo animal erat hircinis cornibus, ac uilloso mẽto, duobus tantũ cruribus, iisdemq; bisulcis, quibus quasi brachijs orbem amplexabatur, omnino armorum tenus hircus, cætera piscis, cuidam rei incumbens, quam agnoscere nõ potui: inscriptione unius nominis Augusti. Id fuit genus nũmi quod Augustus syderis Capricorni nota percutere instituit ob genituræ suæ honorem, quam ei olim Theogenes mathematicus Apolloniæ existenti uiuo adhuc Iulio Cæsare prædixerat imperatoriam esse. Quare cum thema suũ natalitiũ, id est horoscopi cõfigurationem inuulgari uellet, huiusmodi nummum percußit, ut autor est Suetonius. Habebam unum à M. Agrippa ob Cõsulatum percussum, facie nec Iulij nec Augusti, hac inscriptione, Cæsar diui Iulij F. altera pars pura erat, in qua media hæc erant uerba scripta, M. Agrippa Cos. desig. Vnum insigne notaui Augusti & Antonij in Triumuiratu Reipub. constituendæ. ex altera parte Augusti facies malè expressa, hoc lemmate, Cæsar Imp. III VIR. R. P. C. *in auersa parte facies M. Antonij ea plenitudine oris quæ à Plutarcho describitur, & ex Cicerone intelligitur in secũda Antoniana, crispo solutoq; capillo, ea ceruicis craßitudine, ex qua illam firmitatem corporis conijcere posses, quam ei Cicero in ea oratione obijcit, hoc epigrammate, M. Antonius* III VIR. R. P. C. *reliqua legere nõ potui, nec coniectura assequi, quæ notis significabantur. cæterùm scitè expressa facies, & pulchrioribus literis circunscripta, quàm ea pars quæ Augusto dicata erat. Verùm (ut quod nunc*

Genitura Augusti.

nunc agitur, agamus) cum horum aliorumq; nummorum pondus ad libellam exigerem, id esse uerum deprehendi quod autore Plinio *diximus, & ex* Plutarcho *&* Appia*no comprobatur, drachmam scilicet* Atticam *denarij* Ro*mani pondus habere.* Quod *ut docere poßim, rem ad pondera nostra examinabo: sed ita, ut à nemine non intelligar.*

Libra Parisina.
Libra Zygostatica.
Libra nummularia.
Marca.

Libram *nostrates duplicem habent.* Zygostatica *libra est quæ regia dicitur, qua negociatores & pigmẽtarij aromatarijq; utuntur, omnesq; omnino qui appensas merces uẽditant.* Hæc *senumdenûm unciarum est.* Eius *semissem monetarij & aurifices & uascularij libram sibi fecerũt, marcam eam uocantes.* Hac *nos libra nunc utemur ad id docendum quod suscepimus.* Libram *igitur* Romani *in* XII. *uncias distribuebant, & unciam in octo drachmas.* Huius *libræ bessem, selibram nostram regiam esse dico, cuius modus à* Zygostate *publico statuitur* Parisijs. *Huius muneris fit mentio in lege altera de põderatoribus libro* x. Codi*cis.* Hoc *besse nunc utemur pro libra quam marcam uocitamus, eamq; in uncias octonas distribuemus, unciam'que rursus in totidem drachmas, & drachmas singulas in terna scrupula: ita ut hemidrachmium sesquiscrupulum ualeat.* Primum *hoc dico, drachmam* Romanam *&* Atticam *à nostris uocitari grossum, & scrupulum denarium, & semigrossum esse nobis semidrachmam* Atticam*: quam drachmam nostri sterlinos duos & dimidiatum esse dictitant: qua ratione pondus nostrum facilè congruet cum antiquo: hoc modò teneamus, libram nostram cum* Latina *libra comparatam, subsesquiplam proportionem habere, quam habet bes ad assem. quippe cum libra nostra (de octonaria semper loquor, quam marcam uocitari diximus) quatuor & sexaginta großos capiat, id est octies*

Grossus pro drachma Attica.
Scrupulus pro denario Gallico.
Sterlinus.

octo: si triĕtem addideris beßi, id est duos & triginta grossos, seu quaternas uncias: libram utique efficies plenā antiquam, sex & nonaginta drachmis constantem, ut antea dictum est: qui numerus exit ex unciarum numero per drachmarum numerum multiplicato, hoc est ex duodenario in octonarium ducto. Hæc est exacta libræ ratio: cui tamē semunciam addere nos oportet, cū libra in ratione nummaria cum mina Græca exæquata sit, & planè sit cētenaria. Erit ergo libra Latina non modo sesquialtera nostræ libræ, id est sesquilibra nostra, sed etiam præterea quatuor drachmas habuisse intelligetur. Sed nihil hoc conturbare nos debet. Satis est enim ad facilem huius rei explicationem, quòd grossus noster cum drachma Attica conuenit, & denarius cum scrupulo. Grosso autem uocabulo utar nō uerecundè, cum Latinum uerbum sit, licet alio significatu antiquis usurpatum. Non me latet apud Pliniū aliud de numero denariorum in libra lectitari: sed illud mox uiderimus. nullam enim omnino aut præuaricationis suspicionem, aut cōniuentiæ lectori relinquemus. omnia in disquisitionem uocabuntur, cum omnia dissoluere poßimus uel Herculis nodo perplexa: sustineant tātum lectores iudicia quoad omnia perlegerint. Interim tamē hoc affirmamus, in singulas libras, centenas drachmas statuendas esse: alioqui singula sestertia contra omnium scriptorum autoritatem denarijs denis deficerentur, & singula millia quadragenis sestertijs nummis: cum luce clarius ostensum sit quaternos sestertios in singulis denarijs drachmis'que Atticis fuisse. Verumenimuero cum nomismata iam dicta cum alijs permultis exquisita libra pensitarem, deprehendi Tullianū illud, et illud Augusti Capricorno signatum, aliaq; nonnulla, ita pendere drachmā, id est

Libra Romana eadem cum mina Græca.

grossum nostrũ, ut lanx ex æquilibrio facilè cũ nomisma- te uergeret: contrà autem duo illa, quorum alterũ Cæsaris Dictatoris, & alterum Augusti stellatũ erat, tam malignè grossum péndere, quàm illa priora prolixè: ut tantundem istis percussorũ auaritia decessisse diceres, quãtum illis ac- cessisse benignitate seculorum, & bona fide. Triumuirale, æquilibriũ faciebat, quasi seueris magis quàm benignis au toribus. In Marci Agrippæ nũmo bilanx raptim sidebat à põdusculo, quæ in iusto nomismate etiam surrigi debet. In eo quarta & uicesima pars (ut minimum) nõ detrita, sed detracta uidebatur: in alijs itidem permultis par ferè decessio, ut in eo Augusti, qui à postica facie hanc inscri- ptionẽ habet, Ob ciues seruatos: quam ambit corona gra- minea. sed tamen ut quiuis facile iudicaret drachmæ pon- dere institutas eorum formas fuisse, eáque ipsa tantidem oblocabilia. Habebam & recentiorum temporum, ut Ma ximini Imperatoris, & aliorũ principum, in queis & ma tris Alexãdri, hoc lemmate, Iulia Mamea Aug. literis iam à Romanis degenerantibus, ac semibarbaris: cæterùm ar- gento & pondere suprà dictis deteriora. Hæc sufficere ar bitratus sum ad examinationem põderis: quod nõ in meis tantum, sed etiam in alienis nummis exegi, quæ plurima & omnium propè Consulum, atque principum uidi. Confectum igitur iam habemus, libram Romanam cen- tum grossos nostros habuisse. Quare si huius temporis æstimationem sequi uolumus, in singula pondo Roma- na, decem & septem Francicos, tres solidos turoneos, & nouem denariolos statuere necesse est. Aestimatio- nem nunc legitimam sequor & edictalem, non nego- ciatoriam & uulgarem. Edicto enim principali libra argenti undecim Francicis æstimata est, licet paßim

Aestimatio prædictorũ nomismatum.

duodecim iam ueneat. Cum enim (ut diximus) libra antiqua sesquiplex fuerit nostræ, & præterea semunciam habeat: pro duodecim uncijs, sedecim francicos & decem solidos numerabimus: pro semuncia tredecim solidos, & nouem denarios. Ita fit, ut mille nummi, id est singula sestertia, æstimari à nobis duobus & quadraginta francicis, undeuiginti solidis & quatuor denarijs debeãt, uel (ut summa rotundetur, & minutiarũ tædio liberemur) tribus & quadraginta francicis. hi porrò ducatos duos & uiginti, & trigintaquinq; solidos turoneos faciũt: quibus si duos solidos & semissem addas, fient ducati tres & uiginti. Ducatos legitima æstimatione accipio, ut triginta solidis Parisinis ualeant, id est solidis turoneis trigintaseptem & semisse. Hactenus igitur legitimam iustamq; æstimationem in singula millia nummûm habemus: nisi quòd octo denariolos addidimus, id est bessem solidi. Huic summæ ad uulgarem æstimationem argenti paulo minus quatuor francici desunt. nam cum argenti libra octonaria uulgo duodenis francicis permutetur propter argenti inopiam, & nomismatis ieiunitatem, in singulas uncias ad legitimũ precium bini solidi & semis accedunt: quas uncias in sestertijs singulis tricenas singulas esse liquet ex ijs quæ suprà diximus: atque eo amplius quadrantem unciæ, id est binos grossos. hi autem solidi paulo plus duobus ducatis ualent æstimatione antedicta: qua ratione fit, ut in singula sestertia, si extendere precium uelis uulgari iudicio, quinq; & uiginti ducatos statuere, aut certè totidem nostros solatos aureos poßis. Ego tamen ad legitimam æstimationem nihil adderem, si commodum aliquem numerum in eo nactus essem, quo ueluti radice uti ad maiorum summarũ cumulationem possem. id quoniam fieri nequit, quindecim tãtum

Sestertiorum æstimatio.

Ducati.

solid

ſolidos adijciam, ut mille nummûm, quinque & uiginti aureis coronatis æſtimetur, id eſt quadragintatribus francis & dodrante: cum eo ut coronatum quinque & triginta ſolidis eſſe intelligamus, quanti ſcilicet locabatur ubere re nummaria. Solidos autem ſemper appello qui duodenarij nunc dicuntur, in Italia nõ ignoti. Proinde tandem accedamus ad exempla, quaſiq; pedem cum rerum explicatione conferamus: & primum illud uideamus Trãquilli in Auguſto, quod corruptum eſſe, nõ emendatum ab enarratoribus diximus: Senatorũ cenſum ampliauit, ac pro octingentorum millium ſumma duodecies ſeſtertium taxauit. Sic enim legit Blondus in Roma triumphãte, tametſi hoc tempore ea uerba intelligi nõ poſſe exiſtimauit. Nos duodecies ſeſtertium docuimus ſignificare duodecies centena millia ſeſtertiûm nummûm, & in ſingula millia, quinq; & uiginti coronatos taxandos cõſtituimus. Si igitur mille ac ducẽtos quinquies & uicies numeraueris, triginta millia coronatorum cenſum Senatorium fuiſſe comperies: & ex Trãquillo hoc noueris, Auguſtum cenſum Senatoriũ ex uiginti millibus aureorum huiuſmodi ad triginta millia auxiſſe. Quò autem expeditius lector rationem eorum quæ dicẽda ſunt, ineat, hoc tenere oportet, centum ſeſtertia, duo millia & quingentos aureos coronatos ualere, hoc eſt cẽties uicenosquinos. Vt autem ad hunc locum ægrè & ſuſpirioſè atque anhelabũdè euaſimus, ita ab hoc loco iam per prona eademq; amœna aliquãdiu euagari licebit. Idẽ Tranquillus in Cæſare, Ludis Decius Laberius Eques Rom. mimum ſuum egit, donatus'que quingentis ſeſtertijs & annulo, ſeſſum in quatuordecim ex ſcena per orcheſtram tranſit. Laberius poëta donatus eſt cenſu Equeſtri, id eſt coronatorum noſtrorum XII. millibus & quingentis.

Quanti mille nummûm æſtimari debeat.

Coronatus.

Solidus.

Seſtertiũ duodecies.

Cenſus Senatorius.

Centum ſeſtertia.

Cenſus equeſter.

tis. sic enim loqui mihi per anticipationẽ permittam, quasi iam tunc aurei nostri fuerint: quò expeditius hoc munere defungar. Macrobius libro II. Satur. Laberium asperæ libertatis Equitem Rom. Cæsar quingentis millibus inuitauit ut prodiret in scenã, & ipse ageret mimos quos scriptitabat: sed potestas nõ solum si inuitet, sed etiam si supplicet, cogit: unde se Laberius à Cæsare coactum in prologo testatur his uerbis,

Necessitas, cuius cursus transuersi impetum

Voluerunt multi effugere, pauci potuerũt, & reliq.

Idem Publius mimographus Romæ productus per Cæsaris ludos, omnes qui tunc scripta & operas suas locauerant, prouocauit, ut singuli secum posita inuicem materia pro tempore contenderẽt: nec ullo recusante superauit omnes, in queis & Laberium: unde Cæsar arridẽs hoc modo pronunciauit, Fauẽte tibi me uictus es Laberi à Syro. statim'que Publio palmam, & Laberio annulum aureum cum quingentis sestertijs dedit. Simile est apud eundem Tranquillum in Tyberio, Munus gladiatorium in memoriam patris, & alterum in aui Drusi dedit, diuersis temporibus ac locis: primum in foro, secundum in amphitheatro, rudiarijs quoque quibusdam reuocatis autoramento cẽtum millium. Non mirum Cæsarem mimographo poëtæ duodecim millia & quingentos aureos nostros dedisse, si Tyberius gladiatoribus, qui iam immunitatem & missionem gladiaturæ uel meruerant uel impetrarãt, duo millia & quingentos dedit in singulos, ut iterum depugnarent spectante populo. De censu Equestri Plinius libro XXXIII. Tyberij demum principatus nono anno in unitatem uenit equester ordo, annulorum'que autoritati forma constituta est. Et paulo inferius, Hac de causa con

Census equestar.

ſa cõſtitutum, ne cui ius annuli eſſet, niſi cui ingenuo ipſi, patri auoq; paterno ſeſtertia quadringẽta cenſus fuiſſent, & lege Iulia theatrali in XIIII. ordinibus ſedendi. Ex hoc dicto Tranquilli patet cenſum equeſtrem à quingentis ſeſtertijs ad quadringenta contractum, id eſt ad priſtinam formam reductum. Plinius libro primo epiſtolarum populo Romano ſcribens: Eſſe autem tibi cẽtum millia cẽſum ſatis indicat quòd apud nos decurio es. Igitur ut te non decurione ſolum, uerùm etiam equite Romano perfruamur, offero tibi ad implendas equitis facultates trecẽta M. nummûm. te memorem huius muneris, amicitiæ noſtræ diuturnitas ſpondet. Recenſeamus exempla, Cladem Lugdunenſem (inquit Tacitus) quadragies ſeſtertio ſolatus eſt princeps, ut amiſſa urbi reponerent. Ego quadragies ſeſtertium ære noſtro centum millia aureorum fuiſſe dico, quam pecuniam Nero ad reparandum Lugdunum oppidum cõtulit. Et apud Plinium Aeſopi tragici hiſtrionis patina ſexcẽtis ſeſtertijs taxata eſt, id eſt quindecim milibus coronatorũ. Quo in loco ne incredibile ſit quod ſuprà diximus, aues centum canoras, aut hominis ſermone uocales, ſenis millibus ſingulas emptas, fidẽ faciet Macrobius, qui lib. I. Saturnaliũ de liberalitate Auguſti loquens, Sublimis, inquit, Actiaca uictoria reuertebatur. occurrit ei inter gratulãtes coruum tenẽs, quem inſtituerat hoc dicere, Aue Cæſar uictor Imperator. miratus Cæſar officioſam auem, XX. millibus nummûm emit. ſocius opificis, ad quem nihil ex illa liberalitate prouenerat, affirmauit Cæſari habere illũ & alium coruũ, quem ut afferre cogeret rogauit. allatus, uerba quæ didicerat expreſſit, Aue uictor Imperator Antoni. nihil exaſperatus, ſatis duxit iubere illũ diuidere donatiuũ cum contubernali. Coruũ ergo loquacẽ Aug. uig

Quadragies ſeſtertium.

uiginti sestertijs emit, id est quingentis aureis nostris. & Cleopatra Aegypti reginarum nouissima, lautitiam epularum Antonij, omnemq; eius apparatum obtrectās, quaerente eo quid adstrui magnificētiae posset, respondit una se coena centies sestertium absumpturam. Cupiebat discere Antonius, sed fieri posse non arbitrabatur. Centies sestertium aestimatione supradicta ducēta quinquaginta millia aureorum coronatorum ualet: & quadringēties sestertiū, decies cētena millia aureorum, quāti idem Plinius aestimauit ornatum Lolliae Paulinae, de qua suprà diximus, & Cicero furta Verris in prouincia. Quoniam uerò multa dicturi sumus fidem propemodū excedētia, lectores praemonitos uelim ne Romanas priscasq; diuitias, huius temporis opulentia publica priuataq; metiantur. Vrbem enim Romam totius propè orbis spolijs locupletem fuisse, historica fide planum fieri potest, ijs quidē certè qui Latinos Graecosq; scriptores rerū gestarum lectitarint. non modò enim duces Imperatoresq; Romani ui aperta & bellica in hostico, sed etiam Proconsules prouinciarumq; praesides in pacato furtis rapinisq; & expilationibus grassabantur, quà sacrum quà prophanum domum suam quisq; auertentes. Inde illud Satyrographi poëtae,

Centies sestertium.

De opulentia publica priuataq; Romanorum.

> Inde Dolabella est, atq; inde Antonius, inde
> Sacrilegus Verres: referebant nauibus altis
> Occulta spolia, & plures de pace triumphos.

Equidē (quod ad me attinet) cū haec quae in hoc opusculum congessi, animo reputarem, ea mihi species urbis Romae animo obuersabatur, quasi arcem quandam expilatorum orbis terrarum uiderem, & ueluti commune gentium omnium cimeliarchiū (ut uerbo Iustiniani principis utar) id est sanctius conditorium rerum toto orbe eximiarum.

Cimeliarchiū.

Vidi

Vidimus iam de Lollio uerba hæc Plinij, Nec dona prodigi principis fuerãt, sed auitæ opes, prouinciarum scilicet spolijs partæ. Hic est rapinarum exitus, hoc fuit quare M. Lollius infamatus Regũ muneribus in toto Oriẽte, interdicta amicitia à C. Cæsare Augusti filio, uenenũ biberet, ut neptis eius quadringẽties sestertium operta spectaretur ad lucernas. Hactenus ille. Quãtam igitur summam rapinarum Lollij fuisse existimamus, cum decies centenis millibus aureorum æstimarẽtur gemmæ quæ ad neptẽ eius peruenerũt? Vidimus & de Caio Verre, cui Cicero quadringẽties sestertium litem æstimãdam esse contendit. Ingentia autem commoda Romanorum magistratuum etiam urbana fuisse, ex hoc conijcere licet, quòd moris fuit, ut finito magistratu ludos ederẽt magnificos, & uenationes ac munera darent, id est gladiatorum multa paria ad uulgi oculos oblectandos depugnatura: quam ueluti mercedem populus & precium accipiebat collatorum suffragio suo magistratuum. quem morem commemorans Cicero in II. Officiorum ita inquit, Quãquam intelligo in nostra ciuitate inueterasse iam bonis temporibus, ut splendor ædilitatum ab optimis uiris postuletur. Itaq; & Publius Crassus cum cognomine diues, tum copijs, functus est ædilitio maximo munere. Et paulum infrà, Hunc est Scaurus imitatus. magnificẽtissima uerò nostri Pompeij munera secũdo Consulatu. in quibus omnibus quid mihi placeat, uides. uitãda tamen est suspicio auaritiæ. nam Mamerco homini ditissimo prætermissio ædilitatis, Consulatus repulsam attulit. Quare etsi postulatur à populo, bonis uiris si non desiderantibus, attamen approbantibus, faciendum est, modò pro facultatibus, ut nos ipsi fecimus. Etsi aliquando res aliqua maior atque utilior populari largitione acquiritur

Lollius Paulinus.

De muneribus ædilitijs & uenationibus.

tur ut Horesti nuper prãdia in semitis nomine decimæ, magno decori fuerunt. Nec M. *quidem* Seio *id uitio datũ est, quòd in caritate annonæ asse modium populo dedit. Magna enim se & inueterata inuidia, nec turpi iactura (quãdò erat ædilis) nec maxima liberauit.* Plin. *libro* VIII. *de hoc loquens,* Leonum *simul plurium pugnam* Romæ *princeps dedit* Q. Scæuola P. *filius in curuli ædilitate: centum autem iubatorum primus omnium* L. Sylla, *qui postea* Dictator *fuit, in prætura. post eum* Pompeius *magnus in circo* DC. *ac in ijs iubatorum* CCCXV. Cæsar Dictator *quadringentorum.* Quãquam *in antiquis libris uerbum* DC. *non legitur: ex quorum obseruatione locus ille mendosus esse uidetur.* Idem *de uarijs, id est pantheris loquens,* Senatusconsultum *fuit uetus, ne liceret* Aphricanas *in* Italiam *aduehere. contra hoc tulit ad populum* Cn. Aufidius Tribunus *plebis, permisitq́; Circẽsium gratia importare.* Primus *autem* Scaurus *ædilitate sua uarias* CL. *uniuersas misit: deinde* Pompeius Magnus *quadringentas decẽ: diuus* Augustus *quadringentas uiginti.* Ibidem *emendandum unum uerbum censeo, quanquam refragante an-* Plinij loc. *tiquorũ exemplarium fide:* Ferunt *(inquit* Plinius*) colore earum mirè solicitari quadrupedes cunctas, sed capitis toruitate terreri, quamobrem occultato eo reliqua dulcedine inuitatas corripiunt.* Hoc Plinij *dictum cũ ex* Aristotele *translatitium esse liqueat, nimirum ex eo emendari debet.* Is *enim libro nono de historia animalium,* λέγουσι δὲ καὶ κατανενοηκέναι τὴν πάρδαλιν ὅτι τῇ ὀσμῇ αὐτῆς χαίρουσι τὰ θηρία, ἀποκρύπτουσαν ἑαυτὴν, θηρεύειν: προσιέναι γὰρ ἐγγὺς, καὶ λαμβάνειν. οὕτω καὶ τὰς ἐλάφους. *Aiunt autem, inquit, pantheram intelligentem quòd odore sui animantes gaudeãt, occultare sese, & ita eas captare; quippe acceden-*

tes

tes propius rapere, in quibus & ceruam. Odore igitur, nõ colore apud Plinium legendum: quod ne à quoquam refelli poßit, uel Plinio ipso iudice uincam, qui libro XXI. de odoramentis loquẽs, Animalium, inquit, nullum odoratũ, nisi de pãtheris quicquam dictum est, si credimus. Idem Plin. Annalibus notatum est, M. Pisone, M. Messala Cõsulibus, Domitium Aenobarbum ædilem curulem ursos Numidicos cẽtum, & totidem uenatores Aethiopas in circo dedisse. Idem libro XXXIIII. In M. Scauri ædilitate tria millia signorum in scena tantùm fuere tẽporario theatro. Et rursus lib. XXXVI. CCCLX. colũnas M. Scauri ædilitate ad scenam temporarij theatri, & uix uno mẽse futuri in usu, uiderunt portari silentio legum. Et rursus alibi, Scaurus fecit in ædilitate sua opus maximum omniũ quæ unquam fuere humana manu facta, nõ temporaria mora, uerùm etiam æternitatis destinatione. Quibus uerbis significat Scaurum in ædilitate sua ad populi oblectationem scenam temporariam, & statim ludis factis diruendã, fecisse: sed quæ uinceret magnificentia clarißimum opus omnium quæ unquam facta sunt etiam eo animo ut perpetua essent. Vitruuius in præfatione decimi libri, ludorum & munerum huiuscemodi meminit qui priuato sumptu fiebant: qui etiam eorum summa industria & machinatione apparandorum, prætoribus ædilibusq; neceßitatem iniungit. Quanti autem stetisse Marco Seio liberalitatem putamus, qui in caritate annonæ modium frumẽti asse populo uenditauit? quod Cicero dixit in loco supradicto. Asses deni in denario fuerunt, & sestertij quaterni. Hic æstimatione à nobis instituta, tribus duodenarijs & semisse ualuisse deprehenditur, cum libra decem aureis æstimetur: qua ratione sestertius nummus decẽ denariolis & semisse,

Aestimatio denarij & sestertij.

semiße, id est obolo nostro ualet. sic aßes singuli quaternis denariolis æstimabũtur. Quanti autem frumentum esset Romæ, *ex* Cicerone *conijcere possumus, qui in* Frumẽtaria *actione ita inquit*, Frumentum *emere in Sicilia debuit* Verres *ex Senatusconsulto, & ex lege* Terentia *&* Caßia *frumentaria.* E*mundi duo genera fuerũt, unum cæterarum decumarum, alterum quod præterea ciuitatibus æqualiter eßet distributum. illius decumani tantum, quantum ex primis decumis fuisset: tritici modiũm* D C C C. *millia. precium autem cõstitutum decumano, in modios singulos sestertijs ternis: imperato, sestertijs quaternis.* I*ta in frumẽtum imperatum, sestertium duodetricies in annos singulos* Verri *decernebatur, quod aratoribus solueret: in alteras decumas ferme ad nonagies.* S*ic per triẽnium ad hãc frumẽti emptionem* S*iciliẽsem propè cẽties & tricies erogatum est.* Hanc *pecuniam tantam tibi ex ærario inopi atque exhausto datam ad frumentum, datam ut Siculis aratoribus, quibus tanta onera respublica imponeret, solueretur: abs te laceratam sic esse dico, ut poßim illud probare si uelim, omnem te hãc pecuniam domum tuam auertisse.* Hunc *locum* Ciceronis, *qui longè aliter in exemplaribus legitur, sic emendãdum eße censui, quoad emendatiora reperiãtur exemplaria: & eius hunc sensum esse, ut intelligamus triplicem frumentationem Siciliensem fuisse.* Pri*mam uectigalem, quæ* Decumana *erat. alteram itidẽ* Decumanam, *nõ etiam gratuitam, sed ut aratores* Siculi *alteram decumam darent, ternis sestertijs in modios taxatam. has duas certas statiq; numeri frumenti fuisse, id est octingenũm millium modiũm in singulas. tertiam nõ decumanam, sed incertam, & pro neceßitate reipublicæ, indici solitam æqualiter ciuitatibus. propterea igitur decumani nomine*

mine Cicero quotannis duodetricies sestertium imputauit Verri. quippe cum frumenti modius trinis sestertijs æstimatus esset, si ter octingenta millia numeres, fient uicies quater millia nummûm quotannis. quare potius DCCCC. millia legendum uidetur, ut fiant septies & uicies centena millia nummûm: quæ si ter rursus numeres, fient semel & octogies centena millia nummûm in triennio, ut sit quod Cicero dixit ferme ad nonagies, omnia augens oratorie. Malim tamen locum mendosum relinquere, quàm hanc sententiam asserere: præsertim cum duodetricies nō quadret in annos singulos. Nōnihil tamen adminiculatur hic locus ad id quod de sestertijs diximus, quum cēties & tricies sestertium pro tanta pecunia dixerit. Verùmcum publica & æterna frumenti æstimatio quaternûm esset sestertiûm in Sicilia frumenti feracissima, quanti putamus fuisse Romæ in caritate annonæ? Et quantum lucrum cōtempsisse eum qui assibus uēdiderit, si domi repositum habuit: aut iacturam fecisse, si in Siciliam aut Carthaginem petijt? Nam ut in capita ciuium singulis modijs defunctus sit (quod credibile non est, ut postea intelligetur) nō minus quàm trecenta millia hominum plebeiorum fuerūt. Legimus apud Eusebium, quo tempore Cicero Quintiū reum patrocinio suo defendit, censu Romæ acto inuenta esse hominum millia quadringenta sexagintatria. Vt ergo trecenta millia hominum fuerint tantum, & Seius tot modijs defunctus sit, nec pluris Romæ frumētum in annonæ inopia quàm apud Siculos insolita ubertate fuerit: Seius in populum mille ac ducenta millia nummûm, id est duodecies sestertium dilargitus est, nisi quòd in singulos modios assem seruauit. Quòd si ad uerisimile exigere hoc uelis, minimum hæc summa duplicabitur. Itaque meritò Lactantius

ctantius lib. v i. ita scribit, Quid enim dicendum est de ijs qui populari leuitate ducti, uel magnis urbibus suffectu=ras opes, exhibendis muneribus impendunt: nisi eos de=mentes ac furiosos, qui præstent id populo, quod & ipsi perdant, & nemo eorum quibus præstatur, accipiat? Et rursus alibi, Quid prodest perditæ nequitiæ bestiarios fa=cere locupletes, & instruere ad flagitia? Plin. li. x x x i i i. Nõ erat apud antiquos numerus ultra cẽtum millia: itaq; & hodie multiplicantur hæc, ut decies cẽtena millia, aut sæpius dicantur. fœnus hoc fecit, nummusq; percussus, & sic quoque æs alienum etiamnum appellatur: postea diui=tes cognominati: dummodo notum sit, eũ qui primus ac=ceperit hoc nomen, decoxisse creditoribus suis. Ex eadem gente M. Crassus negabat diuitem esse, nisi qui reditu annuo legionem tueri posset. In agris suis sestertiûm ui=ginti millia possedit, Quiritiũ post Syllam ditissimus. nec fuit satis, nisi totum Parthorum esurisset aurum. atque ut nomen quidem optimum occupauerit (iuuat enim insecta=ri inexplebilem istam habendi cupiditatem) multos postea cognouimus seruitute liberatos opulentiores, pariter'que tres Claudij principatu, Pallantem, Callistum, & Narcis=sum. Atque ut hi omittantur tanquam adhuc rerum potiã=tur, C. Asinio Gallo, C. Martio Cẽsorino c o s s. ad v i. Calend. Februarias Cæcilius Claudius Isidorus testamen=to suo dixit, quamuis multa ciuili bello perdidisset, tamen relinquere seruorum quatuor millia centum sedecim, iuga boum tria millia sexcenta, reliqui pecoris ducenta quin=quagintaseptem millia, in numerato pondo sexcenta mil=lia: qui funerari se iussit sestertijs undecim millibus. Hæc uerba Plinij non modò sic in impressis exemplaribus, sed etiam in antiquis quibusdam leguntur: quæ si uerè legun=tur,

Claudius Isidorus.

tur, nugatoria sunt quæ diximus, tametsi testatißima. In *antiquißimo exemplari legimus, in agris sestertium* M. M. *possedit: ita ut duæ* M M, *similitudinem haberent literæ postremæ in* Græcorum *alphabeto, sed inuersæ, cuiusmodi & alibi in antiquis libris legimus.* Lego igitur, *in agris sestertium bis millies poßedit, hoc est ære nostro quinquagies centena millia aureorum coronatorũ.* Huius *si uicesimam partem pro reditu annuo statuamus (siue in agris eum reditum, siue in mancipijs artificibus, siue in fœnore fuiße intelligimus) fient ducenta quinquaginta millia: quæ si ita dispensemus, ut gregarius miles quaternos in mẽsem aureos accipiat, duodequinquagenos in annum: decem cohortium quingenariarum legio ali potuit.* Restabunt *decem millia: quorum quinque millia in quinquaginta* Centuriones *statuimus pro duplicando stipendio: & quinque altera pro ijs qui à* Græcis ἔκτακτοι, *id est superordinati dicuntur, ut cornicines, signiferi, caduceatores, & fabri qui machinas faciunt.* Hunc *Craßum* Cicero *compellans in ultimo* Paradoxo, *ita scribit,* Multi *enim audierunt ex te cum diceres, neminem esse diuitem, nisi qui exercitum alere poßet suis fructibus, quod* Populo Ro. *ex tantis uectigalibus iampridem uix potest contingere. ergo hoc proposito nunquã eris diues antequã tibi ex tuis poßeßionibus tantum reficiatur, ut ex eo tueri sex legiones & magna equitum ac peditum auxilia poßis.* Iã *fateris igitur te non esse diuitem.* Quod *autem sequitur in eodem* Paradoxo, *corruptum esse censeo,* Capit *ille ex suis prædijs sexcena sestertia, ego centena ex meis.* Quòd *si apud* Pliniũ *uiginti millia sestertiũm legamus, significabũtur quingẽti aurei: si uicies sestertiũ, quinquaginta millia: si uicies millies, immẽsa summa.* Errore *igitur librariorũ,* Diuitiæ Craßi.

lubrico quidem ipso in notis numerorum uel summarum, ut postea uidebimus, factum est ut pro sestertium bis mil= lies, sestertium uiginti mil. legeretur, adstipulãte scilicet tot ætatum ignorãtia, præsertim quod ad hæc uerba per= tinet. Cũ hoc dicto pugnare uidetur id quod Seneca lib. de uita beata his uerbis inquit, M. Cato cum laudaret Cu= rium & Coruncanum, & seculum illud, in quo crimen erat paucæ argenti armillæ, possidebat ipse quadragies sestertium, minus sine dubio quàm Crassus, plus quàm Cẽ sorius Cato. maiore spatio proauum uicerat, quàm à Cras so uinceretur. Si igitur quadragies hic rectè legitur, o= portet M. Porcium minus octoginta sestertijs, hoc est duo bus millibus aureûm nostrorum in censu habuisse: quum quinquaginta partibus Crassus maiorem censum quadra= gies sestertio habuisse legatur, & tamen pluribus parti= bus quadragies sestertium maius fuisse censu Porciano di catur à Seneca. Verùm hoc esse falsum facilè ex Plutarcho intelligimus, qui quæstu & parsimonia patrimonium au= xisse Catonem seniorem testatur, ideoq; iuniorem Cato= nem hæreditatibus locupletatum esse narrat. Hoc ideo di= ximus, ne quid præterijsse consultò aut oscitanter uidere= mur. Sed & in sequentibus nonnihil de Crassi diuitijs di cetur. Quod autem sequitur de Cæcilio, In numerato põ= do sexcenta millia, in antiquißimo lib. sestertium D C. le= gitur. Obseruaui autem in antiquis H & S cum apice si= gnificare sestertium: apicem autem porrectum super quẽ= cunq; numerum, millia significare: ut D̄C̄. cũ apice sex= centa millia. Sexcenta autem millia pondo argenti æstimã= tur à nobis sexagies centena millia aureorum: quæ cum immensa sit pecunia, & maior censu Crassi, qui Quiri= tium post Syllam ditißimus ab eodem Plinio fuisse dicitur:

legẽdum

legendum puto sestertiũ sexcenties, quod significat quin decies centena millia coronatorum. Non enim memini me legisse ut Latini pondo aut libras de numerata pecunia dicerent, etiam si minis Græci in hac significatione utũtur. Nam quod Liuius, argenti pondo bina & selibras in militem præstaret, dixit, ad argentum infectum retulisse mihi uidetur: quo etiam loquendi modo nunc utimur, cum argenti marcam uel auri dicimus, tantam pecuniam significantes, quanti edicto principis æstimantur. Nec tamen me latet quod Plinius in mentione citrinarum dixit, qui locus in ordinem tandem incurret, & explicabitur à nobis. Illud quod sequitur, Qui funerari se iußit sestertijs XI. lego sestertium undecies. Ne autẽ fide careat quod de Crasso diximus, citetur locus Plinij libr. XVIII. apud quem de positione uillæ & modo agri colendi loquentem, sic in omnibus libris impreßis legitur, Modum agri in primis seruandum antiqui putauere. quippe ita censebant, satius esse minus serere, & melius arare. Qua in sentẽtia & Vergilium fuisse uideo, uerumq; confitentibus latifundia prodidere Italiam. Iam uerò & prouincias sex & semissem domini Africæ poßidebant cum interfecit eos Nero princeps. Non fraudabo magnitudine hac quoq; sua Cn. Põpeium, qui nunquam agrum mercatus est conterminum. Miror quid his uerbis significari Plinij emendatores intellexerint. Ego ita restituendum locum affirmo, Verumq; confitentibus, latifundia perdidere Italiam: iam uerò & prouincias. deinde post distinctionem inferendum, Sex domini semissem Africæ poßidebant, cum interfecit eos Nero princeps, non fraudãdo magnitudine hac quoque sua Cn. Pompeio, & reliqua. Iam uerò, pro iam etiã & quinetiã, locutio est Pliniana: ut, illa uerò, pro imo etiã, uel

Plinij locus restitutus.

Iam uerò. Illa uerò.

uel quinimo illa, lib. XVI. *cap.* XXXIIII. *& lib.* XIIII. *cap.* XXII. *illi uero & uenientem, pro imo etiam. Sic apud Ciceronem, aut uerò, pro aut etiam: & nec uero, pro nec etiam: apud Græcos,* ἤδη δὲ, *&* οὐ μὴν δὲ, *sic dicitur: hoc est iã uerò, & neque uerò. Sensus est igitur latifundia perdidisse nõ modò Italiã, sed etiam prouincias, hoc est steriles reddidisse, cum solum frugiferum malè cultum, malignè quoque fruges redderet, & Africæ propè dimidium ab hominibus sex opulentis obtinebatur, quo nomine à Nerone principe rapacißimo confiscati, insuper etiam capite pœnas luerunt. Hoc autem tum contigisse existimo, cum Nero spe destitutus quam de gaza antiqua Didonis conceperat, in Africa eruenda, ad rapinas improbißimas & delationes excitandas animum consceleratum intẽdit, ut autor est Tranquillus. Vt autem sciamus quàm sint numeri apud Plinium mendosi, age conferamus Plinium cum reliquis autoribus, atque etiam ipsum secum. Iam primum lib. supradicto ubi de ærario populi Romani ut copioso loquitur & opulento, Auri, inquit, in ærario populi Romani fuere Sex. Iulio, Lucio Aurelio* COSS. *septem annis ante bellum Punicum tertium, pondo* DCC. XXVI. *argenti nonagintaduo millia, & extra numerum* CCC. *&* LXXV. *Si priuatus homo Cæcilius Isidorus sexcenta millia pondo argenti habuit, quonam modo ærarium locuples existimabitur, quod centum millia non habuit? Idẽ paulò pòst, Intulit & Aemulius Paulus Perseo Rege Macedonico deuicto, prædam pondo trium millium: à quo tempore populus Romanus tributum pẽdere desijt. Plutarchus de triumpho Pauli loquens, Post armorum currus tria uirorum millia sequebantur, qui numismata ferebant argẽtea uasis trecẽtis quinquaginta. uas erat quodlibet*

Mendosi numeri apud Plinium.

libet trium talentorum. quatuor uiri singula uasa portabant: alij crateras argenteas, & phialas, calices'que ornatißimos & ingentes certo ordine deferebant. Et paulo inferius, Postea sequebantur qui aurea numismata gerebant in uasis trium talentorum, ut suprà de argenteis dictum est. numerus uasorum fuit tria & octoginta. His uerbis Plutarchus autor est mille & quinquaginta talenta argenti, & ducenta undequinquaginta auri in ærarium illata esse, præter uasa aurea argenteaq;: Plinius tria millia pondo non addito auri argenti'ue. At ego dico uicies maiorem numerum apud Plutarchum esse quàm apud Pliniũ: id quod ex dicendis apparebit. Alioqui quonam pacto Populus Romanus tributa pendere propter ærarij opulentiam desijsset? Sequitur rursus eodem Plinij loco, Sexto Iulio, L. Martio COSS. *hoc est belli Socialis initio, octingenta quadraginta sex auri pondo fuere in ærario. Cæsar primo introitu urbis in ciuili bello suo ex ærario protulit laterum aureorum* XXVI. *millia, & numero pondo trecẽta: nec fuit alijs temporibus Resp. locupletior. Hactenus ille. Quomodo memorabile Plinius existimauit in ærario Romano octingenta tunc auri pondo fuisse, cum Cæsar postea sex & uiginti aureorum laterum millia ex ærario abstulerit? de quo loquens Orosius libro sexto ita inquit, Cæsar Romam uenit, negatamq; sibi ex ærario pecuniam fractis foribus inuasit, protulitq; ex eo auri pondera* IIII MCXXXV. *argenti pondera prope* DCCCC. *Orosij numerus multo minor est Pliniano, ut utrobique corruptum esse appareat. Ego in antiquißimo exemplari ita primum illum locum legi, Auri in ærario Populi Romani fuere Sex. Iulio, L. Aurelio* COSS. *septem annis ante Punicum bellum tertium pondo* XVI. DCCCCX. Copiæ ærarij Romani.

m 4 argenti

argenti XXII.LXX. & in numerato LXII.LXXXV. CCCC. Sexto Iulio Martio COS. hoc est belli Socialis initio, auri XVI.XX.DCCC.XXIX. C. Cæsar primo introitu urbis ciuili bello suo ex ærario protulit laterum aureorum XV. argenteorum XXXV. & in numero sestertium CCCC. nec fuit alijs temporibus Respub. locupletior]. Intulit & Aemilius Paulus Perseo Rege uicto è Macedonica præda sestertium II.III. à quo tempore pop. Roma. tributum péndere desijt. Hæc uerba inserenda huic operi duxi, ut legentibus iudicium integrum seruaretur. si quid tamen comminisci licet, hunc locum sic restituere possumus ex uetusti exemplaris & aliorum obseruatione, Auri in ærario Populi Romani fuere septem annis ante bellum Punicum tertium, pondo septingenta millia uiginti sex, argenti nonagintaduo millia, & in numerato trecenties & septuagies quinquies. Item Sexto Iulio, L. Martio COSS. hoc est belli socialis initio, auri pondo octingenta millia XLVI. Et inferius, Intulit & Aemilius Paulus Perseo Rege uicto è Macedonica præda sestertium ter millies. In Cæsaris autem mentione locus mutilatus sic restituendus, Protulit laterum aureorũ quindecim, argenteorum XXXV. mil. & in numerato sestertium quadringenties. In harum summarum æstimatione ineunda, in singula pondo centenos aureos solatos statuẽdos esse arbitror, quia in tanta copia auri necesse est partem fuisse mediocris notæ, utpote quod esset conflatum è uasis & supellectili. sic fit ut singula centena millia, centies cẽtena millia aureorum ualuerint. ita septingenta millia, septingenties centena millia ualuerunt. Argẽti autem nonagintaduo millia denario multiplicata, nongentis uiginti millibus coronatorum æstimantur, & trecenties & septua

septuagies quinquies sestertium nongentis quadraginta circitèr millibus. Sed uix uerisimile est septies plus auri quam argenti fuisse. Quòd si uetustum exemplar uerum esse aliquis existimauerit, sic legendum erit fortasse, Pondo sedecies septingenta, argenti nonagies bis octoginta quinque millia (quanquam in uetusto, uicies bis L X X: C C C C. *legatur) & in numerato sexagies bis octogintaquinq;. Hæc summa immensa est omnino, quippe sedecies centena millia & septingenta pondo intelligo, quæ centies multiplicata, millies & sexcenties centena millia aureorum ualent: argenti autem summa nonagies bis, decies multiplicata, noningenties uicies centena, præter numeratam pecuniam. Quæ utrum ad sestertia, an ad aureos referenda sit, mihi non liquet: quare nihil statuo. si tamen uetusti numeros sequi placeat, nõ uideo quomodo* X X I I. L X X. C C C C. *aliter legere possimus, quàm uicies bis septuaginta millia quadringenta: quæ summa argenti ad nũmum relata, ducenties uiciesseptics centena & quatuor millia coronatorum efficit. Idemq; censeo de eo quod sequitur, Belli socialis initio auri pondo* X V I. X X. D C C C. X X I X. *quod si non mendose legitur, utiq; sic interpretandum est, Sedecies uiginti millia octingenta undetriginta, hoc est sedecies centena uiginti millia. Cẽtena enim antiqui subintelligenda relinquere solebant: eo modo quo in his uerbis, quadringenties sestertium, pro quadringenties cẽtena millia sestertiûm, ut docuimus, & debere ducẽties, hoc more sæpe locutum Plinium docebimus lib.* I I I I. *cũ locus occurrerit. Cicero in Prætura urbana, Accepi, inquit Verres, uicies ducẽta trigintaquinq; millia quadringentos quindecin nummos. hoc perinde est ac si dixisset Cicero uicies bis centena* X X X V. *millia: ut manifestè ex*

sequentibus patet, & ex Asconio Pediano. Vt autē legamus X V I. *millia pōdo, ut in eo uetusto legitur, ridiculum est: cum apud Suetonium legamus Augustum una donatione in cellam Capitolini Iouis sedecim millia pondo auri, & quingēties sestertium contulisse. Quare lectionis fides sit penes uetusta exemplaria, si usquam esse potest hodie: uerborum autem interpretatio sit penes antiquitatis*

Pli. historia. *studiosos. Admirari nūc Plinium subit, sæpeq; in hoc opere subibit, qui res tot memorabiles omnis æui memoriæ prodere cōcupiuit, si per tot seculorum cariem, incuriam, ignorantiam, & compēdiariæ scriptionis discrimina, pertinax exemplarium fides ad nos euadere potuisset: ut siquando multis adnitentibus, & inuentis uetustioribus libris restitui potuerit, unum eum autorem studiosi harum literarum habeant, cui totius propè uetustatis cognitionē explicatam acceptam referre possint: utiq; quod ad eas res pertinet, queis inter scribēdam rerum gestarum historiam locus esse nō solet. Cuius rei reputatio magnū mihi negocium in hac commentatione exhibuit: cum res partim conclamatas, partim etiam elatas tot doctorum hominū præiudicio, semianimes à rogo referri posse atq; etiā à tumulo non diffiderem. Ne quid autem comminisci uidear, penes me futura antiqua exemplaria profiteor, ut nulli non adire liceat, quem quidem initiatum his sacris esse sensero. Credibiles fortasse has summas, atq; etiam omnino credibiles facit locus Suetonij in Vespasiano his uerbis: Sunt contrà qui opinentur ad manubias & rapinas necessitate compulsum summa ærarij fisciq; inopia, de qua testificatus sit initio statim principatus, professus quadringenties millies opus esse ut Resp. stare posset. Si enim Vespasianus sperauit se quadringenties millies sestertium cogere posse*

ad

ad instaurandam dignitatem Imperij Romani, quæ à Nerone & successoribus per luxus inusitatos exhausto ærario conciderat: & si tantum auri argentiq; esse sub imperio Romano potuit: simulimum ueri esse potest, eo tempore quo imperium Romanum in Senatus autoritate & populi potestate situm erat, potuisse ex Orientis Africæq; spolijs, & uectigalium residuis, quartam eius summæ partem in ærario coactam esse. Maxima enim superiorũ summa non excedit centies millies sestertium, id est bis millies & quingenties centena millia aureorum nostrorum. Hæc adnotauisse nõ ab re fuit, ut arbitror, etsi nihil habui quod hoc loco statuerem. Existet enim fortaße aliquis qui uetustis exemplaribus diligenter euolutis, uel uerisimiliora inueniet, uel commentationi nostræ fastigium imponet, admonitione hac nostra extimulatus. Magnam autem esse summam pecuniæ quam Cæsar ex ærario protulit, ex calculo intelligere licet. Si enim x v. millia laterum aureorum fuerunt, non dubito centum & quinquaginta millia pondo auri fuisse, cum quilibet laterculus decem pondo minimum fuerit: qua ratione fiunt aureorum solatorũ centies quinquagies centena millia. Si autem huic summæ, argenti æstimatio addatur, cum eo quod in numerato fuit, immensa fiet summa. quod uerò in uulgatis exemplaribus & quibusdam antiquis legitur, & numero pondo trecenta, omnino corruptum est. numeratam enim pecuniam non libris, sed sestertijs significabant antiqui. Appianus in secundo bellorum Ciuilium, Tesauros, inquit, à nemine contactos usq; in illum diem, militibus rapere conceßit, quos olim execratione proposita conditos fuisse memorant, ut nisi in tumultu belli Celtici non promerentur. Ex quibus uerbis intelligimus Cæsarem usque ad fecem æra-

Sanctius ærarium à Cæsare expilatum.

rium exhausisse, quanquam Plinius dicat tunc ærarium locupletißimum fuisse, sed intelligimus prælibatum à Pōpeio & Senatu. Tranquillus & Plutarchus de hoc siluerunt, ut & ipse Cæsar in Commentarijs suis. Lucanus in III. *Pharsaliæ de hoc loquens ita inquit,*

—Tunc conditus imo
Eruitur templo multis intactus ab annis
Romani census populi, quem Punica bella,
Quem dederat Perses, quem uicti præda Philippi:
Quicquid parcorum mores seruastis auorum,
Quod dites Asiæ populi misere tributum,
Victoriq; dedit Minoia Creta Metello:
Quod Cato longinqua uexit super æquora Cypro:
Tunc Orientis opes, captorumq́; ultima Regum,
Quæ Pompeianis prælata est gaza triumphis,
Egeritur: tristi spoliantur templa rapina:
Pauperiorq́; fuit tunc primum Cæsare Roma.

Quibus uerbis magna uis auri argenti'que significatur. Sic autem ut diximus, hic Plinium locutum esse credo, conjecturam ex alijs autoribus faciens, & ex alijs ipsius locis argumento erunt etiam ea quæ postea dicentur à nobis, si quis diligenter animaduertat. Hanc autem deprauationem exemplarium induxit antiquorum librariorum institutum, qui numeros & summas sua quamque notula scribebant, aliter enim sestertios nummos, aliter sestertia, aliter sestertiûm gignendi casu notabant, aliter libram & talentum, aliter & denariū: & mille & millies non eodē modo. Quare per tot secula ueri rerum numeri alijs atq; alijs subinde traducibus exemplarium inserti, ad nostram auorumq́; memoriā peruenire non potuerunt, præsertim accedente librariorum culpa, qui pleraque oculis solis,

Numerorum deprauatorum ratio.

pauca

pauca etiam mente transigunt. Age quis illud libri octaui tueri poßit? Metellus Scipioni triclinaria Babylonica octingentis millibus ueniße iam tunc posuit in capitalibus criminibus, quæ Neroni principi quadringentis millibus sestertiûm nuper stetere. Si stragula Babylonica octingentis millibus ab homine priuato comparata sunt, quonam modo memorabile est, Neroni principi profusißimo quadringentis millibus stetisse? In antiquis duobus exemplaribus quadringenties sestertium legimus: in uno antiquißimo quadringentis, sed ita, ut conspicuè deletilem membranæ locum cerneres, & quadringenties principio fuisse intelligeres. Est alioquin locus non uno aut altero uerbo corruptus. in antiquorum enim nullo capitalibus criminibus legitur, sed uel in Catonis, uel in Capitonis: nec posuit sed ponit, nec Scipioni sed Scipio in recto. locus igitur sic restituendus, Metellus Scipio triclinaria Babylonica sestertiûm octingentis millibus uenisse iam tunc, ponit in Capitonis criminibus, quæ Neroni principi quadringenties sestertium nuper stetere. hoc sensu, ut Metellus Scipio Capitonem accusauerit, & ei obiecerit quòd triclinares tapetas, quibus triclinia uel sternebantur, uel obtendebantur, uiginti millibus aureorum nostrorum parare ausus esset, quæ tamen postea Nero decies centenis millibus parauisset ad ornatum aureæ domus. Capitonis Cossutiani meminit Tacitus libro XVI. Crimina, inquit, obliterari non sinebat Capito Cossutianus, præter animã ad flagitia præcipitem, inimicus Thraseæ, quòd autoritate eius cõcidisset, iuuantis Cilicum legatos dum Capitonem repetundarum interrogant. cuius accusationis meminit etiam Iuuenalis Satyra octaua, Capitonem Cilicum piratam uocans: sed de hoc Capitone intelligi dictum Plinianum

Insigne preciũ triclinariũ Babylonicorum.

Capito.

Plinianum non potest, quia & is Thraseam Petum reum peregit sub Nerone, quo nomine quinquagies sestertium præmij loco tulit. Accusatoribus, inquit Tacitus, Eprio & Cossutiano, quinguagies sestertium singulis, Ostorio duodecies, & quæstoria insignia tribuuntur. Quo ex loco intelligere poßumus quam ille sceleratißimus princeps, etiam perditus luxu & prodigentia fuerit, qui duobus calumniatoribus ad accusandum uirum egregiũ subornatis, ducenta quinquaginta millia coronatorum dederit, id est centies sestertium. Semel in uniuersum testatus sum, me ita in hoc tempore locuturum, quasi iam olim coronati nostri percußi fuerint, ut expeditius trãsigere hoc negocium poßim. Capitonis Fonteij meminit Horatius in primo Sermonũ, æqualis Mecœnatis. Hunc igitur uel patrem eius Metellus hoc nomine accusasse uidetur. Capitalem autem luxum Romæ fuisse non comperimus, ne exilio quidem mulctatum, tametsi probrosè obijci solitum, ut de L. Crasso uidebimus. Quare Tranquillus de Cæsare adhuc priuato loquens, Tabulas operis antiqui semper animosißimè comparasse eum multi prodiderunt: seruitia recentiora politiora'que immenso precio, & cuius etiam ipsum puderet sic, ut rationibus uetaret inferri. Quo modo igitur, capitalibus, uerbum apud Plinium cõgruere potest? Vtinam autem eo in loco Plinius per omnia emendari posset, ut in eo quod sequitur in eodem capite, Vidimus iam & bidentium uellera purpura, cocco, conchylio sesquipedalibus libris infecta, uelut illa sic nasci cogente luxuria. Ego ut uiuentium non bidentium lego, sic sensu exposcente: ita sesquipedales libras non intelligo. Quòd si labris legamus, tamen sesquipedalibus non congruit. Potius igitur sesquipondialibus legendum censuerim

Plinij loc.

fuerim

fuerim, eo sensu fortasse, ut libræ purpuræ & conchylij centenis & quinquagenis drachmis constarent. Nam de precio purpuræ loquens libro nono ita inquit, Nepos Cornelius qui diui Augusti principatu obijt, Me, inquit, iuuene uiolacea purpura uigebat, cuius libra denarijs centum uenibat, nec multò pòst rubra Tarentina. Huic succeßit dibapha Tyria, quæ in libras denarijs mille non poterat emi. Hac Lentulus Spinter ædilis curulis primus in prætexta usus improbabatur, Qua purpura quis non iam, inquit, triclinaria facit? Spinter ædilis fuit Cicerone Consule. Dibapha tunc dicebatur, quæ bis tincta esset, ueluti magnifico impendio: qualiter nunc omnes penè commodiores purpuræ tinguntur. Quod sequitur, corruptum est, In conchyliata ueste cætera eadem sine buccino, præter'que ius temperaturæ æquè pro indiuiso humani potus excremento dimidia, & medicamina adduntur. Vbi sic legendum censeo, Vis temperatur aqua. Sed ex uerbis Plinij purpuræ & conchylij precia magna apparet fuisse. Coccus autem quo hodie utimur in laneis uestibus, non excedit in libras singulas nostras binos aureos: quòd uerò in serica ueste cramesinum appellant, non absimile est cocco, radicibus adhærens cuiusdam herbæ in Germania: nec excedit quaternos ducatos in libras, ut negociatores nostri aiunt. Ex quo apparet multo preciosiores, & maioris luxus uestes antiquorum fuiße. Purpura hodie negociatoribus ignota est, etiamsi Damasci in usu esse quidam affirmãt: sed precium antiquis precijs non respondet. Athenæus libro duodecimo Dipnosophiston de luxu Ionum loquens, Theopompus autem, inquit, libro decimoquinto autor est mille uiros Colophoniorum per urbem errantes uideri solitos in ueste

Purpuræ precium.

Dibapha.

Cocci preciũ.

Cramesinum.

*purpurea, quod Regibus tum rarum erat, & magno stu-
dio affectatum. purpura enim argento rependebatur.*
ὅπερ καὶ βασιλεῦσι σπάνιον τότ' ἦν καὶ περισπούδαστον. ἰσοστά-
σιος γὰρ ἦν ἡ πορφύρα πρὸς ἀργύριον ἐξεταζομένη. *Cicero in Phi
lippica secunda, Conchyliatis Cnei Pompeij peristroma-
tis seruorum in cellis lectos stratos uideres. Quamobrem
desinite mirari hæc tam celeriter esse consumpta, non mo-
dò unius patrimonium quamuis amplum, ut illud fuit: sed
& urbes & regna tanta nequitia deuorare potuisset. Trā
quillus in Nerone, Et cum interdixisset usum amethysti-
ni ac tyrij coloris, summisisset́que qui nundinarum die pau-
culas uncias uenderet, præclusit cunctos negociatores.
Quo in loco perculit lego, id est fortuuis euertit. De hac
Plinius ita inquit libro supradicto, Non est satis abstulis-
se gemmæ nomen Amethystum: rursum absolutus inebria
tur Tyrio, ut sit in utroque nomen improbum Tyria-
methystus. Olim etiam purpura, id est sanguis piscicu-
li, cum cocco quo nunc utimur, miscebatur. id quod idem
autor testatur his uerbis, Quin & terrena miscere, coc-
cóque tinctum Tyrio tingere, ut fieret hisbisinum. Vbi*
Plinij loc. *prisca exemplaria his schymum habent: quare hysginū
lego, ex eodem Plinio libro XXX. in mentione purpu-
rissi. & ex Vitruuio libro VIII. his uerbis, Fiunt etiam
purpurei colores infecta creta rubiæ radice, & hysgino.*
Purpura insigne Imperatorum Roman. *Purpura, insigne Romanorum Imperatorum fuit. Plu-
tarchus in Crasso, Fertur eo die Crassum non purpureum*
Purpura pro magistratu summo. *(ut Romanorum Imperatorum mos erat) sed atrum pa-
ludamentum indutum ad milites processisse. Quapropter
purpura pro summo magistratu ponitur à Plinio libro
X. capite XXI. de Gallis loquente, Vt planè dignæ ali-
ti tantum honoris tribuat Romana purpura. Et ideo im-*

perio

perio Romano ad monarchiam deducto, principes ipsi, qui etiam (ut olim) Imperatores dicebãtur, quoniam regium nomen Romæ infaustum inuisumq; erat: purpuram pro insigni imperatorio seruauerunt, ut autor est Capitolinus in Maximinis, & in Gordiano. Plinius libro uigesimosecundo paludamentum imperatorium cocco tinctum fuisse dicit, his uerbis, Iam uerò infici uestes scimus admirabili succo: atque ut sileamus Galatiæ, Africæ, Lusitaniæ granis coccum Imperatoris dicatum paludamentis, transalpina Gallia herbis tyrium ac conchylium tingit, omnesq; alios colores, nec quærit in profundis murices, sese obijciendo, dum præripit, escam belluis marinis. In titulo de uestibus holobryzis, uel holoseris, nunc murex, nunc conchylium, nunc purpura uocatur, qua solus princeps utitur. Hæc obiter dicta sint propter uerbum sesquipedalibus, quod in Plinio corruptum esse apparet. Sesquipondium autem sic Latinum est, ut dipondium, & centipondium: seu cẽtumpondium apud M. Catonem & Plautum. Est & aliud ibidem ulcus, quod quia persanare non poteram, ne attingere quidem potius esse duxi. Cæterùm quod de censu Senatorio & equestri diximus, non mirum uideri debet, ut Romæ Senator esse non potuerit, qui minorem censum triginta millibus coronatorum in censu habuerit. Hoc enim statutum eo demum tempore fuisse uidetur, quo imperium Romanum in Asiam transijt, aut certè extra Italiam promotum est. Quare Plinius lib. XIIII. luxuriam posteriorum temporum, & rerum honestarum incuriam insectans, Reges, inquit, innumeri honore artium colebantur, & in ostentatione has præferebant, opẽ & immortalitatẽ sibi per illas prorogari arbitrãtes, quare abundabant & præmia & opera uitæ. posteris laxitas

Sesquipondium.

Census equestris Senatoriusq;.

Luxus Romanorum.

Plinij locus.

mundi, & rerum amplitudo damno fuit, postquam Senator censu legi cœptus, iudex fieri censu, magistratum ducemq; nil magis exornare quàm census, postquam cœpere orbitas in autoritate summa & potentia esse, captatio in quæstu fertilißimo, ac sola gaudia in poßidendo: pessum iere uitæ pretia, omnesq; à maximo bono liberales dictæ artes, in contrarium cecidere, ac seruitute sola profici cœptum, eodem tamen habendi quò eat spes, omniũ tendente uoto. Sic enim legẽdum censeo ex uetustæ lectionis obseruatione, licet in exemplaribus quæ circunferuntur, aliter extremum membrum legatur. Iudicem autem fieri censu Plinius ideo dixit, quòd Equites etiam iudices uocabantur, propter Equitum decurias quæ ex Equestri ordine erant. Idem lib. XXXIII. Laquearia, quæ nunc & in priuatis domibus auro teguntur, post Carthaginem euersam primò inaurata sunt in Capitolio, censura L. Mummij, inde transiere in cameras, in parietes quoq;, qui iam & ipsi tanquam uasa inaurantur, cum sua ætas uaria de Catulo existimauerit, quod tegulas æreas Capitolij inaurasset primus. Idem paulo superius, Et nos fecimus quæ posteri fabulosa arbitrentur. Cæsar qui postea Dictitator fuit, primus in ædilitate munere patris funebri, omni apparatu arenæ argenteo usus est, ferasq; argẽteis uasis incessere tum primum uisum, mox (quod etiam in municipijs æmulantur) Caius Antonius ludos scena argentea fecit. Idem Lucius Muræna. Itẽ paulo inferius, Claudij successor Nero Pompeij Theatrum operuit auro in unum diem, quo Tiridati Armeniæ regi ostenderet. Et quota pars ea apparatus fuit aureæ domus ambientis urbem? Idẽ Plinius lib. XXIX. de medicis loquens, Multos prætereo medicos, celeberrimosq; ex ijs Caßios, Carpetanos,

Aruncios, Albutios, Rubrios c c l. *sestertia annua mercede ijs fuere apud principes. Quintus uerò Stertinius imputauit principibus, quòd sestertijs quingenis annuis contentus esset. sexcena enim sibi quæstu urbis numeratis domibus ostendebat. Ducenta & quinquaginta sestertia, id est sex millia ducentos quinquaginta aureos annua mercede celebres multos medicos Romæ à principibus habuisse dicit: Stertiniũ uerò etiã summã altero tanto maiorẽ, hoc est duodena millia quingentenos, cum priuato quæstu & urbico denaquina millia cogere posset. Quapropter hoc etiã imputabat principibus, quòd centũ sestertia quæstus eorũ gratia contẽneret. Sequitur apud Pliniũ, Par & fratri eius merces à Claudio Cæsare infusa est: censusq́; quanquam exhaustis opibus Neapoli exornata ita auctus, ut hæredi sestertia* c c c. *relinqueret, quadringena Aruncius solus. Sic locũ legit Hermolaus Barbarus, quibusdam uerbis contra fidẽ exemplariũ additis: quod diuinare est, non emendare. Ego ex uetustæ lectionis obseruatione sic legendum censeo, Censusq́; quanquam exhausti operibus Neapoli exornata, hæredi sestertium treccẽties reliquere, quantũ Athena, id est Aruncius solus. Vt intelligamus Aruncium cognomento Athenã dictum. Sensus est autẽ non qualis ab Hermolao ponitur, ut trecenta duo fratres reliquerint hæredi, quod Plinius pro re prædicãda posuit, sed trecẽties, quæ centuplicato maior est pecunia, hoc est septingẽta quinquaginta millia. In quo insignis fuit & concors nostra auorumq́; memoria omnium hallucinatio, ut antea dictũ est: qui nescio quo fato uelut iure quodã sic errore recepto, omnes uniuersiq́; pedibus ierũt in eius sentẽtiã, quẽ primũ horũ uerborũ intelligẽtia fefellit. Quãquã partim eorũ rem egregiè Latinã multis in partibus gesserint*

Stipendium medicorum Romæ.

Plin. locus.

Omnes recentiores in harũ rerum ignorãtia concordes fuerunt.

ſerint, partim Græcorum penetralia atque etiam adyta reſerarint, ut acriore ui animi atque ingenij quàm ego, ſic maiore operæ pretio. Quo nomine ſimul eorum memoriam & colo & ueneror, ſimul eorum monumentis propemodum acceptum fero quicquid literarũ ſtudio doctrinæ (quantula in me eſt cunque) aſſecutus ſum. id quod eo magis ex animi ſentẽtia dico, quòd nullius docti uiri quicquam eo nomine uoci debeo, quod quidem à prælegente acceperim, ut Phemius ille Homericus, qui ſeſe autodidacton uocat; alioquin & doctorum obſeruantiſsimus, & omnia eorum cauſa cupiens. Sed ſic fuit fatum meum, ut mihi tantum & libris operam ſatis multam, præceptoribus longè rariorem quàm tonſoribus dederim. Cuius ſortis etſi magnopere me pœnitet, interdum etiam ſuppudet, quod tamen celare pleroſq; non poſſum, palam omnibus fateri non erubeſco, utique cum ea re commemoranda argumentum mihi ueniæ præſtruere uidear. Iuuat igitur doctiſsimorum hominum luculentam culpam in rebus arduis meminiſſe, non quòd uendibilius inuentum meũ ea re fieri ſperem, ſed quò mihi, iure etiã optimo, ueniam erratorum haud dubiam ſpondeam, præſertim ſi nec inauſpicato conatu nec irrito in communem ſtudioſorum cauſam incubuiſſe inueniar. Sequitur eodem loco Plinij, *Tum Crinas Maßilienſis arte geminata, ut cautior religioſiorq́; ad ſiderũ motus ex ephemeride mathematica cibos dãdo, horaſq́; obſeruãdo, autoritate eum præceßit, nuperq́; ſeſtertia c. reliquit, muris patriæ, mœnibus quoq; alijs penè non minori ſumma extructis. Lego ſeſtertium centies, non ſine uetuſtæ lectionis adſtipulatu: alioquin quónam modo centum ſeſtertia ſufficere mœnibus Maßiliæ poſſent? aut cur Plinius magnam hanc ſummam eſſe diceret?*

Dolet Budæo quòd nullum prælectorẽ aut præceptorẽ nactus ſit.

Plinij locus.

Sequitur ex eodem cap. Per quæ effectum est, ut nihil magis prodesse uideretur, quàm multitudo grassantium. neq; enim pudoris æmuli pretia summittunt. notum est ab eodem Charmide unum ægrum ex prouincialibus sestertijs ducentis conductum, Archontio uulnerum medico sestertijs centum condemnato ademisse Claudium principem, eidemq; in Gallia exulanti & deinde restituto acquisitũ non minus intra paucos annos. Lego, Neque enim pudor, sed æmuli pretia summittunt, & Archontio uulnerũ medico sestertium centies Claudium ademisse, bonis eius confiscatis. Sententia enim Plinij hæc est, quanquam medici Romæ multa nefariè admitterent artis suæ licẽtia, potius tamen esse cœpisse ut plures essent, quàm pauci: quia olim cum pauci essent, pretia immodica aut stipulabantur ab ægris, aut quouis modo exprimebant. nullo enim pudore deterrebantur ut immensis mercedibus abstinerẽt: sed mutua (ut fit) æmulatione, minoris operas suas addicere tunc cœperunt, cum multi extitere medici. Cũ autem uellet Plinius impudentiam flagitantiũ docere, Charmidis facinus tanquam exemplum improbitatis medicæ commemorauit, qui ægrũ unum prouincialem sanandum quinq; (ut ita dicam) millibus coronatorum conduxit. Vt autem doceret quàm quæstuosa tunc medicina esset, uulnerariũ Archontium dixit ducentis quinquaginta millibus aureorum confiscatione amißis, intra paucos annos totidem in exilio quæsiuisse. Huius dicti firmamentum erit id quod ab eodẽ autore libro XXVI. dicitur, ubi de lichenibus loquitur. Siquidem, inquit, certum est Manilium Cornutũ ex prætorijs, legatum Aquitanicæ prouinciæ, sester. ducentis elocasse in eo morbo curandum sese. Sic enim legi debet ille locus, etiamsi aliter in chartaceis libris legatur. Præter

Medicorum improbitas.

loca supradicta etiam alium eodem cap. in transitu emendabimus. ubi enim legitur, Itaque hercule in hac artium sola euenit, ut cuicunque medicum se profitenti, statim credatur, cum sit periculum in nullo mendacio maius. Non tamen illud intuemur. adeò blanda est spirandi per se cuique dulcedo. Lego, sperandi pro se, non spirandi per se. Quæ dicenda restāt, fide maiora uidebuntur. *Hæc quæ de medicorum mercede ex hoc Plinij loco dicta sunt à me, fide fortasse maiora nonnullis uidebūtur, utpote ab hodierno non modò censu, sed etiam sensu abhorrentia. Itaque cum hæc scribere cœpissem, in mentem mihi uenit eam me rationem in his commētarijs sequi esse necesse, quam geometræ & mathematici in demonstrandis speculamentis suis instituerunt.* Mos mathematicorum in demonstrationibus. *Quomodo enim illi ex primis probāt ordine sequentia, & simul atque theorema quoddam compererunt, illi statim ut confecto adnectunt assuuntq; aliud, & illi rursus aliud atque aliud serie perpetua, cum sequentia consistere sine antegreßis nequeant. Nam absq; hoc foret, res ipsi in communem sensum haud incurrentes, rudibus adhuc animis approbare demonstrareque non possent, minutisq; eos assensionibus usqueadeo obstringere, ut cum prægressa pro compertis habere se fateantur, subeuntia quoq; inficiari nequeant, cum hæc ex illis necessariò confiant. Vt igitur Mathematicis necesse est primum quodq; deinceps theorema ita ei quicum disputant, approbare, ut omnem fatendi tergiuersationem, atq; etiam dubitationem eximant: sic nos præcedentia (ut arbitror) ueluti propositiones quasdam planè demonstratas tenemus, ex quibus hæc quæ nunc agimus, ratione non solùm probabili, sed etiam propemodum necessaria adstruere possumus. Verumenimuero quandò in lectorum animis quamlibet persuasis (de meo enim coniecturam facio)*

facio) identidem (ut ita loquar) rebellaturam hæsitationem uideo: non committam, ut hactenus contestatis acquiescens, non omnino compos propositi euadam. Spe enim decidisse uidebor, si re in iudicium hominum deducta, non protinus secundum nos ab omnibus pronuntietur. E quidem ut Castor & Pollux iudiciorum præsides obstare mihi omni ope numine'que contendant, plures tamen ego tribus ingeniorum feram. Proinde libens facio, ut re quanquam probata, rursus autoribus amplissimis denunciem testimonium, atque interim argumentis ualidissimis causam meam ita affirmem, ut omnem ambigentibus animis dubitationem abstergeam. Interea exempla ad id quod agebamus citabũtur. Tacitus lib. XIII. de Nerone nondum deterrimo principe loquens, Sed nobili familiæ honor auctus est, oblatis in singulos annos quingenis sestertijs, quibus Messala paupertatem innoxiam sustentaret. Aureo quoque Cottæ & Atherio Antonino annuam pecuniam statuit princeps, quanquam per luxum habitas opes dißipassent. De eodem Tranquillus, Nobilißimo, inquit, cuiq;, sed à re familiari destituto, annua salaria & quibusdam quingena constituit. Et de Vespasiano, Expleuit censum Senatorium, Consulares inopes quingenis sestertijs annuis sustentauit. Si ergo Senatores quidã Romani iam Consulares facti duodecim millia & quingentos aureos annuo stipendio à principibus habuerunt, cur incredibile sit id quod de medicis dictum est? Artes autem hoc tempore penè dixerim damnosas, olim non modò Romæ, sed etiam in Asia quæstuosas uel locupletatrices potius fuisse autoritatibus docebo. Iamprimum idem Tranquillus de Vespasiano principe auaritia infami, etsi cætera penè optimo: Ingenia, inquit, & artes uel

Adnotanda Senatoribus salaria constituta.

Artes olim in pretio habebãtur, quæ nunc euiluerunt.

maximè fouit. Primus è fisco Latinis Græcisq; rhetoribus annua centena constituit: præstantes poëtas necnon artifices coëmit. Annua centena non minus duobus millibus & quingētis aureis fuerūt. quæ si nunc in breuiario principis anniuersario legerentur, non dico uni nomini expensa, sed in uniuersum literatorum genus: prodigij instar esse crederetur, portentiq; prima quaq; occasione procurandi, ab ijs quidem magnis uiris qui ærarium nostrum libero penè arbitrio expensant. Ex quo intelligere licet unde Fabius Quintilianus saltus illos coëmerit qui à Satyrico celebrantur. Primus enim Romæ ex Hispania ueniens stipendium è fisco accepisse dicitur ab Eusebio sub Domitiano: quod tamen non esse uerū, ex dicto loco Tranquilli deprehenditur. Huius ætatis aliud est iudicium, præsertim in Gallia, suo sibi suffragio à ludo poëtico oratorioq; explosa, ut antea dictum est. Viginti talentis unam orationē Isocrates uendidit, ut autor est Plinius in sexto, id est aureorum nostrorum duodecim millibus. Idem libro XXXIII. Hominū primus & auream statuam & solidam Gorgias Leontinus Delphis in templo sibi posuit, septuagesima circiter Olympiade. Tantus erat docendæ oratoriæ artis quæstus. O tempora, O mores, Isocrates Athenis, id est in urbe eruditißima, orationem unam tanti uendere olim potuit, quanti nunc Gallia prouinciarum locupletißima, eadem & doctorum hominum egentißima, nec Latias nec Græcas Athenas æstimandas esse putat. Et nos mirabimur ab omnibus nobis uerba dari quibuscū negotiū habemus, cū nec literas ipsi sciamus, nec imperio eas obtinēdo tuendoq; cōferre quicquam aut conducere putemus? Thucydidem imperatorem Athenienses (inquit idē Plinius) in exiliū egere: rerū conditorem reuocauere: eloquentiam

Poëtarum & Rhetorum annua salaria.

Quintiliani opes.

Literarū pretia.

Thucydides ab exilio reuocatus ob historiam quā condidit.

quentiam mirati, cuius uirtutem damnauerant. Thucydides ab exilio publico decreto reuocatus est, ut historiã scriberet, quæ nunc extat. Nunc uerò

Quis dabit historico quantum daret acta legenti?
ut inquit ille Satyrographus. Vnde fit ut res à maioribus nostris gestas tam commemorare poßimus, quàm terra editi homines auos citare suos. Quanquàm non magnopere fortasse refert nostri temporis res gestas obliuione transmitti, qui nihil aut pauca literis celebranda geßimus: certè multa potius silentio mandanda sunt. Quo minus mirum est summos rerum nostrarũ arbitros nullo in numero beneficiariorũ habere instituisse literatos homines, ut qui res gestas prodere æternæ memoriæ gaudeãt. Alexander Magnus inter spolia Darij Persarũ regis unguentorũ scrinio capto, quod erat auro gemmisq; ac margaritis preciosum, uarios eius usus amicis demonstrantibus, quando tædebat unguenti bellatorẽ & militia sordidum, Imò Hercule, inquit, librorum Homeri custodiæ detur. ut preciosißimum humani animi opus quàm maximè diuiti opere seruaretur. Idem Pindari uatis familiæ penatibusq; iußit parci cum Thebas caperet. Aristotelis philosophi patriam condidit, tantæq; rerum claritati tam benignum testimonium miscuit. Autor idem Plin. Diu addubitaui an id quod sequitur, adderem. Veritus sum enim ne temporũ nostrorum iniquitas fidem historiæ derogaret, in cachinnosq; tandem res memorabiles abirent. Ad extremum tamẽ literarum amor, & ueri admiratio peruicit ut adscriberem. Apud Athenæum lib. I X. Dipnosophistarũ Laurentius uir Romanus unus eorũ ita inquit, de Tetrace aue loques, Νομίζων δὲ καὶ παρὰ τῷ ἀριστοτέλει μνήμης ἠξιῶσθαι τὸ ζῶον ἐν τῇ πολυταλάντῳ πραγματείᾳ (ὀκτακόσια γὰρ ἐλη-

Alexander Homeri Pindarique cultor.

φέναι τάλαντα παρ' ἀλεξάνδρου τὸν σταγειρίτην λόγος ἔχει εἰς τὴν περὶ τῶν ζώων ἱστορίαν) οὐδὲν εὗρον περὶ αὐτοῦ λεγόμενον. Ego autē existimās uirum doctiſsimū Aristotelem dignā hanc auem putaſſe, de qua mentionē faceret, cum tractatū illum eius tot talētis æstimatum adijſſem (nam Stagiritem ipſum octingenta talenta ab Alexandro accepiſſe fama eſt ob historiam animalium) nihil quicquam in eo de ea aue inueni. His Athenæi uerbis elogium habemus ſummi regis Alexandri ad doctrinæ literarum indicaturam, qui unum tractatum Aristotelis præceptoris ſui quadringentis & octoginta millibus aureorū noſtri temporis æſtimauit ac redemit. De hoc loquens Plin. lib. octauo, ita inquit, Aristotelem in his magna ſecuturus in parte, præfandū reor: Alexādro Magno rege inflammato cupidine animalium naturas noſcendi, delegataq; commentatione Aristoteli ſummo in omni ſcientia uiro, aliquot millia hominum in totius Aſiæ Græciæq; tractu parere iuſſa, omnium quos uenatus, aucupia, piſcatusq; alebant, quibusq; uiuaria, armenta, aluearia in cura erant, nequid uſquam genitum ignoraretur ab eo: quos percunctando, quinquaginta ferme uolumina illa præclara de animalibus cōdidit. Si quinquaginta uolumina rectè legitur apud Plin. non omnia ad nos peruenerunt. noſtræ tamen ætati gratulandū, quòd libri de anima, eorum præſtantiſsimi, non interciderunt. Nam innumera propemodum uolumina eum ſcripſiſſe ex Laërtio nouimus. Quàm male autem cum promis condis ærarij noſtri ageretur, ſi eius regis æmulos principes haberemus? quàm longè autem abigerentur ab aula ſorices illi Prætoriani diuiſorum aſſeclæ, qui nobis ſericati ob oculos incurrunt arroſo argento principali tumidi? O mirificam officinam, quæ quamuis ſordidos homines,

Præmiū quod Aristoteles ab Alexandro accepit pro historia animaliū.

Sorices Prætorij appellareuidetur Quæstorum aſſeclas in inferioribus actibus argentariā factitantes, & ærarium arrodentes.

ſeſqui

ſeſquimenſe politos ad unguem nobis reddat. O᾽ inania, ô ingrata, ô pudenda deniq; literarum ſtudia, quibus aduerſis fatis nequicquã intabeſcimus: quos iſti non ſapientiæ amore captos, ſed mẽte potius putant. Verum ut quod inſtat agamus, idem Plin. lib. VII. Medicinæ ſcientiam, inquit, in Theombroto Ptolemæus rex Megalenſibus ſacris donauit centũ talentis, ſeruato Antiocho rege. Et lib. XXIX. Eraſiſtratus Chryſippi diſcipulus, Ariſtotelis **Præmia medicorum memorabilia.**
filia genitus, Antiocho rege ſanato, centũ talentis donatus eſt à rege Ptolemæo filio eius, ut incipiamus & præmia artis oſtendere. Eraſiſtratum & Theombrotum uel eundem fuiſſe intelligimus, uel Plinium non eundem autorem utrobique ſecutum. Centum talenta, ſexaginta millia aureorum ualuiſſe pòſt paulò docebimus. Idem libro ſeptimo, Ariſtidis Thebani pictoris unam tabulam centum **Precia pictarũ tabularum.**
talentis rex Attalus licitatus eſt, octoginta emit duas Cæſar Dictator, Medeam & Aiacem Timomachi, in templo Veneris genitricis dicaturus. Candaules rex Bularchi picturæ Magnetum exitij, haud mediocris, pari rependit auro. In antiquis legitur, medio criſpanti. quare ſic legendum cenſeo, mediocris ſpatij rependit auro. Nam rependere pari auro nunquam à Plinio dictum eſt. & alioqui Plinius mediocri magnitudine tabulæ, precij magnitudinem ſignificare uoluit. Rependere auro plena eſt locutio. **Rependere auro.**
Cicero de Oratore, Cui pro Gracchi capite aurum erat repenſum. quod Plinius ipſe libro XXXIII. imitatus **Cap. 3.**
eſt, his uerbis, Hæc paulatim exarſit rabie quadam, non iam auaritia, ſed fames auri: utpote cum Septimuleius, C. Gracchi familiaris, auro repenſum caput eius exciſum ad Opimium tulerit. id eſt, πρὸς χρυσὸν ἀντισταθμιζομένην τὴν κεφαλὴν, uel πρὸς χρυσὸν ἰσοστάσιον. Quanta autem

autorit

Artium autoritas. Cap. 10.

autoritas artibus olim fuerit, etiam ex eo conijcere possumus, quod idem lib. x x x v. inquit de Pamphilo pictore loquens, Docuit neminem minoris talento annis decem: quam mercedem Apelles & Melanthius ei dedere: & huius autoritate effectum est Sicyone primum, deinde & in tota Græcia, ut pueri ingenui ante omnia graphicen, hoc est, picturam, in buxo docerentur: reciperetur q; ars ea in primum gradū liberaliū. In uetustis tamen penè omnibus legitur, ut pueri ingenui omnia antigraphicen. licet hoc Hermolaus ex uetustis restituisse se dicat. Quare suspicor sic Pliniū scriptū reliquisse: Ingenui omnia ante graphicen: quasi hæc fastigiū doctrinæ puerili imponeret. quod tamen admonendi animo dictum à me existimari uelim, non enim facile mutandam esse structuram ueterem censeo. Nonnihil hanc opinionem meam intendit id quod sequitur, Semper quidē honos ei fuit, ut ingenui eam exercerent, mox ut honesti, perpetuo interdicto ne seruitia docerentur. Cæterum quod hic dicitur neminem docuisse, minoris talento annis decē, non consentaneum mihi uisum est, ut cum tanta precia tabularum legeremus apud Plinium, idem tamen docendi precium tam paruum poneret, atq; ita poneret, ut admirari nos uellet. Quare cum exemplaria antiqua adirem, reperi non annis, sed annuis legendum, nec decem, sed x L. ut sit, Docuit neminem minoris talentis annuis quadraginta. quanquam in antiquissimo scriptum erat quingenta, in pagella quidem, sed in margine quadraginta. Vt minimum autem annuis decem legendum, hoc est, aureorum sex millibus. quod longissimè abest ab eo sensu qui ex impressis percipitur, absurdissimo illo quidem, cum etiam pluris hodie pictores instituantur. Atqui ne decoxisse doctrinam eam Apelli putemus

De honore picturæ.

mus, qui tanti picturam didicit: idem autor de eo loquens aliquanto pòst ita inquit, Pinxit & Alexandrum Magnum fulmen tenentem in templo Ephesiæ Dianæ uiginti talentis auri. digiti eminere uidentur, & fulmen extra tabulam esse. Immane tabulæ precium accepit aureos mensura, non numero. Vel ut ex uetustissimo lego, tabulæ precium in nummo accepit aureo, mensura, non numero. Viginti auri talenta, ut minimum centum ac uiginti millia aureorum coronatorum ualent. quod tamen exquisitius postea uiderimus. Strabo libro XIIII. de Co insula loquens, & urbe eius cognomini, In suburbano est Aesculapij templum ualde nobile, simulachris multis refertum: in queis est Apellis Antigonus. Fuit etiam pridem Venus è mari emergens, quæ nunc diuo Iulio Cæsari dicata est Romæ, quam Augustus honori patris consecrauit, ut generis autorem. Fama est Cois pro tabula centum talenta ex imperato tributo remissa esse, φασὶ δὲ τοῖς κώοις ἀντὶ τῆς γραφῆς ἑκατὸν ταλάντων ἄφεσιν γενέσθαι τοῦ προσταχθέντος φόρου. *Interpres eo in loco lapsus, anadyomenen, id est emergentem Venerem, nudam transtulit, quasi apodyomenen. Est enim* ἀνάδυσις *emersus, cui opponitur* κατάδυσις, *quanquam & aliud significat. Homerus,* Lib.35.ca.10.

Καρπαλίμως δ' ἀνέδυ πολιῆς ἁλὸς ἠΰτ' ὀμίχλη.

Plinius lib. supradicto, Venerē exeuntem è mari diuus Augustus dicauit in delubro patris Cæsaris, quæ Anadyomene uocatur, uersibus Græcis tali opere dum laudatur uicto, sed illustrato. huius enim inferiorē partē qui reficeret, nō poterat inueniri. Ego tamē ex uetustis melius posse legi puto, Versibus Græcis tali opere dum laudatur uicto: sed per tot lustra huius inferiorē partē corruptam qui reficeret, nō potuit inueniri. Per lustra autē Cēsores olim Anadyomene Apellis.

ſarta tecta ædium ſacrarum tuenda locare ſolitos eſſe notum eſt. Romanorũ igitur res nummaria ita propemodũ Talentum. *cõſtituta fuit. Græci drachmis, minis, & talentis uſi ſunt. Talentum multiplex fuit autore Feſto. Atticum autẽ ſex millium denariorum fuiſſe dicit.* τάλαντον *(inquit Suidas)* μνῶν ἐισὶν ἑξήκοντα. ἡ δὲ μνᾶ, δραχμῶν ἑκατόν. *Talentum, inquit, mnarum eſt ſexaginta, mna autem drachmarum centum. Hoc etiam legimus in uerſibus illis qui apud Priſcianum leguntur, & Fauini eſſe dictitantur:*

Cecropium ſupereſt poſt hæc docuiſſe talentum,
Sexaginta minas ſeu uis ſex milia drachmas,
Quod ſummum doctis perhibetur pondus Athenis.

Priſcianus de ponderibus, Scrupulus, inquit, ſex ſiliquæ. drachma, ſcrupuli tres. uncia, drachmæ octo. ſcrupuli XXIIII. unciæ XII. libra. Libra, uel mina Attica, drachmæ LXXV. Libra uel mina Graia, drachmæ XCVI. talentũ Athenienſe paruũ, minæ ſexaginta. magnũ, minæ LXXXIII. & unciæ quatuor. Ad hoc probandũ citat Liuium, ſed quoniã uerba Liuij apud Priſcianum corrupta leguntur, ab autore ipſo repetẽda ſunt, qui lib. IIII. de bel. Maced. de Tito Quintio loquens Græciæ liberatore, Ingens, inquit, numerus erat bello Punico captorũ, quos Annibal, cum à ſuis nõ redimerẽtur, uenumdederat. Multitudinis eorũ argumentũ eſt quod Polybius ſcribit, centum talentis eam rem Achæis ſtetiſſe, cum quingentos denarios precium in capita, quod redderetur dominis ſtatuiſſent. Mille enim ducentos Achaia ea regione habuit. Hactenus Liuius. Ex cuius uerbis intelligimus in centum talentis millies ac ducenties quingentos denarios eſſe, hoc eſt, ſexcẽties mille. quod perinde eſt ac ſi dicas centies ſex millia denariorum. Ita planum fit in quolibet talento ſex

millia

millia denariorum fuisse, cum centesima pars eius summæ sint sex millia. Rem per se odiosam, quàm potui facilimè explicui, sicq; ubiq; facturum me cōparaui: ne qui hunc librum in manus sumpserint, idētidem necesse habeant eo tantisper deposito palimpsestum sumere. sic appellant tabellam deletilem qua calculatores utuntur, quanquam Cicero pro charta utitur deletitia. Addit hoc Priscia. Denarios eo tempore nummos argenteos fuisse siliquarū pondere uicenarum quaternarum: id quod Liuius in eo libro ostendit de triumpho eiusdem Quintij loquēs, his uerbis, Signati argenti octoginta quatuor millia fuere Atticorū, tetrarchiam uocant. trium ferè denariorum in singulis argenti est pondus. Quo in loco Liuij non tetrarchiam, sed tetradrachma lego: non ex Prisciano, apud quem inanis areola pro hoc uerbo relicta est, sed ex Cicerone, & Polluce libro nono de uocabulis rerum ad Commodum Cæsarem: qui autor didrachmum, tridrachmum & tetradrachmum nomismata olim fuisse tradit, eumq; nummum ab Atheniensibus bouem appellatū esse ab eius pecudis nota, indeq; ficta ab Homero arma hecatombœa et enneabœa. Id etiam ex Prisciano satis intelligi potest, qui nummos illos Atticos fuisse scribit duarum & septuaginta siliquarum. Idem Liuius (inquit ille) ostendit libro XXXVII. ab Vrbe cond. magnum talentum Atticum octoginta habere libras & paulò plus, cum supradictorum computatio manifestet octogintatres libras & quatuor uncias habere talentum, quod est denariorum sex millium. Liuij uerba hæc citat, Talentum ne minus pondo LXXX. Romanis ponderibus pendat, uel sic decreuit Senatus, ut non plus quàm ternæ libræ & quaternæ unciæ singulis talentis desint. Hactenus Priscianus. Cuius cōputationem sic

Palimpsestos. Didrachmum. Tetradrachmum. Arma Hecatōbœa.

sic accipio (nihil enim aliud addidit) cum unumquodque talentum sex millia denariorum penderet, octo quoque millia drachmarum pependisse ratione prædicta. Hæc octo millia si in centenarios partiaris, octoginta utiq; libras centenarias habebis. Atqui cum libra antiqua quam Liuius *secutus est, drachmarum fuerit sex & nonaginta, supererunt quater octoginta drachmæ, id est, trecentæ & uiginti: ex quibus ratione dicta tres libræ conficiuntur, & insuper tertia pars libræ, id est, duæ et triginta drachmæ.* Ita *in talenta singula ternæ libræ cum triente tribuuntur ultra octoginta libras. Sciendum autem, inquit ille, quòd secundum* Liuij *computationem centum minæ Atticæ, quarum singulæ* L X X V. *drachmas habent, faciunt talentum magnum. minus autem talentum sexaginta minæ secundum* Dardanum *faciunt. Maius autem & minus fuisse docet* Terentius *in* Phormione, *cum inquit,* Si *quis daret talentum magnum.* Italica *autem mina drachmas habet (ut suprà dictum est) nonaginta sex, quæ libra est* X I I. *unciarum, hoc est, denarij* L X X I I. Qua *computatione* L X X X I I I. *libræ* Romanæ, *& quatuor unciæ, quod magnum talentum esse diximus, centũ minas* Atticas *faciunt.* Seneca *in decimo* Epistol. *ad* Nouatum, X X I I I I. *sestertia, inquit, id est, talentũ* Atticũ *paruũ.* X X I I I I. *enim sestertia, sexaginta libras habẽt. Hactenus apud* Priscia. *legitur.* Quo *dicto* Priscianus *ipse sibi cõtrarius est. Hac enim ratiõe talentũ magnũ septẽ millia & quingentas tantum drachmas habuisse probatur, quod* Liuij *supradicta ratione octo millia habebat.* Quippe *cũ singula tetradrachma, id est, quaternarum drachmarum nummos, ternis denarijs æstimauerit, sena quoque millia denariorum octonis millibus drachmarum æstimauit. At*

hoc

hoc quàm sit cõsentaneum cum postremo dicto, uideamus. In promptu est enim unicuique uidere, cum centum libræ centenariæ decem millia drachmarũ ualeant, si inde quartam partem eximamus, ut libræ iam sint septuagintaquinque drachmarum, non plus quàm septem millia & quingentas drachmas talentum ualiturum, quod tamen Liuiana computatione octo millia ualuit. Iam uerò octogintatres libras per numerum drachmarum, id est nonagiessexies multiplicemus, fient in summa septem millia nongentæ sexagintaocto drachmæ. his si trientem supradictum, id est duas & triginta drachmas addiderimus, quæ ex quaternis illis exuberantibus uncijs fiunt, numerum omnino octo millium habebimus. Quare manifesta est hallucinatio in calculo supradicto: quem Prisciani esse ideo non credo, quòd in tribus libris antiquis, quos uidi, tractatus ille non uisitur, uno etiam antiquißimo. Centum igitur minæ Atticæ talentum magnum ut fecerint, non id talentum erit cuius Liuius loco supradicto meminit: sed Euboicum fortasse, de quo idem Liuius libro eodem sic inquit, de pace loquens cum Antiocho facta, Europa abstinete, Asiaq; omni quæ cis Taurum montem est, decedite. Pro impensis deinde in bellum factis, x v. millia talentûm Euboicûm dabitis: quingenta præsentia: duo millia & quingenta cum Senatus populusq; Romanus pacem comprobauerit: mille deinde talenta per duodecim annos. Quid sit autem Euboicum talentum, docet Festus his uerbis, Euboicum talentum nummo Græco septem millium & quingentorum cistophorûm est: nostro, quatuor millium denariorum. Cistophororum autem crebra est mentio apud Liuium, ut libro eodem in triumpho L. Scipionis, Tulit in triumpho argenti pondo c x x x=

Euboicum talentum.

Cistophori.

Liuij locus.

VII. millia. Et paulò superius de nauali triumpho L. Aemilij, Pecunia translata nequaquam tanta pro specie regij triumphi. Tetracina Attica CCXXXIII. millia. Cistophori CCCXXXII. millia. In superiore exemplo non tetracinum & cistophori lego, sed tetradrachmûm & cistophorûm genitiuo casu. In hoc autem tetradrachma & cistophori: & ubique apud Liuium sic emendandum censeo. Tetracinum enim quid sit, nemo, ut arbitror, nouit. Nec tamen dictum Festi conuenit cum ratione Liuiana, quæ talentum sex millium denariûm facit. Nisi etiam corruptum numerum apud Festum aliquis suspicari malit. quanquam alioquin Festus ipse sibi non constat, qui alibi talentum Atticum sex millium denariûm facit, Rhodium cistophorûm quatuor millium: alia etiam genera ponens nihil ad rem pertinentia. Quare potius adducor, ut talentum apud Liuium sit octogenarium, & proportionem epitriton habeat, id est sesquitertiam, uel ut alij loquuntur, tertiariam, ad talentum Atticum minus, quod sexagenarium est. Sic enim ratio quadrabit, ut quã proportionem denarius ad drachmam habuisse dicitur, eandem Liuianum talentum ad uulgare, id est ad Atticum habeat. Libras nunc cẽtenarias intelligi uolo. Nam quod apud Priscianum legitur, ut talentum minus sexagenariũ sit, & libræ eius septuagintaquinque drachmarum, nullo autore confirmari potest. Cum enim Suidas, Pollux, Festus, Græci & Latini talentum Atticum sex millium drachmarum esse dicant, & sexaginta minarum, necesse est ut LX. minas non Atticas, sed Græcas intelligamus, & centenarias, quæ Atticas octoginta faciunt. Talenti magni meminit Plautus in Mostellaria his uerbis, Si hercle nunc ferat sex talenta magna argenti pro istis præsentaria, nunquam

Talentum magnum.

quam accipiet. Locus autem ille Liuij qui apud Priscianũ citatur, non lib. x x x v i i. *legitur, sed* x x x v i i i. *his uerbis,* Argenti probi x i i. *millia* Attica *talenta data intra* x i i. *annos pensionibus æquis.* Talentum *ne minus pondo* l x x x. Romanis *ponderibus pendeat. Vbi tamẽ ordinem uerborum peruersum esse credo. Non enim Latinè* x i i. *millia talẽta, sed talentûm dicitur, quomodo & alibi & in loco suprà dicto locutus est* Liuius. *Quare hic* Liuium *scripsisse puto, argenti probi* Attica *talenta* x i i. *millia, uel* Atticũm *talentûm. Quod si de talento dicere ulterius pergam, exitum res non inueniet: usqueadeo de talento diuersa produntur & uaria ab autoribus.* Suidas & Hesychius *talentum apud quosdam centũ & uigintiquinque librarum fuisse tradunt, apud nonnullos genus fuisse nomismatis.* Non *omittendum id quod* Pollux *inquit, talentum* Atticum *apud* Athenienses Atticas *drachmas capere numero sex millia: apud alios eundem numerum, sed suarum cuiusq; loci drachmarum. Id quod eò pertinere potest, quod de talento* Liuiano *dictum est, siue* Euboicũ *siue aliud fuerit, ut quomodo* Athenis *& alibi talentũ sex millia drachmarum habuit uernacularum cuiusque loci, sic* Romæ *sex millia denariorum habuerit, quæ tamen æquauerint pondere octo millia drachmarum.* Vitruuius *libro* x. *de testudine* Agetoris Byzantij *loquens,* Erigebatur *autem machina in altitudinem ad disijciendum murũ circiter pedes centũ. Item à latere dextra ac sinistra procurrendo perstringebat non minus pedes centum. Gubernabant eam homines centum, habentem pondus talentûm quatuor millium, quod fit quadringenta octoginta millia pondo. His uerbis, si emendatè leguntur, autor est* Vitruuius *talentũ centum & uiginti pondo* Romana *cõtinere:* Talentũ secundum Vitruuiũ.

quod genus proximè accedit ad illud talentum quod Suidas & Hesychius posuerunt. In alijs libris quadringenta nonaginta millia legitur. Qua ratione talẽtum centum & uiginti pondo & semißis fuit. quod ipsum ego non argenti talẽtum fuisse, sed negociatoriũ & mercimoniale puto, quod duplicem fortasse ad talentum argẽti proportionem habebat, ut hodiè libra argentaria & aurificum subdupla est zygostaticæ. Et sic singuli homines quina paulò minus millia pondo Romana mouebant machinali libramento, nostra circiter tria millia & sexcenta. usqueadeo diuersa autores de talento scripserunt. Nihilo tamen secius constituere omnino habeo quid sit talentum, quantumq́; sit ad Romanum nummum relatum: siquidem ad ulteriora progredi ordine instituto contendo. Obseruaui igitur Romanos non antè talenti uocabulo uti cœpisse, quàm imperij fines ad eas usq; gentes prorogauerunt, quæ hoc uocabulo signati argenti utebantur. Tunc autem eos uerisimile est eodem genere talenti uti solitos, quo genere utebantur ij quibuscum commercia aut belli aut pacis habuerunt, nisi siquando certis uerbis cõcepta fœdera aliud genus induxerunt, ut in Antiochi fœdere iam dicto factum est, quo cautum est de talenti quantitate. Ferè autem talentorum uocabulo usi sunt in rebus Græciæ & Asiæ. Quare cum Græci et Asiatici populi sena millia drachmarum & sexagenas minas talento tribuant, ego in colligendis summis hanc rationem ut potißimam sequar. Malo enim extenuasse res uideri, quàm in maius auxisse. Atqui nemo talentum apud scriptores rerum in Græcia aut Asia à Romanis gestarum, minus fuisse libris sexaginta contenderit, ut arbitror. Denarij autem & drachmæ promiscuam appellationem habebo, autoritate fretus Plutarchi

Talenti mentio apud Romanos.

&

& Plinij, & ſcribentium concordia. Nec me deterrebit *locus ille* Liuianus,*in quo pro trium fortaſſe quatuor legendum eſt: quanquam & inter antiquum denarium & drachmam* Athenienſem *potuit aliqua eſſe differentia. quod tamen non probo.* Habeo *enim antiquiſſimum in honorem* Romuli & Remi *percuſſum,quibus infantibus lupa ſub ficu ubera præbet.* Literæ *exeſæ uetuſtatem præferunt.* Pondus *idem quod reliquis qui drachmales ſunt. ab altera parte* X *litera denarium ſignificare uidetur, ſed potuit tetradrachmus nummus malignè percuſſus eſſe in difficultate reipublicæ* Athenienſium, *ut aliquando* Romæ *factum eſſe docebimus: ita ut quatuor drachmarum nummus non multo plus tridrachmo ualeret, id eſt denarijs tribus.* τάλαντον (inquit Suidas) μνῶν ἐστὶν ξ. ἡ δὲ μνᾶ δραχμῶν ρ. ἡ δὲ δραχμὴ ὀβολῶν ἕξ. Talentum (*inquit ille*) *minarum eſt ſexaginta, mina autem drachmarum centum,drachma obolorum ſex.Sed de minutis poſtea uiderimus, ne quid addubitatum relinquatur.* Nunc *talentum æſtimabimus ſexcentis coronatis noſtris,hoc eſt ſexagies denis.*Denos *enim aureos in libras conſtituimus.*Hac *ratione centum talenta centies ſexcentos aureos ualent, hoc eſt ſexaginta millia:quod promptum eſt colligere in digitos tantum calculum deducenti.* Centies *enim quingenti,quinquaginta millia efficiunt:& centies centum,decem millia.* Eadem *ratione decem talenta, ſex millia coronatorum ualent:& uiginti,duodecim:triginta,decem & octo: quadraginta, quatuor & uiginti: quinquaginta autem, triginta: & mille, ſexcenta millia.* Quod *ſemel dicendum duxi,ne lectores poſthac æſtimandis ſummis hæreant.* Ita *fit ut quod* Græci *quinquaginta talenta argenti dicunt,* Romani *duodecies ſeſtertium dicant, quæ ſumma cenſus*

Aeſtimatio talenti ære noſtro.

est Senatorij: quod ita postea probabimus, ut nemo in posterum ambigat. Veniamus ad historicorum loca. Plutarchus in Cæsare, Circa Pharmacusam insulam à piratis capitur, qui per idem tempus nauibus magnis & immensis claßibus mare occupauerant, à quibus cum pro eo redimendo uiginti poscerentur talenta, derisit, quòd qualem cepissent uirum, ignorarent: proinde quinquaginta se daturum pollicitus est. Tranquillus in eodem Cæsare, Numeratis deinde quinquaginta talẽtis, expositus in littore, non distulit quin è uestigio classe deducta persequeretur abeuntes. Quinquaginta talenta, triginta millibus coronatorum æstimo. Idem Plutarchus, Cæsar ex Prætura prouinciam sortitus Hispaniam, cum proficiscenti creditores magnis clamoribus impedimento essent, cõfugit ad Crassum, qui Romanorum ditißimus, aduersus Pompeij in Republica potentiam, acri Cæsaris ingenio ac feruore simul egebat. Crasso igitur contra inexorabiles maximè ac importunos creditores octingentorum & triginta talentorum sponsione interueniente, Cæsar in prouinciam abijt. Hoc perinde est ac si dicam, quadringenta & nonagintaocto millia aureorum quæ Cæsar debebat, Crassum fide sua esse iußisse: de quo idem Tranquillus: Ex Prætura ulteriorem sortitus Hispaniã, retinentes creditores interuentu sponsorum remouit. Appianus in secundo bellorum Ciuilium: Cæsar deinde in Iberiam delectus Prætor, cum magnã facultatum partem ob ambitum ære alieno deuinxisset, huiusmodi uerbis usus esse dicitur, Bis millies & quingenties centena millia sibi adesse oportere, ut nihil haberet. Quæ summa ære nostro maior est bis & sexagies centenis millibus aureorum. Huius dicti fides ab exemplari Græco petenda mihi uisa est: quod mihi uidere longo interuallo contigit

Aes alienum Cæsaris Dictatoris.

tigit

tigit beneficio Lazari Bayfij utraque lingua doctissimi, ut scripta eius testantur: qui legatione Venetijs functus est, unde illud uolumen profectum. In eo autem sic locus hic legitur, ὁ δὲ καῖσαρ στράτηγος εἰς ἰβηρίαν αἱρεθεὶς ἐπὶ μέν τι πρὸς τῶν χρηστῶν διεκρατεῖτο ἐν ῥώμῃ, πολὺ πλείονα τῆς περιουσίας ὀφλῶν διὰ τὰς φιλοτιμίας, ὅτε φασὶν αὐτὸν εἰπεῖν, ὅτι δέοιτο δισχιλίων καὶ πεντακοσίων μυριάδων, ἵνα ἔχῃ μηδέν. *Quæ uerba sic uertēda esse duxi: Cæsar autem præturam in Hispaniam sortitus, aliquantisper à creditoribus manu iniecta retentus est ob contractū æs alienum in ambitu, maius suis facultatibus: tuncq; fertur dixisse, duobus millibus & quingentis myriadibus sibi opus esse ut nihil haberet. Quod Latinè ex more antiquo loquendi sic uertendum fuit, ducenties & quinquagies sestertium sibi opus esse. quæ summa ære nostro instar est sexcentorum uigintiquinque milliū aureorum. & ita interpretamur quasi Appianus myriadas nummûm non drachmarum intellexerit. Quod si rectè fecimus, ex ijs quæ infrà dicentur, constabit & Curionem & Milonem longè maius alienum æs eodem tempore contraxisse. Verùm Latinis libris de Græcis traductis fidem posthac non habere constitui, luculentis exemplis commonefactus. sed nos hoc uiderimus.* Numerorū uocabula. *Græci hunc numerum sexcentas & uiginti myriadas appellant. Lingua nostra millionem uocat decies centena* Millio. *millia. Hoc si imitari uolumus, chiliada chiliadum ut Græ* Chiliades & Myriades. *ci dicere poterimus, hoc est mille millenarios, uel millies mille. Græci rursus myriadem uocant decem millia. ergo decies centena millia centum myriadas dicunt, & mille myriadas centies centena millia. Quod ideo præfandum duximus, ne legentes conturbentur, si uel ijs uocabulis aliquādo utamur, uel eos autores citemus qui ea usurparunt.*

Plutarchus in Crasso, Apud Romanos omnes constat uirtutes quas plurimas Crassus habuit, unius auaritiæ sordibus obscuratas fuisse: cuius uitijs clarißimum testimonium præbet magnitudo diuitiarũ, quas breui admodum tempore sibi comparauit. Nam cum trecenta solum talenta ex paterna hæreditate accepisset: priusquam aduersus Parthos exercitum duceret, septem millium & centum talentorum summam coëgisse traditur, cum etiam decimam facultatum suarum partem Herculi consecrasset, & publicum epulum dedisset populo, ac tres minas in singula ciuium capita contulisset. Harum diuitiarum maximã partem (si uerum proferre licet) ex ciuilibus bellis atque incendijs comparauit, calamitatibus publicis ad priuatas utilitates abutens. Et paulò pòst enumeratis prædijs quæ in Vrbe & ruri sectionibus quæsiuerat, Seruos præterea, inquit, circiter quingentos emit fabrilis artis & archite cturæ peritos: nec ijs tantum ad propriæ domus extructionem usus est, sed ciuibus ædificare uolentibus eorum operas mercede locabat, ac simul areæ spatium cuicunq; pro arbitrio suo ad ædificandum uendebat. Cumq; signati argenti maximam copiam, & agros mirificè cultos, in ijsq; cultorum ingentẽ numerum poßideret, minimi tamen hæc omnia facienda uidebantur præ maxima turba seruorum quos uarijs artibus instructos habebat, lectores, scribas, pictores, argentarios, procuratores, mensarios, quos ipsemet summa diligẽtia curare, discentibus aßistere, plerosq; etiam docere consueuerat. Aiebat enim præcipuam domini curam circa seruos esse oportere, cum sint rei familiaris tanquam animata instrumenta. Septem millia & centum talenta, bis & quadragies cẽtena millia aureorum nostrorum ualẽt, & sexaginta præterea. Quam summam si Craſ

Crassi diuitiæ male partæ.

Seruorum cura maxima habenda.

si Crassus post decimatas facultates suas, & largitionem popularem habuit, quid existimamus eum integris facultatibus habuisse? Quod si uerum est eum in singula capita ciuium Romanorum ternas minas dedisse: ut centum milia ciuium fuerint ad donatiuum nomina sua dantium, minoris trecentis myriadibus, id est tricies centenis millibus defungi largitione non potuit. Quare hunc locum suspectum habebam quod ad minas pertinet, antequam Græcum exemplar uidissem, præsertim cum circa hæc tempora censu Romæ acto inuenta sint quadringenta sexaginta millia paulo ante proscriptionem Syllanam. Postea uerò quàm Græcum librum legi, interpretis errorem intellexi. Plutarchus autem ita Græcè scribit, τριακοσίων γὰρ οὐ πλείω κεκτημένος ἐν ἀρχῇ ταλάντων, εἶτα παρὰ τὴν πολιτείαν ἀποθύσας μὲν τῷ ἡρακλεῖ τὴν δεκάτην, καὶ τὸν δῆμον ἑστιάσας, τρεῖς δὲ μῆνας ἑκάστῳ ῥωμαίων σιτηρέσιον ἐκ τῶν αὑτοῦ παρασχών, ὅμως πρὸ τῆς ἐπὶ πάρθους στρατείας, αὐτὸς αὑτῷ θέμενος ἐκλογισμὸν τῆς οὐσίας, εὗρεν ἑκατὸν ταλάντων τίμημα πρὸς ἑπτάκις χιλίοις. *Cum enim ab initio non plus trecenta talenta possedisset: postea cum ad Rempublicam administrandam se contulisset, interim decimam facultatum suarum Herculi polluxit. epulum priuatim fecit singulis ciuibus Roman. tesseram annonariã trium mensium dedit. quibus peractis, tamen antequam in Parthos expeditionem suscepit, cum rationem census sui iniisset, septem millium centumq; talentorum æstimationem comperit. Interpres exemplari deceptus, minas pro mensibus transtulit. Diximus suprà apud Plinium legendum esse de eodem Crasso, In agris sestertium bis millies possedit, Quiritũ post Syllam ditissimus. Siquidẽ bis millies, quinquagies centena millia aureorum ualet. Quare Claudij libertus Pallas, qui à Cornelio Tacito se*

Pallas ter mille sestertiũ possedit, Crasso ditior.

o 5 cito se

cito sestertij ter millies possessor dicitur, uicies & quinquies cẽtenis millibus Crasso fuisse ditior perhibetur: quod etiam Plinius satis significauit his uerbis, Multos postea cognouimus seruitute liberatos, opulentiores, pariterq́; tres Claudij principatu, Pallantem, Callistum, & Narcissum. Diuitiæ autem Narcissi in prouerbium uenisse uidentur, cum Iuuenalis dicat,

Diuitiæ Narcissi.

Nec Crœsi fortuna unquam nec Persica regna
Sufficient animo, nec diuitiæ Narcissi,
Indulsit Cæsar cui Claudius omnia.–

Magis id mirum forsitan uideri possit, quonam modo Demetrius Pompeij libertus unius ciuis Ro. qui priuatum fastigium, aut certè ciuile non excessit, tantas opes parare potuerit: de quo Plutarchus in Pompeio ita inquit, Demetrij coniugem, qui Pompeij libertus plurimũ apud ipsum potuerat, quiq́; censum trium milium talẽtorum reliquerat, Pompeius præter naturæ suæ mores, nec humanè nec liberaliter habuit. De eius liberti insolentia & fastu & opibus multa ab eodẽ autore alio loco dicũtur. Sed quod de Cæsare ex Appiano dixeram, id uerò uidendum est. fidem enim excedere uideretur, ut ciuis Romanus, id est ante Dictaturam, bis millies & quingenties æris alieni habuerit: quod quanti sit ære nostro, paulo superius dictum est. Iam primum Plutarchus de eo ita inquit, Ad impensas autem profusior, breuem ac momentaneam sibi gloriam tam magnis opibus permutare uidebatur, cum tamen re uera paruis amplissima compararet. antea uerò quàm ullum inijsset magistratum, mille ac trecentorum talentûm conflasse æs alienum dicitur. mandata deinde illi Appiæ uiæ cura, ingentes prodegit pecunias. Aedilis C C C. & X X. paria gladiatorum exhibuit. Circa spectacula,

Aes alienum Cæsaris Dictatoris.

pompas

pompas atque epulas profusißimis sumptibus usus, universas superiorum munificentias obliterauit. Quas ob res affectam sibi plebem reddidit, ut certatim honores excogitarent quibus paria cum illo facerent. Tranquillus *de eo loquens,* Deposita *prouinciæ spe,* Pontificatum *maximum petijt, non sine profusißima largitione.* In *qua reputans magnitudinem æris alieni, cum mane ad comitia descenderet, prædixisse matri osculanti fertur, domum se nisi* Pontificem *non reuersurum.* Plutarchus *autem autor est dixisse eum matri,* Aut Pontificem *hodie uidebis filium, aut exulem. Quanta autem summi* Pontifica*tus esset dignatio, & quàm opimus eius reditus, ex eo conijci potest, quod* Tranquillus *in* Claudio *inquit,* Postremò *etiam sestertium octogies pro introitu noui sacerdotij coactus impendere, ad eas rei familiaris angustias decidit, ut quum obligatam ærario fidem liberare non posset, in uacuum lege prædiatoria uenalis pependerit.* Si *enim pro sacerdotio uno* Claudius *tantum conferre non dubitauit, quid existimamus de* Pontificatu *maximo, qui caput erat omnium, ut est hodie, & quem principes ipsi assumere solebant, ut ex nomismatis apparet?* Idem Trãquillus *in* Cæsare, Crassum Pompeiũq; *in urbẽ prouinciæ suæ extractos cõpulit, ut detrudendi* Domitij *causa* Consulatũ *alterum peterent: perfecitq; per utrunque, ut in quinquenniũ sibi imperium prorogaretur. Qua fiducia ad legiones quas à* Repub. *acceperat, alias priuato, alias publico sumptu addidit.* Idem *alibi,* Egit *cum* Tribunis *plebis collegam se* Pompeio *destinantibus, id potius ad populum ferrent, ut absenti sibi, & quandocunq; imperij tẽpus expleri cœpisset, petitio secundi* Cõ*sulatus daretur, ne ea causa maturius et imperfecto adhuc bello*

Pontificatus Maximus.

bello decederet. Quod ut adeptus est, altiora iam meditans, & spei plenus, nullum largitionis aut officiorum in quenquam genus publicè priuatimq́; omisit: forum de manubijs inchoauit, cuius area super sestertium millies constitit: munus populo epulumq́; pronunciauit in filiæ memoriam, quod ante eum nemo fecit. Quorum ut quàm maxima expectatio esset, ea quæ ad epulum pertinerent, quãuis macellarijs oblocata, etiam domesticatim apparabat. Et paulo inferius, Legionibus stipendium in perpetuũ duplicauit: frumentum, quoties copia esset, etiam sine modo copiaq́; præbuit, ac singula interdum mancipia & prædia uiritim dedit. Et rursus inferius, Tum reorũ obæratorum aut prodigæ iuuentutis subsidium unicum ac potentissimũ erat. Hæc & huiuscemodi alia etiam si post præturam Hispaniensem contigerunt, tamen eò pertinẽt, ut intelligamus Cæsarem ingenio admodũ profuso ac magnifico fuisse, & quod non nisi summa appeteret. Eiusdẽ generis sunt quæ sequuntur apud eundem autorem, Munditiarum lautitiarumq́; studiosissimum multi prodiderũt: uillam in Nemorensi à fundamentis inchoatam, quòd non tota ad animum ei responderet, totam diruisse, quanquam tenuem adhuc & obæratum. Et iterum alibi, Ante alias dilexit Marci Bruti matrem Seruiliam, cui & primo suo Consulatu sexagies sestertium margaritam mercatus est. Quod hic dicitur de margarita sexagies sestertiũ empta, fidem facit dicto Pliniano de margarita Cleopatræ cẽties sestertium æstimata, id est aureis ducentis quinquaginta millibus. Ego cum inquirerem an id uerum esse potuerit, sic rationem ducebam, Dotem omnem margaritarum, ut Plinius inquit, & gemmarij nostri confirmant, in candore, in magnitudine, in orbiculari forma, in læuore & pondere

Margarita Cleopatræ, & altera Seruiliæ.

pondere esse scimus. candorem nostri nitorem Indicum intelligũt. Quare in unionum indicatione omnia hæc ob= seruant. Cum hæc proderem, percunctatus sum à gemma= rio quodam primi nominis mihi familiari, quem uidisset unquam preciosissimum unionem, quantum pendere me= minisset. Cum de hoc uerba faceremus, & ille tricenarios se uidisse respondisset, idq; ut memorabile in præcipua bo nitate commemoraret, inter sermonem aduenit gẽmarius alter qui dixit pridie se unum tenuisse quadraginta cera= tia pendentem. Hoc enim uerbo in gemmis appendendis utuntur, quod infrà à nobis exponetur. Is igitur cum rei pernoscendæ cupidũ me uideret, ait se postridie mihi eum ostensurum in manibus inclusoris aut uascularij qui illigã= dum eum monili conduxerat. Ea die ad constitutã horam non affui. tertio die cum uenissem ad eum, comperi ab in= clusore redditum, cæterùm eum esse in dactylotheca prin cipali, tribus aureorum millibus emptum, auellanæ magni tudine, orbiculatum, eximiæ pulchritudinis, pondere (ut dixi) quadragenarium. Ab alio gemmario audiui, quo e= tiam familiariter utebar, unam se margaritam tenuisse, exquisita bonitate, pondere tricenariam, quatuor millibus aureorũ emptam à duce Borboniana Ludouici Regis un= decimi filia, uiragine cordatissima eadem & magnificen= tissima, socru ducis Borboniani: qui hodie in eo genere principum multorum opinione cẽsetur, quos sapiẽtissimè Homerus Amymonas appellabat, significare uolens ita o= mni reprehensione maiores, ut ne nasuti quidem homines rhoncos liuoris improbi plenos exhalare soliti, & ipse denique Momus aliquid in eis improbarent. Sed Plinius de unionibus loquens, Pondus (inquit) ad hoc æui se= munciæ pauci singulis scrupulis excessere. Hoc pondus

De unionibus.

Amymones.

sex &

ſex & octoginta ceratia, & beſſem ceratij æquat, cum in uncia centum & ſexaginta ſint ceratia, & uiginti in drachma. Non mirum eſt igitur ſi unio omnis æui maximus, & omni dote bonitatis præſtantiſsimus, tanti ea ætate æſtimatus eſt, qua mundus auro & argento exuberabat, ut ex ſequentibus liquidò docebitur. Plinius libro XXXVII. de Adamante loquens, ita inquit, Proximum apud nos Indicis Arabicis'que margaritis precium eſt, tertia autoritas ſmaragdis perhibetur, pluribus de cauſis. Hactenus Plinius. Ex cuius uerbis intelligimus margaritam in ordine gemmarum adamanti tantum cedere, licet hoc tempore uix quartæ ſit autoritatis. Idem tamen lib. IX. Principium ergo (inquit) culmenq; omnium rerum precij margaritæ tenent, Indicus has mittit oceanus. Ergo cum eo tempore unionum inter gemmas prima aut certè ſecunda eſſet indicatura, tuncq; rerum precia ad ſummum licitationis excreuiſſent, & ille Cleopatræ unio pondere altero tanto præſtaret, quem precioſiſsimum memoriæ noſtræ unionem gemmarum inſtitores meminerunt, atq; eo amplius ſcrupulo: non abhorere à fide puto tanti æſtimatum eſſe: ſimul quòd omnibus numeris commendationis abſolutus erat, ſimul quòd ad culmen probationis & primatum peruenerat, & ita inclaruerat fama, ut natura ſpecimen ſui feciſſe in duabus margaritis exiſtimaretur, ut ex Plinio apparet. Huius precij ratio ſic arbitror iniri poteſt. Quum ex illo gemmario quærerē quanti ex formula æſtimaretur plurimo margarita quæ pondere quaternaria, & bonitate prima eſſet: triginta (inquit) aureis eiuſmodi emptā uidimus. Quid octonariam (inquam) eiuſdē notæ quanti æſtimares? Ait, minimū ducentis. Cum ulterius rogitando per acceſsiones pergerē, ita reſpōdit, ut intellige

Ceratia.

Ordo gemmarū autoritatis.

Animaduertenda ratiocinatio.

intelligerem accesionem precij deinceps ex pondere, non numero, sed proportione fieri: ut quomodo duplicando pondere supradicto octonaria margarita paulo minus septuplex quaternariæ æstimatione facta esset: sic in duodenaria & uicenaria & ulterioribus maiore deinceps maioreq; sursum uersus incremento precium augesceret. Qua ratione si precium Plinianæ illi statuamus, in immensum quoddam precium abibit taxatio. Maius fortasse miraculū sit Cæsarem centum quinquaginta millibus unionem unum emisse, ut adulteræ donaret: de quo Tranquillus ita scribit (ut ad rem redeamus) In primo Consulatu tria millia pondo auri furatus è Capitolio, tantundē inaurati æris reposuit: societates ac regna precio dedit, ut qui uni Ptolemæo propè sex millia talentorum suo Pompeijq; nomine abstulerit. Hæc Tranquilli autoritas fidem facere potest ijs quæ à nobis paulò antè dicta sunt. Plutarchus de eodem loquens, Inter hæc (inquit) res Gallica maximè Cæsarem extulit, qui in remotißimis locis cum esset, bellaq; aduersus Belgas Britannosq; consereret, aurum argentumq; spolia, cæterasq; diuitias ex hostibus partas (tanta horum aderat copia) magno numero Romā misit. horū deinde largitionibus animos ciuium tentans, Aedilibusq; ad spectacula tribuēs, Prætoribusq; atq; Cōsulibus eorumq; uxoribus donans, multos sibi allexit. Quare in reditu superatis Alpibus, cum ad ciuitatē Lucanam hybernaret, uirorum & matronarū magnum numerum eò accesiße memorant, cum plausu lætitiaq; ingenti sese offerentium. Consulares uiri eò profecti sunt ducenti, inter quos Pompeius & Crassus fuere. Proconsulum quoq; ac Prætorū centū & uiginti fasces ante Cæsaris fores inspecti. alios autem omnes spe donisq; repletos Cæsar dimisit, cum

Rursus ad Cæsarem redit. Vnio Seruiliæ datus.

cum Crasso autem & Pompeio fœdus iniit. Idem in Pompeio de initijs Ciuilis belli loquens, Cæsar (inquit) ualidius tum rebus imminebat: qui cum nondum longè Italiã attigisset, sedulò ad Vrbem destinabat milites ut comitijs adessent, multos illic tum ciues pecunijs alliciens, multos etiam primorum muneribus demulcens: inter quos Paulus Consul ob mille & quingenta talenta mutatus est, & Curio Tribunusplebis ingenti ære alieno liberatus est. Hactenus ille. Ecquis est igitur qui animo concipere possit tantam corruptoris munificentiam, qui alterius tantum Consulis fauorem nongentis millibus aureorum redimere non dubitarit? quanquam maior illa fuit Curionis merces, qui sexcenties sestertium æris alieni habuit, ut autor est Valerius lib. IX. Ob illas rapinas Gallicas emanauit illud trimetrum iambicum Catulli,

Animosissimus corruptor.

Curionis æs alienum.

Quis hoc potest uidere, quis potest pati,
Mamurram habere quod comata Gallia
Habebat, & cuncta ultima Britannia?
Eo'ne nomine Imperator unice
Fuisti in ultima Occidentis insula,
Vt ista uestra diffututa mentula
Ducenties comesset aut trecenties?

Mamurra.

Quo ex loco satis conijcere est ingentem esse summam trecenties sestertium, quo Catullus Mamurram præfectum fabrûm Cæsaris locupletatum esse à Cæsare spoliata Gallia & Britannia conqueritur: de quo Plinius lib. XXXVI. sic inquit, Primum Romæ parietes crusta marmoris operuisse totius domus suæ in Cælio monte Cornelius Nepos tradit Mamurram Formijs natum, præfectum fabrûm Caij Cæsaris in Gallia. Neque indignatio sit tali autore inuenta re. Hic nanque est Marmurra Catulli Veronensis

carminibus proscissus: quem, ut res est, domus ipsius clarius quàm Catullus dixit habere quicquid habuisset Comata Gallia. Quibus uerbis Plinius ingentem luxum ædificij significauit, quòd Cæsaris & Mamurræ rapinas non modò præ se ferre, sed etiam clamitare uidebatur uoce latè exaudibili. Age quid de Luculli diuitijs existimare possumus, qui cum Reipub. infensus, priuatæ uitæ se dedisset, ædibus & prætorijs extruendis, hortis & cœnationibus amœnissimis incredibili sumptu paratis, & bibliotheca insigni utriusq; linguæ libris referta, atque omnibus obuia & patenti, opes bello quæsitas conterere non potuit, cum interim quotidiano epularum apparatu in prouerbium propè uenerit? Vnum de eo dictum Plutarchi referemus, quod est in hanc ferme sententiam. Quodam die (inquit) cum Cicero & Pompeius Lucullum in foro sedentem ociosumq; offendissent, eo salutato dixerunt sese apud eum eo die cœnaturos ea demum conditione, ut nihil ad solitam cœnam eorum causa adderet. Quo primùm recusante, cœnamq; in diem posterum reijciente, illi sese dicere neque diem alium constituturos, ac ne potestatem quidem illi facturos ut seruis aliquid in aurem imperaret. Hic Lucullus deprensum se uidens, id tandem orare eos instituit, ut uel eorum uenia sibi liceret palàm uni ex seruis dicere ad Apollinis eo die se cœnaturum. erat autem Apollo triclinij aut cœnationis nomen. & ordinatas ille ita cœnationes habebat, ut taxata cœnarũ summa unicuiq; loco esset. Eo igitur audito famuli quid agi ille uellet gnari, cœnã continuò appararunt impẽdio quinquaginta millium, & tanta celeritate & lautitia epularum, ut Põpeius & Cicero constupescerent. Quinquaginta millia nũmûm, mille ac ducẽtos quinquaginta aureos ualẽt. In Plutarcho

Lucullus.

Bibliotheca Luculli.

Memorabilis luxus Luculli.

tamen Græco hæc uerba leguntur, εἰώθει δὲ δειπνεῖν ἐν τῷ ἀπόλλωνι πέντε μυριάδων. Solebat autem cœnare in Apolline quinque myriadibus, hoc est quinquaginta millibus drachmarum, quæ quinq; millibus aureorum à nobis æstimantur, & ducentis sestertijs: quare malim myriades nummûm quàm drachmarũ intelligere. Huiusmodi multa à Plutarcho referuntur, fidem omnino excedentia, si ex præsenti seculo æstimentur. Athenæus libro x i i. de ijs loquens qui luxu & delicijs olim celebres fuerunt: Νικόλαος δὲ ὁ περιπατητικὸς ἐν τῇ δεκάτῃ καὶ εἰκοστῇ τῶν ἱστοριῶν, λούκουλλόν φησιν ἀφικόμενον εἰς ῥώμην καὶ θριαμβεύσαντα, λόγον τε ἀποδόντα τοῦ πρὸς μιθριδάτην πολέμου, ἐξοκεῖλαι εἰς πολυτελῆ δίαιταν ἐκ τῆς παλαιᾶς σωφροσύνης. τρυφῆς τε πρῶτον εἰς ἅπαν ῥωμαίοις ἡγεμόνα γενέσθαι, καρπωσάμενον δυεῖν βασιλέοιν πλοῦτον μιθριδάτου καὶ τιγράνου. Nicolaus (inquit) peripateticus in decimo & uicesimo historiarum tradit, Lucullum cum Romam post expeditionem Ponticam redijsset, & ex eo bello triumphasset, rationes ad ærarium retulisse ob eius pecuniæ administrationem: quo facto se abrupta licentia ad uitam sumptuosam & elegantem ex ciuili & prisca frugalitate Romanorum contulisse, idq; exemplum Romanis prodidisse, utpote qui duorum regum opulentiam in cẽsum suum uertisset, publica uictoria ex Mithridate ac Tigrane parta ad priuata commoda usus. Ex quibus uerbis intelligimus, ut & ex locis pluribus Ciceronis orationũ, Imperatores Romanos rationes quidem speciosas ad ærarium referre solitos, sed ita tamen, ut reliquorum luculenta fragmenta apud se retinerẽt. Ne nimiũ igitur Gallicarũ rerum dispensatoribus tanquam uiris ingeniosis & solertibus publica fama plaudat. semper enim huiuscemodi fuerũt, qui ex publicis actibus immodicè crescerent,

ſcerent, ut Athenis Pericles & Phalereus. Varro lib. III. de Re ruſtica de piſcinis Luculli loquens, Contrà ad Neapolim L. Lucullus poſtquam perfodiſſet montem, ac maritimum flumen immiſiſſet in piſcinas quæ reciprocæ fuere, ipſe Neptuno non cederet de piſcatu. In Baiano aut Ardeæ tanta ardebat cura, ut architecto permiſerit ut ſuam pecuniam conſumeret, dummodo produceret ſpecus è piſcinis in mare, obiectaculo quo æſtus quotidie ab ortu lunæ ad nouam proximã introire, ac redire rurſus in mare poſſet, ac refrigerare piſcinas. Columella lib. IX. Attamen iiſdem tẽporibus quibus hanc memorabat Varro luxuriẽ, maximè laudatur ſeueritas Catonis, qui nihilominus & ipſe tutor Luculli, grãdi ære ſeſtertiûm milliũ quadringentorũ piſcinas pupilli ſui uenditabat. Tum enim celebres erant deliciæ popinales, cum ad mare deferebantur uiuaria: quorum ſtudioſiſſimi uelut antè deuictarum gentium Numantinus & Iſauricus: ita Sergius Aurata & Licinius Muræna captorum piſcium lætabantur uocabulis. Macrobius lib. III. Satur. Piſcinas autem quàm refertas habuerint precioſiſſimis piſcibus Romani illi nobiliſſimi principes L. Philippus & Hortenſius, quos Cicero piſcinarios appellat, etiam illud indiciũ eſt, quòd M. Varro in lib. de Agricultura refert, M. Catonẽ qui pòſt Vticæ perijt, cum hæres teſtamento Luculli eſſet relictus, piſces de piſcina eius quadraginta millibus uẽdidiſſe. Locus autẽ Ciceronis à Macrobio ſignificatus legitur lib. I. ad Atticum his uerbis, Sed poſteaquam primùm Clodij abſolutione, leuitatem infirmitatemq; iudiciorũ perſpexi, tum autem beatos homines (hos piſcinarios dico tuos) non obſcurè nobis inuidere, putaui mihi maiores quaſdã opes et firmiora præſidia eſſe quærenda. Plinius lib. IX. Eadem ætate prior

Piſcinæ.

Aurata.
Muræna.

Piſcinarij.

L. Muræna reliquorum piscium uiuaria inuenit, cuius deinde exemplum nobilitas secuta est, Philippus, Hortensius, Lucullus: qui exciso etiam monte iuxta Neapolim maiore impendio quàm uillam ædificauerat, Euripum & maria admisit: qua de causa magnus Pompeius Xerxem togatũ eum appellabat. quadraginta ipsius piscinæ à defuncto illo ueniere pisces. Ex antiquo tamen melius legitur, x L sestertijs è piscina defuncto illo ueniere pisces. Quare apud Columellam non millium quadringentorum, sed quadraginta legendum uidetur: quod tamen idem autor grande æs appellauit. Nos mille aureis eam summam taxamus. Idem Plinius libro eôdem, Murænarum uiuarium priuatim excogitauit C. Hirius ante alios, qui cœnis triumphalibus Cæsaris Dictatoris sex millia numero murænarũ mutua appendit. nam permutare quidem precio noluit, alia'ue merce. Huius uillam inter quàm modicum x L millibus piscinæ uendiderunt. Hoc dictum Plinij eò pertinet, quod suprà diximus de magnificentia Cæsaris. Quantum enim æstimamus reliquarum epularum apparatum fuisse, cum murænæ sex millia numero fuerint, quamuis uenales tot reperiri non possent? Verùm ille locus Plinij emendandus est partim ex uetustis, in quibus ita legitur, Huius uillam intra quàm modicum x L piscinæ uendiderunt (mille autem adiectitium uerbum est) partim ex Varrone & Macrobio. Varro libro supradicto, Illæ autem maritimæ piscinæ nobilium potius exinaniũt marsupiũ quàm replent. Primùm enim ædificãtur magno, secundò implentur magno, tertiò alũtur magno. Hirius circum piscinas suas ex ædificijs duodena millia sestertiûm capiebat: eam omnem mercedem, escis quas dabat piscibus, consumebat. nec mirum. uno tẽpore enim memini hunc

Cæſari ſex millia murænarum mutua dediſſe in pondus, & propter piſcium multitudinem quadragies ſeſtertio uillam ueniſſe. Duodena ſeſtertia Varro magnū ſumptum uocauit, nos trecentis aureis æſtimamus. ſic igitur locum Plinij lego, Huius uillam intrà quàm modicam quadragies piſcinæ uendiderunt, id eſt centum aureorum millibus. Villam intra quàm modicam intelligo minorem etiam mediocri. hoc enim modica ſignificat: quod notius eſt quam ut exempla requirantur. Verùm huius emendationis Macrobium autorem habeo, cuius hæc uerba tranſcribenda duxi ex libro ſupradicto, Autor eſt Plinius C. Cæſarem Dictatorem cum triumphales cœnas populo daret, ſex millia murænarum à C. Hirio ad pondus accepiſſe: huius Hirij uillam, quāuis non amplam aut latam, conſtat propter uiuaria quæ habuit, quadragies ſeſtertium uenundatam. Sic autem intrà quàm à Plinio dictum eſt, ut ſuprà quàm & extrà quàm dicuntur ab autoribus, & infrà quàm. Cicero, Stomachi autem partes quæ ſunt infrà quàm cibus deuoratur, dilatantur: & arteria aſpera oſtium habet adiunctū linguæ radicibus paulo ſuprà quàm ad linguā ſtomachus adnectitur. Hic locus admonere nos debet quàm Plinius corruptus ſit in huiuſmodi rerum deſcriptione, ut antea diximus. Subiungam nunc aliqua eôdem pertinentia quò illa præcedentia. Plinius lib. x. Pauonem cibi gratia Romæ primus occidit orator Hortenſius adijciali cœna ſacerdotij. ſaginare primus inſtituit circa nouiſſimum Piraticum bellum M. Aufidius Lurcho, exq; eo quæſtu reditus is ſexagena millia ſeſtertiûm habuit. Varro libro ſupradicto, Ex pauonibus M. Aufidius Lurcho ſupra ſexagena millia nummûm in anno dicitur capere. Quod Varro nummûm, Plinius ſeſtertiū dixit: ne de

Plinij loc.

Intrà quàm.

Suprà quàm.

Infrà quàm.

Plinij locus.

Pauonum precia.

Nummus & ſeſtertiū idem Romanis.

hoc postea dubitetur, quod antea diximus, nummum & sestertium idem fuisse Romanis. Quonam *modo autem uillatica pastio sexagena millia quotannis reddere uno nomine, id est, pauonum sagina, potuerit, docet* Varro *his uerbis,* Primus *hos* Q. Hortensius *augurali adijciali cœna posuisse dicitur: quem multi secuti, citò precia eorum extulerunt, ita ut oua eorum denarijs quinis ueneant, ipsi facile quinquagenis, grex cẽtenarius facilè quadragena millia sestertiũm reddat: ut quidẽ* Albutius *aiebat,* Si *in singulos ternos exigeret pullos, perfici sexagena posse.* Idẽ *paulo superius,* Hi *ad cõstituẽdos greges parãtur bona ætate, et bona forma: pascũtur omne genus obiecto frumẽto, maxime hordeo.* Itaq; *senis his dant in mẽses singulos hordei modios singulos.* Ita *ut fœtura det uberius et antequã salire incipiãt. hic à procuratore ternos pullos exigit, eosq́; cũ creuerint, quinquagenis denarijs uẽdit, ut nulla ouis hũc assequatur fructũ.* Sexagena *sestertia, quindena millia denariorum ualent, ut diximus.* Si *ergo in singula capita centenarij gregis ternos pauones reditus annui statuas, trecentos pullos habebis: quos si grandiores factos & saginatos quinquagenis denarijs uenundatos intelligas, quinadena millia denariorum in summa erũt, id est, quinquagies trecentena.* Rursus *sexagena millia sestertiũm, æstimatione nostra mille ac quingentos aureos ualẽt, et quinquaginta denarios, id est, selibram argenti, quinque coronatis æstimare solemus.* Si *igitur trecenties quinos uel quinquies trecenos aureos multiplices, mille ac quingentos in summa inuenies. ita ad nummum conuenit quod de nummo ac denario sestertijsq́; diximus.* Apud Varronem *mendosè legitur,* Itaque *senis his dant: pro,* Seius *his dat.* Seianæ *enim uillæ apud eum sit mentio, & alioquin mo-*

dius

dius sex pauonibus in mensem non sufficeret, qui uix uni sufficit, ut postea docebimus. Idem alibi de uillatica pastione Seij loquens, Certe, inquit Merula, ibi uidi greges magnos anserum, gallinarum, columbarum, gruum, pauonum, necnon glirium, piscium, aprorum, cæteræq; uenationis: ex quibus rebus scriba librarius eius in annos singulos plus quinquaginta millia è uilla capere dicebat. Axio admirante, Certe nosti, inquit, matertere meæ fundum in Sabinis, qui est ad uigesimũquartum lapidem uia Salaria à Roma. Quid ni, inquit? Atqui in hac uilla qui est ornithon, ex eo uno quinque millia scio uenisse turdorum denarijs ternis, ut sexaginta millia ea pars reddiderit eo anno uillæ: bis tantum quàm tuus fundus ducentorũ iugerũm Reate reddit. Quid? sexaginta, inquit Axius? sexaginta. sexaginta? derides? sexaginta inquam. Sed ut ad hunc bolum peruenias, opus erit tibi aut epulum aut triumphus alicuius, ut tũc fuit Scipionis Metelli: aut collegiorum cœnæ, quæ nunc innumerabiles excandefaciũt annonam macelli: reliquis annis omnibus & hanc expectabis summam. Quotus enim quisque est annus quo non uideas epulum aut triumphum, aut collegia coëpulari? qui nunc innumerabiles intẽdunt annonam. Non'ne item L. Albutius homo (ut scitis) apprimè doctus, dicebat in Albano fundum suum pastionibus semper uinci à uilla? agrum enim minus dena millia reddere, uillam plus uicena. Idem secundum mare quo loco uellet si parasset uillam, se supra centum millia uilla recepturum. Age nõ Marcus Cato nuper cum Luculli accepisset tutelam, è piscinis eius XL. millibus sestertiũm uẽdidit pisces? Ternis denarijs, id est, duodenis nũmis turdos uenisse ad epulũ adijciale dicit, id est, ære nostro denis solidis turonicis et semisse. Si igitur

quinquies duodena millia uel duodecies quina numeres, cum quinq; turdorũ millia fuerint, sexaginta millia nummorum efficies. Turdi apud nos hyeme non altiles, sed aucupio capti, & continuò occisi, ueneunt summùm senis denariolis, id est solidi semisse. Florentiæ altiles auiculas comedi adipe omnino obesas, magnitudine alaudæ, sapore admodũ suaui, quæ tribus solidis nostris emptitari dicebantur: sæpe etiam pluris. Verùm hoc adnotandum, quòd ager ducentorum iugerûm, triginta millia reddere non poterat, cum uillatica pastio sexaginta millia uno nomine redderet. Triginta millia ære nostro septingentos quinquaginta aureos ualent. Romanæ luxuriæ rationem inire in uniuersum ex Plinij uerbis possumus, qui libro VIII. de suibus loquens ita inquit, Et adhibetur ars iecori fœminarum sicut anserum: inuentum M. Apitij, fico arida saginatis, uel (ut in recentioribus libris) caryca, à satietate necatis repẽte mulsi potu dato. Neq; alio ex animali numerosior materia ganeæ: quinquaginta propè sapores, quum cæteris singuli. Hinc Censoriarum legum paginæ, interdictaq; cœnis abdomina, glandia, testiculi, uuluæ, sincipita uerrina. Placuere autem & feri uesicæ. Catonis Censoris orationes aprinum exprobrant callum. In tres tamen partes diuiso apro, media ponebant, lumbos aprinos appellata. Solidum aprum Romanorum primus in epulis apposuit P. Seruilius Rullus, pater eius Rulli qui Ciceronis in Consulatu legem agrariã promulgauit. tam propinqua origo nũc quotidianæ rei est: et hoc annales notarunt. Ex his uerbis intelligimus Plinij tempore solitum fuisse solidos apros inter fercula epularum apponere etiã in quotidianis luxuriosorũ epulis: quod etiam Seneca attestatur. Sed nihil maius est quàm ficis aridis sues saginare, & mul

Luxuriæ Romanæ.

mulsum ijs obijcere. Huiusmodi sues ex uiuarijs petebantur, quæ theriotrophia dicuntur: quale fuisse in Laurentina uilla Hortensij oratoris apud Varronem legimus. Eôdem pertinet porcus Troianus, cuius in lege Fannia sumptuaria mentio facta est, qui mensis inferebatur alijs animalibus farctus, ut olim equus ille Troianus armatis inclusis grauidus in urbem Troianam illatus esse dicitur. Sed in uerbis Plinij suprascriptis ego duo uerba emendãda sic censeo, ut legamus, Placuere autem & feri sues. Iam Catonis, &c. ex uetusti obseruatione, in quo legitur, & feris uesicam. Nusquã enim, ut arbitror, uesicæ aprinæ fit mentio inter fercula antiquæ luxuriæ. Videamus de mancipijs Romanis. Plinius lib. VII. Precium hominis in seruitio geniti maximum ad hanc diem (quod equidem comperserim) fuit grammaticæ artis Daphnidis, Cn. Pisaurense uendente, & M. Scauro principe ciuitatis III. M. DCC. sestertijs licente. Excessere hoc in nostro æuo, nec modicè, histriones, sed libertatem suã mercati, quippe cum iam apud maiores Roscius histrio III. M. D. Anniam mercasse prodatur. Sic in omnibus impreßis exemplaribus legitur, in ijs etiam quæ Hermolaus castigando Plinio obseruasse se dicit. Quo magis mirum est Hermolaum conniuentibus oculis hæc uerba prætermisisse, cum tamẽ eodem capite unum uerbum mutauerit contra fidem uetustæ lectionis, in quo ego ei non assentior. Quomodo autem summum precium hominis serui esse potest tria millia & septingenti sestertij, cum Columella lib. IIII. dicat de uinitore seruo loquens, Sed ego plurimorũ opinioni dissentiens, preciosum uinitorẽ in primis esse censeo: isq; licet sit emptus sex uel potius sestertiûm octo millibus: cum ipsum solum septem iugerûm totidem millibus nummorum par-

Theriotrophium.
Porcus Troianus.
Plinij locus.
Precia mancipiorum.
Plinij locus.

tum sit. Quod si apud Plinium sestertia genere neutro intelligas, immane erit precium, etiam præterquam quòd Latinè loquentium consuetudo refragatur, ut alibi diximus. Plutarchus in Catone maiore, Cum Babylonia supellex hæreditate ei obuenisset, ut quàmprimum uenundaretur curauit. Nullam eius uillam tectorium habuisse, nec ullum mancipium ultra mille & quingentas drachmas emisse dicit: quasi non delicatis & formosis, sed colonis ac robustis stabularijs & bubulcis sibi opus esset. Mille et quingentæ drachmæ sex millia nummorum ualent. Quod conuenit cum dicto Columellæ, qui sex uel potius octo millibus uult emi uinitorem, quem preciosum uocat, id est centum quinquaginta uel ducentis aureis nostris emptum. Liuius lib. I X. de bello Maced. de censura eiusdem Catonis loquens, In censibus quoq; accipiendis tristis & aspera in omnes ordines censura fuit. Ornamenta & uestem muliebrem, & uehicula quæ pluris quàm quindecim milliũ æris essent, in censum referre uiatores iussit. Item mãcipia minora annis X X. quæ post proximum lustrum decem millibus æris aut eo pluris uenissent: uti ea quoq; decies pluris quàm quanti essent, æstimarentur: & his rebus omnibus terni in millia æris attribuerentur. Hæc æstimatio maior est tribus millibus septingentis sestertijs: uerùm ex Liuij loco intelligimus non impune olim, id est censuræ tempore, fuisse ijs qui precia rerum ultra modum intendissent: propter quod emanauit dictum illud Plinij in loco supradicto eodẽ capite statim post uerba antedicta, Nisi siquis in hoc loco desiderat Armeniaci belli paulò antè propter Tyridatem gesti dispensatorẽ, quem Nero III. C. X X X. manumisit: sed hoc preciũ belli, non hominis fuit, tam Hercules, quàm libidinis non formæ Paronetem spadonis Seiano

iano III. M. D. *mercante à Sutorio Prisco, quam quidē iniuriam lucrifecit ille, mercatus in luctu ciuitatis, quoniā arguere nulli uacabat.* Quo in loco Peronetomi libentius legerim quàm Paronetemi: quod quid significare poßit, non uideo. πεϱονήτομος fortasse nomen spadoni accommodatum, quasi exectis genitalibus etiam infibulatus. Legimus apud Senecam in epist. ad Lucillium libro IIII. *seruos anagnostas, id est lectores literarū peritos, centū millibus nummorum emptos: quod tum maximum habebatur precium.* Anagnostæ. *Caluisius, inquit, Sabinus memoria nostra fuit diues. hic eruditus uideri uolebat.* Hanc itaq; compendiariam doctrinam excogitauit: *magna summa emit seruos, unum qui Homerum teneret, alterum qui Hesiodum.* Nouem præterea Lyricis singulos aßignauit. Postquam hæc familia illi comparata est, suasit illi Satellius stultorum diuitum arrosor, & (quod sequitur) arrisor, ut grammaticos haberet analectos. cum dixisset Sabinus centenis millibus sibi constare singulos seruos, Minoris, inquit, totidem scrinia emisses. Quin & apud Plinium ipsum eodem in libro de exemplis similitudinum loquentem ita legitur, Toranius M. Antonio iam Triumuiro eximios forma pueros, alterum in Asia genitum, alterum trans Alpes, ut geminos uendidit: tanta unitas erat. Postquam deinde sermone puerorum detecta fraude, à furente increpitus Antonio est, inter alia magnitudinem precij requirente (nam ducentis mercatus erat sestertijs) respondit uersutus ingenij mango, Ob id ipsum se tanti uendidisse, quoniam non esset mira similitudo in ullis eodem utero editis. Tranquillus de Cæsare, Seruitia recentiora politioraq; immenso precio cōparauit, & cuius etiā ipsum puderet, sic ut rationibus uetaret inferri. Proinde uel refragante exēplariū

fide

fide hunc locum Plinij ita lego, M. Scauro principe ciuitatis CCC. *millibus* DCC. *sestertijs licente. Excessere hoc in nostro æuo nec modicè histriones, sed libertatem suam mercati: quippe cum iam apud maiores Roscius histrio* CCCL. *annua meritasse prodatur, uel potius, sestertia quingenta annua meritasse. Nota enim sestertij potuit immutari in aliam notam, ut alibi sæpe, sicut tria* III, *in locum trium* CCC, *irrepserant. Meritasse autē uerbum non sine admonitione uetusti unius exemplaris lego. Quod autem sequitur, Nisi si quis in hoc loco desiderat Armeniaci belli paulò antè propter Tyridatem gesti dispensatorem,*
Plinij locus. *quem Nero* III. C. XXX. *manumisit: suspectum mendi habeo, ut fortasse centies uicies legēdum sit, hoc modo, quem Nero sester. centies uicies manumisit. nam in uetu-*
Sestertij nota. *sto* III. C. XX. *legitur. Sestertium enim antiqui longuriolis binis & semisse notabant, quam notam facile fuit in tria iota decidere. Omnino statuendum est nonnulla etiam contra fidem quantumuis uetustæ lectionis emendare, cum argumentis ad hoc ualidis impellemur: ut alibi in eodem libro, ubi Plinius exempla numerosæ sobolis ponit. Extat, inquit, in monumentis etiam medicorum, & quibus talia consectari curæ fuit, uno abortu duo puerperia egesta. In omnibus libris sic legi, præterquam in uno uetustißimo, ubi, duo dicit puerperia, legitur, cum anxiè obseruarem propter Aristotelem qui duodecim dicit lib.* VII. *de hist. animalium,* ἤδη γὰρ γινομένης διαφθορᾶς καὶ δέκα συνέβη καὶ δώδεκα ἐκπεσεῖν τὰ ἐπικυηθέντα. *Iam contigit corruptione in locis muliebribus facta, & decem & duodecim superfœtatos partus egeri. Quare hic duodecim puerperia lego. Illud eodem in loco magis suspectum habeo, quàm ut emendare ausim, Quarto partu Dacorum nota in bra-*

chio

chio redditur. Aristoteles, ἤδη δὲ ἀπέδωκε τῶν τοιούτων τι καὶ διὰ τριῶν, οἷον ἔχοντός τινος στίγμα ἐν τῷ βραχίονι, ὁ μὲν υἱὸς οὐκ ἐγένετο, ὁ δὲ υἱδοῦς ἔχων ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ συγκεχυμένον μέλαν. *Iam tale quid aliquando & in tertiam prolem rediit. siquidem habentis inusti puncti notam in brachio, filius sine ea nota natus est: ex eo uerò nepos, eodem in loco brachij nigritiem quandam confusam retulit. Plinium autem eo in loco Aristotelem esse secutũ, facile est utriusque autoris collatione iudicare, ut fortasse non Dacorum, sed uel decorum uel dedecorum legendum sit pro eo quod Aristoteles stigma dixit. Aliquando ita censui, quoad, ut interim nihil minus cogitãtibus accidit, in locum Artemidori incidi in pri.* τῶν ὀνειροκριτικῶν, *ex quo facilè & Aristotelis uerba & Plinij intelligentur. sic enim inquit,* κοινὰ μὲν οὖν ἔθη πάντων τῶν ἐθνῶν ἐστὶ ταῦτα, θεοὺς σέβεσθαι καὶ τιμᾶν, τέκνα τρέφειν, καθεύδειν νύκτωρ. ἴδια δὲ τὰ ἐθνικὰ καλοῦμεν, οἷον στίζονται παρὰ Θρᾳξὶν οἱ εὐγενεῖς παῖδες, καὶ παρὰ Γέταις δοῦλοι. *Stigmate & nota inuruntur nobiles pueri. Aristoteles de huiusmodi nota in uniuersum locutus est, tanquã suo tempore nulli ignota. Plin. de Dacis dixit quod Artemidorus de Thracibus scripsit. Plin. ipse lib. IIII. Ab Histro, inquit, in plenum omnes Scytharum sunt gentes, uariè tamen littori apposita tenuere, aliàs Getæ, Daci à Romanis dicti. Veruntamen emendationem illa superiorem insigni aliqua autoritate confirmare oportet, ne dubitandi argumẽtum cuiquam relinquamus. Audiamus igitur Macrobium lib. III. Satur. de saltatione histrionica & histrionibus ita loquentem, Cæterùm histriones non inter turpes habitos Cicero testimonio est: quem nullus ignorat Roscio & Aesopo histrionibus tam familiariter usum, ut res ratio-* Roscius & Aesopus.

nesq;

nesq; eorum sua solertia tueretur. Et certe satis constat contendere eum cum ipso histrione solitum, utrum ille sæpius eandem sententiam uarijs gestibus efficeret, an ipse per eloquentiæ copiam sermone diuerso pronunciaret. Is est Roscius qui etiã Lucio Syllæ charißimus fuit, & annulo aureo ab eodem Dictatore donatus est. Tanta autem fuit gratia & gloria, ut mercedem diurnã de publico mille denarios sine gregalibus solus acceperit. Aesopum uerò ex pari arte ducenties sestertium reliquisse filio constat. Hactenus ille. Mille denarij, quatuor millia nummûm ualent, id est centum aureos nostros: quam mercedem si per singulos dies anni accepisse Rosciũ intelligeremus, fieret summa annuæ mercedis trigintasex millia & quingenti, quæ computatione Romana sestertium quaterdecies & sexaginta millia dicitur. At ea summa tribus partibus maior est ea quam Plinius posuit, id est trecentis & quinquagenis millibus sestertiûm. Quare mille denarios diurnos suspicari poßumus Macrobium intellexisse ludorum tantum diebus accepisse Roscium. Cicero in ea oratione, quã pro Roscio habuit, mercedem publicam Roscium respuisse dicit, his uerbis; *Roscio cur tanti fuerit ut socium fraudaret, causam requiro. Egebat? imò locuples erat. debebat? imò in suis summis uersabatur. auarus erat? imò etiam antequã locuples, semper liberalißimus munificentißimusq; fuit. Proh deûm hominumq; fidem, qui* HS. CCCLIII. CCCLIII. CCCLIII. *quæstus facere noluit (nam certe* HS. CCCLIII. CCCLIII. CCCLIII. *merere & potuit & debuit) is per summam fraudem & malitiã & perfidiam* HS. LIII. *appetijt? & illa fuit pecunia immanis, hæc parauula: illa honesta, hæc sordida: illa iucũda, hæc acerba.* Cur hi numeri ter legantur, non intelligo: sed CCCLM. legendum

Salarium Rosciani Romæ.

dum puto, ut ex tribus I I I *fiat* M. *Est autem alioquin oratio illa, uel orationis fragmentum potius, & mutilatũ, & in numeris suspectum: magnam tamen fuisse mercedem* Roscij *ex eo intelligimus, quod eodẽ in loco orationis sequitur,* Decem *his annis proximis, inquit, sestertium sexagies honestissimè cõsequi potuit, noluit: laborem quæstus recepit, quæstum laboris reiecit: populo* Romano *adhuc seruire non destitit, sibi seruire iampridem destitit. hoc tu unquam* Fanni *faceres? sed si hos quæstus recipere posses, non eodem tempore & gestum & animã ageres? dic nunc te ab* Roscio HS. L I I I. *circunscriptũ esse, qui tantas & tam infinitas pecunias non propter inertiam laboris, sed propter magnificentiam liberalitatis repudiarit.* I*nfinitas pecunias* Cicero *sexagies sestertiũ appellat: nec mirum, cum centum & quinquaginta aureorum nostrorũ millia esse iam docuerimus.* Ergo *singulis annis sexcenta sestertia, hoc est quindecim aureorum millia* Roscius *merere recusauit.* Quod *tum intelligimus factum fuisse, cum diues esse cœpit, cum etiam ad extremum annulo aureo, id est* Equestri *ordine donatus sit à* Sylla. Re *autẽ acrius pensitata,* Plinij *dictũ de annuis trecentis & quinquaginta sestertijs, uel de quingentis potius, intelligo de* Roscij *mercede in seruitute existente. siquidem in eadem oratione* Ciceronis *legimus* Panurgum *seruum comœdum tanti operas suas locasse, qui* Panurgus Roscij *fuerat seruus.* Sunt *hæc uerba ex oratione transcripta,* Panurgum *tu* Saturi *proprium* Fannij *dicis fuisse: at ego totũ* Roscij *fuisse contendo.* Quod *erat enim* Fannij, *corpus est: quod erat* Roscij, *disciplina.* Facies *non erat, ars erat preciosa. nemo enim illũ ex trunco corporis spectabat, sed ex artificio comico æstimabat.* Illa *mẽbra merere per se non amplius poterant*

Aureus annulus, equestris ordinis indicium.

terant

terant XII. *æris:disciplina quæ erat ab hoc tradita, loca bat se non minus* HS. CCCLIII. *Nihil autē certi constitui potest ex illa oratione, quam non nisi impressam uidimus. In uolumine autem antiquo Orationum Ciceronis quod legere nobis cōtigit, illa oratio cum duabus alijs deerat. Quantum tamen ex illo fragmento colligi potest, Panurgus ille comœdus, qui cōmunis inter Roscium & Fannium erat, à Flauio quodam interfectus fuit, qui iudicio damni iniuriæ cōuentus, lite transactione decisa,* CCCL. *sestertia Roscio dedit pro parte sua. quare cum Fannius partem à Roscio auferre uellet tanquam in rem communē Roscius trāsegisset, Cicero primùm actionem Fannij depellere uolens, Roscium ait pro media tantum parte decidisse, quippe qui amplius neminem eo nomine petiturum non spopondisset: deinde etiam contendit Fannium alterum tantum à Flauio abstulisse eodem nomine. propter quod Plinius non frustra dixit, Excessere hoc in nostro æuo nec modicè histriones, sed libertatem suam mercati. aucto enim in immensum peculio histrionicis mercedibus, facilè libertatem quantumuis magno emebant. Quòd si quis apud Macrobium non mille denarios, sed mille nummos legat: erit summa annuæ mercedis paulò id est, quindecim tantum millibus sestertiûm maior quàm apud Plinium. Vt autem denarios mille etiam quotidianos per annum totum meruisse Roscium credam, & nihil in Macrobio mutandum censeam: facit id quod sequitur, Aesopum ex pari arte ducenties sestertium reliquisse filio. Vt enim triginta tantum annua aureorum nostrorum millia meret, oportuit eum duodeuiginti annis ut minimum artem exercuisse, ut ducenties sestertium hæredi relinqueret. Plus autem quotannis meruisse ex eo coniecturam facio,*

cio, quòd uix annis duodeuiginti uox perdurare potuit ad actus fabularum: deinde (quod maius est argumentũ) inusitato luxu uitam transegisse dicitur. Quare ut tantum luxuriæ restaret, oportuit eũ maiora multo stipendia ac magis opima fecisse, de quo elogium illud extat Plinij lib. x. his uerbis, Maximè tamen insignis est in hac memoria Clodij Aesopi Tragici histrionis patina, sexcentis sestertijs taxata, in qua posuit aues cantu aliquo aut humano sermone uocales, nummûm sex millibus singulas coëmptas: dignus prorsus filio, à quo diximus deuoratas margaritas. De filio autem lib. I X. locutus est his uerbis, cum Antonij & Cleopatræ mentionem faceret: Non ferent tamen (inquit, hanc palmam, spoliabunturq; etiam luxuriæ gloria. prior id fecerat Romæ in unionibus magnæ taxationis Clodius Aesopi tragœdi filius, relictus ab eo in amplis opibus hæres (ne triumphatu suo nimis superbiat Antonius penè histrioni comparatus) & quidem nulla spõsione ad hoc productus, quo id magis regium erat: sed ut experiretur in gloria palati quid saperent margaritæ. Atq; ut mirè placuere, ne solus hoc sciret, singulos uniones conuiuis ad sorbendũ dedit. Quo in loco non triũphatu, sed Triũuiratu lego ex uetusto libro. Docuimus suprà hanc patinã Aesopi patris quindecim millibus coronatorum nostrorum stetisse. Plinius dicit uniones magnæ taxationis filium conuiuis singulis sorbendos dedisse.. Quòd si ducenties sestertium ad id sufficere potuit, coniectura assequi possumus immanem esse summam ducẽties sestertium: præsertim cum Cicero sexagies sestertium infinitam pecuniam appellauerit. Athenæus lib. x I I I I. de quodam Amœbeo citharœdo loquens, ita inquit, Mihi uerò nihilo inferior esse uidetur antiquo illo Amœbeo, quem Aristeas

Plinij locus.

in lib. de Citharœdis scribit Athenis habitasse, domumq́; prope theatrũ habuisse: cumq́; in theatrũ cantaturus prodiret, talentum unum Atticum in dies singulos merere solitum esse, ὅν φησιν ἀριστέας ἐν τῷ περὶ κιθαρῳδῶν, ἐν ἀθήναις κατοικοῦντα, καὶ πλησίον τοῦ θεάτρου οἰκοῦντα, ὅτε ἐξέλθοι ἀσόμενος τάλαντον ἀττικὸν τῆς ἡμέρας λαμβάνειν. *Qui hoc de citharœdo Athenis merẽte credere sibi persuaserit, quid de Aesopo & Roscia Romæ credere hæsitabit, cum talentũ Atticum sexcẽtis aureis nostris ualuerit? Restat igitur ut credamus Rosciũ non minus sex & triginta millibus aureorum nostrorum meruisse annua mercede, dũtaxat publica, ut in ludis Romanis, & Megalẽsibus, Compitalitijs, Secularibus, & alijs qui publico sumptu fiebant. Nam & priuatis ludis, ut funebribus, & alijs qui à magistratibus priuato apparatu fiebant, multas etiam pecunias meruisse eos intelligimus. De publicis meminit Iuuenalis Satyra sexta,*

Si gaudet cantu, nullius fibula durat
Vocem uendentis prætoribus.—

Exemplum priuatorum est apud Tranquillum in Cæsare: Edidit spectacula uarij generis: munus gladiatorium, & ludos etiam regionatim urbe tota, & quidem per omnes linguarum histriones. Ludis Decius Laberius Eques Romanus mimum suum egit, donatus'que est quingentis sestertijs, & annulo aureo. Inde illud Iuuenalis VIII. *Satyra,*

Consumptis opibus uocem Damasippe locasti
Sippario, clamosum ageres ut phasma Catulli.

Idem Tranquillus in Augusto, Fecisse ludos se ait suo nomine quater: pro alijs magistratibus qui aut abessent, aut non sufficerent, ter & uicies: fecitq́; nõnunquam uicatim ac pluribus scenis per omnium linguarum histriones. Et

post

pôst paulum, Ad scenicas quoque & gladiatorias operas & equitibus Romanis aliquando usus est. spectandi uolu ptate teneri se neq; dißimulauit unquam, et sæpe ingenuè professus est. Itaq; corollaria & præmia alienis quoq; muneribus ac ludis & crebra & grandia de suo offerebat. Idem in Vespasiano, Ludis per quos scena Marcelliani theatri restituta dedicabatur, uetera quoq; acroamata reuocauerat: Apollinari tragœdo quadringenta, Tarpeio Diodoroq́; citharœdis ducenta, nonnullis centena: quibus minimum, quadragena sestertia super plurimas coronas aureas dedit. Ex dictis liquidò apparet unde Aesopus tan tæ luxuriæ sufficere potuerit, quanquam ante hæc tempo ra fuerit: sed quibus erat non minus studiũ artis histrionicæ: & maius fortasse, quo magis primores urbis Romæ po pulum huiusmodi spectaculis conciliare sibi conabantur, eo tempore quo omnia in populi erant potestate. Quãtam enim esse eam munificentiam putamus, quæ unico histrioni una donatione decem millia aureorũ dederit? quanquã Cæsar Laberio quarta parte plus dedit. Hanc tamẽ Aesopi prodigentiam Apitius nepotinis helluationibus exuperasse dicitur, ob quod in prouerbium Apitianæ cœnæ uenerunt: de quo Martialis in quinto Epigrammatum: Apitij luxus perditißimi.

Dederas Apiti bis trecenties uentri:
Sed adhuc supererat centies tibi laxum.
Hoc tu grauatus, ne famem & sitim ferres,
Summa uenenum potione duxisti.

Quod perinde est ac si diceret, Apiti sexcenties sestertium, id est quindecies centena aureorum millia (de nostris semper loquor, iisq́; coronatis) inexplebili illa inglu uie helluatus, cũ posses adhuc ducentis quinquaginta mil-

libus (quod centies laxum appellat) uitam lauto & elegãti uictu producere: tamen uenenum miser hausisti, ne patrimonio tanto superesses, quod iamiam te deserturum uidebatur. Longè autem falsus est in hoc Calderinus, qui bis trecenties pro sex millibus uel sexcentis millibus intellexit: cum septingenties cẽtena millia Martialis significauerit: quomodo & alibi secundo Epigrammatum.

Illa illa diues mortua est Secundilla,
Centena decies quæ tibi dedit dotis.

Millia enim subaudiendum, ut apud Iuuenalem,

–Et ritu decies centena dabuntur
Antiquo.–

Quomodo idem alibi,

Optima sed quare Cæsonia teste marito?
Bis quingenta dedit: tanti uocat ille pudicam.

Decies cẽtena. Id est decies cẽtena millia, quod decies sestertium dicitur. Plinius propterea Apitium nepotum omnium altissimum gurgitem appellat lib. x. *Phœnicopteri linguam præcipui saporis esse Apitius docuit, nepotũ omnium altissimus gurges.* Et in ix. *M. Apitius ad omne luxus ingenium mirus.* Suidas, ἀπίκιος μάρκος, οὗ διαρκὲς μυρίον ὄνομα ἐπί τε ἀσωτίᾳ καὶ πολυτελείᾳ, ἱκανὰς μυριάδας ἀργυρίου καταναλώσας εἰς τὴν γαστέρα. Apitius Marcus, cuius adhuc nomen perdurat in luxum & inusitatos sumptus insigne, multas argẽti myriadas in uentrem absumpsit. Martialis ex Seneca sumpsisse id uidetur, qui libro de Consolatione ad matrem Albinam ita inquit, *Apitius nostra memoria uixit, qui in ea urbe ex qua aliquando philosophi uelut corruptores iuuentutis abire iussi sunt, scientiam popinæ professus, disciplina sua seculum infecit: cuius exitum nosse operæpretium est: Cum sestertium millies in culinam congessisset,*

Apitius popinæ professor.

cum

cum tot congiaria principum, & ingens Capitolij uectigal singulis comessationibus hausisset, ære alieno oppressus, rationes suas tunc primùm coactus inspexit: superfuturum sibi sestertium centies computauit: & uelut in ultima fame uicturus, in sestertio centies si uixisset, ueneno uitam finiuit. Quanta luxuria erat, cui sestertium cẽties egestas fuit|? imò putat pecuniæ modum ad rem pertinere. (sic enim lego) Sestertium centies aliquis extimuit: & quod alij uoto petunt, ueneno fugit. Hactenus Seneca: quem si secutus est Martialis, ut mihi uidetur, apud Martialem nõ bis trecenties, sed ter trecenties legi debet. Is Apitius Tyberij tempore fuit, ut ex nonagesima epistola eiusdem Senecæ ad Lucillium patet, his uerbis, Mullum ingentis formæ Tyberius Cæsar missum sibi, cum in macellum deferri, & uenire iussisset: Amici, inquit, omnia me fallunt, nisi istum mullum aut Apitius emerit, aut Publius Octauius. Vltra spem illi coniectura processit. licitati sunt, uicit Octauius: & ingẽtem consecutus est inter suos gloriã, cum quinque sestertijs emisset piscem, quem Cæsar uendiderat, ne Apitius quidem emerat. Idem Martialis in eodem quinto,

Infusum sibi nuper à patrono
Plenum Maxime centies Syriscus,
In sellariolis uagus popinis
Circa balnea quattuor peregit.
O' quanta est gula centies comesse?

Admiratur gulam quæ ducenta et quinquaginta millia aureorum uorare potuerit. Non omittendũ uidetur id quod à Plinio eodem loco dicitur: sed quia locus ille uulgò corruptè legitur, ideo eum ex animi mei sententia obseruatis ueteribus libris referam. Asinius, inquit, Celer è Plinij locus.

Precium mulli piscis.

Consularibus hoc pisce prodigus Claudio principe, unum mercatus sester. octo millibus: quæ reputatio aufert trãsuersum animum ad contemplationem eorum qui in conquestione luxus coquos emi singulos pluris quàm equos quiritabant. At nunc coci triumphorum precijs parantur, & cocorũ pisces: nullusq; propè iam mortalis æstimatur pluris, quàm qui peritißimè censum domini mergit. [Meminit Liuius libro nono de bello Maced. de triumpho Manlij loquens, Epulæ quoq; ipsæ & cura & sumptu maiori apparari cœptæ. Tum cocus, uilißimum antiquis mãcipium & æstimatione & usu, in precio esse: & quod ministeriũ fuerat, ars haberi cœpta: uix tamen illa quæ tum conspiciebantur, semina erãt futuræ luxuriæ. Hæc uerba congruũt cum Pliniano dicto, qui triumphorum precijs cocos emptitatos principum Romanorum temporibus admiratur, cũ olim Cato & alij seueriores urbis magistratus conciones

Quirito.

queribundas ad populum haberent (quod quiritare à crebra Quiritium appellatione uocatur) ob id quòd ineunte luxuria, coci iam equorum precijs pararẽtur. Octo mullia nummûm ducentos aureos æstimare solemus: uerùm apud Macrobium non octo millia legitur, sed septem. Asinius, inquit, Celer uir Consularis, ut Samonicus refert, mullum unum septem millibus nummûm mercatus est. In qua re luxuriam illius seculi licet æstimare, quòd Plinius secundus temporibus suis negat facilè mullum repertũ qui duas pondo libras excederet: at nunc & maioris ponderis passim uidemus, & precia hæc insana nescimus. Hactenus Macrobius. Iuuenalis de hoc dubitans Satyra quarta ita inquit,

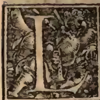
—Mullum sex millibus emit
Aequantem sanè paribus sestertia libris,

Vt

Vt perhibent qui de magnis maiora loquuntur.
Ita in cõtrouersia apud autores duo millia manẽt. Cocum igitur Plinius antiqua æstimatione non pluris æstimauit, quàm ducentis aureis, quanti Columella uinitorẽ uult emi. non igitur precium hominis maximum tria millia & septingenti sunt sestertij, ut suprà docuimus: sed treceta mil lia. Multa huiusce generis restabãt, nisi hic liber iusta iam magnitudine excreuisset. Quare hactenus de nummo æreo argenteoq́; dictum sit, quorum explicationem aurea (ut ita dicam) cõmentatio excipiet, ampliore ipsa orsu ac tere tiore filo supradictis attexenda.

GVLIELMI BVDAEI PARISIENSIS, CONSILIARII REG. DE ASSE ET PARTIBVS EIVS,

LIBER III.

ONGVM iam iter emẽsis partim remigio, partim uelificatu, cũ scopulos omneis præteruecti uideremur, Plinius nobis manus improuisus iniecit, ac consistere coactos, etiã propemodum retro cõuersis uelis inhibuit: apud quẽ lib. XXXIII. sic legitur, Aureus nummus post annos LXII. percussus est quàm argenteus: ita ut scrupulum ualeret sestertios uicenos, quod efficit in libras ratione sestertij qui tunc erat, sestertios nongentos. Post hæc placuit X, L. millia signari ex auri li

Aureus nummus.

ri libris: paulatim'que principes imminuêre pondus: minutißimè uero ad x L v. millia. Si enim hæc uerba emendata sunt, causam haud dico quin stylum uertere cogar, omniaq; retexere quæ magno cum labore adhuc comprobasse uideor. Etenim cum duodenæ sint unciæ in libra Romana, & in uncia, quaterna & uicena scrupula: fiũt in asse scrupula ducenta octoginta octo. est enim scrupulũ, ducẽtesima octogesimaoctaua pars aßis, ut inquit Columella. Si ergo scrupulum auri uicenos sestertios ualet, & uicenario numerum illum multiplicemus, fiet summa quinque millia septingẽti sexaginta sestertij: quibus si semunciam addamus, ut sit libra centenaria quam antè instituimus, fient sex millia sestertiûm. siquidẽ quatuor drachmæ, id est semuncia, x i i. scrupula ualent: quæ uicies multiplicata, ducentos quadraginta efficiunt. ita fiunt sestertij sex millia, uel denarij mille & quingenti in auri libra. quæ ratio prorsus cũ Pliniano dicto discrepat. Deinde quod sequitur, Post hæc placuit x L. millia signari ex auri libris: quonam modo explicari potest? Nam si nongenti sestertij in libra, quonam modo x L. millia? Quod si millia æris intelligere libeat, non ideo magis negocium procedet: cum x L. millia æris, sedecim millia nummûm ualeant. Et ea ratio quam sequimur, x v. millia æris, auri librã ualere deprehendit. siquidem auri scrupulum uicenis sestertijs ualet. In hoc nodo dissoluendo cum diu æstuarim, nihil comminisci potui quo locum hunc certò restituerem. Morem autem antiquus fuisse nouimus, ut non modò numeros notulis significarẽt exarandi compendia sectantes, ut nos quoq; facimus: sed etiam ut denarios & sestertios & sestertia proprijs quodq; notis scriberent. Priscianus etiã illas in Verrinis Ciceronis ad tempora sua extitisse testatur:

Scrupulum.

Notæ nummorum antiquæ.

tur: quanquam Prisciani opusculum illud de numeris & ponderibus esse non puto, ut antea dixi. Lubricam autem scribendi rationem illam notulariam fuisse, ex eo conijcere possumus, quòd mille per M puram scribebant: & per eandem literam singulis apostrophis hinc & inde circunscriptam, decem millia: eaq; rursus sic multiplicabant per apostrophos, ut centum millia significare uolentes, I literam unitatis notam, ternis utrinque apostrophis cingerent. Apostrophus autem dextera, similis est omnino literæ c, quæ tertia est in alphabeto, qua numerus cētenarius, ut nunc, sic olim notabatur. Ita facile fuit uel duas uel tres apostrophos pro duobus aut tribus c fallere, id est pro ducētis & trecentis: apud eos quidem qui rationem numerorū antiquariam ignorarēt. Quanquam & is autor, siue Priscianus siue alius fuit, parum sibi constare uideatur in ijs notulis declarandis. Iam apud Valerium Probum X litera quæ tertia est à fine alphabeti nostri, nota est denarij nummi, addita tamen à dextro latere uirgula transuersa: eademq; litera pura, id est sine uirgula, nota est decem millium, apud Priscianum autem utrinq; apostropho circunscripta. Idem Probus addit, quamlibet numerorum figuram, si ei præponatur linea ex trāsuerso directa, tot significare millenarios, quot per se ac pura unitatū nota est, ut uerbi gratia, I mille, & V quinque millia, & X decē millia, & itidem alias literas. Id quod mihi tractum à Græcorum more uidetur. Quare simile ueri est numeros antiquorum autorum ad nostram ætatem magna ex parte corruptos peruenisse, qui quidē notis scripti fuerunt. Librariorum enim ignorantiæ, & sæpius incuriæ, accessit emēdatorū uel temeritas, uel hallucinatio: qualis est illa apud Tranquillum de cēsu Senatorio, quā antea adnotauimus.

Marginalia: ,M, — ,,,I,,, — X~ — –I — –V — –X

Multos apud Plinium locos huiusmodi deprehendimus, quorum partim expliciti sunt, partim pòst explicabũtur. De asino uidimus quadringẽtis sestertijs empto apud Varronem, apud Plinium nummis totidem: & itidem de auiculis uocalibus. Notabo nunc etiã alios duos, interea dum & alij in ordinem suum reijciuntur. Apud Plinium igitur lib. XII. de citrinis mensis ita legitur: Extant hodie M. Ciceronis, in illa paupertate, &, quod magis mirum est, illo æuo, emptæ libris X I. cũ his memorantur & Galli Asinij, quæ libris X I. uenũdatæ sunt, et duæ à Iuba Rege uẽdente: quarum alteri precium fuit libris X V. alteri paulo minus. Interijt nuper incendio quam Cethegus decedens libris X I I I I. permutauerat, lati fundi taxatione si quis prædia tanti mercari malit. Sic quidẽ legitur in codicibus Venetæ impreßionis etiam antiquæ, quam Hermolaus secutum se esse testatus est, qui tantum ipse admonito latifundij pro lati fundi legendum esse, nihil præterea dixit. Ego impressos codices cum antiquis conferens, ita in duobus legi: Et quod magis mirum est, illo æuo emptæ his memoratur, & Galli Asinij X I. uenũdatæ. Et rursus, incendio, ac tegus descendens his permutati lati fundi taxatione. His autem pro sestertijs legi, facile est conijcere, quod uerbum antiqui interdum per aspirationem & s literam sic scribebãt, HS. quod duas libras & semis significabat. aspiratio autem ex duplici I I. cõstat. Hunc locum igitur sic restituẽdum puto ex uetustæ lectionis obseruatione, Extant hodie M. Ciceronis in illa paupertate, &, quod magis mirum est, illo æuo, emptæ sestertijs X I. Memorãtur & Galli Asinij sestertijs X I. uenundatæ. sunt & duæ à Iuba Rege pendentes, quarum alteri precium fuit sester. X I I. alteri paulo minus. interijt nuper incẽdio attegijs descendẽs

Plinij locus.

sester

sestertijs x i i i i.*permutata latifundij taxatione. In mentione autem* Ciceronis *antiqui codices sestertijs tantū habent sine numeri adiectione. Cæterùm uidere est pauculis in uersibus quot errata fuerint. Attegijs autem legendū puto pro Maurorum casulis: quod non sine stomacho à Plinio dictum est, ut ex supellectili rusticæ domunculæ mensa sestertijs* x i i i i. *parata sit, id est trecētis quinquaginta aureis, quod* Plinius *precium appellat latifundij, id est agri latè patentis.* Iuuenalis *Satyra decimaquarta,* Attegiæ.

Dirue Maurorum *attegias.*

Apud eundem Plin. *lib.* x i x. *in prædictis exemplaribus ita legitur, ubi hortorum meminit,* E*tiam'ne in herbis discrimen inuentum est? olusq; differentiam facere, in cibo etiam uno asse uenali? & in his aliqua quoque sibi nasci tribus negant: caule in tantum signato, ut pauperis mensa non capiat. syluestres fecerat natura horridos, ut quisque demeteret paßim: ecce altiles spectantur asparagi, &* Rauenna *ternis libris rependit. Hæc uerba* Hermolaus, *& qui ante eum* Plinium *emendauere, pari cōniuentia transmiserunt: cum tamen quædam ex antiquis exemplaribus emendari potuerint, quibus obseruatis sic legere locum hunc institui,* E*tiam'ne in herbis discrimen inuentum est? opes'que differentiam fecere in cibo etiam uno asse uenali: & in his aliqua quoque sibi nasci tribus negant: caule in tantum saginato, ut pauperis mensa non capiat.* S*yluestres fecerat natura corrudas, ut quisque demeteret paßim: ecce altiles spectantur asparagi.* S*aginatum caulem dixit* Plinius, *non signatum, ut altiles uerbum satis significat. antiqua autem exemplaria horridas non horridos habent, & opus nō olus, & fecere nō facere in uetustissimo legimus.* Plinius *ipse alio loco eodem in libro,* Hor- Plin. locus.

torum

torum iudicauimus corrudam: hunc intelligimus ſylueſtrẽ aſparagum. Ex *his uerbis ſatis apparet* Plinium *loco ſuperiore corrudas non horridos ſcripſiſſe.* Idem, *Omniũ hortenſiorum laudatiſsima cura aſparagis. de origine eorum in ſylueſtribus curis abunde dictum.* Eſt *& aliud genus incultius aſparago, mitius corruda, paßim etiam in montibus naſcens, refertis ſuperioris* Germaniæ *campis, nõ inſcito* Tyberij Cæſaris *dicto, herbam ibi quandam naſci ſimilimam aſparago, uel (ut in antiquis codicibus) nõ infaceto* Tyberij Cæſaris *dicto.* Cæterùm *quod ſequitur in ſuperiore loco,* Et Rauenna *ternis libris rependit: haud ſcio an ternis ſeſtertijs rependit, legi debeat, uel ternis nummis.* Plinius *alibi,* Nullum *gratius ijs ſolũ quàm* Rauentinum. Quòd *ſi ternis libris legamus, ad pondus referendum eſt: propterea quòd ſaginatos & altiles appellauit: ſed illud non conuenit, propter uerba quæ ſequuntur:* Heu *prodigia uentris: mirum eſſet non licere carduis pecori ueſci, non licet plebi.* Vt *autem libris pro aßibus intelligam, adduci non poſſum, cum legiſſe me non meminerim, nec id precium eſſet quod plebem à macello arceret.* E *iuſdem autem annonæ fuit duracina perſica tricenis nummis aut uicenis uenire, & aſparagos ſingulos ternis nummis.* In *eodem capite obiter & alia emendabimus,* Aues *ultra* Phaſidem *amnem peti, nec fabuloſo quidem terrore tutas, imò ſic precioſiores: alias in* Numidia *atque* Aethiopia *in ſepulchris aucupari: aut pugnare cum feris: mandi ab eo cupientem, quod mandat alius.* Lego *ex antiquis,* Alias *in* Numidiæ *atque* Aethiopiæ *ſepulchra, aut depugnare cum feris, mandi'que, capientem quod mandat alius.* Sic *enim ſenſus argutior, & magis* Plinianus. Ibidem, Hortorum Cato *prædicat caules, hinc primùm*

Plin. locus.

agricolæ existimabantur prisci. Et sic statim faciebant iudicium numquæ esset in domo materfamilias (etenim hæc cura fœminæ dicebatur) ubi indiligens esset hortus. Lego *ex antiquis,* Et sic statim faciebant iudicium, nequam esse in domo matremfamilias, id est parum frugi, nec ad rē augendam acrem. hoc enim nequam significat, ut seruos nequam dicebant qui bonæ frugi non essent. Et paulo inferius, Nam carnis desideria etiam erant in exprobratione. Nequam. Legendum, gari, id est liquaminis. Respondet enim præcedenti membro, Damnantes pulmentaria quæ alio egerent pulmētario. Et rursus inferius, Hortos uillæ iungendos nō est dubium, riuosq; maximè habendos, si contingat, profluo amne. si minus, è puteo pertica organis'ue pneumaticis tollendo non hausto rigando. Lego, Si contingat, præfluo amne: si minus, è puteo pertica organis'ue pneumaticis uel tollenonum haustu rigando. Liuius libro VIII. de bello Maced. circa principium, Collectis rursus animis, in arietes tollenonibus libramenta plumbi aut saxorum stipites robustos incutiebant. Huiusmodi tollenonum meminit Tollenones. Vegetius libro quarto. Dicuntur & tollones à quibusdam, à tollendis rebus uel hominibus. hic autem à Plinio pro eo haustorio accipitur quod à Græcis ccloneum dicitur. In uetusto codice tollon nouum legitur, in alijs uel tollendo non: ex quibus facile erat conijcere tollenonum esse legendum. Sunt & alia in eodē capite mendosa, quæ intacta ideo relinquenda duxi, quia comminisci nihil potui: aliqua etiam uix digna quæ attingantur, ut illud in quo Hermolaus conflictatus est, In remedio saturnica signa: ubi Saturica ex uetustissimo lego pro Satyrica, more antiquo. Quod autē sequitur, Tot generibus usq; ad infimam plebē descendente anima: legendū mihi uidetur annona,

nona,etiam si nulla autoritate exemplaris ducas. Hæc autem ideo commemoranda duxi,ut labefactatam esse exemplarium Plinianorum fidem lectores meritò iudicare possint, qui hæc & huiuscemodi alia toto hoc opere sparsa accuratè perpenderint:nec unius aut alterius loci autoritate rebus contestatißimis fidem derogandam esse: quanquam dictum Plinij supradictum huiusmodi est,ut res ipsa & mutilatum & corruptum esse locum clamitet, cũ eius loci membra mutuò collidãtur. Si enim auri scrupulum uicenis sestertijs ualuit,quonam tandem modo in libra sestertij tantum nongenti: sed sint sanè nõgenti in libra sestertij, quî igitur fieri potest ut à noningentis ad x L. millia peruentum sit? Quare relinquetur ut Plinius hoc in loco suo sibi testimonio refellatur & concidat. In uno ueneran dæ uetustatis libro ita legebatur, Quod efficit in libras ratione sestertij qui tunc erant D. nõgenti:post hæc placuit, x. x L. signari ex auri libris. ex quo conijcio non millia x L. sed nummos Plinium reliquisse scriptum, & locum mutilatum post uerbum sestertij. In omnibus enim libris antiquis, erant pluraliter legitur, & x L. signari, nõ x L. millia. Quàm autem ancipites notæ fuerint inter nummos & millia, patuit ex supradictis. Nec eò tamen pertinet longa hæc disputatio, ut ueritatis assertionem in hoc loco positam putem, aleamq; huius operis in hoc uno cardine uerti. Nec enim usqueadeo exilibus argumentis nixus sum, ut si Plinius ipse reuiuiscat, & hunc locum agnoscere uelit ita ut lectitatur, aut si dies olim forte autographũ Plinij, aut eius ætatis uolumen æquale protulerit (ut id fieri posse credamus) non ipsi etiam Plinio iudicem ferre ausim uniuersam antiquitatem, ni hoc perperam ac falsò scriptum sit, ut & alia quædam quæ postea dicẽtur. Dixi suprà argen

tea me nomusmata Romanorum diligenter expēdisse, ut id quod ratiocinatione & autoritate uetusta colligebā, reapse quoque comprobarem. In auro itidem faciendū quum statuissem, quatuor & uiginti nomusmata (tot enim aurea eoq́; plura habebam) in altera lance posui, & ex aduerso sex uncias nostras statui. Quo facto, cum leuius aurum esse inuenirem, grossulorum duorum additamento cum paucu lominutijs, rem ad æquilibrium perduxi. has minutias nostrates grana uocant: nos momenta Latinè appellare possumus. hæc quatuor & uiginti sunt in denario nostro, quod scrupulum Latinè uocitatur. Quomodo enim in uncia Latina quatuor & uiginti sunt scrupula, sic in nostra quatuor & uiginti denarij: & ut drachma tria scrupula pendet, sic grossus tres denarios. Verùm hæc nomusmata cū singillatim pēsitarē, in ijs fuerūt Tyberij Augusti duo, in quibus effigies parū iconice uidebātur: unum hac inscriptione: Tyb. Cæs. diui Aug. Augustus. & in auersa facie, Pontif. Max. ubi simulachrū sedens. Alterum utrinq; effigiem habebat, ut eodem habitu, sic sibi dißimulem, cum hoc elogio notis scripto, Tyberius Cæsar Augustus Tribunitiæ potestatis quindecies. & in altera parte, Tyberius Cæsar diui filius. Singulorū pondus erat didrachmū, id est denarij bini, argētei quadrigati, de quibus antè diximus. Alterū fuit male imitatū, sed quod Augusti fuisse ex indice cognouimus, qui fuit huiusmodi, quatenus legi per uetustatem potuit, Cæsar Aug. Pater patriæ. & in postica facie, Cæsari Augusto. Hoc quanquā attritum, grauißimum tamen inuenimus, ut bina argentea traheret. Aliud eiusdem principis erat iconica effigie, qualis uulgò agnoscitur, à postica parte quadrigatum, dicterio tetragrammato in infimo margine, S. P. Q. R. significāte Senatū populumq́; Romanū. & in auersa parte nomen principis ipsius erat.

Aurea nomismata expensa.

Grana.
Momenta.
Denarius.

Grossus.

hoc

hoc iusto pondere leuius erat circiter granulis duobus, sed ita, ut detritum diceres quod ponderi deerat. Erat unum *eiusdem* Augusti & Antonij in Triumuiratu *percussum, utrinque effigie insigne : ijsdem elogijs quibus & argenteum illud cuius inter argentea meminimus, nec decoris characteribus, & cætera inscitè assimulatum, pondere nõ detrito, sed iniquo, imminuto sex momentis.* Incidit in *manus meas et aliud in quo erat* Augusti *effigies pulchrè expressa, hoc titulo,* S. P. Q. R. *Cæsari* Augusto Cos. XI. *trib.* Pot. VI. *& in tergo,* Ciuib. *& sign.* Milit. *à* Part. Recup. *percussum in memoriam signorum quæ cum* Crasso *amissa erant, & postea* Augusto *à* Parthis *remissa sunt cum captiuis.* Appendi *& aliorum principum, in queis et* Tyberij *Claudij* Augusti, *eleganter percussum, hoc epigrammate,* Tyb. *Claud.* Cæs. *Ger.* IM. TR. P. *iconicum, cuius imaginem ex* Tranquillo *agnosceres : à tergo hoc elogio,* Constantiæ *Augusti. quod quanquam detritũ, pondus tamen iustum asseruauerat.* Appendi *&* Neronis *Cæsaris & iconica et scitè percussa hoc indice,* Nero *Cæsar Aug.* Imp. *in postica facie spicea erat corona, intus quatuor habens literas ex senatusconsulto significantes decretam ei coronã, ambiente extrorsus hoc elogio,* Põtif. *Max.* TR. PO. VI. Cos. IIII. *iusto pondere aliquanto leuiora.* Vnum *præterea* Galbæ Neronis *successoris iconicè effictum, cum corona spicea ambiente marginem, in auersa facie octo literarum elogio hoc significante,* Senatus *po.q;* Romanus *ob ciues seruatos, leuius etiã aliquãto* Neronianis. Habui *tũ &* Vespasiani *superciliosa fronte, & nitẽtis uultu.* Habui *&* Neruæ *et* Traiani Hadrianiq; *principũ, elegãter quidem expressa, sed põdere leuiuscula, octonis circiter detractis minutijs. suus unicuique index erat,*

Nomismata prisca.

erat supra dictis titulosior, ut in Neruæ, Imp. *Cæsar,* Ner*ua* Traian. Aug. Ger. P. M. TR. PO. COS. II. P. P. Im*perator Cæsar* Nerua *Traianus, Augustus* Germanicus, Pontifex Max. *Tribunitiæ potestatis, Consul iterum,* Pa*ter patriæ. Et in Traiani itidem, nisi quòd Dacici titulus accesserat.* In *cuius postica facie statua equestris erat hastam intorquens accuratè expressa, equo uehens incitato, cũ honorifico hoc elogio,* S. P. Q. R. *optimo principi.* Hoc *nomisma, omnium quæ uidi, pulcherrimum erat, & facie augustißima, secundum quod* Hadriani *successoris eius nomisma principalem dignationem atque autoritatem augustam præferre maximè uidebatur: quod etiam ipsum equestrem statuã habebat, equo non pugnaci, sed uiatorio insidentem.* Cernere *erat asturconem tollutim gradientem, & uelut à longis itineribus strigosum, credo, ut princeps terrarum peragrator intelligeretur. sic enim appellatus est.* Appendi *etiam* Antonini *pij:* M. Antonini *cognomento* Philosophi: *Aurelij & Seueri, imminutiore sensim pondere.* In *quibusdam à tergo est pro elogio liberalitas Augusti, in Aureliano hilaritas, in* Seueriano *æternitas imperij, & in* Lucij Veri *Victoria Augusti alata.* M. Antonini Phi*losophi huiusmodi titulum habebat,* M. *Aurelius Cæsar* Aug. *Pij filius, tribunitiæ potestatis tertiũ, Consul iterũ. & in auersa facie Cõcordiæ simulachrum, brachijs leniter expaßis, cuius latera altrinsecus cingebãt chamateræ pusillæ singulæ, inuicem auersantes, quibus utraq; manu lacinias stolæ porrigere Cõcordia uisebatur.* Hic M. Philosophus, *qui* Verus *ab* Eusebio *appellatur & ab* Eutropio, *Aurelius etiam dictus est* Antonini Pij *adoptione, ut autor est* Capitolinus, *qui etiam* Faustinæ *uxoris nomine nummum percußit hoc indice,* Faustina *Augusta,* Pij Au-

Concordiæ simulachrum.

r gusti

gusti filia. Hæc ideo enarraui uerbosè fortasse, quòd hodie huiusmodi multa circunferuntur nomismata, ex quibus iudicium fieri uolo, si quid aut falsò aut temere censuisse uisus sim. neque enim de meis tantummodo iudicio facto acquieui. Aureum autem Romanū Attici nummi instar percussum fuisse existimare debemus, coniectura ab argento

Aureus Attic' stater.

nummo sumpta, de quo antè dictū est. At aureus Atticus, qui stater ab eis appellatur, pondere didrachmus erat, ut autor est Pollux lib. IIII. de uocabulis rerum, ὁ δὲ χρυσοῦς στατὴρ δύο εἶχε δραχμὰς ἀττικάς. Aureus, inquit, nummus duas drachmas Atticas habebat. de quo etiam infrà nonnihil dicetur.

Libra auri in iure.

Existimo staterem esse quod in iure libra auri uocatur, ut in lege Omnes, in Cod. Iustiniani in tractatu de appel. & in l. Illustres, de modo mulctarum. Plus est enim auri uncia, quàm auri libra, ut ibidem liquet, & inferius dicetur, si locus occurrerit. Quare cum denarium Romanum drachmali pondere fuisse cōstet, aureum quoque Romanum didrachmum, id est duorum denariorum pondere percussum fuisse meritò iudicare debemus. quanquam quid opus est argumētis, cum nummi ipsi extent uetustatis symbola aßeruantes, ne imponere nobis nouitij pro ueteranis poßint? proinde cum libra Romana sex & nonaginta drachmarum fuerit, duodequinquaginta nummi didrachmi ex ea factitati sunt à principio: quibus si semunciam addideris, id est quatuor drachmas, ut ex libra fiat plena mna (cum libram & minam in re nummaria idem fuiße docuerimus) erūt in libra quinquaginta omnino no-

Plinij loc.

mismata: ut apud Plinium quinquaginta potius quàm quadraginta legendū sit. siquidem (ut dixi) cum illa nomismata uniuersa quatuor & uiginti expēsarem, & unius nūmi loco pōdusculum didrachmum (großum nūc appellamus) adderem

adderem, minimo minus sex uncias in æquilibrio tenebam, hoc est libræ nostræ argentariæ dodrantem. Ex quo intelligimus quinquagenos olim aureos in singulis libris fuisse, duntaxat iusti ac legitimi nomismatis. Vetustos autem nummos extare, præter ea quæ dicta sunt, etiã Pomponius Iurisc͞osultus admonere nos potest, qui lib. VII. Digestorum sub titulo de usufructu sic inquit, Nomismatum aureorum uel argenteorum ueterum quibus pro gemmis uti solent, ususfructus legari potest. Auaritia autem principum, uel temporũ iniquitate immunutio p͞oderis postea inualuit. Id quod hodie apud nos, quanquam admurmurãte hominum sermone, nihilo minus factitatur. In aureis enim nostris binûm ternumq; mom͞etorum intertrim͞etum lege quoq; admittitur. remedium uiri monetales appellant. id quod primûm clem͞etia edictali nummulariorum mãcipibus indultum, ne cui fraudi esset si quis nummus ex multis leuiusculus fefellisset, auaritia pro iure suo sumpsit, ita ut nulli iã iusto priscoq; p͞odere sign͞etur: & qui priscorum extant, aut ostentationis gratia in delicijs habeantur, aut prius accisi demũ in c͞omercia & ad collybum prodeant. Hinc fit ut coronati qui Cruciati cognominãtur, iam c͞omerciales n͞o sint, utpote superp͞odiales. Quòd si tam animosè principes imminutæ monetæ crimina exercerent, quàm imminutæ maiestatis exerc͞et, melius cũ rebus humanis ageretur, & minus fallerẽt adulteratores nũmi, quorũ iam ipsorũ crimen multitudine reorũ, & interdũ pot͞etia atrox esse desijt. Sed sic est ferè in omni parte sui Resp. nostra, ut primorũ arbitrio (ne dicã libidine) n͞o legũ præscripto gubernetur: quarũ legũ nulla tot, tãtis, tamq; terrificis uinculis adstricta unquam memoria nostra fuit sanctio, ut n͞o quilibet in aula ordines ductantiũ, aut resolue-

DE RE NVMMARIA.

re aut rescindere aut abrumpere non toto anno uertente potuerit. Romani autem nummi imminutionem sic colligo. In uncia (ut dixi) nostrates grossulos octo ponūt, ut Romani octo drachmas, & ternos in grossulo denarios, qui Latinè scrupuli dicuntur: in singulis autem denarijs uicenaquaterna grana momenta'ue, pro quibus & ulterioribus minutijs uerbum Latinum aßignare non possumus. In uncia igitur quatuor & uiginti denarios ponimus, & granula seu momenta quingēta septuagintasex, id est quater & uicies quatuor & uiginti. At Romani quaternos aureos in uncias signabant, & argenteos octonos. siquidem argentei bini singulos aureos æquant pondere. Ita quater duodenos in libras signasse deprehenduntur, id est in duodecim uncias, & binos ex semuncia, quæ minæ, id est libræ argentariæ accedit. Sic numerus quinquagenarius in libram impleri deprehenditur. Agedum igitur fac ex quolibet nummo in argyrocopio, id est in officina argentaria detracta esse octo granula (quandoquidem hanc deceßionem in recentioribus ferè deprehendimus) detrimenti scrupulum unum in ternis nummis inuenies, & in denis octonis scrupula sex, id est aureum unum, & duos aureos in tricenissenis, & in quadragenisquinis duos aureos & semißē, & in quinquagenis eo amplius aurei quadrantem. Quòd si sesquiplam huius detractionem posueris, ut in singulos nummos duodena granula decesserint, in libras quinquageniquaterni nummi signari potuerūt, ita ut eo amplius sextantes lucrifierent. huiusmodi autem ætate Plinij signatos fuisse affirmare nō dubitem. quippe cū Tyberianis & Claudianis ut grauißimis aliorū principum nummos opponerem, non antè, quàm decimū granum addidi, prægrauare illi Vespasiani nummum destiterunt

runt, cum interim collybo detritus non uideretur. Quod ne comminisci uidear, à tergo in eo nummo annonam esse dico. quãquam in nummo Domitiani nihil didrachmo, id est ponderi iusto deerat: scitè quidem ipso aßimulato, & in quo ultuosam faciem agnosceres, Vespasianum genitorem lineamentis omnibus referentem. Illud Augustale ob Parthica signa percußum, duo amplius grana auctarij habebat. In Neruæ & Aurelij leuiter quidem detritis undecim demum ponduſculi additamento examen neutrò propensum stabat. Hadrianici autem octo circiter granorum detractionem habebant. Sunt enim huiuscemodi qui in posteriore parte non equestrem statuam, sed salutẽ Augusti habent, in secundo Consulatu eius signati. in antica parte imago est lineamenta prioris illius male referẽs. Fortasse igitur apud Plinium legi posset, Post hæc placuit L. nummos signari ex auri libris, paulatimq́; principes imminuêre pondus, minutißimè uerò ad L V. nummos. Nam ut millia legatur, ratio omnino refragatur, ut antea diximus, sed eò maximè, quòd millia argenti signari ex auro non potuerunt, nec auri pondere imminuto ex X I. millibus X L V. millia fieri, nisi argentei nummi pondus imminutum intelligamus: quod consentaneum huic loco non uidetur. Vtcunque, locus ille corruptißimè legitur: nec nos in eo fallimur quod dictum est. re enim comprobatur. Romanis nomismatibus pares omnino pondere sunt Anglici nummi qui Nobiles appellantur, duntaxat Eduardei & Rosati, pondere senûm scrupulorum. Hoc cum ex actis uirorum monetalium & ex nummulariorum monumentis comperimus, tum uerò examinali experimento probare uoluimus. Hoc tantum intereſt, quòd Rosati pondere pares, auri bonitate cedunt, Eduardei instar omnifariam habent

Plinij locus

Nobiles Angelici nummi.

bent illorum. in prima enim nota auri bonitatis censentur, quae tamen ipsa à puritate exacta & obryza, quadrante scrupuli distat. Aiunt enim nullum nummum ad plenam puritatem exactum esse. Sed iam illud uidendum, quonam modo auri scrupulus uicenos sestertios ualere potuerit. quod antequam explico, hoc praefandum habeo, me Plinij locum ita legere instituisse, quoad aliud inuenero, Ita ut scrupulum ualeret sestertios duodenos, uel bissenos potius, quod efficit in libras ratione sestertiorum qui tunc erant, denarios nongentos. Et infrius, Paulatim'que principes imminuêre pondus, minutißimè Nero, ad quinquagintaquinque nummos. ut intelligamus Neronem nomisma maximè omniũ extenuasse, eo utique tempore, quo donationibus immodicis & prodigis impẽdijs exhaustus, à Senatu cẽties sestertium annuum exigere cœpit. Verùm esto rectè apud Pliniũ sestertijs uicenis legatur: auri nunc uncia ad puritatem excocti, aestimatione principali sedecim francicis & quadrante & eo amplius denarijs quinque ualet. Hanc aestimationem finitimarum gentium commercia intenderunt. pluris enim aurei nostri permutantur quàm per edictum liceat, conniuentia tamẽ principali approbante: quod temporum difficultate constitui uix potest: id quod experimento uno & altero cognitum est, frẽmente nequicquam homine uiro primario, qui id se effecturũ per omnia numina deierarat, praeconialibus interdictis alijs super alia personantibus: quae quãlibet minacia, & ab homine irae impotentißimae manantia (cuius tunc ferociae recta & utilia consilia cedebant) publicum tamẽ consensum peruincere non potuerunt. Nos autem ratione in argento instituta, neutram harum aestimationum sequemur, sed mediocrẽ, & eam quam Mercuriali (ut ita dicã) arbitratu

Plin. locus. Auri precium.

arbitratu approbare, id est negociatorum opinione possimus. id enim genus hominum auri argentiq; rationem callere maximè mihi uidetur, uidelicet commercijs id assequẽtes. Etenim quanti unumquodque sit nomisma, externarum gentium iudicio condiscunt, quippe quæ aurum argentum'que nostrum nullo respectu characteris, exploratum tantum appensum'que æstimant. Et ut auri argenti'que grauis rationem euariare cum ratione nummularia & consistere necesse est: sic æquandæ rei arbitramẽtum in conciliabulis & emporijs rectè atque ordine fieri existimatur. Auri igitur unciæ, sedecim francicos & octo solidos cum semisse precium statuemus. & pro ea summa nouem nostros solatos taxabimus, ratione ducta quasi singuli solati sex & triginta solidis & semisse ualeant: etsi cũ hæc proderem, duodequadraginta solidis oblocabantur. Qua ratione libra Romana centum & duodecim aureos solatos & semissem ualebit. tantidem enim nec pluris singula põdo æstimabimus Romanis & Asiaticis opibus æstimandis, ut extenuasse magis rerum miracula quam auxisse uideamur. Tametsi poteramus citra reprehensionem aurum argentum'que ex temporis huius conditione æstimare, præsertim cum Italia & omnes penè prouinciæ prolixius ista æstimare quàm Gallia solitæ sint. Cuius rei luculenta testimonia proferre possem, si quorundam nostrorum hominum è ministerio Quæstorio quæstus immodicos cõmemorare uellem ex collybo factitatos dum in Italia res gessimus, aureis tunc nostris uice mercis exportatis. Tanti igitur nomismata Romana æstimare poteram, quãti aurum argentum'que infectum nunc permutatur, modò ne nota uetustatis in precium cederet. Sit igitur auri uncia primæ indicaturæ sedecim francicis, & octo duo-

Quanti auri libra Romana æstimatur.

Vncia auri.

denarijs & semisse, quali nota percußi sunt aurei supradicti, & Galliæ quondam uernaculi, qui pecude uillosa signati sunt, nunc inuentu rari, ut plerique antiqui. Aiunt autem eos nummularij nulli nummo aureo bonitate secūdos esse. Quod ut intelligatur, scire hoc oportet, auri bonitatem in quatuor & uiginti caractis indicaturæ cōsummari, ultra id nihil exquiri posse. Indicatura est quam lingua nostra legem uocat, id est notam gradumq; bonitatis. Eadem lingua caractas à ceratio uerbo Græco uulgari inscitia deflexit. Est enim ceratium minuti ponderis uocabulum, à grano siliquæ ductū, qui fructus est arboris Italicæ prædulcis, digitorum hominis longitudine, & pollicis latitudine. nos in hac urbe importatum uidimus. intus sunt grana quæ ceratia dicuntur, nomine cum fructu cōmunicato. Theophrastus tamen aliter appellat: propterea Columella lib. III. Siliquam, inquit, Græcam quidam ceratium uocant. Vtitur eo uocabulo Dioscorides. Aiunt Genuæ Carubam uocitari. Ex quo factum esse arbitror, ut nostri pondusculi certam minutiam eo nomine appellent. Tradunt enim nummulariorum placita, quatuor & uiginti ceratia in auri libra esse, & in singulis ceratijs uicenaquaterna grana, & in his rursus singulis uicenasquaternas carubas, & postremò in carubis totidem minutula. Sed hic ceratium non ad pondus, sed ad indicaturam referendum est. Ceratio enim ponderali gemmarij tantū utuntur, non aurifices, nec nummularij. Antiqui, scrupuli appellatione in ea re utebantur. Plinius lib. XXXIII. de lapide Lydio loquēs, His coticulis periti cū è lima rapuerint experimentū, protinus dicunt quantum auri sit in ea, quantum argenti uel æris, scrupulari differentia mirabili ratione nō fallente. Scrupulū dixit quod caractam nostri dicunt

Auri indicaturæ.
Caractæ.
Ceratium.

dicunt. Aurum itaq; nummarium iam dictum, licet nō ſit exacta probitate, in primam tamen notam cedet, quod qua drante tantum ceratij à primario abſit, quanquam rariſſi mum ſit primarium inuenire. Huius ſemuncia octonis erit francicis, & quaternis ſolidis, & quadrante ſolidi, æſtima tione noſtra, & quadrans unciæ, id eſt binæ drachmæ, quaternis frācicis, & binis ſolidis, id eſt duodenarijs. Qua ratione ſcrupulum, id eſt tertia pars drachmæ, quod dena rium à noſtris dicitur, ternisdenis ſolidis & beſſe ualet. Eſt autem ea ratio argenti, ut quo purius inueniri nō poſ ſit, id ciner aceum & Pariſinum uocetur, Pariſijs ad ſum mam bonitatem excoctum. Apud nos enim non pridem uir quidam obſcuræ ſortis chryſoplyſium inſtituit, id eſt lauā di auri officinam, rē omnino quæſtuoſam, ſed pauciſſimis hominibus cognitam. Huius eſt id artificium, ut ui aquæ medicatæ, quam Chryſulcam appellant, quantulamcunq; auri partem argento aut cuiuis metallo illitam aut confu ſam, nullo propemodum diſpendio adimat, ita ut inauratu ris nihil iam ferme depereat mundo, niſi quod uſu interte ritur. Res omnino ſtupenda, auri argentiq; quotamcunq; portionem ex ære eximere, etiam (quod magis mireris) manente uaſculi forma quaſſa interdum & inani, ueluti quadam idea à materia abſtracta. Is moriens filio artem cū patrimonio nō mediocri reliquit, qui nunc unus Chry ſoplytæ appellatione dignus eſſe exiſtimatur. uſqueadeo ea in arte præſtat, alioquin à paucis tentata, cæterùm uale tudini noxia. fumus enim bullientis eius aquæ hauſtus uita lia tabefacere dictitatur: & eum artificem magna uigilan tia ſatagere circa aquam neceſſe eſt, occaſionesq; horarū idētidem obſeruare, & temperaturæ modum noſſe. qua propter in ea functiōe alieno ſæpe miniſterio utitur, emi

Argentum Pariſinum & ciner aceum.

Chryſoplyſiū.

Chryſoplytes Pariſienſis.

nus ipse respectans, in primis iam locuples eo artificio factus, ac secunda etiam fama celeber, Cointius appellatur.

Vis aquę chrysulcæ.

Quæ autem aqua uim habet chrysulcam (id est auri ab argento abstrahēdi) in ea aurum sidit cū aqua deferbuit, argentū autem aquæ confusum uisitur, & demum auro exēpto, alio artificio ab aqua elicitur & eluitur. Argentū igitur cineraceū & Parisinū in prima indicatione censetur: tametsi à summa puritate sex granis abest, id est quadrante denarij. Hoc argentum uulgo granallium dictum in

Granalliū argentum.

frusta formatur similia ramentis ligni à terebra conuolutis: quam formam accipere dicitur cum excoctum & feruens in aquam demittitur. sensim enim casitando, & pessum eundo, in lemniscos plerunque uel in clauiculas configuratur, quanquam & alias temerarias accipit formas. Est etiam cineraceum è Germania aduentitium, quod in pastillos grandiores uel in quadras formatur leuiter pustulosas: & nostro bonitate secundum est. Huiusmodi ab antiquis pustulatum, ut arbitror, dictum est. Est autem ea

Pustulatum.

ratio indicaturæ in auro argentóque communis, ut quod excoctissimum sit uel aurum, uel argentum, in eo alieni metalli pars omnino decoqui nō possit: ut uerbi gratia in auro sexta & nonagesima pars cuiuscunq; massæ, in argento octaua & quadragesima. Siquidem non eadem est formula in auri argentiq; exploratione. Nam omne corpus aureum in quatuor & uiginti ceratia partiuntur, & pro modo temperaturæ uarias notas auri faciunt. Summa

Sūma auri nota.

autem nota auri in quarto & uicesimo est ceratio ad quadrantem absoluto, id est ut quadrās tantum ceratij in tota massa æreus sit aut argenteus. Argenteam autē massam in duodena denaria partiuntur, quæ Latinè duodena sunt scrupula. Culmē igitur bonitatis in undecim scrupulis &

duode

duodeuiginti granulis esse aiunt. Hæ igitur notæ non reapse primæ sunt, sed pro prima nota cedunt: quādoquidē experimento cognitum esse fertur, Chrysurgicam diligentiam progredi porrò non posse, etiam si uulgò aurum & argentum omnibus numeris absolutum appellatur. Præfecti tamen nummulariorum, quos pro uiris monetalibus habemus, affirmāt aurum non ad ultimum modò quadrantē excoqui poße, sed etiam eo amplius ad ultimi quadrantis quadrantem, ita ut ad bonitatem numeris omnibus absolutam nihil præter quadrantis quadrantem desit, quem ipsi appellāt sextamdecimā caractæ. eum enim quadrantē qui deest exquisitæ auri uel argenti probitati, quartam ceratij appellantes, in octauas binas partiuntur, & octauam rursus unam in binas sextas decimas. Decoqui igitur aiūt octauam & alteram sextādecimam summa industria posse, alterā sextādecimam non posse. Argentum uerò ita decoqui posse, ut nihil præter merum argentum supersit: & huiuscemodi in hac urbe fuisse dicebant cū hæc scriberem: uerùm lege cautum olim fuisse, ne cui argyrocopij mancipi fraudi esset qui nummum percuteret, si auri quod primæ notæ abscriberetur, ultimu ceratij dodrās tantum aureus eßet. uidelicet id prouidente legislatore, ne auri excoquendi difficultate nummulariorum mancipes in mulctā inciderēt, & nummu ipsi sæpe in publicū committerentur: eā tamen mentem fuisse, ut plerique nūmu exacta indicatura signarētur: sed auaritia hominū factū, ut omnibus omnino nūmis quadrās ille decederet: dum paßim remißione summi iuris mācipes quasi iure suo uti cœperunt, & id quod intra spem ueniæ relictū erat ab omnibus & semper pro iure usurpatū est. Huius rei argumentū esse, quòd quadrātale illud subsidium nō lucro redemptorū cedere, sed prin-

Monetales uiri.

cipum

Monetarij redemptores. cipum solitum sit, quibus hoc lucrum refundere Monetarij redemptores, hoc est argyrocopiorum mancipes, publico nomine sæpißime coacti sunt uirorum monetalium seueritate: hodieq; ita factitari aiebant, licet in alio genere,

Nummulariorum magistri. ut si argyrocopiorum conductores (quos magistros nũmulariorum uocant) relatis pyxidibus deteriora aliquãto fecisse nomismata iudicentur: quod notæ præstitutæ

Pyxides argyrocopiorum. deest, id resarcire principi populi nomine cogantur. Pyxidas appellant uascula in quibus nomismatis cuiusq; officinæ specimina conduntur. Reliquum est ut colligamus qualis fuerit argenti ad aurum analogia. Diximus in uncia

Auri ad argentum analogia ex Plinio. octonas esse drachmas, & in drachma terna scrupula. hac ratione scrupulus sestertium unum & trientem capit, cũ drachma & denarius quaternis sestertijs ualeãt. Si igitur scrupulum auri uicenos sestertios ualuit, ut ex Plinio didicimus: auri ad argentum ea fuit proportio, quæ est quindecim ad unum, cũ uiginti sestertios quindecim argẽti scrupula ualuerint, quot scilicet unum auri scrupulum ualuit. Hoc autem tempore ea ferè est auri ad argentum analogia, quæ est duodecim ad unum paululo tantum minor. siquidem cum uncia auri edicto regio sedecim francicis & quadrante taxata sit: & argenti, uigintiseptem solidis & semisse: si undecies hanc summam solidorum numeres, fient quindecim frãcici, & duo solidi & semis, & minor erit summa. quòd si duodecies multiplices, fient sedecim francici & semis, & paulo summa exuperabit. Quòd si æstimationem à me institutam spectes, cadé erit ratio. hoc

Aestimatio unciæ argenti. est, si analogiã duodetriginta solidorum (tanti enim unciã argenti æstimaui) & sedecim francicorum & octo solidorum spectaueris, quanti aurũ primariũ æstimandum censui. Sex enim solidos tantum exuperabit summa, ut prior illa

illa quinq;. Vt aūt quindecuplex esset auri ad argētū olim analogia fieri potuit propter auri penuriam, quā Romæ tunc fuiße Plinio autori credendū est, qui lib. XXXIII. sic inquit, Romæ quidem nō fuit aurū nisi admodum exiguū longo tempore. certè cum à Gallis capta urbe pax emeretur, non plus quàm mille pondo effici potuere: nec ignoro M. Crassum duo millia pondo auri rapuiße suo & Pompeij tertio Consulatu è Capitolini Iouis solio, à Camillo ibi condita: & ideo à plerisq; existimari duo millia pondo collata: sed quod acceßit, ex Gallorum præda fuit. Et paulo inferius, Ergo (ut maxime) duo tantum M. pondo cum capta est Roma anno CCCLXIIII. fuere, cum iam capitum liberorum censa essent CLII. millia. Et rursus infrà, Frequentior autem usus annulorum non ante Cn. Flauium Annij filiū deprehenditur. hic nanque publicatis diebus fastis, tantam gratiā plebis adeptus est, alioquin libertino patre genitus, ut Aedilis Curulis crearetur, præteritis C. Petilio & Domitio, quorum patres Cōsules fuerant. quo facto tanta Senatus indignatione exarsit, ut annulos ab eo abiectos fuisse, in antiquißimis reperiatur annalibus. Hoc primum annulorum uestigium extat, promiscui autem usus alterum secundo Punico bello. neq; enim aliter potuissent trimodia illa annulorum Carthaginem ab Annibale mitti. Idem inferius, Nullos'que omnino annulos maior pars gentium hominum'que, etiam qui sub imperio nostro degunt, hodie habent, nec signat Oriens aut Aegyptus etiam nunc, literis contenta solis. Multis hoc modis, ut cætera omnia luxuria uariauit, gemmas addendo exquisiti fulgoris, censu'que opimo digitos onerando, mox etiam effigies uarias cælando, ut alibi ars, alibi materia esset in precio. Alias deinde gemmas uiolari

Annulorū primum uestigiū.

nefas

nefas putauit. Ac ne quis signandi causam annulis esse intelligeret, solidas induit. Contrà uerò multi nullas admittunt gemmas, auro'que ipso signant, ut Claudij Cæsaris principatu repertum. Ex his uerbis Plinij intelligimus annulos aureos non ornamenti causa, sed signandi institutos, siue aurea pala, siue gemmea: id quod satis ex libris iuris ciuilis intelligitur in mentione obsignandorum testamentorum. De iure autem annulorum aureorum nos alibi diximus. *Tyberio autem principe* (inquit idem autor) *anno ab Vrbe cōdita* DCCLXXV. *annulorum autoritati forma constituta est. Quo tempore statutum ne cui ius esset annuli aurei gestandi, nisi cui ingenuo ipsi, patri, auo'que paterno sestertia* CCCC. *census fuissent, & lege Iulia theatrali in quatuordecim ordinibus sedendi.* Romæ autem argentū magis quàm aurum olim abundasse ex eo conijcere possumus, quòd idem autor alibi eodem libro inquit his uerbis, *Sed præter alia quidem miror populum Romanum uictis gentibus in tributo semper argentum imperasse, non aurum, sicut Carthagini cum Annibale uictæ, argēti pōdo annua in quinquaginta annos, nihil auri. Nec potest uideri penuria mundi id euenisse. nam Midas & Crœsus in infinitum possederant.* Quo in loco numerus pondo deest in omnibus libris, ex Liuio restituendus, qui pacem factam ea conditione inquit, ut decem millia talentûm descripta pensionibus æquis in annos quinquaginta soluerent. Aut igitur Plinium numerum omisisse calculi exigēdi tædio dicendum est, aut locum sic restituendum, Argenti pondo annua sedecim millia in quinquaginta annos. Hoc autem sic colligo, Si decem millia talentûm in quinquaginta annos pensionibus æquis distributa sunt, oportuit ducenta singulis annis pensitari.

Aurei annuli gestandi ius.

Ratū olim aurum Romæ.

Plinij locus.

At talen

At talentum octogenarium accipio, id eſt uel Euboicum uel Aegyptium. quare ex ducenario numero per octogenarium ducto, ſummam ſedecim millium pondo colligo. Non me latet Hermolaum Barbarũ in loco Plinij ſupradicto, pro illis uerbis, ſed præter alia, legere, ſed Spartaci, ita ut ad præcedentia referatur. Cui lectioni antiqua exẽplaria adſtipulantur. quod ſi quis ſequi malit, ſententia à uerbo, equidem, incipienda erit, & illa duo uerba, ſed Spartaci, in ſuperiore ſentẽtia includenda. Plinius, Talentum autem Aegyptium põdo octoginta patere Varro tradit. ubi fortaſſe capere Plinius ſcripſit, quod poſtea literis tranſpoſitis corruptum eſt. De Euboico teſtimonium eſt apud Liuium libro ſeptimo de bello Macedonico, de pace cum Antiocho facta loquẽtem, Pro impenſis in bellum factis, XV. millia talentûm Euboicorum dabitis, quingẽta præſentia, duo millia & quingenta cum Senatus populusque Romanus pacem comprobauerit: mille deinde talenta in XII. annos. ubi non mille, ſed millena lego. Et libro ſequenti ubi de confirmatione eius pacis loquitur, Argenti probi XII. millia Attica talenta dato intra XII. annos penſionibus æquis. Talentum ne minus pondo octoginta Romanis ponderibus pendat. Quo in loco non Attica talenta, ſed Euboicorum talentûm lego. niſi intelligamus Atticum magnum & Euboicum idem fuiſſe, ut utrunque Liuius pro eodem uſurpauerit. Penuria igitur auri fieri potuit, ut auri ad argentum quindecuplex proportio priſcis temporibus fuerit: ideo ſcilicet, quòd Romani ſtudioſiores argenti quàm auri tunc fuerunt. Pollux libro nono de uocabulis ad Commodum Cæſarem, aurum ad argentum decuplam proportionem habuiße his uerbis affirmat, ὁ δὲ χρυσίου ὅτι

Li. locus.

Auri ad argentũ proportio.

τοῦ

τοῦ ἀργυρίου δεκαπλάσιον ἦν, σαφῶς ἄν τὶς ἐκ τοῦ μενάνδρου παρα-
καταθήκης μάθοι. Quòd autem aurum decuplum argenti es-
set, non obscurè ex Menandri comœdia quæ sponsio uel pignus dicitur, uel depositum apud argentarium potius, intelligere quiuis poßit. Cum enim quodam in loco talenti aurei pondus dixisset, alio loco de eodem loquens, deca talantum dixit, id est talentis decem æstimabile. Herodotus aurum τρισκαιδεκαστάσιον dixit, id est terdecies argento æstimabile, uel terdecies argento rependendum, ut infrà dicetur. Ecce autem rursus aliud aliudq; occursaculum. Si enim ea fuit auri analogia ad argentum quam diximus, quonam modo stare illud Tranquilli dictum poterit in Cæsare? In Gallia fana templaq; deûm donis referta expilauit: urbes diruit sæpius ob prædam, quàm ob delictum: unde factum ut auro abundaret, ternis que millibus nummûm in libras promercale in Italia prouincijsq; diuenderet. Multis iam testimonijs docuimus absoluta nummi appellatione sestertium nummũ intelligi, sestertiumq; quartam tantum partem denarij fuisse: quare etiam drachmæ, cum denarius drachmali pondere fuerit. Porrò etiam ratione & experimento, id est libra docente, dicimus binos denarios aureis singulus rependi, & centenos in libram (quæ duodenarum unciarũ est & semunciæ) signari solitos. Cui consequens est ut in libras singulas quadringentos nummos adnumerare debeamus: qua ratione tria nũmûm millia, septem libras & selibram conficiũt. Ita apud Tranquillum auri ad argentum analogia dimidio minor est, quàm esse ex Plinij lectione collegerim, & quarta parte minor quàm Pollux esse dixerit. Ita quicquid hactenus adstruximus, corruat in sese necesse est. Age, nonne Plinius quodam loco libri tricesimitertij ita inquit?

Miscuit

Miſcuit denario Triumuir Antonius ferrum, miſcuit æri falſæ monetæ. Alij è pondere ſubtrahunt, cum ſit iuſtum LXXXIIII. *è libris ſignari. Quo in loco notandum quod idem autor inquit, legem latam à Mario Gratidiano, ut ludus, id eſt ſchola Romæ inſtitueretur probandi nomiſmatis, ut ægrè fallere poſſent adulteratores nummi. Igitur (inquit Plinius) ars facta denarios probare, tam iucunda è lege plebe, uti Mario Gratidiano uicatim totas ſtatuas dicauerit. mirumq́; in hac artium ſola, uitia diſcuntur, & falſum denarij ſpectatur exemplar, pluribusq́; ueris denarijs adulterinus emitur. Vbi tamen non iucunda è lege plebe, ſed iucunda lege plebi lego, admonitus ab antiquis exemplaribus: alioquin abſurda erit locutio. Sic ſuprà, non miſcuit æri falſæ monetæ: ſed, miſcentur æra. Verùm ſi hoc uerum eſt quod Plinius dixit, nos luculento errore lapſi ſumus, uel Plutarchus potius & Appianus, cæteri'que qui centenos denarios in libra ſtatuunt, cum Plinius eo minus ſedecim ſtatuerit, qui etiam libro ſexto de publicano rubri maris loquens, qui ad Taprobanem tempeſtate delatus, percontanti Regi enarrauit Romanos & Cæſarem, Rex autem, inquit, mirum in modum inter audita iuſtitiam Romanam ſuſpexit, quòd pares pondere denarij eſſent in captiua pecunia, cum diuerſæ imagines indicarent à pluribus factos. & hoc maximè ſolicitatus ad amicitiam, Legatos miſit. Hoc dictum Plinij pugnare uidetur cum eo quod idem ipſe lib.* XXXIII. *dixit de imminutione ponderis. Sed hoc Claudij tempore cõtigiſſe à Plinio dicitur. Et de denario dictum eſt, non de nummo aureo. Quare prius ad illud Tranquilli reſpondeo, & olim id potuiſſe, & hodie fieri poſſe, ut libra auri non pluris quàm ſeptem libris & ſemiſſe argenti ueneat. Fac ut*

Ludus probandi nomiſmatis.

Plinij locus.

aurum obryzum decuplex quàm argẽtum fuerit purum, id quod Pollux inquit: potuit Cæsar aurum ex donarijs templorum & priuatis expilationibus congestum, ita cõflandum temperandumq; curasse: imò ut non hoc affectauerit Cæsar, potuit aurum ex omnibus notis cõflatum simul & colliquefactum, ad eam indicaturam redijsse, quæ uno quadrante à primaria distat. Id hodie nostri duodeuicenariũ uocant. Vasa enim rarò ex auro tenuißimo & mollißimo fiunt, ideo, quòd illud aurum usuram non fert atque attrectationem sine magno intertrimento. Quare aurum uascularium & usuale, ferè uicenarium aurifices esse dicunt: quanquam & deterius multo reperitur, consultò etiam temperatum, non modò fortuitum. Plerunque tamen Parisijs celatores & inclusores in sigillis & catellis spirisq; & mundo muliebri, duoetuicenario utuntur, quod duodecima parte à purißimo distat. Est etiam in usu undeuicenarium, quod coticularium uulgò uocant. Qui autem splendidiora gestamina habere uolunt, auro nomismatico utuntur, quo aurei nostri percußi sunt; quorum legitima & iusta nota uno tantum ceratio indicaturæ deficitur. Non pridem aurifices in aureolis gestaminibus solo undeuicenario utebantur, quod coticularium ideo uocatur, quòd infrà eam notam aurum cælare lege municipali uetitum est. Superiores autem notæ nunc paßim in officinarum usu sunt usq; ad nomismaticam. Extant hodie nummi in Germania signati ex auro dodrantali, id est duodeuicenario, in quo quarta pars æris uel argenti mixta est. Visuntur etiam hodie Philippei & Gulielmei siue Hilernici Hollandini ex auro ferè septunciali, id est cui sesquiquadrans æris mixtus est, quos quindecim ceratijs temperatos appellant. Aurum primarium æstimatione quam nunc

Aurum duodeuicenarium. Aurum uicenarium. Aurum duoetuicenarium. Aurum undeuicenarium. Coticularium aurum. Philippei. Gulielmei.

sequimur

ſequimur, ualet in uncias (ut iam dictum eſt) ſenisdenis libris, & octonis ſolidis & ſemiſſe. Qua ratione ceratium XIII.*ſolidis & octo denariolis ualet. Eſto igitur (uerbi gratia) proportio auri ad argentum, quæ eſt duodecim ad unum, hac ratione libra auri Romana duntaxat ſummæ notæ quaternis millibus & octingentis nũmis uenalis eſſe debuit, & auri uicenarij quaternis millibus, & duodeuicenarij ternis millibus & ſexcenis. Eademq́; ratio eſt in cæteris temperaturis, accedente decedenteq́; ſemper auri portione pro eo quantum eſt æris quod in auro remanſit. Fieri igitur potuit ut Cæſar aurũ promercale tribus num mûm millibus in libras habuerit, tum ob auri abundantiam, tum ob craßitudinem, etiam ut maiorem decupla proportionem auri ad argentum ſtatuas. Chryſurgorum tamen placita auri appellatione non dignantur quod infra dodrantem deſcendit. Fortaſſe etiam ternis millibus pro quaternis apud Suetonium legitur. Mihi enim antiquum uidere non contigit, ſed eò ſuſpectos numeros habeo, quòd in Tyberio ita legitur, Corinthiorum autem uaſorum pretia in immenſum excreuiſſe, tres'que mullos* x x x. *millibus nummûm ueniſſe grauiter conqueſtus eſt. Si enim hoc uerum eſſet, quo'nam modo aut Plinius hoc tacuiſſet, qui prodigum appellat Aſinium Celerem, quòd mullum unum Claudio principe octo millibus nummûm emerit: aut Iuuenalis, qui ſex millibus emptum mullum ſatyricè exclamauit? Præterea quis credat tres piſces, decem auri libris emptos? (tanti enim empti ſunt, ſi aurum tribus millibus uenijt) & piſces eos qui Plinio autore binas libras ponderis raró admodum exuperant? Reſtat nunc ille ſcrupulus uel ſcopulus potius de denariorum numero in libra teſtimonio Plinij, contrà*

quàm toto hoc opere censuimus: quem si eximere uel amoliri quoquo modo poßim, rursus ille alter existet de millenis sestertijs quæ libro tertio de Institutione iuris à Iustiniano principe pro uno aureo accipiuntur, ut antea diximus. Equidem tot difficultatibus offensus, hanc nostram commentationem subinde interpellantibus, marinum illũ
Proteus. deum Protei nomine à poëtis decantatum, retentare mihi uisus sum. Protei autem nomine uetustatem esse à priscis adumbratã in præsentia interpretabor. Etenim senex ille fingitur, ad id etiã nomine accommodato. Is cũ omnia nouerit quæ sint, quæ fuerint, quæ mox uentura trahantur: siquando è specu emergens, & in littore apricans, de rerum ueritate consulitur, omnia transformat sese in miracula rerũ: nec prius in sese redire dicitur, quàm omni ope omnibusq; (ut aiunt) ungulis correptus, manibus uinclisq; tenetur. Nam sine ui non ulla præcepta dabit, neque illum orando flectes: uim durã ac uincula capto inijcias necesse est, si ueritatis documentum ab eo elicere uelis. Hunc Proteum non modò ego nunc captare, sed etiam uincire iã uideor, necdum tamen satis arctis nexibus retinere. Siquidẽ ueritatem rerum nũc in uasto quodam sinu uetustatis abstrusam, nunc in mendis exemplarium uelut in alto quodã gurgite obscuritatis obrutam, in lucem ac solem elicere conor, haud intempestiuè, ut arbitror: quippe eo demũ tempore, quo lingua Romana maiorum æqualiumq; nostrorum diligẽtia propemodũ reddita sibi, creditur: ut si hæc ætas paucarum adhuc rerũ caliginem dispulerit, prisca omnino lux oborta nobis existimari poßit. Veritatem igitur adhuc attigisse magis, atque etiã nunc palpare, quàm in potestate habere ipse mihi uideor. Idq; adeò eò magis, quòd numerosa quædam cohors antiquorum scriptorum

enarratrix ex aduerso stare mihi uidetur, & Proteum ipsum altrinsecus retentare. Proinde instaurato commētandi impetu, rursus eôdem incumbendum: quandoquidē forte, ut spero, fortunata, ex alterius operis diuerticulo quod in manibus erat, in parergon huiuscemodi trāsuersum me rapuit impetus animi fortasse inconsultus. Verùm multitudine rerum obuiam sese ingerēte longißimè digressus, institutum cursum, quem magnopere urgebam, non modò differre (ut speraueram) sed etiam destituere atq; obliuisci coactus sum. Excreuit enim opus quadruplo iam amplius quàm pro destinatis modulis. In quo iam ipse in altum iterum iterumq; raptus sum, haud sine quadam utiq; culpa, ut qui expaßis uelis peruicaciæ, in altum magis ac magis quo res cunq; tulisset, quàm in littus quoddam certū meditatus uela facerem. Quare ultro citroq; iactatus emansisse tandem me sensi, cum cœlum undique & undiq; pontus esset. uidelicet in eo culpa fuit, quòd inexplorata improuisaq; rei absoluendæ difficultate, strenuè magis quàm consideratè has mihi uices depoposci. Cum enim hoc opus (ut ita loquar) menses abhinc circiter decem locaretur, digito præcupidè sublato me obstrinxi. Itaque cum renunciare eam redemptionem nequeam, & prædes annotationes meas, & omnem industriam meam atque etiam existimationē dederim, & idētidem appeller ab ijs ad quos res emanauit, quasi iam dies & cesserit & uenerit: omnino uetustati ipsi ut uenerandæ quidem, sic malignè ueritatem promenti, nec mihi unquam ueritatis dispendio sacrosanctæ, manus iniicienda nobis est. Quam enim interdum ueritatem ipsa ad manum etiam aspiciendam porrexit, rursus in tenebras ac caliginem condit: & cum rem profligatam speramus, & ad lucem nos peruenisse, tum uariæ illu-

dunt species: adeò nunc in summa manu imponenda operisq; ardui colophone labor propè omnis effusus. Atqui certum est nobis nihil eorum quæ dicta sunt antea, interlinere, cum satis animaduersa sint, & comprobata. Quid igitur? Proteo uim adhibere tum quidem, cum flecti oratione non poterit, & planè affirmare corrupta esse exemplaria, aut siquid eo facinorosius erit atque confidentius: cuius tamen inuidiam laudatis autoribus summis amoliri à me poßim, litiq; oppositis. Neque enim cum hoc commiserimus, nostrum id exemplum erit, & magnos in hoc uiros crimineq; maiores imitabimur. Iamprimum ad Iustiniani dictum satis iam responsum est. Centenarij etiam olim dicti sunt non qui centum sestertia poßidebant, sed qui centum millibus æris censi erant, ut ex Liuio apparet in claßium descriptione, & ex Plin. lib. XXXIII. his uerbis, Maximus census C X. millia aßium fuit illo Rege, & ideo hæc prima claßis. Quòd si lex Papia post nummũ argẽteũ signatum lata sit, centenarij etiam dici potuerunt qui sestertia centum in censu habebant, quomodo ducenarij iudices dicti sunt Equites Romani, qui dimidiatum censum Equestrem habebant: de quibus Tranquillus in Augusto, Ad tres, inquit, iudicum decurias quartam addidit, quæ ducenariorum uocaretur, iudicarentq; de leuioribus summis. Ii autem ius annulorum non habebant. Autore Plinio his uerbis, Diuo Augusto decurias ordinante, maior pars iudicum in ferreo annulo fuit, iiq; non Equites, sed Iudices uocabantur. Vt autem pro mille sestertijs unus aureus haberetur, nulla autoritate antiqua defendi potest. Etenim docuimus suprà aureum unum pro centum sestertijs cesisse Galbæ tempore: qua ratione quinque millia sestertium in auri libra fuerunt. Et auri ad argentum propor-

Centenarij.

Ducenarij iudices.

tio

tio ea fuit, quæ est duodecim & semißis ad unum. Restat *locus ille Plinij de quatuor & octoginta denarijs, & alter libro* XXXV. *longè nos retroagens, quo in loco sic legitur,* Timomachus Byzantinus Cæsaris Dictatoris *ætate* Aiacem *ei pinxit &* Medeam, *ab eo in* Veneris *genitricis æde positas, octoginta talentis uenundatas.* Talentum *autem* Atticum, *ut ait* Varro, *sedecim sestertijs taxatur.* Nos *talentum* Atticum *sexcẽtis coronatis taxauimus, & singula sestertia quinis & uicenis.* Qua *ratione fit ut talentum quatuor & uiginti sestertia ualeat, quod* Plinius *sedecim ualuisse dicit.* Ita *fit ut aut in his uadis hærere necesse sit atque consenescere, aut aliquid non uulgare nec mediocre comminisci: quandoquidem certum est retroactu non defungi.* Quod *ad prius igitur illud pertinet,* Alij *è pondere subtrahunt, cum sit iustum* LXXXIIII. *è libris signari: hoc affirmare non dubitauerim, quod* Hermolaus *in glossematis suis suspicatus est, eo loco ubi talenti meminit,* Plinium *non* LXXXIIII. *sed* LXXXXVI. *scriptũ reliquisse.* Ita *enim fateri scriptorum autoritas cogit: cui ut adstipulatur id quod apud* Priscianum *legitur, libram duodenarum unciarum sex & nonaginta drachmas habere, ita* Plinianæ *lectioni refragatur in libra eadem* Romana *denarios duos et septuaginta fuisse. id enim ibidẽ legitur.* Alioquin *piaculi instar esse non putem* Plinio *in hoc non assentiri, qui de re nummaria, & auri argenti'que temperatura parum accuratè scripsit, nec pro eo quanta eius esse solet cæteris in rebus tradendis diligentia.* Quod *non magnopere mirãdum est.* Quotus *enim quisque hodie eorum qui literas didicerunt, disertus in ea re inuenitur, ut uel numerum nummorum in libram nostram statuere certò poßit, nedum rationem* Rei nũmariæ difficultas.

indicaturæ tenere? Nihil tamen de Plinio, id est de ingenio rerum omniũ capaci, temere affirmare uelim, nisi aut eum non semper idem de eodem dixisse, aut (quod uerius est) corruptum eius permultis in locis librum esse. Iam primum libro XXI. *Drachma, inquit, Attica (ferè enim Attica obseruatione medici utuntur) denarij argentei habet pondus, eademq́; sex obolos pondere efficit. Nos autem suprà docuimus in scrupulo binos esse obolos, & in drachma terna scrupula: quod cum Plinij dicto congruit. Docuimus ex Plutarcho idem esse denarium & drachmam. Si Plutarchi testimonium non satis est, audiamus Strabonem, qui libro quinto Geographiæ circa finem sic inquit: Casilinum oppidum situm est ad flumen Vulturnũ. In eo Prænestini uiri quingenti &* XL. *cum Annibale tunc florente usqueadeo restitere, ut urgente fame medimnus frumenti ducentis drachmis ueniret, eo euentu, ut uẽditor fame mortuus sit, emptor incolumis euaserit.* ὥσθ' ὑπὸ λιμοῦ διακοσίων δραχμῶν πραθέντος μεδίμνου, ὁ μὲν πωλήσας ἀπέθανεν, ἐσώθη δ' ὁ πριάμενος. *Valerius de hoc loquens lib.* VII. *non medimnum, sed murem fuisse dicit, his uerbis, In illa obsidione & fide cum trecenti Prænestini permanerent, euẽnit ut quidã murem captum ducentis potius denarijs uendere, quàm ipse leniendæ famis gratia cõsumere mallet. Sed credo deorum prouidentia effectum, ut & uenditori & emptori quem uterq; merebatur exitum attribuerint. Valerius denarios Latinè dixit, quod Strabo Græcè drachmas. Plin. lib.* VIII. *nummos ducentos dixit, non denarios. Venisse murẽ ducẽtis nũmis Casilinum obsidente Annibale, eumq́; qui uendiderat, fame interijsse, emptorẽ uixisse, annales tradũt. Vsqueadeo uel uaria antiqui de re eadẽ tradiderũt, uel nummis apud Plinium pro denarijs*

legitur

legitur. Rursus Plinius eodem in loco libri uicesimiprimi, Mna, quam nostri minam uocant, pendet drachmas Atticas centum. Idem libro XII. de thure loquens, Micas concussu elisas mannam uocamus. etiam tamen inueniuntur guttæ quæ tertiam partem minæ, hoc est XXXIX. denariorum pondus æquent. In uetusto exemplari non XXXIX, sed XXIX. id est, undetriginta legitur. In duobus alijs manu scriptis XXVIII. legitur. Si XXXIX. probamus, ut impressa habent exemplaria, mina centum & decem & septem denarios habet. si XXIX. septem & octoginta. si XXVIII. quatuor & octoginta, & cōuenit cum dicto Plinij libro XXXIII. nisi quod illic de libra dicitur, hic de mina: id quod si admittamus, Plinius secum ipse pugnabit. Ad illud alterū de talēto Attico, quod ex Varronis autoritate à Plinio sedecim sestertijs taxatur, id est, quadraginta libris, dico in antiquis omnibus codicibus non XVI. sestertijs legi, sed, sedecim alijs: quod quo modo restituendum sit, nescio. Sed quàm dubia sit fides numerorum summarumq; in Plinio, & pecuniæ uocabulorum, multis iam exemplis docuimus: quibus tamen & unum aut alterū addemus ex eodē XXXV. libro. Quo enim in loco de Parethonio loquitur, sic habent impreßi codices: Preciū optimo in pondo sex librarum. ubi manu scripti habent, Precium optimo in pondo CXI. denarij. unus uetustißimus sic, in pondo CXI. & denarij uerbū additum erat lectoris manu, & C. loco deletili scriptū. Et paulò inferius de Vsta in impreßis libris, Optima nunc Asiatica habetur, preciū eius in libras æris quini. In manu autē scriptis, precium eius in libras XVI. denarij. Et paulò superius de L. Mūmio, Nam cū in præda uendenda Rex Attalus sex millibus sestertiûm emisset

Pliniani numeri corruptissimi.

Locus Plinij.

Aristidis tabulam Liberum patrem cõtinentem, precium miratus, suspicatus aliquid in ea uirtutis quod ipse nesciret, reuocauit tabulam, Attalo multũ querente. In reliquis non sex millibus sester. sed sedecim libris legitur, pro sedecim talentis, ut arbitror. Græci enim sestertij uocabulũ non nouerunt, & alioquin sex millia sestertiûm nõ erat preciũ quod Mummius Corintho expugnata miraretur, & ob id addictam tabulã reuocaret. Strabo lib. VIII. *de Corinthi euersione loquens, hanc tabulã Romæ se uidisse affirmat in æde Cereris cõsecratam, opus omnino speciosum, propter quod etiã emanauit prouerbium apud Græcos,* οὐδὲν πρὸς τὸν διόνυσον. *id est, nihil ad Liberum patrẽ. hoc est, nihil hoc præ Aristidis Libero patre. quod prouerbium usurpari solet quoties res impares componuntur. Talentum autẽ Atticum nemo minus dixit esse* L X. *minis centenarum drachmarũ, ut suprà docuimus. Suidas omnino* L X. *minarum esse affirmat, & minas centenarias esse. Quare apud Plinium sic fortasse legendum est, Talentum autem Atticũ, ut ait Varro, denariorum* V I. *millibus taxatur. Antiqui enim denarium* X *nota significabant, ut suprà dictũ est à nobis. Quod cum* V I. *iunctum, pro* X V I. *exauditum est, & millibus pro sestertijs, quorũ uerborũ eadem sæpe significatio est, ut ex præcedentibus apparet: ut cum centum sestertia pro centũ millibus sestertiûm dicunt. Hæc etsi abunde sufficiunt cum ijs quæ antea tot autoritatibus autorũ cõprobata sunt, hæsitatiunculam tamen manere scrupulosis mentibus nolo, Protogenisq; pictoris exemplo tabulas idẽtidem respectans, tollere manũ nequeo: urgeo memet ipse, scriptorumq; meorũ calumniator fio, nec mihi satisfacio, nisi omnia tam clara quàm lucem reddo. Itaque ut semel hanc disputationem finiam,* recitanda

Οὐδὲν πρὸς τὸν διόνυσον.

Tollere manũ de tabula nescire, uerbũ est Plinianũ lib. 35. & Ciceronianũ in lib. de Perfecto Oratore.

recitanda sunt ea testimonia quæ controuersiam quamlibet ambiguam decernere ita poßint, ut ultrà referri quæstio nequeat. Iam primum (ut mittam quod apud Priscianum legitur, Senecam ad Nouatum scribentem, Talentũ paruum Atticum dixisse quatuor & uiginti sestertiorũ fuisse, quæ sexaginta libras ualent) Plutarchus in Fabio, Progressus, inquit, Dictator ad plebem uouit, dijs omnia eius anni caprarũ, ouium, suum, atq; boum fœta, quæ Italiæ montes planitiesq; ac flumina, prataq; ea in regione educarent, se mactaturum fore, & trecenta trigintatria sestertia, totidemq; denarios pro Megalesiacis spectaculis faciendis, in impensam se collaturum, tertiamq; partem additurum. Hoc caput est octo myriades, & tria millia quingentæ octogintatres drachmæ, & oboli duo. Hæc uerba Plutarchi prius quàm exemplar Græcum legissem, quum calculo prosequerer, nec numerus responderet ad rationẽ quam hactenus tenendã affirmaui, errore id factũ interpretis intellexi, qui quod transtulit, nõ percepit. id quod facile calculo explanabitur. trecenta sestertia septingentas ac quinquaginta libras ualẽt: & trigintatria sestertia, octogintaduas libras et selibram, quũ in singula sestertia dipondium et semissem intelligamus. fiunt hæc in summa octingenta trigintaduo pondo & selibra. Si igitur in singula pondo cẽtenas drachmas numeres, ideoq; eum numerum cẽtenario multiplices, facilè drachmas octoginta millia & ducentas in summa inuenies, et præterea pro selibra quinquaginta. huic summæ si pro trecentis trigintatribus denarijs totidem drachmas adieceris, fient in assem octogintatria millia quingentæ octogintatres drachmæ. Huic iterum summæ si tertiam partem addideris, nescio quid summæ habiturus sis. Non enim id conuenit ut ter-

tiam

tiam partem addas huius ingentis summæ, cum duo obo-
Plutarc. locus. li tantum restent ex summa à Plutarcho posita. Si au-
tem trientem adieceris, id est, duos obolos (denarius enim
senis obolis constat) summa adamußim quadrabit. Inter-
pres Plutarchi tritemorion, id est, trientē, pro trito morio,
id est, tertia parte, errore ductus accepit. Trientem enim
Plutarchus pro triente denarij intelligi uoluit, nō pro ter
tia parte summæ. θέας δὲ μουσικὰς καὶ θυμελικὰς ἄξειν ἀπὸ
σηστερτίων τριάκοντα τριῶν, καὶ δηναρίων τριακοσίων τριάκοντα
τριῶν, ἔτι τριτημορίου προσόντος. Hoc ex Liuio probari potest
lib. II. de bello Punico, qui de Fabiano uoto loquens (in
quo omnia ternario numero nuncupata sunt) ita post alia
uerba subdit, Eiusdē rei causa ludi magni uoti, æris CCC
XXXIII. millibus, triente, præterea bubus trecentis. nisi
tamē error est apud Liuium. Plutarchus alium autorē secu
tus est. Liuius enim pro CCC. millibus nummûm, id est, to-
tidē sestertijs, millia æris dicit, et de denarijs tacuit. Tri-
entem autē tertiam partē Aßis intellexit, qui genus num-
mi fuit, ut postea uidebitur. Satis tamen patet ex uerbis
Plutarchi denarium & drachmā pro eodē accipi, & cen-
Locus Liuij. tenos fuisse in libris. Suspicari quis posset apud Liuium
locum esse mutilatū post uerbum millibus, itaq; restituen
dum, CCCXXXIII. mil. trecentis trigintatribus aßibus,
triente. Idem Liuius lib. VIII. de bello Macedonico de L.
Scipione loquens, qui post triumphum Asiaticū accusan-
tibus Tribunis peculatus damnatus esse dicitur ob sup-
pressam manubiarum partem. De Scipione, inquit ille, iu-
dicium factum, quò commodior pax Antiocho daretur,
Scipionem sex millia pondo auri, quadringenta octoginta
argenti plus accepisse quàm in ærarium retulerat. Et pau
lò inferius de summa dānationis loquens, In L. Scipione
malim

malim equidem librarij mendum, quàm mendacium scriptoris esse in summa auri atq; argenti. Similius enim ueri est argenti quàm auri maius pondus fuisse, & potius quadragies quàm ducenties quadragies litem æstimatum, eo magis, quòd tantæ summæ rationẽ etiam ab ipso requisitam P. Scipione in Senatu tradunt: librumq; rationis eius cũ L. fratrẽ afferre iussisset, inspectante Senatu suis ipsum manibus cõcerpsisse, indignatum quòd cum bis millies in ærariũ retulisset, quadragies ab se ratio posceretur. Hactenus Liuius. Valerius lib. III. cap. VII. ita scripsit: Cum à L. Scipione ex Antiochensi pecunia sester. quadragies ratio in curia reposceretur. Sex millia pondo auri æstimatione à nobis instituta sexcenta septuagintaquinq; millia solatorũ ualent, cum in singula pondo, centum & duodecim aureos & semissem numeremus, id est, nouenos in uncias: & quadringenta octoginta argenti pondo, quatuor millia octingentos coronatos. Porrò si aureos solatos ad coronatos redigere uolumus, in singulos solatos deducere solidum & semissem oportebit. Sic enim singulas auri libras, centum & duodecim solatis & semisse taxauimus, ut solati singuli trigintasex solidis & semisse ualerent. quare ex sexcentis septuagintaquinq; millibus, decies centena & XII. millia quingẽti solidi decedant necesse est: quæ summa ad quinquaginta millia & sexcentos uiginti quinq; frãcicos contracta, circiter undetriginta millia aureorum coronatorum ualet. Nihil enim refert exactè hoc colligere. fit summa septingenta & octo millia octingenti aurei. Tanti æstimamus peculatum L. Scipioni obiectũ, & tamen lis æstimata fuit ducenties quadragies sestertium: quod nos æstimare solemus sexcenta millia coronatorum. Ita centum & octo millia octingenti exuberant in priore

in priore summa, si tanti damnatus est, quanta fuit petitio. Sed si decuplex tantum fuit auri ad argentum proportio, ut Polluci credere nunc uelimus, sexta ferè pars hinc decedere debet. Ego enim hoc aurum ita æstimaui, ut auri libra paulò minus duodecim libris argenti ualuerit. Hæc sexta pars centum decē & octo millia, & paulo aliquid amplius efficit. Ad amußim autem quadrare numerus nō potest, propter auri ad argentum analogiam hodiernam, quæ paulò minor est duodenaria, ut antea docuimus, & ego ita nunc deduxi, quasi planè duodecuplex esset. Non dubito autem tanti Scipioni litem æstimatam esse, quantū iudicatum fuit eum auri atq; argenti interuertisse, id est, in lite æstimanda nihil ei remissum esse, sed iudices decuplicem æstimationem secutos, quæ communis erat, præsertim in auro non planè obryzo. Hæc ratio etsi odiosa est propter supputandi tædium: eò tamen pertinet, ut intelligatur ducenties & quadragies sestertium ingentem pecuniam fuisse, nec absurdam me rationem iniuisse in auri atq; argenti æstimatione facienda. Nunc uerò compendiariam rationem ineamus. Centies sestertium significat centies centena millia nummûm, id est, centies ducenas & quinquagenas libras, quæ sunt quinq; & uiginti millia pondo argenti. Sic ducenties & quadragies sestertiū, sexaginta millia argenti pondo ualet. Huius decima pars est sex millia, & illa est proportio auri ad argentum, ex Polluce. Quare ad nummum ratio quadrabit, ut ducenties & quadragies sestertium, id est, sexaginta millia pondo argenti, uel auri sex millia, sexcentis millibus aureorū nostrorum æstimari debeant, cum singulas libras denis aureis æstimare statuerim. id tantum excurret, quod pro quadringentis octoginta libris argenti taxauimus, id est,

Animaduertendus locus.

quatuor millia & octingenti aurei. Intelligere autem debemus, uel argenti in lite æstimanda nullam habitam esse rationem præut erat auri summa, uel annalium scriptores eam summam prætermisisse, quæ extra rotundum numerum excurrebat. Parum enim expeditũ erat sic loqui, ut dicerent ducenties & quadragies semel & aliquot præterea sestertijs litem ei æstimatam. Hoc autem ex eodẽ libro Liuij confirmari potest: qui de conditionibus pacis Aetolis datæ ita inquit, *De pecuniæ summa quam penderent, pensionibusq́; eius, nihil de eo quod cum* C O S. *conuenerat, mutatum. Pro argento si aurum dare mallent, dare conuenit, dum pro argenteis decem aureus unus ualeret.* Et intellige de nummis Asiaticis, non Romanis, quia aurei Romani duplici pondere quàm argentei erant, ut antea dictum est, utpote didrachmi. Hæc ratio etsi pulchre quadrare mihi uisa est, sola tamen nequit ita hominum arbitrium adstringere, ut non liberè negare poßint nos ad ueritatis ipsius (ut ita dicã) cubile peruenisse, etiã si multa eius uestigia luculenta atq; expressa deprehendimus. Vlteriore igitur indagine lectorẽ eò perducemus, ubi uel ab inuito confeßio exprimatur, se iam ueritatem non modo uidere, sed etiam palpare. Primus locus est apud Demosthenem in oratione quæ κατὰ ἀφόβου inscribitur: in qua orator enumerans fraudes tutorũ suorum, & ostendere uolens tribus propemodum talentis uno nomine se ab eis circunscriptum, ita inquit, σκέψασθε τοίνυν ὅσον ἀργύριον οὗτοι παρὰ τοὺς κλινοποιοὺς κλέπτουσι. τετταράκοντα μὲν μνᾶς αὐτὸ τὸ ἀρχαῖον. δέκα δὲ ἐτῶν τὸ ἔργον αὐτῶν, δύο τάλαντα. δώδεκα γὰρ μνᾶς ἑκάστου τοῦ ἐνιαυτοῦ τὴν πρόσοδον αὐτῶν ἐλάμβανον. Cõsiderate igitur quantã isti pecuniã ex lecticarijs fabris interuertũt. primum pro sorte x L. minas pono,

no, deinde pro quæstu decennij eorum opificij duo talenta. siquidem duodenas minas quotannis accipiebant eius mercedis nomine quam serui meruerunt. His uerbis apparet decies duodenas minas duo talenta ualere: qua ratione sexaginta minæ centenariæ talentum Atticum faciunt. Eôdem *pertinet locus à nobis in primo libro citatus cum de usuris centesimis loqueremur. His enim exemplis & alijs permultis eiusdem orationis, quæ citare nunc longum esset, planum fit, quicquid aliqui scripserint de mina Attica, minam tamen Atticam semper centenariam intelligi, & huiusmodi minas sexaginta talentum efficere.* Demosthenes *enim nõ modo Athenis & ad Athenienses orationẽ illam habuit, sed etiam atticißime locutus est, ut alibi in eadẽ,* ὅς τις γὰρ ἐκ τεττάρων ταλάντων καὶ τρισχιλίων, τοῖς μὲν τρία τάλαντα καὶ δισχιλίας προῖκα δέδωκε, τὸν δ' ἑβδομήκοντα μνᾶς καρποῦσθαι, φανερὸν δή που πᾶσιν, ὅτι οὐκ ἀπὸ μικρᾶς οὐσίας, ἀλλὰ πλέον ἢ διπλασίας ἧς ἐμοὶ κατέλιπε, ταῦτα ἀφεῖλεν. *Verba sunt Demosthenis argumentantis ex uerbis testamenti patris sui: quæ uerba sic uerti Latine possunt, Qui enim ex quatuor talentis & tribus millibus, his quidem tria talenta & bis millena doti dedit, illi uerò septuaginta minarum usumfructum reliquit: nimirũ hunc clarum est apud omnes non à tenuibus fortunis ea legata decerpsisse, sed à summa altero tanto maiore, atq; eo etiam pleniore quàm mihi reliquerat. Quam autem summam his uerbis orator intellexerit, ex narratione eius orationis apparet his uerbis,* Θηριππίδῃ μὲν ἔδωκεν ἐκ τῶν ἐμῶν ἑβδομήκοντα μνᾶς καρπώσασθαι τοσοῦτον χρόνον ἕως ἂν ἐγὼ ἀνὴρ εἶναι δοκιμασθείην: Δημοφῶντι δὲ τὴν ἐμὴν ἀδελφήν, καὶ δύο τάλαντα εὐθὺς ἔδωκεν ἔχειν. αὐτῷ δὲ τούτῳ τὴν μητέρα καὶ προῖκα ὀγδοήκοντα μνᾶς: *Therippidæ quidem*

quidem usumfructum ex bonis meis septuaginta minarum dedit, quoad ego inter uiros censerer, id est quoad tutelæ meæ factus essem. Demophontem *autem uoluit apud se so rorem meam habere cum duobus talentis. Huic autem ipsi quicum ago, matrem meam uxorem ducendam cum dote octoginta minarum reliquit.* Hactenus Demosthenes. Ex cuius uerbis intelligimus duo talēta & octoginta minas & septuaginta, id est centum & quinquaginta minas, tantum ualere, quantum quatuor talenta & ter millenas. ubi subin telligendū drachmas, ut ex Græco apparet, propter quod millenas pro mille transtuli. Sic fit ut talentum sexaginta sit minarum, & mina centum drachmarum. Minam enim Atticam ad centum drachmas auxisse Solonē Plutarchus in eius uita tradidit, ut quæ Græci millia dicunt ex sua per sona, drachmarum semper intelligere debeamus. quod cō pertinet, quod legitur apud Plutarchum in Pompeio de ue ctigalibus Romani imperij, & in Antonio de decies se= stertio, ubi interpretes male sestertios intellexerunt, ut su prà adnotauimus. Quàm multus autē Demosthenes in eo loquēdi modo fuerit, licet ex eadem oratione perlecta in= telligere, cuius loca uertere necesse nunc non habui. Alter est locus Ciceronis, ubi uelut cubile esse ipsius ueritatis quam quærimus, existimaui. Is est autem in oratione pro Rabyrio, in qua oratione de Gabinio loquēs, qui ob Pto= lemæi reductionem in Aegyptum, & peculatum insignē in ea re admissum, decem millibus talentûm damnatus est, ita inquit, *Redeo igitur ad crimen & accusationē tuam. quid uociferabare decem millia talenta Gabinio esse pro= missa? huic uidelicet perblandus reperiundus fuit, qui ho= minem, ut tu uis, auarißimum exoraret. Sestertium bis mil lies, sed quadringenties magnopere contemneret.* Ad intel

Locus Cicer.

Gabinius X. M. talētorum damnatus.

ligentiam horum uerborum hoc præfari habemus, Gabinium decem millibus talentûm damnatum, nec prædes tantæ summæ dare, nec ex bonis eius auctione addictis eam summam seruari potuisse. Quare cum Rabyrius *Posthumus eius criminis affinis uideretur, accusatus & ipse fuit, quasi impulsu eius* Gabinius *Ptolemæum in regnum reduxisset, et quasi pars peculatus ad eum peruenisset: ut quod eius pecuniæ à* Gabinio *seruari no:. potuerat, à* Rabyrio *damnato exigeretur.* Hunc igitur Cicero *patrocinio suo defendit, cuius oratio & corrupta & mutilata lectitatur, nec eam in uetusto libro orationum* Ciceronis *reperi.* Ea *autem uerba sic legenda censeo,* Quid *uociferabare decē millia talentûm* Gabinio *esse promissa? huic uidelicet perblandus reperiendus fuit, qui hominem, ut tu uis, auarißimum exoraret. Sestertiûm bis millies scilicet & quadringenties magnopere contemneret.* Hoc *sensu,* Pugnat *secū accusatio tua. tu* Gabinium *auarißimum hominem fuisse criminabaris, & ut regem reduceret, talentis decem millibus conductum esse: nunc* Rabyrij *impulsu fecisse dicis ut regem deduceret, & ob id* Rabyriū *in crimen uocas. quonam modo conuenit hominem auarißimum (ut tu uis)* Gabinium *pollicitatione bis millies & quadringenties sestertiū adduci ad facinus non potuisse, nisi & suasore* Rabyrio *impelleretur?* Cæterū *nos singula talenta sexcentis coronatis aureis, & sexaginta libris cētenarijs æstimare instituimus: singulas autē libras denis aureis. sexagies enim deni aurei, sexcenti in summa fiunt.* Hac *ratione centum talenta, sexaginta millia aureorū ualent, id est centies sexcentos.* Hæc *summa decies multiplicata, sexcenta millia aureorum efficit. tot enim coronatorū millia, mille talentûm ualet.* Sic *fit ut decem millia talentûm, sexagies centena*

millia

millia aureorũ ualeant, hoc est decies sexcenta millia. Rursus æstimatione nostra quadringenties sestertium, millies mille aureos nostros ualet, hoc est decies centena millia. Qua ratione bis millies & quadringenties, sexagies centena millia ualet. Et ita ad nummum summa Latina cum summa Græca conuenit, & est ea quam Græci Apartilogiam uocant. lingua nostra uernacula Latinæ linguæ imitatione rotundam rationem uocat. Horatius lib. 1. Epistol. Apartilogia.

Mille talenta rotundentur, totidem altera, porrò
Tertia succedant. –

De Gabinio & Ptolemæo Plutarchus in Antonio sic inquit circa principium, μετὰ ταῦτα γαβίνιον δὲ μυρίοις ταλάντοις πτολεμαίου πείθοντος εἰς αἴγυπτον ἅμα συνεμβαλεῖν αὐτῷ. *id est, Deinde cum Ptolemæus suadere cœpisset Gabinio, ut in Aegyptum secum expeditionẽ susciperet, pacta mercede talentorum decem millium. Qui locus Latinè non est conuersus in exemplaribus quæ uidi. ex quibus uerbis liquet id quod dictum est de decẽ millibus talentorum. Nego igitur quenquam esse tam hæsitatorem, qui modò hæc uerba & supputationem intellexerit (quotus autem quisque etiam citra calculum non intelliget?) ut de hoc quod hactenus egimus, ultrà addubitare poßit, id est de sestertiûm & talentorum & reliquorum uerborum intellectu, & summarum auri argentiq́ue æstimatione. Nam de auri proportione ad argentum, nondum planè statuo. Ita Proteus ille logodædalus, id est uerborũ uarietate fallax, & diu exemplarium mendis ueluti formarum desultoria uicißitudine ludificatus, in sese tandem redijt, pertinaci nostro proposito uictus ueritatis inuestigandæ. Exoratum autem unumquenque lectorem uelim, aut certè candidißimum quenque, mihi ut uitio ne uertatur quòd* Logodædalus Proteus.

monumenta antiquitatis hactenus sancta atq; intacta, ipse temerare ausus sim, homo, ut inter literatos homines, nouus, nullisq́; maiorum imaginibus fretus atque subnixus. A quo enim tandem literarum stemma ingeniję; commendationem Francus homo duceret? tametsi in hodierna literarum claritate, nihil obstat quo minus in posterũ nonnulli ubiq; gentium imagines sibi gentilitatesq́; comparent, à quibus posteritas fiduciam autoritatemq́; uendicet. Quos etsi ipsos ingenio & doctrina longè me superaturos non dubito, magni tamen meriti instar erit, unum me ex ijs esse qui rei commendabilis exemplum patriæ prodiderunt. Cedere autem mihi in compensationem id postulo, quòd immutata haud ita pridem quædam loca nunc sibi restituerim, ut paria fecisse iudicari poßim cum eo, quod magnorum autorum laudatione fretus atque testimonio, commouere quædam non dubitaui trabali (ut aiunt) clauo fixa. Hæc & alia contra ius receptum non sine exemplo admissa, per Philologiæ numen multis hodie mortalibus uenerandum, ignosci ita mihi postulo, si etiam sponsione perfunctus, corollarium non unum aut alterum, sed multiplex addidero. Gellius lib. v. Noctium Atticarum, Equus Alexandri Regis, & capite & nomine Bucephalas fuit. Emptum Chares scripsit talentis XIII. & regi Philippo donatum. æris nostri summa est sestertia trecenta & XII. Hactenus Gellius. Talenta decem, sex millia aureorũ ualent: & tria talenta, mille & octingentos: fiunt septem millia octingenti aurei. Centum sestertia duobus millibus & quingentis ualent ea ratione qua in singula pondo denos aureos taxamus: sic trecenta sestertia, septem millia & quingentos coronatos ualent, & XII. trecentos, hoc est triginta libras argenti. Quare ad nummum conuenit inter

Gellij locus.

Bucephali precium.

utran

utranque summam. De hoc Plinius, Eidem Alexandro & equi magna raritas contigit: Bucephalũ eum uocauerunt, siue ab aspectu toruo, siue ab insigni taurini capitis armo impressi: sedecim talentis ferunt ex Philonici Pharsalij grege emptum etiam tum puero capto eius decore. Rectè tamen apud Gellium XIII. legi ex Plutarcho patet in Alexandro, qui tredecim talentis à Philonico Thessalo emptum dicit, ut forte apud Plinium XVI. pro XIII. legatur. Plinij locus. *Idem Gellius lib. III. Aristotelem quoq; traditũ est libros pauculos Speusippi philosophi post mortem eius emisse talentis Atticis tribus. ea summa fit nummi nostri duo & septuaginta millia. Hactenus Gellius. Nos diximus talentum LX. librarum esse: qua ratione tria talenta, centum ac nonaginta libras ualẽt: qui numerus ex duobus & septuaginta millibus confit, si in singula millia, bina põdo & selibrã numeremus. Rursus tria talenta, mille & octingentis aureis æstimatione nostra ualuerunt, & eadẽ summa conficitur ex septuagintaduobus sestertijs, si sestertia singula, quinq; & uiginti aureis æstimentur. Quare planum facimus & talenta nos & sestertia iusta æstimatione perpendisse. Apud eundem Gellium lib. I. emendandum unum uerbum huic dicto contrarium, ubi de Laide scorto Corinthio loquitur: Ad hanc, inquit, Demosthenes clanculum adit, & ut sui copiam faceret petit: at Lais myrias drachmas, id est decem drachmarum millia poscit. hoc facit nummi nostratis denariûm decem millia. Tali petulantia mulieris, atq; pecuniæ magnitudine ictus expauidusq; Demosthenes, auertit iter: & discedens, Ego, inquit, pœnitere tanti non emo. Sed Græca ipsa quæ fertur dixisse, lepidiora sunt,* οὐκ ὠνοῦμαι, *inquit,* μυρίων δραχμῶν μεταμέλειαν, *id est, non emo centũ sestertijs pœnitentiã. Ex his*

Gellij locus.

Laidis meretricis petulantia.

uerbis testimonium locupletissimum habemus autoris antiqui, qui Hadriani *principis temporibus scripsit, drachmam & denarium eodem pondere fuisse. sed quod decé millia denariorum centum sestertijs ualuerint, falsum est. tantum enim quadraginta ualent. minis ergo non sestertijs legendum est. Athenæus lib.* I I I I. Dipnosophistarum,

Hic locus colophonem & coronidē disputationi imponit.

Ὁ δὲ μέγας Ἀλέξανδρος δειπνῶν ἑκάστοτε μετὰ τῶν φίλων, ὡς ἱστορεῖ Ἔφιππος ὁ Ὀλύνθιος ἐν τῷ περὶ τῆς Ἀλεξάνδρου καὶ Ἡφαιστίωνος μεταλλαγῆς, ἀνήλισκε τῆς ἡμέρας μνᾶς ἑκατὸν, δειπνούντων ἴσως ἑξήκοντα ἢ ἑβδομήκοντα φίλων. ὁ δὲ Περσῶν βασιλεὺς, ὥς φησι Κτησίας καὶ Δίνων ἐν τοῖς Περσικοῖς, ἐδείπνει μετὰ ἀνδρῶν μυρίων πεντακισχιλίων, καὶ ἀνηλίσκετο εἰς τὸ δεῖπνον τάλαντα τετρακόσια. γίνεται δὲ ταῦτα Ἰταλικοῦ νομίσματος ἐν μυριάσι διακοσίαις τεσσαράκοντα. αὗται δὲ εἰς μυρίους πεντακισχιλίους μεριζόμεναι, ἑκάστῳ ἀνδρὶ γίνονται ἀνὰ ἑκατὸν ἑξήκοντα Ἰταλικοῦ νομίσματος, ὡς εἰς ἴσον καθίστασθαι τῷ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀναλώματι, ἑκατὸν γὰρ μνᾶς ἀνήλισκεν ὡς Ἔφιππος ἱστόρησεν. *Magnus autem, inquit, Alexander cœnans semper et ubiq; cum amicis, ut* Ephippus Olynthius *in eo uolumine prodidit quod de Alexandri obitu &* Ephæstionis *scripsit, centenas minas in dies expensas cœnæ ferebat, cū ad sexagenos, aut summū septuagenos ad cœnam adhiberet. At uerò Persarū* Rex, *ut autores sunt* Ctesias *&* Dinon *in historijs* Persicis, *ad cœnam suam quindecim hominum millia accipiebat, in easq; cœnas quadringena talenta expēsabat. Fiunt hæc* Italico *nomismate myriades ducentæ & quadraginta. Porrò hæ in quindecim millia hominum distributæ, fiunt in singulos centum & sexaginta* Italici *nomismatis. Quare hic sumptus superiorem illum* Alexandrinum *æquat, quippe cum* Alexander *centenas minas in dies expenderet. Hæc uerba* Athenæi

Conuiuæ Alexandri & Persarum regum.

cum

cum ad calculum reuocarem, ſic rationem inibam: ducētæ & quadraginta myriades, id eſt ducenties & quadragies dena millia, more Romano *uiciesquater centena millia di cuntur. Cum igitur compendio ſermonis quater & uicies ſeſtertium dici ſoleat ab antiquis, ut nos in ſuperioribus docuimus: ſi nummos hic ſeſtertios intelligamus, & ad au reos noſtros redigamus, fient ſexaginta millia coronato=rum, id eſt duplex cenſus* Senatorius. *At quadringenta ta=lenta more à nobis inſtituto æſtimata, fiunt ducēta & qua=draginta millia coronatorum, cum centum talenta ſexage=nis millibus ſemper antea æſtimauerim. Quare talentorum æſtimatio quadruplex erit nomiſmatis* Italici *contra ſen=tentiā* Athenæi, *qui ignorare hoc non potuit, cum* Romæ *ſub* Hadriano *ſcripſerit, ut ex lectione eius intelligimus. Quòd ſi ut antea apud* Plutarchum *fecimus, non ſeſtertios nūmos, ſed denarios, id eſt drachmas intelligamus, ut mos* Græcorum *poſtulat, ſumma ad nummum quadrabit. Sexa ginta enim aureorū millia quater multiplicata, ducenta & quadraginta millia fient: & quater & uicies ſeſtertium, nonagiesſexies ſeſtertiū fiet: cum ſinguli denarij quater=nos nummos ualeant.* Græci *enim uidentes denarios* Ro=*manos æquales eſſe ſuis drachmis, cum myriadas dicerēt, denariorum intelligi uolebant, quandoquidem ſic* Attici *numerabant, quos alij omnes ſecuti ſunt ſcriptores.* Hic lo *cus colophonem (ut aiunt) diſputationi noſtræ demonſtra tionibusq́; imponit.* Age *exigamus rem ad calculū. ducen=tæ & quadraginta myriades drachmarum uel denariorū, id eſt uiciesquater centena millia, ad minas contracta cen tenarias, quatuor & uiginti millia fiunt, id eſt quadringē ties ſexagenæ minæ: at eandē ſummā quadringenta talenta ſexagenaria efficiunt. ita ratio cōuenit.* Alioquin *ſi nūmos*

sestertios aliquis improbior Athenæum intellexisse dixe=rit, talentum Atticum quindecim necessariò minarum erit: quod nemo unquam scripsit. Nunc pergamus porrò, & quatuor & uiginti millia minarū in quindecim millia con uiuarū diuidamus, fient in capita sesquimina & denæ dra chmæ: utpote cum quindecies millies sesquimina, uicenabi na millia & quingenas efficiat. Ita restant mille & quin=gentæ minæ ex numero supradicto, quæ centena quinqua gena millia denariorum ualent, in quindecim partes diui=denda propter quindecim cœnantium millia. At qui nume rus hic partiens denarius est numerus, cum in centum & quinquaginta millibus, decies quindecim millia inuenian=tur, & deciesquinquies decem millia. ita fit ut in singula millia conuiuarum, dena millia denariorum accedāt, & in singula capita denarij deni. sic fiunt centeni & sexageni denarij in capita, id quod Athenæus dixit. Et totidem de=narios nos sedecim aureis nostris æstimare instituimus: qui numerus si per numerum conuiuarum multiplicetur, ut quindecies senadena millia, uel sedecies quinadena millia multiplicemus: fient ducena quadragena aureorū millia, quanti quadringena talenta æstimanda cōtendimus. Porrò cum Alexander in sexaginta conuiuas centenas minas im=penderet, id est dena denariorū millia, hac ratione in capi ta sesquiminā & sextantem minæ consumebat, hoc est cen tum & sexagintasex denarios & bessem, quæ summa sex denarijs in capita excedit. Quòd si in septuaginta cōuiuas rationē ineamus, in capita singula minus erit sesquimina. Ita obiter locū Athenæi explicuimus, & extremā manum operi addidimus, quod ad hoc quidē pertinet. Plutarchus in Antonio de Curione & Antonio loquēs sic inquit, Ex quibus sumptibus grāde æs alienū ei, maiusq; q̄ pro ætate

confla

conflatum est, ducentorum quinquaginta talentorum. Hæc *summa ad nomiſma noſtrum reducta æſtimatione à me inſtituta, centum & quinquaginta millia aureorum noſtrorum efficit, cum talentum aureos ſexcentos, & centum talenta centies ſexcentos ualeant, hoc eſt ſexaginta millia.* Audiamus igitur nunc Ciceronem Philippi. II. *qui* Antonium *increpans contumelioſa oratione, ita inquit,* Tenes'ne *memoria, prætextatum te decoxiſſe?* Et *paulò pòſt,* Recordare *tempus illud cum pater Curio mœrens iacebat in lecto, filius ſe ad pedes meos proſternens, lacrymans te mihi commendabat: orabat ut te contra ſuum patrem ſi ſexagies ſeſtertium peteret, defenderem.* Tantum *enim pro te interceßiſſe dicebat.* Hactenus Cicero. De *hac interceßione* Plutarchus *ibidem meminit his uerbis,* Pro *quibus* CCL. *talentis cum interceßiſſet* Curio, *pater id ægrè ferens, domo ſua expulit* Antonium. *Cum decies ſeſtertium à me quinq; & uiginti millibus aureorum ſæpe ſit æſtimatum, in promptu eſt ſexagies ſeſtertium centum & quinquaginta millia ualere, & ita utranq; ſummam ad nummum congruere apud* Ciceronem *&* Plutarchũ. Idem Plutarchus *in* Antonio, *Calphurniã* Cæſaris *uxorem tradit apud* Antonium *bonam partem pecuniarum depoſuiſſe, quarum ſumma fuit ad quatuor millia talentorum. At in uita* Ciceronis *idem autor ſcribit inimicitias inter* Antonium *&* Octauium *ortas ob pecuniam* Cæſaris *auunculi eius ab* Antonio *interuerſam. Ab eo enim repetebat (inquit)* Cæſar *iunior ducentas quinquaginta myriadas.* Hoc Latinè *dici debet ducenties quinquagies centena millia drachmarum, hoc eſt millies centena millia nummûm, uel loquendi compendio, millies ſeſtertium: quod nos æſtimare ſolemus uicieſquinquies centenis millibus aureorum*

coronatorum. At mille talenta, ſexcentis millibus aureorum à nobis æſtimata ſunt. Quo fit ut quatuor millia, quater & uicies centenis millibus aureorũ ualeant. Quare ſummæ ambæ quadrabunt, ſi tantum hoc animaduertamus, Plutarchum excurrentem numerum talentorum (qui ſunt ferè centum & quinquaginta ſex) addere quatuor millibus neglexiſſe. Sed ne mirum aut incredibile potius uideatur tanti cœnas Perſicas conſtare Regibus potuiſſe, hic mihi in mentem uenit ut adderem id quod memoriæ proditum eſt de uaſis & ſuppellectile & inſtrumento (ut ita dicam) luxuriæ Perſicæ. Poſt uictum igitur Darium apud Iſſum in Cilicia, cum Alexander Darium fugientem ſecuturus, Parmenionem Damaſcum miſiſſet, ubi ueluti ſedem eius belli Darius eſſe ſtatuerat, comportatis illuc pecunijs, omniq; ſplendore inſtrumenti uiatorij tam regij quàm procerum: Damaſco iam in poteſtatem redacta, Parmenio ad Regem Alexandrum ſcribens de theſauris repertis, & impedimentorum copias enumerans, inter alia luxus caſtrenſis miniſterium hoc catalogo recenſuit, παλλακίδας εὗρον μουσουργοὺς τοῦ βασιλέως τριακοσίας εἰκοσιεννέα, ἄνδρας στεφανοπλόκους ἓξ καὶ τεσσαράκοντα, ὀψοποιοὺς διακοσίους ἑβδομήκοντα ἑπτά, χυτρεψοὺς εἰκοσιεννέα, γαλακτουργοὺς τρεῖς καὶ δέκα, ποτισματοποιοὺς ἑπτὰ καὶ δέκα, οἰνοηθητὰς ἑβδομήκοντα, μυροποιοὺς τεσσαράκοντα. *Pallacas (inquit) inueni canendi peritas, & muſicæ uariæ artifices, ad Regis oblectationem intentas, numero trecentas undetriginta. uiros coronamentorum artifices ſex & quadraginta. coquos ducentos & ſeptuaginta ſeptẽ. figulos ad culinariũ inſtrumentũ in caſtris fingendũ undetriginta. lactarios piſtores tredecim. potionũ tẽperatores concinnatoresq; liquorũ decẽ & ſeptẽ: et præter hos, homines ſeptuaginta qui à*

Luxus Darij Perſarum Regis.

qui à ſacellandis uinis erant Regi, *& colo condiendis. unguentarios inſuper quadraginta. Si tantus igitur ſplendor fuit, tamq; copioſus in ſtatiuis & caſtris apparatus, quantum concipere animo poſſumus eum fuiſſe apparatum qui* Babylone *aut* Suſis *aut* Perſepoli *fuit?* Hoc igi*tur tandem confecto, quod uix abſolui poſſe ſperabamus, uideamus quonam modo intelligi poßit id quod apud* Plu*tarchum legitur de tertio* Pompeij *triumpho loquentem, quē de* Aſia *ſubacta egiſſe dicitur.* Ex *prænotatis, inquit, literis clarè cognoſcebatur ex quo genere gentium trium pharet.* Erāt *quippe regiones hæ,* Pontus, Armenia, Cappadocia, Paphlagonia, Media, Colchis, Iberia, Albania, Syria, Cilicia, Meſopotamia. *Præterea ij qui circa* Phœniciam *&* Palæſtinen *incolunt,* Iudæi, Arabes. *Piratarum etiā quotquot genera terra mariq; debellata erant.* Inter *hæc notabantur caſtella haud pauciora quàm mille capta, ciuitates ferme noningentæ, piraticæ naues octingentæ: urbes colonijs* Romanis *habitatas eſſe undequadraginta.* His *quoq; addebatur, uniuerſa* Romanæ *urbis tributa ante id bellum quinquagies decies cētena millia fuiſſe: cum ijs uerò quæ* Populo Romano *ipſe quæſiuit, octuagies quinquies decies centena millia.* In *ærarium præterea uaſa, aurum argētumq; ſignatū ad uiginti millia talentorum, præter ea quæ militibus diuiſa ſunt, quorum qui minimum accepit, mille & quingentos æris tulit.* Hæc *uerba ſignificāt tributa* Populi Romani *ante* Mithridatē *uictū, quingēties ſeſtertiū fuiſſe: et ex tertia expeditione* Pōpeij *trecēties quinquagies acceßionis factum eſſe.* Hæc *ſumma ære noſtro uicies ſemel centena & uigintiquinq; millia aureorū ualet.* Intra *quam ſummā ſi coarctare uelimus imperij* Romani *reditū, ridebimur ab ijs qui nouerunt regni*

Summa tributorum Po. Romani ex Plutarcho.

Reditus regni Franciæ. *gni noſtri tributa. Quo anno hæc prodidi, princeps noſter tantam ferme pecuniã ex ditione Gallica percepit. Quod ne comminiſci uidear, ſcire licet apud nos tria eſſe penſi=tationum genera ex quibus ærarium noſtrum conſtat, Ca=*

Canon. *nonem, Oblationem, & Indictionem. In Canone cẽſen=tur ea quæ ſceptris ita hærent, ut cum ſceptris nata, nec ſi=ne ijs interitura uideantur, qualia ſunt portoria, & iſa=gogica uel exagogica quæ in introitu uel exitu urbium uel locorum aliorum penſitantur. Et in uniuerſum uecti=galia quæ multis nominibus accepta referuntur in ratio=cinijs principalibus, & poſſeßiones prædiaq́; quorum e=tiam mancipium proprium eſt diadematis Francici, nec in commercio hominum eſſe putatur, duntaxat ut perpetuò*

Regalia. *emancipari ipſæ poſſeßiones poßint. Huc accedunt rega=liorum clientelarumq́; iura, id eſt iura quædam certarum perceptionũ in eas poſſeßiones adſcripta, quæ in fide ſunt diadematis. Accedunt & commiſſa omnia, & aduentitia*

Albana, adeſpota. *quæ aſſertorem non habent, Albana uulgo dicuntur, ade=ſpota à Græcis appellantur, quæ aſſertorem nullum atque uindicem habent, ob idq́; in fiſcum cedunt. Strabo libro decimoſeptimo de Aegypto loquens,* ἄλλος δ' ἐστὶν ὁ προ=σαγορευόμενος ἴδιος λόγος, ὃς τῶν ἀδεσπότων καὶ τῶν εἰς καί=σαρα πίπτειν ὀφειλόντων ἐξέτασίς ἐστιν. *Eôdem pertinent uno uerbo omnia in fiſcum cedentia, ut caducorum iura in ex=ternorum hominum hæreditates, qui quidem ius ciuilitatis aut prouinciæ à principe non impetrarint. In ſecundo ge*

Oblationes. *nere ſunt quæ Oblationes dicuntur, uiceſima, & octaua, & quarta in quibuſdam locis, in res promercales ſtatutæ, & ſalarium uectigal, & exoticum, omnia à popularibus olim principibus delata: unde nomen Oblatio apud pri=ſcos accepit. Horum duorum generum ut æſtimationem*

certam

certam facere nequeo, sic ad sexcenta aureorum millia, hoc nomine accepta referri haud incerta ratiocinatione colligo. Tertium genus Indictio appellatur. hoc caput statam plerunque habet summam paulo plus octingena & quinquagena aureorum millia, ita ut urbes insignes stipendiariæ non sint. Indictio ob id appellata, quòd anniuersarijs diplomatis indicitur. Ex quo tamen trans Alpes res gessimus, accessionibus quas superindictiones appellant, identidem aucta est. Sic enim sunt Galli homines, ut prout quidque principi aut collibuit, aut collibuisse dictitetur, id perinde ius fasq; esse credatur: omnium haud dubiè mortalium, qui quidem Barbari non sint, maximè (ut Græce dicitur) Pitharchici, id est principalibus edictis æquo animo obsequentes, nec ideo tamen minus libertatem loquendi uiuendiq; usurpantes, principibus etiam haud inuitis. Sic enim fert huius regni genius, nobis à Deo omnipotente Christianißimi nominis (ut arbitror) commendatione concessus, ut & obsequiosa alacritate seruiamus, & qui nobis imperant, liberos nos esse non nolint. Verùm quo anno hæc prodidi, uno edicto princeps ter & tricies centena millia Fräcicorum imperauit. Quibus accedit haud cõtemnenda summa quam cuiusuis non est intelligere. Neoterico enim inuento hominum in æraria officina perpolitorum factum est, ut dies pensitationum ita cedant, ut insequentis anni quadrans primus in ultimum præcedentis incurrat, sicque quinque quadrantes in uno asse reperiantur. Nouo etiam aucupio trientes ex quadrantibus facti, quò perplexioribus inuolucris res argentaria intricaretur. Hoc nomine dicere possem quantum accessionis hoc biennio factum sit, populo ita deuorante strophas argentarias, ut nihil non concoxerit

Indictio.

Superindictiones.

Pitharchici Franci.

rit:id quod eò pertinet, quod dixi de æquanimitate populi in accipiendis obeundisq́; imperijs. In quo utinam etiam felicitatem suam ac benignitatem diuinam principes agnoscerent: nec fallere nos ij homines existimarent, qui huiuscemodi commentis deum & superos omneis aut accommodare conniuentiam, aut arridere credunt. Verùm ut ad rem redeamus, hoc affirmare ausim, Indictionum capiti principem quo anno hæc prodidi, non minus acceptum retulisse, supputata cum sorte supradicta repræsentatione, quàm quanta sit æstimatio illa supradicta octingenties sestertij. Quare apud Plutarchum legendum antea putabam, quinquagies decies centena millia drachmarum. Græci enim nunquam per se sestertiûm millia numeros colligere solent, sed per myriadas chiliadas'que drachmarum, ut non semel antè diximus. Nunc autem quod antea conijciebam, certò ac non dubiè opinor, ut paulò pòst ostendam. hac uerò ratione summa illa reditus Romani quadruplicato augetur, & fit ter millies & quadringenties sestertium, id est, octogiesquinquies centena millia aureorum nostrorum. Summa autem pecuniæ in ærarium relatæ ab eodem Pompeio, fit centies & uicies centena millia aureorum, quod nos duodecies millies mille aureos lingua uernacula dicimus: Græci mille ac ducentas myriadas appellant. Myrias enim numerum decies millenarium significat. Quòd si præter hoc æstimemus in capita singula militum sesquilibram argenti, id est mille & quingentos æris, æstimatio in immensum abibit: et tamẽ corruptũ id esse apud Plutarchũ interpretis culpa facilè ostẽdemus ex Appiano, q in eo libro q Mithridaticus dicitur, de hoc loquẽs ita inqt, Finiẽte hyeme Põpeius præmia militibus exhibuit, uiritim mille & quingentas drachmas

Plutarchi locus.

Summa pecuniæ à Põpeio in ærarium illatæ triumpho Mithridatico.

drachmas Atticas, *ducibus eorum condigna pariter impendit, quorum summa decies sexagies mille talenta attigisse creditur. V bi legendum,* Q*uarum summā aiunt fuisse talenta sedecim millia, uel decem & sex millia.* καθ' ἕκαστον ἄνδρα χιλίας πεντακοσίας ἀττικὰς, καὶ τοῖς ἡγουμένοις αὐτῶν ἀνάλογον. & *ducibus eorum pro portione*, καὶ φασὶ γενέσθαι τάλαντα μύρια ἑξακισχίλια. Huiusmodi *corruptos numeros nō semel apud eum autorem* Latinum *factum offendi: sed ex his uerbis intelligimus non mille & quingentos æris, ut interpres existimauit, sed mille & quingentas drachmas, id est denasquinas libras argenti, hoc est centenos quinquagenos aureos singulis militibus datos.* Ex Plutarcho *autem ipso* Græco, *qui post alteram etiam libri huius editionem ad nos peruenit, error interpretis ipsius* Plutarchi *manifestus est. sic enim in eo loco historiæ legitur,* πρὸς δὲ τούτοις ἔφραζε διὰ τῶν γραμμάτων, ὅτι πεντακισχίλιαι μὲν μυριάδες ἐκ τῶν τελῶν ὑπῆρχον, ἐκ δὲ ὧν αὐτὸς προσεκτήσατο τῇ πόλει, μυριάδας ὀκτακισχιλίας πεντακοσίας λαμβάνουσιν. Et *paulò pòst*, τῶν δὲ στρατιωτῶν ὁ τοὐλάχιστον αἴρων κατὰ λόγον, δραχμὰς εἴληφε χιλίας πεντακοσίας. Ex *quibus apparet interpretē nūmos sestertios uel asses pro drachmis intellexisse, errore luculento, qui etiam tributa pro uectigalibus transtulit.* Plutarchus *enim ijs summis uectigalia, id est* τέλη, *nō tributa, id est* φόρους, *significasse mihi uidetur.* Q*uod autem* Plutarchus *quinq; millia myriadū scripsit, quingēties cētena millia latinè uerti debuit, uel quingēties sestertiū, si quidem sestertios nummos intelligi uolebat.* Et *secūdo loco octingenties quinquagies.* V*erùm quoniā* Plutarchus *more* Græcorū *scripsit, summa quadruplicato excrescit, & fit ter millies & quadringēties centena millia nūmûm, uel ter millies quadringenties sestertium.* Plutarchi *autem*

Vectigalia. Tributa.

uerba

uerba sic uerti ad uerbum possunt: Ex ijs *uerò quæ ipse ciuitati* Romanæ *iam quæsitis addidit,* Romanos *capere quotannis octo millia & quingentas myriadas drachmarum.* Sic *superior summa quaternario multiplicata, efficit ter millies & quadringenties centena millia.* Plinius *lib.*
Cap. 2. XXXVII. *hunc triumphũ magnificè descripsit, sed adeò corruptus ad nos peruenit, ut satis habuerim locum notare, quem transcribere non poteram.* Qui *tamen locum illum legerit,* Plutarchum *mirabitur uiginti tantum millibus talentûm æstimasse prædam in ærarium illatam.* Apud Plinium *in eius triumphi descriptione ad ultimum ita legitur in codicibus omnibus impreßis,* Cætera *triumphi eiusdem quàm uerißime subijciam,* Reipub. *datum mille talentûm,* Legatis & Quæstoribus *qui oras maris defendissent, sestertia bina millia: commilitibus singulis quinquaginta.* Hoc *prorsus non conuenit nec cum* Appiano, *nec cum* Plutarcho. *bina enim millia sestertiûm quinas libras argenti ualent, & quinquaginta sestertij uiginti drachmas.* Præterea *quis credat* Plinium *post bina millia dixisse quinquaginta? saltem quinquagena emendatores scriberent.* In *antiquis quos uidi, sic legitur,* Cætera *triumphi eiusdem quàm uirilia.* Reip. & Quæstoribus *qui oras maris defendissent, datum mille talentûm: militibus singulis*
Plinij locus. *sena millia sestertiûm.* Et *hactenus legitur.* Fortasse *autem sic legi debet,* Cætera *triumphi eiusdem quàm uirilia (ut hoc referatur ad superiora, in quibus* Plinius *mollitiem & delicias reprehendit) præfectis & quæstoribus qui oras maris defendissent, datũ mille talentûm, militibus singulis sena millia sestertiûm, comitibus singulis quinquagena.* Vt *intelligamus comites, eos qui spõte* Pompeiũ *secuti sunt.* Sena *millia sestertiũ, millenas & quinquagenas drachmas*

drachmas significant, quod cõuenit cũ supradictis. Quapropter admirari subit uel emendatorum licentiam, uel librariorum incuriam, qui hunc locum ita corruperunt: ex quo coniecturam in uniuersam Plinij emendationem facere licet. Appianus autor est, in exercitu Pompeij ab initio statim peditũ uiginti millia, & equitũ quatuor fuisse: & legatos ei quinque & uiginti à Senatu decretos. Vt ergo in singulos pedites mille & quingentas drachmas dederit, & tria millia in equites (sic enim fieri solitum, ut equites uel duplex uel triplex donatiuum acciperent, & duplex Centuriones) Pompeius ultra mille talenta legatis & præfectis data, non potuit minoris quadringentis & uiginti millibus argẽti libris defungi. Fiunt in summa cum mille talentis quadringenta octoginta millia pondo, quæ ære nostro duodequinquagies centenis millibus aureorum æstimantur. In singula enim pondo, denos aureos numeramus. Atque in hoc rationem nullam habeo centurionatus, nec auxiliaris militis, & euocati, & prouinciatim collecti. Appianus Latinus (ut diximus) summas argenti non modò incredibiles, sed etiam absurdas refert: apud quem legitur, in eam largitionem Pompeium decies sexagies mille talenta impendisse. Ego autem interpretem non sexagies decies, sed decies & sexies scripsisse puto, pro sedecim talentorum millibus, quæ ære nostro sexies & nonagies centena millia aureorum dici possunt. Hoc donatiuum Pompeianum non modò credibile, sed etiam contemnendum nec memorabile fecerunt illa quæ postea secuta sunt donatiua, ad bella ciuilia legiones auctorantia, ut posthac ostendemus. Nunc uerò si Romani imperij magnitudinẽ non dico ostendere, sed argumentis tantum coniiciendam relinquere uelim, longus de integro

App. locus.

Magnitudo Romani imperij.

instaurãdus erit sermo. Plinius lib. VII. de trophæis triũphisq́; Pompeianis loquẽs ita inquit, Triumphi uero quẽ deduxit Pompeius ad tertiũ Calend. Octob. præfatio hæc fuit, Cũ orã maritimam à prædonibus liberasset, & imperium maris populo Romano restituisset, ex Asia, Ponto, Armenia, Paphlagonia, Cappadocia, Cilicia, Syria, Scythis, Iudæis, Albanis, Iberia insula, Creta, Basternis, & super hæc de Regibus Mithridate atq; Tigrane triumphauit. Summa summarũ in illo gloria fuit, ut ipse in concione dixit cùm de rebus suis dissereret, Asiam ultimã prouinciarũ accepisse, eandemq́; mediã patriæ reddidisse. Si quis econtrario simili modo uelit percensere Cæsaris res, qui maior illo apparuit: totum profectò terrarum orbem enumeret, quod infinitũ esse conueniet. Asiam hoc in loco Plinius pro peninsula Asiæ accipit, quod regnũ olim Lydiorum dictum est. Tranquillus in Cæsare, Gessit autẽ nouẽ annis, quibus cum imperio fuit, hæc ferè. Omnem Galliam quæ à saltu Pyrenæo Alpibusq́; & monte Gebenna, fluminibus Rheno & Rhodano continetur, patetq́; circuitu ad bis & tricies centũ millia passuum, præter socias ac bene meritas ciuitates, in prouinciæ formã redegit, eiq́; in singulos annos stipẽdij nomen imposuit. Ab his duobus ducibus Rom. res magnopere creuit, Quanta autẽ peninsulæ Asiæ fuerit accessio, quæ Asia proprio ac priuato nomine dicta est, ut autor est Plinius, ex eo conijcere datur, quòd Plutarchus in Lucullo scribit, Syllam quũ fœdere icto cũ Mithridate Asiam recepisset, uiginti millia talentûm mulctæ nomine Asiæ imperasse, eiq́; pecuniæ colligendæ Lucullum qui secũ militauerat, præfecisse, ut inde pecuniã signaret. quãta autẽ sit pecunia, nos suprà docuimus. σύμμας

Asia proprie.

Viginti millia talentûm Asiæ imperata à Sylla.

δὲ τὴν ἀσίαν δυσμυρίοις ταλάντοις ἐζημίωσε. *Appianus in secundo de bellis ciuilibus, de Cæsare Dictatore loquẽs, Statim post triumphum quæcũq; exercitui pollicitus fuerat, omnia cum additamento exoluit, militi drachmas Atticas quinque millia, manipuli ductori bis totidem, Tribunis militũ, equitũq; præfectis duplo maius. Sic enim legi debet,* στρατιώτῃ μὲν ἀνὰ πεντακισχιλίας δραχμὰς ἀττικὰς, λοχαγῷ δὲ αὐτοῦ τὸ διπλάσιον, καὶ χιλιάρχῳ καὶ ἱππάρχῳ τὸ ἔτι διπλάσιον, καὶ τοῖς δημόταις ἑκάστῳ μνᾶν ἀττικήν. *Ad hæc, singulis ex populo minam unam Atticam. Apud Tranquillum locus mutilatus est. Veteranis, inquit, legionibus prædæ nomine in pedites singulos super bina sestertia quæ initio ciuilis tumultus numerauerat, in equites uicenaquaterna millia nummûm dedit: populo præter frumenti denos modios, ac totidem olei libras, trecenos quoq; nummos quos pollicitus olim erat, uiritim diuisit: & hoc amplius centenos pro mora: annuam etiam habitationem Romæ usq; ad bina millia nummûm, in Italia non ultra quingenos sestertios. Quadringentos sestertios dedisse uiritim populo Tranquillus dicit, & Appianus minam Atticam, quod idem est: ex quo loco comprobatur id quod semper diximus, librã fuisse centenûm denariorum: & soluitur obiectũ superius factum ex Prisciano. Sed hic quina millia drachmarũ data dicit in singulos milites, & in equitum præfectos singulos multo maiorem summam: ille in equites uicenaquaterna millia nummûm, id est sena millia drachmarum. quare locum mutilatum esse oportet apud Tranquillum. Sed & apud Appianum nulla equitum fit mentio.* ἵππαρχοι *enim turmarum ductores sunt, non* λοχαγοὶ, *ut interpres intellexit: quo uerbo Appianus uti solet pro Centurione, quẽadmodum & in quarto de pronuntiatione eius donatiui*

Donatiuum Cæsaris & cõgiariũ memorabile.

loquens in concione ab Antonio facta, καὶ τῆς τοιαύτης δ' ὅμως ζημίας ἕνεκα ἐπιδώσομεν ὑμῖν νικητήρια δραχμὰς ἑκάστῳ στρατιώτῃ πεντακισχιλίας, λοχαγῷ δὲ πεντάκις τοσαύτας, χιλιάρχῳ δὲ τὸ διπλάσιον τοῦ λοχαγοῦ. *Equitum nullam facit mẽtionem. Eusebius autor est, eo tempore quo Sylla Dictaturam inuasit, censu Romæ acto inuẽta esse hominum quadringẽta sexagintatria millia. Appianus autẽ tradit censu post triumphum Cæsaris acto, inuentum esse dimidio penè minorem numerum ciuium quàm quantus ante bellum ciuile fuisset. Esto igitur ut Romæ ducẽta & uiginti millia hominum fuerint eo tempore quo Cæsar centenas drachmas in populum diuisit: id congiarium bis & uicies centenis millibus aureorum nostrorum æstimabitur. Age esto ut uiginti millia ueteranorum fuerint (tot enim minimum esse oportuit, ut ex Hircio nouimus in Commentario de bello Aphrico) si quina millia drachmarũ, id est quinquaginta argenti pondo in singulos diuisit, decies millies mille aureis nostris id donatiuum constitit, id est centies centenis millibus. Adde nunc augmentum pro Centurione & Equite & Tribuno, & habitationes illas gratuitas Romæ & in Italia datas: certè in immensum res abibit, si omnia æstimẽtur. Appianus ipse de triumphis eius loquẽs, quos diebus quatuor instaurauit post omnia bella cõfecta, Pecuniarum, inquit, in triumphis illatarum summam ad sexagintaquinque talentûm millia fuisse ferunt, & coronas ex auro fuisse addit duo millia & octingenta & duas & uiginti, quæ pondo amplius uiginti millia penderent: ex quibus exercitui promissa præmia cum fœnore propemodum exoluit.* χρήματα δ' ἐν τοῖς θριάμβοις φησὶ παρενεχθῆναι μυριάδας ἓξ καὶ ἥμισυ ταλάντων, καὶ στεφάνους δύο καὶ εἴκοσι, καὶ δισχιλίους ἐπὶ τοῖς ὀκτακοσίοις ἀπὸ χρυσοῦ, ἕλκοντας ἐς

δὶς

δὶς μυρίας καὶ δέκα καὶ τέσσαρας καὶ τετρακοσίας λίτρας, ἀφ' ὧν εὐθὺς ἐπὶ τοῦ θριάμβου διένειμε τὰ ὑπεσχημένα πάνθ' ὑπερβάλλων. Summa talentorum æstimatione nostra undequadragies millies mille aureos nostros ualet. Viginti millia pondo auri, ut minimum uicies centena millia superiori addidit summæ, ut sint semel & quadragies millies mille aureo rum coronatorum, hoc est quadringenties decies centena millia: cuius summæ bonam partem Cæsar ex Gallorum spolijs coëgit: præter ea quæ impendit in emerendo fauore plebis & potentium Romæ, ut Pauli & Curionis, & aliorum, ut suprà dictum est. Omnia enim illa ante bellum ciuile contigerant: sed triumphi ducti sunt post bella ciuilia confecta. Antonius autem Triumuir post mortem Cæsaris bellum Philippense pariter cum Cæsare qui postea Augustus dictus est, gesßit in Cæsaris interfectores: quo confecto morte Caßij & Bruti, cum Cæsar Octauius Romam redijsset, ipse Antonius in Græciam se contulit, ut illic de donatiuo statueret quod militi antea polliciti fuerant: quod´que (ut Plutarchus inquit) quinûm milliũ drachmarum in singula capita fuerat, ut antè Cæsaris, id est uicenûm millium nummûm, ὑπεσχημένοι γὰρ ἑκάστῳ στρατιώτῃ δραχμὰς πεντακισχιλίας, ἐδέοντο συντονωτέρου χρηματισμοῦ καὶ δασμολογίας. Quantus autem fuerit exercitus eius, ex eodẽ autore alio loco nouimus: qui de altero dißidio Cæsaris et Antonij loquẽs, & de bello Mutinensi, quo tẽpore Antonius Lepidi castra ingressus esse dicitur, Munatiũq; sibi adiũxisse, οὕτω δὲ μέγας ἀρθεὶς, αὖθις ὑπερέβαλε τὰς Ἄλπεις, εἰς τὴν Ἰταλίαν ἄγων ἑπτακαίδεκα τέλη πεζῶν σὺν αὐτῷ, καὶ μυρίους ἱππεῖς. His rebus (inquit ille) elatus Antonius, castra Lepidi ingressus, quodam ex compotoribus suis cum sex legionibus in præsidio Galliæ relicto, ipse in Italiam redijt, decẽ

Donatiuum Antonij.

millia equitum & decem & septem legiones peditum secum agẽs: quo tempore Cicero à Cæsare destitutus est ob id quòd libertati nimium tribuere uideretur, Cæsarq́; cum Antonio iterum in gratiam rediјt. Vt autem omnia extenuare potius quàm augere uideamur: ponamus equitum peditumq́; octoginta millia capitum fuisse (plenæ enim rarò legiones erant) equites etiam & Centuriones in ordinem redigamus, ut in singula militum capita simplex donatiuum procedat, id est quingenti aurei: ad eam largitionem quadringenties centena millia aureorum nostrorum constituenda sunt æstimatione iam dicta, ut prõptum est colligere. Quod an credibile sit, ex ijs quæ infrà dicẽtur, apparebit. Fuerat etiam memorabile donatiuũ Caßij & Bruti, quod Caßius in concione pronuntiauit. nam cum octoginta millia legionariorum essent in eius exercitu sine equitibus, ipse in singulos milites mullenas & quingenas drachmas italicas se confestim repræsentaturum dixit ijs qui ad præliũ quod instabat, alacri animo ituri essent, & centurioni quincuplex donatiuũ, & tribuno pro portione. καὶ νῦν ἴτε ἐπὶ τὸ ἔργον ἤδη, σωόδου τὸ δὲ καὶ λόγου ἕνεκα, ἐπιδώσομεν εὐθὺς ἀπὸ τοῦ δὲ τοῦ βήματος, στρατιώτῃ μὲν χιλίας καὶ πεντακοσίας δραχμὰς ἰταλικάς, χιλιάρχῃ δὲ τὸ ἀνάλογον. *& paulopost, Collaudantes autem milites Brutũ & Caßium, cum se omnia eorũ causa, ut par erat, facturos polliciti essent, illi confestim quod pronunciarant, præsenti pecunia persoluerunt, & alia insuper alijs atque alijs nominibus erogauerunt. Hac ratione in octoginta millia hominum, qui undeuiginti legiones non planè integras, ut ipse inquit, conficiebant, centies & uicies centena millia aureorũ Franciæ elargiti sunt, absque eo quod Centurionibus, quod Tribunis, quod equitibus datum est, qui amplius*

plius decē millia fuerunt, Celtæ, Lusitani, Parthi, & aliarum gentiū. Eodē autē tempore Antonius cū Ephesum in Asiam ex Græcia uenisset, & eò reges reginæq; Orientis ad eū salutandū confluerent, sese suaq; ultro illi offerentes (ut autor est Plutarchus) diu ille per luxum inusitatū debacchatus, cū de primoribus uiris pro arbitrio suo statuisset, prædictarum rerum impendijs exhaustus, altera tandē uectigalia Asiaticis populis imperare instituit. Ibi Hybreas quidam orator nobilis, qui causam gentium Asiaticarū agendam receperat, huiusmodi oratione usus esse dicitur, memorabili certè, ac nostris quibusdam hominibus etiam atq; etiā animaduertenda, si ipsis ab aulicis apparituris feriari paulisper uacaret, & animū aduertere huiuscemodi acroamatis. Sed quādò id fieri non potest, proximū est ut optemus per ora id hominū ferri tandiu quoadusq; ad principes permanarit. Verùm ille orator, Si potes inquit, ò Antoni alterū uectigal eodē anno exigere: illud etiā posse te æquū est, binas ut eodē anno æstates, binosq; etiā autūnos habeamus. Ducēta tibi talentûm millia Asia iam pependit: hæc si tu nō accepisti, exige ab ijs qui acceperunt. sin cū acceperis, iā nō habes, quid nunc causæ est quin ipsi perierimus? ταῦτα εἶπεν, εἰ μὲν οὐκ εἴληφας, ἀπαίτει παρὰ τῶν λαβόντων. εἰ δὲ λαβὼν οὐκ ἔχεις, ἀπολώλαμεν. *Hoc sermone magnopere flexit Antonium Hybreas, ut quem plurima latuissent eorū quæ fiebāt: & erat nō tā remisso animo quàm simplici, ideoq; omnia credēs ijs quos circa se esse uoluerat. Inerat enim moribus hominis simplicitas, nec cito ad secus admissa animū aduertebat: uerùm ubi res perperā actas senserat, illico pœnitētia subibat eius animū, culpāq; ingenuè etiā ad eosipsos agnoscebat ad quos res acta iniuriaq; pertinebat. Hic locus ut alia pleraq; eius*

Hybreas orator.

Memorabile dictum.

autoris, mẽdose Latinus factus est. Digna uerò omnino historia quæ in regiæ conspicuo loco sesquipedalibus literis proscriberetur, uel in æs incideretur potius, ut & principes nostri meminissent quid sui sit officij, & qui rei argẽtariæ apud nos summam tenent, innocẽtius & cautius obirent sua munera in posterum. Hic est ille M. Antonius qui Cleopatræ ultimæ Aegypti reginæ, Phœniciam, Syriam, Cyprum, & Ciliciæ bonam partem, Iudæam balsamiferam & Nabathæorum Arabiam in stupri mercedem dedit: qui Antigonum Regem securi percußit: qui expeditionem in Parthos cum centum millibus peditum equitumq; suscepit: cui denique nobilis illa cœna portentosi luxus condicta est à Cleopatra, in qua centies sestertium, id est ducenta & quinquaginta millia aureorum uno ferculo secundæ mensæ consumpta sunt. De hac re Athenæus in quarto Dipnosophistarum ita propemodum inquit, uerbis ex Rhodio Socrate transcriptis, qui bellum ciuile Cæsaris & Antonij scripsit: Quum autem Cleopatra obuiam proceßisset Antonio in Ciliciam, ibi conuiuium regium opiparumq; instruxit, in quo aulicũ omne instrumentum aureum erat, gemmis etiam consertum singulari uasculariorum opificio. Erant etiam parietes purpureis aureisq; peripetasmatis obtẽti. Duodecim igitur ad hunc modũ triclinijs constratis & instructis, Antoniũ ad conuiuium illud Cleopatra, quosdamq; primorum uocauit, quos ei uisum fuit. Ibi Antonio apparatus magnificentiam cum stupore admirante, renidens Cleopatra, omnia se illi dono dare respondit: & subinde in diẽ posterũ cœnã ei condixit: ad quã ille prostridie cũ uenisset comitatus amicis & proceribus, eo splẽdore Cleopatra atq; ea opulentia cõuiuiũ instruxit, ut hesternus apparatus despicabilis

Mirabilis cœna.

Cleopatræ luxus in conuiuio.

bilis præ eo uideretur. ac nihilo secius peracto conuiuio omnia identidem donauit: uisenda sanè munificentia, cum unicuiq; conuiuarum permitteretur toralia, & lectum in quo accubuisset, & uasa aurea præterea auferre, ita ut cuiq; lectisternio cesserāt. His peractis sub digressum Antonij comites prout dignitate aliqua præcellebant, ita partim lecticas gestatorias cū seruis lecticarijs, partim equos instratos argenteis ephippijs referebant. queis omnibus regina eo amplius face prælucentes asseclas digredientibus repræsentauit, καὶ εἰς αὔριον παρεκάλει συνδειπνῆσαι. πάλιν ἥκοντα μετὰ τῶν φίλων καὶ τῶν ἡγεμόνων, ὅτε καὶ πολλῷ κρεῖττον διακοσμήσασα τὸ συμπόσιον, ἐποίησε φανῆναι τὰ πρῶτα μικρὰ, καὶ πάλιν καὶ ταῦτα ἐδωρήσατο. τῶν δὲ ἡγεμόνων ἐφ' ἧς ἕκαστος κατέκειτο κλίνης, καὶ τὰ κυλίκια καθὼς τοῖς στρώμναις ἐμεμέριστο, ἑκάστῳ φέρειν ἐπέτρεψε, καὶ κατὰ τὴν ἄφοδον, τοῖς μὲν ἐν ἀξιώμασι φορεῖα σὺν τοῖς κομίζουσι, τοῖς πλείοσι δὲ καταργύροις σκευαῖς κεκοσμημένους ἵππους. πᾶσι δὲ λαμπτηροφόρους παῖδας αἰθίοπας παρέστησε. *Mirabitur forsan quispiam quonam modo ducēta millia talentûm uno anno Antonius ex Asia auferre potuerit. Asiam hic intelligere oportet Oriētale populi Ro. imperium: quod quantū fuerit ex partitione illa Triumuirali intelligere licet, quæ mihi instar fuisse uidetur Homericæ regnorum diuisionis inter Iouem, Neptunum & Plutonem. In ea partitione omnis ad Orientē tractus Antonio, ad Hesperiam Cæsari, hoc est Octauio concessus. Vtriusq; autem imperij confinium, Ionium mare factum. Lepido Africa cessit. Ita ditio nostra omniū citra mare longè hodie clarissima, portiuncula propè dixerim fuit nō dico Romani imperij, sed tertiæ partis eius. Postea autem sublato Lepido, cum Triumuiratus ad Duumuiratum redijsset, quantæ fuerint Ro-* Triumuiralis partitio.

H 5 mani

mani imperij uires, æstimare datur ex utriusq; copijs. si=quidem in Actiaco bello Antonius peditum cẽtum millia, equitum duo & uiginti, & naues bellicas non pauciores quingentis habuit, & sex Reges in comitatu suo: Cæsar autem naues bello aptas ducentos & quinquaginta, peditum octoginta millia, & equitum parem Antonio nume=rum. quo tempore, ut diximus, Lepido de medio sublato, Antonius ab Euphrate & Armenia ad Ionium mare & Illyricum: Cæsar ab Illyrico ad Hesperium oceanum, & ab oceano ad Tyrrhenum Siculumq; mare: Libyæ uerò quantum Italiæ Galliæq; & Hispaniæ obiectum est ad Herculeas columnas, obtinebat: Antonius uerò à Cyrene ad Aethiopiam. Appianus autem lib. v. bel. ciuilium Marcum Antoniũ inducit Ephesi ad Græcas Asiaticasq; gentes orationem habentem, dicentemq; sibi duodetriginta legiones esse, quæ cum auxiliaribus centum & septuaginta peditum millia implerent, equitibus non adnumeratis: quas legiones reliquias esse dictitabat trium & quadra=ginta legionum quas Mutinæ habuisset cum Cæsare & Lepido cõmunes. τέλη δὲ ἐστὶν ἡμῖν ὀκτὼ καὶ εἴκοσιν ὁπλι=τῶν, ἃ μετὰ τῶν συνταττομένων ἐστὶν μυριάδες ἀνδρῶν ὑπὲρ ἑπτακαίδεκα, καὶ τούτων ἄνευθεν ἱππεῖς, καὶ ἕτερος ὅμιλος ἑτέρου στρατοῦ. *Itaq; cum præmia ijs reddere opus esset, & o=rientales populi ita de eo et Cæsare meriti essent, ut digni maxima mulcta uiderentur ob pecunias Caßio & Bruto Cæsaris interfectoribus collatas, se mulctæ eis nomine de=cem annorum tributa imperare continuò persoluenda, quandoquidem tot annorũ ipsi tributa Bruto & Caßio biennio proximo pensitassent. ad extremumq; Græcos & Asiaticos multis lacrymis impetrasse, ut nouẽ annorũ tributũ biennio persoluerent,* καὶ τέλος παρακαλοῦντες ἔτυχον

ἐννέα

ἐννέα ἐτῶν φόρους ἀσενεγκεῖν ἔτεσι δύο. βασιλεῦσι δὲ καὶ δυνάσταις καὶ πόλεσιν ἐλευθέραις ἀλλὰ ἐς τὴν ἑκάστων δύναμιν ἐπετάχθη. *Cum interim & regibus & potentatibus & liberis ciuitatibus aliæ insuper collationes imperarentur. Sic enim uerti debuit. Quod autem tributa decem annorũ Asiatici pop. Caßio pepẽdissent, ipse Appianus his uerbis refert lib.* IIII. *bellorũ ciuiliũ de expugnatione Rhodi loquens,* ὁ δὲ κάσιος ἡσθόμενος τῇ ταχυεργίᾳ τῆς ῥόδου ἁλώσεως καὶ τῷ πλήθει τῶν χρημάτων ἐπέταττεν ὅμως καὶ τοῖς ἄλλοις ἔθνεσι τῆς ἀσίας ἅπασι φόρους ἐτῶν δέκα συμφέρειν. καὶ οἱ μὲν ἐπράσσοντο συντόνως. *Ducenta igitur millia talentûm quæ Plutarchus exacta esse ab Antonio dixit, ex ea collatione fuerunt quæ uno & altero anno in nouẽ annos indicta est. Hæc summa nomismate nostro centies & uicies millies mille aureos ualet. Græcè duodecies millenas myriadas dicerem: uel centies & uicies centenas myriadas aureorum. Hac summa maiorem nullam (ut arbitror) dicturi sumus uno tẽpore cõgestam, nisi maiores summæ in ærario fuisse uidentur, ut apparet ex ijs quæ lib. superiore adnotata sunt. Plin. lib.* XXXIII. *Messala orator prodidit Antoniũ Triumuirũ aureis usum uasis in omnibus obscœnis desiderijs, pudẽdo etiã crimine Cleopatræ. Et paulò inferius, Antonius in cõtumeliam naturæ, uilitatẽ auro fecit, opus proscriptione dignum. Idem autor est luxum tum primũ Romanũ po. inuasisse, quũ Asia deuicta est. Asia, inquit, primum deuicta luxuriam misit in Italiam. Siquidem L. Scipio transtulit in triumpho argenti pondo millia quadringenta quinquaginta, & uasorum aureorũ pondo centum millia. Anno urbis conditæ quingentesimo sexagesimoquinto eadẽ Asia domita multo etiam grauius afflixit mores, inutilior uictoria illa hæreditas Attalo rege mortuo*

Asia demũ uicta, luxuria Romã inuasit, magis etiam donata.

tuo fuit. Tum enim hæc emendi Romæ in auctionibus regijs uerecundia exempta est, urbis anno DCXXVI. *medijs* LVII. *annis erudita ciuitate amare etiam & nõ solum admirari opulentiam externam.* Immenso & *Achaicæ uictoriæ momento ad impellendos mores, quæ & ipsa hoc interuallo anno urbis* DCVIII. Parthica *signa & tabulas pictas inuexit, nequid deesset: pariterq; luxuria nata est, &* Carthago *sublata, ita cõgruentibus fatis, ut liberet amplecti uitia, & liceret peccare ex dignatione.* In *qubusdã impreßis libris legitur, & uasorum aureorum pondo ducenta millia, duplicato auri numero.* In *antiquis omnibus, pondo mille quingenta. adeò fluxa fides est exemplarium in numeris tradendis.* Apud Liuium *non millia, sed mille utrobiq; legitur: quod luculentam facit discrepantiam.* In *quibusdã antiquis mille legitur, in alijs per notas scriptũ est, ut ad mille & millia ambiguum sit.* Sic *autem inquit* Liuius *lib.* VII. *de bel.* Maced. Tulit *in triumpho uasorũ argẽteorum (omnia cælata erant) mille pondo &* CCCCXXIIII. *aureorum mille pondo &* XXIIII. Præter *hæc etiam duo uerba in supradicto loco corrupta esse intelligo ex obseruatione uetustæ lectionis.* Neq; *enim Asia domita lego, sed donata.* Scimus *enim* Attalum *Regem Asiæ, populum* Romanum *hæredem instituisse, autore* Trogo *lib.* XXXVI. *Deuictam igitur Asiam* Plinius *prius dixit luxuriam misisse in* Italiam, *quod fuit* Antiochi *tẽpore: postea etiam donatam, quod fuit* Attalo *Rege hæreditatem populo* Romano *relinquẽte.* Parthica *autem signa corruptũ esse satis scio: sed quomodo restituendum sit, affirmare nõ ausim.* Dicerẽ Corinthiaca, *nisi in uetusto parta legissem, ut uictoriam partã intelligamus, id est, ut parta uictoria signa & statuas & tabulas inuexerit* [illegible]*am ex* Achaia.

Locus Plinij emendatus.

Neq;

Neq; uerò ex Asiaticis tantũ tributis Antonius infinitam uim auri argẽtiq; collegit & prodegit, sed etiã ex hæreditate Cæsaris pecuniam auertisse traditur. Plutarchus enim autor est, interfecto statim Cæsare Calpurniam Cæsaris uxorem quatuor millia talentûm ad Antonium transportanda curasse. Maximam tamen pecuniam Cæsarem reliquisse, ex secunda Antoniana intelligimus: quo in loco Cicero ita inquit, Vbi est septies millies sestertium, quod in tabulis quæ sunt ad Opis, petebatur? funestæ quidẽ illius pecuniæ: sed tamen, si ijs quorum erat, nõ redderetur, quæ nos à tributis posset uindicare. Tu autem sestertium quadringenties quod Idibus Martijs debuisti, quonam modo ante Calend. Apr. debere desijsti? Et rursus Philip. v. Illa uerò dißipatio pecuniæ publicæ ferenda nullo modo est, per quã septies millies falsis donationibus perscriptionibusq; uertit: ut portento simile uideatur, tantam pecuniam populi Ro. tam breui tempore perire potuisse. Perscribere Cicero uocat, qđ lingua nostra registrare appellat. Vertit autem pro auertit, puto esse mendosum. Appianus de hoc loquens, Octauium ita ad Antonium loquentem inducit, cum primum Apollonia Romam redijt audita morte Cæsaris, ὅσα δὴ τῶν καίσαρος εὐθέως ἐπὶ τῷ φόνῳ πρὸς σὲ μετενήνεκται, ὡς ἐπ᾽ ἀσφαλὲς ἐξ ἐπικινδύνου τότε οἰκίας: τὰ μὲν κειμήλια αὐτῶν καὶ τὸν ἄλλον ἅπαντα κόσμον ἔχειν ἀξιῶ σε, καὶ ὅσα ἂν ἐθέλῃς ἄλλα, παρ᾽ ἡμῶν ἐπιλαβεῖν. ἐς δὲ τὴν διανομὴν ἀποδοῦναί μοι τὸ χρυσίον τὸ ἐπίσημον ὃ συνηθροίκει μὲν ἐς τοὺς πολεμίους ἐκείνους οὓς ἐπενόει. ἀρκέσει δὲ νῦν μοι ἐς τριάκοντα μυριάδας ἀνδρῶν μεριζόμενον. *Proinde quæ à cæde statim Cæsaris transportata sunt tanquam in locũ tutũ è domo tunc periculo exposita, ex ijs tute ea habeto tibi, quæ in sanctiore thesauro censebantur, cũ omni alio mundo,*

Cæsaris mortui pecunia.

Perscribere.

do, ornamētoq́;. hæc enim ego tibi autor sum ut retineas, & si quid ijs amplius à nobis tibi opus esse existimaris. cæterum ad congiariū erogandū & persoluendum uelim ut aurum illud signatum reddas, quod Cæsar ad bellorum usum cōparauerat, quæ gerenda sibi cōstituerat. satis autem mihi nunc erit is pecuniæ modus, quæ ad trecenta mil lia uiritim diuisa suffectura sit. Tranquillus autem autor est Cæsarē ipsum Dictatorem populo uiritim trecenos sestertios legasse: pro quibus Plutarch. in Anto. & Appianus ipse quinas & septuagenas drachmas dicunt: quod idē est, & par ad nummum summa. Plinius lib. XXXIII. Cæsar primo introitu urbis in ciuili bello suo ex ærario protulit laterum aureorū XXVI. millia, & numero pondo trecenta: nec fuit alijs temporibus Respub. locupletior. Sic & in impreßis codicibus, & in duobus antiquis legi, ut antea dictum est. In uno autem uenerandæ antiquitatis qui in rebus meis erat, ita legitur, Laterū aureorum XV. argēteorum XXXV. & in numero HS. CCCC. quod ego interpretor sestertium quadringenties. Locum autem mutilatum esse in uulgatis exemplaribus, ex illo uetusto con ijcio, & ex Orosio historico, qui lib. VI. sic inquit, Cæsar Romam uenit, negatamq́; sibi ex ærario pecuniam, fractis foribus inuasit, protulitq́; ex eo auri pondo IIII M CXXXV. argenti pondo prope DCCCC. Numeros tamē Orosij corruptos esse ex Plinio conijcimus: & alioquin quis credat Cæsarem ad bellum ciuile contra Senatū euntem, locupletißimū ærarium primoribus (ut inquit Plautus) digitis delibasse? Vsq́; adeo numeri per omnia in omnibus autoribus mendosi sunt, antiquitatis culpa, quæ notarum compendijs nimium gauisa est. Verum opulentißimum illud seculum, Augusti principatus excepit, sub quo

Imperium Augusti.

quo principe latißime patuiſſe Romanum *imperium demonſtrabimus, & priuatim publiceq́; locupletißimum fuiſſe, licet poſtea* Germaniæ *populi multi alijq́; ad Arcton uergentes acceſſerint, à quibus principes* Ro.*cognomina ſumpſerunt. Strabo enim Græcus autor, qui* Romæ *diu uerſatus eſt* Auguſti Tyberijq́; *tēporibus, lib.* XVII. *circa finē ita inquit:* ἐπεὶ δ' οἱ ῥωμαῖοι τὴν ἀρίστην τῆς οἰκουμένης καὶ γνωριμωτάτην κατέχουσιν, ἅπαντας ὑπερβεβλημένοι τοὺς πρότερον ἡγεμόνας ὧν μνήμην ἴσμεν, ἄξιον καὶ διὰ βραχέων τὰ τούτων εἰπεῖν. Q*uoniam uerò* Romani *terræ habitabilis optimam quamq́; regionem ac celeberrimā obtinent, omnes ante ſe populis imperitantes ſupergreßi, duntaxat quorū memoriam norimus, dignum eſſe duxi, ut de eorum ſtatu breuibus diſſeramus.* Et *poſt paulum,* τῆς μὲν οὖν εὐρώπης σχεδόν τι πᾶσαν ἔχουσι, πλὴν τῆς ἔξω τοῦ ἴστρου, καὶ τῶν μεταξὺ τοῦ ῥήνου καὶ τοῦ ταναΐδος παρωκεανιτῶν. τῆς δὲ λιβύης ἡ καθ' ἡμᾶς παραλία πᾶσα ὑποχειρία ἐστὶ, ἡ δ' ἄλλη ἀοίκητός ἐστιν, ἢ λυπρῶς καὶ νομαδικῶς οἰκεῖται. ὁμοίως δὲ καὶ τῆς ἀσίας ἡ καθ' ἡμᾶς παραλία πᾶσα ὑποχείριός ἐστιν. Europā *igitur ferme omnē tenent, præter eā eius partē quæ ultra* Danubiū *protenditur, & eas gentes littorales quæ inter* Rhenū & Tanaim *ad* Oceanū *uergunt.* Africæ *autē ora quæ nobis obuerſa eſt, omnino eis paret, reliqua autē* Africæ *uel ægrè habitantur, uel* Nomadū *more incolūtur. Similiter &* Aſiæ *omnis ora quæ in nos uergit, ab eis imperia accipit: niſi ſiquis* Achæorū & Zygorū & Eniochorum *rationē habendam putat, aut eorū regiones in numero aliquo habendas cenſet, qui & latrocinia exercent, &* Nomadum *uitam degunt. At uerò mediterranea & interiora partim* Romani *obtinent, partim* Parthi, & *qui ſupra eos ſunt* Barbari Septentrionem *et* Orientē *uerſus, ut*

Indi

Indi, Bactrij & Scythæ, inde Arabes et Aethiopes, à quibus Romani semper sensim aliquid adimunt, ditioni suæ adiungentes, προσίθενται δ' ἀεί τι παρ' ἐκείνων αὐτοῖς. *His uerbis apparet quàm latè patuerit imperum Romanum sub Augusto. Ex sequentibus autem qualis fuerit status eius, & cuiusmodi imperitandi ratio,* ταύτης δὲ τῆς συμπάσης χώρας τῆς ὑπὸ ῥωμαίων, ἡ μὲν βασιλεύεται. ἣν δὲ ἔχουσιν αὐτοὶ καλέσαντες ἐπαρχίαν, καὶ πέμπουσιν ἡγεμόνας καὶ φορολόγους. εἰσὶ δέ τινες καὶ ἐλεύτεραι πόλεις, αἱ μὲν ἐξ ἀρχῆς κατὰ φιλίαν προσελθοῦσαι, τὰς δὲ ἠλευθέρωσαν αὐτοὶ κατὰ τιμήν. εἰσὶ δὲ καὶ δυνάσται τινὲς καὶ φύλαρχοι καὶ ἱερεῖς ὑπὸ αὐτοῖς, οὗτοι μένδη ζῶσι κατά τινας πατρίους νόμους. *Vniuersæ autem, inquit, huius regionis quæ Romanis paret, partim à regibus tenetur, partim Romani ipsi tenent, & prouincias appellant, in quas & Præsides & Quæstores mittũt qui tributa exigant: in queis tamen liberæ quædam sunt ciuitates, quarum nonnullæ in Romanorum amicitiam ea lege uenerunt: nonnullis & ipsi postea honorem habentes, libertate eas donauere. Sunt & Dynastæ quidam sub eis, id est, potentatus nomine dominantes, & Philarchi, id est, gentium principes, & sacerdotia obtinentes, hi quidem ipsi legibus quibusdam suis uiuentes.* αἱ δ' ἐπαρχίαι διήρηνται μὲν ἄλλοτε ἄλλως, ἐν δὲ τῷ παρόντι ὡς καῖσαρ ὁ σεβαστὸς διέταξεν. ἐπειδὴ δὲ ἡ πατρὶς ἐπέτρεψεν αὐτῷ τὴν προστασίαν τῆς ἡγεμονίας, καὶ πολέμου καὶ εἰρήνης κατέστη κύριος διὰ βίου, δίχα διεῖλε πᾶσαν τὴν χώραν. καὶ τὴν μὲν ἀπέδειξεν ἑαυτῷ, τὴν δὲ τῷ δήμῳ. *Prouinciæ uerò aliàs aliter, nec semper ijsdẽ finibus diuisæ sunt. Nunc autẽ eam diuisionis rationẽ tenẽt, quã Cæsar Augustus arbitratus est. Siquidem postquã ei à patria imperij summa, & pacis belliq; arbitrium perpetuũ delata sunt, in duas parteis uniuersam ditionem*

Potestas à populo in Augustum trãslata, imperiũq; perpetuũ delatũ.

tionem

tionem partitus est, quarũ unam sibi, alteram populo, attribuit. Et sibi quidem quaecunq; militari praesidio egent, retinuit, ut regiones barbaras, & gentibus nondum subactis finitimas: populo autem eam partem cõcessit, quae paci acquiescens, facile sine praesidio in officio continetur. Rursus utranq; partẽ in prouincias cõplureis distribuit, quarum alterae populi dicuntur. Et paulo inferius enumeratis populi prouincijs, in quas populus Cõsules uel Praetores mittebat, ita subdit, τὰς δ' ἄλλας ἐπαρχίας ἔχει ὁ καῖσαρ, ὧν ἐς τὰς μὲν πέμπει τοὺς ἐπιμελησομένους ὑπατικοὺς ἄνδρας, ἐς τὰς δὲ στρατηγικούς, ἐς τὰς δὲ καὶ ἱππικούς, καὶ βασιλεῖς δὲ καὶ δυνάμεις, καὶ δυναρχίαι τῆς ἐκείνου μερίδος καὶ εἰσὶν καὶ ὑπῆρξαν ἀεί. *Alias autem prouincias Caesar obtinet, ad quas regendas partim Consulares, partim Praetorios mittit, in quasdam etiam Equestris ordinis uiros. Huius portionis Reges & potẽtatus & decarchiae, id est decẽprimatus seu decemuiratus & sunt nunc, & semper aliàs fuerunt. Ex iam dictis forma imperij Romani, & ueluti incunabula principatus monarchiae ineuntis habẽtur, quae mihi magnopere pertinere uisa sunt ad intelligẽdam rationẽ Romani principatus. Nullus enim autor (qđ meminerim) tã apertè haec tradidit: meliusq; ex ijs Trãquilli locus in eodẽ Augusto intelligetur: Prouincias ualidiores, et quas annuis magistratuũ imperijs regi nec facile nec tutum erat, ipse suscepit: caeteras Proconsulibus sortitò permisit, & tamen nonnullas cõmutauit interdũ, atq; ex utroq; genere plerasq; saepius adijt. Vrbiũ quasdã foederatas, sed ad exitũ licentia praecipites, libertate priuauit: alias aut aere alieno laborantes leuauit, aut terrae motu subuersas denuo cõdidit, aut merita erga Remp. allegantes, latinitate uel ciuitate donauit. Et paulò pòst, Regna quibus belli iure potitus est, praeter*

Prouinciae Caesaris et populi.

De ratione Romani imperij. Augusti gesta.

pauca, aut ijſdē quibus ademerat reddidit, aut alienigenis cōtribuit. Reges ſocios etiam inter ſemetipſos neceſſitudinibus iunxit mutuis: prōptiſſimus affinitatis cuiuſq; atq; amicitiæ cōciliator & fautor: nec aliter uniuerſos quàm mēbra parteſq; imperij curæ habuit. Rectorē quoq; ſolitus apponere ætate paruis, aut mente lapſis, donec adoleſcerent, aut reſipiſcerent: ac plurimorū liberos & educauit ſimul cum ſuis, & inſtituit. Hactenus Tranquillus. Hic idem Auguſtus Aegyptū poſt Antonium uictum, & Cleopatram captam, in prouinciæ formam redegit, ut autor eſt Strabo: cuius etiam arma Petronio duce in Aethiopiā penetrauerunt. Plinius lib. VII. de Aethiopia loquēs, Intrauere autem & eò arma Romana diui Auguſti temporibus duce P. Petronio, & ipſo Equeſtris ordinis præfecto Aegyptijs, oppida eorū expugnauit quæ ſola inuenerat, quo dicemus ordine. Sic enim legendum eſt, quanquā in omnibus exemplaribus legatur non Aegyptijs, ſed Aegyptus Aethiopiam expugnauit, non Petronius Aegyptijs præfectus. nota eſt hiſtoria ex Strabone. Aelius etiam Gallus in Arabiam felicem Auguſto iubēte expeditionē ſumpſit, & multa ibi oppida expugnauit, quā tamen non ſubegit, deceptus à Syleo duce quodam Nabatæorum primario uiro, qui diuturna ludificatione Gallum per deſerta fruſtratus eſt, exercitu interim penè conſumpto: ob quam cauſam poſtea Syleus ab Auguſto ſecuri percuſſus eſt, ut autor eſt Strabo lib. XVI. Nabatæi tamen & Sabæi felicis Arabiæ incolæ Romanis tum parebant, ut idem autor eſt, his uerbis, πρῶτοι δὲ ὑπὲρ τῆς συρίας ναβαταῖοι καὶ σαβαῖοι τὴν εὐδαίμονα ἀραβίαν νέμονται, καὶ πολλάκις κατέτρεχον αὐτῆς πρὶν ἢ ῥωμαίων γενέσθαι. νῦν δὲ κἀκεῖνοι ῥωμαίοις εἰσὶν ὑπήκοοι. Metropolis autē Nabatæorū urbs eſt Petra, à ſitu loci dicta. Do

Arma Rom. in Aethiopiā penetrauerunt.

cta. Domuit idẽ Augustus partim ductu, partim auspicijs suis Cantabriã, Aquitaniã, Panoniã, Dalmatiã cum Illyrico omni. Item Rhetiã & Vindelicos ac Salassos gentes Alpinas coërcuit, & Dacorũ incursiones, tribus eorũ ducibus cum magna copia cæsis: Germanosq; ultra Albin fluuium summouit: ex quibus Sueuos Sicãbrosq; dedentes se traduxit in Galliam, atq; in proximis Rheno agris collocauit: nec ulli genti sine iustis & necessarijs causis bellum intulit. Virtutis autem moderationisq; fãma Indos etiã ac Scythas auditu modò cognitos pellexit ad amicitiã eius populiq; Rom. ultro per Legatos petendam. Parthi quoq; Armeniã uendicãti facilè cesserunt, & signa militaria quæ M. Crasso ademerãt, reposcenti reddiderunt, obsidesq; insuper obtulerunt: in cuius rei memoriã signatus est ille nummus cuius suprà mentio facta est. Deniq; pluribus quondam de regno concertãtibus, non nisi ab ipso electum comprobauerunt. Autor Tranquillus. Strabo autem de Syria loquẽs in XVI. Parthi (inquit) primùm quidem amicitiam Romanorũ exoptantes, Crassum eos ultro lacessentem bello, ulti sunt. Nec minorem & ipsi cladem retulerunt, cum idẽ ausi essent Pacoro in Asiam cum exercitu misso. Antonius autẽ hortatore Armenio usus, proditus, infeliciter rem gessit. Pacori antẽ successor Phraates usque-adeo Cæsaris Augusti amicitiæ cupidus fuit, ut trophæa ei remitteret quæ de Crasso Parthi pridem statuerant, & euocato ad colloquium Titio tunc Syriæ præfecto, quatuor ei legitimos liberos obsides daret, ὁ δ' ἐκεῖνον διαδεξάμενος φραάτης, τοσοῦτον ἐσπούδασε περὶ τὴν φιλίαν τὴν πρὸς καίσαρα τὸν σεβαστὸν, ὥστε καὶ τὰ τρόπαια ἔπεμψεν ἃ κατὰ τῶν ῥωμαίων ἀνέστησαν παρθυαῖοι, καὶ καλέσας εἰς σύλλογον τίτιον τὸν ἐπιστατοῦντα τῆς συρίας, δ' παῖδας γνησίους ἐνεχείρισεν ὁμήρους αὐτῷ. Parthi.

Post Actiacam autem uictoriam quantum opes Romanæ creuerint, ex Tranquilli uerbis intelligere licet. Inuecta (inquit ille) Vrbi Alexandrino triumpho regia gaza, tantam copiam rei nummariæ effecit, ut fœnore diminuto plurimum agrorum precijs accesserit. Senatorum cẽsum ampliauit, ac pro octingentorum millium summa duodecies sestertium taxauit, suppleuitq́; non habentibus. Cõgiaria populo frequenter dedit, sed diuersæ ferè summæ, modò quadragenos, modò tricenos, nonnũquam ducenos quinquagenosq́; nummos: ac ne minores quidem pueros præterijt, quamuis non nisi ab undecimo ætatis anno accipere consueuissent. Frumentum quoq; in annonæ difficultatibus sæpe leuißimo, interdum nullo precio uiritim admensus est. Hic si reputare uelim quanti congiarium unum ducenorum nummorum constiterit illi principi, uereor ne fidem detraham historiæ. Legitur autem apud Eusebium in Chronicis, post triumphũ Actiacum Romæ censu acto inuenta esse Romanorum ciuium quadragies semel centena & sexaginta millia. Domino autem nostro iam nato & adolescente, Augustum cum Tyberio quem sibi in filium adoptauerat, censum Romæ egisse, & inuenisse capitum Romanorum ter & nonagies centena & septuaginta millia. Fac igitur (ut omnia intra fidem statuam) uicies centena millia ciuium fuisse ad congiarium nomina dantium, quod ipsum ducenûm tantum nummûm fuerit, id est quinquaginta denariorum, seu selibræ Romanæ: oportuit decies centena millia pondo argenti congiarium constitisse, quod nos centies centenis millibus æstimare solemus. quòd si ducenûm quinquagenûm nummûm congiarium statuamus, uiciesquinquies centena millia aureorum ad summam illam accedent. Perge porrò, & fac quadra

Congiaria Augusti.

Christo nato census Romanorum capitũ.

quadragies centena millia ciuiũ fuisse, & ducenties quinquagies centenis millibus id congiarium necessariò æstimabis. Dubium tamen esse *potest utrum congiarium* Romæ *tantum commorantes accceperint, an omnes ciues* Romani *qui ad censum nomina dabant.* Orosius *lib.* v i. Augustum *post legiones in* Sicilia *à Põpeio receptas,* x x x *millia seruorum dominis restituisse tradit, & quatuor & quadraginta legiones ad tutelam imperij per prouincias instituisse.* Tranquillus *de hoc ita scribit,* Ex *militaribus copijs legiones & auxilia prouinciatim distribuit, classem* Miseni, *& alteram* Rauennæ *ad tutelam superi & inferi maris collocauit.* Et *post aliquot uersus,* Quicquid *autem (inquit) ubique militum esset, ad certam stipendiorum præmiorumq́; formulam adstrinxit, definitis pro gradu cuiusq; & temporibus militiæ, & commodis mißionum, ne aut ætate aut inopia post mißionem solicitari ad res nouas possent: utq́; perpetuò ac sine difficultate sumptus ad tuendos eòs prosequendosq́; suppeteret, ærarium militare cum uectigalibus nouis constituit.* Strabo *libro* x v i. *de* Beryto *loquens quæ est in* Syria, ἅυτη κατεσπάσθη μὲν ὑπὸ τρύφωνος, ἀνελήφθη δὲ νῦν ὑπὸ ῥωμαίων, δεξαμένη δύο τάγματα, ἃ ἵδρυσεν ἀγρίππας ἀνταῦθα. Hæc *euersa à* Tryphone, *nunc à* Romanis *restituta est, duas legiones admittens, quas in ea* Agrippa *collocauit.* Illa *est* Berytus *colonia, cuius meminit* Vlpianus *in* Pandectis *titulo* De *censibus, in principio.* Apud Strabonem Latinum Barutus *ubiq; legitur: credo, quia sic hodie uocitatur.* Idem *libro* x v i i. *de* Aegypto *loquens in prouinciam redacta,* ἐστὶ δὲ καὶ στρατιωτικοῦ γ τάγματα, ὧν τὸ ἓν κατὰ τὴν πόλιν ἵδρυται, τὰ δ᾽ ἄλλα ἐν τῇ χώρᾳ. χωρὶς δὲ τούτων ἐννέα μὲν εἰσὶ σπεῖραι ῥωμαίων, τρεῖς ἐν τῇ πόλει, τρεῖς ἐπὶ τῶν ὅρων τῆς αἰθιοπίας ἐν XLIIII. legiones sub Augusto.

στήνῃ, φρουρὰ τοῖς τόποις, τρεῖς δὲ κατὰ τὴν ἄλλην χώραν, εἰσὶ δὲ καὶ ἱππαρχίαι τρεῖς. *Copiarũ autem militariũ tres sunt legiones, quarum una in Vrbe collocata, reliquæ duæ per regionem dispositæ, & præter has nouem cohortes Romanæ, ternæ in Vrbe, ternæ in finibus Aethiopiæ ad Syenem pro locorum præsidio: & tres per regionẽ sparsæ: & insuper tres equitũ turmæ opportunis locis dispositæ. Lib. autem quarto in mentione Britanniæ, pacatam illam prouinciam una tantum legione contineri in officio dicit, & paruo equitatu,* τοὐλάχιστον μὲν ἑνὸς τάγματος χρῄζοι ἂν καὶ ἱππικοῦ τινός. *Lib. III. de Hispania loquens, Betica (inquit) plebi attributa est, ad quã Prætor mittitur, qui Legatum habet et Quæstorẽ,* ἔχων πρεσβευτήν τε καὶ ταμίαν. *Et pòst aliquanto,* ἡ λοιπὴ δὲ, αὕτη δ' ἐστὶν ἡ πλείστη, τῆς ἰβηρίας ὑπὸ τῷ ὑπατικῷ ἡγεμόνι, στρατιὰν ἔχοντι ἀξιόλογον τριῶν που ταγμάτων. *Reliqua autem Iberiæ pars (hæc autẽ est plurima) à Consulari uiro regitur, memorabilẽ exercitum habẽte ad tres circiter legiones. Verùm hæc & alia è Græcis autoribus citata & Græce plerũq; & Latine in hos ueluti cõmentarios recõditioris antiquitatis referenda esse duxi & perscribẽda. Nã cùm id nõ esse discrepans generi scriptionis arbitrabar, tũ uerò si Latina à me facta tantũmodo proferrem, ueritus sum ne rerum penè incredibiliũ fidem lectoribus parum certam facerem, ut nuhi interpretes plurimi nunc faciunt, postquam pœnitere me cœpit multorum, puderéq; quòd eorum testimonijs inconsulta securitate & penè inerti usus essem: qua etiam & ipsi usi sunt quælibet exẽplaria inexploratò sequẽdo. Sin Græca tantũ uerba pro testimonio protulisse, non contẽnenda parte rerum enarratarũ maximã partẽ lectorum fraudauisse. Verũ Romanarũ legionũ in Germania nõ mediocres fuisse copias opor*

Cur Budæus citata è Græcis autoribus loca Latina fecerit.

pias oportuit, cum Tranquillus dicat Varium cum tribus legionibus & auxilijs in Germania cæsum: unde Variana clades dicta: de qua Pli. in VII. Iuxta hæc & Variana clades, & maiestatis eius fœda suggillatio. Strabo in Cheruscis hoc contigisse tradit. Ex supradictis autem coniectura facienda in uniuersam Romani imperij amplitudinē. Huic principi Reges amici & socij populi Rom. singuli in suo quisq; regno Cæsareas urbes cōdiderunt, ut autor est Trāquillus: & cuncti simul ædē Iouis Olympici Athenis antiquitus inchoatā perficere cōmuni sumptu destinauerūt, genioq; eius dedicare: ac sæpe regnis relictis, non Romæ modo, sed prouincias peragrāti quotidiana officia togati, ac sine regio insigni more clientum præstiterunt. Quo quid posset honorificentius homini cōtingere, non uideo, à rebus quidem humanis. Ad extremum ipse moriens legauit populo Rom. quadringenties, tribubus tricies quinquies, id est unicuiq; tribui centena sestertia (quinq; enim & triginta tribus erant Romanæ, ut ex Cicerone nouimus de lege Agraria contra Rullum) Prætorianis militibus singula millia nummûm, cohortibus urbanis quingenos, legionarijs trecenos nummos. quam summam repræsentari iussit. nam & confiscatam semper repositamq; habuerat. Reliqua legata uariè dedit, produxitq; quædam ad uicies sestertiū: quibus soluendis annuum diem finijt, nec plus peruenturū ad hæredes suos quàm millies et quingenties professus, quamuis XX. proximis annis quaterdecies millies ex testamentis amicorū percepisset, quod penè omne cum duobus paternis patrimonijs, cæterisq; hæreditatibus in Rempublicā absumpsisset. quorū uerborum autor Tranquillus. Diximus supra autoritate Orosij quatuor & quadraginta legionibus Augustū rē Romanā tueri institu

Variana clades sub Augusto.

Testamentum Augusti.

Legiones Romanæ.

instituisse, idq; argumentis haud leuibus credendum esse collegimus. Si plenæ igitur legiones fuerunt, id est, denis cohortibus constantes, quarum prima millenaria, reliquæ quinquagenariæ esse solebant, præter equitum alas: quãtum numerum hominum in tot legionibus fuisse dicemus? Nam eas non plenas fuisse sub mortem Augusti Christo domino nostro recens è uirgine nato, credibile nõ est, cum omnia penè pacata essent, & in locũ demortuorũ succenturiari facilè posset: præsertim sub eo principe, qui rem militarẽ seuerißimè rexit, & copiarũ militarium breuiarium, quod & pyctacium dicitur, apud sese habuisse dicitur. Sed fuerint sanè legiones quatuor & quadraginta, nõ iustæ plenæq;, sed quaternûm tantum millium singulæ, ut legionariorũ peditum centum & septuagintasex millia fuerint: ut trecenos nũmos singuli acceperint, hæredibus hoc legatũ centum & trigintaduobus millibus pondo argenti stetit, hoc est tredecies centenis ac uiginti millibus aureorum. Quibus si nunc addamus prætorianas & urbanas cohortes & equitatũ, nescio quàm magna summa accessura sit. Legatũ autem populo & tribubus factũ paulo minus undecies centenis millibus ualet. quod ad hæredes peruenit, triciessepties centenis & quinquaginta millibus æstimari debet. In uaria legata non dubito ingentem summam absumptam. Præter congiaria autem quæ suprà retulimus in uita sæpe dedisse (nam frumẽtationes ternas in anno quaternorum mensium, ne plebs frumẽtandi causa ab urbe & negocijs auocaretur, ex ærario publico institutas esse existimo) præter largitiones inquam iam dictas etiam opera publica plurima & magnifica extruxit, in quibus priuatas propriasq; opes absumpsisse se elogio ultimo testatus est. Ex his præcipua sunt forũ cũ æde Martis ultoris

Opera publica ab Augusto extructa.

ultoris in honorem confecti Pharſalici belli ob ultionem cædis Cæſarianæ ſuſcepti, quo nomine etiã nummus percuſſus uiſitur. Aedes tonantis Iouis in Capitolio. templum Apollinis ea parte Palatinæ domus excitatum, quam fulmine ictam deſiderari à deo Aruſpices pronunciarant. addita porticus cum bibliotheca Latina Græcaq́;, quo loco iam ſenior ſæpe etiam Senatum habuit, decuriasq́; iudicum recognouit. Quædam etiam opera ſub nomine alieno, nepotum ſcilicet & uxoris ſororisq́; fecit, ut porticum baſilicamq́; Lucij & Caij. Item Porticus Liuiæ & Octauiæ, theatrumq́; Marcelli. Sed & cæteros principes uiros, ut pro facultate quiſque monumentis uel nouis uel refectis & excultis Vrbem adornarẽt, adhortatus eſt: multaq́; à multis extructa ſunt, ſicut à Martio Philippo ædes Herculis & Muſarum, à L. Cornificio ædes Dianæ, ab Aſinio Pollione atrium Libertatis, à Munatio Planco ædes Saturni, à Cornelio Balbo theatrum, à Statilio Tauro amphitheatrum, à Marco uerò Agrippa complura & egregia. Idem princeps aduerſus incendia excubias nocturnas uigiliasq́; commentus eſt. ad coërcendas inundationes, alueum Tyberis laxauit, ac repurgauit, cõpletum olim ruderibus & ædificiorum prolapſionibus coarctatum. Quò autem facilius undiq́; Vrbs adiretur, deſumpta ſibi Flaminia uia Arimino tenus munienda, reliquas triumphalibus uiris ex manubiali pecunia ſternendas diſtribuit. Aedes ſacras ueſtuſtate collapſas, aut incendio abſumptas refecit, easq́; & cæteras opulentiſsimis donis adornauit, utpote qui in cellam Capitolini Iouis ſexdecim millia pondo auri, gemmasq́; & margaritas quingenties ſeſtertium una donatione contulerit: quæ omnia autore Tranquillo nouimus. Sexdecim millia pondo auri æſtimatione noſtra (quæ eſt

 centum

centum duodecim aureorum & semißis in singula pondo, si eius indicaturæ aurum fuit, cuius extant Romana nomismata) duodeuicies centena aureorũ millia ualent: & quingenties sestertiũ, duodecies centena & quinquaginta millia. fit summa huius donationis tricies centena & quinquaginta millia aureorum. Cum hæc & multo plura fecisset, paulò minus (ut diximus) quadragies centena millia hæredibus reliquit: cum tanta etiam legata reliquerit: cum interim (quod mireris) ærarium publicum non attigerit: quod non suum (ut plerique sequentium principum) sed populi esse uoluit. Tria enim uolumina cum testamento suo reliquit: unum, in quo mandata de funere suo complexus est: alterum, indicem rerum à se gestarum: tertium, breuiarium totius imperij, quantum militum sub signis ubique esset, quantum pecuniæ in ærario, & fiscis, & uectigaliorum residuis, & eorum seruorum libertorumq́; nomina à quibus ratio exigi posset: ut autor est Tranquillus. Hic nescias utrum magis mirere, potentiam'ne & opulentiam Romani imperij hac ætate inauditam & incredibilem, an principis frugalitatem & diligentiã: qui tanta opera efficere, tot sumptus tolerare, tantisq́; summis testari potuerit. Spartianus autor est, Hadrianum, antequam Antoninũ Pium adoptasset, Ceionium Commodum adoptasse: ob cuius adoptionem Circenses ludos dedit, & donatiuum populo ac militibus. Quem Consulem designatum cum minus sanum uideret, sæpißime dictitabat, In caducum parietem nos inclinauimus, & perdidimus quater millies sestertium, quod populo & militibus pro adoptione Commodi dedimus. Hæc summa à nobis centies centena millia aureûm nostrorum æstimatur. Is princeps cum magnificentißimus uideri uellet, & à nullo

Hadrianus.

Donatiuũ Hadriani.

magni

magnificentia superari, cum Phrasmeni Iberorũ Regi ingentia dona dedisset, & ipse uicißim ab eo uisenda accepisset, & inter alia auratas chlamydes, ipse irridẽdus eius Regis donis, trecentos noxios cum auratis itidem chlamydibus in arenam misit cum feris depugnaturos, aut à feris laniandos. Idem Spartianus alio libro de supradicto Commodo loquens, qui Aelius Verus post adoptionem dictus est, Pro eius, inquit, adoptione infinitam pecuniam populo & militibus Hadrianus dedit: sed cum eum uideret homo argutior ægerrimæ ualetudinis, ita ut scutum solidius iactare non posset, dixisse fertur, Ter millies perdidimus, quod exercitui populoq; pro eo dependimus. Sed quater (ut arbitror) hic ut suprà legendum est. Quin & illud mirari magnopere quis poßit, quòd Augustus testamento suo inseruit, Se uiginti annis proximis quaterdecies millies testamentis amicorum percepisse: quam summam non minorem quinquies & tricies centenis myriadibus aureorum coronatorũ esse existimo, hoc est trecenties & quinquagies centenis millibus. Hæc enim & huiuscemodi credi non possunt ab ijs qui Romanorum opes publicas priuatasq; animo non conceperunt. Quotus autem quisque intra annos octingentos cõcepisse dici potest? Multa iam diximus de Crasso, de Pompeio, de Cæsare, & alijs permultis qui ciuile fastigium non excesserunt. Vidimus etiã quibus Romanorum uictorijs luxuria Asiatica admissa sit in Vrbem & Italiam. Plinius igitur libro XXXIII. de copia argenti loquens ita inquit, Scimus lectos mulierum iampridem totos operiri argento, & triclinia quædam, quibus argentum addidisse primus traditur Pollio Eques Romanus, non ut operiret, aut Deliaca specie faceret, sed Punica. Idem & aureos fecit. Nec multo pòst argentei

Delia

Deliacos imitati sunt. quæ omnia expiauit bellum ciuile Syllanum. paulò enim ante hæc facta sunt. Lances'que centenis libris argenti, quas tunc super quingentas numero Romæ fuisse constat, multosq; ob eas proscriptos dolo concupiscentium. Erubescant annales qui bellum talibus uitijs imputauere. Nostra ætas fortior fuit Claudij principatu. Seruus eius Drusillanus nomine Rotundus, dispensator Hispaniæ citerioris, quinquagenariam lancem habuit, cui fabricandæ officina prius exædificata fuerat, & comites eius octingentas quinquaginta octo librarum. Quare quæso? nisi ut quam multi eas conserui inferrent. Quinquagenariam in omnibus libris legitur, sed tamen quingenariam lego. Sensus enim omnino ita poscit. Idem, Delphinos quinis millibus sestertiûm in libras emptos C. Gracchus habuit, L. uerò Crassus orator duos scyphos Mentoris artificis manu cælatos sestertijs centum. Confessus tamen est nunquam se ijs uti propter uerecundiam ausum: sicut eundem sex millibus sestertiûm in libras uasa empta habuisse: uel ut in quibusdam legitur, constat eundem. locus tamen mendæ suspectus est in dictione uasa, ex antiquo. Sestertia centum, duobus millibus & quingentis aureis à nobis æstimantur. Magnificam autem æstimatricem cælaturæ eam ætatem esse oportet, quæ uasa cælata in singulas libras senis sestertijs emeret, id est centenis & quinquagenis aureis nostris. Idem libro XXXVI. de luxuria Romanarum ædium loquitur, quam repentè inuasisse Vrbem significare uolens, Parua sunt, inquit, cuncta quæ diximus, & omnia uni comparanda miraculo antequam noua attingam. M. Lepido, Qu. Catulo Coss. ut constat inter diligentissimos autores, domus pulchrior non fuit Romæ, quam Lepidi ipsius: at hercule in

Marginalia: Lances argenteæ memorabili pondere. — Plinij locus. Vasa argêtea. — Magnificæ ædes Rom. — Precia domorum.

le intra annos trigintaquinque eadem centesimum locum non obtinuit. Computet nunc in hac æstimatione qui uolet marmorum molem, opera pictorum, impendia regalia, & cum pulcherrima laudatissimaq; certantes centum domos, posteaq; eas ab innumerabilibus alijs in hunc diem uictas. Idem libro decimoseptissimo, Nobilissimarum gentium ambo Crassus atque Domitius Censurã post Consulatum simul gessere, anno conditæ Vrbis sexcentesimo sexagesimosecundo, frequentem iurgijs propter dissimilitudinem morum. Tunc C. Domitius ut erat uehemens natura, præterea accensus odio, quod ex æmulatione auidissimum est, grauiter increpuit tanti Censorem habitare, pro domo eius millia nummorum identidem promittens. At Crassus ut præsens ingenio semper, & faceto lepore solers, concedere se respondit exceptis sex arboribus. At ne uno quidem denario si adimerentur, emptam uolente Domitio, Crassus, Vtrum'ne igitur ego sum, inquit, quæso Domiti exẽplo graui, & ab ipsa censura mea notandus, qui in domo quæ mihi hæreditate obuenit, comiter habitem: an tu qui sex arbores æstimes? Eæ fuere Loti, patula ramorum opacitate lasciuæ. Valerius libro nono, Cn. Domitius L. Crasso Collegæ suo altercatione orta obiecit quòd columnas Hymettias in porticu domus haberet: quem quum continuò Crassus quanti ipse domum suam æstimaret, interrogaret, atque ut respondit sexagies sestertio, Quo ergo, inquit, minoris fore æstimas, si decem arbusculas inde succidero? Ipse tricies sestertio, inquit Domitius. Tunc ait Crassus, Vter igitur luxuriosior est? ego'ne qui decem columnas centum millibus nummûm emi, an tu qui decem arbuscularum umbram tricies sestertiûm summa compensas? Tricies sestertium Omni-

L. Crassus orator.

bonus

Plinij locus restituendus.

bonus pro x x x. sestertijs intellexit, cum apertè sensus refragetur. Ex his uerbis Valerij intelligimus numerum in Plinio deesse. Valerius enim ante Plinium fuit. In antiquissimo codice sic scriptum inueni, Pro domo eius HS. *promittens. quod significat sestertium, sed numerus deest, quem numerum cum librarij uel emendatores non perciperent, millia nummorum subdiderunt. In eodem codice non; concedere, sed addicere legitur, quod mihi placuit. Verùm eas columnas Hymettias Plinius libro trigesimo sexto duobus in locis non decem, sed sex fuisse dicit. Quòd si domus Crassi sexagies sestertiûm æstimata fuit ab inimico, ita ut ne tanti quidem Crassus addicere uoluerit quin arbores inde tolleret, quid existimabimus de alijs quæ postea factæ fuerunt? Siquidem L. Crassus æqualis Qu. Catuli fuit, cuius paulò antè mentio facta est ex Plinio. Hoc autem ex uerbis Plinij intelligimus in eodem* XVII. *Crassus, inquit, orator fuit in primis nominis Romani: domus ei magnifica, sed aliquando præstantior in eodem Palatio Qu. Catuli qui Cimbros cum Mario fudit: multo uerò pulcherrima consensu omnium ætate ea in colle Viminali C. Aquilij Equitis Romani, clarioris etiam tum iuris ciuilis scientia, cum tamen obiecta Crasso sua est. Hactenus Plinius. Si ergo Crassus Censor ipse centum & quinquaginta millibus aureorum nostrorum habitauit (tanti enim sexagies sestertium esse dico) nec tamen pulcherrimam tum habuit, & quæ tunc pulcherrima domus fuit Romæ, post trigintaquinque annos centesimam pulchritudinis notam non obtinuit: quantam magnificentiam ædium Romanarũ luxuriæ tempore concipiemus, cum nulla iam Censura timeretur? Is enim est Crassus dialogis Ciceronis de Oratore nobilitatus, quem Cicero meminisse po*

ſe potuit, non etiam uidiſſe, & qui uaſa argentea ſenis ſeſtertijs in libras empta habuit, ſi exempla non mendoſa ſunt in eo loco: quod minime ipſe arbitror. Plutarchus in Mario de domo uel prætorio Marij loquens, Circa Miſenum ad uoluptatem etiam effœminatam condito: Hanc, inquit, domum Cornelia fertur quinque & ſeptuaginta drachmarum millibus emiſſe, ταύτην λέγεται μυριάδων ἑπτὰ ἡμίσους κορνηλίαν πρίασθαι. *Poſtea tempore non admodum multo interlapſo Lucius Lucullus hanc eandē quingentis drachmarum millibus emit, & ducentis præterea.* χρόνου δ' οὐ πάνυ πολλοῦ γενομένου λεύκιος λεύκολλος ὠνεῖται μυριάδων πεντήκοντα καὶ διακοσίων. οὕτω ταχέως ἀνέδραμεν ἡ πολυτέλεια. *uſqueadeo celeriter luxuria excurrit. Poſterior ſumma quinquaginta millibus aureorum coronatorum ualuit, & paulo plus, cum prior non maior fuerit ſeptem millibus & quingentis. Cicero autem non minoris quinquaginta millibus aureorum coronatorum habitauit. Gellius libro x I. Cicero cum emere uellet in Palatio domum, & pecuniam in præſens non haberet, à Publio Sylla qui tum reus erat, mutuò ſeſtertium uicies tacitè accepit. Ea res tamen priuſquam emeret, prodita in uulgus exiuit, obiectumq́; ei eſt quòd pecuniam domus emendæ cauſa à reo accepiſſet. Tum Cicero inopinata opprobratione permotus, accepiſſe ſe, ac domum quoque ſe empturum negauit. Atque adeò, inquit, uerum ſit accepiſſe me pecuniam, ſi domum emero. Sed cum poſtea emiſſet, & hoc mendacium in Senatu ei ab inimicis obijceretur, riſit ſatis, atque inter ridendum, Ignoratis, inquit, prudentis & cauti patrisfamil. eſſe, quod emere uelit, empturum ſeſe negare propter cōpetitores emptionis? Hactenus Gellius. Tanti autem æſtimatam fuiſſe Senatus etiam decreto*

Cicer. domus.

Cicero facetè mendacij crimen diluit.

Cicero

Cicero ipse testis est scribens ad Atticum libro quarto, & de euentu actionis eius loquens quam pro domo sua habuit, quæ hodie inter alias orationes extat. Secuta est, inquit, contentio de domo. diximus apud Pontifices. acta res est accuratè à nobis: & si unquam in dicendo fuimus aliquid, tum profectò doloris magnitudo uim quandam nobis dicendi dedit. Senatusconsultum factum est id quod ad te misi. nobis superficiem ædium Consules de consilij sententia æstimarunt sestertium uicies, cætera in re ualde liberaliter, Tusculanam uillam quingentis millibus, Formianum sestertiûm ducentis quinquaginta millibus. quæ æstimatio non modò uehementer ab optimo quoque, sed etiam à plebe reprehenditur. Dices, quid causæ fuit? Dicunt illi quidem pudorem meum, quòd neque negarim, neque uehementius postularim. Sed non est id. Nam hoc quidem etiam profuisset: uerùm ijdem mi Tite Pomponi, ijdem inquam illi quos ne tu quidem ignoras, qui mihi pennas inciderant, nolunt easdem renasci. His uerbis apparet domus superficiem uicies sestertium Ciceroni æstimatam, etiam ab ijs hominibus qui Ciceronem crescere nolebant. Ea autem æstimatio facta est propter P. Clodium, qui plebiscito obtinuerat cum Tribunus plebis esset, ut Cicero in exilium pelleretur, & bona eius publicarentur: quo facto disturbanda ædificia & ad solum diruenda curauit. Cicero autem reuersus obtinuit ut publicè damnum illud sarciretur. Huic æstimationi fidem facit Sallustius in inuectiua oratione quam in Ciceronem habuit, his uerbis, Domum ipsam tuam ui & rapinis funestam tibi ac tuis comparasti, uidelicet ut nos cõmonefacias quàm conuersa respublica sit, cum in ea domo habitaris homo flagitiosissime, quæ P. Crassi uiri clarissimi fuit. Et pòst paulùm

ita

ita subdit, Sed, ut opinor, illa te magis extollunt, quæ post Consulatum *cum uxore de* Republica *consuluisti, cum legis* Plauciæ *iudicia domi faciebatis, ex coniuratis alios pecuniæ condemnabas, cũ tibi alius* Tusculanam, *alius* Pompeianam *uillam ædificabat, alius domum emebat. qui uerò nihil poterat, hic erat calumniæ proximus. hic oppugnatum domum tuã uenerat, aut insidias* Senatui *fecerat. denique de eo tibi compertum erat.* Quæ *si tibi falsa obijcio, redde rationem quantum patrimonij acceperis, quid tibi litibus accreuerit, qua ex pecunia domum parauer is,* Tusculanum *&* Pompeianum *infinito sumptu exædificaueris: aut si retices, cui dubium potest esse quin opulentiam istam ex sanguine & miserijs ciuium parauer is?* Ex *his uerbis satis apparet uicies sestertium magnam pecuniam fuisse, nec immeritò* Ciceronem *conquestum apud* Atticum, *quòd* Tusculanum *suum ædificium quingentis sestertijs æstimatũ esset, quæ nos duodecim millia & quingentos aureos esse dicimus.* Sallustius *enim infinito sumptu ædificatum esse obiecit.* Blondus *libro nono* Romæ *triũphantis, in quo libro urbis* Romæ Romanorumq; *magnificentiam diligenter magis quàm doctè ostendisse uidetur, ait obseruasse in* Epistolis Ciceronis, Ciceronem *uillas duodeuiginti numero habuisse, in queis præcipuas* Tusculanam, Formianam, Arpinatem, Ancanã, *&* Pompeianam. *quas tamen eum simul possedisse non credo, nec ipse* Blõdus *affirmat.* Cicero *in* Oratione *pro* M. Cælio, Sumptus *unius generis obiectus est, habitationis.* x x x. *millibus dixistis eum habitare.* Ex *hoc loco conijci potest magnam esse pecuniam* x x x. *sestertia: & præterea exemplum habemus quanti domus locarentur anniuersaria mercede.* x x. *sestertia ego septingentos quin-* Sestertia x x.

y qua

quaginta aureos nostros esse dico. Ipse in Oratione pro domo sua quodam in loco ita inquit, Nibil erat latum de me: non adesse eram iussus, non citatus affueram: eram etiã tuo iudicio ciuis incolumis, cuius domus in palatio, uilla in Tusculano, altera ad alterum Consulem transferebatur: Senatus Cõsules uocabat, columnæ marmoreæ ex ædibus meis inspectante populo Romano ad socerum Consulis
Cic. locus. portabantur. Sed emendandus locus in quinto Epistolarum, ubi ad P. Sestium scribens, ita inquit, Ego tua gratulatione commotus, quòd ad me pridem scripseras, uelle te bene euenire quòd de Crasso domũ emissem, emi eã ipsam domum millibus nummûm x x x v. aliquanto post tuam gratulationem. Itaque nunc me scito tantum habere æris alieni, ut cupiam coniurare, si quisquam recipiat. Huiusce modi menda est in x i. in epistola Decimi Bruti ad Ciceronem, Cum ad rempub. liberandã accessi, mihi fuit sestertiûm quatuor millibus amplius. septem legionũ numerum alo, qua difficultate, tu arbitrare. Verum illic triciesquinquies sestertium legendum puto. Si enim superficies uicies æstimata est, potuit area quindecies addere ad preciũ. Huiusmodi ædificia damnosa ambitione exædificata compellans Sallustius in Catilinario, ita inquit, Operæpreciũ est cũ domos atque uillas cognoueris in urbium modum ædificatas, uisere templa deorum quæ nostri maiores religiosissimi mortales fecere. Ciceronem autem tanti domum emere potuisse, argumentum est id quod ipse in secunda Antoniana dicit, Hæreditatem mihi negasti obuenisse. utinam hoc tuum uerum crimen esset. Ego enim amplius sestertiũ ducenties acceptum hæreditatibus retuli. quanquam in hoc genere fateor feliciorem esse te. me nemo nisi amicus fecit hæredem, ut cum illo commodo quod erat, animi quidam

dam dolor iungeretur: te is quem nunquam uidisti L. Rubrius Caßinas fecit hæredem. Quibus uerbis Antonium ut testamentarium ridiculè mordet. Quanta autem sit pecunia ducenties sestertium, ex eo coniiciendum relinquitur, quòd Cornelius Nepos in uita Pōponij Attici scribit his uerbis, Habebat auunculum Cæcilium Equitem Ro. familiarem L. Luculli, diuitē, difficilima natura: cuius sic asperitatem ueritus est, ut quem nemo ferre posset, huius sine offensione retinuerit beneuolentiam: quo facto tulit pietatis fructum. Cæcilius enim moriens testamento adoptauit eum, fecitq; hæredem ex dodrante. Ex qua hæreditate accepit circiter centies sestertiū. Et infrà, Cum tanta, inquit, pecuniæ facta esset acceßio, nihil de quotidiano uictu mutauit, nihil de uitæ consuetudine: tantáque usus est moderatione, ut neque in sestertium uicies quod à patre acceperat, parum se splendidè gesserit, neque in sestertium centies affluentius uixerit quàm instituerat, paríque fastigio steterit in utraque fortuna: nullos habuerit hortos, nullam suburbanam aut maritimam sumptuosam uillam: neque in Italia præter Ardeatinum & Nomentanum rusticum prædium: omnisq; eius pecuniæ reditus constabat in Epiroticis & urbanis poßeßionibus: ex quo cognosci potest eum usum pecuniæ non magnitudine, sed ratione metiri solitum. Hic est Pomponius Atticus Ciceronis familiarißimus, ita ut Quintus frater ei charior non fuerit: cui rei (ut eiusdem Cornelij uerbis loquar) indicio sunt uolumina multa epistolarum, à Consulatu eius usque ad extremum tempus, ad Atticum missarum. Quæ qui legerit, non multum desiderabit historiam contextam eorum temporum. Qui Ciceroni in omnibus eius periculis singularem fidem præbuit. Cui ex patria

Pōponius Atticus Ciceronis familiarissimus.

fugienti sestertia ducenta & quinquaginta donauit, quæ nos sex millibus & ducentis quinquaginta aureis nostris æstimamus. Ex *predictis luculentum mihi documentum sumi posse uisum est ad ea quæ agimus intelligenda.* Si *enim* Eques Rom. *splendidè uixit in uicies sestertium, ita ut in prædiorum tantum fructu non etiam fœnore reditum pecuniæ constitueret, oportet omnino magnam fuisse pecuniam uicies sestertium, præsertim cum is una donatione in Ciceronem tantam pecuniam contulerit.* Eôdem *pertinet id quod ab eodem autore dicitur:* Nec *id, inquit, præteribo, quanquam leue uisum iri putem: Cum in primis lautus esset* Eques Romanus, *& non parum liberaliter domum suam omnium ordinum homines inuitaret: scimus nõ amplius quàm terna millia æris peræquè in singulos mẽses ex ephemeride eum expensum sumptui ferre solitum.* Atque *hoc non auditum, sed cognitum prædicamus. sæpe enim propter familiaritatem domesticis rebus interfuimus.* Terna *millia æris, millenos ac ducenos sestertios nummos ualent, id est ære nostro triginta aureos.* Sic *in dies singulos* Pomponius *aureum unum nostrum in sumptu domestico impendebat. quod intelligo de pulmentario sumptu: quippe elegans ille fuisse dicitur, etsi non magnificus: splendidus, etsi non sumptuosus.* Vsus *est enim (ut inquit idẽ* Cornelius) *familia, si utilitate iudicãdum est, optima: si forma, uix mediocri.* Nanque *in ea erant pueri literatissimi anagnostæ: optimi & plurimi librarij: ut ne pedissequus quidem quisquam esset qui non utrũq; horum pulchrè facere posset.* Pari *modo artifices cæteri quos cultus domesticus desiderat, apprimè boni.* Anagnostas Cornelius *appellat pueros legendi peritos, quibus* Pomponius *super conuiuium utebatur, ut plerique* Romanorum. Nemo, *inquit, in eius*

Anagnostæ serui.

in eius conuiuio aliud acroama quàm anagnosten audiuit. Verùm ex suprà dictis apparet fructuosam Ciceroni atque etiam auriferam eloquētiam fuisse. omnes enim artes olim magno cum splendore exercebantur. Non omittendum illud, quòd caput amputatum parenti eloquentiæ Romanæ, decies sestertium ab Antonio Triumuiro æstimatum est, id est quinque & uiginti millibus aureorum nostrorum. Autorem enim Appianum habemus in IIII. Ciuilium bel. qui ducenta & quinquaginta millia drachmarum Popilio Lænæ pro capite Ciceronis Antonium dedisse scripsit. Tāti caput eloquentiæ ab inimico æstimatū est. ὁ δὲ ἀντώνιος ἥσθη τὰ μάλιστα, καὶ τὸν λοχαγὸν ἐστεφάνωσε καὶ πλέοσι τῶν ἄθλων ἐδωρήσατο πέντε καὶ εἴκοσι μυριάσιν ἀττικῶν δραχμῶν, ὡς μέγιστον δὴ τὸν δὲ πάντων ἐχθρῶν καὶ πολεμιώτατον οἱ γενόμενον ἀνελόντα. *tametsi merces in singula capita proscriptorum erat constituta in edicto proscriptionis, ut idem autor prodidit, his uerbis,* ἀναφερόντων δὲ τὰς κεφαλὰς οἱ κτείναντες ἐφ᾽ ἡμᾶς, ὁ μὲν ἐλεύθερος οὖν δισμυρίαις δραχμαῖς ἀττικαῖς καὶ πεντακισχιλίαις ὑπὲρ ἑκάστης. ὁ δὲ δοῦλος οὖν ἐλευθερίᾳ τοῦ σώματος, καὶ μυρίαις ἀττικαῖς, καὶ τῇ τοῦ δεσπότου πολιτείᾳ. *qua ratione caput Ciceronis decuplo æstimatum fuit, quàm aliorū proscriptorum. Diximus suprà Isocratem dicendi præceptorem orationem unam talentis uiginti uendidisse. Theombrotum medicum, Antiochum regem talentis centū sanasse. Apellem pictorem, sed literarum peritū, Alexandrum regē uiginti auri talentis pinxisse, quāti hodie ducatus non mediocris emi possit. Singula enim talenta auri non minus senis millibus septingentis & quinquagenis solatis nostris ualuerunt. Aristoteles Speusippi pauculos libros tribus talentis emit, ut autor est Gel. Quanti igitur emptos existimamus libros Aristotelis &*

Caput Ciceronis quanti æstimatum sit.

Theophrasti, quos Strabo libro XIII. *ab Appellicone Teio, magno argento redemptos esse tradidit, tineis iam & situ corruptos, ut qui iamdiu in terram obruti fuerãt. Plinius auunculus Collectanea sua quadringentis sestertijs uendere noluit, ut autor est Plin. iunior lib.* III. *Epistolarum, his uerbis, Perire enim omne tempus arbitrabatur quod studijs non impartiretur. Hac intentione tot ista uolumina peregit, electorumq; commentarios* CX. *nubi reliquit, opisthographos quidem et minutissimè scriptos, qua ratione multiplicatur hic numerus. Referebat ipse potuisse se cum procuraret in Hispania, uendere hos commẽtarios Largio Licinio* CCCC. *millibus nummûm, & tũc aliquanto pauciores erant. quo in loco nõ electorum quæ Latina dictio est, sed eclectorum lego. Sunt enim eclecta Græcè adnotata, &* ἐκλογαὶ *adnotationes, &* ἐκλεκτόμενα *ea quæ legendo adnotamus.*

Quanti Plin. commentarios suos uendere potuit.

Cæterùm quis nunc regum emere bibliothecam confertissimam decem aureorum millibus uelit, quanti à Plinio ciuis unus priuatus regesta quædam extemporanea licitari ausus est? Et Plinius tamen tanti addicere noluit.

Diuitiæ Plinij Iunioris.

Plinium autem iuniorem diuitem fuisse, multa eius epistolarum loca declarant. Iam primum in VII. *Epistolarum ad Corelliam scribens, ita inquit, Tu quidem honestissimè, quòd tam impensè & rogas & exigis, ut accipi à te iubeam precium agrorum, non ex septingentis millibus, quanti illos à liberto meo: sed ex nongentis, quanti à publicanis partem uigesimam emisti. Inuicem ego & rogo & exigo, ut non solum quid te, uerum etiam quid me deceat, aspicias. Et ex his uerbis & ex epistola paulò superiore quam ad Fabatum scribit, apparet eum ducẽta millia nummûm pro accessione precij cõtempsisse, emptrice etiã hoc petente, ne ratum non habere uideretur*

quod

quod à liberto suo gestũ erat. Idem ad Caniniũ, Equidem cõmodius nihil inuenio, quàm quod ipse feci. Nã pro quingentis millibus nummûm, quæ in alimẽta ingenuorũ ingenuarumq; promiserã, agrum ex meis longè pluris actori publico publicè mancipaui, eundẽ uectigali imposito recepi, tricena annua millia daturus. Per hoc enim et reip. sors in tuto, nec reditus incertus, et ipse ager propter id quod uectigali lõgè supercurrit, semper dominũ à quo exerceatur, inueniet. Ex his uerbis apparet Pliniũ patriæ suæ donasse annua sestertia tricena, quæ à nobis septingentis & quinquaginta aureis æstimantur, pro quingentis sestertijs in numerato, quæ pollicitatione patriæ facta debebat, id est duodecim millibus & quingentis aureis. Qua ratione paulo plus sedecim millibus sestertiûm & quingẽtis, singula millia sestertiûm annua æstimauit. Idẽ libro v. ad Caluisiũ scribens: Saturninus qui nos reliquit hæredes, quadrãtem reipub. nostræ, deinde pro quadrante præceptionem quadringentorum millium dedit. Hoc, si ius aspicias, irritum: si defuncti uoluntatem, ratum & firmum est. mihi autem defuncti uoluntas antiquior iure est, utiq; in eo quod ad communem patriam uoluit peruenire. An cui de meo sedecies contuli, huic quadringentorum millium paulo amplius tertiam partem ex aduentitio denegẽ? Sic enim in omnibus exemplaribus legitur, sed corruptißimè: quare sic locus restituẽdus: An cui de meo sestertium decies contuli, huic quadringenta millia. & reliqua. sicq; sensus liquidus erit. siquidem Plinius his uerbis significat decies centena millia nũmûm reip. suæ antea se dedisse, & tum quadringẽta millia cõdonare per præceptionem à se hærede relicta, quæ ipsa paulo plus tertiã partem decies sestertium efficiunt. quadringenta enim millia, tertia pars est duodecies

ſeſtertiûm: & ideo ultra decies ſeſter. olim in remp. collatum, ait ſe C C C. mil. donare tunc, ut quæ cogi non poſſet ſoluere, ſi iure ſummo uti uoluiſſet. ita enim erat ius cõſtitutum, ut nec hæres inſtitui reſpublica, nec præcipuum accipere ex teſtamento poſſet: ut ex eadem epiſtola ſignificatur. duæ autem illæ ſummæ, X X X V. millia aureorũ noſtrorum ualent. Apud eũdem epiſtola quarta ad Traianũ, liberalitatem ſeſtertij quadringentis pro quadragies legitur. Magnam enim eſſe pecuniam ex eo oſtenditur, quod epiſtola alia ad eundem legitur, Theatrum domine Niceæ maxima iam parte conſtructum, imperfectum tamen, ſeſtertium (ut audio) amplius centies hauſit. Seruius grammaticus autor eſt Vergilium poëtam tres libros Aeneidis ſuæ Auguſto recitaſſe, ſecundũ, quartum, & ſextum: ſed ſextũ maximè ob Octauiam Auguſti ſororem, Marcelli matrem, quem Marcellum Auguſtus ſibi adoptauerat, qui perijt anno decimooctauo ualetudine correptus. Hæc igitur Octauia cum recitationi intereſſet, & Vergilius ad carmina illa ueniſſet circa finem ſexti libri quæ Marcelli luctũ deſcribunt, defeciſſe animo illa dicitur cum ad illud uentum eſt,

Heu miſerande puer ſiquà fata aſpera rumpas,
Tu Marcellus eris.—

Aurei Vergiliani uerſus.

Aegrè autem refocillata Octauia ſilentium Vergilio imperaſſe dicitur, & dena ſeſtertia pro ſingulis uerſibus dari iuſsiſſe, qui numero ſunt unus & uiginti. quod ſi eſt uerũ, Vergilius paucis uerſibus ſuprà quinque millia aureorum meruit. De hoc poëta ita inquit Seruius, aut quicunq; fuit qui eius uitam ſcripſit, Bona autem cuiuſdam exulantis nõ ſuſtinuit accipere. poſſedit propè centies ſeſtertium ex liberalitatibus amicorum; habuitq; domum Romæ in Aeſquilijs,

Cenſus Maronis.

quilijs, quanquam secessu Campaniæ Siciliæq; plurimum uteretur. Quæcunq; ab Augusto petijt, repulsam nũquam tulit. parentibus quotannis aurum ad abundantem alitum mittebat, quos iam grandis amisit. Hæredem autem fecit ex quadrante Augustum. Centies sestertiũ ducenta quinquaginta aureorum millia ualet: quare non frustra Iuuenalis eius meminit ut copiosi in Satyra septima. Qui autem diligenter reputauerit commoda magistratuum non modò in prouincijs, sed etiã in Vrbe, is non mirabitur tam diuites quosdam fuisse. Argumentum eius rei ingens mihi uidetur ambitus Romæ flagrantißimus, cuius unum exemplum sat erit ex Ciceronis sumere libro secundo Epistolarum ad Quintum Fratrem. sic enim scribit, Ambitus redijt immanis. nunquam fuit par. non dico hyperbolas, uel sestertium centies constituunt in prærogatiuam pronunciare. Res ardet inuidia. Tribunitij candidati compromiserũt, sestertijs C C C C. in singulos apud M. Catonẽ depositis, petere eius arbitratu: ut qui contrà fecisset, ab eo condemnaretur. Hic locus in impreßis pridem libris corruptißimè legebatur, in quibus etiam numerus sestertiorum deerat: in recèns impreßis ne restitutus quidem satis est: quare à me citari integer non potuit. Male tamen sester. C C C C. legi ex eo apparet, quòd idem Cicero libro quarto ad Atticum ita scribit de his comitijs loquens, Sequere nunc me in campum. ardet ambitus. fœnus ex triente Idibus Quintil. factum erat beßibus. Et post aliquot uersus, Pompeius fremit. queritur. Scauro studet. sed utrum fronte an mente, dubitatur. exoche in nullo est. pecunia omnium dignitatem exæquat. Messala languet: non quò animus desit, aut amicis careat: sed coitio C O S. & Pompeius obsunt. Candidati iurarunt se arbitrio Cato-

Ambitus Romæ ingẽs fuit ob commoda magistratuũ.

nis petituros. Apud eum sestertia quingena deposuerunt, ut qui à Catone damnatus esset, id perderet, & competitoribus tribueretur. Si locus hic non mendosus est, suprà quingentis uel quingenis potius legi debet: cui parti autoritas Plutarchi non Latini facti sed Græci suffragatur, his uerbis, ἔδοξεν οὖν αὐτοῖς τὴν ἀρχὴν μετιοῦσι εἰς ταὐτὸ συνελθοῦσι, παραβαλέσθαι δραχμῶν ἕκαστον ἀργυρίου δέκα δύο ἥμισυ μυριάδας, εἶτα μετιέναι τὴν ἀρχὴν πάντας ὀρθῶς καὶ δικαίως. *Duodecim myriades & semis drachmarum Atticarum, hoc est centum & uigintiquinque millia denariorum, quingenta millia nummûm ualent, sicq; summa quadrat ad nummũ. Hanc historiam tetigit Plinius in præfatione, Cum apud Catonem, inquit, ambitus hostem, & repulsis tanquam honoribus ineptis gaudentem, pecunias flagrantibus comitijs deponerent candidati, hoc se facere pro innocentia (quod in rebus humanis summũ esset) profitebantur. Verumenimuero ex uerbis Ciceronis apparet animosum illum fuisse ambitum, cum in tribum uel centuriam potius prærogatiuam centies sestertium pronunciare candidati non dubitarent. Oportuit enim proportione & alijs aliquid diuidi, quæ numero quinq; & triginta erant, aut certè tot tribubus aut centurijs quot ad renunciationem magistratus sufficerent. Hoc ne falsum putetur, tametsi creditu difficile, Cicero præfatiuncula fidem sibi præstruit: Nõ dico, inquit, hyperbolas, uel hyperbolôs aduerbialiter, hoc est hyperbolice. utroq; enim modo legitur. Argumentum etiam ingentis summæ est quod Cicero ambitum fœnus intendisse dicit, & altero tanto maius fecisse, hoc est ex triente bessale. Eiusdem rei magnum argumentum apud Appianum libro 11. bell. ciuil. De triumuiratu enim loquens Cæsaris, Craßi & Pompeij, & ambitu ingẽti, ita*

inquit,

inquit: ὅ,τε δῆμος αὐτὸς ἔμμισθος ἐπὶ τὰς χειροτονίας ἦν. ὤφθη δέ ποτε καὶ μεσεγγύημα ταλάντων ὀκτακοσίων, ὑπὲρ τῆς ἐπωνύμου γενόμενον ἀρχῆς. *Deprehensa est quodam in loco summa octingentorũ talentorum apud sequestres deposita pro cõsulatu adipiscendo. hæc summa nõ multo minor ducenties sestertio.* Diximus *in præcedentibus, moris fuisse apud* Romanos, *ut* Aediles *& alij magistratus ludos uel munera magnifica facerent & ederent in* Theatro *uel* Circo *uel* Amphitheatro, *quasi populo uniuersam quandam mercedem soluentes ob lata suffragia.* Dedimus *& magnificentiæ exempla, indicia omnino ualida ad eam rẽ quam nunc ago conficiendam.* Oportet *enim magna fuisse commoda eius honoris qui tanti æstimetur.* Nunc *quanta fuerit potestas* Imperatorum *in bello, &* Proconsulum Prætorumq; *in prouincijs suis, demonstrãdum est.* Iamprimum Strabo *lib.* XII. *de* Cappadocia *&* Paphlagonia *loquens à* Pompeio *certis finibus terminatis, ita inquit,* ὕστερον δ' οἱ τῶν Ῥωμαίων ἡγεμόνες ἄλλους καὶ ἄλλους ἐποίησαν μερισμούς, βασιλέας τε καὶ δυνάστας καθιστάντες. καὶ πόλεις τὰς μὲν ἐλευθεροῦντες, τὰς δὲ ἐγχειρίζοντες τοῖς δυνάσταις, τὰς δ' ὑπὸ τῷ δήμῳ τῶν Ῥωμαίων ἐῶντες. Postea *autem* Romanorum *duces alias atque alias contributiones fecerunt,* Reges *&* Dynastas *constituentes: ciuitatumq; partim immunitate donarunt, partim potentatibus attribuerunt, partim etiam sub ditione populi* Romanorumq; *reliquerunt.* Ex *his uerbis intelligimus nõ modò* Pompeium *post* Ponticam *uictoriam hoc iuris usurpasse, sed etiam alios* Imperatores *pro arbitrio suo statuere solitos de ijs prouincijs quas armis domuerant.* Exemplum *eius rei luculentum est eodem libro. De quadã enim regione loquens campestri & feraci, & pecore copiosa, ita inquit,* Huius *regionis partem* Amasini *obtinent,*

Potestas Consulum & Prætorum Romanorum qui ductores erãt exercituum.

Deiotarus. partem Pompeius Deiotaro dedit, ut Pharnaciæ & Trapezuntiæ adiacētia usq; in Colchidem & minorem Armeniam: horumq; locorum Regem eum creauit, cū alias haberet hæreditariam à patre tetrarchiam Galatarū qui Tolistobogi dicuntur, καὶ τούτων ἀπέδειξεν αὐτὸν βασιλέα, ἔχοντα καὶ τὴν πατρώαν τετραρχίαν. Regem, inquit, horum eum creauit. Hic idem Pompeius Tigranem Armeniæ Regē potentißimum, sed uictoria Pompeij fractum, ad se uenientē, & diadema suum ad pedes eius demittentē, genibusq; aduolutum, diadema uel tiaram regiam resumere iußit, & in sella regia sedere, mulcta sex millium talentûm ob culpā atque iniquitatem irrogata, ut Plutarchus autor est: ut Appianus, sex millibus talentûm ab eo dono acceptis. Sic enim inquit in Mithridatico, καὶ ἔδωκε πομπηίῳ μὲν τάλαντα ἑξακισχίλια, ἐς τὴν στρατιὰν δὲ δραχμὰς πεντήκοντα ἑκάστῳ, καὶ λοχαγῷ χιλίας, καὶ χιλιάρχῳ μυρίας. Strabo rursus post aliquot chartas de Commanis Ponticis loquens, quod sacerdotiū Dianæ dicatum erat, παραλαβὼν δὲ πομπήϊος τὴν ἐξουσίαν ἀρχέλαον ἐπέστησεν ἱερέα, καὶ προσώρισεν αὐτῷ χώραν δίσχοινον κύκλῳ, τοῦτο δ' ἐστὶ ἑξήκοντα στάδιοι πρὸς τῇ ἱερᾷ, προστάξας τοῖς ἐνοικοῦσι πειθαρχεῖν αὐτῷ. Accepto autem imperio Pompeius Archelaū sacerdotio præfecit, & regionem ei attribuit duorum schœnorū in circuitu, quæ sexaginta sunt stadia sacram urbem ambiētia: iußitq; eius ambitus incolas imperio eius parere. Quale autem fuerit aut quàm locuples sacerdotium, ex eo intelligitur quod idem

Sacerdotium opimum in Pōto. autor ait his uerbis, Regum Ponticorū tempore diebus festis qui Dianæ sacri erant, sacerdos Commanorum diadema regium gestabat, & secundum Regem honori habebatur. Commana autem imperio eius suberat cum sacris ser-

Hierodoli. uis qui Hieroduli dicebantur, numero non pauciores sex

millib

millibus, in quos omnifariam potestatem habebat, præterquam eos uendendi. Cicero autem hoc docet in lege Agraria contra Rullum, cum dicit nō licere Decemuiris à populo creatis statuere de agro Pontico & Mithridatico à Pompeio capto. Ita'ne uero, inquit, hos agros regios Mithridatis, qui in Paphlagonia, qui in Ponto, qui in Cappadocia fuerunt, cum adhuc imperator in bello uersetur, in locis autem illis etiam nunc belli nomen reliquum sit, eos agros quorum adhuc penes Cn. Pompeium omne iudiciū & potestas more maiorum debet esse, Decemuiri uendēt? Eôdem pertinent ea quæ apud Lucanum Pompeius ipse gloriatur in secundo Pharsaliæ, cum auxilia undiq; euocāda disserit, filio ob id allegato. Hoc tamen uerū est, quòd ea quæ ab his imperatoribus statuebātur, necesse erat Senatusconsulto confirmari: id quod eodem in loco Strabo docet his uerbis, διαπολεμήσας δὲ καὶ ἐπανελθὼν οἴκαδε, ἐξενίκησεν ὥστε τὰς τιμὰς ἃς ὑπέσχετο ὁ λεύκολλος τῶν ποντικῶν τισὶ, μὴ κυρῶσαι τὴν σύγκλητον. *Confecto autem bello Romam reuersus Pompeius, peruicit ne ea præmia quæ Lucullus quibusdam Ponticis primoribus pollicitus fuerat, à Senatu confirmarentur.* ἄδικον γὰρ εἶναι κατορθώσαντος ἄλλου τὸν πόλεμον, τὰ βραβεῖα ἐπ' ἄλλῳ γενέσθαι, καὶ τὴν τῶν ἀριστείων διανομήν. *Iniquū enim esse, bello eo ab alio cōfecto, in alterius arbitrio belli præmia, & decorum militariū collationem manere. Nemo autem ignorat Ponticum bellum Lucullum bona ex parte gessisse, sed cum ei Pompeius ante diem successisset, conficere non potuisse: & Pompeium ex rebus gestis Luculli triumphasse fortunæ iniquitate, quæ Lucullum summo fauore euectum, repente destituit, ut uidere est Plutarchum in Lucullo legentibus. Causam tamen præbuit Cicero, qui orationem pro Pompeio habuit ad*

populum cum Præturam ipse gereret, quæ Oratio pro le
Lucullus. ge Manilia inscribitur. Ob hoc Lucullus Reipub. infensus, in ocium se contulit, singulariq́; lautitia & splēdore sumptuum uitam per omnem uiuendi amœnitatem traduxit, ex ea ipse prouincia summis opibus auctus, cū tamen triūphi sui die aureum simulachrum Mithridatis sex pedum longitudinis, clypeumq́; gemmis consertum, cum immani summa auri & argenti facti signatiq́; in ærarium intulisset. Cicero in Pisonem præclari facinoris loco ponit quòd
Cicero prouinciā deposuit. prouinciam contempserit. Ego Antonium, inquit, Collegam cupidum prouinciæ, multa in Rempub. molientem, patientia atque obsequio meo mitigaui: ego prouinciam Galliam Senatus autoritate exercitu & pecunia instructā & ornatam, quam cum Antonio communicaui, quòd ita existimabam tempora Reipub. ferre, in concione deposui, reclamante populo Rom. Idem cum prouinciam Ciliciam obtineret, ad Atticum scribens de uitæ suæ integritate, Ipse, inquit, in Asiam profectus sum Tharso Nonis Ianuarijs: non mehercule dici potest qua admiratione Ciliciæ ciuitatum, maximeq́; Tharsensium. Postea uerò quàm Taurum transgressus sum, mirifica expectatio Asiæ nostrarum diœcesum, quæ sex mensibus imperij mei nullas meas acceperat literas, nunquam hospitem uiderat: illud autem tempus ante me fuerat in hoc quæstu. Ciuitates locupletes ne in hybernis milites reciperent, magnas pecunias dabant, Cyprij talenta Attica c c. qua ex insula (nō hyperbolicôs loquor) nummus nullus me obtinente erogabitur. Ob hæc beneficia quibus illi obstupescunt, nullos
Commoda magistratuum Romanorū in prouincijs. honores mihi nisi uerborum decerni sino. Si hic numerus c c. talenta uerè apud Ciceronem legitur (ut uerè legi puto) centum & uiginti millia aureorum nostrorum eco-

nomi

nomine lucrifacere potuit, si famam contempsisset. Opulentam autẽ Cyprum olim fuisse ex eo conijcimus, quòd Ptolemæo Cypri Rege confiscato, Cato qui Clodij factione ad colligendam eius gazam ablegatus est, paulo minus septem millia talentũm Romam deportauit ex auctione gazæ, ut autor est Plutarchus, τῷ δ' κάτωνι συνήχθη μὲν ἀργυρίου τάλαντα μικρὸν ἑπτακισχιλίων ἀποδέοντα. *Quanquam maior ob id pecunia fuisse uidetur, quòd Cato aliquando in altercatione Pompeio obiecit se ex Cypro plus auri atq; argenti nullo exercitu detulisse, quàm Pompeius ex omnibus triumphis concusso terrarum orbe ipse instructus ingentibus copijs intulisset in ærarium: quo tempore Cyprus in prouinciam prætoriam redacta est factione eiusdẽ Publij Clodij Pulchri Ptolemæo infensi ob negatam ei pecuniam ad redemptionis precium, cum à piratis interceptus esset. quæ historia à Strabone narratur in fine libri decimiquarti. Idem Cicero pro lege Manilia, Difficile est dictu Quirites quanto in odio simus apud exteras nationes propter eorum quos ad eas hoc anno cum imperio misimus, iniurias ac libidines. Quod enim fanum putatis in illis terris uestris magistratibus religiosum, quam ciuitatem sanctam, quam domum satis clausam ac munitam fuisse? Vrbes iam locupletes & copiosæ requiruntur; quibus causa belli propter diripiendi cupiditatem infertur. Idem Pisoni obiecit quòd perfidiam* c c c. *talentis uendidisset, his uerbis, Idem'que tu Rabocentum Bessicæ gentis principem, quum trecentis talentis Regi Cotto uendidisses, securi percussisti, cum ille ad te Legatus in castra uenisset, & tibi magna præsidia & auxilia à Bessis equitum peditum'que polliceretur. Et paulo inferius, Non'ne sestertiũ centies & octogies, quod quasi ua-*

Cypria gaza publicata.

sarij

sarij nomine in uēditione mei capitis adscripseras, ex æra-rio tibi attributū Romæ in quæstu reliquisti? Non'ne cū ducenta talenta tibi Apolloniatæ Romæ dedissent ne pecunias creditas soluerent, ultro Suffidium Equitem Romanum hominem ornatißimum, creditorem debitoribus suis addixisti? Vasarium. *Vasarium Cicero appellat id quod publicè dabatur magistratibus, ut muli, equi, uasa, & reliqua quæ magistratus instrumentum implerent: id quod patet ex eo quod idem dicit in lege Agraria contra Rullum, de Decemuiris loquens, quos Rullus creandos esse censuerat ad agros diuidēdos, diuidēdosq; per prouincias: Dat, inquit, potestatem uerbo prætoriam, re uera regiam: definit in quinquennium, facit sempiternam. tantis enim confirmat opibus et copijs, ut inuitis eripi nullo modo poßit. Deinde ornat apparitoribus, scribis, librarijs, præconibus, architectis, præterea mulis, tabernaculis, centurijs, supellectili. Sumptum haurit ex ærario, suppeditat à socijs. Intelligimus ergo uasarij nomine pecuniam publicè dari solitā magistratibus euntibus in prouincias, ex qua sibi necessaria compararent: id quod postea Augusti tempore Senatuscōsulto constitutum est. Tranquillus in Augusto, Autor & aliarum rerum fuit: in queis, ne acta Senatus publicarentur: ne magistratus deposito honore statim in prouincias mitterentur: ut pro Consulibus ad mulos & tabernacula quæ publicè locari solebant, certa pecunia cōstitueretur. Meminit eius moris Cicero in quinta in Verrem Actione, & Lampridius in Alexandro, his uerbis, Iudices cū promoueret exemplo ueterum, ut & Cicero docet, & argento & necessarijs instruebat, ita ut Præsides prouinciarum acciperent argenti pondo uicena, mulos & equos binos, uestes forenses binas, domesticas singulas, balneares singulas,*

gulas aureos centenos, coquos singulos: & si uxores non haberent, singulas concubinas, quòd sine ijs esse non posint. Reddituri *deposita administratione mulas, mulos, equos, muliones, & coquos: cæteræ sibi habituri, si bene gesisset. Sed illa fuit priscæ seucritatis imitatio, qualis in legibus sumptuarijs intelligitur, de quibus infra dicturi sumus.* Cicero *igitur* Pisoni *obijcit quòd eo tempore quo* Cicero *exilio mulctatus fuit,* Piso *&* Gabinius *prouinciarum pactione cum* Clodio Pulchro Trib. pleb. *Ciceronis inimico conspirarint: sicq; factum ut per* Trib. pl. *prouincias obtinuerint,* Gabinius Syriam, Piso Macedoniam: *&* Pisoni *centies & octogies sestertium uasarij nomine decretum sit, si uerus est numerus: quam totam pecuniam fœnore* Romæ *occupauit, quæ non minor fuit quadringẽtis & quinquaginta millibus aureorum nostrorum. Sunt & alia nomina pecuniæ imperandæ ciuitatibus, quam magistratus in rem suam uertebant: quæ* Cicero *eadem in oratione in* Pisonẽ *persequitur.* Qui *modus, inquit, tibi fuit frumenti æstimandi? qui bonorarij? si quidem potest ui & metu extortum, honorarium nominari: quod cum peræquè omnes, tũ acerbißimè* Bœotij *&* Byzantij, Chæronenses, Theßalonica *sensit. Frumentum æstimandum intelligo id frumentum quod in cellam* Prætoris *uel* Consulis *imperatur, pro quo pecuniam imperabant quantam collibuerat.* Honorarium *appello, quod* Græci *ἐισόδιον καὶ εἴσοδον, id est xenium aduentitium quod datur ingredienti quanque urbem magistratui, ut hodie principibus nostris cum primùm urbes pompaticè ingrediuntur. Sequitur in eadem oratione,* Mitto *aurum coronarium quod te diutißime torsit, cum modò uelles, modò nolles.* Lex *enim generi tui & decerni, & te accipere uetabat* Honorariũ isodiõ & isodes.

bat, nisi decreto triumpho. His accedit, quòd Romani Imperatores ciuitatem Romanam dare poterãt, ut autor est idem Cicero in Oratione pro Cornelio Balbo, his uerbis, Audebo etiam hoc contendere, nunquam esse condemnatum quem constaret ab Imperatore nostro ciuitate donatum. His igitur & huiuscemodi causis Romani Senatores ditescere in immensum poterant. Augusti autem tempore mirum in modum auctum est fastigium Romanum, nõ modò publicum, sed etiam priuatum, licet luxus uitæ diminutus esset: exemplum prodente principe. mittebat enim in prouincias Consulares & Prætorios & Equestris ordinis uiros, quoscunq; honore dignos iudicabat: qui etiam quò plures (ut Tranquilli uerbis loquar) partem administrandæ Reip. caperent, noua officia excogitauit, curam operum publicorum, uiarum & aquarum, aluei Tyberis, frumenti populo diuidendi, præfecturam Vrbis, Triumuiratum legendi Senatus, & alterum recognoscendi turmas equitum quotiescunque opus esset. Censores creari desitos longo interuallo, creauit. numerum Prætorum auxit. exegit etiã ut quotiescunq; Consulatus sibi daretur, binos pro singulis Collegas haberet. Ab ijs igitur quos locupletes nouerat ipse, exigebat ut urbem monumento aliquo insigni ornarent. Hunc morem tenuerunt & alij principes, ut uidere est apud historicos, & Plinium in Epist. lib. II. Firminus, inquit, inductus in Senatũ, respondit crimini noto. Secutæ sunt diuersæ sententiæ Consulũ designatorum. Cornutus Tertullus censuit ordine mouẽdum: Acutius Nerua in sortitione prouinciæ rationem eius nõ habendã: quæ sentẽtia tanquam mitior uicit, cum sit alioqui durior, tristiorq;. Quid enim miserius, quàm exectum & exemptum honoribus Senatorijs, laboribus & molestia non

Augusti tẽpora.

Augustus amicorum locupletator.

stia non

stia non careret? & reliqua quæ longius prosequitur. Cæterùm præterquam quod suprà ex Trãquillo diximus, Augustum inuecta Vrbi Aegyptia gaza, tantam rei nummariæ copiam effecisse, ut multum precij prædijs accreuerit, ex eo conijcere licet homines Romanos inusitatis opibus affluentes fuisse, quòd intra x x. annos sestertiũ quaterdecies millies ex amicorum testamentis accepisse sese testatus est. Huic dicto fidem arrogat id quod apud Senecam lib. I I. de beneficijs scriptum est, his uerbis, Lentulus Augur diuitiarum maximum exemplum, antequam illum libertini pauperẽ facerent, quater millies sestertium suũ uidit. Hic cum omnia incremẽta sua diuo Augusto deberet, ad quem attulerat paupertatem sub onere nobilitatis laborantem, princeps iam ciuitatis & pecunia & gratia, subinde Augusto solebat queri, dicens à studijs se abductum. Quater millies sestertium dico non minorem esse pecuniã centies centenis millibus aureorum coronatorum, ne frustra putemus eum diuitiarum maximum exemplum appellatum à Seneca, homine ipso prædiuite, ut à Iuuenale appellatus est, & ipse fatetur apud Tacitũ lib. x I I I I. in oratione ad Neronẽ habita: quem Tigillinus & alij eius inimici uarijs criminationibus apud Neronẽ adorti sunt, tãquam ingentes & priuatũ supra modum euectas opes in dies adhuc augeret: hortorum quoq; amœnitate, & uillarum magnificentia quasi principẽ supergrederetur. Trãquillus Lentuli his uerbis meminit in Tyberio: Satis constat Cn. Lentulũ Augurem, cui maximus census fuit, metu & angore ad fastidiũ uitæ ab eo actum, & ut nequo nisi ipso hærede moreretur. Verũenimuero hoc animaduersione dignum, raram auri mentionem apud antiquos reperiri, non modò pro eo quantæ priscæ ætatis opes celebrãtur

Memorabiles Lentuli Auguris opes.

Rara auri mentio apud priscos.

ab autoribus, sed rariorem etiam quàm pro nostri temporis opulentia, & contrà quàm hodie loquendi mos inoleuerit. Quotus enim quisque in commemorandis opibus hodie præsertim ingentibus argenti mentionem facit? Nã in uotis temerarijs, quibus surdum numen Fortunam idẽtidem fatigamus, primo quoque uerbo aurum nuncupari solet: tametsi apud nos in rationibus publicis ac priuatis, argenteis summis omnia transiguntur: alioquin & sponsionibus factitandis, & pignoribus deponendis, & circularibus fabulamentis aurum plerunq; per ora hominũ fertur. At uerò apud antiquos argentũ hominum sermone celebratius fuit. Sed præter alia, inquit Plinius, equidẽ mirer populũ Ro. uictis gentibus in tributo semper argentũ imperasse, nõ aurum: sicut Carthagini cum Annibale uictæ argenti pondo annua in quinquaginta annos. nec potest uideri penuria mundi id euenisse: nã Midas & Crœsus in infinitum possederant. Eòdem pertinere uidetur & illud eiusdem Plinij dictum eodem libro, Mirum in auro cælando inclaruisse neminem, argento multos. maximè tamen laudatus est Mentor, de quo suprà diximus. Quatuor paria denique ab eo omnino facta sunt, ac iam nullum extare dicitur. proximi Acragas & Boëthus & Mys fuere. Magna fama post hos celebratus est Antipater, quiq; Satyrum in phiala grauatũ somno collocauisse uerius quàm cælaße dictus est Stratonicus. Laudatur & Zopyrus, qui Areopagitas & iudicium Orestis in duobus scyphis pondo XII. æstimatis. In uetustißimo non pondo, sed HS. id est sestertium legitur: quod ego interpretor sestertiũ duodecies, id est censu Senatorio. Nam paulò suprà dixerat, Nec copia tantum argenti fuerat uitæ, sed ualidius pœnæ metu precium, idq; iampridem, ut ignoscamus nobis. Delphinos

Argentum hominum Romanorum sermone auro celebratius fuit.

Auri cælaturæ rara mentio.

phinos quinis millibus sestertiûm in libras emptos C. Gracchus habuit. L. uerò Crassus orator duos scyphos Mentoris artificis manu cælatos sestertijs centum: cōfessus est tamen nunquam se ijs uti propter uerecundiam ausum: sicut eundem sex millibus sestertiûm in singulas libras uasa empta habuisse. In quibusdam antiquis utrobiq; pondo pro sestertijs legitur, sed male. sestertijs enim in uetustißimo legitur, quomodo & in impreßis libris. Sed de hoc loco superius satis dictum est. Sequitur apud Plinium loco superiore, Fuit dein Pytheas cuius duæ unciæ x x. uenierunt. Vlyßes & Diomedes erant in phialæ emblemate Palladium surripientes. Fecit idem & cocos Magiresia appellatos paruulis potorijs, è quibus ne exemplaria quidem licet exprimere. tam opportuna iniuriæ subtilitas erat. Habuit & Teucer Crustarius famam, subitò'que hæc ars ita exoleuit, ut sola iam uetustate censeatur. In uetusto exemplari non uiginti, sed decem legitur. utrobique tamen deesse summa uidetur. Oportet autem opus preciosum fuisse in quo tale fuit emblema. Magiresia etiam corruptum est pro magiriscia, cum magiriscus diminutiuè cocum significet apud Græcos. In antiquis etiam libris crustarius non legitur, sed sic, Habuit & Teucer famam. Verum hoc dictum Plinij credibile facit id quod suprà de Graccho & Crasso dictum est, qui Cēsuræ tempore pœnæ metu deterreri non potuerunt, quin precium argenti fabrefacti & cælati eousque intenderent, ut operis æstimatio decuplo materiam argēti excederet. Hoc enim illa uerba Plinij significant, Validiusq; fuit pœnæ metu precium. Preciosa autem uasa esse omnino oportuit, quæ ea arte fabrefacta essent, quæ iam interijsset propter subtilitatem. De emblematis in Annotationibus in libros iuris editis dicere me Emblemata.

memini, cuiusmodi artis exempla hodie non uisuntur. nam & ante Plinij ætatem ars iamdiu exoleuerat. Officinæ parisienses. *Officinæ Parisienses maximè auro & argento fabrefacto hodie nobiles sunt, priuatim etiam uno uico aurificibus dicato. Et tamen uasa hodie pondere & inauratura cẽsentur, & interdum pictura. In ijs enim rebus & in fabrica uascularij artem consumunt.* Cælatores. *Cælatores, sigillis, & aureolis gestaminibus, & mundo muliebri occupati sunt, quibus omnibus rebus ars nequit inclarescere. Quare hodie aurificium accessionis ferè uicem habet, olim autem precia huiusmodi rerum ex arte, non ex materia statuebãtur. Inde illud Plinij dictum lib. x x x I I I I. Quondam ars confusè auro argento'que miscebatur, & tamen ars preciosior erat. Nunc incertum est, peior hæc sit, an materia: mirumq́; cum ad infinitum operum precia hæc creuerint, autoritas artis extincta est.* Antiqua artificia. *Quæstus enim causa, ut omnia, exerceri cœpta est, quæ gloriæ solebat: adeoq́; exoleuit fundendi æris preciosi ratio, ut iam diu ne fortuna quidem in ære ius artis habeat. Quoniam uerò iam multa de opibus Romanis, de primoribus uiris, & eorum magnificẽtia, & immani etiam quorũdam luxu diximus, & eousq; summas consumptarum opum auximus, ut fidem omnino facturi non uideamur, utemur nunc & alio testimonio Plinij, ut uerisimilia saltem dixisse uideamur, ijs quidem lectoribus, qui res priscas modulis nostræ auorumq; memoriæ metientes, hactenus fidem historiæ accommodare possunt, quatenus pusilla animi sensa æstimare eos sinunt.* Plinius autor memorabiliũ rerũ omnium. *Is igitur autor rerum omnium memorabilium, & æstimator acutus, & admirator disertus, lib. x x x v I. post enumerata opera externa, de rebus tãdem Romanis dicere ita orsus est: Verùm & ad urbis nostræ miracula transire conuenit*

uenit, nongentorumq; annorum dociles ſcrutari uiros, & ſic quoque terrarum orbem uictum oſtendere, quod acci-diſſe toties penè, quot referentur miracula, apparebit: uniuerſitate uerò aceruata, & in quendam unum cumu-lum coniecta, non alia magnitudo exurget, quàm ſi mun-dus alius quidam in uno loco narretur. Nam ut Circum maximum à Cæſare Dictatore extructum lõgitudine ſta-diorum trium, latitudine unius, ſed cum ædificijs iugerũm quaternũm ad ſedem ducentorum L X. *millium, inter ma-gna opera dicamus: non'ne inter magnifica, baſilicã Pau-li, forumq; diui Auguſti, templum Pacis diui Veſpaſiani Imperatoris Auguſti pulcherrima operum quæ unquam.*

Circus maxi-mus à Cæſare extructus.

Lego ex uetuſto exemplari, uires dociles, non uiros. Baſi-licæ Pauli meminit Plutarchus his uerbis in Cæſare, ut qui-dem Latinè leguntur: Cæſar uberrimas Gallorum diuitias per omnes paßim magiſtratus hauriendas permittens, Cu-rionem Tribunumplebis grandi fœnore obſtrictum libe-rauit. Paulo quoque Conſuli mille & quingenta ſeſtertia præbuit, ex quibus nobilißimam ille in foro baſilicã Ful-uiæ dicatam extruxit. Quo in loco non ſeſtertia, ſed talen-ta lego ex Græco exemplari, & ex Appiano lib. I I. *bel. Ciuilium: Paulum autem, inquit, mille & quingentis talen-tis eo pacto redemit, ut neque pro illo quicquam ageret, neque contra eum quicquam moliretur. Curionem autẽ, ut pro eo in pleriſq; ageret, quẽ plurimo ære alieno ſciebat obrutũ, facilè adegit. Paulus baſilicam admodũ ſplendidã ſuo nomine ex ea pecunia extruxit* παῦλον μὲν χιλίων καὶ πεντακοσίων ταλάντων ἐπρίατο, μηδὲν αὐτῷ μήτε συμπράττειν, μήτε ἐνοχλεῖν: κουρίωνα δὲ συμπράττειν τῶν πλειόνων εἰδὼς ἐνοχλούμενον ὑπὸ χρεῶν πολλῶν. *Plutarchus etiã ipſe in Pompeio talẽta nõ ſeſtertia dixit his uerbis, ut Latine legimus:*

Plinij locus.

Cæsar multos ciues pecunijs sibi allexit, multos etiã primorũ muneribus placauit, inter quos Paulus Cõsul ob mille & quingẽta talenta mutatus est, & Curio Trib. pl. ingẽti ære alieno liberatus. Diximus alibi hanc summã nongenta millia aureorũ nostrorũ ualere, ne miremur eã basilicam à Plinio inter opera magnificẽtißima cẽseri. Idem Plinius, *Pyramidas, regum miramur opera, cum solũ tantum foro extruẽdo sestertijs mille ducẽtis Cæsar Dictator emerit, & (si quidem impẽsæ mouẽt captos auaritia animos)* P. *Clodius quem Milo occidit, sestertijs* CXLVIII. *millibus domo empta habitauerit, quod equidem nõ secus ac regũ insaniam miror.* Itaq; *& ipsum Milonem sestertia septingenta millia æris alieni debuisse, inter prodigia humani animi duco. Hæc uerba tot tãtisq; mendis scatent, uix ut restitui posse cõfidã. Primùm sestertijs mille & ducentis pro duodecies sestertio, rarus fuit antiquis sermo, ut alibi dixi: deinde in antiqs quibusdã numerus corruptus est, ut omnino nihil elici poßit. In uetustißimo* HS. *lib. legitur. Postremò Trãquillus in Iulio ipso de hoc ita scribit, Nullum largitionis aut officiorum in quẽquam genus publicè priuatimq; omisit. forum de manubijs inchoauit, cuius area super sestertium millies cõstitit. De Clodiana autem domo ut nũc legitur, ridiculum est precium, quum Lucij Craßi domus, cuius Plinius meminit ut mediocris, tricies pluris uendi potuerit. Milonem autem hominem egregiè profusum septingenta millia æris alieni debuisse, non erat admiratione dignum, quæ summa multo minor est decies sestertio. Macrobius in* II. *Satur. Augustus delata ad se magnitudine æris alieni quam quidam Eques Romanus dum uixit, excedẽtem ducenties celauerat, culcitram emi cubicularẽ in eius auctione sibi iußit: & præceptum mi*rantibus

Domus P. Clodij.

Aes alienum Milonis.

Plinij locus.

mirantibus, hāc rationem reddidit, Habēda est ad somnum culcitra, in qua ille cum tantum deberet, dormire potuit. Planū fit igitur locum mēdosum esse. In duobus antiquis libris, quos uidi talēta D C C. legitur, quod nō probo, cum propterea quòd Romani talētorum uocabulo nō utebantur, tum quia haec summa minor est ducenties sestertio. at Curionem sexcenties sestertium debuisse, autor est Valerius lib. I X. his uerbis, *Consimilis mutatio in domo Curionum extitit. Siquidem forum nostrum, & patris grauissimum supercilium, & filij sexcenties sestertium aeris alieni aspexit, cōtractum famosa iniuria nobilium iuuenum.* de quo nōnihil suprà diximus ex secūda Ciceronis Antoniana. Publium autem Clodiū perdita ac uecordi luxuria fuisse, ex eodem Valerio nouimus, his uerbis de eo eodē in loco dicēte, *Publij autem Clodij iudicium quāta luxuria & libidine abundauit? in quo ut euidēter incesti crimine nocens reus absolueretur, noctes matronarum & adolescētium nobilium magna summa emptae mercedis loco iudicibus erogatae sunt.* Cicero ad Atticum libro primo de eo iudicio loquēs ita inquit, *Caluus per unum seruū, & quidem ex gladiatorio ludo, confecit totum negocium, accersiuit ad se, promisit, intercessit, dedit. Iam uerò (O dij boni) rem perditam, etiam noctes certarum mulierum, atque adolescētulorum nobilium introductiones, nōnullis iudicibus pro mercedis cumulo fuerūt. Ita summo dissensu bonorum, pleno foro seruorum, x x v. iudices ita fortes tum fuerunt, ut summo proposito periculo uel perire maluerint, quàm perdere omnia. x x x I. fuerūt quos fames magis quàm fama commouit.* De eo iudicio iterū loquēs eodē lib. *Afflicta, inquit, Resp. empto constuprato'que iudicio.* Omnino igitur oportet magnas has esse summas quas Pli-

Curionis aes alienum.

 nius

nius ob insignem nequitiam insaniæ Regum Aegypti cō parandas duxerit, qui pyramidas ipsi mundi miracula cō struxerunt. Vidi tria exemplaria, ut suprà dixi, manu scri pta, in quibus ita de Clodio legitur, talētis ducētis XLVII. emit locum in quo habitauit. sensu etiam immutato, quasi aream domus tanti emerit. Sæpe suprà testati sumus exem plaria Pliniana fluxam fidem habere, quod ad numeros quidem & summas pecuniæ pertinet. quid enim simile ha bet talentum cum sestertio? quanquam & in omnibus au= toribus id genus errati inualuit, ut multis exemplis docui mus. Rursus ut sestertium millies legam apud Tranquillū, adduci non possum, cum ea summa fidem omnino excessu ra sit, si superficiem operis proportione areæ æstimādam relinquamus: potiusq; sestertia mille, & apud Plinium se= stertijs mille & ducentis probarim, si alterum eligere co gar, etsi omnino minor summa est, quàm ut Plinius inter miranda poneret. Quare nihil constituo, nisi hoc tantum, quòd hic locus corruptus est. Reliqua uerò ex uetustißi= mæ lectionis obseruatione sic legenda contenderim: Et si quidem impensæ mouent captos auaritia animos, P. Clo= dius quem Milo occidit, sestertium cēties & quadragies octies domo empta habitauerit: quod equidē non secus ac Regum insaniam miror. Itaq; & ipsum Milonē sestertiū septingenties æris alieni debuisse, inter prodigia animi hu mani duco. Vidimus suprà Curionem grandi ære alieno liberatum esse à Cæsare, & hac mercede Rempu. prodi= disse. Hos æs alienum Valerius sexcenties sestertium taxa uit, ego mille & quingentis millibus aureorum uostrorum æstimo, id est quindecies centenis millibus. Milo ultra hāc summam ducenta & quinquaginta millia aureorū debuit. Ne miremur Plinium id inter prodigia humanarum mē=

Locus Tranquilli emendatus.

Aes alienum Milonis.

tium

tium posuisse, tanti hominem obstringere se creditoribus in animum induxisse ea lege, ut pecunijs non dissolutis solum uertendum esset, aut nexum ineūdem. Nondum enim scripta erat lex ob alienum, quæ est in codice Iustiniani in titulo de Actionibus & obligationibus. Domum autē illam Clodius ante paucos menses quàm à Milone occideretur, de Marco Scauro emerat in Palatio, ut autor est Asconius in Ciceronis Milonianā. Ne autē miremur Milonem tantum æs alienum conflasse, idem Asconius refert Milonē eo tempore Consulatus cādidatum cū P. Plaucio & Q. Metello Scipione fuisse, cum ipsi candidati non solum largitione profusa certatim populare studium emereri cōtenderent, sed etiā armatis factionibus succincti palàm uiderentur. Mense autem intercalari interfecto iam Clodio, Milonem aduersariorum inuidia recreatum, qui curiam incenderant, integrato impetu Consulatum solito etiam enixius & audacius petere cœpisse, ita ut apertè tributim in singulos mullia aßiū dederit ad fauorem conciliādum. Ex quibus uerbis conijcere licet, immensam quandā summam in eū ambitum effudisse, cum præter magistratū summum, quem uiuo etiam Clodio petebat, accusationem etiam instantē de cæde Clodiana ea renūciatione redimere populi fauore conaretur. A qua spe cū decidisset, in exilium abijt. Mille aßes, decem aureus nostris ualebant, quā mercedē suffragij uiritim repræsentare Milo non dubitauit. Nunc si quis parcus æstimator in singulas tribus (quæ trigintaquinq; fuerunt) mullenos redemptos suffragatores colligat, ad trecenta quinquaginta mullia hoc nomine sumptus euadet. Ob cuius rei infamiā lex statim de ambitu à Pompeio noua & seuerior lata est. De eo Asconius ita inquit, Milo damnatus, in exilium Maßiliam intra paucißimos

Mille asses ualuisse aureos decem.

Lex de ambitu.

cißimos dies profectus est. Bona eius propter alieni æris magnitudinem semũcia uenierunt. Semuncia uenire bona sic dictum est, ut addicere nummo, de quo antè diximus: quod perinde est ac si gratuitò addicerẽtur. Semũcia enim hoc in loco quartam & uicesimam partem aßis nummi significat, quæ stipe nostrate sextantem turonici denarioli ualeat. Mirari hic rursus subit animosũm corruptorem (ut suprà diximus) Cæsarem Dictatorem, de cuius ære alieno libro secundo dictum est, qui Paulum Consulem aureorum nongentorum mullium æstimatione redimere non dubitarit, atque ea demum lege, ne quid commodaret ei, modò ne quid incommodaret. Curionem Tribunum etiam quindecies centenûm mullium, sed eo pacto, ut penè in omnia se addiceret, ne sexcentis mullibus aureorum pluris sese indicasse Tribunum quàm Consulem miremur. Profectò non uideo ad hanc seu magnificentiam seu uecordiam aliquid addi posse. Cæsar enim tum ciuis tantum Romanus erat, necdum Dictatura aßumpta, & sublato Pompeio animos maiores priuato fastigio sustulerat. Nam quæ post Dictaturam & triũphos destinauerat (ut autor est Trãquillus) si mors eũ non occupasset, æquare potuissent Alexãdri magni incepta. Idem Plinius loco supradicto de Romanis domubus loquẽs, Computet, inquit, in hac æstimatione qui uolet, marmorũ molem, opera pictorum, impẽdia regalia, & cum pulcherrima laudatißimaq; certãtes centum domos, posteaq; eas ab innumerabilibus alijs in hunc diem uictas. Profectò incendia puniunt luxũ, nec tamẽ effici potest ut mores aliquid ipso homine mortalius esse intelligãt, uel moralius ut in antiquis. Sed eas omnes duæ domus uicerunt. Bis uidimus urbẽ totã cingi domubus principũ Caij & Neronis, & huius quidẽ, ne quid

Semuncia uenire bona.

Semũcia nummi.

Cæsar corruptor animosissimus.

Domus Caligulæ & Neronis.

ne quid deesset, aurea. Et paulo inferius, Non patiemur duos Caios, uel duos Nerones, ne hac quidem gloria famæ frui. docébimusq; etiam insaniam eorum uictam priuatis operibus M. Scauri. Cuius nescio an Aedilitas maxime prostrauerit mores ciuiles, maiusq; sit Syllæ malum tanta priuigni potẽtia, quàm proscriptio tot milliũ. Hic fecit in Aedilitate sua opus maximum omniũ quæ unquam fuere humana manu facta, nõ temporaria mora, uerùm etiam æternitatis destinatione. Theatrũ hoc fuit, scena ei triplex altitudine, trecẽtarum L X. *columnarũ, in ea ciuitate quæ sex hymettias non tulerat sine probro ciuis amplißimi. Imã pars scenæ è marmore fuit, media è uitro, inaudito etiam postea genere luxuriæ, summæ tabulis inauratis colũnæ, ut diximus, imæ duodequadragenûm pedum: signa ærea inter columnas, ut indicauimus, fuerũt tria millia numero: cauea ipsa cepit hominum* L X X X. *millia, cum Pompeij amphitheatri, toties multiplicata urbe tãtoq; maiore populo, sufficiat largè* X L. *millia sedere. Reliquus apparatus tãtus Attalica ueste, tabulis pictis, cæteraq; cura fuit, ut in Tusculanam uillam reportatis quæ superfluebãt quotidiani usus delicijs, incẽsa uilla ab iratis seruis concremarẽtur ad sestertia* M. *In antiquis nõnullis bina millia sestertia legitur, & Hermolaus, cõcremarentur bina millia sestertia, legit ex antiquis: quod miror, cũ sestertiûm in genitiuo legi debeat, uel dictio sestertia præcedere hæc duo uerba bina millia, si in recto legatur. Etsi nõ est is sermo è more antiquo, ut diximus: deinde nõ bina, sed duo dixißet Plinius. In antiquißimo est, concremaretur ad* HS. M. *qd' ego interpretor sestertium millies, uel bis millies potius. cõcremaretur enim singulari numero legitur. Admiratio autem Plinij in eo cõsistit incẽdio, ut ex uerbis sequẽtibus apparet:*

M. Scauri magnificẽtia portentifica.

Locus Plinij insignis.

ret: Quando hoc,inquit,certè incendij illius præmiũ habuit,cõuectis ex orbe terrarum rebus,ut nemo postea par esset insaniæ illi,sed ne ipse quidem Scaurus comparari sibi posset.Ex his enim intelligimus,incensa uilla,colliquefacta signa ærea,& arsisse tabulas pictas immẽsi precij, & Attalicas uestes, id est tapetas preciosissimos, quales aliquãdo Neroni quadringenties sestertium cõstiterunt ad tricliniũ ornandum, ut suprà docuimus ex eodem Plinio. Sensus est igitur,eo incẽdio factum ut res eximiæ ex omni parte imperij Romani conuectæ, igne haurirentur, ita ut nemo postea imitari exemplum tanti spectaculi posset, ac ne ipse quidem Scaurus iterum edere tale possit, si maxime cuperet.hoc enim significant uerba illa Plinij.omnino igitur sestertium millies legẽdum est,id est uicies & quinquies centena millia aureorum nostrorũ,uel bis millies potius ex plerisq; libris,id est quinquagies centena.alioquin ridiculus esset Plinius,qui Scaurũ superasse Caium & Neronem ingenia luxu & prodigentia monstrifica dixit:de quibus postea dicemus nonnihil, si locus dicendi incurrerit. Verùm ubi legitur,reliquus apparatus tantus Attalica ueste,tabulis pictis cæteraq; cura fuit,legendũ censeo,cæteroq; choragio fuit: admonitus ab antiquis exẽplaribus, in quibus tum uorago legitur, tum corago:& à Valerio lib. II.cuius hæc uerba sunt,Claudius Pulcher scenam uarietate colorum adumbrauit, uacuis antè pictura tabulis extentam,quam totam argẽto C. Antonius,auro Petreius, ebore Quintus Catulus prætexuit, uel prætexit. Versatilem fecerunt Lucius & Cinna locum, quem argentatis choragijs Publius Lentulus Spinter adornauit. translatum antea Phœniceis indutum tunicis M.Scaurus exquisito genere uestis cultum induxit. Cæterùm ubi legitur,

Plinij locus.

Iam

Iam pars scenæ è marmore fuit:lego, ima pars,licet exemplaria refragētur. Ipse Plinius alibi eodem lib. M. Scauri Aedilitate ad scenam theatri temporarij, & uix uno mense futuri in ūsu, uiderunt portari silentio legum. Et post duos uersus, Verū esto indulserint publicis uoluptatibus, etiā'ne tacuerūt maximas earum atq; adeo duodequadragenûm pedum Luculłei marmoris in atrio Scauri collocari? nec clàm illud occulteq́; factū est. satisdari sibi dāni infecti egit redemptor cloacarū, cum in Palatium extraherentur. Ex his uerbis intelligimus, dissoluto theatro, quod ad unius circiter mensis tempus factum erat, id est quoad ludi finirentur, columnas grandißimas in atrium domus Scauri, quæ erat in Palatio, translatas. Atria enim peristylijs constant, ut uidere est apud Vitruuium lib. v I. sicut & caua ædiū. Addit hæc Plinius, Nec potest uideri Scaurus rudi & huius mali improuidæ ciuitati obrepsisse quodā uitæ rudimēto. Iam enim Luciū Craßum oratorem illum, qui peregrini marmoris colūnas habuit in eodem atrio, hymettias tamē, nec plures sex aut longiores duodenûm pedum, M. Brutus in iurgijs ob id Palatinam Venerem appellauerat. Idem alibi rursus de ijs loquēs qui marmora in domibus habuerunt, Inter hos, inquit, primum (ut arbitror) marmoreos parietes habuit scena Marci Scauri, nō facilè dixerim, sectos, an solidis glebis politos, sicut est hodie Iouis tonantis ædes in Capitolio. Idem libro trigesimoseptimo, Gemmas plures (quod peregrino appellāt nomine dactylothecam) primus omnium habuit Romæ priuignus Syllæ Scaurus: diu'que nulla alia fuit, donec Pompeius Magnus eam quæ Mithridatis Regis fuerat, inter dona in Capitolio dicaret, ut M. Varro alijq́; eiusdem ætatis autores confirmant, multum prælatam Dactylotheca.

tam

tum Scauri. hoc exemplo Cæsar Dictator sex dactylothecas in æde Veneris genitricis consecrauit. Et rursus libro xxxiiii. In M. Scauri Aedilitate tria mullia signorũ in scena tantum fuere temporario theatro. Ex supradictis conijcere licet, non mirabilem, sed stupendam, non magnificentiam, sed luxuriam, & portentosa impendia in apparatu ludorum Scauri fuisse, quorum uix iniri ratio potest præ magnitudine. Fuit autem Scauro (ut eiusdem Plinij uerbis loquar) uitricus Sylla, & Metella mater, proscriptionum sectrix, & M. Scaurus pater, toties princeps ciuitatis, & Marianis sodalitijs rapinarũ prouincialium sinus, uel (ut in antiquo legitur) Mariani sodalitij rapina

Metella uxor Syllæ. *rumq; prouincialium sinus. Metella uxor fuit Syllæ, ut autor est Plutarchus: quam sectricem proscriptionũ Plinius uocat, quasi impetratricẽ redemptricemq; proscriptionũ quæ sub Sylla factæ sunt. Cui tamen morbo languenti Sylla repudium misit, ne felicitas sua luctu uxoris contaminaretur, cum interim ipse epulum magnificentissimum populo instauraret decima rapinarum & proscriptionum Herculi pollucẽda. Plutarch. in Publicola de templo Iouis Capitolini loquens, quod ter incensum, quartum à Domutiano extructũ est, tãti deauratũ fuisse suo tempore prodidit, ut nullius ciuis Romani priuati hominis cẽsus æquare eam impẽsam potueri t: quippe quod duodecim millibus talentorum deauratum. sic enim inquit,* τούτου τοῦ καθ᾽ ἡμᾶς τὸν μέγιστον ἐν ῥώμῃ τῶν ἰδιωτικῶν πλοῦτον ἐκλογισθέντα, ὁ τῆς χρυσώσεως μὴ τελέσαι ἀνάλωμα λέγεται, πλέον ἢ δισχιλίων καὶ μυρίων ταλάντων γενόμενον. *Quod tamen opus longe minus mirandum esse domo principis ipsius ait, quæ undique auro splendebat. id quod mirum est Plinium & Tranquillum silentio prætermisisse. Quoniam autem hic*

liber

liber iustam iam magnitudinem accepit, & multa nos transmittere necesse est, hac ueluti coronide ex Strabone sumpta lib. v. finem ei imponemus. Is enim autor de Vrbe Roma loquens, & de Cæsaris Augusti prouidentia circa eam constituendam: Tanta autem, inquit, aquæ copia per aquæductus in urbem inuehitur, ut amnes per mediam urbem & per cuniculos influant: omnesq; ferme urbis ædes, cisternas, sipunculos & salientes habeant redundantes: quibus in rebus conficiendis Marcus Agrippa operā bona ex parte nauauit, qui etiam multis alijs operibus Vrbem Romam adornauit. Ad summam, prisci illi Romani urbis decorem neglexerunt, uidelicet in alijs rebus maioribus & necessarijs magis occupati: recentiores autem, & maximè qui memoria nostra fuerunt, ne illis quidem ea in cura cesserunt, sed & urbem monumentis permultis & speciosis impleuerunt, siquidem Pompeius & diuus Cæsar, & Augustus, & eius liberi, amici, & uxor sororq;, omne studium in urbe extructis operibus ornanda, sumptumq; supergressi sunt: quorum operum pleraq; habet cāpus Martius, ὡς δ' ἐπεῖν, οἱ παλαιοὶ μὲν τοῦ κάλλους τῆς ῥώμης ὠλιγώρουν, πρὸς ἄλλοις μείζοσι καὶ ἀναγκαιοτέροις ὄντες οἱ δ' ὕστερον καὶ μάλιστα οἱ καθ' ἡμᾶς, οὐ δὲ τούτου καθυστέρησαν, ἀλλ' ἀναθημάτων πολλῶν καὶ καλῶν ἐπλήρωσαν τὴν πόλιν. καὶ γὰρ πομπήιος, καὶ ὁ θεὸς καῖσαρ, καὶ ὁ σεβαστὸς, καὶ οἱ τούτου παῖδες, καὶ οἱ φίλοι, καὶ γυνὴ καὶ ἀδελφὴ, πᾶσαν ὑπερεβάλοντο σπουδὴν καὶ δαπάνην εἰς τὰς κατασκευάς, τούτων δὲ τὰ πλεῖστα ὁ μάρτιος ἔχει κάμπος. *De hoc Plinius ita inquit, Agrippa uerò in Aedilitate sua aduecta Virginea aqua, cæterisq; corriuatis atque emendatis, lacus D C C. fecit, præterea fontes C V. castella centum X X X. complura etiam cultu magnifica & operibus: Iis signa C C C. ærea*

Vrbs Roma aquæductibus & extructis operibus mirificè exornata.

A aut

aut marmorea imposuit, & columnas ex marmore quadringētas, eaq; omnia annuo spatio. Adiecitq; ipse in Aedilitatis suæ commemorationem & ludos undesexaginta diebus factos, & gratuita præbita balnea C L X X. *quæ nunc* Romæ *ad infinitum auxere numerum.* Vicit *antecedentes aquarum ductus nouissimum impendiū operis inchoati à* Caio *Cæsare, & peracti à* Claudio, *quippe à lapide* X L. *ad eam excelsitatem, ut in omnes urbis montes leuarentur, influxere* Curtius *atque* Cæruleus *fontes.* Erogata *in id opus sestertia quingenta quinquaginta quinq; millia. quod si quis diligentius æstimauerit aquarum abundantiam in publico, balneis, piscinis, domibus, euripis, hortis suburbanis, uillis, spatiaq; aduenientis, extructos arcus, montes perfossos, ualles æquatas, fatebitur nihil magis mirandū fuisse in toto orbe terrarum.* Idem *paulo superius,* Mirabantur *cloacas operum omnium dictu maximum, suffossis montibus, atque ut paulò antè retulimus, urbe pensili, subterq; nauigata.* Id Marcus Agrippa *fecit in* Aedilitate *post consulatum, per meatus corriuatis septē amnibus, cursu præcipiti torrentium modo rapere atque auferre omnia coactis.* Insuper *mole hymbrium concitati uada ac littora quatiunt: aliquando* Tyberis *retro infusi recipiunt fluctus, pugnantq; diuersi aquarum impetus intus, & tamen obnixa firmitas resistit: trahuntur moles internæ tantæ non succumbentibus causis operis.* Verùm *in loco superiore ubi legitur in impressis,* Præterea *fontes* C V. *in uetusto sapientes legitur: quare salientes lego. sensus enim id exposcit.* Vbi *autē impressi habēt, erogata in id opus sestertia quingenta* L V. *millia: antiqui nonnulli talenta, uetustissimus* H S. L V. D. *ordine notarum inuerso. quare sestertium quingēties quinquagies quinquies lego.*

Plin. locus restitutus.

GVL.

GVLIELMI BVDAEI PARISIENSIS, CONSILIARII REG. DE ASSE ET PARTIBVS EIVS,

LIBER IIII.

ENTVM iamdiu esset ad finem huius operis, nisi aliarũ aliarumq; rerum recordatio subiens identidem mihi negotiũ facesseret. Alter nunc de integro propè instaurãdus mihi labor, Persarum opes expendendæ: qui soli, Romanorum fortunam ad terminos usq; Alexandri euadere gestientem, retro in occiduã mundi partem inhibuere: à Romanis etiã ipsi longè ad Orientem summoti. Herodotus Alicarnassęus libro III. qui Thalia inscribitur, Dariũ Histaspis filiũ, qui post Magorũ cædẽ hinnitu equi ad regnũ Persicũ assumptus est in uiginti satrapias Persarũ regnũ distribuisse dicit, & præfectos unicuiq; dedisse, et tributa stata fixaq; indidisse, ea lege dicta, ut qui argẽtũ tributi nomine penderẽt, talẽti Babylonij pondere: qui aurũ, Euboici afferrent. Valet autẽ inquit, Babyloniciũ talentũ LXX. minas Euboicas. Quare Dariũ apud Persas ob hãc tributi formulã cõstitutã capelũ uerbo Græco, id est institorẽ uel negotiatorẽ uocitatum ait. eo autẽ uerbo hominẽ ut quæstuariũ notabãt. Cãbysen uerò despotẽ, id est dominũ dictũ. Nec Cyrus enim nec Cambyses tributa ad certam formulam, & præcisam

Darius. Histaspis.

Persarum regnum.

Babylonicum talentum.

Cambyses.

redegerant necessitatem, sed dona tantum anniuersaria à Nomi, id est præfecturæ. *Satrapijs accipiebāt. Has Satrapias, quas* Nomos *Herodotus appellat uerbo Græco, Plinius præfecturas uertit,* Laurentius *portiones subabsurdè uocitauit.* Herodotus *igitur has seu prouincias seu præfecturas ab* Hellesponto *ad* Indiam *usque sigillatim percensens, & quicquid unaquæque quotannis pensitaret, tandem summam colligens,* Quòd si, inquit, *Babylonica pecunia ad pondus* Euboicum *redigatur, fient nouem millia quingenta quadraginta argenti talenta,* τὸ μὲν δὴ ἀργύριον τὸ βαβυλώνιον, πρὸς τὸ εὐβοϊκὸν συμβαλλόμενον τάλαντον, γίνεται τεσσαράκοντα καὶ πεντακόσια καὶ ἐννεακισχίλια τάλαντα. *Aurum uerò ramentitium si terdecies expendatur ad argentum, in summa reperietur ad rationem* Euboicam *esse quatuor millia talentorum, sexcentaq; & octoginta,* τὸ δὲ χρυσίον τρισκαιδεκαστάσιον λογιζόμενον τὸ ψῆγμα, εὑρίσκεται ἐὸν εὐβοϊκῶν ταλάντων ὀγδώκοντα, καὶ ἑξακοσίων καὶ τετρακισχιλίων. In Laurētij *interpretatione* Herodoti locus. *mēdose hic locus legitur.* Ramentū *auri, psegma ab* Hero*doto dicitur, quasi aureā scobem dixeris.* Psegma. Quibus, inquit, *in unum coactis, fit summa eorum quæ quotannis colligebantur, quaterdecies millena quingena & sexagena talenta* Euboica. *Suprà autem dixit,* τὸ δὲ βαβυλώνιον τάλαντον δύναται εὐβοϊκὰς ἑβδομήκοντα μνέας. Valet *autem talentum* Babylonium *septuaginta* Euboicas *minas.* Ex *uerbis* Herodoti *ut scire non possumus quantum* Euboicum *talentū fuerit, ita intelligimus minus fuisse* Babylonio. Nos *in superioribus nonnihil de hoc diximus cum loca* Liuij *citaremus ex libris septimo et octauo de bello* Macedonico. Festus Euboicum *talentum quatuor millium denariorum fuisse dicit* Romano *nummo æstimatum, quod si est uerū,* Plinij locus. *apud* Pliniū *lib.* x x x v. *ubi legitur,* Talentum *autem* Atticum

Atticum (ut ait Varro) sedecim sestertijs taxatur, legẽdũ esset Euboicum. Sedecim enim sestertia, quadraginta minas ualent, & quatuor millia drachmarum. Sed apud Plinium legẽdum potius existimo denariũm sex millia, quod olim sic scribebatur, X. VI. M. ex quo sedecim sestertia facta. Millia enim & sestertia ut idem significant, sic eadem nota scribebantur. Hermolaus Barbarus in glossematis in Plinium editis, dum autorũ magis nomenclaturæ quàm rei explicandæ studet, explanandæ huius rei difficultatem propè conclamatam reddidit, autoritatumq; inter se pugnantium congerie ueritatem obruit. Interdum enim ea culpa summis in ingenijs deprehenditur, ut ambitione instincti, omnia magis consectari, quàm ueri simillimum quodque amplexari cupiant: quasi diligentiores se doctioresq; quàm consideratiores existimari maluerint. Ego cũ rei obscuræ, & caligine quadam uariantium autoritatum obductæ, lucem aliquam afferre magnopere laborassem, nihil appositius ad illustrandam eam obscuritatem inueni, quàm quod Pollux in nono de uocabulis rerũ inquit: quod equidẽ miror ab Hermolao non esse animaduersum, aut certè nõ explicatũ: ut iudicare possis, forulos quidem eũ omnes diligẽter excussisse, sed uolumina (quod aiunt) ad lucernã Aristophanis non semper recognouisse, ac ne Plinium quidẽ ipsum, in quo tam sese admiratus est, quàm Peleus in machæra gloriabatur, ut est in prouerbio. Vir alioquin & disertus & elegans, & memoriæ suæ columen: nec modò doctrina multiplici, sed etiam stylo graui, licet exultantiore ac licentiore: certè quidem scriptor in quo candidum ingenium, & bonam mentem agnoscas: id quod opinione nostra multis doctis uiris defuit. Cui utinã ipsi longior uita contigisset, præclaraq; nunc opera

Hermolaus Barbarus.

morte eius suppressa non desiderarentur, quæ exitura annos abhinc X I I I I. *audieram cum domi eius pranderem cum homine bene docto & eleganti Accursio Menerio, qui tunc legatus regius Venetijs agebat. Sed uerba Pollucis hæc sunt loco supradicto,* τοῦτο γε μὴν οὐκ ἄκαιρον, ὅτι τὸ μὲν ἀττικὸν τάλαντον ἑξακισχιλίας ἐδύνατο δραχμὰς ἀττικάς, τὸ δὲ βαβυλώνιον ἑπτακισχιλίας, τὸ δὲ αἰγιναῖον μυρίας, τὸ δὲ σύρον πεντακοσίας καὶ χιλίας, ὡς πρὸς τὸν ἀττικῆς δραχμῆς λογισμόν, ὥσπερ οὖν καὶ τὰς μνᾶς τὰς ἀττικάς, τὸ μὲν ἀττικὸν ἑξήκοντα εἶχε, τὸ δὲ βαβυλώνιον ἑβδομήκοντα, τὸ δὲ αἰγιναῖον ἑκατὸν κατὰ ἀνάλογον, ἡ μνᾶ δὲ ὡς παρ᾽ ἀθηναίοις ἑκατὸν εἶχεν δραχμὰς ἀττικάς, οὕτω καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις τὰς ἐπιχωρίους, δυναμένας· πρὸς λόγον τοῦ καθ᾽ ἕκαστον ταλάντου κατά τε προσθήκην καὶ ἀφαίρεσιν. *Hoc autem non absurdum erit dicere, quòd talentum Atticum Atticas drachmas ualebat numero sex millia, Babylonium septem millia, Aeginæum decē millia, Syrium mille & quingentas, duntaxat incunda ratione secundum drachmæ Atticæ modum: quippe ea ratione qua Atticum talentum sexagenas minas, Babyloniū septuagenas, Aeginense centenas proportione capiebat. Porrò mina ipsa ut apud Athenienses centenas habebat drachmas, sic apud alios quoq; totidem suas cuiusque gentis, quæ pro ratione cuiusque talenti plus minus'ue ualerent augmēto uel decremēto. Ex his Pollucis uerbis ad formulam unam omnia propemodum genera talētorum minarumq; redigere poßumus. Quomodo enim Atticum talentū sexagenas minas Atticas capit, & mina Attica centenas suas drachmas: sic Babyloniū sexagenas minas Babylonias, quæ centenas ipsæ drachmas uernaculas capiunt: & Aeginense talentum totidem minas Aeginēses: & Aeginetica rursus minæ, centenas drachmas Aeginetícas*

De talento dictum Pollucis memorabile.

Talēta omnia ad formulam unam redacta. Atticum talentum.

ticas. Sic libra nostra nummaria duplex est: Parisina, & Turonensis. Parisina quinq; & uiginti solidorũ est: Turonẽsis uiginti. Quod ideo fit, quia uiginti solidi Parisienses æquales sunt æstimatione quinq; & uiginti Turonensibus. quare utraq; libra uicenaria est, sed solidus tantum refert, ut drachma apud priscos. Verumenimuero ut Babylonium talentum proportionem ephectam, id est sesquisextam, uel (ut alij loqui malunt) supersextam ad talentũ habet Atticum (sexta enim parte hoc ab illo superatur) sic drachma Babylonia Atticam drachmam sesquisexta proportione superat. Et ut Aeginẽse talentũ proportionẽ superpartientem ad Atticũ talentum habet, utpote quod semel id capiat, & duas insuper eius partes (ita enim sese habet centenariũ talentũ ad sexagenariũ) sic eandem quoq; proportionem Aeginæa drachma ad Atticã drachmã habet. Hoc autem ex alio eiusdẽ autoris loco probari potest, qui cum quodam in loco ita dicat, ἡ μὲν δραχμὴ εἶχεν ὀβολοὺς ἕξ: id est, & drachma quidem obolos senos habebat: aliquanto pòst ita subdit, ἀλλὰ μὴν τὴν μὲν αἰγιναίαν δραχμὴν μείζω τῆς ἀττικῆς εἶναι, δέκα γὰρ ἀττικοὺς ὀβολοὺς ἰσχύειν, ἣν δὲ ἀθηναῖοι παχεῖαν δραχμὴν ἐκάλουν, μίσει τῶν αἰγινητῶν, αἰγιναίαν καλεῖν μὴ θέλοντες. Atqui Aegineticam drachmã maiorem Attica fuisse adnotandum est: ut quæ denos obolos Atticos capiat, quos Attica tantum senos: quare Athenienses crassam eam drachmam uocabant, odio Aeginetarum Aegynæã uocare grauati. Ex dictis apparet tantam habere proportionem decem obolos ad sex, quantam centum minæ habent ad sexaginta: & ea est analogia talenti Aeginæi ad Atticum talentum. Hoc Hermolaus cum non ignorauerit, tamen non explicuit ubi de talento loquitur citandis (ut diximus) autoribus magis quàm rei

Libra Parisina, & libra Turonensis.

enarrandæ intentus. Verùm Herodotus *primæ præfectu-ræ quadringenta talenta argenti attribuit, secundæ quingenta, tertiæ trecenta sexaginta, quartæ quingenta, quintæ trecenta quinquaginta, sextæ septingenta, septimæ centum & septuaginta, octauæ trecenta, nonæ mille, decimæ quadringenta quinquaginta, undecimæ ducenta, duodecimæ trecenta sexaginta, tertiædecimæ quadringenta, quartædecimæ sexcenta, decimæquintæ ducenta quinquaginta, decimæsextæ trecenta, decimæseptimæ quadringenta, duodeuicesimæ ducenta, undeuicesimæ trecenta: quorum summam non colligit, sed supputata ratione inuenio septem millia septingenta quadraginta talenta in summa esse*. Atqui *si talentum* Babylonium *proportionem habet ephectam ad* Atticum *talentum: septem millia septingenta quadraginta talenta* Babylonia, Attica *ualent talenta nouem millia & triginta. Si enim hanc summam, id est nouem millia & triginta partiaris septenario, numerus partiens erit mille ducenta & nonaginta, quot talentis crescit summa ad* Atticum *modum relata*. At Herodotus Euboica *fieri talenta tradit nouem millia quingenta & quadraginta, quæ summa maior est* Atticorum *talentorum summa quingentis & decem*. Ita *fit planum, talentum* Euboicum *minus esse talento* Attico *tribus ferè minis & triente*. Hoc *autem promptum est sic colligere: fac ut singulis illis talentis sexagenarijs, id est* Atticis *(quæ nouẽ millia & triginta esse diximus) ternæ minæ cũ triente, id est tribus & triginta drachmis et tertia parte drachmæ decedãt: fient utiq; in summa ter nouies millia minarũ, id est septẽ et uiginti millia et nonaginta, et pro triẽte minæ, ter millia minarũ & decẽ præterea*. Hunc *numerũ triginta milliũ minarũ & cẽtũ, si sexagenario partiaris, quingenta*

Talentum Euboicum.

genta

genta talenta & unum cõfient, hoc est, quingenties semel sexagenæ minæ, & sexagies quingenæ singulæ, quod perinde ualet, et insuper quadraginta minæ. Sic fiunt Euboica *nouẽ millia & quingẽta talenta & præterea unum & triginta cum quadraginta minis.* Rursus *ex talẽtis illis quingẽtis & uno ternæ minæ cum triente in singula decedant necesse est, quia* Attica, *id est, sexagenaria pro* Euboicis *fecimus. fiũt decessionis mille et sexcẽtenæ.* At *uerò ex* Herodoti *summa decem talenta* Euboica *restabãt, quæ quingentas & septuaginta circiter minas ualent.* Quòd *si talentum* Euboicum *minus* Attico *fuisse tribus minis & quadrante ponamus, trecẽtæ tantum minæ & quadraginta excurrent, id est, circiter sex talenta.* Et *hac una ratione, quantum quidem obseruarim, iudicare possumus quantum talentum* Euboicum *fuerit.* Omnino *autem talentum* Euboicum *proximè ad* Atticũ *accedit: quod quia quantũ esset, satis superq; deprehensum, comprehensum, perceptumq; habemus, & omnino compertum: cætera quanta fuerint, parum huius operis referre puto: etsi id inquisiuisse iuuat propter operis diuerticula, quæ uelut* πάρεργα *destinato argumento appingentur oblectamenti causa.* Age *uideamus quid ultrà dicat* Herodotus *de tributis* Persicis, Indi, *inquit, ut sunt multitudine multo numerosissima omnium quos nouimus hominũ, ita tributum conferebant aliorum cõparatione maximum: trecenta scilicet & sexaginta psegmatis talenta, id est, aurei ramenti.* Ramentum *auri arena est aurea, ob id alio nomine ab eodẽ autore* Chrysitis *dicta.* Chrysammos *etiam ad uerbum aurea arena dicitur lib.* XI. *codicis* Iustiniani. *Aurum autem ramentitiũ, inquit ille, inuenitur esse talentûm* Euboicorum *quatuor millium sexcentorum & octoginta, si ita ratio*

Ramentum. Chrysitis. Chrysammos.

ineatur, ut psegma terdecies tanto argenti repẽdatur. hoc
enim significat uerbum τρισκαιδεκαστάσιον, quod unius lite
Herod. locus. ræ immutatione in libris impreßis aliud significat. Lau=
rentius eius loci intelligentiam parum assecutus uidetur,
nisi sit error impressorum: et alioquin numerus in eius in=
terpretatione corruptus est: quod & ex Græco contextu
& ex calculo deprehẽditur, τὸ δὲ χρυσίον (inquit Herodo=
tus) τρισκαιδεκαστάσιον λογιζόμενον τὸ ψῆγμα, εὑρίσκεται ἐὸν
εὐβοϊκῶν ταλάντων ὀγδώκοντα καὶ ἑξακοσίων καὶ τετρακισχι=
λίων. Si enim terdecies trecẽta sexaginta multiplices, qua
tuor millia sexcẽta & octoginta in summa inuenies. Me
minisse autem oportet id quod Herodotus antè dixerat,
edicto Darij cautum esse, ut aurũ Euboico pondere pen=
sitaretur: alioquin nõ conueniret summa, si Babylonia ta
lenta psegmatis intelligerentur, & psegma tredecies ar=
gento repensile. Congruit autem quod sequitur, numero
à nobis posito, τούτων ὦν πάντων συντιθεμένων τὸ πλῆθος
εὐβοϊκὰ τάλαντα συνελέγετο ἐς τὸν ἐπέτειον φόρον Δαρείῳ, μύ
ρια καὶ τετρακισχίλια καὶ πεντακόσια καὶ ἑξήκοντα. His igitur
omnibus in unum coagmentatis, Euboica talenta nume=
ro quatuordecim millia quingenta sexaginta annuo tribu
to colligebantur. Quòd si reges Persarum quaternadena
millia & quingena talẽta uel Attica uel Euboica ex Asia
tantum & paucis locis Libyæ tributorum nomine per=
cepisse dicuntur, quæ nos ad octogies quinquies cente=
na millia aureorum nostrorum ut minimum æstimamus,
quantum Romani imperij dicemus esse reditum? Præser=
tim cum extra eas præfecturas Persis ipsa dominatrix
immunis relicta esset. sic enim inquit Herodotus, ἡ περ=
σὶς δὲ χώρη μούνη μοι οὐκ ἄρηται δασμοφόρος, ἀτελέα γὰρ πέρ=
σαι νέμονται. Persidis autem regio una à me inter stipen=
diarias

diarias dicta non est. Persae enim immunes agros colunt. Aethiopes autem & Colchi & alij quidam populi munera in Persidem quotannis afferebant: inter quos insignis est pensitatio Arabum, qui millena quotannis talenta thuris afferebant. Sed & recentioribus seculis aucta erant tributa prorogatione imperij Persici facta, ut autor est Herodotus. Quare quod apud Plutarchū in Pompeio Latino facto antehac legebatur de uectigalibus & tributis imperij Romani post triumphum Ponticum, merito à nobis reprehensum est ut mendosum libro superiore. Iam primum Antiochus ex foedere cum L. Scipione icto, omnibus urbibus agrisq; excesserat cis Taurum montem usq; ad Tanaim amnem, & à ualle Tauri usq; ad iuga quà in Lycaoniam uergit, ut tradidit Liuius libro VIII. de bello Macedonico: quanquam apud Liuium Tanaim mendose legi puto, & pro eo restituendum esse Halym. Notum est enim ex Herodoto in primo, Halym fluuium confinium olim fuisse Lydorum & Medorum imperij. Meminit etiam Plinius Halyos fluminis in sexto, à radicibus Tauri per Cataoniam Cappadociamq; decurrentis. Ab his autem finibus ad Hellespōtum Asia est propriè dicta, à mari Aegaeo & Pontico ambientibus in peninsulam conformata, intra quam Lydij regni fines circumscribuntur, unde Croesi circunfluentes diuitiae in prouerbium cesserunt. In ea Asiae parte Herodotus tres praefecturas ponit, millena ducena sexagena Babylonia talenta annuo tributo pensitantes, quae ratione Attica millena & quadringena & septuagena ualent, aere autem nostro octingena & octuagena bina aureorum millia. Romano more sestertium trecenties quinquagies bis paulò plus dicitur. Atqui apud Plutarchū legitur ante triumphum Pompeianū uniuersa

Imperium populi Rom.

Asia propriè dicta.

populi

populi Rom. tributa quinquagies decies centena millia fuisse: cum ijs uerò quæ Pompeius populo Ro. in ea expeditione quæsiuit, octuagies quinquies decies centena millia fuisse. Prior summa quingenties sestertium dici Latine potuit, id est, mille & ducenta quinquaginta millia aureorum. Altera trecenties & quinquagies sestertium priori summæ addidit, ut fuerint uniuersa populi Ro. uectigalia & tributa cum augmento triumphi Pompeiani, uicies semel centena uicenaquina millia aureorum nostrorum, cum Pompeius imperio populi Rom. adiecisset Ciliciam, Syriam, Phœniciã, Palæstinẽ, Iudæam, Mesopotamiam, Cappadociam, Armeniam, Colchidem, Iberiam, Albaniã, Scythas, & Arabiæ partem. À Cilicia autem Phœnicia & Syria Palæstinæ usq; ad fines Syriæ et Aegypti octingenta quinquaginta talenta Darium tulisse quotannis Herodotus tradit: à reliqua Syria & Mesopotamia, non minus quingentis, quæ ad Atticam rationẽ ralata, octingenta decem millia aureorum nostrorũ ualent. Ita paucæ prouinciæ summam illam quæ apud Plutarchum legitur, pendere populo Ro. potuerunt, absq; Cappadocia, Armenia, Colchide, Iberia, Albania, & Scythis & Arabia, quas inter stipendiarias non numero. Quapropter Pompeius pro concione gloriatus est (ut autor est Plinius lib. VII.) Asiam se ultimam prouinciarum accepisse, eandemq; me-

Cherronesus. *diam patriæ reddidisse: de Asia Cherroneso, id est, peninsula loquẽs (quam propriè Asiam esse uocitatã diximus) Lydiorum olim regno, nunc Turcarum imperio. Hæc ab Antiocho, bello Asiatico ablata fuerat: & ei postea Pompeius illas prouincias adiecit. Nunc si iam dictis Peloponnesum, Helladem, insulas Cycladas, Sporadasq;, atq; uno nomine Græciam, Thessaliam, Epirum, Macedoniam,*

Illyric

Illyricum, Italiam omnem, Siciliam, Sardiniam & Corcyram, & superi inferiq; maris insulas, populos Alpinos & Narbonensem Galliã, cum citeriore ulterioreq; Hispania, & Africam adiecerit (hæc enim omnia iam tum sub ditione Romana regebantur) quam summam tributorum colligere debeamus, æstimandum lectoribus relinquimus. Meritò ergo illam Plutarchi summam ad drachmas Atticas, non ad nummos sestertios referendam censuimus: qua ratione quadruplicata redit summa: quanquam eo tempore nec Aegyptus, nec reliqua Gallia, nec Britannia, nec Germania Pannoniáque imperio Romano parerent. Diximus suprà de statu imperij sub Augusto. Appianus autem, quem Latinè tantũ uersum uidere nobis cõtigerat eo tẽpore quo hæc primum edidimus, in præfatione historiæ, terminos Rom. imperij sub Hadriano principe, quo tẽpore ipse historiam scripsit, latè describẽs, ponit terminos ab Herculeis columnis ad Aethiopas Oriẽtales, quod ad Libyam pertinet: Asianæ autem ditionis terminos facit Euphratem fluuium, & Caucasum montẽ, maiorisq; Armeniæ principium, & Colchos ad Euxinum pontum habitantes. In Europa autẽ Rhenum & Histrũ fines Romani imperij fuisse dicit. Omnes autem insulas quæcunq; intra mare interius sunt sitæ, Cycladas, Sporadas, Hyadas, Echinadas, & quæcunq; magnæ dicuntur à Græcis circa Libyam, Ioniam, Aegyptum, Myrtoum uel Siculũ, & aliud quocunque nomine mare dictum, Rom. imperio paruisse tum affirmat. Romanos autem Regibus exactis usq; ad septingentesimum annum sub statu populari & ciuili, qui politia Græce dicitur, imperium suum propagasse, quoad Caius Cæsar qui Dictaturam perpetuam suscepit Republica oppressa, & in potestatẽ suam redacta, reuera

Termini imperij Rom. Appian' æqualis Hadriani principis fuit.

Imperium Romanum ad monarchiam deuenit.

reuera principem egit, licet nomen Reip. antiquari noluerit: à quo tempore ad Appiani historiam ducenti paulò minus anni intercesserunt, quibus Romanũ imperiũ unius semper abitrio rectum est, perinde atq; in regno fieri solitum est: hoc tantum interest, quòd regio nomine principes abstinuerunt, Imperatores se dici contenti, quo nomine temporarij duces Ro. populi censebãtur, nempe annua potestate creati. Eo autem spatio ducentorum annorum rem Romanam mirum in modum creuisse dicit, suoq; tempore eam hominũ expectationẽ fuisse, ut porrò progressura uideretur, blandiente magis magisq; in dies rerum successu. Καὶ ἔστιν ἤδη ἡ ἀρχὴ μέχρι νῦν ἐφ᾽ ἑνὶ ἄρχοντι, οὓς βασιλέας μὲν οὐ λέγουσιν, ὡς ἐγώ γε νομίζω, τὸν ὅρκον αἰδούμενοι τὸν πάλαι: αὐτοκράτορας δὲ ὀνομάζουσιν, ὃ καὶ τῶν προσκαίρων στρατηγῶν ὄνομα ἦν, εἰσὶ δὲ ἔργα τὰ πάντα βασιλεῖς. καὶ ἔστι καὶ τοῖς δὲ τοῖς αὐτοκράτορσιν ἐς τὸν παρόντα χρόνον ἐγγυτάτη διακοσίων ἐτῶν ἄλλων. ἐν οἷς ἥ τε πόλις μάλιστα κατεκοσμήθη, καὶ ἡ πρόσοδος ἐπὶ πλεῖστον ηὐξήθη, καὶ πάντα ἐν εἰρήνῃ μακρᾷ καὶ εὐσταθεῖ προῆλθεν ἐς εὐδαιμονίαν ἀσφαλῆ. *Eam tamen Romanis mentẽ fuisse, ut nominis sui famam propagare inter Barbaros magis, quàm terminos prorogare imperij sui cuperent, uidisseq; se nonnullarũ gentium legatos ad Imperatorẽ cum potestate missos, ut gentem suam quisq; Ro. imperio dederẽt, nec tamẽ admissos, quòd Ro. Imperator sua interesse nõ arbitraretur feris & inopibus imperare populis. nã et eorũ qui imperio parerẽt aliquos plus incommodi q̃ cõmodi afferre: sed quos derelinquere atque abijcere pudet, in eos etiam de suo erogant.* καὶ τῶν ὑπηκόων ἐνίοις προσαναλίσκουσιν, αἰδούμενοι καίπερ ἐπιζημίους ὄντας. *Plurimi etiam eorum qui dicto Romanis audientes non essent, Reges tamen & principes à Romanis petere*

Principes Romani regio nomine abstinuerunt.

tere solitos & accipere. Magnitudinem uerò Persarum imperij percensens, quod ex Aßyriorum, Medorum, Persarumq; regnis coaluit, nequaquam cum dimidio imperij Ro. comparari iure posse contendit. Nam imperium Alexandri (quod celerius aleæ iactu, uel fulgetræ potius emicantis, in modum inusitatum, & in gradum nulli alij imitabilem euasit) in membra distractum est mortuo statim Alexandro. Suis uerò regibus solis, id est, Aegypti, scribit peditum equitumq; & apparatus terrestris ac maritimi ingentes copias fuisse, & Agyptiorum talentûm quatuor et septuaginta millia in thesauris cōdita. Sic enim in exemplari Latino scriptum est, quod circunfertur: quare uerba ipsius Appiani adscribenda censui. ἐπὶ δὲ ἀλεξάνδρου μεγέθει τε καὶ πλούτει καὶ εὐτυχίᾳ καὶ ταχυεργίᾳ διαλάμψασα ἡ ἀρχή, καὶ ὀλίγου δεῖν ἐς ἄπειρον καὶ ἀμίμητον ἐλθοῦσα, διὰ τὴν βραχύτητα τοῦ χρόνου προσέοικεν ἀστραπῇ λαμπρᾷ, ἥ γε καὶ διαλυθείσης ἐς πολλὰς σατραπείας ἐπιπλεῖστον ἐξέλαμπε τὰ μέρη. *Deinde enumeratis copijs ad usum belli terrestris, quas ducenta millia peditum fuisse dicit, & quadraginta equitum, elephantos bellatores trecentos, currus præliares ad duo millia, armorum ad supplemētum trecenta millia, ad bella autem naualia, nauigia actuaria aliaq; minora duo millia, triremes ab hemiolijs ad quinqueremes mille & quingenta, & alia ad nauigationes amœnas, & uoluptatis gratia comparatas, & ad ostentationem octingenta, ad extremum ita subdit:* χρήματα δὲ ἐν τοῖς θησαυροῖς τέσσαρες καὶ ἑβδομήκοντα μυριάδες ταλάντων αἰγυπτίων. ἐς γὰρ δὴ τοσοῦτο παρασκευῆς τε καὶ στρατιᾶς, ἐκ τῶν βασιλικῶν ἀναγραφῶν φαίνεται προαγαγώντε καὶ καταλιπὼν ὁ δεύτερος αἰγύπτου βασιλεὺς μετ' ἀλέξανδρον, ὃς καὶ πορίσαι δυνατώτατος ἦν βασιλέων καὶ δαπανῆσαι λαμπρότατος, καὶ κατασκευάσαι

μεγάλους

μεγαλοπρεπέστατος. In numerato uero in thesauris erant quatuor & septuaginta myriades talentorum Aegyptiorum, tantum enim apparatũ, ac tam amplas opes fuisse, ex actis cõmentarijs apparet secundi ab Alexandro regis, qui & ad annuos reditus potentissimus, & ad sumptus splendidissimus, & ad opera facienda magnificentissimus omniũ regũ fuit. Hactenus Appianus. Quatuor & septuaginta myriades Romano sermone septingenta & quadraginta millia dicuntur. Quod si emendatè legitur, talentũ Aegyptium minimũ fuisse intelligere debemus ex ijs quae infrà commemorabimus. Reditus uerò imperij Rom. nec dicere quisquã (ut opinor) nec animi certa cõiectura assequi potest, nec aliquis scriptorũ aliquid de ea re tradidit, quod magnopere memorandum sit. Sed nec semper eadẽ ratio fuit, sed alia atq; alia pro cõditione temporũ. Si tamen de hac re cõmẽtari quenquã iuuat, primũ hoc scire oportet, aerariũ Ro. ex uectigalibus & tributis constitutum fuisse quomodo & hodie nostrum. Vectigalia trium generum fuerunt, ex agrorum cultu, ex mercium traiectu, & ex pascuis. Primum decimae, alterũ portorium, tertiũ scriptura appellabatur: & praeter haec salarium. Cicero de imperio Cn. Pompeij, Nam in caeteris rebus cum uenit calamitas, tum detrimentũ accipitur: at in uectigalibus nõ solũ aduentus mali, sed etiam metus ipse affert calamitatem. Nam cũ hostium copiae non longè absunt, etiã si irruptio nulla facta sit, tamẽ pecora relinquuntur, agricultura deseritur, mercatorũ nauigatio conquiescit. Ita neq; ex portu, neq; ex decimis, neq; ex scriptura, uectigal conseruari potest. Quo tandem animo esse existimatis aut eos qui uectigalia uobis pensitant, aut eos qui exercent atque exigunt, cum duo Reges cum maximis copijs propè adsint? cum una

Aerarium Romanũ ex trib' generib' reditus constitutũ.

una excursio equitatus perbreui tempore totius anni uectigal auferre poßit? cum publicani familias quas in salinis habent, quas in agris, quas in portubus atque custodijs magno periculo se habere arbitrētur? Salinas Ancus Martius Romanorum Rex tertius instituit, ut autores sunt Liuius & Plinius. Sed salarium uectigal Liuius in Censura commentus est, ob id Salinator postea dictus, ut autor est Liuius libro undetrigesimo. Tributa autem pro modo census cuiusque conferebantur: cuius rei tenuia documenta apud scriptores reperiuntur, quantum equidem meminerim. Liuius libro IX. de bello Macedonico, de Censura Catoniana loquens, In censibus quoq; accipiendis tristis & aspera in omnes ordines censura fuit. Ornamenta, & uestem muliebrem, & uehicula quæ pluris quàm quindecim millium æris essent, in censum referre uiatores iußit. Item mancipia minora annis XX. quæ post proximum lustrum X. millibus æris aut eo pluris uenissent, uti ea quoque decies pluris quàm quanti essent æstimarentur, & his rebus omnibus terni in millia æris attribuerentur. Attribuerentur hoc loco significat tributi nomine statuerētur. Ergo Cato deterrere uolens homines à luxu, pluris decies delicatam uestē & uenusta mancipia, q̃ quanti uendi possent, æstimauit, & in æris singula millia ternos asses tributi constituit. Tacitus libro XIIII. Eodem anno crebris populi flagitationibus immodestiam publicanorū arguentis, dubitauit Nero an cuncta uectigalia omitti iuberet, idq; pulcherrimum donum generi mortalium daret: sed impetum eius multum prius laudata magnitudine animi attinuere Senatores, dissolutionem imperij docendo, si fructus quibus Respub. sustineretur, diminuerentur. quippe sublatis portorijs, sequens ut tributorum abolitio expostularetur.

Salinator unde dictus.

Tributum Romæ pro modo census conferebatur.

Attribui.

laretur. temperandas planè publicanorum cupidines, ne per tot annos sine querela tolerata, nouis acerbitatibus ad inuidiam uerterent. Ergo edixit princeps, ut leges cuiusque publici occultæ ad id tempus, proscriberentur: omissas petitiones non ultra annum resumerent: Romæ Prætor, per prouincias qui pro Prætore aut Consule essent, iura aduersus publicanos extra ordinem redderent: militibus immunitas seruaretur, nisi in ijs quæ ueno exercerent: aliaq́; admodum æqua: quæ breui seruata, dein frustra habita sunt: manet tamen abolitio quadragesimæ quinquagesimæq́;, & quæ alia exactionibus illicitis nomina publicani inuenerant. Temperata apud transmarinas prouincias frumenti subuectio: & ne censibus negociatorum naues adscriberentur, tributumq́; pro illis penderent, constitutum. Nonnihil etiam de hoc dicitur in l. Forma, in titulo de censibus, in Pandectis. Strabo de Britannia loquens libro IIII. quam uectigalem sub Augusto factam fuisse dicit, τέλη τε οὕτως ὑπομένουσι βαρέα τῶν τε εἰσαγομένων εἰς τὴν κελτικὴν καὶ τῶν ἐξαγομένων. *Vectigalia etiã sic tolerãt grauia earum rerum quæ in Galliam importãtur, aut quæ inde exportantur. Et rursus, Ita nullo iam præsidio ad insulæ custodiam opus est. non enim una plus legione opus est ad exigẽda ab eis tributa. Constituta autem erat omnis impẽsæ ratio exercitui pro modo tributorum: alioqui minui necesse erat uectigalia, si tributa insuper imperarentur. Quòd si uis inferretur, periculum esset ne ad defectionem solicitarentur. Sic enim illa Strabonis uertenda mihi uerba uisa sunt,* ὡς ἴσον δ' καθίστατο πᾶν τὸ ἀνάλωμα τῇ στρατείᾳ τοῖς προσφερομένοις χρήμασιν, ἀνάγκη γὰρ μειοῦσθαι τὰ τέλη φόρων ἐπιβαλλομένων. ἅμα δὲ καὶ κινδύνους ἀπαντᾶν τινὰς βίας ἐπαγομένης. *Age citanda una autoritas insignis*

ad

ad coniecturam faciendam in uniuersas opes Romani imperij. ea erit ex eodem autore libro X V I I. *quo in loco Strabo ostendere uolens magnitudinem redituum eius prouinciæ, ita inquit,* τῆς αἰγύπτου δὲ τὰς προσόδους ἐν τινι. λόγῳ κικέρων φράζει, φήσας κατ᾽ ἐνιαυτὸν τῷ τῆς κλεοπάτρας πατρὶ τῷ αὐλητῇ προσφέρεσθαι φόρον ταλάντων μυρίων δισχιλίων πεντακοσίων. ὅπου οὖν ὁ κάκιστα καὶ ῥαθυμότατα τὴν βασιλείαν διοικῶν τοσαῦτα προσωδεύετο, τί χρὴ νομίσαι τὰ νῦν διὰ τοσαύτης ἐπιμελείας οἰκονομούμενα, καὶ τῶν ἰνδικῶν ἐμπορειῶν καὶ τῶν τρωγλοδυτικῶν ἐπηυξημένων ἐπὶ τοσοῦτον; *Aegypti autem (inquit Strabo) reditus, Cicero quadam in oratione eleganter explicans, Auletæ patri Cleopatræ dicit talenta duodecies millena & quingena quotannis ex Aegypto obuenisse. Quare si is Rex, qui & dissolutissimè & nequissimè regnum administrauit, tantum annuæ obuentionis habuit ex Aegypto, quid nunc existimare conuenit, quantiq; æstimare reditum eiusdem prouinciæ tanta prouidentia administratæ, præsertim Indicis negociationibus & Troglodyticis usqueadeo adauctis? Deinde hæc addit, Siquidem superiore tempore ne uiginti quidem nauigia Arabicũ sinum penetrare ausa sunt, ut proras quidem nauium extra angustias illas exererẽt: at nunc & classes ingentes ad Indiam usque uela faciunt, & ad extrema Aethiopiæ, ex quibus merces preciosissimæ importantur, & inde rursus in alia loca transmittuntur. Ita duplex inde uectigal cogitur, mercibus scilicet importandis, & exportãdis. Atqui eorũ quæ magno ueneũt, magnũ quoq; uectigal est,* ὥστε καὶ τὰ τέλη διπλᾶ συνάγεται, τὰ μὲν εἰσαγωγικά, τὰ δὲ ἐξαγωγικά. τῶν δὲ βαρυτίμων, βαρέα καὶ τὰ τέλη. *Adde etiã, inquit, quòd Alexãdria supradictarũ mercium unũ est receptaculũ, ita ut sola plerunq; eiusmodi mer-*

Aegypti reditus.

ces uenditet, & exteris suppeditet. καὶ γὰρ δὴ καὶ μονοπω-
λίας ἔχει, μόνη γὰρ ἡ ἀλεξάνδρεια τῶν τοιούτων ὡς τὸ πο-
λὺ ὑποδοχεῖόν ἐστι, καὶ χορηγεῖ τοῖς ἐκτός. *Quæ sint eiusmo-
di merces, ignorare nemo potest qui legem ultimam lege-
rit tituli de publicanis in* Pandectis*: propter quas institu-
tum est uectigal* Rubri maris, *ut apud* Plinium *legimus.*
Ptolemæus *pater* Cleopatræ *fuit ultimæ* Aegypti *regi-
næ, qui omnibus flagitijs inquinatus, etiam tibicinum ar-
Auletes. *tem exercuit, ob quam cognomentum auletæ, id est tibici
nis meruit.* Hic *ob nequitiã & facinorosam uitam ab* Ale-
xandrinis *exactus, à* Gabinio *duce* Romano, *qui tum* Sy-
riam *obtinebat, reductus est: quo nomine* Gabinio *lis decẽ
millibus talentûm æstimata est accusante* Memmio, *ut ex
oratione* Ciceronis *pro* Rabyrio Posthumo *in præceden-
tibus diximus.* Pœnæ *tamen capitali ereptum eum signifi-
cat* Valerius *libro* VIII. *in principio.* Cæterùm *in qua
oratione* Cicero *hoc dixerit, quòd* Ptolemæus *duodecies
millena & quingena talenta ex* Aegypto *quotannis perci-
piebat, nescio, nisi in hac eadem pro* Rabyrio *loco aliquo
mutilato, uel in ea oratione quæ non extat, quam pro* Ga
binio *habuit, cui olim infensissimus, postea reconciliatum
se dicit, his uerbis,* Mihi *hæc* Cai Memmi *causa defenden
di* Gabinij *fuit reconciliatio gratiæ.* Neque *uerò me pœ-
nitet mortales inimicitias habere.* Verùm *duodecim millia
& quingenta talenta* Attica (Attica *enim hic intelligo, ut
ex superius de hoc à me dictis apparet, nõ* Aegyptia, *quæ
quadrante* Atticis *maiora sunt) septuagies quinquies cen-
tena millia aureorum nostrorum ualent: quibus si augmen
Quomodo administrarentur prouinciæ sub Augusto. *tum addas ex* Strabonis *sententia, fortasse centies centenis
millibus reditum annuum* Aegypti *iure æstimare poteris.
Sed operæprecium facturus mihi uisus sum, si rationẽ ad-
minist*

ministrādæ eius prouinciæ sub Augusto & Tyberio prosequerer ex eodem autore. De Actiaco enim bello loquens ab Augusto confecto, & Antonio & Cleopatra captis, Aegyptum ab eo dicit in prouinciæ formā redactam, his uerbis, ἐπαρχία δὲ νῦν ἐστι, φόρους μὲν τελοῦσα ἀξιολόγους, ὑπὸ σωφρόνων δὲ ἀνδρῶν διοικουμένη, τῶν πεμπομένων ὑπάρχων ἀεί. ὁ μὲν οὖν πεμφθεὶς, τὴν τοῦ βασιλέως ἔχει τάξιν. ὑπ' αὐτῷ δ' ἐστὶν ὁ δικαιοδότης, ὁ τῶν πολλῶν κρίσεων κύριος. ἄλλος δ' ἐστὶν ὁ προσαγορευόμενος ἴδιος λόγος, ὃς τῶν ἀδεσπότων καὶ τῶν εἰς καίσαρα πίπτειν ὀφειλόντων ἐξετασὴς ἐστ. παρέπονται δὲ τούτοις ἀπελεύθεροι καίσαρος καὶ οἰκονόμοι, μείζω καὶ ἐλάττω πεπιστευμένοι πράγματα. Nunc autē prouincia est tributa pendens memorabilia, à uiris eiusmodi administrata, qui sibi tēperare nouerūt, quiq; semper rectores ad eā cum potestate mittuntur. Qui uerò recturus mittitur, is uicem Regis obtinet, sub eoq; est is qui Dicæodotes dicitur, id est iura reddēs, in cuius potestate ferè sunt iudicia. Est & alius magistratus qui idios logos, id est priuata ratio dicitur, earum rerum indagator, quæ adespotæ Græcè dicuntur, id est assertorem non habentes, uel nullius dominio mancipatæ, & omnino earum rerum quæ in Cæsarem recidūt. Horū uelut asseclæ sunt liberti Cæsaris & dispēsatores, quibus maiora minoraq; negocia permittuntur. His uerbis procurator priuatæ rationis dicitur, q ea persequitur quæ fisco obueniūt, non quæ ærario & populo, uel priuato principis patrimonio. Ex quo patet propriè esse hoc uerbum usurpatum in lege Procurator, in titulo De edendo, in Codice Iustiniani: licet aliter Accursius opinatus sit. Adespota autem appellat quæ etiam Hermæa dici possent, uulgo Albana Spauaq; dicuntur. Deinde idem autor enumeratis copijs militaribus, quæ ad eam

Dicæodotes.

Idios logos, priuata ratio.

Adespota, & res adespotatę

Priuata ratio.

Adespota.

prouinciam tuendam statutæ sunt, τῶν δ' ἐπιχωρίων ἀρχόντων, ὅ τε ἐξηγητής ἐστι κατὰ τὴν πόλιν, πορφύραν ἀμπεχόμενος, καὶ ἔχων πατρίους τιμὰς, καὶ ἐπιμέλειαν τῶν τῇ πόλει χρησίμων. καὶ ὁ ὑπομνηματογράφος, καὶ ὁ ἀρχιδικαστής, τέταρτος δ' ὁ νυκτερινὸς στρατηγός. *Inter municipales*

Exegetes.

autem magistratus est qui Exegetes dicitur, quasi sacrorũ interpres, uel augur in urbe, purpurã gestans, & alijs honoribus prouincialibus insignis, earum rerum procurationem habens, quæ ciuitati conducunt. Est etiam qui hypomnematographus, id est à commentarijs dicitur, & qui iudicibus præest, ob id archidicastes appellatus, & quartus Prætor nocturnus. Cicero pro imperio Cn. Pompeij de uectigalibus Romanis ita inquit, Nam cæterarum prouinciarum uectigalia Quirites tanta sunt, ut his ad ipsas prouincias tutandas uix contenti esse poßimus: Asia uerò tam opima & fertilis, ut & ubertate agrorũ, & uarietate fructuũ, & magnitudine pastionis, & multitudine earũ quæ exportãtur, facilè omnibus terris antecellat. Plinius autor lib. tricesimotertio post Persen Regem Macedoniæ deuictum, & gazam eius in ærariũ illatam, populum Rom. tributa pendere desijsse. Quæ tamẽ postea restituta esse ex eo conijcio, quod Cicero in secunda Philippica dixit, Vbi est septies millies sestertium quod in tabulis quæ sunt ad Opis, petebatur? funestæ quidem illius pecuniæ, sed tamen si ijs quorum erat, non redderetur, quæ nos à tributis poßit uindicare. Vbi patebat, legendum puto. Non omittendum & id quod idem Strabo libro sexto tradidit, Romanos initio plurimam Africæ & Asiæ partem Regibus sibi subditis commisisse, quos propter amicitiam & societatem regnare permiserunt. Postmodum autem uel defectione Regum, & uiolatis fœderibus, uel stirpium

Hypomnematographus.

Archidicastes.

Quonam modo regna in prouincias redacta sint.

regia

regiarum interitu omnia ferme in prouinciarum formam redacta esse. Sic Attalicum regnum, sic Syrium, sic Paphlagonum & Cappadocum & Aegyptiorum & Mithridatis Eupatoris ad Romanos peruenisse: adeò ut Tyberij tempore cuncta intra Phasin & Euphratem, præter quosdam Arabas, Romano tenerentur imperio, uel à Regibus à Romanis impositis. Armenij uerò, & Albani Colchis superiores, & Iberi, sola ducum præsentia in officio continebantur. Sed cum Romanos uiderent uarijs negocijs aut bellis implicitos, statim ad res nouas solicitari gentes efferatæ solebant, sicut & eæ gentes quæ trans Istrum flumen & Euxinum pontum habitabant. Iosepus autem in secundo de bello Iudaico, Agrippam ad Hierosolymitanos orationem luculentam habuisse commemorat, & de potentia & opibus Rom. imperij magnificè disseruisse ad deterrendos Iudæos ne ad rebellionem spectarent. In ea autem oratione circa medium ferè ita eum loquentem inducit: Nam tertiam partem orbis terrarum, cuius ne nationes quidem numerare promptum est, ab Atlantico mari & columnis Herculis usque ad mare Rubrum sitas, totam armis Romani subegerunt. Et præter annuas frumentationes quibus Romanam plebem octonis mensibus alunt, alia quoque tributa pendunt. Et quidem apud illos una tantum legio comparatur: quanquam quid opus est exemplis longè petitis potentiam Romanam enarrare, cum eam poßitis de uicina uobis Aegypto optimè æstimare? Hæc enim cum ad Aethiopas usque porrigatur, opulentamq; Arabiam, conterminaq; sit Indiæ, ac septingenties & quinquagies centena millia incolarum habeat extra Alexandrinum populum, tributa tamen obsequentißimè pensitans (quorum

magnitudinem æstimare de censu singulorum capitum liccet) Romano parere imperio non grauatur. tametsi quantum stimulum defectionis habens Alexandriam urbem, cum multitudine hominum & opibus abundantem, tum amplitudine & ambitu non imparem? ut quæ longitudine stadia triginta, latitudine decem habeat, tributorum uerò multo amplius in singulos menses pensitet, quàm uos in annos singulos confertis, & eo amplius Rom. populo quaternum mensium frumentum suppeditet: duæ autem legiones ciuitati insidentes, profundam Aegyptum cum illa Macedonum nobilitate frænant. De magnitudine Alexandriæ Strabo idem cum Iosepo dixit, latitudinem paulo minorem ponens. Octo autem legionibus eo tempore Germania obtinebatur, ut inibi Iosepus in persona Agrippæ disserit. Quod eò pertinet, quod superiore libro de legionibus ab Augusto delectis, & per orbem collocatis diximus. Opimos autem fuisse reditus Hispaniæ, ex eo conijcere datur, quod de opulentia eius prouinciæ scribitur, præsertim Turdetaniæ, quæ & Bætica dicitur. Strabo libro III. miranda de fertilitate eius narrans, quodam loco ita inquit, Quum uerò supradicta regio tot bona suppeditet, maximè tamen admiratione digna est ob metallorum copiam, quibus uniuersa Hispaniæ regio scatet: non ubiq; ipsa frugibus exuberans, & præsertim ubi metallis copiosa est. Rarum est regionem inuenire utraque re uberem: rarius etiam illud, eandem regionem in paruo quodam agro metallis omne genus abundare. At uerò Turdetania & finitima ei regio rationem nullam commendandi sui eo nomine remittit scribere de ea re uolentibus: usqueadeo numeros omnes laudis in metallis impleuit, nihil ut ei absit quod quidem memoratu dignum sit. Neque enim

Alexandria.

Hispania opibus abundans.

Turdetania eadē & Bætica.

aurum

aurum, neque argentum, neq; æs, neq; ferrum alibi terra-rum aut tantum, aut tam eximium nasci adhuc compertum est, quàm in Turdetania nascitur, ἡ δὲ τουρδητανία καὶ ἡ προσεχὴς αὐτῇ, λόγον οὐδένα ἄξιον καταλείπει περὶ τήνδε τὴν ἀρετὴν τοῖς ἐπαινεῖν βουλομένοις. οὔτε γὰρ χρυσὸς οὐδ᾽ ἄργυρος οὐδὲ χαλκὸς οὐδὲ σίδηρος οὐδαμοῦ τῆς γῆς οὔτε τοσοῦτος οὔθ᾽ οὕτως ἀγαθὸς ἐξήτασαι γεννώμενος μέχρι νῦν. *Ac ne aurum quidem solum effoditur, sed etiam trahitur. deferunt enim aurum amnes, & torrentes auream arenam: quæ etiam multis in locis aquarum indigentibus reperitur, sed in his non appa-ret. In ijs autem locis quæ fluminibus alluuntur, auri psegma, id est scobs aurea resplendescit. Idem, Inter auri ra-menta repertas aliquando fuisse aiunt selibrales glebulas, quas palas appellant, quæ perquàm modicæ purgationis indigerent,* ἐν δὲ τοῖς ψήγμασι τοῦ χρυσίου φασὶν εὑρίσκεσθαί ποτε καὶ ἡμιλιτριαίας βώλους, ἃς καλοῦσι πάλας, μικρᾶς καθάρσεως δεομένας. *Idem paulo inferius, Polybius autem argẽ-tifodinas cõmemorans quæ sunt circa Carthaginem no-uam, ab Vrbe xx. ferme stadijs distãtes, quatuor decurias operantium hominum fuisse ait, qui tunc in dies singulos uicenaquina drachmarũ millia populo Romano referrẽt. Nos uigintiquinq; millia drachmarum aureis nostris æsti-mare instituimus duobus millibus & quingentis. Qua ra-tione ex Carthaginiẽsibus metallis argenti Romanus po-pulus noningena duodena millia, & quingenos aureos nostros quotannis percipiebat. Sed huius summæ, ut ar-bitror, partem impendia auferebant, etiam si uincti fo-derent. Verba Strabonis hæc sunt,* ὅπου τέτταρας μοίρας ἀν-θρώπων μένειν τῶν ἐργαζομένων, ἀναφερόντων τότε τῷ δήμῳ τῶν ῥωμαίων καθ᾽ ἑκάστην ἡμέραν δυσμυρίας καὶ πεντακισχι-λίας δραχμάς. *Plinius lib. tertio, Bætica à flumine mediam*

Palæ.

Memorabiles argẽtifodinæ.

eam secante cognominata, cunctas prouinciarũ diuiti cultu, & quodam fertili ac peculiari nitore praecedit. Idem alibi, Metallis plumbi, ferri, aeris, argenti, auri, tota ferme Hispania scatet, Baetica etiam minio. Vniuersae Hispaniae Vespasianus Imperator Augustus iactatus procellis Reipublicae, Latij ius tribuit. uel iactatum potius, ut referatur ad Latij ius. Idem lib. XXXIII. Aurum arrugia quaesitum nõ coquitur, sed statim suum est. Inueniũtur ita massae, necnon in puteis denas excedentes libras. Palacas Hispani, alij palacranas: idem quod minutum est, Ballucem uocant. Strabo palas dixit appellari massulas auri selibrales. Plinius palacas, sed denarum librarũ. Ballucae XIIII. unciae pro auri libra inferebantur à metallarijs sanctione Principum, ut legimus in titulo de metallarijs libro XI. Codicis. Graecè Chrysammos dicitur. lingua nostra uernacula paleolas appellat auri ramenta quae alluuione riuorum deferuntur, cuiusmodi hodie circa Pyrenen inueniuntur. Nos enim inde uidimus nõnullas ciceris magnitudine, quibus nulla excoctione opus esset. Pleraq; tamen minutae sunt & tenues, unde nomen sortitae sunt. Quapropter apud Plinium libro tricesimoquarto ita lego ex antiquis exemplaribus, In aerarijs officinis & smegma fit. Iam liquato aere atq; percocto, additis etiamnum carbonibus, paulatimq; accensis, ac repente uehementiori flatu expuitur aeris palea quaedam. Nec me latet Hermolaũ pala legere ex Strabone. Nam Strabo palas appellauit massulas auri semissales. Plinius paleas appellat non glebulas, sed ramẽtulas palearum formã habentes: quod nõ magnopere mirum est Hermolaum in transcursu non animaduertisse. Idẽ Plinius lib. tricesimotertio de argẽti metallis loquẽs, Mirũ (inquit) adhuc per Hispanias ab Annibale inchoatos putc

Palacae.

Chrysammos.

Plinij locus.

Paleae.

Putei ab Annibale inchoati.

tos puteos durare, ſua ab inuentoribus nomina habentes, ex quibus Bebelo appellatur hodie qui C C C. *pondo Annibali ſumminiſtrauit in dies, ad mille quingentos paſſus cauato iam monte, per quod ſpatiũ Aquitani ſtantes diebus noctibusq; egerunt aquas lucernarũ menſura. Trecena pondo Romana, tricena millia drachmarum efficiebãt, quæ terna millia coronatorum ualent. Quare hoc dictum Plinij conuenit cum ſuperiore Strabonis loco, ut ſuſpicer Plinium de Carthaginiẽſibus argẽtifodinis locutum, quæ in citeriore Hiſpania erant, finitima Aquitanis. Polybius enim æqualis Annibalis ætatis fuit, quo autore Strabo uſus eſt. Rurſus Strabo,* φησὶ δὲ ποσειδώνιος μάρκον μάρκελλον πράξασθαι φόρον ἐκ τῆς κελτιβηρίας τάλαντα ἑξακόσια, ἐξ οὗ τεκμαίρεσθαι πάρεστιν ὅτι καὶ πολλοὶ ἦσαν οἱ κελτίβηρες καὶ χρημάτων εὐποροῦντες. *Ait autem Poſidonius Marcum Marcellum exegiſſe tributũ ex Celtiberia ad talenta ſexcenta. Ex quo coniecturam facere eſt Celtiberorum gentem numeroſiſſimam fuiſſe, & pecunia abundantẽ, tametſi regionẽ ieiunã incolerent. Plinius lib.* XXXIII. *de metallis Hiſpaniæ loquens, Vicena (inquit) millia pondo auri ad hunc modum annis ſingulis Aſturiã atq; Galleciam & Luſitaniam præſtare quidam tradiderunt, ita ut plurimũ Aſturia gignat: neq; in alia parte terrarum tot ſeculis hæc fertilitas. Vicena millia pondo Romana, tricena minimum noſtra ualent. Ingentia ſunt hæc teſtimonia de opulentia Hiſpaniæ, quibus accedit & tertium Trogi Pompeij, ut ex breuiario quarto & quadrageſimo Iuſtini nouimus. Strabo autem de tempore ſuo loquens ita inquit in mentione metallorum argenti quæ ſunt ad Carthaginem nouam:* ἔστι δὲ καὶ νῦν τὰ ἀργυρεῖα, οὐ μέντοι δημόσια, οὐδὲ ἐνταῦθα, οὐδὲ ἐν τοῖς ἄλλοις τόποις, τὰ δὲ χρυσεῖα δημοσιεύεται τὰ πλείω. *Sunt autem*

Trecena põdo Romana.

Mira auaritia.

Memorabilis reditus metallorum.

autẽ & nunc argentifodinæ, non tamen publicæ, nec illic, nec alibi, sed priuatorum: auri autem metalla pleraq; sunt publica. Hactenus de Hispania: cuius etiam Galliam æmulam aurifera ui fuisse, eôdem autore cõprobabimus, quippe lib. III. de Turdetaniæ, id est Bæticæ, metallis loquens, ita subdit, ἀξιοῦσι δὲ γαλάται τὰ παρ' ἑαυτοῖς εἶναι κρείττω μέταλλα ἐν τῷ κιμμερίῳ ὄρει, καὶ τὰ ὑπ' αὐτῇ κείμενα τῇ πυρήνῃ. τὸ μέντοι πλεῖον τ' ἐντεῦθεν εὐδοκιμεῖ. Galli uerò meliora esse sua censent, quæ in Cimerio monte sita sunt, & quæ Pyrenæ ipsi subiacẽt. illinc tamen aurũ magis probatur quàm Gallicum. Vbi puto nõ Cimerio sed Cemmeno legendum. Cẽmeni enim montes (κεμμένον ὄρος apud Straboñe lib. IIII.) Aquitaniã à Celtis discludũt, quo loco Cæsar Gebennam uel Cebennam potius montem ponit. Huius pars hodie Tarara uocitatur. Rursus idem Strabo lib. IIII. de Narbonensi littore loquens, & sinu qui Gallicus illic dicitur, ἔχουσι δὲ τάρβελλοι τὸν κόλπον, παρ' οἷς ἐστὶ χρυσεῖα σπουδαιότατα πάντων. ἐν γὰρ βόθροις ὀρυχθεῖσιν ἐπὶ μικρὸν εὑρίσκονται καὶ χειροπληθεῖς χρυσίου πλάκες, ἔσθ' ὅτε μικρᾶς καθάρσεως δεόμεναι. τὸ δὲ λοιπὸν, ψῆγμά ἐστι καὶ βῶλοι, καὶ αὐταὶ κατεργασίαν οὐ πολλὴν ἔχουσαι. Tarbelli, inquit, eum sinum obtinent, apud quos aurifodinæ sunt omnium præstantissimæ. In specubus enim leniter effoßis inueniuntur auri crustæ quæ manũ implere poßint, interdum modico purgamento indigentes. reliquũ autem aurum ramẽta sunt & glebulæ, modicam & ipsæ operam poscẽtes. Interior autem regio & mõtana melius solum habet. nam ad Pyrenẽ conuenarum est ciuitas, qui eò ad incolendũ conuenerunt, ubi oppidum Lugdunus. Hallucinatus eo loco interpres, qui locum ita uertit: nam ad Pyrenen Conuenarum Synclydo est, ubi oppidum Lugdunũ, quasi συγκλύδων, id est Synclydo,

Metalla auri quondã in Gallia.

Strabonis locus.

Cemmeni.

Tarara.

Lugdunus.

Synclydo, nomen esset oppidi, cum genitiuus sit pluralis, conuenarũ significans. Synclydes enim collectitij alicuius loci habitatores dicuntur, ut Latinè conuenæ. πρὸς μὲν τῇ πυρήνῃ ἡ τῶν κονουένων ἐστὶ συγκλύδων, ἐν ἣ πόλις λούγδουνος. *Plinius de Aquitania loquens, Mox in oppidum (inquit) contributi conuenæ. Lugduni autem oppidi in ea regione nõ meminit. Strabo, Tectosages Pyrenęis propinqui sunt montibus. paulum etiam aquilonare latus Cemmenorum montium attingunt, terram colentes auro multo præditã.* ἐφάπτονται γὰρ μικρὰ καὶ τοῦ προσαρκτίου πλευροῦ τῶν κεμμένων. πολυχρυσόντε νέμονται γῆν. *Apud ipsos autem thesauros ab Imperatore Romano Scipione repertos in urbe Tolossa & ablatos ait: à quibus aurum Tolossanũ apud scriptores decantatißimum, in prouerbium ceßit, ut autor est Gellius.* τὰ μὲν γὰρ εὑρεθέντα ἐν τῇ τολώσσῃ χρήματα μυρίων που καὶ πεντακισχιλίων ταλάντων γενέσθαι φασί. τὰ μὲν ἐν σηκοῖς ἀποκείμενα, τὰ δ' ἐν λίμναις ἱεραῖς, οὐδεμίαν κατασκευὴν ἔχοντα, ἀλλ' ἀργὸν χρυσίον καὶ ἄργυρον. *Posidonius (inquit Strabo) uerisimiliter tradit pecunias Tolossæ repertas ad quindecim talentûm millia, quarũ partem in fanis, partem in lacubus cõsecratis reconditã fuisse, argentum aurumq; infectum atq; rude. Et rursus paulo inferius, Vt autem inquit Posidonius, & alij complures, regio ipsa auro alioquin abundãs, & homines habens superstitioni addictos, & ad parsimoniam in uictu assuetos, multis in locis Celticæ Galliæ thesauros habuit, maxime uerò lacus eis sacrosanctos à prædonũ direptionibus thesauros præstabãt in quos ideo auri argentiq; pondera demiserant. Romani uerò quum ui & armis loca ea obtinuissent, auctioni lacus eos publicè subiecerũt: emptorũ autem plurimi molas argenteas ductiles inuenerũt.* μάλιστα δ' αὐτοῖς αἱ λίμναι τὴν ἀσυλίαν

Conuenæ. Synclydes.

Aurum Tolosſanum.

ἀσυλίαν παρεῖχον, εἰς ἃς καθίεσαν ἀργύρου ἢ καὶ χρυσοῦ βάρη. οἱ γοῦν ῥωμαῖοι κρατήσαντες τῶν τόπων ἀπέδοντο τὰς λίμνας δημοσίᾳ. καὶ τῶν ὠνησαμένων πολλοὶ μύλους εὗρον σφυρηλάτους ἀργυροῦς. Idem autor est Lucrium Aruernum patrem Bititi (qui Bititus cum Maximo Aemiliano & Domitio Aenobarbo ducentorum millium hominum exercitu conflixit) tantis delicijs diuitijsq; circunfluxisse, ut aliquando ostendendarum opum gratia curru uectus per campũ ingrederetur nummos aureos argenteosq; huc atq; illuc spargẽs: quibus colligendis amici & comites occupati sequerẽtur. τοσοῦτον πλούτῳ λέγεται καὶ τρυφῇ διενεγκεῖν, ὥστε ποτὲ ἐπίδειξιν ποιούμενος τοῖς φίλοις τῆς εὐπορίας, ἐπὶ ἀπήνης φέρεσθαι διὰ πεδίου, χρυσοῦ νόμισμα καὶ ἀργύρου δεῦρο κἀκεῖσε διασπείρων, ὥστε συλλέγειν ἐκίνους ἀκολουθοῦντας. Auri Tolossani meminit Gellius libro tertio, & Cicero de natura Deorum libro tertio, ob cuius raptũ quaestionem habitam esse dicit. Trogus lib. tricesimosecundo Cepionẽ appellat eum Imperatorem qui aurum Tolossanum abstulit, quod sacrilegiũ ei & exercitui eius excidij causam fuisse tradit. Auri autem (inquit) fuere centũ & decem millia pondo, argẽti quinquiesdecies centena millia. Haec summa uix dicere ausim quanti aestimanda sit. Auri singula pondo minoris aestimari centum aureis solatis non possunt, etiam ut undecima pars aeris in eo mixta fuerit. Qua ratione aurum illud Tolossanum centies & decies centenis millibus aureorũ ualuit. quod si obryzum fuerit, id est centenis & duodenis solatis in libras aestimabile, centies uicies ter centenis & uiginti millibus ualuit. Quod autem ad argentum pertinet, Trogũ existimarim nõ quinquiesdecies centena millia pondo scripsisse, quae summa quinquagies millies mille aureos ualet, sed quindecies cẽtena millia, quae quindecies millies

Lucrius Aruernus.

Cepio.

millies mille aureis coronatis æstimãtur à nobis, id est centies & quinquagies cẽtenis millibus. Quod si quis Trogũ quinquies decies scripsisse malit, tamen pro quindecies intelligam, quomodo apud Suetonium in Augusto quaterdecies millies pro bis septies, id est quatuordecies. Cicero etiam sic usus est. Strabo ex Posidonio quindecim millibus talentûm argenti æstimasse aurum argentumq; simul uidetur: quæ summa minor est minima prædictarum, id est nonagies centena millia aureorum. Apud Iosepum libro supradicto Agrippa magnificè de Galliarum situ, & felicitate Gallorum domestica disserit, quos omne genus bonis apud se scatentibus totum penè orbem irrigare, mirifico præconio uociferatur, & nihilo secius sub mille & ducẽtis militibus Romano imperio parere, quibus plures propemodum ciuitates habeant, non animi mollitia, ut qui octoginta annis pro libertate dimicassent, sed animi destinatione in obsequium eius gentis fixa, cuius & uirtutẽ experti fuissent, & fortunã admirarentur. Multa adhuc adnotauimus, quæ fide caritura sunt, ut opinor, præsertim apud eos (ut dixi) qui omnia & præterita & futura præsentis temporis modulis metiuntur. unum etiam addam ex eodem Strabone, qui de Bætica loquens, πολὺ δὲ καὶ ἐσθὴς, *inquit,* πρότερον, νῦν δὲ ἔρια μᾶλλον τῶν κοραξῶν, καὶ ὑπερβολή τις ἐστὶ τοῦ κάλλους. ταλαντιαίους γοῦν ὠνοῦνται τοὺς κριοὺς εἰς τὰς ὀχείας. *Multa autem uestis antea inde ueniebat: nunc autem lanæ magis quàm à Coraxis, pulchritudine eximia. siquidẽ propter hoc arietes talentari precio emuntur ad admissuram. Coraxi autem populi sunt Colchorum Stephano de urbibus. Talentum sexcentis aureis æstimamus. tanti autem uenditari arietes potuerũt apud eos qui asinos admissarios, uel etiã asinas ad fœturã, id est ad mularum*

Quinquiesdecies, & quaterdecies.

Felicitas Galliarum.

Arietes talentares in Bætica.

larum partus, x L. sestertijs emerent, ut suprà ex Varrone & Plinio didicimus. Verumenimuero cum tot olim auri metalla fuerint & in Hispania, & in Gallia, hodie neutrobi esse dictitantur, quæ quidem cõmemorari digna sint. Nam & Strabo suo iam tempore in Tmolo & circa Pactolum & alijs in locis consumpta fuisse auri metalla autor est lib. x I I. Vidimus hoc anno ex Lingonensi agro effossos lapides auro argentoq; interstinctos, ex quibus aurumq; argentumq; elicitur. hos metallarij pro experimẽto dederant. qualis autem subesset uena, nondum compertum erat. Is ager in ditione est Michaëlis Bodeti antistitis Lingonẽsis, uiri cum singulari ac multiplici eruditione præditi, tum uerò ad priscam normam continentiæ Pontificiæ exacti, cuius auspicijs metallarij opifices specimina supradicta auri argentiq; metallorum ediderunt. Postremò idem Strabo lib. x I I I I. circa finem, Polybius, inquit, autor est, tempore suo circa Aquileiã, & præsertim in Tauriscis Noricis inuentam esse aurifodinam sic natura commodam, ut cum quis in duos pedes terræ superficiem detraxisset, statim aurum fossititium inueniretur. Effossionẽ autem non infra quindecimum pedem processisse. Fuisse autem aurum illud partim purum magnitudine fabæ aut lupini octaua tantum parte decocta, partim plusculà indi guisse excoctione, alioquin ualde utile. Verùm cum Itali Barbaris in ea re operam nauare cœpissent, continuò intra duos menses aurum per totam Italiã tertia parte precij uilius esse cœpit. Quod cum Taurisci animaduertissẽt, eiectis adiutoribus operis, soli aurum promercale exposuerunt. Nunc autem (inquit) omnia auri metalla in Romanorum potestate sunt. συνεργαζομένων δὲ τοῖς βαρβάροις τῶν ἰταλιωτῶν, ἐν διμήνῳ παραχρῆμα τὸ χρυσίον εὐωνότερον γενέσθαι

Auri metalla exhausta hoc tempore.

Michaël Bodetus.

γενέσθαι τοῦ τρίτῳ μέρει καθ' ὅλην τὴν ἰταλίαν αἰσθομένους δὲ τοὺς ταυρίσκους μονοπωλεῖν ἐκβαλόντας τοὺς συνεργαζομένους. νῦν δὲ ἅπαντα χρυσεῖα ὑπὸ ῥωμαίοις ἐστί. Hoc dictum Strabonis eò pertinet quod suprà de auri ad argentum analogia dictũ est, quæ uaria olim fuisse deprehenditur. Pollux decuplicẽ posuit. Ex Plinio Romæ primùm dimidio etiam maiorem fuisse docuimus. Rursus Tranquillo autore Cæsar Dictator aurum in libras ternis millibus nummûm uenundedit: quæ ratio subduplex est eius quam Plinius posuit, quæ est eiusmodi, ut aurum quindecies argento repensile fuerit. si tamen locus emendatè nunc legitur, quod uix mihi persuadeo, ut alibi dictum est. Herodotus non modò aurum, sed etiam psegma aureum tredecies tanto argenti æstimabile posuit, cum tamen denæquaternæ unciæ psegmatis uel chrysammi sanctione principali pro singulis auri libris cedãt, ut diximus. Qua ratiõe septima ferè parte psegma auro obryzo uilius fuisse conuincitur. Sic Herodoti æstimatio proximè ad Plinianã accedit. Porrò ex Tacito docuimus aureos singulos Romanos nummis ualuisse centenis, id est quinque & uiginti drachmis. Qua ratione auri drachma duodenis argenteis & hemidrachmio ualuit. didrachmi enim erant aurei, ut alibi dictum est. Nostri autẽ temporis æstimatione aurum paulo minus duodecies argento repẽditur. Intelligimus igitur ex uerbis Strabonis, interdum propter auri copiam ex metallis existentẽ, auri pretium diminutum etiam tertia parte. sic fit ut Pliniana æstimatio ad Pollucis æstimationem redeat, hoc est quindecuplex ad decuplicem. Nostri autem plerique opinantur iustam auri ad argentum proportionem, decuplicem censeri, sed auri penuria esse auctam: id quod ex iam dictis non uidetur esse uerũ. In uniuersum autẽ ostendimus

Auri ad argentũ analogia.

C uarias

uarias auri indicaturas, quæ auri etiam pretia euariare faciunt. nec aliud statui (ut arbitror) ex antiquorũ lectione de auri ad argentum proportione potest. Ad ea autem quæ de Gallia diximus, illud etiam addemus, Lugduni Argyrocopium fuisse Romani imperij, id quod Strabo lib. I I I I. his uerbis perhibuit, Lugdunum in colle conditũ, ubi Arar amnis Rhodano immiscetur, Romano tenetur imperio, ampliori quoq; dignitate uirorum secundũ Narbonem florens, quibus usui magno est emporium. Ibi quoque Romani duces aureum nomisma argẽteumq; signãt. καὶ τὸ νόμισμα χαράττουσι ἐνταῦθα τό τε ἀργυροῦν καὶ τὸ χρυσοῦν. Fuit etiam signandæ pecuniæ officina Apolloniæ in Epiro. Cicero ad Cn. Plan. lib. X I I I. Epist. Cum signaretur argentum Apolloniæ, non possum dicere eum præfuisse, neque possum negare eum affuisse. Lugduni autem templum communi uniuersæ Galliæ impensa extructũ est, & Cæsari Augusto consecratum ea parte ante urbem ubi amnes confluunt, inibiq; ara dignitatis eximiæ, gentium sexaginta titulo insignis, dicatis ibi totidem gẽtium simulachris. Non omittendum etiam prouinciales olim stipendiarios tria genera pensitationum agnouisse, canonẽ, oblationem, & indictionem: quæ etiam hodie populares in Gallia agnoscunt. Hæc tria genera Cicero his uerbis complexus est in tertia in Verrẽ Actione, autore Asconio. Sic enim inquit de Sicilia loquens, Quando illa frumentum quod deberet, non ad diem dedit? quãdo id quod opus esse putaret, non ultro pollicita est? quando id quod imperaretur, recusauit? Age iam percenseamus immensas pecuniarum summas, & impẽdia inusitata, quibus cõfirmari possit id quod antè diximus de reditibus opimis Romani imperij. Tranquillus in Caligula: Nepotinis sumptibus omnium

Argyrocopiũ Lugdunense.

Ara memorabilis Lugduni.

Pensitationũ tria genera.

omnium prodigorum ingenia superauit, commentus nouum balnearum usum, portentosissima genera ciborum atque cœnarum, ut calidis frigidisq; unguẽtis lauaretur, pretiosissimas margaritas aceto liquefactas sorberet, conuiuis ex auro panes & obsonia apponeret: aut frugi hominem esse oportere dictitans, aut Cæsarem. quin etiam nummos non mediocris summæ e fastigio basilicæ Iuliæ per aliquot dies sparsit in plebem. In extructionibus prætoriorum atque uillarum omni ratione posthabita nihil tam efficere concupiscebat, quàm quod posse effici negaretur. Et iactæ itaq; moles infesto ac profundo mari, & excisæ rupes durissimæ silicis, & campi montibus aggere æquati, & complanata fossuris montium iuga, incredibili quidem celeritate, quum moræ culpa capite lueretur. Ac ne singula enumerẽ, immensas opes, totumq; illud Tyberij Cæsaris uicies ac septies millies sestertiũ non toto uertente anno absumpsit. Idem alibi, Nouissimè contrectandæ pecuniæ cupidine incensus, sæpe super immẽsos aureorum aceruos patentissimo diffusos loco, & nudis pedibus spatiatus, & toto corpore aliquandiu uolutatus est. Viciesseptics millies sestertium, nomismate nostro sexagies septies millies mille aureos & quingenta præterea millia ualuit: uel (ut prisco more loquamur) sexcenties septuagiesquinquies centena millia aureorum. Græci sex millia septingentas & quinquaginta myriadas aureorum dicerent. Priscum autem eum morem numerandi fuisse ex Plinio apparet libro duodecimo, ubi de Arabia felici loquens, Minima, inquit, computatione millies centena millia sestertiûm annis omnibus India & Seres, Peninsulaq; illa imperio nostro adimunt. non dicit centies millies, mille sestertium, ut nunc uulgo loquimur, sed millies

Caius princeps inaudita prodigẽtia infamis.

Memorabilis opum immẽsarum profligator.

Vicies & septies millies sestertium.

Priscus mos numerandi.

centena, quod idem est. Sic alibi in secundo: Pars nostra terrarum de qua memoro, ambiente (ut dictum est) oceano uelut innatans, longißimè ab ortu & ab occasu patet, hoc est ab India ad Herculis columnas Gadibus sacratas octuagiesquinquies centena septuagintaocto millia paßuũ, sicut Artemidoro placet autori. Hoc apud Martianum Capellam totidem uerbis legitur, Longitudo ab ortu ad occasum, hoc est ab ipsius Indiæ extremitate, usq; ad Herculi columnas sacratas, octuagies quinquies cẽtena septuaginta octo millia sunt, sicut etiam Artemidorus autor asseruit. Rursus idem Plinius lib. eodem, Vniuersum autem hunc circuitum Eratosthenes in omnium quidem literarum subtilitate, & in hac utiq; præter cæteros solers, quem à cunctis probari uideo, ducẽtorum quinquagintaduorũ milliũ prodidit, quæ mensura Romana computatione efficit trecenties quindecies centena millia passuum. Hæc uerba cũ sic legerentur apud Vitruuium libro primo, nuper Iocundus architectus uir religioni initiatus, omnis antiquitatis peritißimus, tamen more hodierno referenda censuit, in ijs exemplaribus Vitruuij, quæ egregiè alioquin & solerter emendata imprimẽda curauit. Sic enim in his legitur, Quæ ducenta quinquagintaduo millia stadiorũ fiunt passus semel & tricies millies mılle & quingẽties mille. Huius autem octaua pars, quam uentus tenere uidetur, est ter millies mille & noningenties triciesseptiesmille, & passus quingenti. qui modus loquendi antiquitatem non resipit: quare sic locum potius lego (ex librorum prius impressorum obseruatione, licet corruptus ille locus atque etiam mutilatus in eis sit) quæ fiunt passus trecenties & quindecies centena millia. Huius autem octaua pars quam uentus tenere uidetur, est triciesnouies centena trigintaseptem millia

Iocundus architectus.

Locus Vitruuij restitutus.

millia, & quingenti passus. Hac lectione & uetusta formula restituitur, & numerus ad passum conuenit. Apocalypseos cap. I X. Et soluti sunt quatuor angeli qui parati erant in horam & diem & mensem & annum, ut occiderent tertiam partem hominum: & numerus equestris exercitus uicies millies dena millia. δύο μυριάδες μυριάδων, sic Latine & prisco more uerti debuit, Bis millies centena millia. Hæc enim uerba, millies centena millia, myriadum myriada significant: ultra quem numerum Græci uocabulum non habēt. Nostrates id centū milliones appellāt, cū millionē dicamus mullenariū numerū in sese multiplicatū. Ergo bis millies centena millia, duas myriadas myriadū significant: & ter millies, tres myriadas, & deinceps usq; ad decies millies centena millia, hoc est denas myriadum myriadas, quod uno uerbo nostrates abaci studiosi Milliartum appellant, quasi millionum millionem. Romani igitur per centenarios mullenariorum numerant, nō per mullenarios millenariorum, ut Græci per chiliadas chiliadum aut myriadum, quia apud priscos Romanos nullus erat numerus maior centies millenario. Verùm apud Plinium libro eodem, ubi legitur in codicibus post Hermolai emendationes impreßis, tricies quater quinquaginta millia, & quinquagies bis quindecim millia passuum, centena uerbum subaudiēdum est, ut rectè admonuit Hermolaus: quomodo & paulò pòst, Quæ mensura uniuersa ab eo mari efficit octuagies quinquies septuaginta octo millia. Superius enim centena additum est à Plinio, quod hic non legitur, sed subintelligendum relinquitur. Hoc autem liquere potest ex Martiano, apud quem omnia ijsdem uerbis ut apud Plinium leguntur. Nam cum apud Plinium ita legatur in manu scriptis & in impreßis ante Hermolaum, A

Apocalyp. locus.

Millies centena millia.

Numerandi ratio apud Latinos Græcosq;

Cētena uerbū in numeris antiquis sæpe supplendum.

Gange amne, ostioq; eius quo se in eorum oceanum effundit per Indiam Parthienenq; ad Myriãdrum urbem Syriæ in Issico sinu positam L I I. M. X V. *passuum decem & nouem: apud Martianum eadem uerba legũtur, nisi quòd numerus ita effertur, quinquagies bis quindecim millia.* Ex quo autore Hermolaus Plinium eo capite emendauit. Quapropter cõiectura ex hoc loco fieri potest ad ea quæ nos ipsi in Plinio mutauimus, ut millies sestertiũ, & quingenties, & huiusmodi alia aduerbialiter prolata, quæ confusa sunt in exemplaribus propter notarum compendia. Simile est illud quod statim sequitur apud Plinium, Latitudo autem terræ à Meridiano situ ad Septentrionem dimidio ferè minor colligitur L I I I I. *mil.* L X I I. *Sic enim in manu scriptis & olim impreßis legitur, cum Martianus dicat quinquagies quater cẽtena sexagintaduo millia, quẽ à Plinio hæc & alia superiora transcripsisse non dubito.* Centena autem uerbum in his numeris subintelligendum relinqui, planum fit ex eodem Martiano, qui de Europæ longitudine loquens, ita inquit, Europæ solius mensura octogies bis X C I I I I. *Plin. lib.* I I I I. Longitudinẽ Europæ Artemidorus atque Isidorus à Tanai ad Gades L X X X I I. X I I I I. *prodiderũt. Sic enim in antiquis legitur, licet in impreßis* L X X X I I I I. *millia legatur.* Apud Martianum octogies bis centena nonagintaquatuor millia intelligo. Apud Plinium sic, Octogies bis centena. X I I I I. *mil. passuum.* & sic plerũq; & Plinius & Martianus locuti sunt, & ante eos Cicero. quod eò ualet quod suprà diximus de compendio loquendi per aduerbia antiquis usitato, ut centies sestertium pro centies centena millia sestertiũm omnino intelligi debeat: ut fortasse illi numeri lib. X X X I I I. Plinij de ærario Romano rectè restituti

uidean

uideantur à nobis suprà libro secundo. Macrobius in primo de Somnio Scipionis numerandi compendium refugiens, ita inquit, Duplicatis igitur illis quadragiesoctics centenis millibus, erit integra diametros cœlestis circuli nonagiessexies centena millia stadiorum, & inuenta diametros facilè mensuram nobis ipsius quoque ambitus prodit. Hanc enim sumam quæ diametrũ fecit, debes ter multiplicare adiecta parte septima: & ita inuenies totius circuli per quem sol currit, ambitum, stadiorum habere trecenties centena millia, & insuper centũ septuaginta millia. Sed ut ad rem redeam, supradictas opes Tyberius Augustus princeps non modò deparcus & sordidus, sed etiã rapax, annis tribus & uiginti confiscauit: Caius autem successor intra annum primum imperij exhausit cum annuis uectigalibus & tributis imperij. Quapropter idem autor de Nerone ita inquit, Diuitiarum & pecuniæ fructum non alium putabat, quàm profusionem: sordidos ac deparcos esse, quibus ratio impensarum cõstaret: prælautos, uereq; magnificos, qui abuterentur ac perderent. Laudabat mirabaturq; auunculum Caium nullo magis nomine, quàm quòd ingentes à Tyberio relictas opes in breui spatio prodegisset. Quare nec largiendi nec absumẽdi modum tenuit. In Tiridatem (quod uix credibile uideatur) octingenta nummûm millia diurna erogauit, abeuntiq; super sestertium millies contulit. nullam uestem bis induit. Quadringenis in punctum sestertijs aleam lusit. nunquã carrucis minus mille fecisse iter traditur, soleis mularũ argenteis. Hactenus Tranquillus. Tiridates Rex erat Armeniæ, Vologesis Parthorũ Regis frater, in qua regione quũ Corbulo præfectus res prosperè Neronis auspicijs gessisset, Tiridates rebus aduersis perterritus, ad colloquiũ cũ

Nero æmulus Caij auunculi sui.

Tiridates.

Corbulone uenit. In quo colloquio Tiridates (ut inquit Tacitus lib. xv.) de nobilitate generis multum præfatus, cætera temperanter adiungit, Iturum quippe Romam, laturumq; nouum Cæsari decus non aduersis Parthorum rebus supplicem Arsacidem. Tum placuit Tiridatem ponere apud effigiem Cæsaris insigne regiũ, nec nisi manu Neronis resumere: & colloquium osculo finitũ. Dein paucis interiectis diebus magna utrinq; specie inde Eques cõpositus per turmas, & insignibus patrijs, hinc agmina legionum stetere fulgentibus aquilis. in medio tribunal sedẽ curulem, & sedis effigiem Neronis sustinebat. Ad quam progressus Tiridates, cæsis ex more uictimis, sublatum capiti diadema, imagini subiecit. Postero die spatium orauit quo tantum itineris aditurus, fratres antè matremq; uiseret. obsidem interea filiam tradit, literasq; supplices ad Neronem. Hæc causa fuit cur Tiridates Romam ueniret: cuius aduentum ut honorificentißimum sibi Nero omnibus uotis concupierat. In huius aduentum Nero Pompeij theatrũ operuit auro: de quo Plinius lib. xxxiii. Nero Pompeij theatrum operuit auro in unum diẽ quo Tiridati Regi Armeniæ ostenderet. Idẽ lib. xxx. de magia loquens, quam ob id inanem artem esse contẽdit, quòd eã Nero scire maximè concupiuit, nec potuit, cum nec ingeniũ nec facultates deessent: Magus, inquit, ad eũ Tiridates uenerat, Armeniacum de sese triumphum afferens, & ideo prouincijs grauis, nauigare noluerat, quoniã expuere in maria, alijsq; mortaliũ neceßitatibus uiolare naturã eã fas nõ putant. Magos secũ adduxerat. Magicis etiam cœnis eum initiauerat: nõ tamẽ cũ regnũ ei daret, hanc ab eo accipere artem ualuit. Tranquillus alibi de eodem ita inquit, Non immeritò inter spectacula ab eo edita & Tiridatis

Tiridatis aduentus Romã.

Nero magiæ studiosus.

ridatis in urbem introitum retulerim: quem Armeniæ Regem magnis pollicitationibus solicitatum, cum destinato per edictum die ostensurus populo propter nubilum distulisset, produxit quo opportunissimè potuit, dispositis circa fori templa armatis cohortibus, curuli residens apud rostra triumphantis habitu, inter signa militaria atq; uexilla: & primo per deuexum pulpitum subeuntem admisit ad genua, alleuatumq́; dextra exosculatus est: dein precãti, tiara deducta, diadema imposuit, uerba supplicis interpretata prætorio uiro multitudini pronunciante. Perductum inde in theatrum, ac rursus supplicantem, iuxta se latere dextro collocauit. Ergo Tiridati Nero octingẽta sestertia diurna erogauit, quæ perinde æstimo ac si uicena millia aureorum nostrorum diceres. Diurna autem nescio an quandiu Romæ fuit intelligam, an ex quo intra fines Romani imperij esse cœpit. Discedenti autẽ amplius uicies quinquies centenis millibus dono dedit. Quadringenis in punctum sestertijs aleam lusit, id est, denis aureorũ nostrorum millibus in singula puncta, non in singulos casus aleæ. Huiusmodi ludus ab eodem Tranquillo in Augusto describitur, Inter cœnam lusimus geronticôs & heri & hodie. Talis enim iactatis, ut quisq; Canem aut Senionem miserat, in singulos talos singulos denarios in mediũ conferebat, quos tollebat uniuersos qui Venerem ieceerat, Hac ratione fit ut immensus ille ludus Neronianus fuerit. De domo autẽ aurea si quis locum apud Tranquillũ legerit, quicquid nostro æuo exædificatũ est, despicabile existimabit, adeo ut Gallonïense prætorium Cardinalis Ambasiani, quod iam in prouerbium uenit ob sumptum superuacaneum, gurgustium præ illa domo Neronis uideri posit: quam tamen ipsam Plinius à Marci Scauri theatro

Quadringenis in pũctũ sester tijs aleã lusit.

Domus aurea Neronis.

operis magnificentia uictam fuisse contendit: ne miremur nullies sestertium absumptũ in Marci Scauri uillæ incendio, uel bis millies fortasse, quod antea explicuimus. Quanti autem domus aurea constiterit, ex eo conijciendum relinquitur, quod idem Traquillus de Othone scripsit, Diplomatibus primisq́; epistolis suis Neronis cognomẽ adiecit. Certè & imagines statuasq́; eius reponi passus est: nec quicquã prius pro potestate subscripsit, quàm quingenties sestertium ad peragendam auream domũ. Si igitur Otho quingenties sestertium, id est, duodecies centena & quinquaginta milla aureorum nostrorum attribuit ad peragendam domum auream, quanti opus ipsum antea factum æstimamus? Nam nihil defuisse operi ex eo apparet, quod idem in Nerone inquit, Eiusmodi domum cum absolutã dedicaret, hactenus cõprobauit, ut diceret quasi hominem tandem habitare cœpisse. Quingenties igitur sestertium subscripsisse Othonem intelligimus ad appendicem quandam domus faciendam, uel operis expolitionem. Plinius lib. XXXIII. Nero Pompeij theatrum operuit auro in unum diem quo Tiridati regi Armeniæ ostenderet, & quota pars ea apparatus fuit aureæ domus ambientis urbem? Tacitus lib. XVII. de Galba loquens, Bis & uicies millies sestertiũ donationibus Nero effuderat, appellari singulos iussit, decuma parte liberalitatis apud quẽq; eorum relicta. At illis uix decumæ super portiones erant. Exactioni triginta Equites Ro. præpositi. Igitur si Nero quatuordecim annis quibus in imperio fuit, bis & uicies millies sestertium donationibus effudit, id est, quingenties & quinquagies centena millia aureorum nostrorum, & auream domum extruxit, cum interim in omni parte uitæ prodigos omneis superasset: quid existimabimus de opulentia

Quanti constiterit.

Bis et uicies sestertium Neronis prodiga liberalitate effusum.

lentia imperij? De eo Plin. lib. XII. ita inquit, Periti rerũ astruxerunt non ferre thuris tantũ annuo fœtu Arabiam, quãtum Nero princeps nouißimo pompæ suæ die concremauit. ubi Poppeæ legendũ puto: de cuius morte Tacitus lib. XVI. Post finem ludicri Poppea mortem obijt fortuita mariti iracũdia, à quo grauida ictu calcis afflicta est. Corpus nõ igni abolitum, ut Romanus mos, sed regum externorum consuetudine differtum, odoribus conditur, tumuloq; Iuliorum infertur. ductæ tamen publicæ exequiæ. De hac Poppea Plin. lib. XXXIII. ita inquit, Vasa coquinaria ex argento Caluus orator fieri queritur, ac nos carrucas ex argento cælare inuenimus. Nostra quoque ætate Poppea cõiunx Neronis principis delicatioribus iumẽtis suis soleas ex auro quoque induere solebat. Idem lib. XI. Poppea certè Domitij Neronis coniunx asinas quingentas fœtas per omnia secum trahens, balnearũ etiam solio totum corpus illo lacte macerabat, extendi quoq; cutem credens. Eusebius in chronicis, & Orosius septimo hist. autores sunt Neronem Senatum Rom. coëgisse ad conferendum sibi annuum centies sestertium ad tolerãdas expẽsas imperatorias, hoc est ære nostro ducena quinquagena millia aureorũ, id quod post mortẽ Senecæ factũ fuit, cum iam deterior fieri non posset Nero, & ad summum nequitiæ & improbitatis peruenisset. Post Neronem Vitellius princeps successit: de quo ita scribit Tranquillus: Sed uel præcipuè luxuriæ sæuitiæq; deditus, epulas trifariam semper, interdum quadrifariam dispertiebat, in ientacula, & prãdia, & cœnas, comessationesq;, facilè omnibus sufficiens uomitandi consuetudine. Indicebat autem aliud alij eadẽ die: nec cuiquam minus singuli apparatus quadringenis millibus constiterunt. Famosißima super cæteras

Poppeæ cædes.

Poppeæ lux.

Collatio Senatus exacta à Nerone.

Vitellius.

Cœna Vitelliana. teras fuit cœna ei data aduentitia à fratre, in qua duo millia lectißimorũ piscium, septem auium apposita tradũtur. Hanc quoq; exuperauit ipse dedicatione patinæ, quã ob immẽsam magnitudinem clypeum Mineruæ, id est, ægida poliuchi dictitabat. In hac Scarorum iocinora, Phasianorum & pauonũ cerebella, linguas Phœnicopterûm, Murænarum lactes à Carpathia usq;, fretoq; Hispaniæ petitarum cõmiscuit. Hactenus Tranquillus. Equidẽ nihil maius dici aut excogitari in luxuria posse uideo, nisi margaritarum liquefactarũ haustus. Iamprimum pauones uidimus Varronis tẽpore quinquagenis denarijs uenaleis, id est, quinis aureis nostris, quorũ cerebellis patina illa constabat, ut iocinoribus Scarorum, de quibus Plin. lib. ix. ita

Scarus piscis. inquit: Nunc Scaro datur principatus, qui solus piscium dicitur ruminare, herbisq; uesci, non alijs piscibus, mari Carpathio maxime frequens. proxima est his mensa generis duntaxat mustellarum. & paulò pòst, Ex reliqua nobilitate & gratia maxima est & copia Mullis, sicut magnitudo modica. Ex his uerbis apparet Scarũ primæ autoritatis fuisse apud ganeosos homines: qui quanti uendi potuerit, cõijcere licet ex precio Mulli qui Claudio principe septẽ uel octo millibus nummûm emptus fuit ab Asinio, ut alibi dictum est. De Phœnicoptero idem Pli. lib. x. Phœnicopteri linguam præcipui saporis esse Apitius docuit, nepotum omnium altißimus gurges. Idem libro tricesimoquinto: Atq; ut luxu quoq; autoritas contingat figlinis,

Tripatinum. tripatinum, inquit Fenestella, appellabatur summa cœnarum lautitia. una erat murænarum, altera luporum, tertia myxonis piscis, inclinatis iam scilicet moribus. Nã

Patina æsopi. Plin. libr. 35. cap. 12. nos cum unam Aesopi tragœdiarum histrionis in natura auium diceremus sestertijs sexcentis stetisse, non dubito indignatos

indignatos legentes. At Hercules Vitellius in principatu suo c c. sestertijs condidit patinam, cui faciendæ fornax in campis ædificata erat, quoniam eò peruenit luxuria, ut etiam fictilia pluris cōstent quàm Murrina. Propter hanc Mutianus altero consulatu suo in cōquestione exprobrauit pontinarum paludes Vitellio, memoria nō illa fœdiore, cuius ueneno Afprenati reo Caßius Seuerus accusator obijciebat interijsse centum triginta conuiuas. Si hæc uerba uerè leguntur, patina illa fictilis ducentis sestertijs, id est, non minoris quàm quinq; millibus aureorum nostrorū constitit, propter quod Plinius dixit pluris fictilia constare quàm Murrina, quorum precia Plinius magna ponit lib. x x x v i i. Sed quonam modo fieri potuerit, ut patina fictilis tanti constiterit, inire rationem nequeo, nec ipse Plinius hoc significare mihi uidetur, cū prius dixerit Aesopi patinam sexcētis sestertijs stetisse. Patinam enim pro ferculo posuisse notū est ex loco libri decimi, qui à nobis diligenter (ut spero) explicatus est de centum auiculis humano sermone canoris, senis millibus emptis. Sed rursus si Plinius de ferculo intellexit, quonam pacto Plinius non ineptus erit, qui post sexcenta sestertia, ducenta sestertia dixit? cum maius aliquid omnino et mirabilius dicere uellet, ut planè quis ex uerbis eius intelligere potest. Cū hic me scrupulus anxium olim habuisset, libros antiquos adij, in quibus decem talentis pro ducentis sestertijs legitur, quod nec ipsum placuit, utpote quod sextam tantū partē ad ducenta sestertia adderet: & alioqui nunquam Plinius & antiqui de rebus Romanis per talenta locuti sunt, licet in antiquis quibusdam codicibus Plinij mendosè sæpe legatur hoc uerbum in mentione rerum Latinarum. Quare ex uetustißimo exemplari decies sestertium lego, quod addit

Patina Vitellij.

Plin. locus memorabilib' mẽdis expurgat'. *addit quadringenta sestertia ad patinam Aesopi, id est, aureorum decem millia. Condidit autem pro commentus est & autor fuit, intelligo. Quod autem sequitur, sic lego: Propter hanc Mutianus altero consulatu suo in concione exprobrauit patinarum paludes Vitellij memoriae, non illa foediore, cuius ueneno Afrenati reo Caßius Seuerus &c. hoc sensu, ut non sit foedior illa patina in qua uenenum datum est tot conuiuis. Patinarum autem paludes figuratè dictum est allusione Pontinae paludis, cum patina ipsa etiam fictilis esset & lutea: de qua Plinius lib. III. A' Circeis palus Pontina est, quem locum XXIII. urbium fuisse Mutianus tert. consul prodidit. Is est autem Mutianus cuius mentio crebra est apud Tacitum, qui Vespasianum ad capessendum imperium hortatus est: quem intelligimus ex uerbis Plinij Vitellio supplicio affecto, pro concione aliquando conuitijs incesßisse tempora Vitellij ob luxum perditißimum: uel aliàs conquerendo exprobrasse patinae foeditatem, si conquestione legatur.* Vitellianus luxus. *Tacitus de luxu Vitellij loquens lib. XVII. Ipse abunde ratus si praesentibus frueretur, nec in longius consultans,* Nouiesmillies sestertium. *nouies millies sestertium paucißimis mensibus interuertisse creditur. Hanc ego summam non minorem ducenties uicies quinquies centenis millibus esse dico. Octauo autẽ mense imperij sui exercitus ab eo desciscere coeperunt. Paucos igitur menses Tacitus octo mẽses appellauit. Hic facere non potui quin maioris etiam luxuriae exempli Vitelliana patina reminiscerer, tametsi non quaererẽ. id erit ex Tranquillo in Nerone deterrimorum omnium princi*Inauditus luxus, & fidem excedens. *pum facinorosißimo. quo loco enim de luxu eius epulari loquitur, Indicebat, inquit, & familiaribus coenas, quarũ uni mellita quadragies sestertium constiterunt. Ego mellitorum*

litorum appellatione mellita dulciora fercula intelligo, quæ ultimis mensis apponuntur, ut hodie saccharati missus epularum à pistore dulciario, & omnia quæ bellariorum nomine continentur, & saccharei operis strues in adijcialibus cœnis atq; nuptialibus, quæ in lancibus argenteis ad ostentationem traducuntur, magis ut delibētur interdum, quàm ut esitentur. Hæc si centenis millibus aureorum nostrorum æstimantur, quanti cœna ipsa æstimari poterit? Huic dicto fidē arroget an deroget id quod sequitur, nescio. Seneca libro de Cōsolatione ad Albinā matrem suam ita inquit de Caligula loquens, C. Cæsar Augustus, quem mihi uidetur rerum natura edidisse ut ostenderet quid summa uitia in summa fortuna possent, cēties sestertio cœnauit uno die, & in hoc omnium adiutus ingenio, uix tamen inuenit quo modo trium prouinciarum tributum una cœna fieret. Quibus uerbis apparet centies sestertium immensam esse pecuniam, & quæ de Cleopatræ unione diximus ex Plinio, non uanitate commentitia à nobis aucta, sed modicè æstimatum eius precium. id quod in omnia penè in his libris prodita ualet. Maiora sunt ista omnia nostræ ætatis captu. Sed de Vitellij helluatione ita inquit Iosepus libro v. de bello Iudaico: Octo mēses ac dies quinq; potitus imperio, iugulatur in media urbe: quem si uiuere diutius contigisset, eius luxuriæ satis esse imperium non potuisset. Vitellio successit Vespasianus Augustus, qui omissa sub Galba uectigalia reuocauit: noua & grauia addidit: tributa etiā auxit, & prouincijs nōnullis duplicauit: quare cum nonnulli auarissimum esse tradiderūt. sunt contrà qui opinentur (inquit Tranquillus) ad manubias & rapinas necessitate cōpulsum summa ærarij fisciq; inopia, de qua testificatus sit initio statim

princip

Mellita.

Caligulæ cœna.

Vespasian' tributis & uectigalib' grauis.

principatus, professus quadringenties millies opus esse, ut Respub. stare posset. quod uerisimilius uidetur, quãdo malè partis optimè usus est, in omne genus hominum liberalissimus: quippe qui expleuerit censum senatoriũ, & Consulares inopes quingenis sestertiûm millibus annuis sustẽtauerit, ingenia & artes uel maxime fouerit, primusq; è fisco Latinis Græcisq; rhetoribus annua centena constituerit. Cæterũ quadringẽties millies maiorem summã esse uideo, quàm ut Vespasianus sperauerit quantauis parsimonia aut tributorum exactione colligi posse, ne inueniri quidem fortasse, si & publicæ & priuatorum pecuniæ in unum locum conferantur. quare pro quadringẽties, quadragies legendum esse uidetur, et sic quidem maxima erit summa earum quas adhuc diximus, id est millies centena millia aureorum coronatorum. Vltra enim hanc summam ne ludicra quidem uota hominum procedere solent, etiam si immensum quid, maiusq; omni auri conceptaculo exoptare contendant. Sed fortasse credibile hoc faciunt ea quæ in secundo scripsimus. Hæc ferè sunt ex quibus Romanorũ opes cõijcere magis quàm cognoscere possimus. Reliqua enim monumenta per autores sparsa, huiusmodi sunt, ut ex ijs certum nullum argumentũ ad constitutionẽ huius rei colligere possemus; ut quod Plin. lib. uno & uicesimo de gente quadam Pontica dicit: Gens, inquit, ea cum cerã in tributa Romanis præstet, mel quoniã exitiale est, nõ uendit. His dictum unum Plinij addemus, quod suprà in transcursu citauimus, ne id præterijsse uitio mihi uertatur. Is enim autor libro XII. de felicitate Arabiæ loquens, ita inquit: Verum Arabiæ etiam nunc felicius mare est. Ex illo nanq; margaritas mittit: minimaq; cõputatione millies centena millia sestertiûm annis omnibus India & Seres

Notandæ liberalitates Vespasiani.

Quadragies millies sestertiûm.

Memorabilis locus Plinij.

& Seres peninsulaq; illa imperio nostro adimunt. tanti nobis deliciæ & fœminæ constant. Libro autem sexto de cursu annuo & nauigatione in Indiam loquẽs, ita inquit: Nec pigebit totum cursum ab Aegypto exponere, nunc primũ certa notitia patescente: digna res, nullo anno minus hic quingentesimis imperij nostri exhauriente India, & merces remittente quæ apud nos centuplicato uenẽat. Ex horum locorum collatione dicere possemus millies sestertium Pliniũ quingentesimam imperij Romani taxauisse, non reditus publici, sed uniuersarũ opum publicarum priuatarumq́;, quasi in Indiam quotannis quingẽtesima pars pecuniæ trãsportaretur ex ijs prouincijs quæ Romanæ ditioni subsunt. Ego autẽ hunc locũ corruptum esse puto. nam in uetustissimo exemplari, nõ quingentesimis, sed D L. legimus. & alioquin particula hic, omnino hoc loco absurde sita est. quare sic Pliniũ scripsisse puto: nullo anno minus H S. quingenties imperij nostri exhauriente India. licet libro duodecimo Plinius millies sestertium dixerit, geminata summa. Alioquin quonam modo Plinius inire rationem potuisset quingentesimæ imperij Ro. non uideo, ne si breuiarium quidẽ cẽsuale omnium prouinciarum uidisset. Hactenus de Romanis opibus. Redeamus ad Persicas. Diximus suprà quanta essent tributa Persarũ auri argentiq́;, Darij Histaspis tempore, præter cæteras obuentiones thuris & aromatum. Præfecturas autẽ Parthorum (sic enim postea Persæ appellati sunt) Plinius decẽ et octo esse dixit, his uerbis libr. V I. Regna Parthorũ duodeuiginti sunt omnia. ita enim diuidunt prouincias circa duo (ut diximus) maria, Rubrum à meridie, Hyrcanum à septentrione. Ex ijs undecim quæ superiora dicuntur, incipiunt à confinio Armeniæ Caspijsq; littoribus, pertinẽt

Plinij locus.

Persarũ opes.

D ad

ad Scythas, cum quibus ex æquo degunt. Reliqua septem regna inferiora appellantur. Sed Plinius de tempore suo loquitur. Herodotus autem lib. II. præfecturas uiginti posuit in regno Persarum, ut diximus: in quibus regnũ Lydium ut præcipuum ponit. Ab eo tempore ad Darium ultimum Persarum regem multi reges fuerunt. Qua temporis intercapedine Persarum regnũ magnis opibus auctum est. Primus ille Darius qui à septem Persis primoribus, obtrũcatis Magis, creatus est, omnium hominum pulcherrimus fuit, excepta brachiorum & cubitorum longitudine, qua dehonestabatur, usq; ad genua protentorum, ob quæ Macrochir, id est, Longimanus appellatus est, ut autor est Strabo lib. XV. & is fuit qui tributorũ formulas instituit. τὸν δὲ διατάξαντα (inquit ille) τοὺς φόρους Δαρεῖον εἶναι τὸν μακρόχειρα καὶ κάλλιστον ἀνθρώπων, πλὴν τοῦ μήκους τῶν βραχιόνων καὶ τῶν πηχέων. ἅπτεσθαι γὰρ καὶ τῶν γονάτων. Huius ergo Darij tempore uiginti erant præfecturæ stipendiariæ præter immunes & munerarias, ab Hellesponto ad Oriẽtem tendentes inter duo maria. Ab Hellesponto autem & Aegæo mari mãsiones, qui stathmi Græce dicuntur, certis spatijs ad Susa regiam Persidis miro ordine dispositas fuisse dicit. ἔχει γὰρ ἀμφὶ τῇ ὁδῷ ταύτῃ ὧδε. σταθμοί τε πανταχῇ εἰσι βασιλήιοι, καὶ καταλύσιες κάλλισται. διὰ οἰκεομένης τε ἡ ὁδὸς ἅπασα καὶ ἀσφαλέος. Sic autem, inquit, res se habet. circa uiam illam mãsiones ubiq; sunt regiæ, & diuersoria elegantissima. Omnis autem uia per habitatam regionem tutamq; ducit. Deinde Herodotus rem singillatim persequens, mãsiones per Lydiam & Phrygiam uiginti numero ponit. Excipit autem à Phrygia, inquit, Halys fluuius, in quo portæ sunt quas omnino trãsire necesse est. tandẽ mansionibus omnibus enarratis usq; ad Susa, ubi erat regia, ὅτι (inquit) οἱ πάντες σταθμοί εἰσι ἕνδεκα

Macrochir Darius Longimanus.

καὶ ἑκατόν. καταγωγαὶ μὲν νῦν σταθμῶν τοσαῦταί εἰσι ἐκ Σαρδίων ἐς Σοῦσα ἀναβαίνοντι. *Omnes autem hæ mãsiones numero sunt centum undecim, tot sunt mansionum diuersoria à Sardibus Susa tendenti. Quòd si rectè dimensa uia est regia parasangis, & parasanga tricena stadia ualet, ut certè ualet: à Sardibus ad regiã quæ Memnonia dicitur, stadia sunt tredecim millia & quingẽta, & parasangæ quadringentæ quinquaginta. Centena igitur & quinquagena stadia quotidie peragranti uiatori, consumuntur dies solidi nonaginta.* πεντήκοντα δὲ καὶ ἑκατὸν στάδια ἐπ᾽ ἡμέρῃ ἑκάστῃ διεξιοῦσι, ἀναισιμοῦνται ἡμέραι ἀπαρτὶ ἐνενήκοντα. *Hic fuit status Persici regni sub Dario Macrochire: quibus si addantur quæ ab Aristotele aut alio autore in lib. de mũdo dicta sunt, hæc erunt credibilia. Hoc regnũ ab Alexandro euersum est deuicto Dario, et in plures Alexãdri successores diuisum: quoad Parthi denuo instaurauerũt cũ Romanis sæpe belligerãtes. Maximas autẽ opes sub Dario ultimo fuisse ex Quinto Curtio & Strabone docebimus. Iãprimum Curtius lib. III. de gaza Damasci loquẽs Alexãdro prodita à præfecto qui eã eduxerat fugæ colore quæsito, Iacebant (inquit) totis cãpis opes regiæ, illa pecunia stipẽdio ingẽti militũ præparata. Ille cultus tot nobilium uirorum, tot illustrium fœminarum, aurea uasa, aurei fræni, tabernacula regali magnificẽtia ornata, uehiculaque quoq; à suis destituta, ingẽtis opulẽtiæ plena. facies etiam prædãtibus tristis, si qua res auaritiã moraretur, quippe tot annorũ incredibili & fidem excedẽte fortuna cumulata. & paulo inferius, Summa pecuniæ signatæ fuit talentûm duo millia & sexcẽta. facilè argẽti põdus quingẽta æquabat. Sic enim in mẽbranaceo legimus. Idem lib. quinto de Susis loquens Alexãdro citra oppugnationẽ traditis. Hic*

Via regia Persarum.

Parasanga.

Euersum regnũ Persarũ.

Dari' ultimus

D 2 Abulites

Abulites cum donis regalis opulẽtiæ occurrerit. Dromades cameli inter dona erant uelocitatis eximiæ, x i i. elephanti à Dario ex India acciti, non iam terror (ut sperauerant) Macedonum, sed auxilium, opes uicti ad uictorẽ transferente fortuna. Vt uerò urbẽ intrauit, incredibilem ex thesauris summam pecuniæ egeßit. quinquaginta millia talentûm argenti non signati forma, sed rudi põdere. multi reges tantas opes longa ætate cumulauerant liberis posterisq́; , quas una hora in externi regis manus intulit. In codicibus impreßis millia uerbum deest, errore librariorũ. Hæc talẽta aut Babylonia fuerunt, aut Attica. quare hæc summa minima computatione trecẽties centena millia aureorum nostrorum ualuit. Antea autem idem autor dixerat eodem libro: Alexandro traditur Arbela, regia supellectili Darijq́; gaza repleta. quatuor millia talentûm fuere. præterea preciosæ uestes, totius (ut suprà dictum est) exercitus opibus in illam sedem congestis. hac summa fit acceßio quater & uicies centenûm millium aureorum, præter gazam Damasci. Susa (ut autor est Stephanus) regia est Persarũ, quam Memnon cõdidisse dicitur: quare Strabo regiam Memnoniam appellauit. ab hac, Susiana dicta est regio Persidis citerior. Ab ea urbe Alexander Darium cedentem sequens, Persepolin ueluti ad regni penetralia raptim contendit. cui præstò fuerunt quatuor Græcorum millia mutilis corporibus, quos Persæ quondam bello captos uarijs suppliciorum generibus affecerant. Quare Alexander impetum cepit urbis eius excidendæ, quæ antiqua regia erat Persarũ, olim à Cyro condita, qui & Persarum ipse regnum condiderat. ab ea enim sede profectos aliquando Persarũ reges Græciæ bellum impiũ & Europæ intulisse. Quare Persepoleos excidio parentandũ maioribus esse

Thesauri Susiani.

Susa, regia Memnonia.

Persepolis.

ribus esse cēsuit, quos Persæ uarijs cladibus traiecto Hellesponto & pontibus etiam iuncto lacessiuerāt. In ea igitur urbe quantas opes Alexander ceperit, uerbis ipsius Curtij, autoris tersi atq; elegantis, referemus. Multas urbes (inquit) refertas opulentia regia, partim expugnauerat, partim in fidem acceperat: sed urbis huius diuitiæ uicere præterita. In hanc totius Persidis opes congesserant Barbari. aurum argentumq; cumulatum erat. uestis ingens modus. supellex non ad usum modò, sed ad ostentationem luxus comparata. & paulò infrà: Ingens pecuniæ captiuæ modus traditur, propè ut fidem excedat. Cæterùm aut de alijs quoq; dubitamus, aut credimus in huius urbis gaza fuisse cētum & x x. millia talenta. ad quæ uehenda (nanque ad usus belli secum portare decreuerat) iumēta & camelos à Susis & Babylone contrahi iußit. sic in uulgatis libris legitur. uerùm obseruata uetusta lectione, non centum & uiginti millia talenta lego, refragante loquendi consuetudine doctorum, sed centum millia & uiginti talenta. Hæc summa quanti æstimari nomismate nostro posſit, ex præcedenti apparet. Quanta autem fuerit gaza Babylonica, Curtius non addidit, licet Alexandrum recognouisse dicat. Strabo autem libro decimoquinto Alexandrum ait angustias Persidis & Vxiorum, qui Persis conterminì sunt, & Persicas deniq; ipsas portas superasse ui bellica, penetrare festinantē ad caput ipsum regni & gazophylacia Persarum, quæ tot seculis congesta ac recondita fuerant. ἃ καὶ αὐτὰ βίᾳ διῆλθεν ἀλέξανδρος κατὰ τὰς περσικὰς πύλας καὶ κατ᾽ ἄλλους τόπους διεξιὼν τὴν χώραν, καὶ καθεπιδῖσαι σπεύδων τὰ κυριώτατα μέρη καὶ γαζοφυλάκια ἃ τοσούτοις χρόνοις ἐξεπεπλήρωτο. Et paulo inferius de Cyro loquens, Omnes autem Persidis pecunias Susa exportandas

curauit, quæ thesauris ipsa & supellectili plena erant. nec ideo tamen illic regiam animo destinabat, sed apud Babylonem, quam constituerat etiam supellectili & instrumento regio adornare. etenim illic quoq; thesauri cōditi erāt. πάντα δὲ τὰ ἐν πέρσαις χρήματα ἐξεσκευάσατο εἰς τὰ σοῦσα, καὶ ταῦτα θησαυρῶν καὶ κατασκευῆς μεστὰ. οὐδὲ τοῦθ' ὑπεῖτο βασιλείαν, ἀλλὰ τὴν βαβυλῶνα. καὶ διενοεῖτο ταύτην προσκατασκευάζειν, κἀνταῦθα δ' ἔκειντο θησαυροί. *Fama est (inquit) præter eas pecunias quæ Babylone, & eas quæ in castris erant, quæ indesumptæ non fuerant, ipsa per se quæ Susis & in Perside erant, quadraginta millia talentûm numerata & recognita fuisse.* φασὶ δὲ χωρὶς τῶν ἐν βαβυλῶνι, καὶ τῶν ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῶν περὶ ταῦτα μὴ ληφθέντων, αὐτὰ τὰ ἐν σούσοις καὶ τὰ ἐν πέρσαις τέσσαρας μυριάδας ταλάντων ἐξεταθῆναι. τινὲς δὲ καὶ πέντε λέγουσι. *Hoc non conuenit cum eo quod Curtius scripsit, quia Susis & Persepoli cētum & quinquaginta millia Curtius inuenta dixit. Plutarchus* LX. *millia talentûm argenti inuenta dixit in regia gaza Susis, & quinquaginta millia talētûm purpuræ hermionicæ. Sed uideamus quid ultra dicat.* ἄλλοι δὲ πανταχόθεν σωαχθῆναι παραδιδόασιν εἰς ἐκβάτανα ὀκτωκαίδεκα μυριάδας ταλάντων. *Alij autem uniuersas undique coactas pecunias centum & octoginta talentûm millia dicunt Ecbatana comportata fuisse. hoc confirmari non potest ex Curtio, quia locus ille libro quinto mutilatus est, licet eodem libro in mentione Philotæ significet Parmenionem maximæ pecuniæ custodem in Media fuisse. Verùm ex Arriani libro tertio nouimus Alexandrum mandasse Parmenioni, ut pecuniam quæ ex Perside exportata fuerat, Ecbatanis in arcem conderet, ibiq; ad custodiam sex millia Macedonum cum amicis relinqueret. Tantum hoc refert, quòd*

Arrianus

Arrianus tradit Alexandrum Cyri thesauros Pasagardis, oppreßis celeritate custodibus, reperisse: Strabo autem dicit Cyrum Pasagardis regiam quidem suam statuisse, sed tamē pecunias Susis condi uoluisse. Curtius igitur gazam Persarum multis in thesauris conditam, ad centum & quinquagintaseptem millia talentûm subduxit absque Babylonica pecunia. Strabo omnia complexus, centum & octoginta posuit. Hæc summa centies & octies millies mille aureos nostros ualet, hoc est millies & octogies centena millia. summa haud dubiè multo maior maxima omnium summarum quas uno tempore coactas in rebus Romanis legerimus: nisi si fidem habuerimus ijs quæ dicta sunt in secundo de ærario Romano ex uetusto exemplari, in quo iudicium meum uix interponere ausim propter dubiam fidem exemplarium. Præter hanc summam post Persepolim direptam dirutamq́;, cum Alexander iam in Hyrcaniam uenisset, uiginti (inquit Curtius) & sex millia talentûm proxima præda redacta erant, è queis XII. millia in congiarium militum absumpta sunt. par huic pecuniæ summa custodum fraude subtracta est. Tantis opibus Alexandri magnifica eius facta respondere uidentur. Cum enim in Persidē ex India regressus intellexisset milites suos iam ueteranos consumptis per luxum Orientis spolijs, insuper etiam ære alieno obstrictos esse, edixit ut omnes milites æs alienum profiterētur. quod cum illi facere cunctarentur, tentari sese rati, quo facilius Alexāder sumptuosos notaret, rex satis narus profeßioni æris alieni pudorē non contumaciam obstare, mensas totis castris poni iußit, & decem millia talentûm proferri. Tum demū fide facta profeßio est, nec amplius ex tanta pecunia quàm centum & XXX. talēta superfuere. adeò ille exercitus

Summa Persicarum opū ab Alexandro captarum.

Alexandri magnificentia.

citus tot ditißimarum gentium uictor, plus tamen uictoriæ quàm prædæ deportauit ex Asia. Autores Curtius lib. IX. & Plutarchus in Alexandro. Arrianus in sexto ijsdem penè uerbis, nisi quòd ait regem gratiam eis fecisse nominum suorum deferendorum, sed tantum uoluit fidem æris alieni fieri prolatis syngraphis. καταθεὶς δὲ τραπέζας ἐν τῷ στρατοπέδῳ, καὶ ἐπὶ τούτων χρυσίον, καὶ τοὺς ἐπιμελησομένους τῆς δόσεως ἑκάστοις ὅστις συμβόλαιον ἐπεδείκνυε, ἐπιλύεσθαι τὰ χρέα ἐκέλευεν, οὐκ ἀπογραφομένους ἔτι τὰ ὀνόματα, καὶ οὕτω δὴ ἐπίστευσαν ἀληθεύειν Ἀλέξανδρον. *Ab eadē munificentia est congiarium militare, de quo paulò antè diximus, XII. millium talentûm. sed inusitata est illa sublimitas animi,* Hephæstionem *charißimum sibi, morbo defunctum, decem millibus talentûm, id est sexagies cētenis millibus nostris funerasse, ut autores sunt* Plutarchus *in* Alexandro, & Arrianus *in sexto his uerbis,* ἐκεῖνα δὲ πρὸς πάντων ξυμφωνούμενα, ἐς τρίτην ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἡφαιστίωνος ἡμέραν, μήτε σίτου γεύσασθαι Ἀλέξανδρον, μήτε τινὰ θεραπείαν ἄλλην θεραπεῦσαι τὸ σῶμα, καὶ πυρὰν κελεῦσαι αὐτῷ ἑτοιμάζεσθαι ἐν Βαβυλῶνι ἀπὸ ταλάντων μυρίων. Diodorus *li.* XVII. *de hoc loquēs, ita inquit,* τοσαύτην δὲ σπουδὴν ἐποιήσατο πρὸς τὴν τῆς ἐκφορᾶς ἐπιμέλειαν, ὥστε μὴ μόνον τὰς προγεγενημένας παρ' ἀνθρώποις ταφὰς ὑπερβαλέσθαι, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐσομένοις μηδεμίαν ὑπέρθεσιν καταλιπεῖν. *Tanto autē studio cōtendit in accurādo eius funere, ut nō solum superiorū ætatum omniūq; hominū funebres apparatus superauerit: sed ne posteris quidē quicquā reliquum fecerit quod ipsi possent superaddere. Deinde apparatu descripto ad extremū ita narrationem claudit,* φασὶ τὸ πλῆθος τῶν ἀναλωθέντων χρημάτων γεγονέναι πλεῖον τῶν μυρίων καὶ δισχιλίων ταλάντων. *Aiunt numerū cōsumptæ pecuniæ maiorē duodecim millibus talētorū fuisse.* Plutarc. *in*

Hephæstionis funus memorabile.

Pelopida,

Pelopida, ἀλέξανδρος δὲ ὁ μέγας ἡφαιστίωνος ἀποθανόντος, οὐ μόνον ἵππους ἔκειρε καὶ ἡμιόνους, ἀλλὰ καὶ τὰς ἐπάλξεις ἀφεῖλε τῶν τειχῶν ὡς ἂν δοκοῖεν αἱ πόλεις πενθεῖν, ἀντὶ τῆς πρόσθεν μορφῆς κηδείμον σχῆμα, καὶ ἄτιμον ἀναλαμβάνουσαι. *Alexander Magnus, inquit, Hephæstione mortuo, nō equis modò suis & mulis iubas totondit, sed & murorum pinnas propugnaculaq; exemit, ut urbes lugere ipsæ uiderētur, & pro pristina specie lugubrem habitum, honoreq; uacuum induisse. idem Diodorus. Alexander in nuptijs Statyræ Darij filiæ, quam Susis matrimonio sibi iunxit, epulum nouē millibus conuiuarum fecisse traditur, & unicuiq; ad libamina peragenda aureā phialam donasse, autore ipso Plutarcho. Arrianus lib.* VI. *uel* VII. *ut alij numerant, ait Alexandrum Susis sibi nuptias amicisq; celebrasse. ipsum enim sibi maximam natu filiarum Darij accepisse, nomine Barsinen. ut autem Aristobulus ait, cum hac Parysatin quoq; minimā natu regis Ochi duxit, cum etiam antè Roxanen uxorem duxisset Oxyartæ Bactriani filiam: Barsinesq; sororem Drypetin Hephæstioni dedit, ut filios Hephæstionis, sororis filios appellaret. Tum Cratero et Perdiccæ & Eumeni alijsq; primoribus Macedonum connubio iunxit filias principum Persidis & Mediæ ad octoginta numero: omnibusq; dotes dedit: deinde omneis alios qui uxores Persides & Asianas duxißēt, nomina dare iussit: qui supra decem millia inuenti sunt: omnibusq; ab ipso donationes propter nuptias factæ.* προῖκας δὲ ξυμπάσαις ἐπέδωκεν ἀλέξανδρος, καὶ ὅσοι δὲ ἄλλοι ἠγμένοι ἦσαν μακεδόνων τῶν ἀσιανῶν τινὰς γυναικῶν, ἀπογραφῆναι ἐκέλευσε καὶ τούτων τὰ ὀνόματα: καὶ ἐγένοντο ὑπὲρ τοὺς μυρίους. καὶ τούτοις δωρεαὶ ἀλεξάνδρου ἐδόθησαν ἐπὶ τοῖς γάμοις. *In hanc autem liberalitatem largitionemq; æris alieni cuius suprà*

meminimus, uiginti millia talentûm collata esse, aliquantò pòst subdit, his uerbis, λέγεται δὲ γενέσθαι ἡ δόσις αὕτη τῇ στρατιᾷ ἐς τάλαντα δισμύρια. Huius autoris dicto ac superioris

Chares.

fidem facere potest Chares historicus qui Alexandri gesta scripsit, ut ex Athenaeo nouimus. Ait enim post Darij mortem Alexandrum nuptias sibi amicisq; celebrasse splendidissimo apparatu. Siquidem in eodẽ conclaui duos & nonaginta thalamos sternendos iussisse. Erat autem conclaue praegrande, centenarij lectisternij facilè capax: in quo singuli lecti toralibus strati genialibus erant impensa uicenûm minarum argenti. Inter quos uisendus erat lectus regius pedibus aureis fultus. Epulum autem nuptiale in aula temporaria factum fuit excitatis tentorijs singulari splendore & opulẽtia. Huius aulae ambitus quatuor stadiorum erat, id est duûm millium & quadringentorum pedum, uel passuum quadringentorum & octoginta. Firmamentum autem praestabant columnae uicenûm cubitorum, partim aureis laminis, partim argenteis cõtectae, & insuper lapillis preciosis distinctae. tum ambitum ipsum cingebant Babylonica stragula aurea textura & belluata distincta. Nuptiarũ celebritas diebus quinq; instaurata, cum interim & musici artifices & scenici, & omne genus acroamatũ in mediũ prodirent, sui quisq; specimẽ artificij praebẽtes. Indeq; primũ assentatores regis Alexãdrocolaces dici coepe runt, qui antea à tyranno Siciliae Dionysiocolaces dicebantur: omnia summa hilaritate Alexandro approbante. Arrianus libro sexto id cõuiuium factum fuisse ait non ob nuptias, sed ob seditionem militarem pacatam, quae postea ad urbem Opim sitam ad Tigrim flumen, in quo & Macedonum & Persarum & omnium gentium principes ui ri fuerunt: ibiq; libamina & obsecrationes ob concordiam

Nuptiarũ Alexandri Magni luxus.

Alexandrocolaces.

Dionysiocolaces.

Munera nuptiarũ Alexandri.

diam Macedonum cum Persis facta, ut in idem imperium conspirarent. Fuisse autem conuiuarum circiter nouem millia: & ex eodem cratere ipse libando cum suis hausit. Καὶ ἀπὸ τοῦ κρατῆρος αὐτός τε καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἀρυόμενοι ἔσπενδον τὰς αὐτὰς σπονδάς, κατάρχομένων τῶν τε Ἑλλήνων μάντεων, καὶ τῶν μάγων. *primitias libaminum facientibus fatidicis Græcis ac Magis.* εὔχετο δὲ τάτε ἄλλα ἀγαθά, καὶ ὁμόνοιάν τε καὶ κοινωνίαν τῆς ἀρχῆς τοῖς τε μακεδόσι καὶ πέρσαις, ἐῖν δὲ κατέχει λόγος τοὺς μεταχόντας τῆς θοίνης ἐννακισχιλίους, καὶ τούτους πάντας μίαν τε σπονδὴν σπεῖσαι, καὶ ἐπ' αὐτῇ παιωνίσαι. *eosq; omneis, id est nouem millia, uno eodem libamine libasse, & pæana cecinisse. à quo statim conuiuio ueteranos & causarios uoluntarios Cratero duce in patriã, id est in Macedoniam remisit: qui ad decẽ millia inuenti sunt: quibus singulis stipendium non modò in præteritum, sed etiam in id tempus persolutũ est, quod ad reditum cõsumpturi erant, & pro corolario talentum unicuiq;. Ex quo cõijci potest quanta largitio illa fuerit.* ἔνθα δὴ ἐθελονταὶ ἤδη αὐτῷ ἀπήεσαν τῶν μακεδόνων ὅσοι διὰ γῆρας ἤ τινα ἄλλην συμφορὰν ἀπόλεμοι ἦσαν. καὶ οὗτοι αὐτῷ ἐγένοντο ἐς τοὺς μυρίους. τούτοις δὲ τήν τε μισθοφορὰν οὐ τοῦ ἐξήκοντος ἤδη χρόνου ἔδωκεν ἀλέξανδρος μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἐς τὴν ἀπονόστησιν τὴν οἴκαδε ξυμβαίνοντος. ἐπέδωκε δὲ καὶ τάλαντον ἑκάστῳ ὑπὲρ τὴν μισθοφοράν. *Tum subdit Athenæus,* οἱ δὲ πεμφθέντες φησὶ στέφανοι, ὑπὸ τῶν πρεσβευτῶν καὶ τῶν λοιπῶν, ταλάντων ἦσαν μυρίων πεντακισχιλίων. *Coronæ autem à legatis & alijs in ea celebritate missæ, quindecim millibus talentûm æstimabantur. Quapropter paulò superius ita dixerat:* καὶ ἔκποτε οἱ πρότερον καλούμενοι διονυσιοκόλακες, ἀλεξανδροκόλακες ἐκλήθησαν διὰ τὰς τῶν δώρων ὑπερβολάς, ἐφ' οἷς καὶ ἥδετο ὁ ἀλέξανδρος. *Proinde qui prius Dionysiocolaces uocabantur, iam inde Alexandrocolaces dicti sunt propter mune-*

rum magnificentiam, exhilarato ob id etiam Alexandro. Quindecim millia talentûm non minus nonagies centenis millibus coronatorum ualuerunt. Hæc autem munera intelligimus Alexandro ab Asia gentibus subactis & regibus & dynastis ob honorem nuptiarum missa, ut hodie fictitari uidemus: cum fortasse Alexander literas ad præfectos prouinciarũ ob id misisset: & præterea ab ipsis Macedonum primoribus, quos uictoriæ aliæ super alias in immensum locupletarant. Magnificentiam autem & nitorem inusitatum Augustalis Alexandri Phylarchus his uerbis animo concipiendam dedit, ut idem autor refert: τὰς δὲ χρυσᾶς πλατάνους καὶ τὴν χρυσῆν ἄμπελον, ὑφ' ἧς οἱ περσῶν βασιλεῖς ἐχρημάτιζον πολλάκις καθήμενοι, σμαραγδίνους βότρυς ἐχούσης, καὶ τῶν ἰνδικῶν ἀνθράκων ἄλλων τε παντοδαπῶν λίθων ὑπερβαλλόντων ταῖς πολυτελείαις, ἐλάττω φησὶν ὁ φύλαρχος φαίνεσθαι τῆς καθημέραν ἑκάστοτε γινομένης παρ' ἀλεξάνδρῳ δαπάνης. *Nam aureas, inquit, platanos auream q; uitem sub qua Persarum reges sedentes iura sæpe reddebant, audiendis q; gentium postulatis uacabant, inferiores uideri quotidiano sumptu Alexãdrinæ regiæ Phylarchus perhibuit, etiamsi uitem illam auream spectabilẽ opulentia facerent uuæ in ea dependentes, ex smaragdis illæ quidem & carbũculis Indicis, atq; gemmis alijs summæ taxationis aptæ. Pergit Phylarchus in hæc ferme uerba: Iam primum erat eius prætorium castrense centum lectorum capax, id q; aureæ columnæ octo numero continebant. Supra autẽ colũnas assurgentia laquearia opere uermiculato, auro alia q; eximia materia coagmẽtato, summã prætorij partem decore fastigiabant. Ipsi primùm quingenti Persæ, quos illi melophoros uocabant, id est hastilia ferentes aureis malis præpilata, intrinsecus prætorium cingebant,*

Augustale Alexandri.

Prætorium castrense Alexandri Magni.

gebant, luteis ac purpureis uestimentis exculti. Post hos mille sagittarij, partim flammeis induti uestibus, partim hysgino tinctis. non pauci etiam cæruleos amictus habebant. His quingenti Macedones præerant argenteis parmis insignes, ob id argyraspides dicti. In augustali medio aurea sella solio similis statuebatur: in qua residens Alexāder de ijs rebus statuebat, quæ regiam sententiam poscebant, aut præfectos ad imperia accipienda uocabat, cum interim stipatores undiq; regi apparerent. Extrorsus uerò elephantorum agmen suis stratis contectum prætorio circundabatur, & simul Macedones mille Macedonico cultu conspicui. Ab his rursus Persæ numero decem millia excubias agebant. Quibus autem purpuram ferre mos erat, quingenti tantū erant. ijs enim tantum ex supradictis Alexander purpureā uestem dabat. Cumq; tot essent præfecti comitesq; Alexandro & ministri, nulli ad eum accedere non accersito ius erat. Huiuscemodi, inquit ille, fuit dignitas & augusta species Alexandri in expeditione agentis post Darium uictum. Sed quod Phylarchus de platanis & aurea uite dixit, uidendum id quale sit. Idem igitur Athenæus circa principium lib. XII. de luxu & delicijs loquens ita inquit: Χάρης δὲ ὁ Μιτυληναῖος ἐν τῇ πέμπτῃ τῶν περὶ Ἀλέξανδρον ἱστοριῶν, εἰς τοσοῦτόν φησιν ἥκειν τρυφῆς οἱ τῶν Περσῶν βασιλεῖς, ὥστε ἔχεσθαι τῆς βασιλικῆς κλίνης ὑπὲρ κεφαλῆς οἴκημα πεντάκλινον. ἐν ᾧ χρυσίου πεντακισχίλια διὰ παντὸς ἔκειτο τάλαντα. καὶ πρὸς ποδῶν ἕτερον οἴκημα τρίκλινον. οὗ τάλαντα τρισχίλια ἔκειτο ἀργυρίου, καὶ προσηγορεύετο βασιλικὸν ὑποπόδιον. ἦν δὲ ἐν τῷ κοιτῶνι καὶ λιθοκόλλητος ἄμπελος χρυσῆ ὑπὲρ τῆς κλίνης, καὶ τὴν ἄμπελον ταύτην ἀμύντας φησὶν ἐν τοῖς σταθμοῖς, καὶ βότρυας ἔχειν ἐκ τῶν πολυτελεστάτων ψήφων συντεθειμένους. *Chares autem Mitylenæus*

Argyraspides.

Platanus uitisq; aurea.

næus lib. v. historiarum Alexandri, Darij regis tempore in eas iam delicias Persarũ reges prolapsos esse scribit, ut ad caput cubilis regij cõclaue unũ esset pariete uno intermedio obstructum, ea magnitudine, quæ quinq; lectos caperet, in quo semper essent condita talenta auri quinq; millia. hocq; cõclaue ceruical regium appellabatur. E regione uerò huius aliud esse conclaue triclinũ ad parietẽ eum excitatũ, ad quem cubilis pedes uergebant, in quo argenti talenta numero tria millia cõdebantur. nam etiã ipsum triũ tantum lectorũ capax erat, & scamnum suppedaneum regis esse dicebatur. Verùm in ipso cubiculo regio uitis erat aurea gemmis insuper inclusis locupletata, eaq; uelut pergula regio cubili obtendebatur. Hanc uitẽ Amyntas in libro de mansionibus regijs, prodidit racemos etiã pensiles habuisse ex lapillis æstimatissimis aptos. Nec procul ab ea craterẽ aureum collocari solitũ Theodori Samij opificio nobilem. Quinq; millia auri talentûm non minus millibus quinquaginta argenti ualuerunt, quæ nos trecenties centenis millibus coronatorũ æstimanda esse cõtendimus. Tanti Persarum reges ceruicem suam inclinandã esse censuerũt, & præcipuè Darius ille, quem tertio iam prælio atq; etiã bello uictum, amicorum iuratissimi aureis compedibus uinctum, cum aliquandiu traxissent, ad extremũ equum conscendere negantẽ, nefario scelere contrucidarũt. Hoc sibi fortuna ludibrium extremum ex tanta superbia comparante, ut qui tanti caput suũ recumbere, & pedes subniti uoluerat, tanti etiã manibus pedibusq; uinciretur. Sic fert humana conditio, ut cum fastigium suum longè supergressa sit, continuò concidat. Quod utinã reges satis animaduerterẽt, animaduersumq; meminissent. Sed unde id in mentẽ illis ueniat? Darius enim ille Persarum regũ ultimus, lite-

Persarũ regis ceruical.

Scamnum suppedaneum.

Vitis aurea.

Darius aureis cõpedibus uinctus, trucidatusq; superbiæ abijciendæ regibus exẽplũ reliquit.

ras etiam Græcas sciuit, ut autor est Curtius, nec id meminisse potuit, tum maximè florente philosophia. Idem Curtius autor est lib. IIII. *cum Alexander ad Arbela castrametatus esset, qui uicus est Aßyriæ Persarum clade & Alexandri uictoria nobilis, legatos Darij iterũ ad Alexandrũ ad pacem petendã uenisse, & redimendam matrem Darij cum duabus uirginibus: mandata autẽ Darij & conditiones huiuscemodi attulerunt, quæ conditiones, Darij incredibilem opulentiã, latæ, & Alexandri inauditam animi fiduciam atq; celsitudinẽ, non acceptæ, ostendere potuerũt. Verba legatorum hæc apud Curt. leguntur: Quid opus est armis, inter quos odia sublata sunt? Antea Darius imperio tuo finem destinabat Halym amnem, qui Lydiã terminat: nunc quicquid inter Hellespontum & Euphratẽ est, in dotem filiæ offert quam tibi tradit. Ochum filium, quẽ habes pacis & fidei obsidẽ, retine: matrẽ & duas uirgines filias redde. pro tribus corporibus triginta millia talentûm auri precatur accipias. sic enim in antiquo libro legimus, licet in impreßis trigesimũ talentum auri legatur. & inferius: Alexander legatis excedere tabernaculo iußis, quid placeret, ad consiliũ refert. diu nemo quid sentiret ausus est dicere, incerta Regis uoluntate. tandẽ Parmenio, antea suasisse se ait ut captiuos apud Damascũ redimẽtibus redderet. ingentẽ pecuniã potuisse redigi ex ijs qui multi uincti uirorũ fortiũ occupauerant manus: & nunc magnopere censere, ut unã anum & duas puellas itinerũ agminumq; impedimenta, xxx. mil. talentûm auri permutet. Ingrata oratio regi fuit: itaq; ut finẽ dicendi fecit, Et ego, inquit, pecuniã quàm gloriã mallẽ, si Parmenio essem: nunc Alexãder, de paupertate securus sum, & me non mercatorẽ memini esse, sed regẽ. Hactenus Curt. lib.* IIII. *cuius illa uerba corruptè*

Darius Alexãdro filiã cum dote opima obtulit.

Curtij locus.

Curtij locus. *ruptè uulgò leguntur, cum aliàs, tum etiã quòd* x x x. *talentis auri codices impreßi habent, quod non magnum est precium, hoc est ninus quadringentis talentis argenti. Plutarchus decem millia talentûm oblata fuisse dicit, non adiecto auri uel argenti. puto igitur corruptum esse numerum etiam in antiquo codice (nullæ enim opes eam summam æquare possunt) aut certè argenti legendum esse, non auri: tametsi talentum auri fortasse non sexagenarium erat, ut*
Iustini locus. *infrà uidebimus.* Apud Iustinum epitome x i i i. *ubi legitur de opibus* Alexandri: Erant *enim in thesauris* c. *millia talentûm, & in annuo uectigali & tributo* c c c. *millia.* Ego *non* c c c. *sed* x x x. *legendum censeo. non enim conuenit ut* c c c. *millia annua essent, & centum millia tantum in conditis pecunijs. & alioquin* x x x. *millia annui reditus fuisse conijcere possumus ex supradictis.* Hæc *ferè sunt quæ de opibus* Persarũ *comperimus, atque etiam dici possunt, quibus hoc institutum fuit (ut diximus ex* He*rodoto) ut aurum atque argentum graue in thesauris haberent.* Strabo *autem ita inquit de hoc loquens:* τὸν δὲ πλεῖστον χρυσὸν καὶ ἄργυρον ἐν ταῖς κατασκευαῖς εἶναι, νομίσματι δ' οὐ πολλῷ. πρός τε τὰς δωρεὰς ἐκεῖνα κεχαρισμένα νομίζειν μᾶλλον, καὶ πρὸς κειμηλίων ἀπόθεσιν. τὸ δὲ νόμισμα τὸ πρὸς τὰς χρείας ἀρκοῦν. ἱκανὸν εἶναι, κόπτειν δὲ πάλιν τὸ τοῖς ἀναλώμασι σύμμετρον. M*aximam autem auri atq; argenti partẽ in instrumento & supellectili esse, in nummo non multam. siquidem illa elegantiora & ad munificentiam, & ad thesauros condendos apud eos existimari.* Nummi *autem signati tantum sufficere quantum satis sit ad usum, ideoq; signari pro modo impendiorum.* Hoc *institutum*
Institutũ Persarum animaduertendum. Per*sarum ignorasse homines ij mihi uidentur, qui censent interesse* Reipublicæ, *ut uasa aurea & argentea,*

quàm

quàm paucißima in priuatis sint cẽsibus,& plurimum au rum argentumq; conflctur in officinis monetalibus, ut no musma in commercijs exuberet. Nec me latet censura olim dignum apud Romanos uisum, argentum factum domi ul tra paucula pondo habuisse: sed ob aliam causam id instiτutum, & in penuria argenti. Verumenimuero quum im perij nostri reditus componerem cum Persicis, subquadruplam ferme proportionem habere deprehẽdi. Sic enim ratiocinabar, quasi largè annua quinadena talentûm millia Persarũ reges referre in accepta potuerint. Huius summæ quartam partem quadragies centenis millibus francicorum (hoc enim uocabulo nostri in ratiocinijs principalibus utuntur) ubere ratione æstimabam. Quam summam acceptam & expensam memoria nostra aliquot annis nouimus. Sic igitur statuebã, si tributa quæ quotannis ex occasione gerendarum rerum uariè & libero principum ar bitratu indicuntur, ad statam fixamq; summam & formulam redigerentur, posse hilari populi conditione ad quinquies & uicies centena millia francicorum peruenire: uectigalia autem (de quibus antè diximus) & patrimoniũ regium ac diadematicum duodecies minimùm conficere. Reliqua omnia quæ uices statas non habent (qualia sunt fortuita, & aduẽtitia, & omnia in fiscum cedentia) in paginam liberalitatum seponebam, cum muneribus & magistratibus & omnibus dispensationibus quæ codicillis conferũtur à rege. his enim rebus prolixè munifici principes esse possent, si certo quodam modo munificẽtiam tẽperare meditarẽtur, nec primo cuiq; petẽdi aditũ occupãti largiri. Hanc breuiarij principalis constitutionẽ spondere ausim & fortunis omnibus meis cauere, populũ Gallicum nõ modò ferre posse si ei iniũgatur, sed etiã beneficij loco de-

posciturum, dũtaxat ea lege, ut ab iniuria militari incolumem se fore & sartum tectum (ut dicitur) restipulari liceat, & semel quotannis ea cõditione imperatus regijs defuncturum. Adde, si placet, & sibi bona fide spondcri id intelligat: neque id quidem modò, sed etiam corollarij nomine hoc additurum, ut si de aris & focis dimicandum sit, repetitum se iri ubere aliqua indictione caueat. Semper enim ad incerta bellorum reges nostri uelut sanctius ærariũ in populi benignitate obsequiosa reconditũ habuerũt. Quòd si quis huius anni collationẽ reputet anni superioris collationẽ excipientem, atq; in id tempus utrãq; incurrentẽ, quo & uis maior seu cœli intemperies calamitatẽ, et uis improbior (quæ militaris est petulãtia) pauperiẽ longè latè que per rura fecere, nullus iam modus æstimationis erit. Nam cum aliàs ferè ea populi imperia accipientis obsequentia, & tributa præstationesq; alias imperãtium duritia apud nos esse soleat, quæ est uinitoris aut insciti, aut minimè indulgẽtis, qui pluribus palmitibus uitẽ quàm pro stirpium uiribus onerare non ueretur, quum nihilo secius imperatas uuas uitis frugifera reddat: tum sic actum est hoc biennio (quod miremur plebicola principe) quasi postremùm tributa atque simul omnia iniungerentur, perinde ut conductores agere iam ferè exactis lustrorum annis assolent, qui prædio non suo mox futuro, multorum annorum fructum exprimunt improbius. Sed scilicet fatali diráq; (ut ego quidem arbitror) omnium propè ordinum ignauia, incuriáq; pari, insignes anni fuerũt, eo utiq; tẽpore, quo nemo ferè Gallus indole Gallica inuẽtus est. Etenim per deũ perq; publicam cõscientiam, quoto cuiq; gloriari licet sua in rempublicam officia cõstitisse? Certè nulli, ut

uide

uidetur, eorũ quidẽ certè qui à memoria aut cõsilijs principi, & super sanctiora officia fuisse dictitantur. Ecquãdo autem post hominum memoriam strenuis magis nauisq; ducibus & loricatis & togatis respublica indigere uisa est? At utrosque eam nunquam tãtum desiderasse constat, quũ populo id uociferante, omnes etiam ordines tumultuosè admurmurarent. Heu dissoluta inertia, plebeij gemẽtis uoce nõ commoueri? Nutrici regiæ ac publicæ, iam exuctæ atq; aridæ, primores eius alumnos neutiquam condolescere? Quòd si parum de comprimendo ore fame laboramus, dum famem longe à nostris priuatim penatibus arceamus, ne deũ quidem res humanas credimus despectare? Ecquo igitur unquam tempore maior (ut ita dicam) seges emerendæ gratiæ tum diuinæ tum humanæ fuit, si ijs qui ad limina obseruabant, publicæ charitatis guttulam paracletus ille spiritus subinstillasset, qui totum se iam profundere creditur simul ac creare põtifices eisdem libitum est? Atenim rex aures ferendæ ueritati non habet, nec oppidani homines scire possumus quid cum principe in aula interiore agatur. Quot igitur eorum tandem, aut quòties ipsos uidimus (ut ita loquar) excuriatos ob id, quòd ingenuè homines dicerent eos esse prolocutos, aut uicem publicam egregiè conquestos? Hæc in pullata forsitan turba admitti excusatio potest, quæ trans tectoria uultuum introspicere præ hebeti acie non potest: inter eos nõ potest, qui aliam opinionem habent, cum ex usu ipsam aulico, tũ ex ingenio principis plebicolæ & indulgẽtis, ex eorumq; ipsorum moribus confirmatam. Ego ut credam causam populi eos agere, qui nihil nõ sibi suisq; impetrare auferreq; non uerentur? aut regiæ charitatis igniculos excitare eos posse, qui beneficentiæ fines gentilitate aut cognatione

Ad limen obseruant ij qui aditũ aulæ interioris claudunt pro potestate, & aperiunt.

circũscribentes, ad suffragationes aut pias aut honestas, frigidiores esse Salamandra uidentur? Quonam autẽ modo existimabo diuinæ legis eos rationẽ ullam habere, quos in actu uniuersitatis stipulationes priuatim identidem cõcipere notum est? Quid eos deniq; pensi habere credam, quos populo ad extremam inopiam redacto, Craßianis cẽsibus penates suos augere nec piguit nec puduit? Atqui cò iam uentum esse uideo, ut uelut in lusu talario populus damnoso semper iactu miser, omnia sua in medium conferre teneatur, cum aulæ pauci alumni tanquam iactu Venereo fortunati, uniuersa raptim, aut certè pignora uniuersorum auferant: nos autem ludi fortunæ spectatores, proculq; ab actu summoti, ut immunes, ita exortes, risum interdum rebus, interdum lacrymas suspiriaq; accommodemus. Hæc enim non tam Democrito spectatore quàm Heraclito indigent. Hac alea dudum Gallia omnis æui decus gloriamq; perdidit, ut parcißimè loquar. Verumenimuero est in Græcorum prouerbio, superni Iouis tesseras nunquam non aut cadere commodè, aut tandem euenire: quo intelligi uolunt, deum quum rebus humanis lentam quidẽ manum, sed ineluctabilem admouit, eum euentum cuique rei dare solere, quem aut hominũ promerita, aut secus admissa postulauerint. Quare qui lusu antedicto immodicè creuerunt, cauere (ut opinor) etiam atque etiam debent, ne sibi propterea niniopere gratulentur. Si enim deus uicißim aleam suam iecerit, isti qui nunc Venerem sibi cecidisse lætantur atque triumphant, uersa uice ludi, sero quidem casu, sed caniculari concident. Siquidem nec impostura fieri iudicio diuino potest, nec diuinæ iustitiæ præscribi ullo tempore aut titulo. Sui autem amor nimius, & charitas publica, tam inter se dißident, ut ne glutino quidem

Adagium Græcum.

gerend

gerēdi magiſtratus uel honoris ſociabilia eſſe poßint. Tū demum igitur aula Franciæ rectè conſtituta eße dicetur, quum ij qui ſummam rerum tenebunt, ſui & lariũ ſuorum obliuiſci tantiſper uidebuntur. Nunc autem ita ad actum rerum homines partim irrepere, partim irrumpere uidemus & proſilire, ut quos tenues et ieiunos uiderimus pridie, diſtentiores recinis cernamus poſtridie. En queis cum in tenebris micemus, ut in utranq; aurem reges ſecuri, ſomno ſopiri poßint, qui huiuſcemodi uicarijs atq; adminiſtratoribus habenas rerum concrediderunt. At etiam homines eximium ſe decus meritos eſſe adeptos'que cenſebunt, ſi res dudum acciſæ, benignitate diuina uberiores fieri iam cœpere citra pulueris tactum, ut eſt in prouerbio. Quaſi uerò obſcurum ſit ductores ipſos ordinum impares grauioribus curis, conſertis (ut aiunt) manibus optabundos, fatis omnia regenda permiſiſſe, caſuumq; temeritati: quum interim populus alienæ culpæ pœnas pendens (ut aſſolet) infulas ac fercula propitiatoria circunferens, ueniam & pacem ſuperûm, ſupinis ad aras manibus expoſceret atque exoraret. Num etiam (ſi dijs placet) prouidentiam ſuam populo imputabunt ij qui auras omnes laxamenti ſecuritatisq; priuatæ captantes, in pacem tandē genialem fato auſpice deciderunt? Equidem ſacrilegij inſtar eſſe putarem, ſi id quod præter hominum opinionem diuinitus fatis ita competentibus euenit, humana prudētia acceptum ſibi ferri uellet, aut etiam ſineret. Quis autem neſcit quàm malè parati ad occaſiones eramus, quàm undique deprehenſi & ſtupētes, niſi deus nullo noſtro merito impetum iræ ſuæ repreßiſſet? Gratias igitur ob id habere & agere clemētiæ diuinæ, nō noſtræ gratulari prudētiæ debemus. Neque uerò ex illa iactatione fœderum anniuer

ſariorum ſatis ipſi uidemur in portũ quẽdam fixi certiq́; cõſilij reſpexiſſe, nec pignus certum habemus pacis ſuperûm ueniæ'que impetratæ. Quid ni enim has ego ſuperûm inducias potius quàm pacem uocãdas eſſe putem, cum aſpectum in cœlum nos referre nõ uideam? Simul ab iſtis galeripetis metuo (ut aperte loquamur) qui nos ſemper è tranquillo in æſtum atque in ſcopulũ auferunt, fatali Franciæ calamitate. Hic facere nõ poſſum, quin ad aliquantum ſpatij amœnioris excedam à propoſito, animoq́; obſequar meo, opere multo iam fatigato. Nam quum in mentem mihi earum rerum uenit, quas poſt decimum abhinc annum uidimus: mihi uidetur animaduerſio diuina uelut laniſta quidam præpotens totius propè Occidentis imperia inter ſe commiſiſſe, nempe ut uiciſsim bella populi propulſantes & inferẽtes, iuſtitiæ ſupernæ pœnas penderent inſolẽtiæ, & tanquam ſanguinem mitterent opulentiæ exuberantis. Atque ut reliquos omittam, nos in Italia rebus geſtis feroces, Venetis bellum utcunque indiximus, indictumq́; ſtrenuè geſsimus cum contemptu hoſtium, atq; ingẽti uirium noſtrarum fiducia. id etiam mira felicitate uno prælio, ductu & auſpicijs principis penè profligauimus. Huius clariſsimæ uictoriæ quum lauream non ſceptris noſtris alligare, ſed in gremio ſummi Iouis (ut aiunt) deponere deberemus (ancipiti enim alea prælium commiſſum fuiſſe notum eſt, nec incruẽto Marte confectum) pro eo ut benignitatem diuinam ſummamq́; poteſtatem agnoſceremus, uictoria ipſi feroces, ſubinde gigantea propè immanitate theomachiam meditari inſtitimus, in ſuperos'que uelitari: quũ interim & à nobis et ab hoſtibus ſacroſancti liticines bellicum occinerẽt. Heu fatalis furor utrarum'que partium. Quid, malum? nos maiorum noſtrorum pietas nõ moue

Galeripetæ, purpuræ cãdidati.

bat?

bat? illos heroicorum temporum sanctitatis non pudebat? An eius temporis fortasse in mentem non ueniebat, quum diuus Petrus Paulus'que & eorum sequaces ecclesiæ architecti, nõ armorum splendentium fiducia infesti ad prælia grassabantur, sed cruce, sed innocentia freti, cætera inermes, ad castra CHRISTI tuenda in tumultu flagrantißimæ charitatis claßico ciebantur? Nunc inania tantùm ipsi nomina tanto interuallo facti, etsi eorum demum maiestate apud populos sacrosancta, sacerdotum ordines primarij fastus suos obumbrant. O' diram portentosamq; uecordiam sacrosanctæ potestatis. Quis enim unquam tantum animo concepit nefas, ut sacerdotum culmẽ, ut cleri magister, ut sacrorum summus opifex, manus inauguratrices, ab altaris operatu adhuc calentes, in familiam domini armare sustineret? ut animo plus quàm gladiatorio grassaretur ad Christiani nominis columẽ mundo stupente delendum? & nunc mysticum illum ensem cæsim punctimq; irrito (ut credimus) proposito uibraret, nunc à Marte sanguinariam frameam mutuaretur, & cõsternatos diris execrationibus (quæ fortasse in eum ipsæ uerterunt) ad internecionem quoque persequi conniteretur? En quos pedes, quas manus libẽs exoscularere, inde ut os cruẽtum ac pollutum referres. Miserum uerò te tum Iuli, atque intemperijs actũ, qui usqueadeo iræ cææ indulgẽdum putaris. Tutę ut trãsuersus & præceps uesana animi cæcitate raperere? & nec te, nec decorũ maiestatis beatißimæ præ odio respiceres, sed ordinem amplißimum, sed senatum illum purpuratum, præcipua ueneratione insignem, sed Libani gloriam splẽdoremq; tecum rapiẽs, inuitum bona ex parte et mußitãtem, arcus ecclesiæ ruina nos obruere teq; adeò ipsum cuperes? orbem etiam penè totũ

Alludere uidet ad conciliũ Pisas indictum.

In Iulium secũdum.

*concuteres, fulminibus ciendis intorquendisq; collabefa=
ctum? ut nos odio & inuidia flagranteis, igneq; deinde ar
denteis, toruis istis oculis inspiceres? nec iā recusares, quin
in rogum nostrum flāmantem uoti compos insilires? Proh
superi immortales? tantum'ne de summo sanctuarij uerti=
ce licuit malesuadæ noxæ, ut œstro uindictæ plusquam
Atreiæ percitum per fas ageret nefas'que præcipitem, ut
uel corpus animumq; in busto inimicorum properaret ire
perditum? Non fuit iræ efferatissimæ satis, retro nos in fi
nes fulmine perterrefactos egisse, Italiæ perditè nobis ada
matæ possessione cedentes cum fremitu gemitu'que, nisi de
aris insuper ac focis dimicare, extremaq; deinde exempla
timere coëgisset: quum interim sub ipso lanista sanguina=
rio totus propemodum hic orbis nobiscum pariter digla=
diaretur animo infestissimo. Vbi'nam erat igitur ille zelus
domini, quæ est ira iusta læsæ aut imminutæ uindex diui=
næ maiestatis? Hoc enim demum signifero in aciem prodi=
re sacris cohortibus fas est, siquando prodire fas est. Num
tandem igitur ille ex æde Charitatis aut Fidei sacello anci
lia prompserat, & signa cruciata? Equid igitur eum pu=
debat seruum dei se uocare, cum Franciam Christianorum
decus semper, & pontificum olim religionisq; asylum, bu*

Alludit ad eū locū qui olim Romæ busta Gallica dictus est ob Gallos quondam Camilli tempore aceruatim illic sepultos.

*stis iste Gallicis insignire gestiret? quum sacerdos septua=
genarius, Christi pacis conditoris & parentis legatus, Bel
lonæ sacris operaretur: cui cum generis humani luculento
dispendio litare contendebat, idq; tum, quum profanū uul
gus ad delubra pacis & concordiæ miserabili specie sup=
plicationes inibat? Enimuero uisendum spectaculum, pa=
trem non modò sanctissimum, sed etiam senio & canitie
spectabilem, quasi ad tumultum Gallicum è Bellonæ fano
suos euocatos cientem, nō trabea, non augustis insignibus*

uene

ueneràdum,non pötificijs gestaminibus sacrosanctum,sed paludamento & cultu barbarico conspicuum: sed furiali (ut ita dicam) confidétia succinctum,fulminibus illis brutis & inanibus luridum,eminente in truci uultu cultu'que spirituum atrocitate. Profectò nos uidimus paucis annis multa quæ prorsus maiora fide posteris uidebuntur. Hoc turbine,hac procella luxata ecclesiasticæ autoritatis ac disciplinæ compage, quo'nam modo fides recta, nisi clauis trabalibus & æternis fixa,sacrisq; monumentis semel affirmata cöstabilitaq;,stetisset? Verùm ò superi boni, quàm præstò manus ipsa dei affuit, quondam ipsa ecclesiæ archi tectatrix? Quam autem eadem ipsa ueluti numē tragicum (ut dicitur) e machina necopinatò uisa est præsentißima opitulatrix? Nam illo pontifice de medio mox sublato, hunc mirificis comitijs eadē manus suffecit,intestini protinus externiq; belli pacificatorem, qui caliginem sanctuario domini incubantem discussurus haud dubiè existimatur,cœli'que liberum aspectum omnino redditurus: quum etiam eadem manus diuina Iulium ipsum ante mortem Titanici sceleris cordolio tetigisse crederetur, ut utar uerbo comico in re prorsus tragica. Nos tamē eas pœnas (ut ingenuè fatear quod negare non poßum) meritò pependimus,ob uictorias (ut iam dixi) luculentas semper insolescentes,ne non planè Galli,priscorūq; similes Frāci, nunc esse uideamur. Siquidem supradictarum rerum religione obstrictus Gallicarum copiarū animus. (ferre enim diu piaculi religionem uiri Christianißimi nequeunt) idem qui à nostris deus in rebus secundis nō agnitus fuerat,ex fauore mox in iram uersus (si tamē irasci deus potest) lymphatico primùm pauore consternatos retro egit in Franciam: deinde etiam claßicis circūsonantibus pauitanteis, de aris

Leonis X. pręconiū.

ac laribus dimicare delicias suas Francos, aut certè tergiuersari coëgit. Quo tumultu ac dedecore quum iam multum pœnarum uideremur superis pependisse, nec ideo uecordiam nostram expiatam esse putaremus: hostes autem rursus bellum & tumultum inferre, nos propulsare pigeret (neque enim satis iam animorum nobis, præsertim quũ alibi manus nostræ distinerẽtur: neque illis satis copiarum aut apparatus fuisse dictitatur) factum est omnia moderante prouidentia, utrisque ut commoda pax esse crederetur, fremẽte tum Sinone aquilifero, qui libens incẽdia miscere magno tumultu solebat, & rursus extinguere, in utranq; partem alternans, sæpe leues ob causas atque indignißimas. Ita animaduersio diuina ut lanista placidus ac clemens, duos populos ad internecionem iamiam digladiaturos, medio in certamine diremit, cõtenta (ut spero) ad sanitatem & modestiam utrosq; redegisse. Inuidia enim apud superos utrinq; flagrabamus ob redundãteis opes. Iamq; eò uentum putabatur, ut illi hausturi propediem de fece, nos etiam resecturi de uiuo uideremur. Tametsi in ea sum opinione, ut nobis improuisa tempestate iactatis, una & altera (ut dicitur) anchora sicca restaret, si gubernandi satis nari in tumultu atq; in trepidatione fuissemus. Quãdo enim Francia omnibus rebus instructa, deo quidem non aduerso, undique deprehensa est, atque ad incitos redacta? ut est in prouerbio. Ecce autem rursus hic mihi uereri subit, ne in geniali fœdere præteritorum nobis obliuio surrepat, & ueluti rude donatos nos esse diuinitus existimemus, quasi iterum nobis bellum non timendum sit, duntaxat pro portis propulsandum, pro laribus, pro pignoribus. Nam ne nusquam belligeremus, inquies noster animus ferre nullo modo potest. Sic opes iam nimias conteri

Hic significat Imperatorem Maximilianum.

Rude donati gladiatores nõ ultrà pugnare cogebantur.

teri bello continenti necesse est, et referre dicunt nostrorũ quorundam ærarij dispensatorum, principes à rebus bellicis nunquam esse feriatos, ne tranquillo rerum statu rationes ipsis recognoscere uacet. O' beatam futurã Galliã, si tam ei contigisset heros habere frugi, quàm bonos habere solet. Nam mancipia, ut quæ maximè unquam prouincia, dicto habet audientia, etiam si suum ius seruientibus constat, æquitate dominãtium. Iamprimum in ea summum Liberi patris cum Cerere certamen, ut uini nobilitates nõ possis sine nomenclatoris opera numerare. Mitto temperiem cœli & clemẽtiam, & quòd utriusque maris cinctu & commercio commodè comuterq; habitatur. soli ubertas tãta est in uniuersum etiam inter inopes frugum steriles'q; prouincias, ut quasi annonæ præfecturam sub cardine nostro gerere existimemur, prorsus (absit inuidia uerbo) ut ieiunia indicere finitimis, uictum'que abstemium cum libuit possimus, quum sumẽ (ut ita dicam) Occidentis arare uideamur, si in uniuersum fiat æstimatio. Adde animorum alacritatem ad res omneis inceptandas, tum dexteritatem corporum impigram atque eximiam ad uices obeundas: quibus si militaris disciplina constantiam addidisset, nihil esset utique quod in nobis ab exteris requireretur. nam nostris quidem satisfacere nullo modo possumus, ut antea dictum est, qui nos in ordinem nuper Barbarorum coëgisse dicuntur, nec disciplinas nobis politicas, nec prudentiam concedentes. Equidem proborum hominum esse non puto, ingenitam simplicitatem in Francis improbare, quæ in latebris mentis insidias condere non didicit. Atqui nisi Genius Francici diadematis iam inde ab incremento sceptrorum ita ferme semper tulisset, ut oculis & auribus alienis uti, decus esse regium crederetur, sicq; sæpe fierẽt

Franciæ bona.

impe

imperij magni potentes, semisses, quincunces atque trientes, ut fortuna tulit, homines, qui imperandi uetandiq; impotentes esse in actu rerum deprehenduntur: qua sumus rerum omnium instructi commoditate, Persici quodammodo regni nunc instar obtineremus. Cui enim tandem prouinciæ itidem datum est, omnia ut pacis belliq; subsidia, et sua, & (quod dicitur) in numerato haberet? Ita nobis copiæ uostræ equestres stato perpetuoq; stipēdio descriptæ, in turmasq; centenarias quinquagenariasq́ue cēturiatæ, non dico præstò sunt, si ad delectum edictumq; citentur, sed etiam in procinctu, & arrectæ ad bellicum exaudiendum: ex quibus centurias habemus cum ad præsidia regni omni in parte collocatas, tum uerò ad incerta casuum stationes agenteis, in quascunque partes incubuerit tumultus, protinus coituras. Quòd si & alias quoque succenturiari oporteat, abunde est iuuentutis ad sacramentum paratæ, imperiaq; manentis. Propter has aliasq; prouinciæ præstantias, Francia ab externis inter primas prouinciarum libentißimè & uisitur et habitatur: quippe uisendam eam singularis præterea hospitalitas facit: incolendam autem, omnium rerum expetendarū exteris commoditas. Sed & si milite externo accersitoq; uti libeat, pecunia largè superest & annona, unde alere copias, & autorare perenni stipendio poßimus. quanquam per hosce annos infeliciter id experiri statuimus, ut ferè omnia agi præposterè cœpta sunt fatali dementia. Siquidē eo errore quē Græci Xenomaniā appellant, id est nimiū & incōsultum externorū studium, luculenta clades illata rusticam plebem afflixit. Cernere erat & nostrum & externum militem plebeculæ penu saginatum, ultro etiam temulentū illudere quasi uictis: quum interim miselli, & egentes & sicci, alijs super

Xenomania.

alias

alias collationibus in desidis stipendia militis omnia corra dere atq; eo amplius corrogare cogerentur, & (quod si= ne gemitu meminisse nemo potest) interdum nexum inire, ut est formula exigendi tributi, si pignora capi nequeāt. Sed sic est uisum diri temporis interregibus, quibus ipsis placere patrium nihil potest, quiq; ante pedes positos trā silientes, in Colchos nobis aut Basternas petēdos uiros pu tant. ob quod eos non dubiè biennij epinicia manēt, ab ijs (ut opinor) decātanda, qui eorum olim actui superuerunt. Sedenim (ò miram uim numinis) sic libitum est prouiden= tiæ (quæ res & uires mortalium temperat, omniáq; à se facta pro potestate moderatur: cuius rei rationē inire mor tales nō nisi cōfusam aut ambiguam possunt) ut tantæ re= rum nostrarum competentiæ consilium perinde publicum non suppeteret: ne si bonis in rebus Franciæ & copiosis, bonam quoque mētem reipub. circūspectámq; dedisset, fi= nitimos fortasse Gallia longißimè summoueret. Priuatim autem nostros cōsilio & solertia defici ego certè non cen seo, ac ne eos quidem ipsos qui in medium cōsulere nobis existimari uolunt, ut quos in augenda re priuata & stre= nuè & solerter operam nauare uideamus. Hinc illi subiti penates imaginum nouarum, luminibus nunc officientes antiquißimæ cuiusque domus & generosißimæ. Scilicet hic est ille orbis fatorum scitorumq; prouidentiæ, quo ge= nus humanū & digito & nutu dei uertitur: in quo emer= genteis alias in solem familias, alias sidēteis in tenebras ui demus, inuicem inter se sursum deorsumq; impellentes & summouentes: quæ uicißitudo facit ut alternis floreāt exo lescantq; interituræ tandem stirpes tum priuatæ, tū prin= cipes. Verùm hoc ridiculum, quòd qui ad centesimum se nepotem animi destinatione propagant, illustrem sibi fa= mam

mam in omne æuum pollicentes, sæpe intra primos nepotes stirpitus exolescũt: & tam friuola spe homines, certam & diuinitus oblatam atque expositam mutabunt æternitatem? Cæterùm quidnam in causa esse dicemus quamobrem qui suis commodis suorum'que consulere bene ac feliciter norunt, ijdem rebus ipsi publicis prospicere non perinde uideantur? Nempe quòd aulicis institutis cauetur, ne quid è republica esse uideatur aut principis, quod non idem cessurum in rem priuatam paucorumq; manifestò intelligatur: nec rursus aliquid publicè turpe, quod priuatim aut honorificum esse poßit, aut luculenter cõpendiosum. Non item uice uersa, quicquid publicè aut honestum aut utile sit, id ut ad singulos quoque eorum pertinere uideatur. Nihil enim moribus huius ætatis publicum præter aërem & pluuiam censetur, cætera non tam publica esse, quàm exposita existimantur, in eorum utique prædam cessura, qui anteuertere uerecundis & probis, ac præripere possint. Sic aulica uigilantibus strenuisq; opitulari iura ferunt, uirtutisq; præmia concedere improbè sæpenumero procaciter'que occupanti. Proinde nullii iam in Gallia publica commoda domum suam auertisse fraudi fuisse foreq; existimatur, aut noxam publicè, quanta sit illa cunque, nocuisse, qui quidem ipse, eius'ue amici in libras damni dati, unciolis decidere singulis non grauetur, & ea sit solertia, ut uti foro norit. Quo fit ut tam maximè ferè actui summo præpositorum diuitiæ circunfluant, quàm maximè uires opes'que publicæ & priuatorum facultates exhauriuntur: sicut in ægris corporibus lien & uenter pellacia duo membra, tum maximè redundare dicuntur, quũ cætera exucta defecta'que uidentur. Quòd siquando nonnulli, ut irudines distentæ, caput in sorptu popularis sang

Alludit ad uerbum iurisperitorum.

Irudo est sanguisuga.

ſanguinis uiſi ſunt reliquiſſe, longo iam interuallo reditu rum id exemplum non timetur, præſertim quandò quod olim capitale cenſebatur, nunc impulſis legibus atq; afflictis, non tam criminoſum ipſum, quàm contumelioſum eſſe cœpit. Cotumelioſum? imò uerò ingenioſum inter iſtos beatos & fortunatos, atque etiam palmarium, utpote inter quos nihil ignominioſius egenti innocentia aut ridiculoſius eſſe credatur. Simul enim hominum fidem atq; exiſtimationem cum re & cenſu concidere arbitrantur. Iam uerò quũ hoc ſemper habuit Gallia, ut bona ſua interdũ ipſa neſciret, interdũ ſcire nollet, tum uerò illa prægrauat indignitas, & optimum quęq; enecat (ſi id effari fas eſt, quod nequit non expectorari, ut eo uerbo utar) quòd ampliſſima familia domini beati et copioſi, atrienſiũ paucorũ regitur arbitratu: qui accepti expẽſiq; paginas luculẽtas habentes in poteſtate, in rem priuatam iuxtà atque publicam uerſa, publicæ rei expenſare licenter impunéque uidentur, neceßitudini & obſequio gratioſè ea tribuẽtes, quæ uirtuti officioſæ & induſtriæ debebantur. unde factum eſt ut ad ſummum dedecus res noſtræ paucis annis non ſemel deuenerint. Quid enim per deum rerum noſtrarum olim fortunatorem, quid inquam non modò iniquius, ſed etiam ad ſpeciem maieſtatis huius regni indignius ac fœdius eſſe poteſt, quàm quòd inertes quidam homines, atque ab omni actu memorabili feriati, in Prytaneo (ut ita dicam) exuberante ſaginantur cum ſuis clientelis, tanquam de republica aut principe meriti præclarißimè? Quid pernicioſius, quàm quòd ij nunc demenſum unicuique pro poteſtate ſtatuunt, qui meritos ab immeritis, dignos ab indignis, lectores ſeruos à mediaſtinis, non magis internoſcere didicerunt, quàm

litera

literarum nescij doctos ab imperitis? Qui etiam si id face re quoquo modo nouerint, tamen frugi bonæ homines, aut aliquo artificio cõmendabiles, nũquam aut nequitia præditis aut uerberonibus seruis censeant præferendos, quorũ quidem opera non in rebus dominicis, sed peculiaribus, arbitratu suo uti poßint. Ita dominicum ipsum nomen tantarum indignitatum inuidiæ obijciunt. Omnia enim imperasse dominus dictitatur, quæ paucis dispensatorum commoda sunt, uel utcunq; complacita. Horum præcipuè interest (id quod quidam nuper astruxisse dicuntur) solertes & cordatos in Francia non esse, ut qui hac uia grassantibus ad peculium augendum ultra modũ seruilem, fastigiumq; priuatum, perinde conniuẽtiam non possent patientiamq; accommodare. Verùm enim ex hoc iam instituto eò uẽtum est, ut quàm optimè quisque de republica meritus est, tam peßimè plerunque de eo principes mereãtur. Quippe aliter fieri non potest, quum huiusmodi administri non modò dispensationibus, sed etiam admißionibus in prætorio præsint. Quòd si pauci interdum ad aulæ penetralia non exoratis istis admißionalibus euasere, uiri uel doctrina præditi & solertia, uel grauitate & probitate laudabiles & eximij, dicere ausim, uel maioribus eos fatis eousq; euasisse, uel (quod æquè rarum est) benigno aliquo sidere insinuatos, ui maioris ingenij fortunam sibi finxisse. Ex ea sè rè nota uidimus Petrum Cothardum *summæ curiæ Lutetianæ principem, &* Guidonem à Rupeforti *Cancellarium* Franciæ. *Legum tutorem, morum ordinum'que censorem, ac togatorum uerticem, hoc nomine significamus, quem & pleniore & feliciore nomine* Nomophylacem *appellare possemus, si aures hodie hanc uocem non respuerent. Horum autem duorum potißimùm*

Cancellarius Guido à Rupeforti.

Nomophylax.

ideo

ideo meminiße me iuuat, quòd eorum nominibus appellandis quum in memoria feliciorum temporum acquiescere mihi uideor, inani'que præteritorum meditatione recreari, tum uerò aßentationi & gratiæ nihil dediße dicar: utpote qui nec ab ipsis iam mortuis, nec ab eorũ sequacibus, qui ferme iam nulli sunt, gratiam inire sperem. Quos autem uiuos colebamus, omni'que obseruantia dignos esse censebamus, utinam memoriæ perpetuæ uel nunc uel in posterum consecrare poßemus, uiros quidem illos diuersißimis ingenijs æquè de literis ferme literatis'que meritos. Ille miro lepore studiosos exosculans, nostros & externos benignè adiuuabat, festiuus, facetus, beneficus, comitate, iucunditate, & morum facilitate nulli hominum secundus: ut uno uerbo absoluam, præsidiũ subsidiumq; omnium qui Mineruæ sacramento dixisse profiterentur. nam & ipse miro lepore inter ingeniosos literatos'que præditus erat. Hunc illi aduersam per diametrum genituram habuisse diceres, ut Democrito Heraclitum ex aduerso stetisse produnt, sed sub uultuosa illa facie, & propè dixerim truculenta, summa omnia latebant etiam ad humanitatem pertinentia. Nihil autem amplius in eo cognouimus (quum omnia essent amplißima) quàm quòd æquabilem animi præstantiam in aula imperiosa, uersabili atque morosa seruauit ad extremum, non ut in eo trucem animum, aut uitæ infensum esse diceres, sed citra ignauiã circunspectum, & generosè cautum, tempori ita cedentem, ut consertis (quod aiunt) manibus integritatem retentaret. Quo temperamento in loco sanè lubrico, non sine optimatium plausu stetit, qui mirè increbruit eo de medio sublato. posteritatis enim dißimilitudine, desiderium eius in dies magis ac magis sensimus. Hic adhuc unus nu-

meros omneis impleſſe gerēdi iam ſummi magiſtratus exi=ſtimatur. Fuit ingenio ſummo, doctrina (ut inter pruden=tes) præſtantiſsima, memoria longè æqualium tenaciſsi=ma, animo ſibi ſemper inſtanti, uoluptatū uel neſcius, uel contemptor. In illa celebritate ac ſtrepitu aulico hominem apud ſeſe dixiſſes ſemper eſſe. Reprehenſus fuit à multis (ne ab omni eum culpa uidear uindicaſſe) quòd dicerent eum ad rem paulo auidiorem (ut ſeculo adhuc uerecūdio=re) fuiſſe, tum iræ præcipiti non ſatis temperaſſe, & ni=hilo ſecius omnes probum fuiſſe eum uirum non negant, ij quidem certè qui à uero nō aberrant priuata ſimultate perciti. Equidem ut iram in eo præcipitem expertus ſum, qui cum eo ſæpe negocium habui in munere publico, ita contendere auſim, omnium iracūdorum maleficam ipſum minimè habuiſſe iracundiam. Fuit enim huiuſmodi, ut mi=ra animi æquitate uerba propemodum iurgioſa rediraſcē=tium ferret, duntaxat liberaliora, etiam ſi in re præſenti ægrè ferre admodum uideretur. Videlicet uir ingenui & Catoniani ſpiritus, nemini fraudi eſſe uoluit generosè li=bertatem in quenquam uſurpaſse, eorum quidem certè, quos malè ſibi conſcios non eſſe intelligebat. alioquin ue=rò quis negat nemini unquam homini mores undique ab=ſolutos fuiſſe? Atque haud ſcio an laudi id uerti debeat, uirum natura bilioſum, & iræ intemperantem, nunquam tamen iræ ad uindictam uſque obſecutum fuiſſe. Eidem quum comitas in ſeueritate triſtioris naturæ culpa defuit, omnium tamen quos quiſquam hodie meminit, gratioſus & ſuffragator ueraciſsimè fuit. Neque enim, ut hodier=ni homines, aut fumos uenditare ſolebat, aut ſæpius ap=pellari de pollicitatione aut promiſſo ferebat. Nec ut ue=teratores aulici & flexiloqui ſolent, ancipites poſtulato=

res &

res & suspēsos ambitu lustrali tenebat & enecabat. Semel *suffragium suum aut spondebat aut negabat, fronte ut tristi, ita minimè aulica & fallaci.* Opitulator non modò *benignus tempore imperiosissimo, sed etiam strenuus & peruicax: tanta animi acrimonia & solertia, ut nullum ferè moribus commendatum, tuendum susceperit, quem non & pertulerit ad finem destinatum.* Hic (*ut ita dicam*) Corculus *in summa talis fuit, ut quum omneis flexus aulicos occasionesq́; memoria teneret, minimè tamen aulicus esse uoluerit & uersipellis: eorum dissimilimus, quos hodie hoc nomine uersari decimo quoque uerbo atque obsolescere in ore uulgi non pudet, homines perfrictæ frontis, imò planos improbissimos, quos imposturam factitare ore iuuat renidenti, eosq́; petitores frustrari & ludere, quos aulicæ uersutiæ rudimentum non posuisse sentiunt.* Alios ex Chrestologorum *natione nouimus mellito & medicato sermone afficientes animos flagitantium, ut gaudio perfusos ab eis discedere sæpe uideas, & spe bona lactatos & gestiēteis, sed post intellectam tandem ludificationem, diras ijsdem imprecanteis, quibus quidam obaudientes (ò improbum sermonem) fortunari sese dictitant.* En *artes & disciplinas quas aulica philosophia profitetur: quibus præditi iam nonnulli domesticis pridem institutis clarissimi, nunc aduerso rumore inter aulicos agunt, etiã si se suos'que secundis numinibus aulicis euasisse gratulantur.* Qui *autem eius academiæ decretis iam perimbuti fuerunt, eos ad frugem aliquam bonam ciuilis & æquabilis uitæ redire perquàm rarum est.* Huiuscemodi *autem apud nos aulicastri degentes in oppidis uocitantur à populo, quo uerbo tam* Aristippeos *quàm* Ephecticos *ueluti philosophos Scepticos'que significant: illos*

Aulicos perstringit.

F 2 *salutige*

salutigeros, & uerborum comitate morigeros, hos cunctatores & hæsitatores appellitantes, nulli uel amicitiæ ipsos uel causæ ita unquam addictos, quin statim cum fortuna transire parati sint. Sic enim homines Aeolidæ, uersatiles ad omnem aulicam auram animos aiunt sapiētum esse debere. Quo fit ut municipes inuicem admonentes, uulgò eos in cornu fœnum ferre dictitent, ut inquit Poëta lepidissimus. At Guido ne in Ironum quidem conuētu dissimulator fuisse dictus est (quod quidem ipsi uerti à quoquam uitio possit) alioquin ingenij & doctrinæ & seueritatis maiestate maiores æqualesq; lōgissimè summouēs, ut tum opinio fuit constans. Cuius utinam sublimitas non etiam luminibus posteritatis obstruxisse uideatur. Eam enim formam summi honoris inchoauerat, cuius præscriptus qui succederet, propius'ue accederet, nemo adhuc repertus est: ut Veneris quondam Coæ tabulam ijsdem lineamentis qui absolueret, Apellis successor nusquam potuit inueniri. Etenim qui ei proximus fuit, sextus aut septimus magis quàm secundus ei fuit. Mortuus autem est uirtutis commendatione sera cognitus, quum tristitia & seueritate popularis esse cœpisset. Quare illi ex aduerso ac successori cōtigit. neq; enim ipse ut Phidiæ signum (quod aiunt) statim aspectus & probatus est, sed primore aduentu nec plausibilis nec gratiosus, decendens tandem omnibus non iniquis desiderium sui non modicum reliquit: maiusq; olim fortasse in dies id futurum est. Alter contrà magna hominum expectatione exceptus, præsumpta'que ex præterito opinione gratus, ineundo etiam magistratu uibrans ac coruscans extitit, sed illico à sese desciscens, euanido splendore etiam cessit in prioris gloriam. Quippe ut inclusa in funda annuli bratteola fulgētem suapte ui carbunculū

Aeolidæ, ab Aeolo uētorū Rege dicti, qui ad omnem tēporis mutationem uertuntur & mutantur.

Guido à Rupe forti.

bunculum flagrantiorem reddit: sic succeßore prouinciæ longè inferiore atque obscuriore subiecto, decesßoris illustris gloria intentius resplendescit: quo maiore cõtentione animi adnitendum erit ijs qui in posterum eum honorẽ gesturi sunt. Heroicæ enim uirtutis exuuias gestare, non cuiusuis est capitis, etiam primæ notæ. Sed sunt qui à fortuna quouis modo sublati, cum in digitos assurrexerunt, suam ipsi stupidè mirantur magnitudinem. Vtinam autem illi Herculi Theseus aliquis me uiuo suboriatur, qui monstra Reip. ab eius obitu enata, præstantißimæ uirtutis eius æmulatione tollat. Eius mors publicè haud dubiè acerba, mihi priuatim quoq; luctuosa, omnibus ijs incommodißima fuit, qui honestarum rerum studio fortunam sibi facturi uidebantur. Quod genus hominum quum maximè placiturum in aula speraretur, frigere statim ubique eo mortuo cœpit. Siquidem tantum momentum supremis in fasci bus esse iam notum est, ut quam in partem mores eius uergant qui eum honorem gerit, eiuscemodi bona ex parte primarios ordines sortiamur. Nam quum in eius sodalitio & comitatu uelut seminariũ antistitum & magistratuum habere Francia iam cœperit, fit ut ea in officina politos uel uiros uel homines uenerari quo iure quaq; iniuria cogamur. Quare si diutius illi uiro ex sinu (ut ita dicam) probæ beneficentiæ edito, inter uiuos esse superstitesq; licuißet, & literatos utiq; uiros, & de meliore nota in scenam productos aulicam ciuilemq; uidissemus. Hoc enim nemo unquam à bonorum causa, quos quidem comperißet & explorasset, aut firmius aut animosius stetit. quanquam sibi quidem ipse certè & gloriæ satis, studiosis & pudẽtibus qui productore & commẽdatore ad tyrocinium indigent, parum, per, inquam, parum uixit, ipse

uerò reipublicæ paululum. tam salubris enim sideris occasu, sæua mox orta tempestas, turbinibus rapidis res Gallicas in omneis cœli plagas diuentilare cœpit: qui duorum hominum spiritibus immodicis excitati, quum eorũ quoq; obitu consopiti esse uiderentur, ingenti stupore hominum extiterunt inauditæ calamitates: quibus quum par nemo iam in aula superesset, Gallia tum primum animos despondere uisa est, retuso etiam illo mucrone incũdi strenuè certaminis, gẽti peculiari, id est primore Martis impetu, quo maximè ualere nostri existimantur. Simul rei summæ gubernacula, laurea partim excussa, partim emarcescente, omnium ordinum ore rediisse ad triarios dictitabantur. Verùm ille à Rupe forti faustum cognomen sortitus, cum semper animum circa honestatis studiosos, modestiæq; tenaces præstitit (etiam si remittere frontem atque supercilium ne iis quidẽ ipsis uideretur) ut eius obitus diem atrũ & funestum semper habere debeant. Qui autem eius institutis insistere noluerunt, iam inde eo uiuo uirtuti eius infensi, huiusmodi fuerunt, partim ut priuatis studiis summi rerum actus fastigium inclinaße, magistratuumq; censuram (ut ita dicam) delumbaße uideantur: partim ut ex suo contubernio literatos & doctos exegisse iudicari debeant, eorumq; affines, ambitionis aßẽtationisq; nescios. & sic quoque uiri improbi delectu eiuscemodi hominum delectari sese dicere consueuerunt, ut omnia ferme uiri aulici diuersißima actionibus suis animiq; sententiæ proloquuntur, impudẽtia quorundam tam putida, ut aures defecatæ, harumq; rerum insolentes, haurire hæc mendacia sine nausea quadam stomachosæ indignationis nequeant. Nihil autem est indignius, quàm quòd sic quoque fallere sperant ipsi nos, intra pomœria & natos & institutos.

Animaduertẽdus locus.

O stultum

O stultam & ridiculam opinionem, si quidem ita putant: impudentem & capitalem sermonem, si non putant. Sed illudere proteruè atque improbè eorum gaudent conniuentiæ, quibus cum colloquuntur, quum interim ne tantulum quidem ipsi cõmouere se in illo regni theatro extra numeros poßint aut probitatis aut honestatis, quin aut risu statim acrium spectatorum, aut aduerso murmure excipiantur omnium cuneorũ. usqueadeo qui suspici se supra alios uolunt, uel agentes ipsi uel loquentes latere nos nequeũt. Non'ne quæ in adytis aulæ, quasiq; intra scenam ac post uelum aguntur, quæ illic numina, quibus'que sacris uictimisq; colantur, solenne est nobis anniuersarijs ludis uelut ex proscenio audire? satyricisq; actibus ita in rem præsentem perduci, ac si reducto uelo opertanea sacra introspicere permitteremur? Qui igitur fieri id posse dicamus? Nempe quòd Aius ille (ut ita dicam) Locutius arcanum nihil esse sinit eorum quæ in aula geruntur, aguntur, aut summußim dicuntur. Quod enim ad uniuersos pertinet, id palam quoq; uult & facit omnibus ordinibus esse. Sed beatũ illud diuersoriũ, illi tãtum qui intus sunt, rimis perlucere nesciunt. Proh superi immortales num quisquam sodali & contubernali uel etiam familiæ notior esse potest, quàm omnes eorum mores & habitus, omnes status, flexus, affectiones, motus corporis animiq;, omnes uultuũ species & aspectuum, omnibus nobis notæ sunt istorum, qui sese & nos & omnels pulchrè latere putant? Quanta igitur cautiõe, quàm circũspectè, quàm religiosè in suo se actu gerere, uel alieno inferre debẽt, q acribus oculis theatri amplißimi sese circũspici sentiũt? Sed quis eos hoc sentire credat, qbus in re sibi gerẽda satagẽtibus omnibusq; sensibus occupatis, cõsulere famæ nõ uacat? Atq; si oculus

Alludit ad motus histrionum in theatro, qui numeris exactis adstricti erant.

cuneorum inseruire non uacabat, aut si non magnopere id referre existimabāt, uel ordinum ipsi oculis uel orchestræ certè inseruire debebant. Hoc enim *meminisse oportebat, qui existimationi olim suæ consulere neglexerunt, de ijs aliquando publicè grauiter esse consultum.* Verùm *hæc iam terricula infantium aut nouitiorum esse creduntur. Periti autem rerum, & quos ueteratores uocant aulicos, arcem sibi impunitatis nuper præstruxiße existimantur, cum immanium opum propugnaculis tutam, tum uerò ualidis præsidijs contractarū affinitatum necessitudinumq; firmatam, quā expugnare nulla uis iudiciorū, nulla constituendæ reipublicæ formula ualeat. Peßimè uerò de se mereri iam putantur, qui uel famæ detrimento cōmodis suis non cōsulunt interim dū dispēsant. Inane enim & ieiunum nunc aucupiū famæ esse creditur, fortunis suis augendis quoquo modo parcere, ut integritatis opinionē honestatisq; tueantur. Proinde nō ita pridem qui rerum potiebantur, scenicorū figuras uerecundis auribus transmittere aut deuorare uidebantur: hanc loquendi libertatem moribus atq; usu confirmatā tolli nō posse Frācis iure nō uiolato intelligentes. Nunc uerò aures istorū sensim cauillis ita occalluisse atq; insueuisse uidemus, ut inter theatricas personas prodire optabile iā esse cœperit quorundam opinione, qui non nisi beatorū & copiosorum nomina in argumentis Satyricis frequentari dictitāt: quādò illi actores auriti capitij licentia atque impunitate, summum ferè quodq; caput salibus suis perfricant. Vnde eò rem tandem uidemus euasisse, ut quæ olim uitia figuratè maximoq; cū lepore allegoriarū carpebantur in summis magistratibus, quum uel Satyri cauillabundi inducerentur, uel uitia ipsa personata prosopopœias in scenam prodirent, in ijs quas*

uulgò

uulgò moralitates, nos antiquo uocabulo ethologias appellamus: ea nunc Satyrico felle insulsè & simpliciter, ac sine uenustate schematum enuncientur, uidelicet quòd licentia peccandi periisse frontem, ut inquit ille, de rebus arbitrantur. En quibus seruire, quos colere & obseruare, quorum uoluntati lenocinari, deniq; quibus grauitatis & doctrinæ, atq; omnium ingenij ornamentorũ fasceis summittere necesse est: eos quidem, qui aliquo in numero haberi in Francia concupiuerint: ut mirari iam homines desinant, quòd rari sapientes & eruditi in rerum nostrarũ administratione uisantur. Nam ij quorum maximè interest res probè administrari, quum in speculis esse deberẽt, Vcalegontes ferè sub tecto securi rerum euentuumq; dormitant, ne discrimine quidem ipsi nuper fumigante ueternum excutientes. Hic est status ferè Frãciæ, qui si aliquãdo ipse rectè atque ordine constitutus fuerit, ut ij ultrà in puppi ne imperitent, qui uel in transtris sedere, uel inter uectores quouis loco esse deberent, tam opulenta, ut opinor, erit Gallia, quàm priscis temporibus Hispania & Persis fuisse perhibentur. Rex quidam Franciæ, Ludouicus, ut opinor, undecimus, quum sermo aliquando inter eũ & Legatos magni cuiusdam principis incidisset de prouinciarum opulentia, illiq; magnificè de suis sentire rebus opibusq; uiderentur, respondisse ita fertur, ut diceret pratum se & graminosum & latè patens habere, quodq; toties fieret restibile, quoties uisum esset fœnisecio opus esse. Quo dicto significare uolebat, nunquam non imperata tributa populos sibi subditos obedienter cõfestimq; pepẽdisse. Nos autẽ sic actum esse per hosce annos cũ populis Franciæ scimus, ut eodẽ anno una & altera accessione tributa, modò dimidio, modò altero tanto, nonnunquã etiam

Moralitates, ethologiæ.

sesquiplo excreuerint, tanta animorum æquitate, ut uicem principis plebem etiam dolentē uideres, audiresq́;, qui tot in curas ipse rebus gerendis distringeretur: nō aliter ac si ab eadem sementi altera & tertia seges demeteretur in Francia, aut si ex noualibus spicilegium instar iustæ messis existeret, uindemiamq́; racematio excipiens, noua atq; integra fœtura denuo exuberaret. Verùm Rex ille Ludouicus prato suo amplißimo florentiq́; idētidem gloriabatur, ex quo eodem anno fœnisecium iterum & sæpius cogeret, quantumq́; placuisset. Erit olim fortasse Rex alter breui, qui chrysomallas oues aureo uellere opimas uisendasq́; habere se dictitabit, non illas quidem apud Colchos aut Iberos, ut in fabulis leguntur quondam fuisse, sed clemente cœli tractu luculentis inerrantes latifundijs, toties attonsiles, quot res extiterint gerendæ, uellere succrescēte perenniter, ac mira fœcunditate. Illud uerò singulare, ac nulli æquè prouinciæ datū, ut bellis continuis intestinis uel externis exhausta Francia, & uiris uiribusq́; ad summam inopiam usq; defecta, unius statim aut alterius anni pace & commercio recreetur. Et ut Antæum illum gigantem ab Hercule sublatum poëtæ fabulantur, quantūuis lucta fatigatum, ac certamine confectum, simul atq; terram matrem contigisset, integras illico uires solitum recuperare: ita Franciæ uires opesq́; quantūlibet accisæ, cū primùm per pacem aut inducias tellurē aratro mouere licet, quasi terræ tactu instaurari uidētur ac restitui incredibili celeritate: absit modò calamitas, nec uitium obuenisse supernè experiamur. O` raram prouinciæ felicitatem, O` reges undiq; beatos, si tantū personam suam ipsi satis nosse potuißēt, & in actu summo rerū grauißimum quodq; negocium ductu suo transigi, non auspicijs tantum suis ipsi

Oues chrysomallæ.

Antæus.

concupi

concupiuissent, aut certè nō sine sua conscientia. hoc deus ad cetera Galliæ addidißet, numeris omnibus cumulata felicitatis esset. Nam cum clementiam in regibus, tum libertatem in ciuibus rarißimè desiderauit, quātum utiq; ferre monarchia potest liberaliter imperiosa. Illud enimuero, illud inquā acreis homines, rerumq; nō nescios urit, angit, enecat, quòd pusillis homunculis necesse est persæpe subseruire, quos ut actores & uicarios principis aulica comitia ceruicibus iniungunt succollantis populi, ac succiduæ plebis: illos quidē aut fortunæ suffragio, aut fauoris incōsulti redempti'ue, aut aliàs perperam renunciatos. Huiusmodi autem homines cū fata Gallica pro potestate regāt, quū liberalitates principis munificentiamq; arbitrentur, quum cuiuscunq; nostratium externorumq; merita ancipiti trutina arbitrij sui perpendant, & uoluntatis suæ modulis uiros magnos pusillosq; metiātur, sursum deorsumq; (ut aiunt) permuscent omnia in Francia, facilè quidem illa principe alioquin omnium prouinciarum. Quid enim per deum immortalem rectè atq; ordine administrare semisses actores poßunt, qui nullū ius ciuilitatis atq; isonomiæ nouerunt, quæ est æquabilis honorum bonorumq; distributio, pro dignitate ac merito ciuium temperanda, qualis esse in monarchia potest? Nam quod ius à peritis appellatur distributiuum, id ab Aristotele iuris ciuilis eximio cōditore κατ' ἀξίαν dictum est, quod est secundum dignationem & promerita cuiusq; ciuium statuēdum. At huiuscemodi uelut interreges iamdiu pertulimus, frementibus nequicquam frendentibusq; omnibus ordinibus, suppreßa quodammodo procerum autoritate. Hic mihi manum inijcit reputatio fortunæ temeritatis, resistere'que paulisper me cogit, ac sui meminisse. Siquidem quum in omni mundi

Isonomia.

Ius distributiuum.

mundi parte fortuna plurimum pollere, & rerum esse domina dispensatrixq́;, oculis ipsa capta, existimatur, tum uerò super omnia ipsam esse in Francia cæcam atque hallucinatricem iudico. Haud ita pridem homines duos uidimus tanta subnixos potentia, ut ad reip. officia uix decimus quisq; nõ ex eorum clientelis quasi è seminario quodam magistratuum prodire uideretur, quum etiã ipsi incremẽta sua fortunæ ac temeritati bona ex parte deberẽt. Horum cum alter tempore paulùm prior, & fastigio multùm amplior, eo prorsus esset ingenio, ut qui se submittere maximè eius potentiæ uellent, hosce ille maximè cæteris præficere uellet, prolixéque augere: alter eos præcipuè promoueri cõcupiebat, ornamentisq́; immodicis crescere & eminere, quos sibi usui fore sperabat ad potentiam uel augendam uel tuendam: aut ijs moribus præditos, ut sibi morigeri esse omni genere obsequij ministerijq́; sustinerent. Nam & ipse impigrè morigerando probatus, in secundas gerendarum rerũ à maiore adoptatus fuerat: quin & asseclam comitemq́; illius potentiæ, non socium postea semper egit, haud grauatè primos summosq́; fasceis submittens atq; etiam subijciens illius fortunæ, cuius tum nutu omnia uertebantur: & meminerat quas in leges quum summum magistratum iniret, surdo sacramento ipse adactus esset: Quoad illo de medio sublato, quum nutanti iam fortunæ uideretur imminere, alius ex eodem prodijt comitatu uir eximius, apud ordines aulicos egregie gratiosus, cuius matura iam & adulta autoritate solertiaq́; effectum est, ne ille primariæ autoritatis aut hæres aut prædo, impotẽtiæ animi omnino indulgeret. Cui si spiritus omneis suos profundere liberè licuisset, ne curia quidẽ summa quantumuis obnixa substitisset. Quum hoc rerũ statu sors fortunaq́;

tunaq; specimen facere potentiæ suæ uideretur, contigit (id quod necesse erat) ut quos casus temerarius in aulã insinuauisset (aula autem tum erat ferè comitatus ipsorum) quum unum aut alterum stipendium ijs supparasitando fecissent, statim uel magistratu uel antistitio locuplete donati, quasi militiæ præmio, macti esse uirtute obsequij atq; obseruantiæ iuberentur. Quod quum mirificis exemplis apud omneis innotuisset, eóq; mores incubuisse uulgò dictitarentur, ut nulla iam uia certius ad magistratus, ad honores, ad uirtutis decora & diuitias ferret, quàm ambitio & assentatio, & (ut planè loquar) corporis animiq; fœda uenditatio: cõtraq; quum honestarum artium studiosi, aut ueritatis tenaces, omnesq; qui sese eximere fortis fortunæ ditione cupiebant, uel quos extra præscriptum decori & honesti pudebat prosilire, seséq; uẽditare, male de se suisq; mereri uiderentur, qui uel studio literarum miseri intabescerent, uel inania & obsoleta iam nomina honestatis & uirtutis tantopere amplecterentur, uel deniq; in ijs rebus fouendis consenescerent, quæ nihil ad id tempus pertinere cernerentur: Quum ea inquam ferè esset conditio temporis, certatim eò aduolanteis, atque etiam migranteis uidebamus, ubi cõtubernium esse fortunæ uidebatur, largitionisq; eius promptuariũ: quum interim paucis illis qui constantia & pudore ducebantur, domi agere feriatos ab omni actu publico necesse esset, qui quidẽ adiunctũ compẽdium cũ honore haberet. Sic paucis annis factum, ut inuersis ordinibus patricij ad plebem, & plebeij ad patricios plausibiliter traducerẽtur, quum uelut somno beatos redeunteis uideremus, quarto uel quinto, atq; item decimo iam equite nõnullos comitatiores factos, imaginibus nouis insignes, quæ gentilitijs & Troiugenarum stemmatibus

nunc

nunc claritate præstant. Ita duorum hominum potentatu, repagulis pudoris & reuerentiæ legum, atq; existimationis bonorum & grauium, refractis, retusáq; acie iudiciorum seueritatis, eò iam insolentiæ & licētiæ uentum erat, ut accepta expensáq; omnia non fortunæ (quod æquo animo ferres) sed fortunatoribus hominum referrentur, quos princeps eius indignitatis nescius præfecerat (ut assolet) hominum delectui. Qua potentia ipsi freti, quum diuinos iam sibi honores poposcissent, nec defuissent homines primarij qui se eorum cultus ingessissent antistites, oraculorumq; interpretes, ab altaribus interim Domini non pauci emansitantes, iam mortalium sensu inauditæ rei miraculo stupente, Prouidentia utiq; rerum humanarum curam abiecisse, aut certè interim posuisse à multis putabatur. Et alioquin usque eò publica mens successu rerum elata aberrauerat, ut Martis & Bellonæ numina instar propemodum haberent omnis diuinitatis. Quibus rebus Francia Christianarum partium signifera (me miserum qui hæc meminisse cogor) quum cognomē illud ipsa suum & æternum contaminasset: ibi tum ibi uerum & unicum numen rapida nostri orbis uertigine terribile, diuinitatis suæ maiestatem asserere instituit mirificè, editis in superbos quosdam insolentesq; exemplis omnis memoriæ clarissimis, omniumq; gentium, si rerum diuinarum intelligentiæ dociles ipsi animos haberemus. Sed nos (ò cæcæ mentes humanæ) monita diuina perinde ac fulmina terrifica, celeri transmittere obliuione gaudemus, tantisper modò in cœlū suspectantes, quoad orbis concussu fragoreq; contremiscimus: serenitate autem reddita, uel substillo adhuc cœlo, ne turbinum quidem recentium uestigijs admonemur alias quoq; procellas sæuiores impēdere fortasse. Quæro ecquo

Hic episcopi taxātur aulica munera obeūtes, & sacerdotalis functionis immunes.

quo

quo unquam ſeculo dominus in noſtros, uel in ſuos potius atque peculiares, rapidiorem iræ ſuæ terrorem, micantioremq́; diſtrinxiße uiſus eſt? Diſtrinxiße dico? imo etiam uibraße, & contorſiſſe: tametſi contremefactas delicias ſuas Francos perſequi pepercerit. Hoc quum heri & nudiuſtertius factum ſit, quis iam ſatis meminiße dicetur, ſi quidem mens publica ex habitu & fiducia ſingulorum æſtimetur? Siccine fomento uno (præcalido fortaſſe) è re nata appoſito, doloris ſtatim & diſcriminis Franci obliuiſcuntur, ut uulnere percurato? Proh ſuprema & æterna dei prouidentia, uſqueadeo'ne denſa ſeculo noſtro erroris impij offuſa eſt caligo, ut ne fulminante quidem deo ſurſum aſpicere poßimus? Qui ſi cœlum ſuſpicere obliuiſcimur, quin igitur omnia intentè circunſpectamus, ut ſenſu ſaltem humano Gallia niteretur? Nũc uerò nec dextrorſum ipſi nec ſiniſtrorſum intuemur, nec retrorſum reſpectamus, ac ne id quidẽ quod porrò eſt, uidere cõtendimus. Id demum quod oculis admotũ eſt, aut etiam ad quod idẽtidem offenſamus, animaduerſione dignum eße cenſemus. Vt mirari nunc ſubeat eorum uel inertiam, uel amẽtiam, quorum oculis princeps pro conſpicilijs ſolet uti: qui quũ coëmundis poſſeßionibus, exædificandis penatibus, gentilitijs nominibus ſuis prodendis longißimè proſpectare, & ad pronepotum uſq; atnepotes porroq́; etiam uideantur, exiſtimationi tamen populari non ſeruiant ad poſteros manaturæ, etiam ſi perpetuo ipſi tenore fœlicitatis (quod rarißimè euenit) uitam tranſegerint longiorem. Quanquã quid fœlicitatem iſtorum uoco, quorũ nulli ſecurum ſui poſſeſſorem eſſe licet, ex quo ciuilis & municipalis uitæ tranquillitatem aulicæ potentiæ ſemel emanciparunt? Nã qui acquieſcere intra natalium modum, exigui

eſſe

esse animi aut degeneris arbitrantur, ij quàm altißimè uolentes emicare, eò abripiuntur sæpe, & effrũtur, unde sine præcipitio in uitam descendere tranquilliorẽ nequeāt. Atqui huiusmodi est ferè eorum conditio, qui ius in caput hominum, atq; in fortunas habere, aut decus opimum esse putant, aut culmen felicitatis. Quos equidem (ut nũc sunt humana) crediderim potius gradum ad æternum præcipitium factitare, quàm ad ueram beatitudinem uel tantulum proficere. Qui enim sensus omneis suos diuino desponsos amori, cultuiq; religionis ascriptos, humano obsequio & fastui seculari ita mancipauerit, ut ne animam quidem receperit cœlesti sodalitio natam atque creatam, quæ in manum ipsa dei mancipiumq; tum cõuenit, quum in militiæ Christianæ tyrocinio quisque nostrum sacramento primùm dominico dixit, nomenq; dedit lustrali rore respersus: quonam modo is non perfidus & transfuga est, qui à deo, in cuius uerba sanctißimè adactus est, ad cũ mundi fastum desciscit, cuius ipse obsequium rogatus eiurauit? Etenim anima usqueadeo aulicæ potentiæ amore capta, quid aliud quàm à sponso suo eodem'que domino diuertens, res suas sibi habere eum iubet, ac cum dote sua licet profectitia, dominica, atque paterna transit ad amorem impietatis? Sed deus ipse ista uiderit, cuius est prouidentiæ quicquid rectè atque ordine in commune consulitur, ut eius est conniuentiæ destinatæ quicquid nunc populus perpetitur. Cæterùm (ut ad rem redeam) si per hosce aliquot annos isti hominum merita in dispensandis honoribus, & officijs publicis expensa & ponderata quoquo modo fuisse contenderint, sunt qui ausint affirmare, raro libripẽdibus ipsis eorum lancem competitorum ijsse pessum; qui meritis quamlibet amplis uel aurum, uel necessitudinẽ

Anima humana ĩ baptismate in dei manũ & potestatem mancipaf, quo tẽpore eiurat obsequium dæmonis, id est, dæmoni renũciat obsequiũ.

Res tuas tibi habe, erãt uerba diuortium facientium.

cessitudinem, uel aliud quippiam commendatitium nō addiderint, quod uirtutem doctrinamq; prægrauaret, & famam quāuis illustrem. Ita uiros eximios, qui aut ingenij ornamentis, aut prærogatiua natalium, aut innocētiæ & doctrinæ suffragio renunciari sperent, & sua crescere industria, obstrictos ijs esse graui quopiam autoramento necesse est, qui officinæ illius beatricis atque fortunatricis ui deri mancipes gaudent atque magistri: quorum ut quisq; maximè uel obscuris uel exiguis natalibus ortus est, ita plerūq; esse solet plenissimus tumoris ac fastidij. Vnum tamē eorum genus semper exitiabile fuit, qui diuturno grassati obsequio, in omniumq; potentium obseruantiam compositi: oris tandem probitate obrepserunt ijs qui super admissiones erant. Hoc genus & flexiloquum, & ad omnem rerum inclinationem, aut fortunæ celerem euariationē, Chamæleontea quoq; ipsum mutatione aliud atque aliud esse solet. Visi sunt sæpe Onocephali qui numerum augerent, ut in omni ordine ferè hominum sunt quos fortunæ tantū esse ludibria iudices, qui nec ingenio præditi, nec arte ulla ciuili intincti sunt, nec natura aut sciti aut lepidi, sed fruges tantum consumere prytanei nostri nati. Illi enimuero nos urūt aulici ueterani, uel uerius ueteratores, qui manubijs popularibus beati, proceresq; obæratos uersuris autorantes, eos processibus suis ipsorum inimicos putant esse & aduersos, qui ijs studijs incumbunt, quæ quæstum non factitant. Hos stipatos manipulis assectarum uidere est, quos uelut tyrocinio deducunt in officinam Ditis, ut illic argentariam factitent. Ii autem illorum pedissequi, ut literarum irrisores improbuli, sic ærarij arrosores minutuli à uulgò dictitantur: ad id tamen succenturiati ab illis, ut uberrimum quodque munus per manus traditum susci-

piant, quod quidem esse poßit in aulæ commercio. Ex ma nubijs enim popularibus suppeditantur iuuenes beatuli, quæ literatis & doctis sacrosanctæ solent esse. Huiuscemo di autem stationarijs ordinum ductores in sua uerba ad-actis, firmißimum quodque tenent Reip. præsidiũ: nequã-do summa potestas & arbitrium ærariæ rei inclinatione aliqua rerum ex sinu suo excidat. Et nos consilium publi cum tantis hactenus copijs Galliæ non suppetijsse mira-mur? Quis enim iã referre uel honestatis uel utilitatis pu-blicæ putat, qui quibus anteponantur? Nec uerò Gallia quãlibet latis finibus patens, multis magistratibus atque honoribus instructa, multipliciterq; descriptis, propin-quis & necessarijs istorum cum numero permultis, tum uerò cupiditate deuorantibus uberrimũ quodq; munus, iam esse satis potest. Quare quum magnæ ipsorum cogna tiones, etiam affinitates dudum coiuisse uisæ sint, quæ nul la ui uel legitima, uel aduersarum factionum frangi pos-sint aut dissui, quid illis tandem sperandum est, qui suffra-gatores uel sequestres intra septa non habent? nam meri torum quidem surdas preces inanesq; nihil prodesse sci-mus, quũ alioquin omnia in potestate ij teneant, qui dies & horas soli comitialeis nouerunt. Quidni enim comitia uel differre poßint uel auferre, qui etiam iustitium edicũt quum libuit, & remittunt? Sed quid nominis appellemus, aut quid hominum potius eos esse dicamus, quorum haud ita pridem silentium plus regno nostro nouimus incommo dasse, quàm omnium potuere concionantium uociferatio-nes prodesse? Sirach ille philosophus Iudæorum secun-dum Solomonem sapientißimus, tricesimo capite sui libri ita inquit: Effusa bona in ore compresso, fercula epula-rum apposita sepulchro. O' fœdißimam culpam, quum is animus

animus in rerum non exhibetur actu, quem uel mores uel anteacta uita spondere, uel frons denique impostricula uidebatur præferre. Silentium dico? Vtinam hactenus argui possent. Heu mores huius ætatis. Quo'nam tandem gentium germana uirtus abijt? Cedo nunc Aristidem unum, unum Fabritium, aut Nasicam, quicum in tenebris micē, & ego halcyonem uidisse me gloriabor. Cedo Catonem, aut alium quemuis liberi spiritus uirum, qui & reipublicæ charitate ducatur, & precarium se honorem habere nō meminisse uelit. Cedo qui in actu publico pleraq; in priuatas rationes non referat, nec uelut fortunæ largienti publica, pandendum esse priuatum sinum putet exemplo Luculliano, atque etiam Gabiniano. Cedo deniq; qui simplici innocentia & integritate, quàm multiplici lorica opum & propinquitatum aliarumq; necessitudinum tectus esse malit, nō modò aduersus uim aulicam & improbam, sed etiam aduersus legitimam & ciuilem. Postremò ostende unū ex istis uultuosis & personatis, qui aliquando omnibus integumentis simulationum euolutum se, uel amico & propinquo cognoscendum dederit. Ita'ne uerò isti à conspectu nostro rapti, quum eos exceperint munia grandiora, iubeant non modò nos, sed etiam honestatem, ac ueritatem ualere, quasi ut in alienos mores (ò maleficā uim Vertumni) sic in aulicos immigrarint, & primos uitæ actus, quasi obsides hominū existimationi datos, ætate iam uergente perfidè destituant? Videant quæso etiam atq; etiā, ne id perinde esse credatur, atque si maturam segetem laudū suarū, tædio ipsi uitæ compositæ tandem capti, repētè (ut sic loquar) inarare, uerterēq; dicerētur. Atqui tales aliquādo inuētos esse cōstat, qui dignitate uultus populo imponerēt, & oris probitate: ut nuces intus mar-

cidæ specioso sæpe fallunt legentes putamine. Rursus idem Sirach cap. tertio & tricesimo, Pabulũ, inquit, & uirga & sarcinæ asello, panis & institutio & opus mancipio. Quorsum, inquis, hæc philosophi dicta? Nempe ut intelligatur uirum sapientem priore loco eorum socordiã figuratè compellasse, qui sibi ac propinquis impigri & diserti (ut claris innotuit exemplis) in causa tamen populari inuenti sunt infantes ac remißi, idq; eo tempore, quum eos nauos esse & facundos, rerum summæ interesset. Quibus aliquando ipsis, eorumq; collegis aut successoribus eam mentem dari uelim, ut uel pulpito facessant (ut dicitur) uel dicenda inculcandaq; in tempore proloquantur. Alterum illud symbolum ad regum eruditionem proditum esse censeo, ut craßis ac pigris ingenijs sordida ipsi munera reip. & uelut clitellas publicas iniungerent, exigua quoq; salaria geometrica proportione statuentes, ut Aristoteles docuit ratione pulcherrima de iure distributiuo loquens. eximios autẽ uiros, quorum industria solertiaq; rebus in arduis uti possent, primario ut pane alitos, ad ingenua munia transcriberent, ingenuis ipsos artibus institutos: nec eos uitam agere sinerent ignobiles & abditos, qui ornamento reipub. & usui esse possent. Ecquod est enim per superos immortales aut utilius regni admuniſtrãdi aut splendidius instrumẽtum ad finitimas etiam & longinquas nationes refulgens, quàm doctorum hominum multitudo, partim in comitatu regis agens, partim per uaria reipub. munia distributa? Huiuscemodi enim scrinia (ut dicitur) pectoralia, optimos & potẽtißimos principes circunferre necesse est, quibus in ipsis ius, fas, & æquitatẽ, omneq; genus ciuilis humaniorisq; doctrinæ, cõdita ad usum quotidianum habeant. At nunc is est reip. nostræ status, ut

clitellæ

clitellæ generosis equis, instrataq; speciosa imponantur asinis. Proinde quum nec oculi nec aures Regis officium suum nunc agnoscant, & homines quidam in rebus suis acres, in republica & principis aut languidi aut hebetes, nec deligere ipsi idoneos uiros, nec hominũ famam secundam aut incommodã satis explorare nouerint: quid causæ est tandem quin omnium in Rep. perperam factorum crimina ad eos pertineant? & quòd Francia male nunc audit atque ignominiose ob doctorum sapiẽtumq; penuriã, id ijs in crimen uerti debeat, per quos hic tales multos esse non licet? Quid si etiam eorum nõnulli prorsus doctos & bonos, eorumq; dissimiles nouere, sed procul eos gubernaculis summouent, ne uel corũ acta ad manus ipsi aspiciãt, aut in puppim fortasse admitti tãdẽ uelint? Manauit enim hæc opinio in omneis iam ordines, cordatiores ideo homines istis suspectos esse, quòd prælucentem ipsi facem propius admoueri rebus gerendis nolint. Certè uidimus huiusmodi non admissos in consortium, quum uox id publica uociferatu summo, sed confuso flagitaret. Aut igitur hoc fateantur necesse est, amussim se albam in lapide albo esse, qui inter naros ignarosq; discerniculũ nesciant: aut nosse se quidem notæ melioris homines, sed nõ tam scenæ & populo, aut etiam ueritati sese probare, quàm potentiæ suæ & commodis inseruire constituisse, principisq; senectuti aut infirmæ ualetudini hactenus illusisse atq; imposuisse. Vtrumuis autem fateantur, paris erit impudẽtiæ. Etenim qui satis secundas partes implere nequeunt, qua (malùm) fronte primas tenere contendunt? præsertim quũ tot egregios actores inter cuneos inerteis exactosq; sedere uideamus, & decus scenæ proceres longissimè submotos? eorum si sagacitatem requirere nũc uacaret, aut id interesse

rerum magnopere arbitraremur, quàm facilè eſſet docere Franciam non modò oculis & auribus noſtro caruiſſe tẽpore, ſed (quod inſtar eſt monſtri) ne olfactus quidem ſenſorium habuiſſe? Quam enim tandem cladẽ odorari antè potuimus aduentantem, quàm ab ea oppreſſi? quid antè prouidere, quàm in oculos incurrit? Quem rumorem belli prius auſcultatu captare, quàm omnia claſſicis perſonare uiſa ſunt? Hunc ſtatum rerum in Gallia uidimus, quo ſtatu res geſtas ſi quis olim memoriæ mandare ſtatuerit, eorum quidem queis lotis manibus ſtylum capeſſere ducere'que licebit, luculentum ſanè argumẽtum ſcribẽdi copioſumq; habebit, & ex eo poſteritas intelliget quàm magnificè ſeſe nonnulli in rerum adminiſtratione geſſerint. Quis enim amans patriæ, quum paulo acriorem animũ ad hæc ſcribenda applicauerit, non hoc præcipuè docere contendat, & perſuadere, quòd Francorum natio inuidia prius rerum in Italia proſperrimè geſtarum, deinde etiam odio & contemptu laborauit ob immutatum rerum ſtatũ euentu propè interneciuo: non id uitium gentis fuiſſe, quæ tot ſeculis documentum ſtrenuitatis ſuæ dedit, comis & innoxiæ, ut quidem ſunt iura belli, ſed temporis fatalis, ſed ambitionis paucorum, præcipitis atq; inertis, quam uniuerſæ gentis ignominia expiari oportuit, ut exemplum ſeculis in poſterũ proderetur: ſed quidlibet potius, quàm uniuerſæ gentis uel ſcelus uel erratum? Hæ (ut arbitror) ſunt cauſæ quamobrem Francia latius atque auguſtius imperium non habet, ne mirum ſit reputantibus, cum amplum ei & magnificum latè imperitandi inſtrumentum ſemper fuerit, rerum tamen geſtarum rationem & gloriam haudquaquam pro portione conſtare. Quare ſi moribus iam noſtris qui rerum ſummam tenent, tenebuntq; in poſterũ;

in diſqui

in disquisitionem conuentuum aliquando principe præside uocarentur, nonnulli sæpe qui nasutos sese uideri uolunt, haud dubiè (quod aiunt) apprimè simi, atque ea parte deformes ab omnibus cernerentur. Proinde qui illorum sunt adhuc superstites, ij maximopere laborare debent, ut præteriti temporis damna sarcientes, publici etiam dedecoris discutiant suggillata, ut quidem discuti possunt. Sic enim fiet ut uulgatæ opinionis et per omneis ordines peruagatæ sententia inducēda, à qua uix prouocare quisquā potest, publicæ etiam ipsi famæ tympana sonitu hilariore ac festiuiore pulsent. Ad hoc autem ideo alacriore animo, ac spe meliore comparare se possunt, quòd rebus gestis genialis huius anni ansam ipsis deus retinendi gubernacula dedit, etiam cum laude non uulgari. qua occasione utinam & probè & solerter ipsi tantisper dum licet & uacat utantur, ut nobis aliquando argumētum palinodiæ detur. Multa alia restabant eòdem pertinentia: sed me medios hæc actus intercinere memini. Et hactenus Hercules & Liber pater, ut est in prouerbio: ulterius etiam fortasse libertati Franciæ aqua fluere non uideretur. Proinde uelut animo iam recreato & instaurato regesta indignitate, ipse reuertar ad uiam institutam, quæ adhuc magna restat.

Cōuentus Galliæ sunt quos uulgò tres status uocant.

Significat coniugium regiū.

Romanarum Persicarumq; opum commentationē excipiet Iudæorum mentio, quorum Reges Dauid & Solomon immanes diuitias possedisse legūtur: quas eo magis leuiter excutiēdas esse duxi, ne præuaricationis arguerer, quàm quòd explicandi de ijs aliquid & statuendi fiduciā conceperim. Iuuabat & alioquin in eas res inquirere, quæ (ut uulgi est opinio) sola sacrorum scriptorum autoritate subnixæ esse creduntur. Iamprimum igitur prioris

De Iudæorum opulentia.

Paralip. cap. secundo & uicesimo David *ita loquens ad* Solomonem *inducitur*: Confortare, & *uiriliter age: ne timeas, neq; paueas: ecce ego in paupertatula mea praeparaui impensas domus domini, auri talenta centum millia, & argenti mille millia talentûm*. Et *secundi* Regum VIII. Et *percußit* David Adadezer Regem Soba, *quando profectus est ut dominaretur super flumen* Euphratem. Venit *quoq;* Syria Damasci *ut praesidium ferret* Adadezer. Et *percußit* David *de* Syria XXII. *millia* Syrorum. *facta est* Syria David *seruiens sub tributo, & tulit* David *arma aurea quae habebant serui* Adadezer, & *detulit ea in* Hierusalem. *Libro autem tertio* Regum *cap.* X. Non *erat argentum, nec alicuius pretij putabatur in diebus* Solomonis, *quia claßis* Regis *per mare cum classe* Hiram *semel per tres annos ibat in* Tharseis, *deferens inde aurum & argentum*. Et *paulo inferius*, Fecitq; *ut tanta esset abundātia auri & argenti in* Hierusalem, *quanta & lapidū*. Hac *hyperbole immensa auri argentiq; uis fuisse significatur in thesauris* Solomonis. Vidimus *suprà summas* Persarum *opes centum & octoginta millia talentûm fuisse post* Darium *uictum, quibus oportet septem millia addere quae* Darius Ecbatanis *fugiens secum in tumultu rapuit, ut autor est* Arrianus, & *ijs rursus coniectura addere sumptum eius belli*. Historia *autem* Regum *dicit* David *habuisse argenti mille millia talentûm, id est decies centena millia, & auri centum millia, quae minima computatione mille millia talentûm argenti ualent*. Ita *fit, ut decies maiores fuerint* David *opes quàm* Darij. Existimo *autem &* Persicum *talentum &* Hebraicum *idem cū* Babylonio *fuisse talento: qua ratione, summa, sexta parte augetur*. Quare *fidem res illa habitura non uidetur hominum quidem*

sensu

ſenſu, etiam ſi autoritati ſacroſanctæ id creditur. Quanquam etiam magis illud hyperbolicum uidetur quod Cteſias de Sardanapalo ſcripſit, qui ducentis circiter annis Solomonis ætatē ſecutus, morte ſua regnum Aßyriorum finiuit. Ait enim cum regem ab Arbace Medo obſeſſum, fractis iam aduerſa pugna uiribus, et uictoriæ ſpe abſciſſa, pyram in regia ſtruxiſſe altitudine pedum quadringentorum, in qua cubilia centum et quinquaginta poſuit aurea, totidemq; ex auro menſas. In medio autem pyræ contabulationem extruxit pedum quoquouerſus centenûm: in quo lecticas conſternendas cum curauiſſet, ſuperiorem contabulationis partem trabali materia contexit, & latera crebris ualidisq; tignis cinxit, ita ut exitus non pateret. Quo facto ipſe & uxor & pallacæ uarijs in lecticis iacuerunt in eo ædificio concluſi. In quod etiam ipſum auri centies centena millia, argenti uerò decies tantundem congeßit, id eſt, millies centena millia talentûm, quod ipſe myriadē myriadum appellat, id eſt, decies millena in ſeſe multiplicata, ut antea dictum eſt: cum præteream ſummā liberis, quos ad Nini Regem belli initio miſerat, auri talenta numero tria millia dediſſet. Super his operibus cum inſtrumento regio multiplici, ac copioſa uarietate diſtincto, quū ipſe ita cum uxore & pellicibus eius recubuiſſet, pyram illi ædificio circundatam accendi per eunuchos, id eſt amicorū iuratißimos iußit. Eos enim ſolos conſcios conſiliorū extremorum fecerat. Quo facto ipſe cū illis opibus diebus quindecim cōflagrauit, ſtupentibus alijs præter conſcios. Fumus enim in ſublime conuolutus, ingentis cuiuſdā ſacrificij opinionē faciebat, apud eos quidē qui extra regiā erant. ἐπεσέγασε ὁ͂ τὸ οἴκημα δοκοῖς μεγάλοις τε καὶ παχείαις, ἔπειτα ἐν κύκλῳ περιέθηκε

Sardanapali pyra & opes.

Sardanapali exitus.

πολλὰ ξύλα καὶ παχέα, ὥστε μὴ εἶναι ἔξοδον. ἐνταῦθα περιέθηκε μὲν χρυσίου μυριάδας χιλίας, ἀργυρίου δὲ μυρίας μυριάδας ταλάντων, καὶ ἱμάτια καὶ πορφύρας καὶ στολὰς παντοδαπάς. ἔπειτα ὑφάψαι ἐκέλευσε τὴν πυράν. καὶ ἐκαίετο πεντεκαίδεκα ἡμέρας, οἱ δὲ ἐθαύμαζον ὁρῶντες τὸν καπνὸν, καὶ ἐδόκουν αὐτὸν θυσίας ἐπιτελεῖν, ταῦτα δὲ μόνοι ᾔδεισαν οἱ εὐνοῦχοι.

David ditissimus regum omnium fuisse uidetur.

Redeamus ad Dauidem. *Iosepus lib.* VII. *Antiquitatũ de eo loquens ita inquit,* Reliquit *autẽ* David *diuitias tantas quantas nemo alius* Regũ *nec* Hebræorũ, *nec aliarũ gentium,* κατέλιπε δὲ πλοῦτον ὅσον οὐκ ἄλλος βασιλεὺς οὔτε ἑβραίων οὔτε ἄλλων ἐθνῶν. *Ingentes autẽ pecunias in sepulchro eius conditas fuisse dicit, & in* Regum *loculis, qui magna arte cõditi ita erant, ut non facilè inueniri possent.* Eusebius *libro* IX. *de præparatione* Euangelica *autor est* Eupolemũ *ita scriptum reliquisse,* David *regem* Syros & Phœnices *usq; ad* Euphratẽ *domuisse:* Idumæos *etiã &* Ammonitas, Ituræos, Moabitas, Nabatæos, Nabdæos, Suronẽq; Tyri *ac* Phœniciæ Regem, *bello subactos tributa* Iudæis *pependisse:* Dauidq; *petẽti diuinitus locum fuisse demonstratum quo loco ædificaturus esset templũ.* Sed *cum sanguine hostiũ & multis cædibus per bella uaria inpiatus, hoc facere non potuisset, quàm maximum potuit apparatum fecisse.* Itaq; *comparasse eum æris, argenti, auri talenta non pauca, lapides etiam & ligna cupreßi & cedri: nauesq; eum coëgisse* Melanis Arabiæ *ciuitate, misisseq; in insulam* Vrphen *in* Rubro *mari sitam, metallis auri scatentem: unde in* Iudæam *innumerabilia penè auri pondo delata fuisse.* David *autem morientem regnum* Solomoni *filio tradidisse.* Qui *cum templum ædificaturus esset, deo ita uolente, literas ad* Vaphren Aegypti *regem scripsisse hoc exẽplo:* Rex Solomon Vaphri Aegypti Regi *amico*

Epistola Solomonis ad Vaphren Aegypti regem.

paterno

paterno salutem. Scito me à deo magno Dauid patris mei regnum accepisse. Cumq; mihi pater mãdauerit templum deo condere, cœli & terræ conditori: ut etiam ad te scriberem, addidit. Peto igitur abs te, ut artifices atq; fabros ad ædificandum templum dei mittere uelis. Vaphren autẽ inter alia hoc rescripsisse: Ad ædificandum templum dei fabros atq; ministros octoginta millia hominum ad te destinaui. Dabis igitur operam, ut rectè atq; ordine uiuant, & rebus necessarijs non careant, temploq́; dei cõdito incolumes ad nos redeant. Itidem cum Solomon ad Suronẽ Tyri Regem scripsisset, simile tulit responsum, & eundẽ numerũ operariorum impetrauit. Et præterea architectũ Tyrium matre Iudæa natum, uirum in architectura summum. Cõgruit hoc cũ eo quod dicitur III. Regum cap. V. ubi Rex Tyrius non Suron sed Hiram appellatur. Iosepus libro octauo Antiquitatum epistolam Regis Hiram (quem Iromum à Tyrijs uocitatum esse dicit) & epistolam Solomonis ad eum, ad suam ætatẽ asseruatas esse affirmat, non modò apud Iudæos, sed etiam apud Tyrios. Libro autem primo contra Apionem grammaticum, Sunt, inquit, apud Tyrios annorum multorum acta, quæ publica cura diligenter asseruantur, in quibus inter cætera hoc quoq; perscriptum est, quòd Hierosolymis templum à Solomone exædificatum est annis centum & quadraginta prius quàm Tyrij Carthaginem coloniam ædificarunt. Apparatus etiam construendi templi in ea acta relatus est. Iromus enim Tyriorum Rex amicus erat Regis nostri Solomonis, ἀνεγράφη δὲ παρ' ἐκείνοις ἡ τοῦ ναοῦ κατασκευὴ τοῦ παρ' ἡμῖν. εἴρωμος γὰρ ὁ τῶν τυρίων βασιλεὺς φίλος ἦν τοῦ βασιλέως ἡμῶν σολομῶντος. Pergit Eupolemus, & rursum ita inquit, Totum autem aurum quod in templo

Vaphris respõsio.

Iromus Rex Tyri.

plo, columnis & uasis templi fuit consumptum, quadragies sexies centena millia fuisse: argenti uerò ad clauos & alia instrumēta, mille ducenta trigintaduo talenta: æris uerò in columnis, fornicibus, ac cæteris, talenta decem & octo millia: remisisseq; omnes in regiones suas Phœnices simul & Aegyptios. decem auri talenta singulis data. Talentum autem dico, inquit, quod siclum appellant. Et Aegyptiorum quidem Regi oleum et mel magna quantitate misisse: Suroni autē columnam auream quæ Tyri in templo Iouis conspicitur. Hæc interpretatio potest rem facere credibilem. Sed quod dicitur quadragies sexies centena millia, non adiecto siclorū uel talentûm, nescio an librariorum sit uitium. Græcum enim exemplar non uidi. Siclus (inquit Hieronymus Ezechielis III.) stater est, hoc est, drachmæ quatuor. Exod. XXX. cap. ita legitur, Siclus uiginti obolos habet, media pars sicli offeretur domino. Quod declarans Iosepus lib. III. Antiquitatum, Siclus, inquit, Hebræorū nomisma quatuor drachmas Atticas habet. Hac ratione si singulis operarijs, qui centū & sexaginta millia erant, deni sicli dati sunt, hoc est, quadragenæ drachmæ, fiūt quater & sexagies cētena millia drachmarum. Ex quibus quatuor & sexaginta millia pondo fiunt, eo numero per centenarium diuiso. Fiunt hæc mille sexagintasex talenta, & quadraginta auri pondo; quæ æstimatione nostra (in singulas enim libras centenos & duodenos aureos solatos & semißem numeramus) bis & septuagies centena millia solatorū ualent: cū fuerit illud aurum nullo alio metallo concretū. Quæ summa si in opificū mercedem impensa est præter sumptus cibariorū, quò euasuram æstimationem operis cum instrumento sacrificali & ornamentis templi putamus? Nempe ad infinitum uisum iri ne

Talentum pro siclo.

Siclus.

Templum Solomonis incredibili sumptu extructum instructumq;.

iri necesse est, si quis apud Iosepum uasa templi legerit. Quòd si ita ponamus summam superiorem, ut quadragies sexies centena millia siclorũ fuerint in templo cõsumpta, hæc summa iam paulò minus quadruplicato crescet. Sedecies enim cẽtena millia siclorũ operarijs data sunt, quæ sexagintaquatuor millia pondo efficiũt. Quæ si ternario multiplicẽtur, fiunt duodequinquagies centena millia siclorum, quæ in ornatũ & supellectilẽ cedunt: cũ Eupolemus scripserit sex & quadraginta millia siclorum auri in templi instrumentũ ornamẽtumq; absumpta fuisse, quibus nos ducẽta millia addidimus, ut summa quadruplicato crescerет. Quòd si uniuersam summam exactè collegeris, bis & sexagies centena millia siclorum in duobus ijs capitibus inuenies: quæ ducenties quadragies octies centena millia drachmarũ ualent. Hæc si cẽtenario partiamur, ducenta quadragintaocto millia pondo auri in summa efficiuntur. Quæ, ut in singulá pondo aureos cẽtenos statuamus, ducenties quadragiesocties centena millia aureorum ualent. Sed quoniã aurum fuit obryzum, ut diximus, si in singula põdo rursus duodenos aureos & semissem addamus, fient in summa ducenties septuagiesnouies centena solatorũ millia. Quibus addere oportet mille ac ducentorũ talentũm argenti æstimationẽ. Fortasse expeditior erit calculus hoc modo: Ducenta quadragintaocto millia pondo auri, quatuor millia centũ & trigintatria talenta efficiũt, & uiginti auri pondo, quæ duodecies totidem argenti talenta ualent, id est, undequinquaginta millia & sexcenta talenta. Hæc ducenties nonagiesseptics centenis & LX. millibus aureorum coronatorum ualent. Et hæc summa superiori conueniet, si ad solatorum millia reducatur. Addit Eupolemus mille aurea scuta à Solomone fuisse facta. In

cta. In tertio autem Regum cap. decimo ita legitur: Fecit quoque Rex Solomon ducenta ſcuta de auro puriſsimo. ſexcentos auri ſiclos dedit in laminam ſcuti unius, & trecentas peltas ex auro probato, trecētæq; minæ auri unam peltam ueſtiebāt: poſuitq; eas Rex in domo ſaltus Libani. Per hoc intelligimus in ornatum templi ſcuta aurea non ceßiſſe, & accedere ad quantitatē auri ab Eupolemo po- Pelta. *ſitam. Peltam autem ſcutum eſſe breue nemo eſt qui ignoret, Vergilio dicente,*

Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis.

Aut hic locus igitur mendoſe legitur, aut Ioſepus & Hieronymus nō rectè ſiclū interpretati ſunt. Deinde trecētæ minæ Atticæ, paulò plus ducentis uigintiquinq; libris noſtris zygoſtaticis ualent. tantum autē pondus uix gygas ſiniſtra manu uerſaret. Plinius inter miracula roboris refert Fuſium Saluium duo pondera centenaria pedibus, totidem manibus & ducenaria duobus humeris cōtra ſcalas tuliſſe. At libra noſtra quadrante maior eſt Romana. Hodie iuſtum pondus baiularium centū & ſexaginta pondo eſſe dicunt. Poſtremò nec ſcuta nec peltæ ſolido auro conſtabant, ſed intus ligno, quod laminæ aureæ conueſtiebāt. Apud Ioſepum lib. VIII. *nō trecētæ minæ, ſed tres leguntur. Editio etiam Græca ſic habet,* τρεῖς μναῖ χρυσίου ἐπήεσαν ἐπὶ τὸ ὅπλον τὸ ἕν. *Tres minæ auri inerant ſingulis ſcutis. Capite autē modò dicto tertij Regum ita legitur, Egrediebatur autem quadriga ex Aegypto ſexcentis ſiclis argenti, & equus centum quinquaginta. Atq; in hunc modū cuncti Reges Syriæ equos uenundabant. centenos quinquagenos ſiclos in ſingulos equos preciū ſtatuit, ſeu ſexcenas drachmas, id eſt, nummo noſtro ſexagenos aureos coronatos. quo fit ut quadrigæ, id eſt, quaterni equi iugales, qua*

les, quatuor & uiginti libris cōstiterint, quæ ducentis & quadraginta coronatis æstimari possunt. Ex precio hodierno intelligimus pobabile id precium fuisse, ut negotiatores Solomonis equos in Aegypto & in Syria sexagenis coronatis emerint. Sæpe enim (ut testatus sum) per anticipationem loquor, quasi iam tunc aurei nostri fuerint, ut expeditius defungar eo quod institui. Græca lectio nō conuenit, in qua legitur, ἅρμα ἀνθ' ἑκατὸν ἀργυρίου, καὶ ἵππος ἀντὶ πεντήκοντα ἀργυρίου. Currus centum argenti, & equus quinquaginta argenti. qui modus loquēdi antiquus fuisse uidetur. Liuius lib. 1. Ita pedestri exercitu ornato, distributoq́; equitū ex primoribus ciuitatis duodecim scripsit centurias, ad equos emendos dena millia æris ex publico data, & quibus equos alerent uiduæ attributæ, quæ bina millia æris in annos singulos penderēt. Hoc dictū ita accipio, ac si centenos illic coronatos dixisset, & hic uicenos. Existimo autē unumquenq; equitē binos equos habuisse. Dixit enim Liuius ad equos emendos dena millia, quibus uerbis significat unumquenq; equitem equos habuisse nō equū tantūmodo. Ita precium equi quinquaginta aurei coronati fuerūt prisco illo seculo, & sumptus annuus decē aureis æstimatus. Syriā autē equis abūdasse ex Strabone intelligimus lib. decimosexto. Tradit enim Pellam urbem Syriæ fuisse à successoribus Alexandri appellatam de nomine Pellæ, quæ patria fuit Alexandri. postea autem Apamia dicta est. Iuxta eam locum esse campestrē quē Orontes fluuius cū lacu quodā Cherronesum efficit. Ibi locū fuisse recensendo exercitui, & Hippotrophium pulcherrimum, hoc est, locum equitio alendo destinatum. In eo fuisse equas regias numero supra XXX. millia, admissarios autē equos trecētos, ibidem & equisones fuisse, seu

Hippotrophiū memorabile.

ſeu domitores equorum,& laniſtas,& bellici ludi magi-ſtros,& quicunq; ad arma tyrones inſtituunt, ſtipendia merentes. quod mihi memorable uiſum eſt. ἐνταῦθα δὲ (inquit Strabo) καὶ τὸ λογιστήριον τὸ στρατιωτικὸν, καὶ τὸ ἱπποτρόφιον, θήλειαι μὲν ἵπποι βασιλικαὶ πλείους τῶν τρισμυρίων. ὀχεῖα δὲ πόντων. τ. ἐνταῦθα δὲ καὶ πωλοδάμναι καὶ ὁπλομάχοι, καὶ ὅσοι παιδευταὶ ἐμισθοδότουντο. *Enimuero talēti ſignificationem non unam*

Talentum unũ tãtũ apud Hebræos.

fuiſſe apud Hebræos *puto,quo modo & apud alias gẽtes nõnullas.*Pollux *lib.*IX.*Siculum talentũ duplex fuiſſe tradidit,uetus,& nouum:uetus quatuor & uiginti nummos ſignificaße,nouum duodecim.apud* Suidam *non nummos uigintiquatuor ualuiſſe dicitur, ſed mnas, quod corruptũ eſſe puto ex* Polluce *qui ait,* δύναται δὲ ὁ νοῦμμος τρία ἡμιωβόλια. *Valet autem nummus ſeſquiobolum.*Licet *apud* Pollucem ὁμόλια *pro* ἡμιωβόλια *legatur.*Quod *ſic coniectura aſſequor:nummus ſeſtertius quartam partem drachmæ ualet,drachma autem ſex obolos. quare tria hemiobolia, id eſt,ſeſquiobolum nummus ſeſtertius ualuit.* Talẽtum *igitur apud* Siculos *uetus quidem ſenas drachmas ualuit, nouum autem ternas.* Propterea Pollux, τὸ μέντοι σικελικὸν τάλαντον ἐλάχιστον ἴσχυε. *Siculũ, inquit,talentum minimũ quid ualebat.*Eõdem *pertinet quod idem alibi eodẽ lib. dicit,* ἐδύνατο δὲ τοῦ χρυσίου τὸ τάλαντον τρεῖς χρυσοῦς ἀττικούς. τὸ δὲ τοῦ ἀργυρίου, ἑξήκοντα μνᾶς ἀττικάς. *Valebat autẽ auri ta-*

Auri & argenti nõ æqualia fuerunt talẽta.

lentum tres aureos Atticos,*argenti uerò ſexaginta minas* Atticas.Homerus Iliad.*lib.*XXIII. *deſcribens agona funebrẽ quẽ* Achilles *ad tumulũ* Patrocli *fecit, talentũ pro ſumma non magna poſuit.Primum enim præmium curuli certamini propoſuit fœminã captiuã cum tripode,ſecundum,equam prægnantem mula: tertio autem loco uincenti, lebetem: quarto, duo auri talenta: ultimo, phialam*

æream

æream lebetis uicem præbentem:

Τῷ δ' τετάρτῳ θῆκε δύο χρυσοῖο τάλαντα.

Bina talenta dein quarto pronunciat auri.

Ex his præmijs, cum quibus duo auri talenta exæquat, apparet talentum paruum quippiam fuisse. Eo in loco enarratores talentum antiquũ non simile recentiori fuisse tradunt. Aiunt enim uetus talentum secundum Polemarchum autorem quatuor librarum fuisse, secundum Theophrastũ quatuordecim, secundum Timæum quatuor & uiginti. Aristotelem autem indefinitum talenti pondus posuisse, cæterùm paruam fuisse summam apud Homerum oportuisse, cum quarto loco aßignauerit, & minus equa & lebete fecerit. Sunt qui dicant talentum auri apud Græcos paruum fuisse, autore Diphilo, quod cõuenit cum eo quod ex Polluce diximus. Huiusmodi autem talenta intelligi prioris Paralipomenon XXII. existimo, Auri talenta centum millia, argenti mille milla talentorum: æris uerò & ferri non est pondus. uincitur enim numerus magnitudine. Dauid autem circa finem regni Aßyriorum regnauit: cui tempori proximum fuisse Homerum nonnulli tradiderunt, ut autor est Eusebius. Ex quo coniectura capi potest de talento Homerico & Dauidico. huic opinioni autoritatem præbere potest Iosepus libro septimo Antiquitatum, apud quem Dauid ita loquens inducitur ad primores tribuum, Fratres, nosse uos uolo, quòd cum templum domini ædificare statuissem, auri argentiq; magnam uim præparaui ad talenta centum millia. Centum millia dixit, non mille millia, ut prioris Paralipomenon capite secundo & uicesimo. nec centum millia talentum auri, sed auri & argenti centum millia talentũm. Rursus cum dicitur tertij Regum X. de regina Saba, Dedit ergo Regi centum uiginti

Homeri ætas.

talenta auri, & aromata multa nimis, & gemmas preciosas. Et rursus, Erat autem pondus auri quod offerebatur Solomoni per annos singulos, sexcentorum sexagintasex talentorum auri, excepto eo quod offerebant uiri qui super uectigalia erant, & negociatores, uniuersiq; scuta uendentes, & omnes Reges Arabiæ, ducesq́; terræ. Et capite superiore, Misitq́; Hiram in classe illa seruos suos uiros nauticos & naros maris cum seruis Solomonis, qui cum uenissent in Ophir, sumptum inde aurum quadringentorum uiginti talentorum detulerunt ad Regem Solomonem. In omnibus his locis ego talentum magnum intelligo, quomodo etiam cum de ære & ferro loquitur historia. Primi autem Paralipomenon uicesimonono ita inducitur Dauid pro concione loquens inter primores tribuum, De peculio meo & aurum & argentum do in templum dei mei, exceptis ijs quæ præparaui in ædem sanctam, tria millia talenta auri de auro Ophir, & septem millia talentorum argenti probatissimi ad deaurandos parietes templi: & ubicunque opus est aurum, de auro: & ubicunque opus est argentum, de argento. Et inferius, Polliciti sunt itaq; principes familiarum & proceres tribuum Israhel, Tribuni quoq; & Centuriones, dederuntq́; in opera domus Domini auri talenta quinq; millia, & solidos decem millia, argenti talenta decem millia, & æris talenta decem & octo millia, ferri quoq; centum millia talentorũ. De hoc loquens Iosepus ita inquit, Sed & tunc oblationis primitias faciens, alia tria millia talentûm auri purissimi se præbiturum esse pronunciauit ad adytum & currum dei faciendum. Cumq́; tacuisset Dauid, à principibus & sacerdotibus atque leuitis certatim offerentibus collata sunt auri quidem talenta quinque millia, & stateres decem,

cem, argenti uerò talenta decem millia, ferri talenta millia multa. Hic etiam magna talenta intelligo. Sed adnotandum quòd quos historia sacra solidos, Iosepus stateres dixit. Solidus. Stater. *Stater apud Græcos aureum nummum significat, quo nomine & Persæ & Macedones utebantur: unde Philippei stateres & Darici & Alexandrei dicti. Stater etiam pondus est drachmarum quatuor, ut antè diximus, quod Hebræi siclum dicebant. stateres igitur hic pro aureis nummis, id est siclis intelligo. Sed de statere & solido inferius loquemur, si memoria non exciderit. Summa disputationis nostræ hæc est, æstimationem opulentiæ Hebraicæ fieri non posse ob talenti uarietatem, cum nec ipse Iosepus extricare hanc ambiguitatem potuerit. Nunc enim pro pondere, nunc pro numero, nunc pro nummo ponitur: ut* Talenti significatio. *apud Eupolemum in loco supradicto: quanquam & Græci eadem penè de uarietate significatuum talenti tradiderunt. Quantum tamen coniectura haud ariolatrice consequi possumus, quod Eupolemus dixit quadragiessexties, centena millia in templum & eius instrumentum absumpta fuisse, de siclis, id est stateribus intelligendum. Cuius summæ æstimatio à nobis posita est exactè, ut arbitror, nisi error calculi inciderit. Itidemq; censendum dixerim de talentis illis Sardanapali, ut fidem historiæ obiter arrogemus. In qua hoc mihi animaduertendum summopere uisum est, ad eorum quæ diximus confirmationem, quod Ctesias ita scripsit, ut diceret,* ἐνταῦθα περιέθηκε μὲν χρυσοῦ μυριάδας χιλίας, *Illic circundedit auri myriadas mille: non adiecto talentûm, ut in argento fecit, itidem scilicet ut Eupolemus in loco superius citato. Quæ duo exempla indicant antiquum loquendi morem, qualis est etiam hodie apud nos, cum dicimus, mille mul-*

Mille millia auri. lia auri. Vt enim hac locutione mille millia aureûm intelligimus, sic illi mille millia siclorum auri significabant, uidelicet quòd sicli pondere apud eos nummus aureus percuteretur, ut apud Athenienses & Macedones stateris, id est quaternarum drachmarum. Quo factum est ut stater pro aureo acciperetur, ut etiam apud Persas. Huius opinionis argumentum ducitur ex uerbis quæ sequuntur, Argenti, inquit, ad clauos & alia instrumenta mille ducenta trigintaduo talenta, æris uero decem & octo millia. sic singulis opificibus dena talenta data, id est deni sicli, ut ipse inquit. Talentum ergo nummarium Hebræorum, tetradrachmum erat: Atheniẽsium uerò duodenarium erat, id est ternorum staterũ. Sic apud nos interdum libra nummaria est uiginti solidorum. Sic in uoluminibus iuris non ubiq; auri argentiq; libra eodem modo exaudienda. Circa Iustiniani Augusti tempora libram auri staterem aureum fuisse existimo, non magni ponderis, in l. Quoniam iudices, sub titulo de appellationibus. Siquis (inquit idem Augustus) magistratus appellationem suscipere recusauerit, triginta pondo auri cogatur largitionibus nostris inferre, triginta alia eius officio itidem soluturo. Et sub titulo de fundis patrimonialibus, libro undecimo eiusdem Codicis, Theodosij lex ita inquit, Huius legis temeratores, quinquaginta librarum auri pœna coërcentes: tam uidelicet petitorem, quàm officium quod petitionem concedit admitti. Officium eius magistratus τὴν τάξιν uocat, hoc est apparitores, scribas, & quoscunque ministros publicos.

Talentũ nummarium.

Libra auri argentiq; in libris iuris.

Stater. Hic stater autem nunc pondo, nunc libra dicitur, ut in lege Ordinem, sub titulo de consulibus, libro duodecimo: & in lege Omnes, de metatis, centum librarum auri mulcta. At libro primo de modo mulctarum ita legitur, Illustres

stres uiros præfectos prætorio, cum peccatũ grauißimum erit, usq; ad quinquaginta librarum auri mulctam peruenire finimus. At eodem sub titulo Arcadius & Honorius ita sanciunt, Eos qui ordinario iure prouincias moderantur, ultra duarum unciarum auri mulctam condemnare non patimur: Proconsularem uerò potestatem, si mulctandi necessitas imminebit, senarum unciarum auri summa cohibebit. Hic dubites fortasse utro modo libras auri quinquaginta intelligere debeamus. Similiter libra argenti uel nomisma fuit, uel paucarum drachmarum æstimatio, in l. Ab executione, quorum appell. non recipiuntur. Sciant autem, inquit, prouocatores, si eos perperam intentionem cognitoris suspendisse claruerit, quinquaginta librarum argenti animaduersione mulctandos. Et ii idem in l. sequenti, rursus in lege unica, de grege dominico, libro decimo, libra auri pro duodecim uncijs accipitur, & in capite Præuaricationis, sub titul. de præuaricatoribus, in Pandectis. Ponderale uerò & librale Hebræorũ talentum, Babylonium fuisse puto, uel potius Aegyptium, qualia erant auri talenta quæ ex Ophir insula afferebantur, quam Vrphen Eupolemus Græcus autor appellat. Tharseis sunt apud Græcos qui Indicam gentem fuisse putent. Alij Carthaginem sic appellatam ab Esaia putant: quod de urbe ipsa à Didone ædificata intelligi non potest: cum Iosepus dicat post Solomonem centum & quadraginta annis conditam esse à Tyrijs Carthaginem. Saba autem regio fuit Aethiopiæ. Regina autem quæ ad Solomonem uenit, & Aegypto & Aethiopiæ imperauit, ut Iosepus tradidit. Sabæi populi sunt Arabiæ felicis. Sunt & oppidani Sabæi, à Sabis oppido magno dicti, ut autores sunt Strabo, & Stephanus de urbibus. Est præterea Saba por-

Tharseis insula.

Regina Saba.

tus in Aethiopia. Strabo libro decimosexto, εἶτα λιμὴν σαβά. καὶ κυνήγιον ἐλεφάντων ὁμώνυμον αὐτῶν. εἶτ' ἐν βάθει τούτων χώρα τηνεσὶς λέγεται. ἔχουσι δ' αὐτὴν οἱ παρὰ ψαμμιτίχου φυγάδες αἰγύπτιοι, βασιλεύονται δὲ ὑπὲρ γυναικός, ὑφ' ἣν ἐστὶ καὶ ἡ μερόη πλησίον τῶν τόπων ὄντων ἐν τῷ νείλῳ οὖσα νῆσος. Postea portus Saba, & uenatio elephantorum, locus à re ipsa appellatus. Post hæc regio interior quæ Tenesis dicitur, quam obtinent exules qui quondam à Psammiticho Rege Aegypti aufugerunt, imperio parent fœminæ, quæ regina est Meroës insulæ non lõge abhinc sitæ in Nilo flumine, in cuius ditione alia est insula non longè ab ijs locis sita in eodem flumine, & ab exulibus habitata. Ex his uerbis planum fit unde fuerit regina quæ Solomonis fama excitata in Palæstinen uenit. Meroë insula est quam Nilus efficit, ut inquit Plinius, & urbs eodem nomine, quam Aethiopicam esse Stephanus dicit, & Strabo libro decimoseptimo regiam esse Aethiopiæ, ἔστι δὲ τὸ μέγιστον τῆς αἰθιοπίας βασίλειον ἡ μερόη πόλις ὁμώνυμος τῇ νήσῳ. Est autem maxima Aethiopiæ regia Meroë urbs eodem nomine quo insula. Locorum autem uocabula quæ in literis sacris leguntur, apud historicos non agnosci in causa est, quòd scriptores Græci ab idiomate Hebraico uerba deflexerunt, ut sermoni suo accommodarent. Deinde Plinius libro sexto de nauigatione ab Alexandria in Indiam loquens, ita inquit, Quæ omnia gentium portuum'ue aut oppidorum nomina apud neminem priorum inueniuntur, quo apparet mutari locorum status. Ingentes uero tunc opes in orbe fuisse argumento esse mihi uidetur aurei seculi appellatio sub Saturno. Saturnus autem in Italia ante Troianum bellum centum ferme annis regnauit, & Dauid in Iudæa post Troiam captam totidem

Meroë.

Vocabula locorum in literis sacris ex alijs scriptoribus non agnoscuntur.

Aureum seculum.

tidem propè annorum spatio, ut colligimus ex Chronicis Eusebij. Lactantius tamen libro primo, Belum qui ab Assyrijs colebatur, trecentis annis bellum Troianum praecessisse contendit, & ei aequalem fuisse Saturnum. Cui congruit illud quod libro quinto dicit, Post Saturni tempora cultum simulachrorum institutum, ideoq́; tunc iustitiam ueram fuisse, cum Deus uerus & unus coleretur. Porrò regnum Assyriorum antiquißimum omnium regnorum fuisse constat: cuius quadringentesimo & secundo anno Belucho Rege octauo regnante Moses populum dominicum eduxit ex Aegypto. Autor Eusebius libro decimo de praeparatione Euangelica. Libro autem nono, Alexandrum Polyhistora cognomine, id est multiscium dictum, in libro quem de Iudaica historia conscripsit, autorem esse affirmat, temporibus Ioachim Regis Hieremiam uaticinio functum esse, & propter cultum Baal Iudaeis cladem praedixisse, & quòd ad Tigrin & Euphratem ab Assyrijs capti, opera essent facturi: Quod cum Nabuchodonosor Rex Babyloniorum audiuisset, Stibare Medorum Rege in auxilium accersito, centum & octoginta peditum, equitum centum & uiginti millia, & decem millia curruū duxisse in Iudaeam. Samaritanas primùm omnes urbes, Galilaeam Scythopolim & Galatidem euertisse, deinde Hierosolyma, Ioachimq́; Iudaeorum regem uiuum cepisse, aurumq́;, argentum & aes, caeteraq́; omnia quae in templo erant ornamenta, arca excepta & tabulis, Babylonem abstulisse. Postea cum Nabuchodonosor moenia Babyloniae aedificare coepisset, morbo correptus diem obijt: cui filius succeßit qui propter morum nequitiam à sororis suae uiro insidijs exceptus, altero anno regni sui sublatus est. Cui rursus cū filius succeßisset, nono mēse ijsdē insidijs petitus

Belus.

Regnum Assyriorum.

Alexander polyhistor.

Nabuchodonosor.

Nabonidam successorem habuit, qui Babyloniæ muros secundum amnem latere ac bitumine extruxit: quem Cyrus aliquanto pòst Babylone capta cepit. Alpheum autem de Aßyrijs & Nabuchodonosore hoc modo scripsisse dicit, Nabuchodonosorem Hercule robustiorem fuisse, uniuersamq; Libyam Asiamq; usq; ad Armenios subegisse. Quem Chaldæi dicunt cum in regnum rediisset, furore diuinitus captum magna uoce exclamasse, O Babylonij, futuram uobis calamitatem prænuncio, quam nec Belus ipse nec uis ulla deorum auertet. Veniet Perses semiasinus, id est, mulus, qui uobis afferet seruitutem. quibus dictis repentè è medio excesit. Hæc est summa historiæ Alexandreæ de Nabuchodonosore, quam Eusebius pluribus uerbis refert. Quarti Regum XXIIII. *legimus Nabuchodonosorem Babyloniorum Regem direptis Hierosolymis Regem ipsum Ioachim & familiam regiam cum thesauris & apparatu instrumentoq; templi aureo à Solomone comparato & fabrefacto, secum in Babylonem abstulisse. Astipulatur & Iosepus in libro decimo Antiquitatũ. Videamus nunc de Cyro, & audiamus præconium Talthybij summi Regis, id est Esaiæ uatis, quo nullum potest esse maius testimonium: Hæc dicit Dominus christo meo Cyro, cuius apprehendi dexteram, ut subijciam ante faciem eius gentes, & dorsa Regum uertam, & aperiam coram eo ianuas, & portæ non claudentur. Ego ante te ibo, & gloriosos terræ humiliabo: & dabo tibi thesauros absconditos, & arcana secretorũ, ut scias quia ego Dominus accinxi te, & nõ cognouisti me, & reliqua. Hoc Esaias cap.* XLV. *Quòd autẽ de Babylone intellexerit, cap.* XLVII. *planum facit: Sed tace, & intra in tenebras filia Chaldæorum, quia non uocaberis ultrà filia regnorum. Iratus sum super*

Talthybius domini.

Talthybius Agamẽnonis caduceator, à quo Talthybiadæ apud Herodotum eius posteri.

super populum meum, contaminaui hæreditatẽ meam, & dedi eos in manu tua. Non posuisti eis misericordias: dixisti, In sempiternũ ero domina. & reliqua ad eundem sensum effata à fatidico illo uiro & entheo, id est spiritu diuino perfuso. Herodotus libro primo expeditiones Cyri scribẽs, Nitocrin reginam aggerẽ circa Euphratẽ duxisse dicit, & crepidinem superstruxisse, timentẽ ne aliquando urbs à Medis caperetur, quos imperio Asiæ imminere intelligebat. Cyrus autẽ (inquit) contra filium eius nomine Labynitũ expeditionẽ suscepit, qui matri in regnũ Aßyriorum successerat, ὁ δὲ δὴ Κῦρος ἐπὶ ταύτης τῆς γυναικὸς τὸν παῖδα ἐστρατεύετο, ἔχοντά τε τοῦ πατρὸς τοῦ ἑωυτοῦ τ' οὔνομα Λαβυνήτου, καὶ τὴν ἀσσυρίων ἀρχήν. Hunc autem Cyrum Herodotus Regem magnum appellat, à quo Reges Persarum Megalos basileas, id est Reges magnos appellari se uoluerunt, ut mirum non sit magnũ eum Regem esse factũ, cuius dominus dexterã recturum se prædixerat. Verùm & Assyriæ & Mediæ regna in Persas esse uictoria Cyri trãslata, nemo ignorare potest qui Herodotum aut Iustini breuiarium legerit. Hæc testimoniũ perhibent dicto Pliniano lib. XXXIII. Equidẽ (inquit) miror populum Romanum uictis gentibus in tributo semper argentum imperasse, nõ aurum, sicut Carthagini cum Annibale uictæ. Nec potest uideri penuria mundi id euenisse. nam Midas & Crœsus infinitum possederant. Iam Cyrus deuicta Asia pondo XXXIIII. millia inuenerat, præter uasa aurea, aurumq́; factum, & in eo folia, ac platanum, uitemq́;. Qua uictoria argenti quingenta millia talentorum reportauit, & craterem Semiramidis, cuius pondus XV. talenta colligebat. Talentum autem Aegyptium pondo octoginta capere Varro tradit. Iam regnauerat in Colchis Galauces

Magni Reges Persarum.

& Esubopes, qui terram uirginem nactus, plurimum argenti auriq; eruisse dicitur in Suauorum gente, & alioquin uelleribus aureis inclyto regno, sed & illius aureæ cameræ & argenteæ trabes narrantur, & columnæ atq; parastaticæ, uicto Sesostri Rege tam superbo, ut prodatur annis quibusq; sorte Reges singulos è subiectis iungere ad currum solitus, sicq; triumphare. His uerbis apparet Cyrum maiores multo opes reliquisse, quàm quæ legantur inuentæ ab Alexandro. Nec mirum, cum & Lydiorum opes & Iudæorum habuerit, quas Chaldæi è templo abstulerant. Quod de Nabuchodonosore diximus, ex Alexādro Polyhistore confirmat Iosepus lib. primo cōtra Apionem, his uerbis, περὶ τούτων γοῦν συμφωνεῖ φιλόστρατος ἐν ταῖς ἱστορίαις, μεμνημένος τῆς τύρου πολιορκίας, καὶ μεγασθένης ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν ἰνδικῶν. δι᾽ ἧς ἀποφαίνειν πειρᾶται τὸν προειρημένον βασιλέα τὸν βαβυλώνιον ἡρακλέους ἀνδρείᾳ καὶ μέγεθει διενηνοχέναι. καταστρέψασθαι γάρ αὐτόν φησι καὶ λιβύης τὴν πολλὴν καὶ ἰβηρίαν. *His igitur astipulatur Philostratus in historijs, quo in loco Tyri obsidionis meminit, & Megasthenes in quarto uolumine Indicarū rerum, ubi ostendere contendit prædictum Babyloniū Regem & fortitudine Herculē & magnitudine præstitisse: quippe qui Libyæ bonam partē subegerit, & Iberiam. Reliqua autem omnia penè eadem iisdemq; nominibus relata, quæ apud Alexandrum. Strabo libro decimoquinto circa principium Nabocodrosorum uocat eum Regem. Huic dicto (inquit) Megasthenes cōsentit, dicens antiquis Indorum historijs fidem nullam habendam. Nec enim ab Indis unquam emissam expeditionē nec in Indiam quenquam aliunde cum exercitu penetrasse uictorem, præter Herculem, Liberū patrem, & nuper Macedonas. Nam Sesostrim Aegyptium & Thearchonē*

Sesostris rex superbus.

Nabocodrosorus.

Aethiopem usque in Europam progressos ait. Naboco-
drosorum autem qui à Chaldæis supra Herculem commē-
datur, usq; ad columnas exercitum admouisse. Ναβοχοδρό-
σορον δὲ τὸν παρὰ χαλδαίοις εὐδοκιμήσαντα ἡρακλέους μᾶλλον,
καὶ ἕως στηλῶν ἐλάσαι. Tantas igitur opes Dauid & Solo-
mon cumulasse dicuntur, quantas alius nullus Regum. Le-
gimus autē cap. VIII. & X. secundi libri Regum, Dauid
Syros omnes subegisse usq; ad fluuium Euphratē, & ar-
ma aurea spoliáq; opima eis ablata, Hierosolyma cōpor-
tasse, tributáq; Syris iniunxisse. Magnitudini autem Iu-
daici imperij consentanea est rei militaris constitutio in
duodecim phalangas uel cohortes mēstruas distributa, quæ
singulæ cohortes uicenaquaterna millia militum habe-
bant: quarū descriptio legitur libro altero Paralipo. cap.
XXVII. Quanta autem fuerit Syria, Plinius his uerbis do
cet libro quinto de Arabia loquēs, Iuxtà Syria littus oc-
cupat, quondam terrarum maxima, & pluribus distincta
nominibus. nanq; Palæstina uocatur quà contingit Ara-
bas, & Iudæa, & Cœle, dein Phœnice: et quà recedit in-
tus, Damascena: ac magis etiamnum meridiana, Babylo-
nia: & eadem Mesopotamia inter Euphratem & Tigrin
quaq; transit Taurum, Sophene: citrà uerò etiam Co-
magene: & ultra Armeniam Adiabene, Assyria antè di-
cta: & ubi Ciliciam attingit, Antiochia. Qui subtilius
diuidunt, circum Euphratē Syriā Phœnicen uolūt: et esse
oram maritimam Syriæ, cuius pars sit Idumæa et Iudæa:
deinde Phœnicē: deinde Syriā: id quod præiacet, mare to-
tum Phœniciū appellatur. Ipsa gens Phœnicum in gloria
magna literarum inuentionis & siderum, naualiumq; ac
bellicarū artium. Sic in exēplaribus legitur, luculēto uno
errore, cuius à uetusto lib. admonitus sum. Qui enim fieri
potest,

Opes Dauid & Solomonis, & eorum imperium.

Syria terrarū maxima.

potest, ut circa Euphratē Syria Phœnice uocitetur? Sic
Plinij locus. *igitur hunc locum lego, Qui subtilius diuidunt, circūfundi Syria Phœnicem uolunt, uel circunfundi Syriam Phœnice uolunt. hoc sensu, ut Phœnicia undiq; circūscribatur Syria. esse enim primum oram maritimam Syriæ ab Arabia, cuius pars sit Idumæa & Iudæa: deinde Phœnicen: deinde rursus Syriā, quà scilicet uergit ad Antiochiam: introrsus autem Syria Damasci claudi Phœnicen. Strabo lib. XVI. Syrorum, inquit, nomen tendere uidetur à Babylonia usque ad Ißicum sinum, & ab hoc olim usque ad Euxinū. Et paulo inferius, Qui de Syrorū imperio scribunt, cum Medos à Persis euersos dicunt, Syros autem à Medis, nullos alios Syros intelligunt, quàm qui Babylonē*
Solum terræ Iudææ. *ac Ninum regni caput effecerunt. De bonitate autem soli terræ Iudææ Iosepus lib. primo cōtra Apionē ita inquit, Hecatæus uir Abderites philosophus simul, & circa uitæ actiones industrius, Alexandri Magni æqualis, cum quo etiam floruit, & postea cum Ptolemæo Lagi conuersatus est: hic librum de Iudæis accurate cōscripsit. cuius summā colligens Iosepus, Hic idem (inquit) magnitudinē regionis quam incolimus, & pulchritudinē prodidit. Siquidem ad tricies centena millia ararum optimi & feracißimi soli incolunt illi, inquit. his enim finibus Iudæa patet.* ὁ δὲ αὐτὸς οὗτος ἀνὴρ καὶ τὸ μέγεθος τῆς χώρας ἣν κατοικοῦμεν, καὶ τὸ κάλλος ἱσόρηκεν. τριακοσίας γὰρ μυριάδας ἀρουρῶν σχεδὸν τῆς ἀρίστης καὶ παμφορωτάτης χώρας νέμονται φησί. ἡ γὰρ ἰουδαία το-
Arura. σοῦτον πλῆθός ἐστιν. *Arura mensura est apud Græcos quinquaginta pedes capiens, ut inquit Suidas, id est octo ulnas & trientē, uel paßus decem, ita ut ulnā pro senis pedibus, & paßū pro quinis accipiamus. De urbe autē ipsa ita inquit, Sunt autē Iudæorū castella multa, et uici per regionē sparsi:*

sparsi: una autē urbs munita, ambitu ferme quinquaginta stadiorum, quam incolunt hominū circiter centum & uiginti millia, Hierosolyma uocāt. ἐστὶ τῶν ἰουδαίων τὰ μὲν πολλὰ ὀχυρώματα κατὰ τὴν χώραν καὶ κῶμαι, μία δὲ πόλις ὀχυρὰ πεντήκοντα μάλιστα σταδίων τὴν περίμετρον, ἣν οἰκοῦσιν ἀνθρώπων περὶ δώδεκα μυριάδες, καλοῦσι δ' αὐτὴν ἱεροσόλυμα. Verba sunt non Iosepi, sed Hecatæi, ut nescias an idem Iosepus senserit. Strabo lib. decimosexto Mosen refert ex Aegypto multitudinē secum hominum numerosam eduxisse, cum eis persuasisset Aegyptios sacerdotes nō rectè de diuinitate sentire, & colendū esse Deum unum sub nulla effigie, & reliqua cōdem pertinētia. Deinde ita infert, τοιαῦτα λέγων ἔπεισεν εὐγνώμονας ἄνδρας οὐκ ὀλίγους, καὶ ἀπήγαγεν ἐπὶ τὸν τόπον τοῦτον ὅπου νῦν ἐστὶ τὸ ἐν τοῖς ἱεροσολύμοις κτίσμα. κατέσχε δὲ ῥᾳδίως οὐκ ἐπίφθονον τὸ χωρίον, οὐδ' ὑπὲρ οὗ ἐσπουδασμένως μαχέσαιτο. ἔστι δὲ πετρῶδες, εὔυδρον, τὴν δὲ κύκλῳ χώραν ἔχων λυπρὰν καὶ ἄνυδρον, τὴν δ' ἐντὸς ἑξήκοντα σταδίων καὶ ὑπόπετρον. Hæc autem (inquit) cum diceret, homines bona mente non sanè paucos facilè in suam sententiam adduxit, ut se in eum locum sequerētur, ubi nunc cōdita sunt Hierosolyma. Quippe locum facilè obtinuit, quem inuidere ei nemo iure deberet, nec cuius gratia certamen magnopere excitari posset: utpote qui petrosus sit, & aquis scatens, cum omnis in circuitu regio ieiuna sit, & siticulosa: intus ad sexaginta ferme stadia lapidosa. Et rursus inferius, Primus pro sacerdote Regem se fecit Alexander: cuius filios Hyrcanum & Aristobulum Pompeius sustulit, atq; eorum munitiones subuertit, ipsaq; in primis Hierosolyma ui capta sunt. Ea munitio petrosa erat, ac bene septa, interius aquis abundans, exterius prorsus arida, fossam habebat in saxo excisam sexagenûm pedū altitudine, la-

Hierosolyma.

dine, latitudine ducenûm & quinquagenûm. Pōpeius urbem cepit obseruato ieiunij die, cū Iudæi omni opere feriati essent. Cōpleta enim fossa scalas muris admouit, κατελάβετο δ' ὥς φασὶ τηρήσας τὴν τῆς νηστείας ἡμέραν, ἡνίκα ἀπείχοντο οἱ ἰουδαῖοι παντὸς ἔργου, πληρώσας τὴν τάφρον, καὶ ἐπιβαλὼν τὰς διαβάθρας. Hæc uerba Strabonis consentanea non sunt ijs quæ ex Hecatæo Iosepus dixit. Neq; uerò magnopere mirandū res gestas Hebræorū, eorum mirificas opes, nec Græcis nec Latinis scriptoribus testatas esse. In causa enim multa esse potuerunt. Primum, quòd Iudæorū res gestæ, & Græcorum historiæ in idem tempus non incurrūt. A' tempore enim Mosis ad Troianū bellum octingentos amplius annos interesse Eusebius autor est, laudato etiam autore Porphyrio. Homerū uerò & Hesiodum multo recentiores Troiano bello fuisse constat. Linus autē & Orpheus, Musæus, Phemius, & Aristeas Procōnesius, ut ante Homerū scripserūt, sic eorum antiquißimus una aut summùm altera generatione Troianum bellum præceßit, pleriq; Troiani belli æquales fuerunt, omnes hi poëtæ. Iosepus tamen nullum scriptū opus apud Græcos extare dicit, quod quidem in confesso sit uetustius Homeri poësi esse. Cyri autem temporibus, cuius auspicijs templum restitutum est euerso Chaldæorum regno, septem Græcorum sapientes fuerunt, ut autor est Eusebius libro decimo de Præparatione, quo tempore uelut incunabula orientis philosophiæ fuerunt. Herodotus autem trecentesimo anno urbis Romæ conditæ historiā condidit Thurijs in Italia, ut autor est Plinius libro duodecimo: cuius scripta Strabo non historiam, sed mythistoriam, hoc est historiam fabularem existimari uoluit, de eo sic loquens lib. ultimo, πολλὰ δ' ἡρόδοτός τε καὶ ἄλλοι φλυαροῦσιν, ὥσπερ μέλος ἢ ῥυθμὸν ἢ

Iudæi & eorū opes Græcis et Latinis incogniti fuerunt.

Poëtæ Græcorum antiquißimi.

Mythistoria.

μὴν ἢ ἥδυσμά τι διὰ λόγου τὴν τερατείαν προσφέροντες. Multa uerò Herodotus, & alij quidam nugarũ plena scripserũt, ueluti cantus illecebras & modulamenta, uel condimentum quoddam historiæ monstrificam fabulationem adhibentes. Et libro secundo, Sed nec Persarũ (inquit) res gestæ, nec Medorum, nec Syrorum propter fabularum studium multum fidei sunt assecutæ. cum enim earum rerum scriptores uiderẽt magnopere poëtas probari qui apertè fabulas cõscriberent, arbitrati sunt sua quoq; scripta suauiora fore, si historiæ forma ea dicerent, quæ nec uidissent ipsi, nec audiuissent ab ijs quidem qui scirent: quo fit ut facilius Homero & Hesiodo de heroicis rebus credatur, quàm Ctesiæ & Herodoto & Hellanico, & cæteris eius generis scriptoribus, quoniã res huiuscemodi libẽter audiuntur. Iosepus Herodotum non consulto mendacio, sed ignorantia falsa scripsisse uidetur existimasse. Manethon (inquit) historicus genere Aegyptius fuit, sed qui Græcam eruditionẽ assecutus sit, ut facile est iudicare, utpote qui Aegyptiacam historiam Græca uoce scripserit ex sacerdotum annalibus interpretatus, ut ipse inquit. Hic Herodotum in multis conuincit de rebus Aegyptiacis per ignorantiã mentitum. γέγραφε γὰρ ἑλλάδι φωνῇ τὴν πάτριον ἱστορίαν, ἐκ τῶν ἱερῶν, ὥς φησιν αὐτός, μεταφράσας. καὶ πολλὰ τὸν Ἡρόδοτον ἐλέγχει τῶν αἰγυπτιακῶν ὑπ' ἀγνοίας ἐψευσμένον. Aßignari etiam alia causa potest cur res gestæ Hebræorũ nobis ab historia non innotuerint, quam ex eodem Iosepo sumemus, qui ijs respõdens qui Iudæorum historiæ autoritatem eò præcipuè eleuabant, quòd testimonia Græcorum nulla extarent: Nos (inquit) neq; regionem maritimã habitamus, nec negociationibus libẽtes utimur, nec omnino earũ causa, aliarũ gentium cõmercijs assuescimus: sed sunt urbes

Herodotus & alij antiquißimi scriptores.

Manethon historicus.

Iudæi commerciorum ignari, atq; ideo ignoti.

urbes nostræ longè à mari reductæ: regionem autem bonam incolentes, eius cultu acquiescimus. ἡμεῖς τοίνυν οὔτε χώραν οἰκοῦμεν παράλιον, οὔτ᾽ ἐμπορείαις χαίρομεν, οὐδὲ ταῖς πρὸς ἄλλους διὰ τούτων ἐπιμιξίαις. ἀλλ᾽ εἰσὶν μὲν ἡμῶν αἱ πόλεις μακρὰν ἀπὸ θαλάσσης ἀπῳκισμέναι. χώραν δὲ ἀγαθὴν νεμόμενοι, ταύτην ἐκπονοῦμεν. *Phœnices autem & Aegyptios propterea cognitos à Græcis ait, quòd ab Aegyptijs multa exportarentur ad alias gentes. Phœnicum autem ij qui maritimam oram accolunt, quæstui studētes, negociationes exercebant. à quo uitæ genere cum Iudæi abhorrerēt, peculiaribus institutis, ac cultu diuinitatis gaudentes, factum est ut serò fama eorum ad Græcos peruenerit.* προσούσης τοίνυν τοῖς εἰρημένοις καὶ τῆς περὶ τὸν βίον ἡμῶν ἰδιότητος, οὐδὲν ἦν ἐν τοῖς παλαιοῖς χρόνοις τὸ ποιοῦν πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἡμῖν ἐπιμιξίαν, ὥσπερ αἰγυπτίοις μὲν, τὰ παρ᾽ αὐτῶν ἐξαγόμενα, τοῖς δὲ τὴν παράλιον τῆς φοινίκης κατοικοῦσιν ἡ περὶ τὰς καπηλείας σπουδὴ διὰ τὸ φιλοχρηματεῖν. *Hoc idem (inquit) & ijs contigit qui in Europa habitāt. de Romanis enim, qui in tantam potētiam iam inde olim crescere sensim cœperūt, nec Herodotus nec Thucydides quoquo modo meminerunt, nec omnino alius eorum æqualis scriptor, sed serò eorum nomen in Græcia auditum.*

Galli & Hispani priscis historicis ignotissimi.

Gallorū autem & Hispanorum res usqueadeo ignotæ ijs fuerūt qui exactißimi & accuratißimi scriptores fuisse uidentur, ut unus eorum Ephorus Hispanos, qui Iberi ab eo dicūtur, unam esse ciuitatem existimauerit, cum tam latè fines eorum pateant. In uniuersum autem ritus eorum qui nec fuerunt, nec fuisse unquam dicti sunt, scribere tanquam ita illis uterentur, nō dubitarūt. περὶ μὲν τῶν γαλατῶν τε καὶ ἰβήρων οὕτως ἠγνόησαν οἱ δοκοῦντες ἀκριβέστατοι συγγραφεῖς, ὧν ἐστὶν Ἔφορος, ὥστε πόλιν οἴεται μίαν εἶναι τοὺς Ἴβηρας, τοὺς τοσοῦτον μέρος τῆς ἑσπερίου γῆς κατοικοῦντας,

πινκῶντας, καὶ τὰ μὴ γινόμενα παρ' αὐτοῖς ἔθη μήτε λεγό=
μενα, γράφειν ὡς ἐκείνων αὐτοῖς χρωμένων ἐτόλμησεν. *Causa uerò, inquit, earum quidem rerũ ignorantiæ fuit, quòd illi secũ ipsi uiuerẽt, cõmercia aliarũ gentiũ auersantes: scri=ptorũ uerò mẽdacij, quòd uolebãt illi quippiã ultra alios memoriæ mandasse uideri.* αἴτιον δὲ τοῦ μὲν μὴ γνώσκειν τ' ἀληθὲς, τὸ λίαν ἀνεπίμικτον: τοῦ δὲ γράφειν ψευδῆ, τὸ βούλε=σθαί τι δοκεῖν πλέον τῶν ἄλλων ἱστορεῖν. *Illud etiam nõ inter postrema aßignari causæ potest, quod Eusebius libro de=cimo de Præparatione inquit, ostendere uolens literas pri mùm ab Hebræis inuẽtas esse, quarũ inuentũ Phœnicibus gloriæ ducitur: Primus, inquit, qui literas Græcis dedit, Cadmus ex Phœnicia erat. Multi Syros literas primùm cõperisse asserunt. Syrij autẽ etiã Hebræi sunt. nã Iudæa in Syria semper à scriptoribus habita est, & Phœniciam etiam apud priscos appellatam esse cõstat, quæ nunc Palæstine Syriæ dicitur. Ex hoc Eusebij loco cõijciendũ relin=quitur, multa Hebræorum gesta, aliarũ gentiũ nomine po steritati esse tradita. Super omnia est autẽ quod Iosepus his uerbis dixit,* τῶν δὲ εἰς ἡμᾶς βλασφημιῶν ἤρξαντο μὲν αἰγύ=πτιοι. βουλόμενοι δ' ἐκείνοις τινὲς χαρίζεσθαι, παρατρέπειν ἐπε=χείρησαν τὴν ἀλήθειαν, οὔτε τὴν εἰς αἴγυπτον ἄφιξιν ὡς ἐγέ=νετο τῶν ὑμετέρων προγόνων ὁμολογοῦντες, οὔτε τὴν ἔξοδον ἀληθεύοντες. αἰτίας δὲ πολλὰς ἔλαβον τοῦ μισεῖν καὶ φθονεῖν, τὸ μὲν ἐξαρχῆς, ὅτι κατὰ τὴν χώραν αὐτῶν ἐδυναστευσαν ἡ=μῶν οἱ πρόγονοι, κἀκεῖθεν ἀπαλλαγέντες ἐπὶ τὴν οἰκείαν, πά=λιν εὐδαιμόνησαν. *Quæ uerò probra & maledicta in no=strates iactata sunt, ijs causam & originẽ Aegyptij præ=buerunt: quorũ gratiæ nõnulli scriptores inseruire cupien tes, ueritatẽ rerũ gestarũ peruertere aggreßi sunt, nec ma iorũ nostrorũ aduentum in Aegyptum, ut re uera fuit, in=*

Hebræorũ inuenta gẽtibus alijs aßignata sunt.

Aegyptij Iudæos exosi, ueritatem historiæ peruertee runt.

genuè fatentes, nec inde egressum bona fide cōmemorantes. Causas autē multas Aegyptij odij & inuidiæ habuerunt, queis in nostrā gentem extimulati sunt. Iamprimū, quòd nostri olim rerum in patria eorū potiti sunt: deinde quòd illinc digreßi, in propria patria secunda omnia nacti sunt: postremò rituum dissensio, ingens eis odiū in nos accendit, tantum religione nostra, & recto diuinorū cultu, ab ea quā ipsi uerā pietatē putant, differente, quantum diuina natura brutis animalibus præstat. εἶθ᾽ ἡ τούτων ὑπεναντιότης πολλὴν αὐτοῖς ἐνεποίησεν ἔχθραν, τοσοῦτον τῆς ἡμετέρας διαφερούσης εὐσεβείας πρὸς τὴν ὑπ᾽ ἐκείνων νενομισμένην, ὅσον θεοῦ φύσις ζώων ἀλόγων διέστηκεν. Itē in principio statim operis docere uolens non à Græcis antiquarum rerum historiam requirendā esse, sed ab Aegyptijs & Chaldæis, quorum fuit institutum, ut eorū sacerdotes & philosophi circa scribendam historiā uersarentur, mirari sese inquit eos qui tantū Græcis tribuūt in historia, cū ipse docere paratus sit, Græcos nō modò adulto iam mundo (ut ita dicam) sed etiam propemodū senescēte, natos, eorūq; inuenta omnia esse recentia. εἰ δὲ δεῖ μὴ ταῖς ματαίαις δόξαις ἐπακολουθεῖν, ἀλλ᾽ ἐξ αὐτῶν τὸ δίκαιον λαμβάνειν τῶν πραγμάτων, τὰ μὲν παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἅπαντα νέα καὶ χθὲς καὶ πρώην, ὡς ἂν εἴποι τὶς, εὕροι γεγονότα, λέγω δὲ τὰς κτίσεις τῶν πόλεων, καὶ τὰ περὶ τὰς ἐπινοίας τῶν τεχνῶν, καὶ τὰ περὶ τὰς τῶν νόμων ἀναγραφάς. Quòd si non uanis, inquit, opinionibus accōmodare assensum uolumus, sed ab ipsis rebus ueritatem sumere, uniuersa quidem apud Græcos recētia inuenimus, herì (ut dicitur) acta, aut nudiustertius, urbes (inquam) conditas, artium cōmentationes, & leges populis scriptas. Proinde qui uetustæ historiæ ueritatē nosse cupiat, hūc oportere dicit ab Aegyptijs, Tyrijs, Chaldæis exquirere. ex quibus autoribus Iosepus mira diligētia sacræ historiæ

Veritas historiæ ab Aegyptijs & Chaldæis requirenda.

Recentia Græcorum scripta.

Antiquißimæ historiæ à Græcis non repetendæ.

autoritatē cōfirmauit in duobus illis libris qui περὶ ἀρχαι-ότητος ἰουδαίων ἀντιῤῥητικὰ κατὰ ἀπίωνος γραμματικοῦ, inscri-pti sunt, id est De antiquitate Iudæorum refutatorij cōtra Apionē grāmaticū, quos Latinè ita uersos legimus, ut præstabilius fuerit nūquā fuisse editos. adeò & corrupti sunt librariorū uitio, & interpretis ignorātia. Inter Chaldæos magnū honorē habuit Berossus, qui Græco sermone histo-riā cōscripsit: cuius loca quædā in eo opere citat sacræ hi-storiæ cōsentanea. Ex Tyriorū autē annalibus citat testi-monia de centū & uiginti talētis auri ab Iromo Solomo-ni datis ad ornatū tēpli, redonatūq; eū à Solomone terra Zabulō in Galilæa docet. Amicitiæ autē inter eos causam fuisse cōmune sapiētiæ studiū. Inuicē enim problemata dis-soluēda mißitare solitos, in quibus ferè Solomon præuale-bat. Huius rei, inquit, testē Dionē citabo autorē in Phœni-cum historia probatißimū, cuius hæc sunt uerba, Ababylo moriēte filius eius Iromus regnauit. Hic partes urbis Oriē-tales aggere cinxit, & pomœria protulit, ascendensq; in Libanum materiē incidit ad fanorū extructionē. Regem autem Hierosolymorum Solomonem ad eū aiunt ænigma-ta misisse, & ab eo alia repoposcisse, ea lege, ut qui dis-soluere non posset, dissoluenti, mulctæ nomine pecunias penderet. Quam conditionem cum Iromus accepisset, nec resoluere ambages potuisset, mulctam ingentem pe-cuniariam pependisse. Pòst Tyrium quendam hominem nomine Abdemonum extitisse, qui problemata ambigua solueret, alia'que inuicem proponeret: quæ cum Solo-mon non resoluisset, pecunias multas insuper rependisse. εἶτα δὴ ἀβδήμονόν τινα τύριον ἄνδρα τὰ προτεθέντα λῦσαι, καὶ αὐτὸν ἄλλα προβαλεῖν, ἃ μὴ λύσαντα τὸν Σολομῶνα, πολλὰ τῷ εἱ-ρώμῳ προσαποτίσαι χρήματα. *Idē Iosepus Menandrū Ephe-*

Libri duo refutatorij de antiquitate Iudæorum.

Berossus.

Iromus Solomoni amicitia iunctus.

Antiquißima secula ænigmatis utebantur.

Abdemonus Tyrius.

sium historicum fuisse dicit, qui ex uernaculis cuiusq; prouinciæ uel gentis actis, regum singulorum tẽpore res gestas apud Græcos Barbarosq; memoriæ mandabat. γέγραφε δὲ οὗτος τὰς ἐφ᾽ ἑκάστου τῶν βασιλέων πράξεις παρὰ τοῖς ἕλλησι καὶ βαρβάροις, ἐκ τῶν παρ᾽ ἐκείνοις ἐπιχωρίων γραμμάτων σπουδάσας τὴν ἱστορίαν μαθεῖν. *Is igitur de Iromo Rege Tyri loquens, qui Iram in libris Regum dicitur, ita inquit,* ἐπὶ τούτου δέ τις ἦν ἀβδήμονος παῖς νεώτερος, ὃς ἐνίκα τὰ προβλήματα ἃ ἐπέταττε σολομῶν ἱεροσολύμων βασιλεύς.

Abdemonus puer. *Huius regis tempore extitit Abdemonus puer iunior, qui uincebat omnia problemata à Solomone Hierosolymorũ Rege iniuncta. Hoc congruit cum eo quod dicitur in tertio Regum de Regina Saba, quæ fama Solomonis excitata, uenit Hierosolyma, ut eius sapientiã quæstionibus ambagiosis excuteret, Solomonemq; nunquam nõ ex sententia animi Reginæ satisfecisse.*

Plin. uanitas. *Hic ridere subit Plinij secundi uanitatem, qui libro x x x. de autoribus Magicæ artis loquens, Est & alia, inquit, magicæ factio à Mose etiamnum & Lotope ac Iudæis pẽdens, sed multis millibus annorum post Zoroastrem, tanto recentior est Cypria. Sic enim in antiquis legitur, nisi quòd musæ & in alijs musa non Mose scriptum est. Diximus suprà Eusebio autore, regnum Aßyriorum uetustißimũ omniũ regnorũ fuisse, & anno eius quadringentesimosecundo Belucho octauo Rege Mosen populum Iudaicum ex Aegypto abduxisse.*

Zoroastres. *De Zoroastre ita legitur apud Suidam, Zoroastres astronomus fuit Nini Regis Aßyriæ tempore,* ζωροάστρης ἀστρονόμος ἐπὶ νίνου βασιλέως ἀσσυρίων. *Eusebius in Bactris regnasse dicit Nini æqualem & Abrahami.*

Apion Polyhistor. *Apion autem grãmaticus genere Aegyptius, qui etiam Polyhistor dictus est à Gellio ob historiæ scribendæ diligẽtiam, in quarto historiarum*

riarũ libro aduersus Iudæos, Inacho, inquit, regnãte apud Argiuos, & Amaside apud Aegyptios, Iudæi duce Mose ab Aegyptijs defecerũt. autor Eusebius. Iesepus tamẽ Techmosin Regem appellat Pharaonem, nõ Amasin, ex Manethone historiographo Aegyptio qui Græcè scripsit. Porphyrij autem computatione Moses etiam Semiramidis æqualis recipitur. Iustinus martyr in Parænetico, ἐν γὰρ τοῖς χρόνοις ὠγύγου τε καὶ ἰνάχου, οὓς καὶ γηγενεῖς τινὲς τῶν παρ᾽ ὑμῖν ὑπειλήφασι γεγενῆσθαι, μωυσέως δεῖ τῶν ἑλλήνων μέμνηνται ἱστορίαι, ὡς ἡγεμόνος τε καὶ ἄρχοντος τοῦ τῶν ἰουδαίων γένους. οὕτω γὰρ πολέμων τε ἐν τῇ πρώτῃ τῶν ἑλληνικῶν μέμνηται, καὶ ἀπίων ὁ ποσειδωνίου. Temporibus, inquit, Ogygis & Inachi, quos terra natos quidã ex uestris existimauere, Moysis historiæ meminerunt ut ductoris & principis Iudæorum gentis. Sic enim Polemon in primo Hellenicon meminit, & Apion Posidonij in libro quẽ contra Iudæos scripsit, & Ptolemæus Mendesius qui Aegyptiaca scripsit, cũ ijs cõuenit. Et multi itẽ alij quos nominatim citat. Hic est Iustinus, qui orationẽ cõtra Gentiles pro Christianis scriptam Antonino Pio porrexit: in qua, cũ Alexandriæ esset, in Pharo se uidisse uestigia septuaginta domuncularũ affirmat ad id tẽpus incolumia, ἀλλ᾽ αὐτοὶ ἐν τῇ ἀλεξανδρείᾳ γενόμενοι, καὶ τὰ ἴχνη τῶν οἰκίσκων ἐν τῇ φάρῳ ἑωρακότες ἔτι σωζόμενα, καὶ παρὰ τῶν ἐκεῖ ὡς τὰ πάτρια παραληφότων ἀκηκοότες, ταῦτα ἀπαγγέλομεν, ἃ καὶ παρ᾽ ἑτέρων ἔξεστιν ὑμῖν μανθάνειν. Nos uerò cũ Alexãdriæ essemus, uestigia cubiculorũ adhuc asseruata in Phari arce cõspicati, & ab incolis qui hoc à maioribus per manus traditũ sese habere dicũt, percunctati, hæc uobis cõmemoramus, quæ etiã ab alijs discere facilè poteritis, si id cordi uobis est. Quod dictũ Hieronymus igno-

Pharao à Mose uexatur.

Iustinus martyr.

Septuaginta cellulæ in Aegypto.

rasse uidetur, qui Eusebio & Augustino in eo inficiando aduersatur in præfatione Geneseos. Quo'nam modo igitur Moses multis millibus annorũ post Zoroastrem fuit, qui tot testimonijs proximus seculo æqualiũ Zoroastris fuit? Sed uidelicet illa est ignorantia priscorum, qui mundum æternum esse crediderũt: à qua opinione profecta est illa uanitas Genethliacorum, qui quadringenta & septuaginta annorum millia monumentis comprehensa continere sese ingenti fiducia mentiebantur, ut autor est Cicero in primo de Diuinatione. Strabo Mosen non magũ fuisse dixit, sed oraculis deditum, quales fuisse Amphiaraus & Orpheus & Musæus leguntur. Iustinus historicus, Ioseph in Aegypto magicas artes edoctum, citò insinuatũ apud Regem fuisse dicit: cuius autoris epitomẽ tricesimamsextã qui legerit, & Cornelij Taciti librũ unum & uicesimũ, facilimè intelliget semina quædam ueritatis per totum orbem disseminata fuisse, sed præimbuta mẽdacijs Aegyptiorum: quo factum est ut historici Græci & Latini uanissimi interdum à nobis fuisse deprehendantur, qui sacrã historiam & incorruptam habemus. In quo profecto eorum uicem dolere deberemus, nisi in plerisq; eorum improbam mentem cerneremus, blãdiente semper ipsis in Iudæos maledicentia ob unius dei cultum. Sed inuidia uæcors aduersus Christianum nomẽ Tacito, Suetonio & Plinio Iuniori fuit. quanquam cum fuerint illi æquales, maledicta eorũ sacrilega ac nefaria etiam inuicem colliduntur. Tranquillus in Nerone, Afflicti supplicijs Christiani, genus hominum superstitionis nouæ ac maleficæ. Tacitus xv. de incendio urbis loquens per Neronẽ excitato, Ergo abolendo rumori Nero subdidit reos, et exquisitissimis pœnis affecit, quos propter flagitia inuisos uulgus Christianos appellat

Prisci Græci & Latini in magna ignorãtia uersati.

Maleuolentia quorũdam historicorũ in Iudæos & Christianos.

Tranquil. de Christianis.

appellat. autor nominis eius Christus, qui Tyberio imperitante per procuratorem Pontium Pilatum supplicio affectus erat. Repressaq; in præsens exitiabilis superstitio, rursus erumpebat, non modò per Iudæam originem eius mali, sed per urbem etiam. Et post aliquot uersus enumeratis cruciatuum generibus, Vnde, quanquam aduersus sontes, inquit, & nouißima exempla meritos, miseratio oriebatur. Hominem nefarium Tacitum, aduersisq; placitis prouidentiæ genitum, qui æqualium suorũ sensui seruiẽs, non suo iudicio, proderc hoc exemplũ nefariæ mentis non ueritus sit. Audiamus Plinium ad Traianum scribentem, cum Asiæ præesset prouinciæ, quum ueluti elogium Christianorum mitteret, de pœna reorũ (ut assolebat) ad principem referens. Affirmabãt autem, inquit, hanc fuisse summam uel culpæ suæ, uel erroris, quòd essent soliti stato die ante lucem conuenire, carmenq; Christo quasi deo dicere secum inuicem, seq; sacramento non in scelus aliquod obstringere, sed ne furta, ne latrocinia, ne adulteria committerent, ne fidem fallerent, ne depositum appellati abnegarent: quibus peractis morem sibi discedendi fuisse, rursusq; coëundi ad capiendum cibum, promiscuum tamen, & innoxium. Quod ipsum facere desiisse post edictum meum, quo secundum mandata tua hetærias esse uetueram. sic enim legi debet, pro sodalitatibus. Quid simile habent hæc obiecta Pliniana cum criminibus Taciti extrema exempla suppliciorum meritis? Eodem enim tempore hæc à Plinio & Tacito prodita sunt. Verùm Plinius ad principem scribẽs, quod ad res humanas attinet, optimũ, sed imbutum errore Domitiani, cui sublato statim Nerua successerat, mentiri aut noluit, aut non ausus est. Tacitus Domitiani beneficio ad dignitates prouectus, ut ipse fatetur

Tacitus scriptorum uæcordißimus.

Plinius Iunior de Christianis.

tetur in principio statim libri decimiseptimi, quod nomen ille princeps sceleratißimus sæuitiæ pugione conficere nixus erat irrito proposito, id iste sceleratiore historiæ stylo, toxico mēdacij oblito, repetere instituit, uæcordium omnium scriptorum perditißimus, si rectè uerba eius æstimentur. Nam Tranquillo quum idem esset obsequendi tēpori propositum, quàm potuit tamen ipse breuißimè defunctus est, Christianumq; nomen uno uerbo respuit, ne amplecti uideretur. Plinius in fine epistolæ ex animi sui sententia locutus, cum principem consuleret, & mendacio locus non esset, in principio ita uera falsis temperauit, ut acta sua principi seuero & perspicaci approbauerit. In quo precium est operæ uim ueritatis animaduertere, quæ nonnunquam inuitis erumpit, ita fallens inter mendacia, ut ab audientibus demum agnoscatur, cum interim loquētes adhuc habere se in potestate eam putent. Supplicium, inquit, minatus, perseuerantes duci iußi: neque enim dubitabam, qualecunq; id esset quod faterentur, pertinaciam certè & inflexibilem obstinationem debere puniri. O' miserum te Plini, & improbè principali gratiæ inseruientē, qui ueritate oppugnanda diligentiam tuam principi approbare uoluisti. Hoc acri uir ingenio Traianus intelligens, ne damnare imprudentiæ præsidem uideretur alioquin sibi gratum, & nomini tunc inuiso patrociniū præbere edicto suo non ausus, Conquirendi, inquit, non sunt Christiani: si deferantur & arguantur, puniendi sunt. Alioquin autē in omnibus scriptoribus mirum silentium uel improbum potius de rebus Christianis agnoscas, ueluti cōiuratis, atq; ex compacto scribentibus, ijs etiam temporibus, cum res insignes ac memorabiles auspicijs Christi gestæ sunt. Id adeò ex re unica quam in medium afferam,

Sceleratissimus scriptor Tacitus.

Tranquillus.

Plin. Iunior.

Veritatis uis.

Traianus.

Improbum silentium de rebus Christianis apud autores.

iudicare

iudicare quiuis poterit. Macrobius lib. 11. Saturn. de iocis Augusti Cæsaris loquens, Cum audisset, inquit, inter pueros quos in Syria Herodes Rex Iudæorũ intra bimatum iußit interfici, filiũ quoq; eius occisum, ait, Melius est Herodis porcũ esse quàm filiũ. Ecquis unquã hoc memoriæ tradidit duntaxat Ethnicorũ, quod Macrobius in trãsitu tanquã rem notam perstrinxit? Mirari igitur desinamus cur nulla apud Plin. & alios rerum miracula relata, scriptorum sacrorũ temporibus cõpetant, & cum orthodoxa rerum cõscriptione congruant: ac malignitati scribentiũ, aut metui potius tribuamus opinioni principũ & populi blãdientiũ. Tertul. in Apologetico ad Ro. loquẽs de morte Christi, Nam spiritum, inquit, cũ uerbo sponte dimisit, præuento carnificis officio. eodem momento dies medium orbem signante sole subducta est. Deliquium utiq; putauerunt qui id quoq; super Christo prædictum nõ scierunt, & tamen eum mundi casum relatũ in archiuis uestris habetis. Et paulò inferius, Ea omnia super Christo Pilatus et ipse iam pro sua conscientia Christianus, Cæsari tũc Tyberio nunciauit. Eusebius in Chronicis de anno decimooctauo principatus Tyberij loquens, Solis facta defectio, & tenebræ super uniuersam terram. Bithynia terræ motu concussa, & in urbe Nicena ædes plurimæ corruerũt. Quæ omnia ijs congruunt quæ in paßione domini acciderunt. tum ad hoc probandum Phlegonta citat autorem exactum Olympiadum adnotatorem, cuius ut historici & Olympiadum scriptoris meminit Suidas, Trallianumq; fuisse dicit, Adriani libertum, uel Augusti, ut alij putauerunt. Is igitur huius rei locupletißimus esse testis potest in Asia genitus, ubi is terræ motus accidit. De eo motu Plinium locutum esse non dubito, cum inquit libro

Locus Macrobij animaduertendus.

Memorabilis locus Tertulliani.

ſecundo, Maximus terræ memoria mortalium extitit motus Tyberij Cæſaris principatu, XII. urbibus Aſiæ una nocte proſtratis. Solis autem deliquium Plinius ignorare non potuit, ſi in archiuis Romanis perſcriptum fuit, ut qui acta Romana diligenter percenſuiſſe intelligatur: ſed Plinius id dicere noluit, quod occultum principes eſſe uolebant. Parum enim plauſibile dogma Chriſti apud homines ſuperbos & uoluptarios eſſe oportuit, quod elatos animos, & corpora ſibi indulgentia maximè execratur. Tametſi charitas illa iuſtitiæ parens, & diuitiarum contemptus & abdicatio, magis ab humanis placitis abhorrebant, utpote quæ ne hodie quidem ſatis feſta fronte excipiantur ab ijs etiam quos ſequaces Chriſti maximè eſſe conueniebat. Eódem pertinet quod idem Plinius libro trigeſimo dicit de arte Magica loquens, Hæc, inquit, umbrarum inferorumq́; colloquia promittit, quæ omnia ætate noſtra princeps Nero uana falſaq́; comperit: quippe non citharæ tragicique cantus libido illi maior fuit, fortuna rerum humanarum ſumma geſtiente in profundis animi uitijs: primumq́; imperare dijs concupiuit, nec quicquam generoſius uoluit. Nemo unquam ulli artium ualidius fauit. Hoc dictum Plinij fidem facit ijs quæ à Tertulliano, Euſebio & Suida ſcripta ſunt de Simone Mago Samaritano, qui apud Neronem gratia ualuiſſe dicitur, & cum diuo Petro coràm commiſſus eſſe. Satis autem nobis eſſe debet quòd compertum habemus locupletiſsimis teſtimonijs, ueritatem in utroq; religionis noſtræ inſtrumento pleniſsimè comprehenſam, in poteſtate ſemper cultorum ueri dei fuiſſe: manaſſe tamen ad alios interdum ueritatem, non germanam illam quidem & incorruptam, ſed in Aegypti primum officinis adulteratam, Athenis autem

Chriſti dogma

Simõ Magus.

Veritas apud Iudæos ſedem habuit ante aduentũ domini.

autem postea in porticu, Academia & Lyceo, nunc sedentaria, nunc obambulatrice philosophia uariè interpolatam: nec antè sibi redditam, quam dominus noster in Iudæa, id est, in ueritatis ipsius incunabulis, ad manum etiã uisendam hominibus porrexit: deinde & Græcis hominibus & Latinis barbarisq; intelligendam, mißis quoquo gentium interpretibus, dedit. Cæterũ admirari subit temporum nostrorum felicitatem, qui mundo iam uergente nati, tamen longißimè prorsum retrorsumq; cernimus (ut Maronianus ille Proteus) quæ sint, quæ fuerint, quæ mox uentura trahantur, cum prisci illi Græci Latiniq; autores sese in eo admirarentur, quasi in historiæ campo expatiantes omnia oculis subijcerent quæ à condito æuo gesta sunt, quos ne admota quidem & proxima uidisse deprehendimus. Sed utinam tam consertis manibus compertam comprehensamq; ueritatem semel retinere possemus, quàm protinus agnitam festiuis oculis hilares exosculamur. Hæc enim ueluti fastidiosa est uel hospita, uel amica: cui cum secularium rerum amorem quasi æmulum quendam superinduximus, sensim ipsa à fluxis abhorrens, ex mente nostra quasi ex contubernio faceßit, animumq; nostrum suas res habere sibi iubet, clàm remisso nuncio, cum interim æternitatis securi alias res agamus. Verum ut ad rem redeamus, nos hoc tenere conuenit quod capite nono libri secundi Paralipomenon dicitur, Solomonem Regem imperitasse ab Euphrate ad Palæstinen & usque ad limites Aegypti, gloria'que & diuitijs circunfluentibus omnes Reges non modo æquales, sed cuiuscunque etiam ætatis haud dubiè superasse. Quod Græcos Latinos'que historicos tacuisse non magis mirum est, quàm sophiam eius, id est, germanam sapientiam apud philosophos uiros

Philosophi obambulatores, sunt Peripatetici.

Veritas antiqua ignota.

Cõperta ueritas à nobis retineri nequit.

Solomonis philosophia.

ros, id est, sophiæ indagatores inauditam fuisse, cum eam tandiu tantaq; indagine, sed irrita inuestigarint. Id quod *in dubium uenire utiq; non potest, cum eius hodie monumenta in manibus uersemus. Quæ si satis animo comprehensa haberemus, omnem antiquam philosophiam (quod ad mores attinet, & institutionem animi) nugas meras esse iudicaremus. Hactenus de rebus* Hebræorum *dictum sit: in quibus talenti & sicli appellatio promiscuè posita, impedimẽto fuit, ne inire rationem crassa saltem æstimatione tantarum opum possemus: ubi tamen talentum auri*

Talentum Hebraicum.

propriè accipi probabile est, qualia erant sexcenta & sexagintasex quæ ei quotannis à prouincijs finitimis offerebantur, ut decimo capite tertij Regum *dicitur, & octauo libro* Iosepi, *& ea talenta quæ* Regina Sabarum *obtulit, &* Rex Hiram. Ibi *ego talentum (ut minimum) septuagenarium intelligi debere censeo. Qua ratione ut aurum ad argentum undecuplex tantum fuerit, talentum septem millibus & septingentis aureis nostris coronatis ualuit.* Ex *quo supputari summa quotannis poterit, si quis animi causa id facere, & reditum eius colligere uoluerit.* Eorum *autem quæ suprà diximus, eundem ipsum* Solomonem *postremo loco autorẽ citabimus. Sic enim inquit capite altero sui* Ecclesiastæ, συνήγαγόν μοι καί γε ἀργύριον καί γε χρυσίον, καὶ περιουσιασμοὺς βασιλέων καὶ τῶν χωρῶν. *Congeßi mihi tum argentum, tum aurum & facultates regum ac prouinciarum. Sed ijs quæ de siclo diximus, refragari uidetur id quod apud* Pliniũ *legitur lib.*

Siclus apud Plinium.

XVIII. *ubi de pondere tritici loquens, ita inquit,* Nunc *ex ijs generibus quæ* Romam *inuehuntur, leuißimum est* Gallicum, *atq; è* Cherroneso *aduectum. Quippe nõ excedunt in modium uicenas libras, si quis granũ ipsum pon-*

derct

deret. Adijcit Sardium sex libras uel selibras, Alexandrinum & trientes, hoc est, & sicli pondus. Triens nõ quatuor drachmas hic significat, sed quatuor uncias. Sed antiqua exemplaria & pridem impressa nõ sicli, sed Siculi habent, hoc est frumenti ex Sicilia: hoc enim uerbũ Hebraicum est, ut autor est Suidas & Iosepus, ut diximus, quo nec Graeci nec Latini usi sunt, etiam si apud Plinium errore emendatorum saepe legatur, ut lib. XVII. in principio, Fuit & arborũ cura legibus priscis, cautũq; est XII. tabulis, ut qui iniuria cecidisset alienas, lueret in singulas siclos aeris XXV. ubi antiqua omnia habent, Lueret in singulas aeris XXV. Et lib. XII. Itaq; optimi thuris libra siclorũ XVI. precium habet, secunda XII. In antiquis, optimi thuris libra XVI. precium habet, secũda XV. Quo magis miror Hermolaum Barbarum lib. XVIII. cap. VI. hoc uerbum agnouisse, quod nunquam Romani agnouerunt. eo enim in loco antiqua exemplaria mil. sester. habent, nõ mille siclûm. Praeter ea autem quae diximus, & Aegyptiorum opes famigeratas scimus, cum Plinius lib. XXXVI. de pyramidibus Aegypti loquens ita dixerit: Dicantur obiter & pyramides in eadẽ Agypto, regũ pecuniae ociosa ac stulta ostẽtatio. Et lib. V. Aegyptus super caeterã antiquitatis gloriã, XX. millia urbiũ ibi Amase regnante habitata praefert. Strabo lib. ultimo, ad Thebas supra Memnoniũ Regũ Aegypti sepulchra esse tradidit, eaq; se uidisse, cũ in comitatu Aelij Galli esset in Thebaide: conditoria autẽ esse circiter XL. mirifica specie structurae uisenda, in specubus saxo exciso. Intra autem conditoria obeliscos quosdam esse literis inscriptos, opulentiam Regum qui tunc erant, declarantibus, & eorum ditionem uelut usq; in Scythas & Bactrios & Indos, & quae nunc Ionia dicitur

Triens.

Aegyptiorum opes.

dicitur, imperitantium, ad hæc tributorum magnitudinem, & copiarũ militarium ad decies centum millia hominum, ἐν ᾗ ταῖς θήκαις ἐπὶ τινῶν ὀβελίσκων ἀναγραφαὶ δηλοῦσαι τὴν πλοῦτον τῶν τότε βασιλέων, καὶ τὴν ἐπικράτειαν ὡς μέχρι σκυθῶν καὶ βακτρίων καὶ ἰνδῶν, καὶ τῆς νῦν ἰωνίας διατείνασαν, καὶ φόρων πλῆθος, καὶ στρατιᾶς περὶ . ρ . μυριάδας.

Sesostris. *Conuenit hoc cum dicto Pliniano quod suprà retulimus de Sesostri Aegypti Rege superbißimo, qui iũctis ad currum regibus triumphare solitus erat. Huius regis meminit Herodotus in secundo, eum dicens primum omnium regũ longis nauibus Arabicum sinum præteruectum, & populos rubri maris accolas in potestatem suam redegisse, indeq; retro ijsdem uestigijs reuersum, & coactis ingentibus copijs transgressum in continentem infesto exercitu obuias ubique gentes subegisse: ex Asia'que in Europam transgressum, Thraces & Scythas ui domuisse, unde digressus ad Phasim amnem iter contendisse dicitur. Huius*

Memorabile institutum. *autem regis memorabile institutum prodidit Herodotus,* ὁτέοισι μὲν νῦν αὐτέων ἀλκίμοις ἐνετύγχανε, καὶ δεινῶς γλιχομένοισι περὶ τῆς ἐλευθερίης, τούτοισι μὲν στήλας ἀνίστη ἐς τὰς χώρας, διὰ γραμμάτων λεγούσας τό τε ἑωυτοῦ ὄνομα, καὶ τῆς πάτρης, καὶ ὡς δυνάμει τῇ ἑωυτοῦ κατεστρέψατό σφεας. ὁτέων δὲ ἀμαχητὶ, καὶ εὐπετέως παρέλαβε τὰς πόλιας, τούτοισι δὲ ἐνέγραφε ἐν τῇσι στήλῃσι κατὰ ταῦτα καὶ τοῖσι ἀνδρηίοισι τῶν ἐθνέων γενομένοισι, καὶ δὴ καὶ αἰδοῖα γυναικὸς προσενέγραφε, δῆλα βουλόμενος ποιέειν ὡς εἶσαν ἀνάλκιδες. *Quascunque autem nactus erat gentes strenuas, & pro libertate tuenda acriter & percupide dimicantes, per horum ille regiones stellas, id est, cippos lapideos statuebat, literis significantes ipsius regis nomen & patriam, & ut copijs eos proprijs ac uiribus subegerat. Quorũ uerò urbes nul*

lo ne

lo negotio aut incruento certamine cepisset, apud hos itidem ut apud illos qui strenuitatis specimen ediderant, cippos quoq; statuebat, atq; eo amplius muliebria genitalia asculpebat, significare uolēs eos ignauos esse. Idem Herodotus autor, sub Amaside Rege *(cuius tempore* Mosen *ex* Aegypto *egressum esse diximus)* Aegyptum *beatißimam* Amasis q Pharao dicitur.
& à flumine Nilo, *et à regionis solo fuisse, urbesq; habitatas tunc numero uiginti millia fuisse.* καὶ πόλις ἐν αὐτῇ γενέσθαι τὰς ἁπάσας τότε δυσμυρίας τὰς οἰκεομένας. *Huius* Memorabilis
est autem memorabilis sanctio, ut singuli quotannis apud constitutio.
Nomarchen, *id est cuiusq; præfecturæ præsidem, profiterentur unde uiuerent: qui autem hoc nō faceret, aut genus uitæ approbare* Præsidi *non posset, huic pœna extremum supplicium esset. Qua lege postea* Athenienses *tralatitia usi sunt, prorsus inculpabili. Sed uerba ipsa* Herodoti *ponēda sunt ad uerbum.* Νόμον τε αἰγυπτίοισι τόνδε ἄμασις ἐστὶ ὁ καταστήσας, ἀποδεικνύναι ἔτεος ἑκάστου τῷ νομάρχῃ πάντα τινὰ αἰγυπτίων ὅθεν βιοῦται. μὴ δὲ ποιεῦντα ταῦτα, μὴ δὲ ἀποφαίνοντα δικαίην ζόην, ἰθύνεσθαι θανάτῳ. σόλων δὲ ὁ ἀθηναῖος λαβὼν ἐξ αἰγύπτου τοῦτον τὸν νόμον, ἀθηναίοισι ἔθετο, τῷ ἐκεῖνοι ἐς αἰεὶ χρέωνται, ἐόντι ἀμώμῳ νόμῳ. *Hic est autem* Amasis *qui legē hanc tulit, demonstrare unumquenq; apud* Præsidē *cuiusq; loci, unde uiuat, quod qui non fecerit, aut demonstrare uitæ suæ rationem iustam non potuerit, hunc morte mulctandum.* Solon *autem* Atheniensis *sumptam hanc legem ex* Aegypto, Atheniensibus *promulgauit, qua illi semper usi sunt, lege sanè inculpata. Hac lege iurisdictionem exercuisse* Areopagitas *testis est* Athenæus *libro quarto, his uerbis,* ὅτι δὲ τοὺς ἀσώτους, καὶ τοὺς μὴ ἔκ τινος περιουσίας ζῶντας, τὸ παλαιὸν ἐκάλουν τε οἱ ἀρεοπαγῖται καὶ ἐκόλαζον, ἱστόρισαν φανόδημος καὶ φιλόχορος, ἄλλοι τε πολλοί.

Quòd

Quòd autem patrimoniorũ profligatores, eosq́; qui nullis facultatibus uictitarent, Areopagitæ in iudicium uocarent, pœnisq́; & supplicijs afficerent, memoriæ mandarunt Phænodemus & Philochorus, *pluresq́; alij.* Deinde *idem autor* Athenæus *huiusmodi exemplum eius rei subdidit ad dictum confirmandũ. Siquidem* Menedemus, *inquit, &* Asclepiades *erant iuuenes, ambo philosophiæ quidem studiosi, sed egestate præditi.* Hos Areopagus pro

Mirũ philosophiæ studium.

potestate accitos interrogare instituit, quonam pacto fieret, ut cum dies ipsi totos philosophis operam darent, nihil in censu habẽtes, bona nihilominus habitudine corporis uiderentur. Ad hæc illi respondentes, cũ pistorẽ quendam accersiri postulassent, & ille accersitus uenisset, eum interrogandũ dixerunt: qui cum rogitantibus Areopagitis *dixisset unaquaq; nocte illos in pistrinum descendere solitos, ibiq́; frumentum molentes, pro nocturnis operis drachmas utrunq; singulas ferre, admiratus* Senatus, *ducẽtas eis drachmas ob uirtutẽ decreuit. sed ipsa uerba subijciam, ne comminisci uidear.*

Memorabilis historia.

Μενέδημον γοῦν καὶ ἀσκληπιάδην τοὺς φιλοσόφους, νέους ὄντας καὶ πενομένους, μεταπεμψάμενοι ἠρώτησαν, πῶς ὅλας ἡμέρας τοῖς φιλοσόφοις συσχολάζοντες, κεκτημένοι δὲ μηδὲν, εὐεκτοῦσιν οὕτω τοῖς σώμασι. καὶ οἱ ἐκέλευσαν μεταπεμφθῆναι τινὰ τῶν μυλωθρῶν, ἐλθόντος δὲ ἐκείνου, καὶ εἰπόντος ὅτι νυκτὸς ἑκάστης κατιόντες εἰς τὸν μύλωνα καὶ ἀλοῦντες, δύο δραχμὰς ἀμφότεροι λαμβάνουσι, θαυμάσαντες οἱ ἀρεοπαγῖται, διακοσίαις δραχμαῖς ἐτίμησαν αὐτούς. *Verũ quandoquidẽ uerbosa iã esse cœpit hæc disputatio, nec tamẽ oĩa attigimus eòdẽ pertinẽtia, & liber proportione huius operis lõgior iã esse uidetur, abrũpendus est sermo qui finẽ nõ inuenit, ad alteramq́; partẽ commentationis festinandũ, quam sic quoq; iam fatiscente stylo aggredi me sentio.*

GVL

GVLIELMI BVDAEI PARISIENSIS, CONSILIARII REG. DE ASSE ET PARTIBVS EIVS,

LIBER V.

ESTAT mensurarũ tractatus, cũ causam connexam cum antedictis habẽs, tum uelut appendix huius operis. Mẽsura autem multiplex ab Aristotele in nono lib. Metaphysices ponitur. Sed nunc mensuras appello, quibus fruges & liquores metimur. Angelus Politianus, uir memoria nostra utraq; lingua apprime doctus, in decimo Epistolarum de mensuris ex professo scribens, Incipiendum (inquit) ab amphora consecrata Romanis in Capitolio, ne cui uiolaretur. Capit hæc omnino quantum tessera quoquo uersus in area pedum quatuor. Duplex amphora, modius est, aut si mauis Græcè, medimnus: eademq; triplex, efficit sextariũ. Sextarij dimidium, cotula uocatur, & hemina. quatuor uerò sextarij chœnica complent. ita sex congium, qui Latinè chus dicitur (ubi non Latinè chus, sed Græcè Politianum scripsisse puto) Inde forsan, inquit, sextarij nomen, quòd eum sexies congius capit. Scribit tamen Pollux contulam chœnicis esse tertiam partem, chœnicas octo & quadraginta medimno contineri. Hæc Politianus, suppresso autore (ut ferè assolet) ex uulgatis carminibus illis sumpsit quæ apud Priscianum in

Angelus Politianus.

num incerto autore leguntur. Nam non esse Prisciani argumentum est, quòd in antiquis uoluminibus Prisciani nõ inueniuntur. In his autem carminibus intelligẽdis quoties quamq; luculentis erroribus Politianus lapsus sit, ex sequentibus apparebit, ut nisi Politiani stylum agnoscerẽ, Politiani epistolam esse omnino negaturus fuerim. Eiusdem flagitij est quòd talentum Atticum maius tribus & octoginta nimis esse dixit, nec ullum pondus Attico talẽto maius esse. Carmina autem illa sic ferè leguntur,

Pes longo spatio latoq; notetur in anglo,
Angulus ut par sit, quem claudit linea triplex,
Quattuor ex quadris medium cingatur inane.
Amphora fit cubus, quam ne uiolare liceret,
Sacrauere Ioui Tarpeio in monte Quirites.
Huius dimidium fert urna, ut & ipsa medimni
Amphora, terq; capit modium. sextarius istum
Sexdecies haurit, quot soluitur in digitos pes.

Dico his uersibus significari Amphoram ex area excitari quoquouersus pedali, quaternis quadris pedalibus inanitatẽ amphoræ cingẽtibus, ita ut quaterni undiq; anguli tesserales, tribus lineis cõcludãtur singuli, qbus ipsis tres dimẽsiones tesseræ significãtur, qui cubus Græce dicitur, id est schema sex in situs sessile. Hoc enim uerba illa significant.

Cubus & Tessera.

Angulus ut par sit, quem claudit linea triplex.

Tres enim dimensiones notantur, longitudo, latitudo, altitudo. Huius dicti testem interim citabimus Isidorũ Hispalensem, in hac re interdum non refellendũ, licet in multis alijs lapsus sit. Amphora (inquit ille) recipit uini uel aquæ pedem quadratũ. Quòd si hunc testem refutare placet, prodeat Festus testis locupletior, qui his uerbis testabitur: Quadrãtal antiqui uocabant Amphoram, quod uas

Quadrantal.

pedis

pedis quadrati, octo & quadraginta sextarios capit. Politianus duplicem amphorā modium esse tradidit, & (quod uix intelligere possum) triplicē amphoram sextariū efficere. Ego autem amphoram unam ternos modios capere dico, & duodequinquaginta sextarios: nec medimnum & modium eundē esse modum, sed medimnum modios senos capere. Suidas, μέδιμνος μέτρον ἐστὶ ξηρῶν, οἷον πυρῶν ἢ κριθῶν. μέδιμνος ὁ τῶν μοδίων ἕξ. *Medimnus (inquit) mensura* Medimnus.
est aridorum, ut tritici uel ordei. medimnū igitur mensura est sex modiûm. Hactenus ille. Sed audiamus testem unum qui uice sit omniū. Is erit Cicero, qui in Frumētaria ita inquit ad Verrē, Accipis sestertios quindecim pro medimno tanti enim est illo tempore medimnum. retines sestertios duodecim, tanti enim est frumentum Siciliense ex lege æstimatum. Est eiusmodi æstimatio legis, ut cæteris temporibus tolerabilis Siculis, te Prætore etiam grata esse debuerit. Est enim modius lege sestertijs tribus, ut æstimatus fuit ante te Prætorē: ut tu in epistolis ad amicos tuos gloriaris, sestertijs duobus. sed fuerit tribus sestertijs, quoniā tu tantum à ciuitatibus in modios singulos exegisti, tu non modò omnes accipere (quod oportebat) noluisti, sed etiā dare quod non debebant coëgisti. Idem alibi, Precium autem Senatusconsulto constitutū decumano in modios singulos sestertij terni. Et iterum, Duobus precijs unum & idem frumentum uendidisti: semel ciuitatibus sestertijs quindecim in medimnum: iterum populo Romano, à quo sestert. x x. in medimna pro eodem illo frumento abstulisti. Et alibi, Hoc reprehendo, quòd cum in Sicilia sestertijs binis tritici modius esset, ut istius epistola ad te declarat, summùm sestertijs trinis, tum iste pro tritici modijs singulis ternos ab aratoribus denarios exegit.

His locis & alijs eiusdẽ orationis liquet medimnũ quinquies modium capere: quod de Sicula mensura intelligendum. nam Romanum medimnum ut Atticum senos modios cepisse, eodem autore eademq́; oratione probabimus postea. Nunc quod instat de amphora uideamus, quonam modo intelligi poßit quod Politianus dixit. Sit igitur area quoquouersus pedum quatuor. si ex ea corpus quadrãtale & tesserarium facere uelis, necesse est addenda dimensione tertia, id est altitudine, tertiam quoq; multiplicationem arealis numeri excitari. Quomodo enim bis bina bis, primam tesseram numeralem faciunt octo angulis cõstantem, & ter trina ter secundam, qui numerus est uicenariusseptenarius: eodem modo quater quaterna quater, tertiam teßeram faciunt, unitatibus quatuor & sexaginta concretam. Sit igitur planities uel interuallum quadratum, quaternûm quoquouersus pedum. huic si altitudinem bipedalẽ imponã, fient quatuor pedes quadrati, qui duos & triginta pedes ualẽt, hoc est bis quater quaternos. hos pedes si ex quadratis cubicos, id est tesserarios reddere uelim, eum numerum ut duplicem necesse est, hoc modo, quater quatuor quaternos. sic fiunt bis duo & triginta, id est quatuor & sexaginta. Vt enim quadrata forma ex numero quocunq; fit in sese ducto: sic ex quadrata iterum exurgit cubica. Quaternio enim radix est numeri quem nunc quærimus. Is in sese multiplicatus, sedecim efficit, & iam formam quadratam capit. At is numerus quadratus iterum quater multiplicatus, in tesseram assurgit, & fiunt sexagintaquatuor. Quare aut Politianus existimauit amphoram tot pedes habere in conceptaculi inanitate, aut tesseræ naturam ignorauit. Vtrumlibet autem dixeris, luculenter hallucinatus comperietur. At alterutrũ uix de eo

Medimnum.

Amphora.

homine credere fas est, qui Panepistemona librum condidit, quo omnium rerum artiumq; scientiam profiteri uidetur, summatimq; tradere. Vitruuius de tessera lib. quinto ita inquit, Cubus est corpus ex sex lateribus, æquali latitudine planitierum per quadratum. Is cum est iactus, quã in partem incubuit, dum est intactus, immotam habet stabilitatem, ut sunt etiam tesseræ quas in alueũ ludentes iaciunt. Amphoræ autem capacitatem cum ego nosse cuperem, quadrantal, id est uas cubicum ex tabellis quatuor cõpingendum locaui, ita ut intus pedale quoquouersus esset, factumq; ad rudiculã exegi, quæ intus quidẽ erecta, æquilibris esset ad summa uasis labra: iacens uerò & porrecta in imo atq; summo, latera bina stringeret. Semipedem accipimus id spatium quod digiti utriusq; manus suppreßis pollicibus occupant. Etenim palmus (ut inquit Vitruuius) à quaternis manuum digitis inuentus est, & à palmo pes factus sedecim digitorum. Nostri pedem duodecim pollicibus partiuntur, quas uncias antiqui uocauerunt, ut autor est Boëthius, id quod ostendit Plinius lib. decimoquinto de Siliquis loquens, quum ita inquit, Digitorum hominis longitudo illis, & interim falcata, pollicari latitudine. Pollicarem dixit pro unciali, ut differentiam adnotare facile sit inter digitale & pollicare. Frontinus, Aquarum (inquit) moduli aut ad digitorum aut ad unciarum mensuram instituti sunt. Digiti in Campania & in plerisque Italiæ locis, unciæ in Apulia obseruantur. Est autem digitus (ut conuenit) sextadecima pars pedis, uncia duodecima. Idem alibi, Vnciæ ergo modulus habet diametri digitum unum, & trientem digiti. Hactenus ille. Vulgò pedem metiuntur opifices manibus in pugnos contractis, & porrectis pollicibus, altrinsecusq; obuersis. Nos hu-

Panepistemon Politiani. Cubus. Amphoræ forma & capacitas. Semipes. Palmus. Pes. Pollicare. Digitus. Vncia.

iusmodi pedem habuimus, sed ab ijs petitum, qui modum pedis publicè statuere solent. Hoc uas autem tritico cum *impleuissem, cum mensuris nostris composui implendo deplendoq́; subinde.* Hoc *faciens, deprehendi uas illud tesserarium, id est amphoram meam cumulatam, huius urbis quadrantem radio æquatum capere: nec aliam esse inter utranq; mensuram differentiam, quàm quæ esse soleat inter mensuram rasam & fastigatam, ut amphora antiqua cum eo auctario quod liberaliores uenditores condonare solent, quadrantem nostrum hostimento admensum, quo modo uenire moris est, omnino æquare poßit. Quadrantem appello eius mensuræ quartam partem, quam sexta-* Medimnus. *rium triticarium diximus. Secundum hoc medimnus erit quam minam dicimus. Lingua enim uernacula primū minnum per syncopē, postea minam pro medimno dixit. Ita sextarius ille noster triticarius in bina medimna uel quaternas amphoras diuiditur, & inde in duodenos modios,* Bosselli. *quos* Bossellos *appellamus, uel* Bœotios *potius. Sed hæc quæ coniectura assequimur, argumentis adiuuanda sunt. Tranquillus in Cæsare, Populo præter frumēti denos modios, ac totidem olei libras, trecenos quoque nummos, quos pollicitus olim erat, diuisit. Si Cæsar totidem modios tritici uiritim, quot olei libras diuisit, intelligimus modium non magnam mensuram fuisse, quæ Ciceronis testimonio plerunque binis, rarò ternis sestertijs ualebat. Qua ratione medimnus quinisdenis sestertijs, & sæpe denis tantum ualebat. quod tamen intelligo in uilitate annonæ. nam Cicero in Frumentaria duas æstimationes ex Senatusconsulto factas ponit, unam alterarum decimarum, quas aratores non gratuitas pendere cogebantur populo* Romano, *sed ita, ut in singulos modios ternos sestertios*

stertios acciperent. alteram æstimationem ponit frumẽti quod interdum ciuitatibus imperabatur, ut Romano populo præbere certum numerum frumenti cogerentur, & pro eo in modios denarios singulos acciperent, id est quaternos sestertios. Quâ ratione medimnus quinis denarijs æstimabatur, quod fiebat cum annonæ penuria metuebatur, ut opinor. Legitima ergo æstimatio erat trinis sestertijs in modios Siculos, qui maiores erant Atticis & Romanis, licet idem esset medimnus. Videamus an hoc temporibus nostris congruat. Apud nos cõmodam tritici primarij annonam esse aiunt, cum medimni bini, id est sextarius, quinis & uicenis solidis turonicis ueneunt. ab eo precio ad tricenos iustam æstimationem esse: deorsum autem ad uicenos, iam ad uilitatem spectare: quod supra hæc aut infra est, caritatis & uilitatis appellatione censeri. Cum hæc literis mandarem, precium diuersis anni partibus à uicenis solidis ad uicenosbinos & semissẽ plerumque euariauit, tametsi minime ubere bienni prouentu. Sed ferè ita euenit, cum exportare ad externos non licet, uix iam ut annona agriculturæ impendia ferat, cum paucis annis equis aratorijs quibus nostri utuntur, magnopere precium accesserit. Verùm si medimnus in Sicilia mediocri fertilitate quinisdenis sestertijs ualebat, planum fit non memorabili nos errore aut in nummi coniectura, aut in mensura falli: quippe quindecim sestertij æstimatione nostra solidis tredecim & sesquidenariolo ualent. Sestertium enim denis denariolis & obolo taxauimus. Quare non mirum est, si Cicero sæpe in Sicilia modium frumenti binis sestertijs esse dixit in magna ubertate. qua ratione duo medimna, decem & septem solidis & semisse ueneunt. nam apud nos sæpe minoris ualere me-

Aestimatio frumenti in Sicilia.

Sestertij ualor.

mini. Cicero in Frumentaria, Frumentum (inquit) emere in Sicilia debuit Verres ex Senatusconsulto, & ex lege Terentia & Caßia frumentaria. Emundi duo genera fuerunt. unum cæterarum decumarum, alterum quod præterea ciuitatibus æqualiter esset distributum. Illius decumani tantum quantum ex primis decumis fuisset, tritici modia DCCC. *millia. Precium autem constitutum decumano, in modios singulos sestertij terni duodetricies, imperato sestertij quaterni: ita ut frumentum imperatum, sestertium duodetricies in annos singulos Verri decernebatur quod aratoribus solueret. In alteras decumas ferme ad nonagies. sic per triennium ad hanc frumenti emptionem Siciliensem propè centies & tricies erogatũ est. Decumanum frumentum appellat Cicero alterius decumæ frumentum, quam aratores dare non uectigalem, sed uenalem cogebãtur. Puto autem nõ utrobiq; duodetricies legendum, sed secundo loco duodeuicies: nihil tamen certi haberi potest, quoniam locus ille corruptißimè legitur. Sed nec duodetricies priore loco satis congruit, cum octingenta millia modiûm quater & uicies tantummodo ualuerint æstimatione ternorum sestertiorum. Igitur* DCCCC. M. *Ciceronem scripsisse dicendum est, non* DCCC. *ut sit uiciesseptíes. Quòd si addatur* XXX *mil. congruet duodetricies. Ter autem duodetricies ferme nonagies centena millia sestertiûm ualet. Quibus si ter duodecies addas, ferme centies & tricies sestertium erit: quod à Cicerone oratoriè auctum est. Sic in alteras decumas quotannis ex Sicilia nongenta millia modiûm Romam exportabantur: qui modij primùm ad mensuram Romanam, deinde ad nostram reduci debent, propterea quòd quini Siculi modij senos Romanos ualebant. Qua ratione*

Decuma frumenti in Sicilia.

tione septingenta & quinquaginta millia Siculorum, nongenta millia Romanorum & Atticorum ualent: quæ ad medimnos Atticos relata, centum & quinquaginta millia fiunt. His adde centum & quinquaginta millia modiûm Siculorum, quæ centum & octoginta millia Romanorum ualent: fiunt decies centena & octoginta millia. Hæc enim summa sesquiquinta est nongentorum millium, quæ ad sextarios Parisinos reducta, nonaginta millia fiunt: & duodenario diuisa, septem millia & quingenta modia Parisina. Sic ex duabus decimis Romani quindecim millia modiûm nostrorum transportabant ex Sicilia, præter id quod ciuitatibus quaternis sestertijs imperabatur. Sed septem millia & quingenti modij nostri ea ratione quam Cicero statuit, id est tribus sestertijs in modium Siculum, ære nostro sexagintaseptem millia & quingentos aureos nostros ualent, quæ Romano more uiciesseptics sestertium dicuntur. Quare summa omnino non congruit: propter quod locum Ciceronis corruptum esse dixi. nec modò corruptum esse puto, sed etiam mutilatum, inter uerbum fuisset, & uerbum tritici. DCCC. enim millia non est alterarum decumarum numerus, sed frumenti imperati, ut ex alijs locis orationis colligitur. Numerus autem alterarum decumarum deesse mihi uidetur. Sed & maior summa esse debet in triennio quàm centies & tricies, cum quotannis nonagies in alteras decumas daretur: id quod ex alio loco orationis ostenditur. nam Cicero eius summæ quinquagesimas binas ad sestertium tredecies taxauit: qua ratione trecenties & uiciesquinquies esse oportuit. Cæterùm non duodetricies imperato frumento Ciceronem statuisse puto, sed bis & tricies, cum quaternis sestertijs in modiũ æstimaretur. summa enim ad num

mum quadrat. Sextarius noster triticarius ferè est quãtum iumentum uiatorium ferre potest. hos in modio duodenos, Parisienses habent. Idem Cicero in eadẽ oratione, Iugera professi sunt aratores imperio atq; instituto tuo: non opinor quenquam esse minus professum, quàm quantum arasset, cum tot cruces, tot iudicia, tot ex coborte recuperatores proponerentur. In iugere Leontini agri medimnum ferè tritici seritur perpetua atq; æquabili satione. Ager efficit cum octauo bene ut agatur: uerùm ut omnes dij adiuuent, cum decimo. quod siquando accidit, tum fit ut tantum decumæ sit, quantum seueris. hoc est, ut quot iugera sunt sata, totidem medimna decumæ debeantur. Hoc cum ita esset, primum illud dico, pluribus medimnûm millibus uenisse decumas agri Leontini, quàm quot millia iugerûm sata erant in agro Leontino. Et rursus, Agri Leontini decumæ anno tertio uenierunt medimnis x x x v i. millibus, hoc est tritici modijs ducentis sedecim millibus. His uerbis planum fit medimnum senos modios capere, cum prior numerus senario multiplicatus posteriorẽ efficiat. Idem, Ostendam neminem aratorem minus tribus decumis dedisse: atque hoc in beneficij loco petitum ab Apronio, ut in iugera singula ternis medimnis decidere liceret. Deinde inferius ita subdit, Professio est agri Leontini ad iugera x x x. millia. Hæc sunt ad tritici medimna nonaginta, id est tritici modia quingenta quadraginta millia, tres quinquagesimas, id est tritici modiûm x x x i i. millia quadringentos. Ab omnibus enim ternæ præterea quinquagesimæ exhibebantur. Hæc exempla Ciceronis corruptißimè hodie leguntur, sed partim ex locorum collatione, partim calculo emendantur. quæ ideo citanda duxi, ut probarem medimnum senos modios Romano more

Medimnus.

capere.

capere. Si enim quingenta quadraginta millia ſenario partiaris, fient ſexies nonaginta millia. Cum tot tantisq; autoritatibus pugnat autoritas Polybij *in* 11. *hiſtoriarum, his uerbis ſcribẽtis de* I*taliæ fertilitate, frumẽtiq; uilitate,* σίτου τε γὰρ τοσαύτην ἀφθονίαν ὑπάρχειν συμβαίνει κατὰ τοὺς τόπους, ὡς τ' ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς καιροῖς, πολλάκις τεττάρων ὀβολῶν εἶναι τῶν πυρῶν τὸν σικελικὸν μέδιμνον, τῶν δὲ κριθῶν δυοῖν. S*i enim* Polybij *ætate, qui* S*cipionis* A*fricani præceptor fuit, medimnus frumenti* S*iculus quaternis obolis fuit, id eſt beſſe denarij: quo modo ſeſtertijs binis ternis'que* C*iceronis tempore modius fuit, qui aut quinta aut ſexta pars medimni erat?* E*x quo fit ut cenſeam* μέδιμνον *à* Polybio *pro eo dictum quod* L*atini modium dicunt.* I*nire autem rationem non poſſum quonam modo credibile fieri poßit, quod idem autor eodem loco prodidit, teſtificari uolens* I*taliæ ubertatem. Admiratur autem quòd in* I*talia hoſpites mercenarij peregrinos admitterent in diuerſoria, nihil prius paciſcentes de ſingulis rebus ab ipſis cauponibus præbendis: ſed tantum diuertentes percunctarentur, quanti reciperent hoſpites.* I*taque, inquit, plerunque eos admittunt ſemiſſe, ita ut nihil ipſi admißi deſiderent eorum quæ uſui neceſſaria ſunt.* ὡς μὲν οὖν ἐπιτοπολὺ παρίενται τοὺς καταλύτας οἱ πανδοχεῖς, ὡς ἱκανὰ πάντ' ἔχειν τὰ πρὸς τὴν χρείαν, ἡμιασαρίου. τοῦτο δ' ἐστι τέταρτον μέρος ὀβολοῦ. σπανίως δὲ τοῦτο ὑπερβαίνουσι. H*oc dictum* Polybij *hyperbolicum mihi uiſum eſt, ut quidem in exemplaribus peruagatis legitur: nec de eo habeo quod ſtatuere poßim.* V*erùm ſuperioribus exemplis* C*iceronis autoritatem habemus, agri* L*eontini, qui fertilitate commendabilis erat, iugera ſingula ſingulis medimnis, id eſt ſenis modijs ſeri: & plerunq; cum octauo, raró*

cum

cum decimo fœnore ſatum frumentum redire. Primùm igitur ſtatuamus quanta ſit iugeri menſura. Columel. lib. VI. Duo, inquit, actus iugerum efficiunt longitudine pedum ducentorum quadraginta, latitudine pedum centumuiginti. quæ utræq; ſummæ in ſeſe ductæ, quadratorum pedum faciunt millia uigintiocto & octingentos. Iam autore Columella, & calculo confirmatore, nouimus ducentos & quadraginta pedes (quæ longitudo eſt iugeri) centies & uicies multiplicatos (qui numerus eſt latitudinis) octo & uiginti millia quadratorum pedum & octingentos efficere. Hic numerus octingentas, ut ita loquar, hexapedas efficit, qua menſura noſtri menſores & fabri ſic utuntur, ut antiqui Romani decempeda. Eſt enim hexapus ſiue hexapeda, menſura ſex pedum: quæ quadrata, ſex & triginta pedes habet. Porrò centum hexapedæ quadratæ, tria millia & ſexcentos pedes efficiunt. Quadringentæ hac ratione quatuordecim millia & quadringentos explēt, quæ menſura eſt ſemiiugeri Romani ex Columella. Ita iugerum octingentas hexapodas noſtras habebat. Quare quod apud Varronem & ipſum Columellam legitur, actum quadratum undique finiri pedibus centum uiginti, cumq; duplicatum iugerum facere, id de iugero quadrato intelligendum eſt, non abſolutè de iugero, quod parum apud utrunq; declaratum eſt. ſed cum uterque dicat ſcrupulum denûm eſſe pedum quadratorum, & in iugero eſſe ſcrupula ducenta & octogintaocto, planum fit calculo, de iugero quadrato non intelligi, cum dicitur iugerum pedum eſſe uigintiocto millium & octingentorum. Si enim in ſingula ſcrupula centenos pedes numeres, quot ex denis pedibus quadratis exurgunt, patet uel in digitos deducenti, ducēties octogies octies centenos pedes fieri, id eſt uigintiocto

Hexapedæ, Hexapodesq́;.

Iugerum.

tiocto millia octingentos: at iugerum quadratum altero tanto maius est. In agro Parisino non una est mẽsura, propterea iustißimam eligam, & quæ latius in eodem agro patet. Perticam nostrã uicenumquinũm pedum esse aiunt longitudinis. hæc quadrata sexcenos uicenosquinos pedes continet, qui numerus centies multiplicatus, sexagintaduo millia & quingẽtos pedes quadratos efficit. tot enim tantisq; perticis iugerum nostrum, quod arpennum appellamus, constare dicitur. huiusmodi autem iugero licet aliqui utantur, alij tamen affirmant grandißimam illam esse mensuram, sed iustam agri nostri perticã uicenumbinũm pedum esse longitudinis, quæ quadrata quadringenos octogenosquaternos pedes habet. Et hæc iam apud plerosq; plena existimatur. Qua ratione centenarium iugerum, quadragintaocto millia quadringentos pedes habet quadratos. Est & minima mensura, qua perticis duodeuicenarijs utitur, quæ pedes trecenos uicenosquaternos habent, & centenæ in iugero, pedes quadratos conficiunt numero trigintaduo millia quadringentos. Sunt etiam qui perticis quidem plenis, sed iugero sexagenario utantur. Quo fit ut illis iugerum trigintaseptem millia quingentos pedes habeat. Nos autem mediam mensuram obseruabimus, quam dicunt germanam nostram esse, quæ duos & uiginti pedes perticæ statuit, & quadragintaocto millia quadringentos pedes habet. Hæc ad iugerum Romanum *composita, eandem habet proportionem, quam quadringenti octogintaquatuor ad ducẽtos octogintaocto, quæ ut maior est multo sesquipla, sic paulo minor est dupla. at uerò eiusmodi arpennum pingui solo alternis propemodum meßibus medimnum duodecimum reddit. Huiusmodi ferè est fertilitas in eo tractu qui peculiari nomine* Frãcia *appell*

Iugerum seu Arpennum Parisinum.

Francianus ager.

Franciæ fumẽ. *appellatur, ex eo (ut arbitror) quòd sit fumen (ut dicitur) Franciæ, in quo agro triticum mutilis spicis nascitur, non*
Marlianũ prædium. *ut ferè in Italia, aristatis. In eo nos prædium Marlianum habemus. Neq; nunc de summa ubertate aut soli aut temporis loquimur, sed de ea quæ plerunq; uisitur. Notum est in eo agro arpenna duodeuicena in annos singulos singulis modijs nostris oblocari tritici lectißimi. Quanquam ea ferè locationum formula est, ut colonus eo rectè præbendo tritico defungi poßit, quod summæ bonitati uno solido cedat, & interdum eo quod semisse tantum solidi. Modium autem nostrum (ut iam dixi) duodenos sextarios continet, & sextarius binos medimnos. Hac ratione singula iugera quotannis bessem sextarij nostri, id est octonos modios pensitare inueniuntur, cum tamen in eo tractu nullum agrum restibilem esse sciam. Sic enim fert agricolatio, ut triticarius ager à messe triticea altero anno semestre aliquod genus frugis capiat, ut ordeum uel auenam, uel quid aliud leuioris fœtus: tertio autem anno nouali agitato cess*
Aruum. *set, quod & aruum & ueruactum appellatur ab antiquis.*
Veruactum. *Itaque planum fit agrum nostrum bonitate Siculo non cedere, quem Cicero cum octauo & cum decimo acceptum reddere semen dixit. quanquam id postea uiderimus. nunc id tantum argumenta nostra adiuuet, quibus asserere contendimus medimni Romani & minæ nostræ paritatem. Nostri aiunt agricolæ arpennũ quale diximus, sesquimedimnum ferè poscere, ut bene seratur aruum. Columella de satione loquens lib. XII. pinguis agri iugerum, si solutus & siccus sit, quaternos tantum modios tritici poscere*
Ratio semẽtis. *tradidit: si cretosus, aut uliginosus, quinos. Hoc cum à nostratibus anxiè inquirerem, uix constare opiniones deprehendi: id quod ex uarietate soli & mensurarum contingit:*

quantum

quantum tamen colligere potui, plena, id est mediocris pinguis agri mēſura, ſolo denſo dodrantem minimum poſcit, interdum etiam dextantē, id eſt decem modios Romanos: ſoluto & minimè uliginoſo ſolo, nunc ſeptenos, nunc octonos. minimus modus agri reliquis etiam cōpetentibus, ſenos modios, id eſt medimnū poſcit. His conuenit dictum Columellæ lib. 11. *Iugerum, inquit, agri pinguis plerunq; modios tritici quatuor, mediocris quinq; poſtulat, adorei modios nouem, ſi eſt lætum ſolum: ſi mediocre, decem deſiderat. nam quamuis de menſura minus autoribus conuenit, hanc tamen uideri commodiſſimam docuit noſter uſus.* Et paulò inferius, *Nobis ne iſtam quidem quam prædiximus mēſuram ſemper placet ſeruari, quòd eam uariat aut loci aut temporis aut cœli cōditio.* Proinde quam proportionem iugerum Romanum, id eſt duodetriginta millia & octingenti pedes, ad Pariſinum arpennum habet, id eſt ad duodequinquaginta & quadringentos, eandē ferè habent quaterni quiniq; modij ad ſeptenos & nouenos. Leontinum iugerum non admodū diſparile noſtro minimo fuiſſe oportet, quod tantundē frumenti poſceret, id eſt medimnū in ſingula iugera, ſi tamen Cicero ueritati inſeruiuit potius quàm exaggerationi criminis. Arpenni autē uocabulo non licenter uti uideor, cum id apud Columellam legatur. Ariſtoteles in 11. Politicôn autor eſt Solonem Athenienſem quatuor cēſus Athenis inſtituiſſe: quorum primus fuit eorum qui Pentacoſiomedimni dicti ſunt, id eſt quingentis medimnis cenſi. Secundus eorum fuit qui Zeugitæ dicebantur ab equis, bobus iugalibus. Tertius Hippas ab equis. Quartus Theticus dicitur, qui eorum erat qui Thetes, id eſt opifices erant, hoc eſt operas ſuas locantes. Primū, ſecundū & tertiū ad magiſtratus & honores admitti uoluit:

Arpennum.

Cenſus Athenienſium.

uoluit: eosq́; diuitum nobiliumq́; appellatione censeri. τὰς δ' ἀρχὰς ἐκ τῶν γνωρίμων καὶ τῶν εὐπόρων κατέστησε πάσας, ἐκ τῶν πεντακοσιομεδίμνων καὶ ζευγιτῶν καὶ τρίτου τέλους τῆς καλουμένης ἱππάδος. Plutarchus in Solone, Cum magistratus, inquit, omnes locupletibus relinquere uellet, reliquam autem Reipublicæ gubernandæ partem promiscuam facere, ad quam antea plebs adspirare non poterat, ad census ciuium se contulit: & qui in siccis atque humidis censi erãt, in primo ordine locauit, & pentacosiomedimnos uocitauit. In secundo autem eos qui equos alere possent, aut trecentis censi forent: & hos hippada soluentes ab equis nuncupauit. Zeugitæ uerò tertij census homines uocati sunt, qui ducentorum medimnûm censum explerẽt. Quò hæc melius intelligantur, Pollux libro octauo de hoc loquens ita inquit, τιμήματα δ' ἦν τέτταρα, πεντακοσιομεδίμνων, ἱππέων, ζευγιτῶν, θητικῶν. οἱ μὲν ἐκ τοῦ πεντακοσιομεδίμνου μέτρου ὑγρὰ καὶ ξηρὰ ποιεῖν κληθέντες, ἀνήλισκον δ' εἰς τὸ δημόσιον, τάλαντον. οἱ δὲ τὴν ἱππάδα τελοῦντες, ἐκ μὲν τοῦ δύνασθαι τρέφειν ἵππους, κεκλῆσθαι δοκοῦσιν, ἐποίουν δὲ μέτρα τριακόσια, ἀνήλισκον δὲ ἡμιτάλαντον. οἱ δὲ τὸ ζευγίσιον τελοῦντες, ἀπὸ διακοσίων μέτρων κατελέγοντο, ἀνήλισκον δὲ μνᾶς δέκα. οἱ δὲ τὸ θητικὸν, οὐδεμίαν ἀρχὴν ἦρχον, οὐδὲ ἀνήλισκον οὐδέν. Quorum uerborum huiusmodi est sententia, Quatuor census Athenis fuisse, Pẽtacosiomedimnos, Hippeis, Zeugitas, Theticos. Pẽtacosiomedimnos autem, id est quingenimedimnos, ideo appellatos, quòd quingenûm medimnûm numerum uel mensuram siccis & humidis facere possent, hosq́; in publicum sumptus facere ad talentum. Hippeis autem, id est equites ex eo dictos uideri, quòd equos alere possent: eosq́; mensuras trecentas facere, & publicè semitalentum impẽdere. At uerò qui

qui iugationem penderent, à ducentis mensuris conscribi solitos esse, & publicè decem mnas consumere. Postremæ notæ eos esse qui theticum pēderent, id est opificiariū uel mercenarium: eosq; nec magistratum gerere, nec publicè quicquam sumptus facere. Licebatq; ex uno ordine ad alium transire, ut idem Pollux autor est. Ex hoc autem instituto prodierunt (ut arbitror) munera personalia, quorū mentio fit in lege ult. de muneribus & honoribus, in Pandectis. Seruius etiam Tullius hoc exemplo classes quinque ciuium Romanorum descripsisse uidetur. Prima claßis in octoginta centurias distributa, ex his qui centum millium æris aut maiorem censum haberent, quæ summa à nobis mille aureis nostris æstimata est. Octoginta autem centuriæ in quadragenas seniorum ac iuniorū diuisæ: ita ut seniores ad urbis custodiam præstò essent, iuniores ut foris bella gererent, quibus arma imperata, galea, clypeus, ocreæ, lorica, tela in hostem, hastaq; & gladius. Secunda claßis intra centum usque ad quinq; & septuaginta millium censum instituta. Tertiæ claßis quinquaginta millia cēsus fuit. Quartæ quinque & uiginti millia. Quinta & ultima undecim millibus censebatur, id est centum ac decē aureis nostris. Reliqua autem multitudo, cuius esset inferior cēsus, immunis militia facta. Equitum etiam ex primoribus ciuitatis duodecim centurias scripsit, quibus ad equos emendos dena millia æris ex publico data, & quibus equos alerent uiduæ attributæ, quæ bina millia æris in annos singulos penderent. Dena millia æris ego centenos aureos intelligo ad binos equos emendos, & uicenos ad alendos, id est bina millia. Hæc omnia (inquit Liuius) in dites à pauperibus inclinata onera. Ex his intelligimus in infantia Vrbis Romæ primarias opes fuisse mille aureos.

Census Romani, & classes.

L Prop

Plinij locus. *Propterea Plinius lib.* XXXIII. *Non erat, inquit, apud antiquos numerus ultra cētum millia. itaque hic & hodie multiplicatur, ut decies cētena millia, aut sæpius dicantur. Fœnus hoc fecit, nummusq́; percussus. Quem locum ex uetusto sic lego. Itaq́; est hodie, multiplicātur hæc, ut decies centena millia aut sæpius dicantur. hoc sensu, Vt olim non erat numerus ultra centum millia, sic nec hodie, quia cum ad centum millia peruentum est, per multiplicationem fit progressus, dicēdo decies centena millia, aut uicies, aut cēties, quæ summæ antiquis ignotæ, fœnore excreuerunt. Idē, Seruius Rex primus signauit æs. antea rudi usos Romæ Rhemeus tradit. Signatum est nota pecudum, unde & pecunia appellata. Maximus census centum millia aßium illo Rege fuit, & ideo hæc prima claßis. Vt igitur Romæ prima claßis cētenariorum fuit, sic Athenis quingenariorum, qui quotannis pendere possent medimna uini & olei & frumenti quingena. sic enim ex Polluce intelligendum puto. Quingenta autem medimna in Attica, quæ plurimo importato frumento utebatur, ducentis quinquaginta aureis æstimare possumus: & quingenta uini medimna, id est mille amphoras totidem penè Francicis, pro quibus quingētos aureos ponemus: quibus si addamus totidē olei amphoras, nescio quid æstimare debeam. Apud Demosthenē* πρὸς φορμίωνα *Chrysippus quidā negociator ita ad iudices loquitur,* ὅτε γὰρ ὁ σῖτος ἐπετιμήθη πρότερον, καὶ ἐγένετο ἑκκαίδεκα δραχμῶν, εἰσαγαγόντες πλείους ἢ μυρίους μεδίμνους πυρῶν, διεμετρήσαμεν ὑμῖν τῆς καθεστηκυίας τιμῆς, πέντε δραχμῶν τὸν μέδιμνον. *Cum autem frumenti auctum esset preciū, & ad sedecim drachmas excreuisset, importato frumento ultra decem millia medimnûm, iusto & legitimo precio uobis admensi sumus quinis drachmis in medimnum. Hac*

Romani nullū numerum habent ultra centum millia.

Dem

Demosthenica ratione sextarius Parisinus circiter aureo uno fuisset, hoc est drachmis decem. Igitur qui Athenis eum prouentum quingentûm medimnûm habebant, talentum impendere publicè tenebantur, hoc est sexcentos aureos. Verùm intelligimus illam æstimationem census non strictam fuisse, ut Pentacosiomedimni dicerētur qui quotānis eam summam corradere possent, sed qui tantum pendere possent, talento esse traxatos. Parum tamen hoc explicatum est ab autoribus. Interpres Aristophanis Pentacosiomedimnos dictos dicit eos qui tot mēsuras arare possent. πεντακοσιομεδίμνους διὰ τὸ γεωργεῖν τοσαῦτα μέτρα οὕτως ἐπωνόμαζον. *Equites autem eos dictos, qui trecentas mensuras ararent, nomen ex eo sortitos, quòd equos alere possent siquando opus esset. qui cum primùm sexcēti fuissent, postea urbe aucta mille & ducenti esse cœperunt. his licebat comatos esse, licet ditiores essēt quingenarij, id est Pentacosiomedimni. Oportebat ergo ciues eos diuites esse, qui tantum telluris ararent, aliunde etiam ditescētes, ut negociationibus maritimis propter situm urbis, & fœnore traiectitio. Opificum autem ordini licebat & iudicare, et concionem habere, ut idem autor inquit,* δικάζειν καὶ ἐκκλησιάζειν. *Hactenus illi Rempublicam attingere poterant. Copiosos autem Athenienses fuisse ex Thucydide nouimus, qui libro secundo Periclem eorum ducem ita inducit de opibus eorum differentem, ut dicat confidere eos debere, nec incursu hostium perterrefieri. Bello enim gerendo, consilio & ui pecuniæ plurima obtineri: Atheniensibus autem sexcentorum talentorum obuentionem annuam esse, quæ quotannis ferè tributi nomine à socijs eorum pensitarentur, præter alios prouentus. Esse* Athenienses diuites.

 præter

præterea signati argenti in arce sex talentorum millia: fuisse autem aliquando plurimùm nouem millia septingenta, ex quibus in arcem & publicas alias extructiones erogatum fuisse quod nunc illi summæ desit. τὰ δὲ πολλὰ τοῦ πολέμου, γνώμῃ καὶ χρημάτων περιουσίᾳ κρατεῖσθαι. θαρσεῖν τε ἐκέλευε προσιόντων μὲν ἑξακοσίων ταλάντων ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ φόρου κατ' ἐνιαυτὸν ἀπὸ τῶν ξυμμάχων τῇ πόλει, ἄνευ τῆς ἄλλης προσόδου. ὑπαρχόντων δὲ ἐν τῇ ἀκροπόλει ἔτι τότε ἀργυρίου ἐπισήμου ἑξακισχιλίων ταλάντων. τὰ γὰρ πλεῖστα τριακοσίων ἀποδέοντα μύρια ἐγένετο. *Sex millia talentûm triciesſexies centenis millibus aureorum nostrorum æstimare solemus. Suidas autor est reditus publicos Athenis Prytanea appellari, & eo nomine metallorum uectigalia, & fori, id est rerum uenditarum, & portoriorum intelligi, & quicquid à socijs uel subditis pensitaretur, & quicquid ex manubijs uel rebus publicatis redigeretur. Quorum, inquit, nomunum cumulus bina millia talentûm propemodum conficit.*

Prytanea.

Demetrij profusio.

Athenæus autem libro duodecimo scribit Duridem in historijs prodidisse, Demetrium Phalereum, cuius multa est mentio apud Ciceronem, Quintilianum, Pliniũ, & alios, cum Athenis Reipub. administrandæ præesset, mille ac ducenta talenta in potestate habuisse quotannis. Ex quibus cũ minimam partem in stipendia militum, & reliquas reipublicæ partes tuendas consumeret, reliqua per ingenitam morum incontinentiam luxuriosè dilapidabat, epulis quotidianis lautis & opiparis quamplurimos cõuiuas accipiens, & ea parte magnificentiæ Macedonicas cœnas superans. Alioquin nitore & lautitia uitæ Cyprios & Phœnicas prouocans, cum cœnationum pauimenta singulari artificio uermiculata, etiam unguentis perfunderentur, δημήτριος δὲ ὁ φαληρεὺς χιλίων καὶ διακοσίων κατ' ἐνιαυ

ἐνιαυτὸν κύριος γενόμενος, καὶ ἀπὸ τούτων βραχέα δαπανῶν εἰς τοὺς στρατιώτας, καὶ τὴν τῆς πόλεως διοίκησιν, τὰ λοιπὰ πάντα διὰ τὴν ἔμφυτον ἀκρασίαν ἠφάνιζε. *Hæc uerba satis significant publicos reditus Athenarum, mille & ducentorum talentûm fuisse. Aeschines* περὶ παραπρεσβ. Καὶ πάλιν ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ ἑπτακισχίλια τάλαντα συνηνέγκαμεν εἰς τὴν ἀκρόπολιν διὰ τὴν εἰρήνην ταύτην. τριήρεις δ' ἐκτησάμεθα πλοΐμους καὶ ἐντελεῖς οὐκ ἐλάττους ἢ τριακοσίας. φόρος δ' ἡμῖν κατ' ἐνιαυτὸν προσῄει πλέον ἢ χίλια τάλαντα. *Diximus alibi Athenis Isocratem rhetorē uiginti talentis orationem unā uendidisse. Plutarchus autem autor est Demosthenem in eadem urbe totidem talentis unius diei reticentiam uendidisse Harpalo, qui Alexādrum Magnum fugiēs, Athenas se contulerat. licet historia ab Aulo Gellio in decimo aliter referatur. Hoc tamen penè conuenit, quòd Demosthenes nocte aureo calice accepto cum uiginti talentis argenti, in concionem postridie ueniens collo lana & fascijs obligato, cum censere iuberetur, & pro concione dicere quid de Harpali postulatis statuendum esset, nutu ostendit se irraucuisse, nec proloqui posse. Quo tempore ij qui munere Harpali corruptum esse sciebant, ridentes dicere cœperunt, concionatorem hominem & popularem noctu argyranche corruptum, id est angina argentaria,* καὶ γενομένης τάχιστα τῆς νυκτὸς ὁ Ἅρπαλος ἔπεμψεν αὐτῷ τὴν κύλικα μετὰ τῶν εἴκοσι ταλάντων. *Et paulò pòst,* καὶ μεθημέραν εὖ καὶ καλῶς ἐρίοις καὶ ταινίαις κατὰ τοῦ τραχήλου κατειλιξάμενος, εἰς τὴν ἐκκλησίαν προῆλθε. καὶ κελευόντων ἀνίστασθαι καὶ λέγειν, διένευεν ὡς ἀποκεκομμένης αὐτῷ τῆς φωνῆς. οἱ δὲ εὐφυεῖς χλευάζοντες, οὐχ ὑπὸ συνάγχης ἔφραζον, ἀλλ' ὑπὸ ἀργυράγχης εἰλῆφθαι νύκτωρ τὸν δημαγωγόν. *id est: Interdiu autem Demosthenes pulchrè & cocinnè lana & fascijs obuoluto*

Atheniensium reditus.

Demosthenes magno silentium uēdidit.

collo in concionem prodiens, cum quidam eorum qui aderant, scandere in pulpitum & dicere cum iuberent, nutu significauit quasi obtusa uox sibi esset. Quo facto homines quidam ingeniosi cauillantes, non angina noctu oratorem, sed argentangina correptum esse dixerunt. Idem Thucydides libro tertio autor est Atheniēses Mitylenen obsidētes, cum iam magna ex parte pecunias supradictas consumpsissent in eo bello quod cum Lacedæmonijs eorumq; socijs susceperant, & pecunijs egerēt ad obsidionem peragendam, tum primum tributum in ciuitate instituisse, & ducenta talenta ad bellum contulisse, emissis etiā nauibus X I I. *ad pecunias à socijs cogendas,* προσδεόμενοι δὲ οἱ ἀθηναῖοι χρημάτων ἐς τὴν πολιορκίαν, καὶ αὐτοὶ ἰσενεγκόντες τότε πρῶτον ἐσφορὰν διακόσια τάλαντα, ἐξέπεμψαν καὶ ἐπὶ τοὺς ξυμμάχους ἀργυρολόγους ναῦς δώδεκα. *Quod uerò diximus de quingenarijs Atheniēsibus qui impendere talentum publicè tenebantur, ita intelligo, non ut quotannis tributi nomine impénderent (tributum enim Athenienses nō pendebant, ut supradictum est ex Thucydide) sed ut cum opus esset: id quod ex oratione Demosthenis intelligi potest quæ* περὶ συμμοριῶν *inscribitur, id est de Symmorijs, quasi dicas de decurijs munera obeuntium: id quod intelligi non potest nisi summam & ueluti argumentum orationis eius colligamus. Est autem eiusmodi, Cum Rex Persarum expeditionem in Græcos & præcipue in Athenienses facturus diceretur, populus Atheniēsis tumultuari cœpit, quasiq; ducem quærere, qui Atheniēsium exercitu instructus obuiā ultro Persis in Lydiam procederet. Quod cum Demosthenes temerarium esse uideret, nec tamē apertè damnare & dissuadere auderet, censere cœpit prius de apparatu belli cogitandum, & quonam modo suppetere copiæ*

Oratio Demosthenis de muneribus trierarchiæ.

copiæ bellicæ propulsando tanto bello possent. Itaque ex
ditioribus urbis centum decurias duodenûm hominum de=
scribendas censuit, quas Symmorias appellat. Hic ordo Symmoriæ.
Trierarchæ appellantur, id est triremium præfecti, qua=
si nauarchi. Quanquam symmorias tantum uiginti fa=
cit sexagenûm hominum, quas rursus in quinas partes
duodenûm hominum distribuit. Sic enim inquit, ἐκ τοί=
νυν τούτων οἶμαι δεῖν ποιῆσαι συμμορίας εἴκοσιν ὥσπερ
νῦν εἰσίν, ἑξήκοντα σώματα ἔχουσαν ἑκάστην. τούτων δὲ τῶν συμ=
μοριῶν ἑκάστην διελεῖν κελεύω πέντε μέρη κατὰ δώδεκα ἄν=
δρας, ἀνταναπληροῦντας ἀεὶ πρὸς τὸν εὐπορώτατον τοὺς ἀπορω=
τάτους. *Ex his mille & ducentis existimo classes uiginti fa=*
ciendas eo modo quo nunc factæ sunt, sexagena corpora
unamquanque habentem: earumq; singulas diuidendas in
quinas decurias censeo duodenûm hominum, ita ut ditis=
simo cuique egentissimi in decurijs ordinandis coniungan
tur. Ita autem constitutis classibus, id est symmorijs, & di=
uisis decurijs, trecentas naues triremes faciendas esse cen=
set, et rursus eas in uiginti partes tribuit singulas denum=
quinûm nauium: ita ut ex primo, secundo & tertio cente=
nario, cuilibet classi hominum quinæ distribuantur trire=
mes, & sic unaquæq; classis singulis decurijs ternas rur=
sus tribuat. Hac constitutione classium triremium trierar=
chorumq; facta, Quoniam uerò, inquit, census eorum sex
milliũ est talentorũ, oportet et facultates quoq; certo ordi
ne ac formula cõstitui, et in singulas decurias sexagena ta
lenta tribui, quæ sunt sexagies centena, ut singulæ classes
quinquies sexagena talẽta sortiãtur. Id quod his uerbis ab
eo dicitur, εἶτα πέντε ἑξηκονταταλαντίας εἰς ἑκάστην τῶν με=
γάλων τῶν εἴκοσι συμμοριῶν ἐπικληρῶσαι. τὴν δὲ συμμορίαν
ἑκάστῳ τῶν μερῶν μίαν ἑξηκονταταλαντίαν ἀποδοῦναι. Hoc au=

tem ideo statuit, ut si leuius bellũ instet, centũ nauibus tantum res geratur, & sexagenis in singulas decurias talẽtis impensa suppeditetur, et duodeni trierarchi sint. sin grauiore bello ducentis nauibus opus sit, tricena in singulas decurias talẽta impẽsam cõferãt, et sena sint corpora trierarchiæ munus obeũtia. q; si grauissimo bello premantur, singulæ decuriæ ad uicena talẽta et quaterna corpora contrahãtur. ὅπως ἐὰν μὲν ὑμῖν ἑκατὸν δέῃ τριήρεων, τὴν μὲν δαπάνην ἑξήκοντα τάλαντα συντελῇ, τριήραρχοι δ᾽ ὦσι δώδεκα. ἐὰν δὲ δέῃ διακοσίων, τριάκοντα μὲν ᾖ τάλαντα τὰ τὴν δαπάνην συντελοῦντα, ἓξ δὲ σώματα τριηραρχοῦντα. *Hoc facto armamenta nauium æstimanda primùm censet, quæ qualiaq; nauibus commoda aut necessaria sint, eadem ratione in classes ac decurias tribuenda, omniaq; sortitò expediri, ut cum rei gerendæ tempus uenerit, quam quisq; nauem sortitus sit, eam instructam in tempore rectè præstet. Verùm Demosthenes uniuersam huius constitutionis (quam ipse syntaxin uocat) rationem, in tres summarias partes diuidit. In trierarchos enim & eorum facultates, & in triremes primam partem statuit. Secundam in facultates omniũ diuitum et pauperum ciuitatem habitantium, à quibus sumptus suppeditari oportet. Tertiam partem delegat classiario militi, et loco, id est armamẽtario et nauali. Prima pars explicata est, tertiam hoc modo prosequitur: Decẽ tribus erant Athenis, unicuiq; igitur tribui tricenas naues assignat. decies enim tricenæ fiunt in summa trecẽtæ. Has rursus tricenas trifariã diuidit, id est in terdenas. Tribus enim apud Athenienses in treis partes diuidũtur, quæ Trittyes ab ipsis appellantur, quasi tertiæ tribuũ partes. nos quia uerbum Latinum nõ habemus, trientes nũc dicemus. Vnicuique igitur trienti denas naues implendas tribuit, cum belli*

belli gerendi tempus fuerit. Tum unicuiq; tribui tricenas stationes nauium construendas aßignat in Piræo portu Atheniensi, ut singulæ stationes singulas triremes capiãt. & distributionem parem in trientes, ut suprà facit, sortitoq; etiã omnia uult transigi, ut decem tribus decem loca sortiãtur tricenis stationibus faciẽdis, et trierarchi sortitò in loca & stationes distribuãtur. Hæc munera, Tele et Liturgiæ & Isphoræ à Græcis appellantur: quæ uerba nullo discrimine ab oratore usurpantur in oratione quæ πρὸς λεπτίνην, *quasi apud Leptinem uel cum Leptine, non contra Leptinem, inscribitur. Ab his minoribus præstationibus immunes erant trierarchi claßici ciues, hoc est primæ claßis munifices. Sic enim inquit ille in proximè dicta oratione,* οἱ μὲν τοίνυν πλουσιώτατοι τριηραρχοῦντες ἀεὶ, τῶν χορηγιῶν ἀτελεῖς ὑπάρχουσι. οἱ δ' ἐλάττω τῶν ἱκανῶν κεκτημένοι, τὴν ἀναγκαίαν ἀτέλειαν ἔχοντες, ἔξω τοῦ τέλους εἰσὶ τούτου. *Atqui ditißimi cum semper in munere trierarchiæ occupati sint, à theatralibus præstationibus immunes sunt. Quorum autem facultates infra cẽsus sunt, ij quum necessariam immunitatem habeant, ne hoc quidem munus obibũt. Munera autem publica uno nomine Liturgiæ dicũtur: quorũ genera sunt Choregia, id est præstatio suppeditando choro, inuenta Liberalium ludorũ tempore, & Panathenæorum. Hestiasis, id est conuiuatio, seu epulum tributim exhiberi solitum. Gymnasiarchia oleum palæstræ suppeditabat priuato sumptu. Isphora dicebatur collatio ad stipendia militum. Restat pars secũda apparatus, id est collatio uniuersæ ciuitatis ad stipendia militum. Hanc partem Demosthenes perstrinxit oratorie. Videbat enim gratiosam esse orationem ad populum non posse, quæ populi facultates exhauriret. Cum ergo uideret immani collatione,*

Tele. Liturgiæ. Choregia. Hestiasis. Gymnasiarchia. Isphora.

opus esse, maiore'que facultatum parte, quàm ut tunc populus nondum aduentu hostis perterritus, ferre posset, si à se statueretur, nec minorem dicere uellet, id est eã quæ populo tolerabilis esse tunc potuisset, tandem seipsum oratoriè interrogans, & uicißim respondens, ita inquit, τίς οὖν ἐστ᾽ οὗτος ὁ πόρος; ὃ νῦν μὲν οὐκ ὤν, ὑπάρξων δὲ τότε· αἰνίγματι γὰρ ὅμοιον τοῦτό τε ἐγὼ φράσω. ὁρᾶτε τὴν πόλιν ὦ ἄνδρες ἀθηναῖοι πᾶσαν ταυτηνί; ἐν ταύτῃ· χρήματά ἐστιν ὀλίγου δέω πρὸς ἁπάσας τὰς ἄλλας εἰπεῖν πόλεις. ταῦτα δ᾽ οἱ κεκτημένοι τοιοῦτον ἔχουσι τὸν νοῦν, ὥστ᾽ εἰ πάντες οἱ ἐνταυθοῖ λέγοντες φοβοῖεν, ὡς ἥξει βασιλεύς, ὡς πάρεστιν, ὡς οὐχ οἷόν τε ταῦτ᾽ ἄλλως ἔχειν. καὶ μετὰ τῶν λεγόντων ἴσοι τὸ πλῆθος τούτοις χρησμῳδοῖεν, οὐ μόνον οὐκ ἂν εἰσενέγκαιεν, ἀλλ᾽ οὐδ᾽ ἂν δείξαιεν, οὐδ᾽ ἂν ὁμολογήσαιεν κεκτῆσθαι. εἰ μέντοι τὰ νῦν διὰ τῶν λόγων φοβερὰ, ἔργῳ πραττόμενα αἴσθοιντο, οὐδεὶς οὕτως ἠλίθιός ἐστιν, ὅς τις οὐχ ἱκανὸν δοίη καὶ πρῶτος εἰσενέγκαι. *Quodnam igitur est hoc uectigal? id quod nunc quidem nõ est, tunc autem futurum est. Equidem simile quid ænigmati dicere hic non dubitẽ. Ecquid hanc ciuitatem omnem ô uiri Athenienses cernitis? In hac ego ipsa parũ abest quin dicam tantum pecuniarum esse, quantum in alijs omnibus ciuitatibus. At qui eas poßident, huiusmodi mentem habent, ut si oratores omnes terrere eos uolentes, Regem uenturũ dicant, atque etiam iam aduentantem, quodq; hæc aliter habere se nequeant, ad hæc si cum ipsis orationem habentibus futurum ita prædicant totidem fatidici, ne sic quidem pecunias ostensuros esse putem, aut professuros eas, nedum ad collationem daturos. Quòd si ea quæ nunc uerbotenus terrifica iactantur, reapse geri senserint, nullus utique usqueadeo stultus est, quin & prolixè dare, & inprimis conferre uelit. Equem enim esse credimus, qui bona sua*

na sua cuncta perdere tandem malit, quàm fortunarũ suarum partem pro capite ac reliquis suis fortunis in medium afferre? Deinde sensim progrediens, quasiq; obrepens tenaci auaritiæ, Neque enim nunc, inquit, inquirendum modum collationis puto, qui melius in re præsenti statuetur. Quippe si intre nũc rationem eius uelimus, et ex præsenti sensu animorum constituere, in risum res abibit. Sed ineamus sanè. Sit aliquis qui dicat centesimam se collaturum, nempe sexaginta talenta is dixerit. Age quinquagesimam quispiam dicet: hic duplum dictæ summæ dixerit. & quid hoc est ad mille & ducentos camelos qui uehere pecunias Regi ab istis dictitantur? Sed uideamus porrò. Vultis igitur ut duodecimam conferamus, quingenta scilicet talenta? at neque id ferre possitis: neque si statim deponatis, idonea sit pecunia quæ tanto bello satis esse possit. φέρε γάρ, τὴν ἑκατοστὴν τις ἐσφέρειν ἐρεῖ νῦν; οὐκοῦν ἑξήκοντα τάλαντα ἐρεῖ. ἀλλὰ πεντηκοστὴν τις ἐρεῖ τὸ διπλοῦν; οὐκοῦν ἑκατὸν καὶ εἴκοσι. καὶ τί τοῦτ᾽ ἐστὶ πρὸς διακοσίας καὶ χιλίας καμήλους ἃς βασιλεῖ τὰ χρήματ᾽ ἄγειν φασὶν ὅτοι; ἀλλὰ θῶ βούλεσθε δωδεκάτην ὑμᾶς ἐσφέρειν, πεντηκόσια τάλαντα; ἀλλ᾽ οὔτ᾽ ἂν ἀνάσχοισθε, οὔτ᾽ ἂν ἐκατάθοιτε, ἄξια τοῦ πολέμου τὰ χρήματα. *Hæc est ferè summa eius orationis quantum ad id quod quærimus pertinet: cuius sensus non facile cuilibet explicabilis, memorabilis tamen mihi uisus est, propter collationis rationem singulari inuento expeditã. Ex his autẽ apparet totius ciuitatis censum sex millibus talentûm æstimatum à Demosthene. Sexaginta enim talenta, centesima pars est sex millium: & quingenta, duodecima. Quare quod suprà diximus de talentis sex millibus in classes & centurias diuisis, non de censu tantum mille ac ducentorum trierarchorum intelligendum Demosthenes his uerbis*

signifi

ſignificare uidetur, de diuiſione ſupradicta loquens, ἐπειδὰν δὲ ταῦτα οὕτως ἔχοντα ὑπάρχῃ, κελεύω ἐπειδὴ τὸ τίμημά ἐστι τὸ τῆς χώρας ἑξακισχιλίων ταλάντων, ἵν' ὑμῖν καὶ τὰ χρήματα ᾖ συντεταγμένα, διελεῖν τοῦτο, καὶ ποιῆσαι καθ' ἑξήκοντα τάλαντα ἑκατὸν μέρη. *Cum uerò hæc ita conſtituta fuerint, autor ero uobis ut cenſum regionis qui ſex-millium eſt talentûm, diuidentes, centum partes faciatis ſexagenûm talentûm, ut uobis quoq; pecuniæ certa formula cõſtitutæ ſint. Regionem agrum Atticum ſignificans, qui in cēſu Athenienſium erat. In enarrationibus tamen Demoſthenis, quæ incerto autore circunferuntur, ita legimus,* τὴν δὲ οὐσίαν τὴν τῶν χιλίων καὶ διακοσίων τριηράρχων τετιμῆσθαί φησι ταλάντων ἑξακισχιλίων. *Bona autem mille & ducentorum trierarchorum cenſa eſſe dicit talētis ſex millibus. Hac ratione ſinguli quinis talētis cēſi erãt, id eſt ternis millibus aureorũ noſtrorũ, quæ millies ac ducēties multiplicata, tricies ſexies cētena millia aureorũ coronatorũ fiũt. Harpocration autẽ in lexico decẽ oratorũ,* οὐχ ἅπαν φησὶ τὸ πλῆθος διῄρητο εἰς τὰς συμμορίας Ἀθήνησιν, ἀλλὰ μόνοι οἱ πλούσιοι, καὶ εἰσφέρειν τῇ πόλει δυνάμενοι. *Non omnis, inquit, multitudo Athenis in ſymmorias diſtribuebatur, ſed diuites ſolùm, & qui con-*
Symmoritæ. *ferre ciuitati pecunias poterant. Quare Demoſthenes (inquit ille) cum mille & ducētos dixit in oratione de Symmorijs habita, ditiſsimos ſignificauit. Symmoritæ autem*
Tribules. *dicebantur, qui eiuſdem claſsis erant: ut tribules, qui eiuſdem tribus. Huiuſmodi autẽ diuiſio populi facta fuit poſt tempora Solonis, ſublata illa formula triplicis cenſus, quingenariorum, equitum, & iugariorum. Suidas, Trierarchia, inquit, munus eſt ſumptuoſum. oportebat enim naues habere paratas, & omni parte ad bellum inſtructas, eorum ſumptu qui hoc munus gerebant. Idem autem*

tem Demosthenes cum ante tempus actionum Philippicarum uideret populum Atheniensem omni ordine solutum, theatris tantum & spectaculis intentum, pecunias publicas partiri, nec pacis nec belli tempora instituta'que dignoscentem, orationem habuit quæ περὶ συντάξεως *dicitur, id est de ordinatione ac constitutione ciuitatis: cuius orationis scopus is fuit, ut populus Atheniensis in certos ordines redigeretur, id est in milites qui hoplitæ,* Hoplitæ. *id est armati uel grauis armaturæ dicebantur, & in equites, & in alios qui extra hos ordines erant. Ex ijs autem quæ ab autoribus tradita in manibus uersantur, uix (ut arbitror) plena cognitio haberi potest supradictorum: quale est quod de pentacosiomedimnis diximus, & de trierarchis, & sex talentorum millibus: nisi illum censum ad annuum prouentum referamus: ut diuites eos fuisse intelligamus, qui quinûm talentûm reditu censi, munera trierarchiæ obire cogebantur: quod conuenire uidetur cum eo quod de quingenarijs & trecenarijs dictum est. Cum id accuratè inquirerem, incidi in dictum eiusdem Demosthenis in prima contra Aphobum oratione, in qua orator circumuentum se esse à tribus tutoribus dicens, & bona sua fraude eorum suppressa & interuersa, quæ illi pauca à patre relicta esse dicebant, ipse uerò ad quatuordecim talenta fuisse contenderat, post narrationem statim ita inquit,* Demosthenis facultates. τὸ δὲ πλῆθος τῆς οὐσίας ὅτι τοσοῦτ' ἦν τὸ καταλειφθὲν, μέγιστοι μὲν αὐτοὶ μάρτυρές μοι γεγόνασιν. εἰς γὰρ τὴν συμμορίαν ὑπὲρ ἐμοῦ συνετάξαντο κατὰ τὰς πέντε καὶ εἴκοσι μνᾶς πεντακοσίας δραχμὰς εἰσφέρειν, ὅσον περ Τιμόθεος ὁ Κόνωνος, καὶ οἱ τὰ μέγιστα κεκτημένοι τιμήματα εἰσέφερον. *Quòd uerò tantæ essent facultates à patre meo relictæ, maximi mihi testes ijdē ipsi facti sunt, siquidem in claßibus ordinandis ipsi pro me profeßi sunt, ut in uice=*

nas quinas minas, quingenas ipsi drachmas conferrent, quantum scilicet conferebat Timotheus Cononis, & ij qui maximos tunc census possidebant. His uerbis orator huiusmodi facere enthymema uidetur, Cum nomine meo tutores ipsi mei in classes diuitum relati sint, & tantum conferre professi sint, quantum qui plurimum, planum fit me quoque diuitem ab eis æstimatum. Deinde recitatis testimonijs, ita subdit, δῆλον μὲν τοίνυν καὶ ἐκ τούτων ἐστὶ τὸ πλῆθος τῆς οὐσίας. πεντεκαίδεκα ταλάντων γὰρ, τρία τάλαντα τίμημα, ταύτην ἠξίουν εἰσφέρειν τὴν εἰσφοράν. *Manifesta est igitur per ea quæ audistis, relictarum mihi fortunarum copia, siquidem quindecim talentorum censum tria talenta, collationem pro me profitendam censuerunt. Ex duobus his locis collatis intelligendum relinquitur, quod Demosthenes de sex millibus talentûm dixit, de mille ac ducentis dixisse: & quod illi quinis talentis censi in capita dicuntur, exæquatis tenuiorum cum copiosiorum fortunis, ita intelligendum, ut quinta tantum parte bonorum censi essent, ut Demosthenes facultates suas quindecim talentûm fuisse ex eo argumentatur, quòd tutorum professione pupillari nomine facta, tribus talentis census sit: qua ratione & ditissimi cuiusque substantia censebatur, ea lege, ut hactenus cōferre teneretur, si ratio ita posceret belli administrandi. Hoc est enim quod dixit in uicenasquinas minas, quingenas drachmas conferre. hoc est quintum quenque denarium, ut more nostro loquar. Vigintiquinque enim minæ, duo millia & quingentas drachmas ualent. sic fit ut sex millia talentûm ad triginta millia crescant: ne temerarium sit quod Demosthenes dixit de pecuniarum copia quæ Athenis erant, & intelligimus immunem plebem esse inopem. Hoc confirmari & certius*

consti

constitui ex oratione eius pro Ctesiphonte potest, in qua se rem trierarchicam lege lata præclarè constituisse gloriatur: cuius legis hæc uerba sunt, τοὺς τριηράρχους αἱρεῖσθαι ἐπὶ τὴν τριήρη ἀπὸ τῆς οὐσίας κατὰ τίμησιν, ἀπὸ ταλάντων δέκα. ἐὰν δὲ πλειόνων ἡ οὐσία ἀποτετιμημένη ᾖ χρημάτων, κατὰ τὸν ἀναλογισμόν, ἕως τριῶν πλοίων καὶ ὑπηρετικοῦ ἡ λειτουργία ἔστω. κατὰ τὴν αὐτὴν δὲ ἀναλογίαν ἔστω καὶ οἷς ἐλάττων οὐσία ἐστὶ τῶν δέκα ταλάντων, εἰς συντέλειαν συναγομένοις εἰς τὰ δέκα τάλαντα. Trierarchos eligi in singulas triremes pro modo census, qui scilicet denis talentis censi essent. Quòd si pluris in censu factitando æstimatæ eorum essent facultates, pro portione quoq; collationis, & muneris obeundi necessitatem esse, usque ad nauigia terna in singulos, & eorum remigium: eadem etiam ratione obseruanda in ijs quorum census minor esset claßico, id est denûm talentûm, ita ut plures in idem munus contributi legitimum & claßicum censum æquarent, & singulas triremes expedirent. Ea autem lege promulgata factum esse Demosthenes gloriatur, ut qui prius senideni trierarchiæ munus obibant, ij singuli binas trierarchias obirent: quod mirum est. καὶ δυοῖν ἐφάνη τριήραρχος, ὁ τῆς μιᾶς ἕκτος καὶ δέκατος ὢν πρότερον συντελής. Et ea lege ita subleuatos inopes esse ait, ut diuites ad iustum collationis modũ adacti sint. quod ipse τὸ γιγνόμενον appellat: idq; reipsa & euentu patuisse, utpote cum imperatis triremibus nemo eorum qui ad munera redacti erãt, aut munus detrectarit oblato supplice libello magistratibus, aut in uincula ductus sit: aut nauis ulla instrumẽto defecta in portu relicta sit. Ante hanc trierarchiæ constitutionem sæpe uariata est ratio eius muneris: ut autor est interpres Demosthenis in orationem κατὰ Μειδίου his uerbis, πολλαὶ περὶ τὰς τριηραρχίας ἐγίγνοντο μεταβολαί

Lex trierarchica.

βολαὶ διὰ τὸ μέγεθος τοῦ ἀναλώματος, καὶ ὅτε μὲν σύνδυο ἦσαν, ὅτε δὲ σύντρεις, καὶ ὅτε δὲ ἑκκαίδεκα τριήραρχοι, ὅτε δὲ χίλιοι, καὶ ὅτε μὲν ἡ πόλις τὴν κατασκευὴν καὶ τοὺς ναύτας παρεῖχεν, καὶ μόνον διὰ τὴν ναῦν ἐτριηράρχουν. ὅτε δὲ σύμπαντα οἴκοθεν οἱ τριήραρχοι παρεῖχον. Multæ autẽ circa trierarchias mutationes extiterunt, propter magnitudinẽ ſumptus eius muneris: et nunc bini trierarchi, nunc terni in ſingulas naues fierent: interdum ſenideni: fuit etiam cum mille eſſent trierarchi: & rurſus fuit tempus cum ciuitas publicè trierarchis nautas & armamenta præbebat, & trierarchi nauem tantũ præbebant: fuit etiam aliàs cum & nauem & armamenta & nautas trierarchi præberent. Demoſthenes uerò nouiſſimè binas etiam naues uni trierarcho attribuit, ὁ γοῦν Δημοσθένης ὕστερον δυοῖν τριήροιν ἕνα τριήραρχον ἐποίησε. Hoc idẽ ex ipſo Demoſthene confirmari poteſt in ea oratione, κἀγὼ μὲν κατ᾽ ἐκείνους τοὺς χρόνους ἐτριηράρχουν εὐθὺς ἐκ παίδων ἐξελθὼν, ὅτε σύνδυο ἦσαν οἱ τριήραρχοι. καὶ τὰ ἀναλώματα πάντα ἐκ τῶν ἰδίων οἴκων, καὶ τὰς ναῦς ἐπληροῦμεν αὐτοί. id eſt, Atque ego quidem, inquit, illo tempore trierarchus eſſe cœpi ſtatim atque è pueris exceſſi, tumq; bini eramus trierarchi. omnem ſumptum ex priuatis familijs ſuppeditabamus, ita ut & nauium apparatum ſupplementumq; ipſi præberemus. Et paulo inferius, τηνικαῦτα δὲ τοῦ πράγματος ἤλλαξεν ὅτε πρῶτον μὲν διακοσίους πεποιήκατε συντελεῖς ὑμεῖς. παρ᾽ ὧν εἰσπραττόμενοι τάλαντον, ταλάντου μισθοῦσι τὰς τριηραρχίας. Tum demum autem Midias trierarchiam attigit, cum primùm mille ac ducentos collatores conſtituiſtis. à quibus iſti talentum exigentes, talento trierarchias obeundas locant. εἶτα τὰ πληρώματα ἡ πόλις παρέχει, καὶ σκεύη δίδωσιν. Tum ſupplemẽta & armamẽta reſpublica præbet. Verba ſunt oratoris eleuare cõtendẽtis munus trierarchiæ, quod

Mid

Midias & diuites nonnulli graue eſſe ſibi iactabant tanquam uniuerſi muneris redemptoribus præbitoribusq́;, eo ſe nomine populo Atheniẽſi imputãtes. Ex quibus uerbis intelligimus, illos mille ac ducẽtos talenta ſingula penſitare ſolitos, id quod ſuprà dictũ eſt. Hic obiter unum locum apponam eiuſdem autoris quem à pauciſſimis noſtræ memoriæ ſatis intellectum eſſe puto. In eius enim orationis epilogo iudicum miſericordiam captans ita inquit, καὶ νῦν κομίσασθαι τὰ μαυτοῦ ζητῶν, εἰς κίνδυνον καθέστηκα τὸν μέγιστον, ἐὰν γὰρ ἀποφύγῃ με οὗτος, ὃ μὴ γένοιτο, τὴν ἐπωβελίαν ὀφλήσω μνᾶς ἑκατόν. Nũcq́; cum res meas recuperare cõtenderem, in maximum diſcrimen adductus ſum: utpote qui centum minis cõtinuò mulctandus ſim, ſi (quod abominor) iſte ab intentione mea abſolutus euadat. Quibus uerbis hoc ſignificat orator, actionem tutelæ quæ infamiã tutori ob dolũ, id eſt κακουργίαν, damnato irrogabat, ut apud Romanos, ſic apud Athenienſes non temere aduerſus tutores intendi ſolitam. Maior enim factus, id eſt δοκιμασθείς, hac actione agens niſi reum perageret, & ſecundũ ſe iudicium obtineret, ſexta parte cenſus ſui mulctabatur, quæ in reũ abſolutum cedebat. Demoſthenes centũ minas epobeliæ nomine ſibi taxauit, ſi in eo iudicio aduerſos calculos ferret. Ex quo intelligimus ſexcentis eum minis cẽſum fuiſſe, hoc eſt decem talentis. In ea autẽ oratione Aphobus tutor ei obiecit quòd decem talenta in cenſu haberet, cum ipſe ſpoliatum ſe à tutoribus & ad inopiam redactum cõquereretur. Epobelia uerbum eſt ſatis frequẽs apud oratores. ex hoc dictum, quòd in quamlibet drachmã calũniæ reus obolo mulctaretur, cum ſeni eſſent oboli in drachma. Sed Suidas intellexit ſextam partẽ æſtimationis litis. Harpocration ſextam partẽ cẽſus intellexiſſe uidetur: id quod

Locus Demoſthenis explicatus.

Loc' animaduertendus.

Epobelia.

Demosthenis locus significare mihi primore sensu uisus est: sed cum tertiam orationem in eundem legerem, intellexi Aphobum unum ex tutoribus decem talentis damnatum tutelæ iudicio, quanti scilicet orator litem illam in intentione libellari æstimarat. Sic enim inquit, οἱ δικασταὶ δ᾽ ἀκούσαντες ὥς οὓς ἐφῆκε, ταυτὰ καὶ τοῖς τούτου φίλοις καὶ τῷ διαιτητῇ περὶ αὐτῶν ἔγνωσαν, καὶ δέκα ταλάντων ἐτίμησαν. Iudices autem ad quos ipse ab arbitris prouocarat, cum hæc audissent, eadē ipsi quoq; cum arbitro atq; eius amicis ut compromissarijs censuerunt: eiq; litem decem talentis æstimauerunt. Hæc uerba Demosthenis circa finem eius orationis quæ πρὸς ἄφοβον ψευδομαρτυριῶν inscribitur, leguntur corruptissimè in libris quidem impressis: sed ea nos sic emendanda affirmamus. Quoniam igitur litem talentis decem, id est minis sexcentis æstimarat: ἐν τῷ ἐγκλήματι τῷ αὐτοῦ, id est in libello intētæ actionis, ideo centum se minis, id est mille aureis nostris periclitari cum infamiæ nota dixit, quæ sexta pars est æstimationis litis. Cæterùm Plutarchus diuitem patrem Demosthenis fuisse dicit, & in copia bonorum septem annos natum filium Demosthenem reliquisse. ὑπολειφθεὶς δ᾽ ὁ Δημοσθένης ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἑπταέτης ἐν εὐπορίᾳ, μικρὸν γὰρ ἀπέλιπεν ἡ σύμπασα τίμησις αὐτῷ τῆς οὐσίας πεντεκαίδεκα ταλάντων, ὑπὸ τῶν ἐπιτρόπων ἠδικήθη. Relictus autem à patre Demosthenes septennis in abundanti patrimonio (ut quod omnibus supputatis paulo minus quindecim talentis æstimaretur) à tutoribus per iniuriā fortunis euersus est, cum partē bonorum eius in rē suam uerterent, partē per incuriā perderent, ita ut ne præceptoribus quidē eius mercedē docendi soluerent. Quindecim talenta, nouem millia aureorum nostrorū ualent. Ita quæ summa Romæ post spoliatū orbē à Romanis, Aesopi patinam

Locus Demosthenis emaculatus.

patinam æquare nõ potuisset, Athenis diuitiarum nomine cẽsebatur. Idem Demosthenes circa finem orationis eius, Καί τοι πῶς οὐ δεινὸν εἰ ἕτεροι μὲν οἶκοι ταλαντιαῖοι καὶ διταλάντιοι καταλειφθέντες, ἐκ τοῦ μισθωθῆναι διπλάσιοι καὶ τριπλάσιοι γεγόνασιν, ὥστε ἀξιοῦσθαι λειτουργεῖν, ὁ δ' ἐμὸς τριηραρχεῖν εἰθισμένος καὶ μεγάλας εἰσφορὰς εἰσφέρειν, μηδὲ μικρὰς δυνήσεται διὰ τὰς τούτων ἀναισχυντίας. Atqui non acerbũ mihi esse non potest, quòd cum reliquorũ ciuium domus talentares & ditalentares tutoribus oblocantibus duplo triploq; copiosiores factæ sunt, ita ut dignæ tandẽ uiderentur quæ muneribus publicis obeundis adscriberẽtur: mea autẽ domus, quæ olim trierarchiæ muneri assueuerat, & collationibus pẽsitandis, nunc ne tantulã quidem collationẽ ferre poterit istorũ impudentia. Oecum, id est domũ, oratores Græci pro uniuersis facultatibus & censu accipere solent, quẽ loquendi morẽ lingua Francorũ refert. οἶκος. Verùm ex his uerbis intelligimus & trierarchiam & collationem iisdem capitibus incubuisse, ac ignominiosum fuisse munera ista dispendiosa non obire. Sunt & alia ad eandẽ rem pertinentia, quæ ex hac & altera in eundẽ tutorem oratione colligere potuissem: ut quædam esse bona quæ in censum non uenirent, quæ Atele, id est immunia à Græcis appellãtur: sed hæc sufficere uisa sunt, & nõnihil etiã iis qui Demosthenẽ sunt lecturi, profutura. Quod autem de locatione domuũ Demosthenes dixit, de domibus instructis intelligendũ est, ut diximus: ut de officinis cũ seruis opificibus. Nũc à medimno ad inferiora descendamus: & id quod quærimus, certissimo quoque uestigio legendo prosequamur. Sextarius (ut inter omnes cõuenit) cotulas binas capit, quæ Latinè Heminæ dicuntur. Quanquã hac uoce Italica etiam antiqui Græci usi sunt, ut Athenæus

Atele. ἀτελῆ.

Sextarius. Cotulæ. Heminæ.

lib. XVII. τὴν δὲ κοτύλην καλεῖσθαι καὶ ἡμίμναν. *Sextarius inde dictus, quòd sexta pars sit congij. A' sextario enim ut à principio ordiri oportet. huius enim mensuram si tenuerimus, omnia prona deinceps erunt. Cato. cap.* LVII. *Vinum familiæ, ubi uindemia facta erit, loram bibat menses tres: mense* IIII. *heminas singulas. In mense congios ternos. mense* V. VI. VII. VIII. *in dies sextarios singulos: in mense cõgios quinos, nono, decimo, undecimo in dies heminas ternas, in mense unam amphoram. Cato mẽse quarto heminas singulas in dies singulos epotas congios ternos facere dicit, id est sextarios denosoctonos, & sextarios singulis diebus epotos sequentibus mẽsibus quatuor, in mense quinos dicit esse congios, hoc est tricenos sextarios. & rursus alijs mensibus in dies heminas ternas, in mẽses singulas amphoras esse docet, id est quadragenosoctonos sextarios, uel nonagenassenas heminas: qua ratione tamen quaternæ ue senæ heminæ deesse uidentur, si tricenos dies in mensem statuamus. Sed aliter Cato rationẽ col*Amphora. *ligere tam comodè non potuit, nisi amphoram pro nonagenis heminis diceret, etiam si amphora eo amplius sex heminas capit, cum aliud uerbum mensuræ non haberet. & alioquin habuisse uidetur rationẽ intertrimenti liquoris, id est eius quantitatis quæ deperit & intercidit cum uinũ uel lora heminatim bibitur. Simile est quòd heminas singulis diebus potas, in menses congios ternos facere dicit. hac enim ratione mensis sex & triginta dies habet: qui si exactè taxare uoluisset, duos cõgios & semissem dixisset. Sed noluit tam angustè rationẽ præscribere. satis tamen apparet ex eo loco in congio duodecim esse heminas, quæ sex sextarios continent. Sed & illud iam tenemus, quod maximè ad rem pertinet, sextarium sextamdecimã partem esse*

modij

modij, quæ tertia pars est amphoræ. quippe cũ in amphora Cato sex & nonaginta heminas ponat, & sextarius citra controuersiam binas heminas capiat, si amphora ter modium capit (ut prædictum est ex carminibus supradictis) modius sextarios sedecim cõtinebit, id est duas & triginta heminas, quæ tertia pars est amphoræ. Sed de modio citanda sunt exẽpla. Cato, Vbi sementẽ parauerìs, glãdem parari legiq; conuenit, & in aquã conijci. Inde semodios singulis bubus dare oportet, si laborabũt. Columel. de bubus aratorijs loquẽs lib. VII. Bubus pro temporibus anni pabula dispensantur. Ianuario mense fresi & aqua macerati erui quaternos sextarios mixtos paleis dare cõuenit, uel lupini macerati modios, uel cicerculæ maceratæ semodios. Idem si grano abstinemus, & regionis copia permittat, cum fronde laurea & ilignea glans adijcitur, quæ nisi ad satietatem detur, scabiem parit. Potest etiam si prouentus uilitatem facit, semodius fabæ fresæ præberi Nouembri mense ac Decembri. per sementem quantum appetit bos, tantum præbendum est: plerunq; tamen sufficiunt singulis modij glandis, & paleæ ad satietatem datæ, uel lupini macerati modij, uel erui aqua cõspersi sextarij septeni permixti paleis, uel cicerculæ similiter maceratæ sextarij duodeni, uel singuli modij uinaceorũ. His exemplis cõijcere possumus modium Romanum non disparẽ fuisse ei mensuræ quam Bœotium nostrates uocant, cũ sit diurnus cibus bouis aratoris modius aut semodius pro uarietate pabuli. Apud nos equis uiatorijs per diuersoria cibus status est in dies cistellæ ternæ auenæ, ut in Italia ordei. Sic enim semper tulit stabulariorum formula. Sed strigosis equis, cum longis itineribus fatiscunt, auctarium noctu dari solet, id est quarta cistella. Hæ quaternæ mensuræ Bœotium

Modius.

Equorũ uiatoriorum demẽsum.

nostrum triticarium implent, qui modus pabuli est omnibus iam sarcinarijs equis per stabula uiatoria statutus. Diximus amphoram binas urnas capere, quæ singulæ uicenosquaternos sextarios continent. Hoc ex eodem autore lib. XIII. comprobabitur his uerbis, *Ex hac compositione quantum in sextarios musti quadragenos octonos adijciendum sit, incertum est: quoniam pro natura uini æstimare oportet quid satis sit: cauẽdumq; ne conditus sapor intelligatur. ego tamen, si humida fuerit uindemia, trientẽ: si sicca, quadrantem medicaminis in binas amphoras miscere solitus sum, ita ut quatuor urnarum esset musti modus. Vrna autẽ quatuor & uiginti sextariorum.* Plin. lib. XIIII. de nimio potu uini loquens, *Famam apud Græcos Alcibiades meruit, apud nos cognomen etiam Nouellus Tricongius Mediolanensis ad Proconsulatum usq; è Prætura honoribus functus, tribus congijs (unde & nomen illi fuit) epotis uno impetu, spectante miraculi gratia Tyberio principe in senecta iam seuero, atq; etiam aliàs sæuo: sed ipsa iuuenta ad merum pronior fuerat.* In antiquis tamen non Nouellus Tricongius, sed Nouellus Torquatus legitur, & rectè: alioquin frustra Plinius adiecisset, unde & nomen illi. Quis enim non intellexisset etiam Plinio tacente? Neq; ipsa iuuenta lego, sed ipsi, id est Tyberio, ut iuuenta sit rectus casus. Et paulò pòst, *Tricongij rara gloria in omnibus antiquis legitur, Torquato rara gloria.* Idẽ paulo inferius, *Tergilla Ciceronẽ Marci filiũ binos cõgios simul haurire solitum ipsi obijcit, Marcoq; Agrippæ à marcido ac temulento scyphum impactum.* Plinium autorem habemus decẽ & octo sextarios uini, id est tres congios, uno haustu epotos à Torquato, & duodecim à Ciceronis filio. Quare non uideo quonam modo intelligi

Equi sarcinarij.

Plinij locus.

Ciceronis filius temulẽtia inclytus.

intelligi poßit quod apud Politianũ legitur, quòd amphora triplex efficit sextariũ. Tranquillus in Tyberio, Ignotißimum Quæsturæ candidatũ nobilißimis antepoſuit ob epotam in conuiuio propinante ſe uini amphoram. Tranquillus uini amphoram, id eſt octo congios ſeu duodequinquaginta ſextarios uno conuiuio ab homine uno hauſtos dixit. quòd ſi amphora ex area conſtaret quoquouerſus quaternûm pedum, ut Politianus uoluit, ne de duodecim quidem bibacißimis hominibus id credi poßet. Poſt hæc antiquitatis monumẽta cum menſurarum modos deprehẽdere magnopere cuperem, ad pondus examinare rem inſtiti. quo facto, cum nec ex carminibus illis, nec ex Plinio reſponderent, nihil potius tandem inueni, quàm id quod apud Iſidorum, non optimum ipſum autorem, ne harum quidem rerum, legitur. uſqueadeo (quod Plinius aiebat) nullus liber tam malus eſt, ut non aliqua ex parte proſit. Hemina, inquit ille, appendit libram unam, quæ geminata ſextarium facit. Sextarius enim duarum librarum eſt. Hoc cũ legißem, illico tres libras nummularias, id eſt ſeſquilibram negociatoriam in lance grandiuſcula ſtatui, cuiuſmodi ſunt lances quibus ad argentum expendendum utuntur. in oppoſita lance aquam fundere famulum qui mihi adſtabat iußi, quoad rem deducerem ad exactum æquilibrium, id quod aſſecutus ſum adijciendo uicißim adimendoq; aquulam argentea ligula. tum uaſcula ſtannea implẽdo, nõ uſualia illa quidem & ex ſupellectili ſumpta, ſed iuſtæ omnino menſuræ, quibus uenditando uino cauponantes uti ſolent, tandẽ comperi duas libras Romanas, id eſt duodenarias, quæ tribus octonarijs, id eſt nummularijs reſpondent, eam omnino eſſe mẽſuram quam ternos ſemiſextariolos lingua uernacula huius urbis appellat, Pulchrum dictum Plinij.

qui dodrans est eius mensuræ quàm pintam eadem lingua uocat. Hoc comperto, cum uasculum illud dodrantale tritico primæ bonitatis implerem, idĉtidemq; in modium, id est Bœotium transfunderem, non antè æquatum ad summa labra reddidi, quàm sedecies impletum itidem uasculum in modium transfudi. Id cum ad pintam exigerem, duodecies exhausi exacta obseruatione trāsuasando. Hac ratione cū cotula geminata sextarium faciat, qui bilibris est, oportet eam librale esse, id est sex & nonaginta drachmas pēdere. ita Oxybaphus qui cotulæ quarta pars est, quatuor & uiginti drachmarum erit, hoc est quadrantale. & Cyathus qui sextarij duodecima pars est, sedecim drachmas pendebit, id est sextantem Romanæ libræ. Nostra uerò pinta, duodecima pars est modij: id est amphoræ sexta & tricesima. Illud testandum habeo, quòd quicquid de mensuris liquidorum dixi, uel dicturus sum, id de ijs intelligi uolo, quas regias hac in urbe appellamus, de quibus ius dicere decurionum est Parisiensium: alioquin nulla dari certa doctrina posset, cum multifarij mensurarū sint moduli, & ferè euariantes per regiones urbis, prout cuiusq; regionis solū huius & illius ditionis imperio mero paret. Aridorum autem mensuras triticarias intelligi uolo, quoniam minores sunt ijs quibus auenam admetiūtur. Hac ratione usus, comperisse me arbitror (nec temere, ut spero) amphoram esse octauam partem eius uasis quod modium uini dicimus. Modium uini Parisinū tricenos senos sextarios nostros capit. Sextarius autem octonas eas quas pintas dicimus. In aridis autē pro amphora quadrantē sextarij habemus, id est ternos bosellos, pro quibus uas trimodium habemus dimidiatum medimnum. Sic fit credibile quod à Tranquillo dicitur epotam uno conuiuio ab uno

Oxybaphus.

Pinta Parisina.

Amphora.
Modius.
Mensuræ Parisienses.

homine

homine uini amphorã. Ex hoc æstimare licet tres modios annulorum Carthaginem missorum ab Hannibale post Cannẽsem cladem, uel unum modium secundum alios annales. Ecce autem rursus de integro controuersia ab eodẽ autore, quicum toto penè hoc opere certandũ nobis fuit, & disceptatrice tamen plerunque exemplarium uetustate secundũ nos (ut spero) iudicatũ est, id quod hic sperare nõ datur. Quippè in omnibus exẽplaribus ita legitur apud Pliniũ, unũ nobis ipsum uitiligatorẽ (ut eius ipsius uerbo utar) in hoc opere oppositũ. Sic igitur apud Pliniũ libro x x i. legitur: Drachma Attica (ferè enim Attica obseruatione medici utuntur) denarij argentei habet pondus, eadem'que sex obolos pondere efficit, obolus decem calchos. Cyathus pẽdet per se drachmas decem. Cum acetabuli mensura dicitur, significat hemunæ quartam partem, id est drachmas quindecim. Mna, quam nostri minam uocant, pendet drachmas Atticas centum. Huius loci autoritate carmen illud emanasse puto apud Priscianum de Cyatho,

Loca Plinij corrupta rem controuersam faciunt.

Bis quinq; hunc faciunt drachmæ, si appendere tentes:
Oxybaphus fiet, si quinq; addantur ad illas.

Primum igitur ad hoc respondere possum, non magis hoc dictum contra me pugnare, quàm contra Plinium ipsum, si ei litem retorquere tabulis (ut dicitur) ab eo obsignatis uelimus. Si enim denarius Atticæ drachmæ pondus habet, quonã modo iustum fuit ex libris argenti octogenos quaternos signari, id quod ipse lib. x x x i i i. dixit? Id etiã contrarium est ei dicto quod apud Priscianũ legitur, tres denarios Romanos, quatuor drachmarum instar esse. Præterea quonam modo conuenit id quod lib. x i i. de thure loquens inquit, inueniri guttas thuris quæ tertiam par-

tem minæ, id est undequadraginta denariorum pondus æquent: uel ut in antiquis, duodetriginta, & in quibusdam undetriginta? Quid quòd libro x I I I I. de Nectarite loquẽs, quadraginta denariorum pondus pro quinq; uncijs posuit? ut ex Discoride ad uerbum probabimus. Hæc ut uniuersa colliduntur, sic singillatim alterum alteri adstipulatur. Vt enim illud duodecimi cum dicto tricesimitertij cõuenit (siquidem ter duodetriginta, octogintaquatuor fiunt) sic cum uicesimiprimi loco pugnat, ubi denarius & drachma æquantur. Rursus quòd quadraginta denariorum pondus pro quinq; uncijs ponitur, hoc argumẽtum est quòd Plinius in libra sex & nonaginta denarios esse uoluit, & totidem drachmis æquauit. Quid igitur hic faciam? hæream? suscepto id operi omnino non congruit. Opus enim perfectum rectè præbiturum me approbaturumq; spopondi, uel eorum arbitratu quos iudices elegi. hanc legem locãdo opere memini dictam esse. Pericliter? Vereor ne audaciæ id plenum sit: sed quandò flectere nõ datur, potius adeundum periculum esse censeo, quàm tot dierum dispẽdio cœptum iter abrumpẽdum. Tanto igitur piaculo me obstringam, ut Plinij autoritatem uel argumẽtis ualidißimis superiorem esse aut negem aut dubitem? Quidni id faciam? cum multis in rebus nõ modò cum iuratißimis autoribus uetustatis pugnãtem cum offẽderim, sed etiam ipsum secum: quod plerisq; in locis emendatorũ culpa cõtigit, ex quo fit ut lectio Plinij obseruãtißimum quenq; lectorem maximè nũc torqueat. Qua in re adnotanda Hermolaus Barbarus, cuius nunquam sine laudis præfatione meminisse debeo, paulo religiosior fuisse mihi uidetur, præsertim aßumpto castigatoris titulo seuerißimo. debuit certè altera præsertim cẽsura denuo stylo exacuto

Plinius unde secum nõnunquam pugnet.

Hermolaus Barbarus.

cuto uel ad uiuum expungere, ne rebellarent, tot ulcera, quorum multa sanasse se non immeritò gloriatus est. Ego ut ingenio pusillo, tantū nomē sustinere nequeam, ut subcastigatorem Plinij profiteri me nisi uerecundè audeam: sic ea quæ occurrunt uitia, & commentantem morantur, si sanare ingenij ui nō poßim, commonefaciendis studiosis ueluti scalpro circunscribam, ne latius error serpat. Atqui sic existimo, præuaricationis notā effugere eū medicū non posse, qui quæ restituere sanitati nequit, uelut nō animaduersa, silentio transmittit. Quanquam uir ille magnus, ac non modò stylo graui doctrinamq; eximiam redolenti commendabilis, sed etiam sentētijs seuerus, in quibus mores probi elucescere uidentur (quæ duo pariter in paucis æqualibus memoriæ eius agnosco) in altera editione ita gloriatur, quasi monstra quædam errorum uelut latitantia mancipia reprehenderit, quæ in prioris editionis tumultu oculos eius effugerant, à quibus ipse pœnas sumpserit flagitij prioris & fugæ, ut ipsius uerbis utar. In quo mihi profectò longè falsus fuisse acer homo uisus est. neque enim aliter eū dixisse atq; existimasse puto. Quippe ut plurima errata emendauerit, plura tamen eum fugisse aut certe flagitiosiora non dubito, quæ ut acriorem sagaciorem q; fugitiuarium nō maneant (quandoquidē undecunq; doctißimus fuisse ut ætate illa uidetur) certè ociosiorem poscunt, huicq; uni rei aliquandiu feriatum. Hermolao autē uenia fortaßе dāda est, qui Aristoteli & Themistio uertendis intentus, tumultuarias nimirū castigationes Plinij uelut animi causa aggressus est. At ego secundi meriti id eße existimo, errorem uel librariorum, uel emendatorum, uel autoris denique ipsius, si res ita ferat, lectores admonere, etiam si meliora inuenire nequeas. Existet

enim

tem minæ, id est undequadraginta denariorum pondus æquent: uel ut in antiquis, duodetriginta, & in quibusdam undetriginta? Quid quòd libro XIIII. de Nectarite loquēs, quadraginta denariorum pondus pro quinq; uncijs posuit? ut ex Discoride ad uerbum probabimus. Hæc ut uniuersa colliduntur, sic singillatim alterum alteri adstipulatur. Vt enim illud duodecimi cum dicto tricesimitertij cōuenit (siquidem ter duodetriginta, octogintaquatuor fiunt) sic cum uicesimiprimi loco pugnat, ubi denarius & drachma æquantur. Rursus quòd quadraginta denariorum pondus pro quinq; uncijs ponitur, hoc argumētum est quòd Plinius in libra sex & nonaginta denarios esse uoluit, & totidem drachmis æquauit. Quid igitur hic faciam? hæream? suscepto id operi omnino non congruit. Opus enim perfectum rectè præbiturum me approbaturumq; spopondi, uel eorum arbitratu quos iudices elegi. hanc legem locādo opere memini dictam esse. Pericliter? Vereor ne audaciæ id plenum sit: sed quandò flectere nō datur, potius adeundum periculum esse censeo, quàm tot dierum dispēdio cœptum iter abrumpēdum. Tanto igitur piaculo me obstringam, ut Plinij autoritatem uel argumētis ualidißimis superiorem esse aut negem aut dubitem? Quidni id faciam? cum multis in rebus nō modò cum iuratißimis autoribus uetustatis pugnātem eum osiēderim, sed etiam ipsum secum: quod plerisq; in locis emendatorū culpa cōtigit, ex quo fit ut lectio Plinij obseruātißimum quenq; lectorem maximè nūc torqueat. Qua in re adnotanda Hermolaus Barbarus, cuius nunquam sine laudis præfatione meminisse debeo, paulo religiosior fuisse mihi uidetur, præsertim aßumpto castigatoris titulo seuerißimo. debuit certè altera præsertim cēsura denuo stylo exacuto

Plinius unde secum nōnunquam pugnet.

Hermolaus Barbarus.

euto uel ad uiuum expungere, ne rebellarent, tot ulcera, quorum multa sanasse se non immeritò gloriatus est. Ego *ut ingenio pusillo, tantũ nomẽ sustinere nequeam, ut sub- castigatorem* Plinij *profiteri me nisi uerecundè audeam: sic ea quæ occurrunt uitia, & commentantem morantur, si sanare ingenij ui nõ possim, commonefaciendis studiosis ueluti scalpro circunscribam, ne latius error serpat.* Atqui *sic existimo, præuaricationis notã effugere eũ medicũ non posse, quĩ quæ restituere sanitati nequit, uelut nõ animaduersa, silentio transmittit.* Quanquam *uir ille magnus, ac non modò stylo graui doctrinamq́; eximiam redolenti commendabilis, sed etiam sentẽtijs seuerus, in quibus mores probi elucescere uidentur (quæ duo pariter in paucis æqualibus memoriæ eius agnosco) in altera editione ita gloriatur, quasi monstra quædam errorum uelut latitantia mancipia reprehenderit, quæ in prioris editionis tumultu oculos eius effugerant, à quibus ipse pœnas sumpserit flagitij prioris & fugæ, ut ipsius uerbis utar.* In *quo mihi profectò longè falsus fuisse acer homo uisus est. neque enim aliter eũ dixisse atq; existimasse puto.* Quippe *ut plurima errata emendauerit, plura tamen eum fugisse aut certe flagitiosiora non dubito, quæ ut acriorem sagacioremq́; fugitiuarium nõ maneant (quandoquidẽ unde cunq; doctissimus fuisse ut ætate illa uidetur) certè ociosiorem poscunt, huicq; uni rei aliquandiu feriatum.* Hermolao *autẽ uenia fortasse dãda est, qui Aristoteli &* The- *mistio uertendis intentus, tumultuarias nimirũ castigationes* Plinij *uelut animi causa aggressus est.* At *ego secundi meriti id esse existimo, errorem uel librariorum, uel emendatorum, uel autoris denique ipsius, si res ita ferat, lectores admonere, etiam si meliora inuenire nequeas.* Existet

enim

enim olim, imo propediem, qui ulteriora inuestiget. Quòd si semper in autorum quantumuis receptæ autoritatis uerba adacti, ne unguem quidem latum ab eorum dictis recesserimus, nihil habebit utique posteritas quod inuentis maiorum suorum addat. Atqui maiores nostri si post centum annos ignaua etiam ipsi antiquitatis ueneratione ducti, nihil nouarum rerum aggredi ausi fuissent, literarum nunc illustratione bona ex parte desideraremus. In queis ego Laurentium Vallensem Herculis Alexicaci nomine dignum censeo, qui nullius unquam hominis offensione, aut scriptoris autoritate deterritus est quo minus ueritatē à monstris uindicare niteretur. Equidem etsi leonino me tergore clauaq; munitum esse cum eius notæ cōmentatoribus non sentio, ut cuiusuis ærumnæ Herculem futurum me profiteri confidam, in umbraculis mecum ipse domestícis, non in campo sub magistris antiquitatis exercitatus: nunc tamen semuermem saltem fiduciam ad ueritatem tuēdam afferre mihi uideor, itáque omnes esse animatos, præsertim Francos cupio, quandoquidem externi quoq; iam cum antiquis literarum gloria certant. Hic igitur ut comminisci multa possim, sic nihil potius facturus sim fortasse, quàm ut dicam Plinium quæ de ponderibus hic constituere uoluit in sequentibus libris de medicinis dicturus, ea ex commētarijs medicorum transcripsisse, qui Græcè ipsi bona ex parte scripserant. Id quod idem ipse Plinius contestari uidetur cum inquit, Et quoniam in mensuris quoque ac ponderibus crebrò Græcis nominibus utēdum, interpretationem eorum semel hoc in loco ponemus. Non eadem autem pondera medicinalia & negociatoria fuisse ex eo conijcio, quòd hodie pharmacopolæ alia drachma in componēdis pharmacis utuntur, & alia in rebus quas uēditantes

Inquirendum etiam in antiquorū scripta.

Laurētij Vallaus.

venditantes appendunt. Medicinales drachmas nouem in uncia esse dicunt: qua ratione in singulas libras nostras sedecim drachmarum pondus decedit. Quin & Celsus libro V. *de simplicium facultatum mixtura loquens, Sed & antea, inquit, sciri uolo in uncia pondus septem denariorum esse: unius deinde denarij pondus diuidi à me in sex partes, id est sex uncias, ut idem in uncia denarij habeam, quod Græci habent in eo quem obolum appellant. Id ad nostra pondera relatum, paulo plus dimidio scrupulo facit. His uerbis Celsi medicinæ autoris, duodecim drachmæ ex libra Romana decedunt, quod ratam proportionem habet ad deceßionem libræ nostræ, qua nostri medicamentarij in temperandis medicamentis utuntur. Vt enim libra nostra sesquitertia est ad antiquam libram relata, sic sedecim tertia parte duodecim superant. Verùm id immutauit Celsus, quòd denarium in sex suas unciolas diuidere maluit, quàm in sex obolos, seu in sex semiscrupulos, hoc ideo fortaße, quòd obolum Græcum grauiorem esse paulo semiscrupulo Romano scribit. quod nisi de medicinali semiscrupulo intelligas, pugnabit cum Pliniano dicto. Huic rursus opinioni refragatur quod Plinius cētum drachmas Atticas in mina ponit, quod iustum est pondus minæ. Quare nihil ulterius causari nunc in animum induxi, ut quisque pro captu secum ipse hoc faciat. Satis autem habui hoc dicere, experimento me cognouisse, sextarium Romanum dipondiū pēdere, id quod rursus mihi credi nolo nisi argumētis optimis probauero. Iamprimum ipse Plinius lib.* XVIII. *de tritico loquēs, sic inquit, Tritici genera plura, quæ fecere gētes. Italico nullum equidem comparauerim candore ac pondere, quo maximè decernitur. Et paulum infrà, Nunc ex ijs generi-*

Celsi locus.

Sextarius Romanus.

Pondus sextarij.

bus

bus quæ Romam inuehuntur, leuißimum est Gallicum, atque è Cherroneso aduectum. quippe non excedunt in modium uicenas libras, si quis granum ipsum ponderet. adijcit Sardium sex libras, Alexandrinum & trientes. hoc & Siculi pondus, Bœoticũ totam librã addit, Aphricum & dodrantes. His uerbis Plinius docet quod deterrimum sit triticũ, id pendere in modios uicenas libras: quod autem longè optimum, ut Aphricum, septem & uiginti libras & dodrantem. Pōdus tritici. *Hoc cum ego probare uellem, tritici sex semisextariolos nostros, id est sesquipintam pro captu bilancis admensus, in altera lance depleui, & ponderibus identidem examinatis ad parem tandem libram perueni. Hoc cum in lectißimo tritico fecissem, ponderáq; adnotassem, ad aliud triticum transij. Erãt enim mihi puluini duo Franciani tritici sulcatim (ut assolet) in horreo dispositi, ut eodem ex agro, sic non eadem segete. cum igitur ex eo similiter eandem mensuram pensitarẽ, hoc discriminis adnotaui, ut quod in eis puluinis eximiũ esset, & exactè excußum uentilatumq;, eius mensura iam dicta leuiter agitata, & radiolo stricta, dipondium nostrum & quadrantem penderet, lance etiam pessum eunte. quod autem negligentius uentilatum, & nonnulla ex parte lolio & melanthio mixtum, aut alia seminum inanitate, id duas libras & quadrantẽ siciliquo minus in æquilibrio teneret. Hæc mensura, id est sex semisextarioli (quos sextarios duos Romanos iudicatũ iri, omnibus fortunis meis cauere nõ dubitarim) si quis diligenter animaduertere uelit, & ueritatem modulis ac ponderibus explorare, seni inquam semisextarioli octauam partem modij efficiunt, quorũ pondus triticeum si octonario multiplicetur, fient in summa duodeuiginti libræ nostræ, lectißimi quidem tritici: deterioris autem,*

tem, id est quisquilijs seminum mixti, duabus uncijs minus, id est siciliquis octo. Porrò cũ libra nostra (ut sæpe dixi) zygostatica, qua merces appensiles negociatores admetiuntur, quadrante maior sit libra Romana, fit ut duodeuiginti libræ nostræ, quatuor & uiginti Romanas libras æquent. Ita fit ut triticum nostrum in agro qui Francia dicitur natum, duabus libris Siculo leuius sit: cuius tamen supremam notam existimo semißem aut quadrãtem uigintiquatuor libris addere posse. Hoc genus experimẽti cum cuiuis obuium sit & expositum, nõ est cur alia Plinij autoritate uel uera uel mendosa impugnare ueritatẽ quispiã citra pertinaciæ reprehẽsionem poßit. Hic siquis selibras legat, ut quædam habent exemplaria antiqua, ut sit, adijcit Sardium selibras: hoc etiam amplius id quod agimus confirmabit: cum Plinius dicat grauißimum frumentum libras unam & uiginti & dodrantem pendere, & nos experimento didicerimus, quod optimũ apud nos sit frumẽtum, id in modios Romanos quaternas & uicenas libras pendere. Quare nisi Plinius in pondere deceptus est, aut nisi negligentius rem explorauit, uel nostrũ triticum etiã Africæ præstantius est, uel libra Romana maior aliquanto fuit quàm nos eam esse statuerimus. tamen periculum nullum est (ut arbitror) ne minorem fecerimus libram, cum mensuras auxisse uideamur, quæ pondere deprehenduntur. In hanc enim tantùm partem errare potuimus, utpote cum Plinius sextarium centum & uiginti drachmarum faciat, quem nos bilibrẽ fuisse contendimus, id est drachmarum centum & nonagintaduarum. qua ratione hemina libralis fuit, quam Plinius sexaginta drachmarum fuisse dicit, id est tertia parte minorem, atque eo amplius. Carmina autem quæ apud Priscianum legũtur, sextarium uiginti

ginti unciarũ esse statuunt: quo fit ut noster, id est is qui à nobis positus est, superquintus sit eius, id est quinta parte superans. De hoc quid statuam, non habeo, nisi Plinium omnino puto selibras, id est dimidiatas libras scripsisse, sed non satis pondus compertum habuisse. Quod rursus ne credas, facit id quod ipse alibi dicit eodem libro, Siligineæ farinæ modius Gallicæ x x i i. *libras, Italicæ duabus*

Plin. locus. *tribus'ue amplius. Hæc uerba significant Plinium diligenter hæc inquisiuisse. & præterea duas & tres libras addit Italicæ siligini, non tantum selibras. Itaq; si uerum est Plinium hæc exactè inquisiuisse, & liber eo in loco non corruptus est, necessariò dicemus triticum non Gallicum tantum, sed & Francicum, põderosius esse illis quæ à Plinio enumerata sunt. Fortasse etiam Plinius libras illas uicenas, centenarias libras intellexit, hoc est minales, quales libras argentarias fuisse ostẽdimus, hoc est plenas libras. quæ existimatione paulo plus dextante ad supradictum põdus accedit, hoc est octoginta drachmæ, & aliquid amplius. Hoc quoque si admiserimus, non ideo tolletur scrupulus, quia adhuc nostrum paulo amplius libra una superabit. Vt tamen cum ijs libris sentiam qui selibras habent, facit contextus uerborum sensim ad libram & dodrãtem perducentium rationem. Et præterea Plinius non sex libras sed senas dixisset, quia uicenas dixerat. quod ualidius argumentum est. In hoc obice aqua hæreat necesse est. Sed si Plinius alteri cuipiã uel libero uel seruo ponderis examinationem tædiosam credidit, uel calculo deceptus est, non*

Ciceronis erratũ in Catone. *magnopere mirũ est, cum Cicero in Catone Laërtem stercorantem agrum apud Homerũ faciat, alicuius fide deceptus. Nec enim in primo lib. nec in* x v i. *nec in ultimo id legitur Odyßeæ, in quibus tantũ Laërtis meminit Homerus:*

rus: nisi in obseruatione aliquid me latuit. Verùm ne uanitatis arguar temere à primo quoque hoc probare uolente, monitos hoc ad pondus examinaturos uelim, in expendendo tritico multum id referre, quo'nam modo mensura impleatur. Si enim non modò leuiter agitetur implendo, sed diu quatiatur, aut manu prematur antequam radio exæquetur, pondus non leui momento crescet. Interesse etiam arbitrantur, triticum recens tritum sit & uentilatum, an diu in horreo asseruatum, cuiusmodi (ut dixi) nostrum erat in puluinis sulcatis digestum. Illud enim recēs ab arista, & pulchrius esse aiunt, & grauius: hoc ut tempore exuctum, sic leuius esse. certè apud nos uendibilius est ex eadem segete quod eodem mense batuitur, & in forum aduehitur, uidelicet quod plus farinæ & panificij reddat. Verùm qui hoc quod diximus, tritico expendendo fecerit, tum demum aquæ pondus exploret. futurum enim recipio, ut quæ mensura tritici duas libras nostras & quadrantem pependerit, id est sex & triginta uncias, eadem treis libras nostras, id est quatuor Romanas pōdere aquæ efficiat, ut sit inter triticeum aqueumq; pondus proportio sesquitertia: qua ratione bilibrem fuisse sextarium antiquum necesse est: id quod Isidorus ex quopiam autore antiquo scripsit: etiam si Plinius heminā sexaginta drachmarum esse dicit: quod perinde ualet, atque si sextariū libræ unius & quadrantis esse dixisset. Hoc idem in hordeo expertus, comperi sextarium pendere quindecim uncias, & tres drachmas. qua ratione quaterni sextarij quinas libras Romanas & sescuncem efficiūt, & modius uicenas libras & selibram, quod non conuenit cum dicto Plinij, qui de frumentis loquēs, Leuissimum, inquit, ex his hordeū rarò excedit x v. libras. quare nostrum dissimile esse Italico

dicendum est. Quanquam Columella lib. I I. de hordeo loquens ita dicit, Alterum quoq; genus hordei est, quod illi distichum, Galaticum nonnulli uocant, ponderis & candoris eximij, adeò ut tritico mixtum, egregia cibaria familiæ præbeat. Seritur circa Martium mensem. Distichum hordeum uocat, & Galaticum, hoc est Gallicum, quod culmum habet binis uersibus aristatum, cuiusmodi est nostrū. Hoc Columella reliquo ponderosius esse dicit. Quare conturbari nos Pliniano hoc uerbo nō oportet, quasi ijs quæ diximus ex eodem ipso Plinio, refragante. Extat in actis Decurionum huius urbis, medimnum lectißimi tritici appensum iussu Decurionum fuisse, inuentumq; esse pondus centum & sedecim librarum. quæ ratio efficit in modium undeuicenas libras nostras & trientes. Proxima nota in modios undeuicenas libras & sextantes non exceßit. Sed propterea ego minus pondus inueni, quòd modium Romanum secutus sum, non Parisinum. At inter amphoram Romanam & nostrum quadrantem tantum interesse testatus sum, quantum inter mensurā rasam & cumulatam. Quòd autem libræ Romanæ modum deprehensum habeamus, ex ijs quæ de re nummaria diximus, satis intelligitur. Potest tamen id & alijs adminiculis probationum confirmari. Columella lib. V I I. de cibarijs aratorum boum loquens, Martio & Aprili debet ad fœni pondus adijci, quia terra proscinditur. sat erit autem pondo quadragena singulis dari. Quadraginta pondo Romana, nostra sunt triginta. Fœni autem fasces apud nos, si iusti sint ponderis, duodenas libras pendent, & interdum ternasdenas. At huiuscemodi binos in dies cum auenæ cistellis tribus equi singuli sarcinarij aut iugales poscunt, qui quidem sint mediocri magnitudine. Hi duas et triginta libras Romanas pendēt.

Pōdus tritici.

Equorum sarcinariorum & iugaliū pastus.

Trecenas

Trecenas autem libras bubus singulis sufficere Ianuario & Februario Columella affirmat: Martio autē & Aprili quū labor intenditur, quadragenas, aut quum grani est penuria. Ita hac parte libræ Romanæ ad nostrā relatæ analogia congruit. Sextarius igitur Romanus eam mensuram capit, ut diximus, quam ternos sextariolos lingua nostra appellat. Sed absurda eadem lingua appellatione utitur cum sextarium uocat sextam ac tricesimā partē modij nostri uinarij, qui octies amphoram capit, præsertim cum semisextarium appellemus paruulam mensuram, & omniū quæ ueneant minimam, id est secundā & tricesimam sextarij nostri, quam ego sextariolum uoco. Id tamen uocabulum, id est semisextarium, in usum linguæ nostræ uernaculæ ex eo uenisse puto, quòd Græci cotulam, id est heminam, hemixestum appellant, ut autor est enarrator Aristophanis, & Suidas. ad quam uocē Græcā alludere uidebitur hic uernaculus sermo, non ad dimidium sextarium, si quis attentè considerarit. Verumenimuero sextarius Romanus in duodecim cyathos distribuitur. Ad cuius rei pleniorem intelligentiam præfari illud habeo, quòd penè omnibus notum est, antiquos cum hilariori cōuiuio sese ad potus solutiores inuitabant, tot cyathos haustibus singulis ebibere solitos, quot erant literæ nominum amicarū: à quo more illud epigrāma Martialis emanauit in 1. libro,

Sextarius Romanus.

Semisextariolus.

Hemixestos.

Mos sympoñacus antiquorum.

Næuia sex cyathis, septem Iustina bibatur,
Quinque Lycas, Lyde quattuor, Ida tribus.
Omnis ab infuso numeretur amica falerno.

Inde autem inuenta sunt uocabula triens, quadrans, quincunx, septunx, & reliqua, quæ non magis pocula quàm mensuras significant: id quod apertè ex eodē poëta libro octauo Epigrammatū nobis datur intelligendum,

Det numerum cyathis, Instantis littera Ruffi:
Autor enim tanti muneris ille mihi.
Si Telethusa uenit promissa'que gaudia portat,
Seruabor dominæ Ruffe triente tuo.
Si dubia est, septunce trahar: si fallit amantem,
Vt iugulem curas, nomen utrunque bibam.

Septuncem pro haustu septem cyathorum dixit, tot enim sunt elementa in recto Instantis: & trientem pro phiala & haustu quatuor cyathorum. Et rursus in undecimo quincuncem pro quinque cyathis, & bessem pro octo,

Quincunces & sex cyathos bessemq; bibamus,
Caius & fiat Iulius & Proculus.

Et libro duodecimo,

Poto ego sextantes, tu potas Cinna deunces:
Et quereris quòd non Cinna bibamus idem.

Deunces, undenos cyathos intelligit, ut sextantes binos. Hinc factum est ut nomina illa poculorum apud autores celebrentur, ut libro primo diximus. Nunc autem sic colligo: cum sextarius Romanus in duodecim cyathos diuideretur: ea uerò eius uasis quam pintam dicimus, sit mēsura, ut qui tantum uini etiam primarij quotidiano prandio bibat, uinosior dici iure non possit: qui autem dodrantē eius nō excedat, id est ternos sextariolos, parcus uini fortasse, aut certè sobrius dici mereatur: non potuisse sextariū Romanum in tot cyathos commodè diuidi, si minor is ea mensura fuisset, quam dodrantem appellaui. Cum enim trientem quadrantemq; poculorum uocabula apud Iuuenalem & Persium & Celsum legimus, ego legitimam mensuram intelligo, quæ uno haustu biberetur. Reliqua nomina infra supraq;, mēsuras magis quàm potoria uasa fuisse puto. Nam & apud Celsum quadrans pro modico potu

ponitur

ponitur, Si quarto, inquit, die cum horrore febris reuertitur, uomere oportet: deinde modicum cibũ ſumere, uiniq; quadrantem. Et libro primo, *Poſt uomitum ſi ſtomachus infirmus eſt, paulum cibi, ſed huius idonei, guſtandum: & aquæ frigidæ cyathi tres bibendi ſunt.* Cyathos hic dixerat quod quadrantem in ſuperiore exemplo dixit. Et alibi, *At qui tardè concoquunt, & quorum ideo præcordia inflantur, qui'ue propter ardorẽ aliquem noctu ſitire conſuerunt, antequam cõquieſcant, duos tres'ue cyathos per tenuem fiſtulam bibant.* Dioſcorides de abſinthio, καὶ ἀνορεξίας καὶ ἰκτερικοὺς θεραπεύει τὸ ἀφέψημα αὐτοῦ καθ᾽ ἑκάστην ἡμέραν λαμβανόμενον εἰς πλῆθος κυάθων τριῶν. Decoctum *eius, cibi faſtidia, & arquatum morbum ſanat, ſi quotidie terni cyathi ebibantur.* Ternos cyathos pro mediocri potu dixit, qui uno hauſtu ſumatur. Et libro tertio Celſus de curatione lentarum febrium loquens, *At ſi diu frigus eſt, & torpor, & iactatio corporis, non alienũ eſt in ipſa febre dare mulſi tres aut quatuor cyathos, uel cum cibo uinum bene dilutum.* Idem de inſanientibus loquens, totũ ſextarium impleuit, *Opus eſt autẽ cibo infirmo, maximeq; ſorbitione: potione aquæ mulſæ: cuius ternos cyathos bis hyeme, quater æſtate dediſſe ſatis eſt.* His uerbis in ſingulos potus ternos cyathos febricitanti conſtitutos intelligimus & per dies ſingulos ſextarium. Alibi de cardiacis loquens, *Si uerendum eſt ne deficiat, tum & intrita ex uino, & hoc ipſum auſterum quidem, ſed tamen tenue, meracũ, egelidum; ſubinde & liberaliter dandum eſt adiecta polenta, ſi modò is æger parum cibi aſſumit: idq; uinum eſſe debet neque nullarum uirium, neque ingentium. recteq; tota die ac nocte uel tres heminas æger bibet: ſi uaſtius corpus eſt, plus etiam.* Tres heminas diurnas Celſus car-

Cyathus.

diacis statuit, nisi uastioris sint corporis, & uini meraci. De quibus Plinius loquens libro XXIII. Cardiacorum, inquit, morbo unicam spem in uino esse certum est. Dari utique non nisi in cibo debet, nec à somno, nec præcedēte alio potu, id est non nisi sitienti, nec nisi in desperatione

Iuuenalis. *summa. Hoc Iuuenalis significat cum inquit,*

Cardiaco nunquam cyathum missurus amico.

Tres heminæ sesquisextarium explent. Ex quo apparet iustam propemodum potus mensurā homini cardiaco statutam esse. Nam cum homini sano iusta mensura sit sextarius in singulos epulatus, cardiaco nouenos cyathos statuit, uel senos, id est binos quadrātes, si ter epulantes cardiacos intelligamus. Et de cœliacis, Obseruādum, inquit, nequis aut cibus aut humor uniuersus detur, sed paulatim. Ergo per interualla temporis sat est cyathos binos ternos'ue sumere, & cibum proportione huius. Et inferius, Potui uerò aqua pluuialis decocta, sed quæ per binos ternos'ue cyathos bibatur. Cyathis autē antiquos potus sui mensuram metiri solitos etiam inter epulas, ex eo cōijcio,

Ad cyathum. stare. *quòd serui quidam ad cyathos stare uel esse dicebantur, ut serui ad limina, & ad pedes. Trāquillus in Cæsare, Sed C. Memmius etiam ad cyathum & uinum Nicomedi stetisse obiecit. Iuuenalis Satyra decimatertia,*

Nec puer Iliacus, formosa nec Herculis uxor
Ad cyathos.

Hoc Græci κυαθίζειν dicūt, quo uerbo Plautus in Menæh. usus est, Nō scis quis ego sim? qui tibi sæpißime cyathisso, apud nos quando potas. Cyathus à Græcis ob id etiam

Cyathi Græcè nomina. *ἀντλητὴρ, & ἀρυστὴρ, & ἀρύστιχος, & ἀρύταινα dicitur, & à quibusdam οἰνοχόη: quæ omnia uocabula ab hauriendo uel fundendo uino dicta sunt. Stare igitur à cyathis à Latinis*

dicti

dicti sunt, quos Græci οἰνοχόους appellant. Apuleius pocillatores uocauit. Pincerna non ausim affirmare probũ esse uocabulum, etiam si Asconius in pratura urbana usus est, si uera sunt eo in loco exemplaria, Pincerna à Græco deducitur, cui conuiuæ dicunt identidem, πῖνεν κίρνα, pinin cirna, id est misce uinum, uel tempera uinum, ut bibam. Ho*nestum id olim munus fuisse docet Athenæus lib. x. qui apud Græcos morem fuisse tradit, ut nobilißimi iuuenes in conuiuijs sacris publicis id munus obirẽt: nec minus apud* Romanos. καὶ παρὰ ῥωμαίοις δὲ οἱ εὐγενέστατοι τῶν παίδων τὴν λειτουργίαν ταύτην ἐκτελοῦσιν ἐν ταῖς δημοτελέσι τῶν θυσιῶν. E*st autem cyathissare, ut ex eodem Athæneo nouimus,* κυάθῳ οἰνοχοεῖν, *id est cyatho uinum bibendum admetiri. Quare Athenienses in conuiuijs solutioribus inuicem propinantes, cyathos amicitiæ, & cyathos amoris, & cyathum* Demetrij *nominatim poscebant, singulis potionibus, ut quaternos amicitiæ, & ternos amoris propinantes, & cyathũ præterea* Demetrij *uel* Antigoni, *qui duo extremũ ab assentatione inoleuerunt, exolescente prisca* Atheniensium *libertate & generositate, ut idẽ autor prodidit libro sexto de adulatoribus loquens.* Persius,

Oenochoæ. Pocillatores. Pincerna. Cyathissat quid sit. Cyathi amicitiæ & amoris. Cyathus Demetrij, Antigoni.

> *Sed tremor inter uina subit, calidumq; trientem*
> *Excutit è manibus.*

Plinius pro mẽsura posuit, Syluestrium quidem prunorũ baccæ uel è radice cortex in uino austero si decoquantur, ita ut triens ex hemina supersit, aluum et tormina sistunt, id est ut quatuor cyathi ex sex supersint. Tranquillus *in* Augusto, *Vini quoque natura parcißimus erat. non amplius ter bibere eum solitum super cœnam in castris apud* Mutinam, Cornelius Nepos *tradit. Postea quoties largißimè se inuitaret, senos sextantes non excesßit: aut si*

excessisset, reijciebat. Senos sextantes pro sextario dixit, sed significare uoluit, senis haustibus sextarium tantum bibere eum solitum. Beroaldus. *Philippus Beroaldus diligẽs enarrator, ac multæ lectionis, sextantes senos sex pocula intellexit binas uini uncias continentia: sicut & apud Martialem trientes & quincunces deuncesq́;. Antonius Sabellicus eo in loco, senos sextantes, inquit, ad mensuram, an ad põdus referas, in dubium uenire potest. sed melius ad mensuram, ut sit sextans mensuræ genus, ut quincunx apud Martialem. Beroaldi opinio nec Pliniano dicto nec nostro conuenit, si tamen ita Plinius scriptum reliquit, ut cyathus pendeat per se drachmas decem, & hemina sexaginta. quippe Pliniana ratione sextarius centum & uiginti drachmas trahit: at Beroaldus duodecim unciarum senos sextantes esse dixit, id est sex & nonaginta drachmarum, quos planum fecimus ex Martiale duodenos cyathos significare. Quare insignis hæc fuit hallucinatio, & penè par illi de sestertio.* Calderinus. *Calderinus uir ingeniosus, & grauis enarrator, nouo genere hallucinatus est apud Iuuenalem Satyra VI. illo in loco,*

–De quo sextarius alter
Ducitur ante cibum.

Sextarius alter, inquit, id est duo sextantes, uidelicet arbitratus sextarium à sextante dictum, non à sexta congij parte, cum sextarius sexies sextantem capiat, sextans non magis duas uncias, quàm sextam cuiusque rei partem significat. Sed horum uerborum significatio à nullo, quod sciam, rectè ac planè adhuc enarrata est. Romani autem sextarium quasi legitimam ac quotidianam uirilis potus mensuram statuentes, ab eo quasi ab asse incipientes, reliqua uocabula partes eius fecerunt, quomodo & nos

pintam

pintam uirilem mensuram ponentes, semissem eius parcis uini destinamus, dodrantem autem continētibus, quadrantem ægrotis, sesquipintam bibacibus, in quotidiano quidē conuiuio. Augustus igitur uini parcissimus dictus est à Tranquillo, qui super cœnam plerunq; ita sibi temperabat, ut ternos sextantes, id est, dimidiatam aliorum mensuram biberet, & cum licentius bibere statuerat, sextarium non excederet, ac ne excedere quidem posset citra reiectionem: quippe uir infirma ualetudine, ac graues & periculosas ualetudines per omnē uitam expertus, ut autor est idem Trāquillus. ob id etiam cibi minimi, adeo ut ante initium uel post dimissum conuiuium solus cœnitaret, cum pleno conuiuio nihil tangeret, quò certiorem rationem cibi potusq; teneret. Hoc mihi conuenire uidetur cum eo quod diximus, ut qui uini modicè sit appetens, dodrantē nostrum, id est ternos sextariolos quotidiano conuiuio bibat: qui si etiam quadrantem huic addat, ut plenam mensuram nostram bibat, quam pintam dicimus, ne sic quidem uinosus dici debeat, & tamen hæc mensura sedecim cyathos implet. Hoc cum exactè considerarem, dodrantē iam dictum, quem sextarium Romanū esse dico, in treis trientes diuisi totidem calicibus sumptis, & rursus in quatuor calices quadrantales æquis distributionibus: quo facto eū esse captum mensuræ cognoui, ut qui firmo stomacho sit, & interdicto medicorum non prohibeatur quo minus ducere posit ex œnophoro quantum sitis appetat, is haustu primo cœnæ quadrantem siccare debeat, addita etiam aquæ tertia aut quarta parte, si tamē sitim expectauerit. qui autem bibacior paulo fuerit, etiam trientem, de sobrijs loquor, sed de ijs sobrijs, qui iustum haustū diluendis cibis ducere soliti sunt, quales pleriq; sunt nostratium

Potus nostri ratio.

hominum, quibus quidem uini potus uitio non uertitur, id est, qui inter uinosos nō censentur. nullus enim modus temulentiæ assuetis & perpotatoribus constitui potest. nec rursus de ijs loquor, qui semper siticulosi pytissantiū more gustatorum linctu magis quàm potu uillum trasmittere solent. Omnino *quadrantē stomachi firmæ constitutionis, trientem etiam sitibundi modum cum aquæ rata portione esse dico, idq́; intra temperantiam.* De *uinis loquor nostratibus, id est, agri* Francici. Quare *ab antiquis indita hæc esse nomina ternis quaternis'que cyathis affirmauerim, tametsi* Augustus *sextantibus utebatur, cui* Antonius Musa *sextantarios modulos, id est, dimidio minores legitimis indixerat. quare quantum sobrij homines bibere soliti sunt quotidiano potu, tantum* Augustus *bibebat cum largissimè sese inuitauerat.* Quòd *si uerum esset id quod apud* Plinium *legitur de hemina & acetabulo, id est, sesquicyatho, sextarius centum & uiginti drachmarum esset, id est, minor tertia amplius parte, quàm noster dodrans, nec pintæ dimidium caperet.* Hoc *enim pondere probare unicuiq; nostrum licet. quod quàm sit absurdū, nemo non intelligit, ut tantula mensura in duodenos cyathos diuideretur, & in solutis perpotationibus, & conuiuiorū hilaritate, cū sine lege ac sine modo bibitur, quadrantes trientesq́;, & (cū plurimum) septunces pro numero elementorum nominum biberent, quantū scilicet quisq; hodie sobriorum uno impetu familiari cœna bibit. septunces enim ea ratione sextariolum nostrum non excederent, qui modulus est (propè dixerim) potionis medicamentariæ.* Antiquos *autem parciore uino usos esse, non eorum est dicere, qui bicongium* Ciceronem M. *filium,* Tricongium Torquatum *apud* Plinium, *& apud*

Augustus Cæsar quātum biberit.

Bicongius Cicero M. filius. Tricongius Torquatus.

Tran

Tranquillum potorem amphorarium legerint: quibus hodie si pares in Gallia inuenirentur, monstri instar haberetur, apud quos Germanorum militum bibacitas hoc biennio inter miracula celebrata est. quotidianis enim cōuiuijs singuli quaternos quartarios absumere dicebantur, qua ratione nouem conuiuæ binas amphoras exorbebāt. Hanc bibendi palmam æquare nostrorum hominum profligatissimi uini potores numero triginta non possent, duntaxat ut alternis diebus id facerent quod illi singulis factitabant. Quid quòd ipsa carmina quæ apud Priscianum leguntur, & secum, & cum Plinio pugnant? Cum enim de cyatho dicant, Germanorum militum bibacitas.

Bis quinq; hunc faciunt drachmæ, si appendere tentes,
Oxybaphus fiet, si quinq; addantur ad istas:
alio loco ita legitur,
Nam libræ, ut memorant, bessem sextarius addet,
Seu puros pendas latices, seu dona Lyæi.
Addunt semissem libræ labentis oliui:
Selibramq; ferunt mellis superesse bilibri.
Hæc tamen assensu facili sunt credita nobis:
Nanq; nec errantes undis labentibus amnes,
Nec mersi puteis latices, aut fonte perenni
Manantes, par pondus habent.–

Quonam igitur tandem modo conuenit ut hemina quæ dimidiatum sextarium efficit, sexagenas drachmas pendeat, & sextarius librā & bessem, hoc est centū & sexaginta? Si enim de centū & nonagintaduabus drachmis, seu duabus libris Romanis trientē, id est, duas & triginta abstuleris, reliquæ erunt centum & sexaginta. Nos cum hoc probaremus, aqua puteali utebamur, nec scrupulose differentiam aquarum exquisiuimus, nec in alio liquore rem

experiun

experiundam duximus, cũ iam tenere ueritatẽ uideremur. Ex Græcis autẽ autoribus uix rem constituere possumus.

Cotula. *Pollux lib.* IIII. *cotulã tertiã partem chœnicis esse tradit, & medimnum chœnicas octo & quadraginta capere, & sextarium octo chœnicas.* κοτύλη τὸ τρίτον τῆς χοίνικος. ὁ δὲ μέδιμνος, χοίνικες ὀκτὼ καὶ τετταράκοντα, ὁ δὲ ἑκτεὺς ὀκτώ. *hoc dictũ discrepat cũ uersibus illis in quibus ita legitur,*

At cotylas, quas, si placeat, dixisse licebit
Heminas, recipit geminas sextarius unus:
Chœnix. *Qui quater assumptus fit Graio nomine chœnix.*
Adde duas, chus fit uulgò qui est congius idem.

Pollux heminam tertiam partẽ chœnicis facit, hæc carmina octauã. Chus (inquit Suidas) mẽsura est Attica capiẽs cotulas octo. Festus heminã quasi hemis, id est, dimidium sextarij dictam esse autumat. Rursus Suidas. μέδιμνον μοδίων ἕξ, ὡς εἶναι μέτρον ξεστῶν οβ´ ἤτοι λιτρῶν ρή, *id est medimnum modiorũ senum est, ut sit mensura xestas duos & septuaginta capiẽs, id est, libras centũ & octo. quo dicto significatur xestem sesquilibrã pendere, id est, centum &* XII. *drachmas & semidrachmã. libra enim Attica septuagenasquinas drachmas pendet. Sic modius qui sexta pars est medimni, decẽ & octo librarũ erit. ita sextarius qui sextadecima pars est eius, erit quatuor et octoginta drachmarum & semißis, quod cũ Plinij dicto non cõuenit. quòd si litram, id est, librã Atticã pro mina intelligamus, ut Hermolaus uoluit, & Plinius interdũ fecit, sextarius centũ ac duodecim drachmarum & semis erit. quod nihilo magis conuenit. Quòd autẽ Plinius libram pro mina acceperit, patet ex Dioscoride, ubi de Oxymelle loquitur libro* V. λαβὼν ὄξους κοτύλας πέντε, καὶ ἁλὸς θαλασσίου μνᾶν μίαν, μέλιτος μνᾶς δέκα, ὕδατος κοτύλας. ί. μίξας ἕψησον, ἄχρις οὗ δε-

κάκις

κάκις ἀναβράσῃ, καὶ ψύξας κατάγγισον. Hoc Plinius ad uerbum lib. XIIII. sic uertit, Oxymel uocarunt mellis decem libris, aceti ueteris heminis quinq;, salis marini libra, aquæ pluuiæ sextarijs quinq; sufferuefactis decies, mox elutriatis. Quod ille minam, Plinius libram dixit: quod ille heminas decem, Plinius sextarios quinq;. Rursus Plinius de eo genere uini factitij loquẽs, quod cenchrites dicitur, quòd ex milij semine fiat, libram & quadrantẽ pro mina transtulit. cum enim de adynamo factitiorum primo dixisset, ita subdidit, Proximum fit è milij semine maturo cum ipsa stipula (libram & quadrantem in congios duos musti macerant) & post septimum mensem transfuso. Dioscorides, δεῖ δὲ λαμβάνειν τὴν πόαν σπέρματος πλήρη, πέπειρον σὺν τοῖς κλάδοις, καὶ μνᾶν μίαν βάλλειν εἰς οἴνου. β. ἐᾶν δὲ ἑπτὰ μῆνας, καὶ οὕτω μεταγγίζειν. Accipere autem oportet herbam semine plenam maturo cum ramulis, & eius unam minam in uini congios binos mittere, & sic septem mensibus relinquere, ita à septimo mense diffundere. Sed corruptè apud Dioscoridem Cestrites & Cestros pro Cenchrites & Cenchros in libris impreßis legitur. sic enim legi debet, περὶ κεγχρίτου, quum Plinius milium dicat. uerius est tamen Plinium errore exemplaris deceptum, Cenchritem pro Cestrite intellexisse. Est autem Cestrum Latinè betonica herba dicta, ut in Dioscoridis libro quarto apparet in principio, qui psychotrophum alio nomine uocat utrobique, quasi herbam frigidis locis gaudentem, quæ hodie sic agnoscitur, ex qua fit uinum betonicatum. Hoc autẽ Plinij dictum uel ex Dioscoride, ut multa alia, uersum est, uel ex alio autore, qui ijsdem uerbis cum Dioscoride scripsit. Hoc enim non satis constitui potest, utrum Plinius Dioscoridẽ legerit, quem ut identidem ijsdem

Dioscoridis locus.

An Plini' Dioscoridem legerit.

iisdem uerbis sequitur, sic nusquam nominatim citat, ita ut nonnunquam à Dioscoride accepta dißimulandi furti gratia transformare uideatur, ut in hoc loco: interdum alium secutus uideatur, sed uel à quo Dioscorides trāscripserit, uel ille à Dioscoride. Sestius Niger. *Plinius Latinum hominē Sestium Nigrum medicinæ diligentißimum appellat, de Castoreo loquens libro tricesimo secundo: qui Niger Græcè scripsit, cum Plinij uerba cum Dioscoride collata, ex ipsius Dioscoridis libro traducta esse uideantur. Nam Dioscorides Nigrum in hoc secutus non uidetur, cum eum inter Asclepiadas recensens improbet: & is tamen à Plinio etiam citatur ubi Salamandræ meminit libro uicesimonono, his uerbis, Sestius Venerem accendi cibo earum, si decoctis interaneis & pedibus et capite in melle seruentur, tradit: negatq́; extingui ignem ab ijs.* Salamandra. *Dioscorides libro secundo,* σαλαμάνδρα εἶδός ἐστι σαύρας. ἔστι δὲ νωχελὴς, ποικίλον, μάτην πιστευθὲν μὴ καίεσθαι. *Et inferius,* φυλάσσεται δὲ ἐν μέλιτι ἐξεντερισθεῖσα, τῶν ποδῶν καὶ τῆς κεφαλῆς ἀφαιρεθέντων εἰς τὴν αὐτὴν χρῆσιν. *Hæc uerba ita cum Plinij uerbis congruunt, ut ab eodem autore uterque sumpsisse uideatur, quo modo & à Crateua uterque sumpsisse aliqua non dißimulat. Alibi Plinius de Opobalsamo loquens, Alexandro Magno res ibi gerente, toto die æstiuo unam concham impleri iustum erat. Omni uerò fœcunditate è maiore horto congios senos, è minore singulos, & cū duplo repēdebatur argento: uel potius cū & duplo, ut in emendatioribus. Hoc Dioscorides non ad tempus Alexādri refert, sed ad suū, his uerbis,* ῥεῖ δὲ ὀλίγον, ὡς καθ᾽ ἕκαστον χρόνον μὴ πλεῖον ἢ ἓξ ἢ ἑπτὰ χόας συναθροίζεσθαι, πωλεῖται δὲ ἐν τῷ τόπῳ σταθμὸς αὐτοῦ πρὸς διπλοῦν ἀργύριον. *Fluit tenui gutta & pauca, ita ut unoquoque anno non*

amplius

amplius quàm seni aut septeni congij colligantur. cum ueneditur ibi, duplici argenti pondere repēditur. Cum Plinius idem cum Dioscoride dicat, apparet tamē eum alium autorem secutum: sed ex eo restituendus Plinius hoc modo, Omni uerò fœcunditate è maiore horto congios senos singulis annis. Quonam modo enim ex singulis conchis congij seni fierent? Et præterea absurdum esset Plinium de singulis diebus id dixisse, cum duplo argento rependeretur. Quòd si nihil addere uolumus, existimo sic legendum, Anni uerò fœcunditate, hoc est totius anni etiam fertilis fœtu. Verum hæc de Plinio & Dioscoride obiter dicta sunt. Credo tamen Plinium Latinos etiam autores aliquos obseruasse, & ob id muscellaneas interdum discriptiones tradidisse, quæ nec planè cum Dioscoride conueniant. Hoc igitur in loco Plinius libram Atticam & quadrantem pro centum drachmis, id est, pro mina dixisse uidetur, siue hoc innouare ei uisum sit, siue ex Græco alio acceperit, qui litram scripsisset, id est libram, et drachmas uigintiquinque, qui est quadrans non libræ, sed minæ. Nam alioquin Plinius parum religiose Græca hæc uertisse uidetur, aut certè parum constanter, siquis diligenter animaduertat. Theodorus Gaza uir doctissimus utraq; lingua, chum siue choa, sextariū transtulit, et hemichoum semisextariū, diuum Hieronymū in hoc imitatus, qui Ezechielis quarto, choeis Atticos duos, Italicos duos sextarios esse dixit. Interpres Aristophanis in Equitibus, χοῦς μέτρον ἀττικὸν χωροῦν κοτύλας. η´. Chus, inquit, mensura est Attica Chus. capiens heminas octo. quod cum uersibus illis non congruit, qui choa duodenas cotulas capere tradunt: ut idem sit congius & chus, quod Plinius itidem in superiori exemplo uoluit. Athenæus libro decimo de temulentia lo-

quens

quens, inter maximè uinosos homines Alexandrum enu-
Alexãder Magnus uinosus, Proteasq́. merat. autorem autem citat Ephippium in libro de Alexandri, & Ephæstionis funere. Erat, inquit ille, inter Macedones Proteas bibendi certamine clarus. hunc in conuiuio Alexander poculo bicongio prouocauit (bicongium nunc appello quem ille dictum Græcè dixit) Quum igitur Alexander bibisset, Proteas Rege multum laudato, qui egregiè tantum calicem exorbuerat, & ipse quoq; ea fide atq; integritate bibit, ut ab omnibus plausu exciperetur. ἀλέξανδρος γοῦν αἰτήσας ποτὲ ποτήριον δίχουν, καὶ πιὼν προὔπινε τῷ πρωτέᾳ, καὶ ὃς λαβὼν, καὶ πολλὰ ὑμνήσας τὸν βασιλέα, ἔπιεν, ὡς ὑπὸ πάντων κροταλισθῆναι. Mox Proteas eodẽ poculo cũ Regem prouocasset, bibissetq́; Alexander generose conatus iterũ calicẽ eundẽ ducere, cũ partẽ iam traxisset, resupinata in lecti puluinar ceruice, poculũ manibus emisit. quo ex certamine in ualetudinẽ incidit, à qua tãdẽ iugulatus est, ut Ephippius trãdidit, quanquam ab alijs historicis in hoc dissensit. eũ enim ueneno sublatũ dicũt. Fabularẽ autẽ eã historiã esse ex eo cõijcere licet, quod subdidit id regi cõtigisse ob Thebas oppugnatas, uidelicet infenso Liberi patris numine, qui Thebis natus esse dicitur, καὶ ἐκ τούτου νοσήσας ἀπέθανε, τοῦ διονύσου φησὶ μηνίσαντος αὐτῷ, διότι τὴν πατρίδα αὐτοῦ τὰς θήβας ἐπολιόρκησε. Idem Athenæus alibi eodẽ
Milonis uoracitas. libro, μίλων ὁ κροτωνιάτης ὥς φησιν ὁ ἱεραπολίτης θεόδωρος ἐν τοῖς περὶ ἀγώνων, ἤσθιε μνᾶς κρεῶν εἴκοσι, καὶ τοσαύτας ἄρτων, οἴνου τε τρεῖς χόας ἔπιεν. Milo Crotoniata, ut autor est Theod. Hieropol. in libris de certaminibus Græciæ, minas xx. carniũ, & totidẽ panis esitabat: & tres congios uini
Congij diuersa acceptio. bibebat. Cõgius, id est chus, in hoc et superiore excẽplo idẽ nõ fuisse uidetur, cũ Milo una cœna tres cõgios absumeret, et Alexãder uno haustu duos biberet. Oportet enim eã

mensuram

menſuram liquidi congruere cum pondere aridi pulmentarij & panificij. Varietatem igitur eam efficit autorum diuerſitas, qui menſuras quiſque patriæ ſuæ ſecuti ſunt, aut eorum certè de quibus locuti ſunt. Xeſtes autē quid ſit apud Græcos, non facilè dixerim. Dioſcorides de Chriſto lacte loquens, δεήσει δὲ πρὸς τὸ μὴ ὑπερζέειν τὸ γάλα ἐν τῇ ἑψήσει, σπόγγῳ ἐκ ψυχροῦ ἀποψᾶν τὸ χεῖλος τῆς χύτρας, καὶ ξέστην ἀργυροῦν πλήρη ὕδατος ψυχροῦ καθιέναι. *Hoc Plinius lib. XXVIII. ſic tranſtulit, Quum feruet, ne circunfundatur, præſtat cyathus argenteus cum frigida aqua demiſſus, ita, ne quid infundatur. Cyathū Plinius pro Xeſte dixit. Alibi ferè ſextarium uertere ſolet, ut lib. XIIII. Fit abſinthites in XL. ſextarijs muſti abſinthij Pontici libra decocta ad tertias partes, uel ſcopis abſinthij in uinum additis. Vbi refragantibus omnibus exemplaribus, ex Dioſcoride ſic lego, Fit abſinthites XLVIII. ſextarijs muſti abſinthij Pontici libra decoctis ad tertias partes.* οἱ μὲν γὰρ τοῖς. μ. καὶ. η. ξέσταις τῶν ἰταλικῶν κεραμίων, μίξαντες ἀψινθίου ποντικοῦ λίτραν μίαν, ἕψουσι μέχρι τὸ τρίτον ἀπολειφθῇ. *Quidam autem, inquit, duodequinquaginta ſextarijs Italicarū amphorarum miſcentes libram unam abſinthij Pontici, decoquunt quoad tertia pars reſidua ſit. Et de Nectarite,* ὁ δὲ νεκταρίτης σκευάζεται ἐκ τοῦ ἑλενίου, ὃ ἔνιοι μηδικὴν, οἱ δὲ σύμφυτον, οἱ δὲ ἰδαῖον φλόμιν, οἱ δὲ ὀρέστιον. ῥίζης ξηρᾶς οὐγγιῶν. ε. ἐνδήσας εἰς ὀθόνιον κάθες εἰς χοᾶς. ς. γλεύκους. *Plinius totidem penè uerbis, Inuenitur & Nectarites ex herba quam alij heleniū, alij medicā, alij ſymphyton, alij idæon & oreſtion, alij nectareum uocant, radice ponderis XL. denariorū in ſextarios ſex muſti addita. Hoc tantū refert. quòd ille quinq; uncias dixit, Plinius autē quadraginta denarios, ea ratione, qua centū denarij minam efficiunt, ut*

Plinij locus.

ſæpe diximus. Sed illud aduertendum, quòd choum pro ſextario Plinius intellexit, quum alibi (ut diximus) pro congio acceperit, de nuliato uino loquens, quo modo & ubi de myrtite loquitur. nam quum Dioſcorides *dicat,* δεῖ λαβόντα τῶν μελαίνων μυρσινῶν τοὺς ἀκρέμονας, βάλλειν εἰς τοὺς τρεῖς τοῦ γλεύκους χοᾶς : Plinius, Græci, *inquit, myrtitem hoc modo faciunt : ramis teneris cum ſuis folijs in albo muſto decoctis tuſis, libram in tribus muſti congijs deferuere faciunt.* Congios *nunc tranſtulit choas, quum prius ſextarios uertiſſet.* Rurſus Dioſcorides de Rhodite, ῥόδων ξηρῶν κεκομμένων μνᾶν μίαν ἐνδήσας εἰς ὀθόνιον, κάθες εἰς γλεύκους ξέστας. η. μετὰ δὲ τρεῖς μῆνας διυλίσας μετάγγιζε. *id eſt, roſæ aridæ contuſa folia ad minam unam in linteolum alligata demittito in muſti ſextarios octonos, & poſt tres menſes percolatos in aliud uas transferto.* Plinius *autem ſic,* Ro*ſæ folijs tuſis, in linteoloq; in muſtum collatis cum ponduſculo ut ſidat,* x L. *pondere denariorum in ſextarios uicenos muſti, nec ante tres mēſes uaſe aperto.* Hunc *locum immutauit* Plinius, *ut nec* Dioſcoridem, *nec eundem cum* Dioſcoride *autorem ſecutus primore ſenſu uideatur.* Dioſcorides *præcipit in octonos ſextarios muſti minam unā roſæ tuſæ conijci,* Plinius *in ſextarios uicenos quinq; uncias.* Quare *fieri potuit, ut* Plinius *uel librarij, uel à manu ſerui uitio notam minæ pro nota unciæ intellexerit, & xeſtas pro cotulis acceperit. ſic fit ut quum ſingulas uncias roſæ tuſæ octonis heminis uini ſufficere exiſtimarit, quadraginta denariorum pondus, id eſt quinq; uncias quadragenus heminis ſtatuerit, quum ad uerbum referre* Dioſcoridis *locum nollet, aut eius quem* Dioſcorides *ſecutus eſt.* Idem, Eᵛ *napis fit* x. *denariorum pondere in ſextarios binos muſti addito.* Dioſcorides, βουνίου οὐγγίας δύο κόψας, κά-

θλάσας εἰς κοτύλας γλεύκους τέσσαρας, *id est, napi uncias duas contusas in quatuor musti cotylas demittito. Secundum hoc non decem denariorum, sed sedecim legendū est apud Plinium. In antiquis exemplaribus numerus ille corruptus est, ut in quibusdam desit, in nonnullis duûm, non decem legatur. Verùm Plinius libens facit ut octo denarios pro uncia dicat. Quòd autem Plinius modulos & numeros ex Dioscoride mutet interdum, seruata tamen proportione, exemplum est in mentione hyssopitæ. Simuliter, inquit, fit hyssopites è cilicio hyssopo uncijs tribus in duos congios musti coniectis, aut tusis in uinum.* Dioscorides, ὑσσωπίτης ὁ ἐκ τοῦ κιλικίου ὑσσώπου κάλλιστός ἐστι. δεῖ δὲ εἰς τὸ κεράμιον τοῦ γλεύκους λίτραν μίαν τοῦ ὑσσώπου κεκομμένων τῶν φύλλων προσδιδόναι. *Hyssopites, inquit, qui ex hyssopo cilicio fit, optimus est. addere oportet amphoræ musti libram unam hyssopi foliorum contusorum.* Hoc Plinius *mutatis (ut diximus) modulis uerbisq́; retulit. Idem est enim in amphoram, id est in octo & quadraginta sextarios librā unā hyssopi conijcere, & in duodenos sextarios, hoc est binos congios, quadrantem, id est uncias treis. Hic obiter adnotandum, ceramium Græcum idem esse quod amphoram: quod & eodē autore planum fit in mentione absinthiati uini, quam suprà posuimus.* Dioscorides de Elelisphacite, ὀγγίας. η. ἐλελισφάκου ἐς γλεύκους ἀμφορέα ὅ ἐστι κεράμιον, κάθες. *id est, saluiatum ita cōficitur, si uncias octonas saluiæ in musti amphoram, quod ceramium dicitur, demiseris. Idem Plinius de aromatite. Fit apud alios nardi & malobathri selibris in musti congios duos additis.* Dioscorides, ὁ δὲ διὰ συνεμαχῆς νάρδου καὶ κελτικῆς καὶ μαλαβάθρου σκευάζεται οὕτως. ἑκάστου ἡμιμναῖον λαβὼν εἰς δίχουν γλεύκους κάθες. *Dichū, id est choas duos, Plin. haud dubiè cōgios binos trāstulit.* Dioscorides,

Ceramium.

ὁ δὲ οἰνάνθινος σκευάζεται οὕτω. λαβὼν τῆς ἀγρίας ἀμπέλου τὸ ἄνθος βρυούσης ξηρὸν, μνᾶς δύο εἰς μετρητὴν γλεύκους πρὸς ἡμέρας. λ. εἶτα διυλίσας ἀπόθου. Hoc Plinius *sic uertit. Fit è labrusca, hoc est uite syluestri, quod uocatur œnāthinū. flores eius libris duabus in musti cado macerati post* x x x. *dies mutantur. quod* Dioscorides *metretam dixit,* Plinius *cadum transtulit: quod & ipsum Græcum est, sed utroque nostri*

Metreta & cadus.

utuntur. Metreta *enim* Cato *&* Columella *utuntur. est autem congiorum decem, ut autor est* Dioscorides *lib.* v. *his uerbis,* ἔστι δὲ ὁ μετρητὴς χόες δέκα. Decem *autē congij sexaginta sextarios ualēt, id est amphoram & quadrantē.* Pollux *tamen in decimo de uocabulis ait* Cratinum *comicum metretam amphorā appellasse.* Idem *etiā* Philochorū *tradit in libro quem de lingua Attica cōposuit, scripsisse, cadum & amphoram apud antiquos idem fuisse, ideoq; hemiamphorium, id est semiamphoram, etiam hemicadū dictum: uerùm* Epicharmum, *cadum & amphoram ut distincta posuisse.* In *carminibus quæ apud* Priscianū *leguntur, cadus & amphora* Attica *pro eodē ponuntur his uerbis,*

Attica præterea dicenda est amphora nobis
Seu cadus: hanc facies, nostræ si adieceris urnam.

Quibus *uerbis significatur* Atticam *amphoram & cadū sextariorū duorum & septuaginta fuisse, id est duodecim congiorum: quo fit ut* Attica *amphora hemiolia* Romanæ *fuerit amphoræ.* Ego Dioscoridis *opinioni accedere malim.* De Græcis *igitur quibusdā uocabulis nihil fixum statuere possumus, quandoquidē* Plinius *id præstare non potuit, quippe quū nec ipsis* Græcis *de ea re conueniat, quæ pro locorum urbiumq; uarietate, ac temporum fortasse, identidem euariarunt. nam & in hac urbe (ut diximus) tot mensurarū ratio à uicorū aut certè regionū magistris*

repos

reposcenda est, quam nemo unus tenet. Sed nec librã Græcam Plinius à Latina distinxisse manifestè uidetur, quod meminerim me adnotasse. Hoc *tamen tenebimus, amphorã & ceramiũ eandem esse mensurã, ut metretam & cadum, quod uerbum apud* Pliniũ *& alios nostros sæpe legitur.* Si *quis tamen animaduertat orationem* Demosthenis *quæ* πρὸς τὴν λακρίτε παραγραφὴν *inscribitur, mirabitur precium uini importati in* Pontũ *ex urbe quadam* Thraciæ, *talentum argenti statui, etiã cum naulo & apparatu necessario, & tot ceramia icosoro naui importata esse, id est,* εἰκοσόρῳ, *licet* Athenæus *in quinto* αὐτῇ τῇ εἰκοσήρει *usus sit, de* Hieronica *naue loquens,* τὰ δὲ τριχίλια ταῦτα κεράμια ἀγαγεῖν εἰς τὸν πόντον εἰκοσόρῳ. Quibus *uerbis conijcere licet ceramiũ* Atticum Demosthenis *tempore minus fuisse amphora* Romana. *nisi potius intelligamus ceramia* Thracia, *non* Attica *ex urbe* Mẽda *in* Pontũ *importata.* In *qua oratione stamnum & ceramiũ pro eodẽ ponit.* Medimnũ *etiam tenebimus sex modios capere, id est duodequinquaginta chœnicas, seu duodequinquagies binos sextarios.* Porrò *sextariũ medimni, id est modiũ, octo chœnicas efficere, id est sedecim sextarios. nam hemimedimnus quatuor & uiginti chœnicum est, cuius bes triteus à* Græcis *dissyllabo nomine nuncupatur, id est tertiarius, sedecim chœnicas continens, & duos & triginta sextarios.* Triens *autẽ hecteus itidẽ dissyllabo nomine dicitur, octo scilicet chœnicas capiẽs, sic ab eis dictus, quòd medimni sit sextarius.* Quatuor *chœnices hemihectum dicitur, id est semisextarius medimni, quod & hemihecteũ dicitur, ut apud* Aristophanẽ *in* Nubibus, περίδου νῦν ἐμοὶ εἰ μὴ τετράμετρόν ἐστιν ἡμιεκτέον, *id est, fac nunc mecum sponsionẽ ni tetrametrũ sit semisextarius. semisextarium tetrametrũ appellat, id est*

Ceramium Thraciciũ idẽ quod stamnũ.

Chœnix.

τριτεύς.

ἑκτεύς.

ἡμιεκτέον.

quatuor mensuras continentē, quatuor chœnicas scilicet. Est autē comica allusio ad carmen tetrametrū. Nam quod Socrates de pedibus dixerat poëticis, id Strepsiades poëticæ ignarus ad chœnicas retulit, quasi alia metra mensurasq; non nosset, quàm uascularia. ex cuius poëtæ enarratore & ex Polluce illam medimni diuisionem collegimus. Quanquā hoc confirmat Harpocration in Lexico oratorio in uerbo ἡμίεκτον. qui etiā medimnum chœnicas duodequinquaginta capere dixit: & modium, qui ἕκτος appellatur, octo chœnicas. Quòd si medimnus sex modios Italicos capit, ut locupletissimis testibus cōprobatū est: quū sextarius medimni sint octo chœnices, chœnicē binos sextarios, & quaternas cotulas capere necesse est. modius enim sedecim sextarios capit. Nec cōsentaneū est id quod à Polluce dictū est, cotulā tertiā partē chœnicis esse, quasi scilicet chœnix sesquisextarius Italicus fuerit. Quo minus probāda est Theodori Gazæ uiri medici opinio, qui sextariū quodam in loco uertit. Nihil autem certius inueni quàm quod apud Hesychiū legitur, qui Anastasij Imperatoris tempore scripsit, cum res Romanæ iam Græcis hominibus planè innotuissent. Cyathus, inquit ille, capit liquoris uncias duas, δέχεται ὁ κύαθος ὑγροῦ τινὸς οὐγγίας δύο. Si cyathus uncias duas capit, et sextarius igitur uncias capit quatuor & uiginti, id est centum nonaginta duas drachmas: & sic ad momentū extremū cōuenit nobiscū Hesychius: nec cyathus decē drachmas, sed sedecim capere comprobatur: qui numerus duodenario multiplicatus, duas libras cōficit. Hesychiū autē de Romano cyatho locutū ex eo patet, quòd uncias duas Romano uocabulo dixit. Quare confectā (ut arbitror) probationē habemus. Cōperto enim cyathi modulo, reliqua dubia esse nequeūt. Herodotus in Polymnia, id est

Theodori lapsus.

Hesychius.

Sextarius bilibris.

Cyathus secundū Hesychiū.

id est lib. V I I. *de copijs Xerxis loquens Græciã inuadentis*, οὕτω πεντηκοσίας τε μυριάδας καὶ ἄκοσι καὶ ὀκτὼ, καὶ χιλιάδας τρεῖς, καὶ ἑκατοντάδας δύο, καὶ δεκάδας δύο ἀνδρῶν ἤγαγε ξέρξης ὁ δαρείου μέχρι σηπιάδος καὶ θερμοπυλέων. *Ita bis, inquit, & quinquagies cẽtena & octogintatria millia, & ducentos uiginti homines Xerxes ad Thermopylas usq; duxit.* Et *paulò pòst*, ὥστε οὐδέν μοι θῶυμα παρίσταται προδοῦναι τὰ ῥέεθρα τῶν ποταμῶν ἐνίων, ἀλλὰ μᾶλλον ὅκως τὰ σιτία ἀντέχρησε θῶυμά μοι μυριάσι τοσαύτῃσι. εὑρίσκω δὲ συμβαλλεόμενος, εἰ χοίνικα πυρῶν ἕκαστος τῆς ἡμέρης ἐλάμβανε καὶ μηδὲν πλέον, ἕνδεκα μυριάδας μεδίμνων τελεομένας ἐπ' ἡμέρῃ ἑκάστῃ, καὶ πρὸς τριηκοσίους τε ἄλλους μεδίμνους καὶ τεσσαράκοντα. *id est, Itaq; mirum mihi non uidetur quorundã amnium fluenta defecisse tot hominum millia: sed quonam modo frumentũ suppetierit tot hominum millibus, id uerò mirum uideri potest. Siquidẽ ut chœnicem frumenti quisq; in singulos dies acciperet, ac nihil amplius, subducta ratione inuenio cẽtena dena millia medimnũ quotidie absumi potuisse, & trecẽta præterea quadraginta medimna.* Hoc loco uertendo Laurentius Vallensis *uir de literis meritißimus, errore lapsus est tanto ingenio indigno. Sic enim uertit, Quo minus minor proditum esse fluenta quædã non suppeditasse: magis miror unde tot myriadibus cibaria suppetierint.* Nam *subducta ratione sic cõperio, si singuli quotidie singulas frumẽti chœnicas, id est semodia non amplius accepissent, absumpta fuisse singulis diebus centũ millia medimnorũ, & trecẽtos ac quadraginta medimnos: qui singuli cõstant è senis modijs. Sic legitur in libris impreßis: sed cẽtũ & decẽ millia Laurẽtiũ scripsisse nõ dubito.* Mitto *igitur quòd illa uerba, proditũ esse fluẽta nõ suppeditauisse, male uersa sunt: quia Herodotus id affirmare uidetur, amnium fluẽta prodidisse, hoc est destituisse*

Herodoti locus de copijs Xerxis.

Vallensis erratum.

destituisse exercitũ tantũ. Hoc igitur *ut mittamus tanquã ab interprete aliud agēte uersum, ne hoc quidē dixit* Herodotus, *quid chœnix, quid medimnus caperet.* At Laurētius *utrunq; ex persona sua interpretatus, in altero longè falsus est.* Videamus *igitur quonam modo rationem inierit, ut hæc uerba ad* Herodotum *adderet.* In *undecim myriadibus, ut locutus est* Herodotus, *id est in centum ac decem millibus & trecentis medimnis, mille ac centum hecatontadas, id est centenarios millium esse planum est. hanc summã sexies ducere debemus, ut ex medimnis ad modios ueniamus: quo fit ut iam sex millia sexcēti, decem & octo centenarij millium fiant. tum eam summam rursus duplicabimus, ut ex modijs semodij fiant, id est chœnices, ut* Laurentius *uoluit. sic fiet summa centenariorum, tredecim millia ducenti ac trigintasex.* Hanc *centenariorum summam si ita partiamur, ut ex cētenarijs millenarij fiant, quas chiliadas* Herodotus *appellat, fient omnino mille trecenti uigintitres millenarij, & sex centenarij, id est tredecies centena ac uigintitria millia sexcenti, homines totidē & chœnices.* Restant *quadraginta medimni in ducentos & quadraginta modios diuidendi, & hi rursus in quadringentos octoginta semodios & chœnicas, qui numerus iam dictæ summæ accedit, ut sint tredecies centena uigintiquatuor millia & octoginta. qui numerus longè abest à quinquagies bis centenis millibus, & reliquis numeris excurrentibus.* Quare *planum fit* Laurentium Vallensem, *nusquam non ferè acrem hominem & uigilantem, tamen oscitanter hunc locum traduxisse, penè nihil ut pensi habuerit, tum lectoribus* Herodoti, *qui Græcum non obseruant exemplar, insigniter imposuisse. sed autorem eum cum* Herodoto *habemus, medimnum non* Latinè *modium, sed sex*

modia

modia significare, quod Politianus ignoraſſe uidetur, & ante eum nonnulli librorum Græcorũ interpretes. Quare apud Plutarchum Latinè uerſum in Lucullo quod legi-tur, Lucullum penuria commeatuum preſſum, quum in Mithridatem infeſtus copijs contenderet, triginta ſecum millia Galatarum duxiſſe, qui totidem modia tritici por-tarent: medimna legendum eſt, ut ſinguli ſenos modios geſtauerint, homines præualentes corpore. Sic enim apud Plutarchum legitur, ὥς τε γαλάτας ἕπεσθαι τρισμυρίους, ἕκαστον ἐπὶ τῶν ὤμων κομίζοντας σίτου μέδιμνον. *Nam apud nos ge-ruli frumentarij uulgò duodenos modios ex portu in hor-rea portant. quare Galatæ homines præualidi ſenos one-re uiatorio modios geſtare potuerũt, qui minores erãt no-ſtris, ut ſuprà docuimus, quanto menſura raſa à cumu-lata diſtat. & præterea medimni illi fortaſſe minores erãt Atticis. Vt igitur mentem Herodoti aſſequamur de chœ-nice, age fac modium non binas tantum chœnicas, ut Lau-rentius uoluit, ſed octonas cepiſſe, id quod ſuprà dixi-mus. hoc poſito, ſumma ſex millium ſexcentorum decem & octo centenariorum, non duplicatò tantum, ſed octu-plicatò creſcet, fientq́; duo & quinquaginta millia non-genti quatuor & quadraginta cẽtenarij, qui bis & quin-quagies centena nonagintaquatuor millia quadringentos faciunt. Par eſt enim dicere, bis & quinquagies centena nonaginta millia, & bis & quinquagies millies centena, millies q́; nonaginta. ſic in ſuperiore numero tredecim mil-lia ducenti centenarij efficiunt centies tredecim millia & centies ducenta, hoc eſt tredecies cẽtena & uiginti millia. ergo ſi bis & quinquagies nonagintaquatuor millibus & quadringentis chœnicibus, quadraginta medimnos, id eſt ducentos & quadraginta modios addideris, & pro bis*

Plutarchi locus.

octies multiplicatis, mille nõgentas & uiginti chœnicas, fient in summa bis & quinquagies nonaginta sex millia trecenti & uiginti uiri, & totidem chœnices, & computatione Græcorum myriades quingentæ & uigintinouem, & præterea sex millia trecenti ac uiginti uiri. Myrias (ut sæpe dixi) decem millium numerum significat. Apud Herodotum autem numerus hominum legitur myriades quingentæ uigintiocto, & tria millia ducenti & uiginti. ita fit ut numerus chœnicum superet numerum hominum tredecim millibus & centum, quod errore calculi factum est, siue Herodoti culpa, siue emendatorum fuit. Intelligimus tamen (id quod quærimus) Herodotum censuisse chœnicẽ non semodium, sed modij octauam partem esse. Esse autem errorem calculi in hoc loco, non magis mirum est, quàm eo loco ubi tributorum Persidis fit mentio, ut suprà adnotatum est. Quòd autem in superiore calculo lapsus non sim, quanquam loco lubrico, facilè sciri potest, si quis numerum medimnûm, id est centum & decem millia trecenta & quadraginta sexies ducẽdo, ex medimnis ad modios transeat. sic enim iam fient sexcenta sexagintaduo millia quadraginta: quæ rursus octies ducta, ut ex modijs chœnices faciamus, fiunt in summa, quinquagies bis nonaginta sex millia trecentæ & uiginti: tametsi siue uno, aut altero loco, siue in pluribus lapsus sim in summis supputandis, indulgendam mihi ueniam facilè ab optimo quoq; uiro promitto, modò ne calculi errore ductus, falsò quippiã cõstituerim: id quod uitasse me omnino existimo. nec tamen (quæ est humana cõditio) temere aliquid affirmauerim, ut omnino regressum mihi ad maiorẽ etiam ueniam negem, quam ne ambitiosis quidẽ precibus, et penè supplicibus, si res ita tulerit, exposcere grauabor:

Deprecatio ad lectores & iudices huius operis.

quippe

quippe quum ne eximij quidẽ ſcriptores extra aleam fuiſſe hallucinandi quotidie reuincantur. Quo minus ita existimari uelim, quaſi mihi firmius aliud præſidium actionum etiam mearum omnium eſſe, nedum ſcriptionum credam, quàm in ara (ut ingenuè fatear) miſericordiæ ſitũ. Quòd ſi Caßiani quidam iudices tam præfracta inuenti fuerint ſeueritate, ut omnem mihi ueniæ ſpem abſciſſam eſſe pronuncient (id enim unum uereor) candidißimum quenque lectorem (ut ſpero) licebit appellare, iiſq; ſupremum calculũ porrigere, qui ex bono & æquo ius dicunt de mulcta meritoq; ſcribentium. Nam iure ad eos prouocandi ſublato, quotuſquiſque experiri audeat uel aduocata facundia fretus atq; ſubnixus? Atenim in auſpicando hoc opere nullum me iudicem reiecturum eſſe præfatus ſum, duntaxat non neſciũ iudicandi: nempe eo ſtaturus omnino, quod docti cenſuiſſent. Vbi nunc igitur illa fiducia operis arbitratu omnium approbandi? Equidem non ideo hæc dicenda duxi, quòd cõſcientiam non eandem nunc in fine ſuſcepti operis feram, quam iam inde ferebam à primordio, neque ille animus concidit rei compertæ ſecuritate præfidens, ſed altiores ſpiritus in principio ſublati ut attentionem mihi facerem, peroraturo me, ſenſim ſubmittere ſe debuerunt hominum beneuolentiæ, ut ſi deducenda re in iudicium & pertractanda aliquid imprudens offenderim (ut eſt humana natura tenoris inoffenſi neſcia) id iuri certo ne obſit. Id uerò ita condonari mihi poſtulo, ſi iure communi atque omnibus uſurpato poſtulo. quod ſi mihi non negatur, nihil iam lectores moror quo minus de capite & exiſtimatione mea in conſilium ſtatim eatur. Hanc enim ſortem (ut ſpero) deo bene iuuante in urnam coniecimus. Quapropter Mineruam Mercuriumq; huius generis iudiciorum

diciorum præsides, potentesq́;, uimq́; omnem imaginariam numinum, prisci æui suffragijs atque superstitione literarum studio præfectorum, oro, si fas est, atq; obtestor, si liberalium disciplinarũ antistites syncera atq; aßidua obseruantia colui, ex quo primùm, licet serò, his sacris initiatus fui, huius ut iudicij euentum mihi bonum, faustum, felicemq́; faciant. Cuius uoti compotem ita futurum me censeo atq; exposco, si omnium maximè studiosiorum hoc sacramentum bona fide suscepi, constanterq́; seruaui: qua uel una re maximè dijs litari solet ipsis. Neque enim tot stipendijs Mineruæ faciendis æra unquam merentem me, nec quæstus ambitusq́; blandimentis à signis Philologiæ quisquam uidit emansitantem: sed nec uxor, nec liberi eiusdem sacramenti fortaſſe futuri tyrunculi, procacißima duo studiorum auocamenta, dieculam unquam mihi unam exemere temporis literis destinati, duntaxat quãtum mihi licuit à munere publico feriari. Vtinamq́; diuina benignitate commodior antehac nobis ualetudo rebus cæteris competiuiſſet. Alacrem certè ac sui iuris animum præstiteram, earumq́; rerum curis uacantem, quæ identidem interpellare literarum studia dictitantur. Quin ne sic quidem etiam mißionem unquam ab statiuis ijs castris postulare certum est, quorum nunquam emerita stipendia strenuißimo cuique fuiſſe censeo: tametsi inter causarios profiteri multis ipse nominibus potuiſſem, & ad rem quoquo modo immigrare faciendam. cuius siue constantiæ siue pertinaciæ exemplum à nullo adhuc nostratium proditum eſſe noui. Etenim praua hominum nostrorum opinione, temporumq́; iniquitate factum est, ut res ijs literaria decoxiſſe uideatur, qui post adolescentiam, quum causas ipsi poſſent actitare, aut circa patrimonium augen

Causarij milites ante tẽpus immunitatem obtinent propter aliquam causam iustã.

dum

dum quoquo modo ſatagitare, literarū ſtudijs uacare maluerunt: quod genus ociari uulgus etiam prudentum, & ceſſare appellat: uidelicet cuiuſque operæ nauatæ fructum in numerato poſitum eſſe credentes, philoſophiæ philologiæq́; (qui eſt amor literatæ ſapientiæ) inania ieiunaq́; nomina cauillantes, atque ijs demum decora eſſe dictitantes, quos res atque fides per ignauiam umbratilem ſocordiamq́; defecerint. Nuper tamen inſtauratæ utriuſq; linguæ felicitate ſtudia iuuenum noſtrorum magnopere exarſerunt. pauci enim literarum admiratione ducti, pertinaci ſtudio multorum æmulationem excitauerunt: ſimul Italorum induſtria, qui libros in dies alios atque alios ediderunt, literarum bonarum nomen non pridem noſtris inauditum, primùm inuiſum, deinde neglectum, poſtremò feſtiuum ac plauſibile eſſe cœpit. Nunc etiam eouſq; honori habitum, præſertim literarum Græcarum autoritate (quæ ab initio ipſæ prodigioſæ, ac propemodum diræ putabantur) ut ij qui maximè refractarij per inſcitiam futuri uidebantur, liberos ſuos ijs literis inſtituendos iam percupidè tradant, nominatim etiam quaſi ex formula cauentes, ut literis bonis probatisq́; eruditi reddantur. Hic iam eſt animorum habitus: tametſi paucis ad frugem bonam euadere contingit, non ingeniorū culpa (ut Francomaſtiges uolunt) ſed hominum errore, qui paucorū annorum cultu acquieſcentes, literarum & ſtudij fructum in ima uena inquiſitionis reconditum eſſe neſciunt, ſicut omnium artificiorum indicaturam expolitio facit. Sed ſic quoq; iuuat multos exiſtere, qui uel præcoci fructu ſtudiorum gaudeant, & ad alia uitæ inſtituta trāſeuntes, partim honorē literatis habeāt, partim etiā literatorū ipſi uideri numerū augere uelint. Eſt enim ea ratio animorū culturæ, Philologia.

ut uel

ut uel serotina, uel præmatura, uel inchoata tantum, nunquam frugiperda sit. Qui autem uel quæstuariæ ætatis, uel ambitui iam maturæ & accõmodatæ dispendio, disciplinis etiam ciuilibus studere citra compendij spem instituant, rari inueniũtur hodie: quandò perire id omne tempus putatur multorum opinione, quo nec res plenior fit, nec fastigium hominis crescit gerendis magistratibus. In *rebus autem humanis nulla (ut quidem reor) maior est indignitas, quàm quum fortuna undiq; constans, omniumq́; rerum aut plurimarum secura, literarum amœnitatẽ floccipendens, inertiam ut blandam amplectitur (quod rarò non euenit) aut quum studium literarum flagrans in claris ingenijs, improbitate fortunæ, res mediocris deficit. Sed ut ad me redeam, etsi crimen nondum agnosco, eiurare tamen ueniæ petitionem nolim, si ita forte commodum sit. etenim (ut est humani ingenij male firma natura) uereor necubi lapsus sim imprudens, quum tot loca lubrica pertransierim. Sed & illud subinde recursat, ne piaculare existimetur, aut certe suapte conditione inuidiosum, me hominem nulla autoritate nixum, nullis præceptis magistrorum imbutum, maiestatem sæpe* Pliniani *nominis attentasse, superioris æui opinione consecrati. Quãquam non meum hoc exemplum, sed tertias iam manus (ut minimum) censorias pertulit, & sic quoq; doctorum sententia longè abest ut ex reis falsi autoribus liber ipse, imposturæq́; temerariæ atque animaduertendæ, publicè eximatur. Quotus enim quisq; hodie flagitijs eius adnotandis abstinet (libri dico, nõ autoris) ut quisq; commentantiũ aliquid potuit cõminisci?* Nec *id mirum uideri debet: omnes enim iamdiu inquirimus ueritatẽ, quam per exoletißima utcunq; uestigia confusißimaq́; inuestigasse, palmarium semper existimatũ*

est. Hac

est. Hac uia maiores nostri linguã utranq; bona ex parte restituêre nobis. Quidni igitur eorum uestigijs insistẽtes, longißimè etiam abstrusas repetamus reliquias ueritatis? In hac autẽ indagine maximè nos torserunt fallacia quædam mendosaq́; uestigia, quæ primore aspectu certa, in tenebras tandem erraticas ferebant. Ibi deprehensa cura ac uigilantia sæpe hærere coacta est, cœptamq́; interdum inquisitionem abrumpere animi destinatione subita. Reuocabat enim me subinde reprehensabatq́; absoluendæ rei desperatio, uerebarq́; interdum si per confusa perplexaq́; uestigia rem indagare pergerem, cuius exitum certum inuenire non esset, ne in ambagiosum quoddam opus insinuarem incautus. Hic si quis à me quærere instititerit, quî fieri tandẽ potuit ut idem autor Plinius in diuersis exẽplaribus sui prorsus dißimilis factus sit: (hoc enim sæpe affirmauimus) huic ego primùm illud Homericum respondere non dubitem ex libro Iliados undeuicesimo,

Ἀλλὰ τί κεν ῥέξαιμι; θεὸς διὰ πάντα τελευτᾷ,
Πρέσβα Διὸς θυγάτηρ ἄτη, ἣ πάντας ἀᾶται.
Sed quid agam, dæmon proles Iouis, omnia uersans
Euentu uario, nulli non officit Ate.

Quid enim aliud causæ esse dicam, quàm quòd dea quædã potentiaq́; malefica per omnia humana acta bacchatur, Ata nomine, Stygij Iouis filiarum natu maxima, quæ homines infortunio quodam semper afficere gliscit, humanis ipsa rebus exitum nunc dirum, nunc noxium & incommodum inducens. Hanc ego Atam Latinè noxam appellare soleo: Hebræi Satanam appellauerunt. Deinde illud Vergilianum addam ex poëmate Georgico, Ata.

—Sic omnia fatis
In peius ruere, ac retro sublapsa referri:

Non aliter quàm qui aduerso uix flumine lembum
Remigijs subigit, si brachia forte remisit. & *reliqua.*

Nam & Plinius *ipse si nunc reuiuiscat,* & *ab eo quæratur cur multis in locis commodè intelligi nequeat: sic forsan respondeat ex eodem poëta,*

Ἐγὼ δ᾽ οὐκ αἴτιός εἰμι, Ἀλλὰ Ζεὺς καὶ μοῖρα καὶ ἠεροφοῖτις ἐριννύς.

Haud ego causa fui, Stygius sed Iuppiter, atq;
Eumenis in tenebris grassans, ac Parca maligna. id est,

Nolite committere ut id mihi uitio uertatis, cuius ego insontem planè me ostendere possem, & *cuius culpa debet in Iouem illum Stygium, ac Parcas ipsas reijci, Erinnynq; illam, diram tenebrarum incolam: quæ maleuola numina, rebus humanis infensa, maleficam noxam interturbandis* & *corrumpendis operibus actisq; mortalium omni hora summittunt. Profectò admirari sæpe subit tam latè serpsisse errorum contagia, ut omnia exemplaria quibusdam in locis itidem deprauata fuerint. Sed sic natura cōparatum esse scimus, ut situ squaloreq; omnia obducantur, quæ diu condita in lucem non proferuntur, ut terras incultas senticeta occupent, segetesq; neglectæ lolijs* & *carduis præfocentur. Hac ratione antiqua uolumina seculis impe ritis uitiata sunt, exemplaribus alijs alijsq; transcribēdis. Sed iam à digressu in uiam redeundū. Ex loco igitur Herodoti supradicto argumentum habemus ualidißimum, chœnicem frumenti eam esse mensuram, quam unus homo*

Cchœnix. *quotidie absumere poßit. Est enim chœnix (ut ait Suidas) cibarium diurnū,* ἡ γὰρ χοῖνιξ ἡμερήσιος τροφή. *Declarat hoc* & *illud uulgatum Pythagoræ symbolum,* ἐπὶ χοίνικος μὴ

Super chœnicē ne sedeas. καθίζειν, *Super chœnicem ne sedeas. cuius est hæc sententia, quum unius diei uictū parauerís, ne eo statim acquiescas: id quod facere solent, qui in diem uiuere dictitantur, in*

crastinum

crastinum non prospicientes. Quod scitum etsi memorabile, tamen à sensu humano potius quàm diuinitus emanauit. Nam dominus noster sectatoribus suis contrarium dogma tradidit, sed & omnibus Christianis hoc quodam modo genus uitæ præscripsisse uidetur, quum in oratione inquit, Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. Et sic quoque in diem orare nos docuit, ut docet Cyprianus in enarratione eius orationis. Quo fit ut tantū inter quosdā homines biantes auaritia, & inter ueros Christianos conueniat, quantum inter Aristippum & Diogenem. Hui (inquiet aliquis) huiusmodi ueritatis prisca reputatio, nūc inter prudentes risu excipi solet. Perinde quasi euangelica lege tacito consensu mortalitatis Christiani homines soluti esse poßint, nec eo etiam hodie iure genus humanum teneatur, quod moribus in desuetudinem abijt. Homerus Odysseæ decimonono circa principium chœnica pro cibo uel pane potius accepit: apud quem Telemachus Vlyßis filius ad Eurycliam nutricem ita inquit,

Precationis dominicæ locus.

Οὐ γὰρ ἄφρων ἀνέξομαι ὅσκεν ἐμῆς γε
Χοίνικος ἅπτηται, καὶ τηλόθεν εἰληλουθώς.

Nam quencunq; mea dignabor chœnice, prorsus
Haud cessare sinam, quanquam procul aduena fertur.

Hunc hominem quanquam ex longinqua regione hospitem, domi tamen inertem sedere non patiar, & panē meū cōpreßis manibus esitare. Athenæus libro tertio autor est Clearchum quendam uerborum aucupem ex ijs quos ipse Onomatotheras uocat, quasi uerborum innouatores, nominum'que aucupio gaudentes, chœnicem hemerotrophidem appellare solitum, quod uocabulum diurnum alimentum significat. Proinde si chœnicem pro duobus sextarijs intelligamus, ut certè intelligere debemus, is erit

Onomatotheres.

modius diurni cibarij, ut miles quisq; Darianus octonis diebus frumenti modium unum accipere debuerit, id est Gomor. *sesquimense medimnum. Hæc mensura (ut arbitror) Gomor ab Hebræis dicitur. Statuta enim à domino hæc mensura erat colligendæ uiritim mānæ in singulos dies, ut scriptum est Exodi XVI. cap. Rabanus tamen tres chœnicas cepisse dicit. Sed ijs quæ diximus de chœnice, consentaneū esse uidetur id quod à Marco Catone dicitur, quod in uulgatis exemplaribus mutilatum est, Familiæ, inquit, cibaria: qui opus facient, per hyemē tritici modios quaternos, per æstatem modios quaternos semis: uillico, uillicæ, epistatæ, opilioni modios ternos: compeditis per hyemem panis pondo quaterna: ubi uineam fodere cœperint, panis pondo quina, usque adeo dum ficos esse cœperint: deinde ad panes quaternos redito. Hactenus ille. Hoc autem intelligere debemus, minore modo contentos esse posse, qui pulmentaria cum cibarijs habeant: uel qui opus non faciant, ut uillicus & epistates, qui operis magis præfecti quàm* Epistates. *operarij sunt. Epistates enim curatorem operis significat. docet hoc Columella libro duodecimo de officio uillicationis loquēs. Cæterùm quòd illa uerba Catonis supradicta de menstruis cibarijs intelligantur, conijcere possimus ex usu antiquorum, quibus mos fuit (ut autor est Donatus in Phormionem Terentianum) quaternos frumenti modios quolibet mense singulis seruis admetiri, idq; de*Demensum. *mensum appellatum esse, uel à mense, uel à metiendo: ex quo more (inquit ille) Terētianum illud emanauit, Quod ille unciatim uix de demenso suo suum defraudans genium comparsit miser, id illa uniuersum abripiet, haud existimans quanto labore sit partum. Frugi enim mancipia minori mensura sese tolerantia, peculium inde augebant*

bant. Id demensum Lucæ duodecimo Sitometrium dicitur, quod incommodè tritici mensura uersum est ab interprete. Hæc ego quum scriberem, pistorem accersiri iußi, ideo mihi notum, quòd pane ab eo utebar, & ipse emercandi frumenti causa interdum ad me uentitabat. Cum hæc igitur ab eo sciscitarer, uix tandem extudi ut fateretur: uerebatur enim, ut sensi, ne quid in panificum nationem imprudens effaretur. Sed quum fidem fecissem nihil me huiuscemodi cogitare quod ille suspicari posset, eò ægrè hominem perduxi, ut diceret ex sextarijs singulis nostris, id est binis medimnis tritici probi, panes primariæ notæ sedecies duodenos minimùm factitari. Primario autem pani iam cocto & tepido duodenas uncias lege municipali taxatas esse, id est libræ nostræ dodrantem. Petenti autem quantum in furfures abiret, respondit hemimedimnum, id est quadrantem sextarij nostri. Porrò secundarios panes pondo quaternûm librarum fieri solere, quantum quini panes primarij penderent, quanquam singuli secundarij pro quaternis tantum primæ notæ cederent uenirent'que. Id ideo institutum, quoniam nihil furfurum in eo pane esset, qui è massa conficeretur cribro succreta pollinario, ideo'que huius candorem in secundario pane compensari pondere. Cum pondera tunc & panes expediri iußissem, ad libram parem propemodum responderunt. Tametsi uncia sæpe decedit in singulas libras, indulgentia eorum qui legis custodes constituuntur. Est autem primarij nostri panis ea omnino magnitudo, ut qui plurimum panis esitet, non ultra binos etiam recentes in singulos dies absumat, id est singulos in singula conuiuia, etiam destrictus (ut fit) summis crustis. qui autem mediocris in panis esu sit, etiam

Sitometrium.

Paneficium Parisiense.

dodrante Romano in singulos conuictus satietur. Hac ratione fit ut è singulis modijs senideni panes redigantur, qui octonis diebus uiritim sufficiunt, & quarta pars supersit in furfures secreta. Celsus libro quarto de ijs loquēs qui fluore alui laborãt, Alia uia est ubi uelis supprimere, cœnare, deinde uomere, postero die in lecto conquiescere, uespere ungi, deinde panis circa selibram ex uino amineo mero sumere, tum assum aliquid, maximeq; auem: postea uinum idem bibere, idq; usq; diem quintum facere.

Selibra panis. Selibram panis tantum esse dico, quantus est dimidiatus noster primarius. Hac igitur ratione comperimus quaternorum modiûm excretam farinam affatim in mensem suppetere, ita ut furfures supersint quartam partē implentes. Verùm hoc de ijs intelligendum, qui liberaliora uitæ instituta sequuntur. Est enim alia ratio sellulariorum artificū, eorum'que qui artes operosas factitant, quiq; ijs opificijs uitam tolerant, quæ multa corporis fatigatione constant. Hos enim uberioribus cibarijs uti ac craßioribus necesse est: præsertim quum cibarij magna parte pulmentarij uice utantur, ac ter ferè aut quater in dies epulentur. his ternos dodrantes partim secundarij panis, partim postremæ notæ statuo. adde etiam hesterni panis, id est qui iam consederit, aut etiam ante triduum cocti. Sed & inter eos artificiorum uarietas, & corporum fatigatio refert: plusculo enim pane gerulis opus est, & malleo tundentibus, & helcyarijs, & id genus operis, quàm sarcinatori aut sutori, & alijs qui sedentario tantum opificio incumbunt. Artificijs igitur remißioribus, qualia sunt eorum quos

Chirobij. Græci χειροβίους appellant, quasi manu uictum quæritantes, quos quidam uentrimanos dixerunt, quaterna (ut summum) pondo sufficient panis secundarij, id est quaterni

terni dodrantes nostri. Verùm pistores panificium in tria genera ferè diuidunt: in primarium panem, qui candidus dicitur: in secundæ notæ panem, qui ciuilis dicitur. hunc Celsus libro secundo Autopyrum uerbo Græco appellat, cui nihil pollinis tenuissimo incerniculo ademptum est, & in secundo genere firmitudinis alimentariæ ponitur. Nam & Apuleius sordidum panem & cibarium pro eodem posuit libro sexto de descensu Psyches ad inferos loquens. Tertium genus cibarium appellat Celsus, quasi plebeium, quem infirmissimum esse tradit in alimenti ratione. Hunc nostri postremæ notæ assignant. Sic igitur statuo, quemadmodum lautiore uictu utētes, binis libris Romanis candidioris panis satiantur, quòd nec corporis labore exerceantur, & pane accessionis uice utantur: sic artificibus remissioris operæ quaterna pondo suffectura dico panis secundarij. Intensioris autem operæ mercenarijs, quales sunt baiuli, phalangarij, & malleatores, & alij improbo labore lassescentes, quos Cicero quodam in loco fecē urbium appellat ex Xenophonte in Oeconomico, qui eos βαναυσικοὺς uocat, & ex Aristotele: ijs ut paulo plus quaterna pondo Romana tribuerim, sic crassioris panis, præsertim (ut diximus) quòd pane iurulento pro pulmentario bona ex parte uescantur. Hoc conuenit cum dicto Catoniano, qui compeditis per hyemem panis pondo quaterna taxauit: ubi uineam fodere cœperint, panis pōdo quina, usqueadeo dum ficos esse cœperint: deinde ad panes quaternos redit. Pulmentarium enim tenue, id est ficos, unius libræ loco cedere uoluit. Nullus est enim in urbibus etiam infimæ sortis mercenarius, qui non pulmentarium aliquod cum pane adhibeat in uictum. Panis noster cibarius quaternum fit librarū. huius dodrantē, id est quaterna

Panis tria genera.

pondo Romana, cuiuis sufficere existimo, quòd dodrans quaternos panes librales, id est Catonianos æquat. Nunc *si ulterius ratiocinari placeat, comperi percõtando ab illo pistore, ex medimno tritici probi octies duodenos (ut minimum) dodrantales panes confici, ita ut quadrans furfurum reliquus sit. Siquidem constat ex senis modijs tritici probi, id est ex medimno, octonos cumulatos, & interdum octonos & quadrantem farinæ redire. Si igitur furfuribus cum polline confusis panes dodrantales fiant, ex medimno denos duodenarios panum & octonos habebimus: ut facilè est colligere si quis in singulos modios, senosdenos panes numeret.* Fiunt *enim pro octo modijs farinæ, octies senideni, id est centum & duodetriginta, id est decies duodecim & octo prætcrea.* Nunc *si in dies singulos, ternos panes dodrãtales numeremus, hebdomada quælibet paulo minus unum modiũ absumet. ita duodetriginta dies, quaternos modios absument, hoc est panes octoginta quatuor: quibus si duas addas hebdomadas, hoc est quatuordecim dies, qui duos & quadraginta panes poscunt, fiunt centum & uigintisex. Restant duo panes ex medimno, ex quo fit ut quaterni modij in undetriginta dies sufficiant.* Et *hactenus ita loquor, quasi quarta pars tantum in furfures abeat, & octo tantum duodenarij candidi panis ex medimno redeant.* Hoc *enim à panifice comperi.* Nunc *si addas id quod ille reticuit, abunde quaterni modij in menses tricenarios sufficient, id quod Cato statuit.* Compertum *enim habeo ex ijs qui ex iurisdictione hoc inquirere potuerunt, & ex* Commentarijs Decurionum, *posse ex medimno non modò octies duodenos, sed etiam eo amplius senos octonos'ue redire, quod ille panifex fateri magis grauabatur, quàm inficiari pergebat. Hæc si*

quis

quis exactè æstimare uelit, omnino cõueniunt cum Catoniano dicto, qui uillaticis operis per hyemem quaternos modios statuit, & quaternos semis per æstatem, & compeditis, id est ergastularijs seruis, qui uincti fodiebant, aliud'ue opus faciebant, per hyemem panis põdo quatuor. Et ubi iam intenditur labor, hoc est fossuræ tempore, panis pondo quina, usq; dum ficos ederent, quo tempore ad quaterna pondo eos redigit. Terna pondo nostra, quaterna Romana ualẽt, ut sæpe diximus: quaterna nostra, quina Romana & quadrantem, qui modus ijs statuitur qui pulmentario non uescerentur, sed panem tantum esitarent. Ex hoc planum fit quem modulum Herodotus & antiqui per chœnicem intellexerunt, cui sesquipinta nostra haud dubiè respondet. Hæc ideo longius repetenda duxi, quòd mensurarum ponderumq; modus mutua probatione deprehẽditur. Age uideamus porrò. Ex ijs quæ diximus, apparuit, ex singulis modijs sedecim pondo Romana candidi panis & semissem fieri, & largè quartam partem in furfures abire. nam multo plus in actis municipalibus inueni. Diximus etiam suprà, modium tritici probi uigintiquatuor libras, & eo aliquid amplius pendere. Quare necesse est, ut quadrans furfuris paulo minus semissem pollinis pendeat, id est ut tres modij quadrantes farinario cribro succreti, sedecim libras: reliquus autem quadrans, id est furfureus, circiter septem libras pendeat. Non idem autem esse pondus panificio & tritico, ex eo conijcio, quòd aliquid humoris in pane residet. Id incertum esse & uarium ex Plinio uidetur libro decimooctauo, qui Balearici tritici modios tricena pondo panis reddere tradit: sed circa Clusium & Senas fieri lege certa naturæ, ut tertia portio pani ad pondus grani accrescat. Catonis

Reciproca probatio ponderũ & mensurarũ.

nis autem uerba significare uidentur ex singulis modijs tricena pondo panis redire. quaternos enim sextarios tricenis diebus aßignat, & paulò pòst quaterna pondo panis in dies statuit: qua ratione fit ut quaterni modij centum & uiginti pondo panis reddant. Ex *hoc tamen constituere nihil possumus, nisi id quod suprà dictum est.* Ve*rùm illud attexendum ex eodem* Plinio *libro supradicto duodeuicesimo, quod ad rem mihi magnopere pertinere uisum est. Similago, inquit, ex tritico fit laudatißima. ex* Pollis. Flos. *Africo iustum est è modijs redire semodios, & pollinis sextarios quinque.* I*ta enim appellant in tritico, quod florem in siligine.* P*ræterea secundarij sextarios quatuor, furfurumq; tantundẽ.* P*anes uerò è modio similaginis* C X X I I. *è floris modio* C X V I I. *Pretium huic annonæ media in modios farinæ* X L. *asses, similagini castratæ octonis aßibus amplius, siligini castratæ duplum.* Paulo *autem superius* Plinius *dixerat,* E' *siligine lautißimus panis, pistrinarumq; opera laudatißima.* Ex Plinij *igitur uerbis hoc colligo,* A*fricum triticum præstantißimum fuisse: ex cuius* Similago simi lauе. *farina primùm similago, quæ & simila dicitur, cribro tenuißimo à polline cernebatur, ita ut ex polline restante secundariam ueluti similam elicerent, & craßiorem rursus pollinem à furfuribus laxiore incerniculo succernerent. Similagini autem pretium asses quadragenos in modios fuisse mediocri annona: qua ratione duo medimni* Romani, *qui sextarium* P*arisinum faciunt, duodequinquaginta denarijs ualuerunt, hoc est duodecies quaternis.* Q*uatuor enim denarij,* X L. *aßibus ualuerunt. At castratæ similagini eo amplius octoni asses in modios accedunt, & siligini castratæ (quæ fruges erat* I*talica, hoc est triticum delicatißimum, & candidißimum) eius summæ*

mæ duplum, hoc est, asses senideni, in modios singulos. Quod ita intelligo, ut modij floris tenuißimi huiusmodi siliginis senis & quinquagenis aßibus uenierint. Quare subducta ratione constat duodecim eius modios, id est, sextarium nostrũ, sexcenis suptuagenisbinis aßibus medio-cri annona fuisse, id est, sexagenusseptenis denarijs, quæ minimo minus à nobis undenis Francicis & dodrantibus, id est, quinisdenis solidis æstimantur. Porrò duodecim modij similaginis ratione à Plinio posita ex quatuor & uiginti tritici modijs fiebant, quos sæpe iam diximus duos nostros sextarios æquasse, nisi quatenus rasa mensura à fastigiata distat: quippe cum dicat Plinius ex modijs semodios redire, & pollinem primarium & secũdarium restare: ex siligine autem Campana (ut ipse inquit) quaternos sextarios redire iustum erat, hoc est modij quadrantem: quo fiebat ut duodeni modij castraturæ ex duodequinquaginta siliginis modijs incernerentur. Et ita rationẽ tenemus, & intelligentiam Pliniani dicti, quod haud scio an hactenus non intellectũ transmissum sit à legentibus. Sed quod apud Plin. ibidem legitur, Iustum est è grano Cãpanæ quam uocant castratam, è medio redire sextarios quatuor siliginis: fortasse similaginis legi debet. & itidẽ post duos uersus, Duplum etiam precium siliginis castratæ, ita intelligi potest, ut in modios sex & nonaginta aßibus cõstiterit, id est, altero tanto amplius quàm simula, propter rationem suprà dictam. Quòd si rectè apud Plinium in loco superius citato siliginis legitur, siliginẽ intelligimus significare nõ modò granũ delicatißimi et primarij tritici, sed etiã medullam siliginei grani. Id quod fortasse Celsus his uerbis significat lib. II. ca. XVII. Ex tritico firmißima siligo, deinde simila, deinde cui nihil ademptum est, quod

Locus Plin. explicatus.

Siligo quid.

Celsi locus.

autopyrum Græci uocant. Infirmior est ex polline, infirmißimus cibarius panis. Sic enim locus ille legitur in libris emēdatis, licet in uulgatis mutilatus sit. Iuuenalis Sat. v.

Iuuenalis.

Sed tener & niueus, molliq; siligine factus,
Seruatur domino.

Opera pistoria.

Huiusmodi delicias frumenti hodie non habemus, ex quibus Romani antiqui opera pistoria faciebant, quæ aliqui dulciaria, Suetonius mellita appellauit, cū inquit de luxu Neroniano loquens, Indicebat & familiaribus cœnas, quorū uni mellita quadragies sestertiū cōstiterunt. Quod ut credamus, efficit Lampridius, qui de Heliogabalo loquens, Habuit, inquit, dulciarios tales & lactarios, ut quæcunq; coqui de diuersis edulibus exhibuissent, uel structores, uel pomarij illi, modò de dulciarijs, modò de lactarijs exhiberēt. Celsus de his loquens, Scire, inquit, oportet mel & caseum inter ualētißima esse, quo minus mirum est opus pistorium ualentißimū esse, quod ex frumēto, adipe, melle, caseo constat. Ego cum Romæ essem annos abhinc decē, panem quotidie esitabam quo Pontifex Iulius uescebatur. Erant panes paruuli, quos quis facilè inuolare manu posset, si bene memini, sed candidißimi & suauißimi, quales (ut arbitror) Plinius c x x. ex modijs singulis simi læ factitari solitos scribit. Erat tum annona percara Romæ, & per Italiam. Sed cum interrogarē quanti ueniret id triticū ex quo tam lautus panis fieret, tanti esse eum panem dicebant, ut cum rationē extemporali supputatione & in digitos deducta inirem, eius farinæ sextarius noster amplius ducatis duodecim Romæ esse uideretur: quod an uerum esset non comperi, nec inquisiui. Neq; etiam tum meo uictu Romæ stabam, ut id inquirere succurreret. Similago σεμίδαλις à Græcis dicitur, siligo σιλίγο, pollin autem

Panes Iulij Pōtificis Max.

tem γῦρος. Primo loco apud eos ponitur semidalites panis, qui fit ex similagine. Secundo chondrites, qui ex alica. Tertio aleurites, & deinde syncomistus, qui triticea farina fit non succreta. Secundũ hoc aleurites idem esse uidetur cum autopyro. Sed illud animaduertendum in uerbis Catonis, quòd uillaticis seruis solutis qui opus faciunt, quaternos modios in menses statuit, uinctis autem seruis in dies singulos quaterna pondo: quod ut in eandem quantitatem redit, sic conditionẽ uariam solutorum mancipiorum & ergastulariorum facit. Illi enim peculium parsimonia augere poterant, ut ex Terentio & Donato diximus: hi in pœnam dati, expeculiati quoq; erant. Vt autẽ hanc rationem colligamus, in medimno seni sunt modij, et in modio octonæ chœnices, & chœnix cibarium diurnũ: ita medimno duodequinquaginta homines quotidie satiantur, & Parisino sextario sex & nonaginta: sic fit ut modius Parisinus mille centum & quinquaginta duobus sufficiat. Porrò Spartianus autor est, Seuerum Pertinacem Imperatorẽ Romanum morientẽ reliquisse canonem frumentarium in septennium suffecturũ: ita ut septuagena quina millia modium quotidie absumi possent, id est, sena millia duceni quinquageni sextarij nostri. quo fit ut ratione prædicta sexcena millia plebeiorũ tesseras frumentarias acciperent in diem chœnicarias. Hunc enim numerum efficit modiorum iam dictorum numerus octonario multiplicatus, uel numerus sextariorũ nonagies sexies ductus. Hactenus de medimno, modio & chœnice, & ijs mensuris quarum mentio superius facta est: transeundum ad reliquas. Quadrantal Latinè dicitur schema mathematicum, quod Græcè Cubus dicitur, ut autor est Gellius. Propter quod docti ferè quadrantal amphoram esse opinantur, propter formam

Panes Græcanici.

Canon frumentarius.

Quadrantal.

formam tesserariam quam habet, & alioquin autoritate Festi subnixi: id tamen non habeo quo modo constituam. Iam primum Cato de uino Græco loquens, Musti.q.xx. in ahenum, aut plumbeum infundito: ignem subdito. ubi ebulliet uinum, ignem subducito. ubi iam uinũ refrixerit, in dolium quadragenarium infundito: seorsum autem in uas aquæ dulcis quadrãtal unum infundito, salis modium unum, finito muriã fieri. ubi muria facta erit, eodẽ in dolio infundito, post dies xxx. dolium oblinito, ad uer in amphoras diffundito. q. xx. dubiũ est utrum quadrantalia an quartarios intelligere debeamus, ut paulò pòst, Aquæ marinæ quartarium unum ex alto sumito, quò aqua dulcis nõ accedat, sesquilibram salis frangito. In antiquo tamen libro non quartarium, sed. q. legitur. Alibi, Postea sumito bituminis tertiarium, & sulphuris quartarium, conterito in mortario per se utrunq;. Idem alibi, Vbi hauseris de mari, in dolium fundito, nolito implere, quadrantalibus quinq; minus sit quàm plenum. Idem, Vinum familiæ quo utantur, musti quartarios x. in dolium indito, aceti acris.q.II.eôdem infundito, sapæ quadrantalia duo, aquæ dulcis. q. I. hæc rude misceto ter in die, dies quinq; continuos. Hoc in loco quadrantalia pro amphoris quis intelliget, cum de uino odorato loquens, quod non familiæ, sed domino concinnabatur, Post dies, inquit, XL. diffundito in amphoras, & addito in singulas amphoras sapæ sextarium unum. Rursus de uino Coo loquens, In dolium, inquit, quinquagenarium infundito aquæ marinæ quadrantalia decem, tum acina de uuis miscellis decarpito de scapo in idem dolium, usquedum impleueris: manu comprimito acina, ut combibant aquam marinam: ubi compleueris dolium, operculo operito. Hoc loco quadran

tal amph

tal amphoram significare uidetur, si quinquagenarium dolium à quinquaginta amphoris intelligamus. Iucundus Veronēsis professione architectus, sed antiquariorum diligētissimus, nuper Catonem imprimendū curauit, in quo cum multa uerba emendauit restituitq;, tum cap. LVII. locum mutilatum ita restituit, Summa uini in singulos homines intra annum quadrātalia octo. Quæ uerba si rectè emendateq; restituta sunt, fateri nos cogunt quadrantal & amphoram idem olim fuisse. Cum enim octo mensibus Cato uinum familiæ bibendum statuat, id est, à quarto ad duodecimum in eo numero comprehensum, quarto mense ternos congios taxat, & sequentibus usq; ad nonum quinos: nono, decimo, undecimo, & duodecimo, singulis amphoram indulget, & eo amplius Saturnalium & Compitalium nomine singulos uel binos congios in capita: fit summa sex & quinquaginta, uel septem & quinquaginta cōgiorum, qui septem amphoras efficiunt. Quare octauam amphoram intelligimus benigno additamento à Catone statutam. Rursus Plinius libro decimoquarto, Publius Licinius Crassus, & Lucius Cæsar Censores anno Vrbis conditæ DCLXXV. edixerunt nequis uinum Græcum Amineumq; octonis æris singula quadrantalia uenderet. hæc enim edicti uerba sunt, Tāta uino Græco gratia erat, ut singulæ potiones in uno conuictu darentur. Sic apud Plinium omnium exemplarium fide legitur: quæ uerba si non mendosa sunt, hoc significant, singula quadrantalia uini Græci, quod in tanta autoritate erat, ut semel in conuictu uno misceretur, octonis assibus, id est, paulò plus ternis sestertijs nummis uenisse taxatione edictali. At Columella libro quarto ita inquit, Vt'que trecentis nummis quadragenæ urnæ ueneant, quod minimum precium est annonæ

Iucundus Veronensis.

Locus Plinij.

annonæ, consumant tamen septem culei sestertiûm duo milia, & centum nummos. Quadragenas urnas, uiginti amphoras ualere notum est, præsertim Columellæ æstimatione. Quare Columella maximam uini uilitatem non infra quinosdenos nummos in amphoras descendere affirmauit. Quod dictum omnino Pliniano loco refragatur. Nam & ipse Plinius alibi de Opimiano loquens, centum nummos statuit Opimiano uino, non inueterato, sed recenti, aut etiam musteo. Hic ne octonis millibus æris legendum esse contendamus, facit magnitudo precij, quod octoginta aureis æstimamus, id est, tribus millibus & ducentis sestertijs. Nam & Plinius ipse eodem libro ita inquit de precio uini loquens, Rara quippe adhuc fuere, nec nisi importatis singulis testis millia nummûm. Nulla autẽ testa minor esse potest amphora. Quadrantal, inquit Festus, uocabãt antiqui amphoram, quod uas pedis quadrati octo et quadraginta sextarios capit. Plautus, Anus hæc sitit. quantillum sitit? modica est, capit quadrantal. Quid si Cybium. *dicamus quadrantal uas ita dictũ à Latinis priscis, ut Cybium à Græcis? idq́; ex eodẽ Festo alibi his uerbis, Cybiũ dictum est, quia eius medium æquè patet in omnes partes, quod genus à geometris Cybos dicitur. Vnde etiam tessellæ quadratæ Cybi dicuntur. Nihil aliud de quadrantali constituere possumus, quod ad mensuræ quidem modũ pertinet (de forma enim cõstat) nec de loco quidem Plinij* Loca Plinij quædã deplorata. *supradicto. Hic enim est unus eorum quos comploratos esse puto. Quod sequitur statim apud Plinium in eodem capite, in omnibus exemplaribus corruptum est. Quibus uinis autoritas fuerit sua in mensa, M. Varro his uerbis tradit, L. Lucullus puer apud patrem nunquam lautum conuiuium uidit, in quo plus semel Græcum uinum dare-*

tur

tur. Ipse quum rediit ex Asia, millia cadorum congiorum diuisit amplius centum. C. Censius, quem Prætorem uidimus, Chium uinum in domum suam illatum dicebat tum primum, quum sibi cardiaco medicus dedisset. Hortensius super decem cados hæredi reliquit. In uetusto exemplari nō cados, sed cadum legitur: quare nō decem cados (quod ridiculum est) sed decem millia cadûm lego: cuius emendationis subscriptorē habeo Nonium, qui locū hūc ita citat in mentione cadi ex Varrone de uita patrum, Hortensius supra decem millia cadûm hæredi reliquit. In superiore autem loco non millia cadorum congiorum, sed millia cadûm congiariûm, ex uetustorum obseruatione lego. Sunt autem congiarij cadi, qui congium tantum capiunt, id est, senos sextarios Italicos. Centum millia huiusmodi cadorum, amphoras ualebant duodecim millia & quingentas, & modios Parisinos mille quingentos & circiter sexaginta. Hortensij autem decem millia cadorū æstimare non possum propter uarietatem opinionum de cado: sed tamē non potest maiòr esse summa Hortensij quàm Luculli. Culeus mensura est uicenas amphoras continens, uel urnas quadragenas, qua nulla maior mensura liquoris, ut aiunt illa carmina. Plinius libro decimoquarto de uinea Palemonis grammatici loquens, Digna opera quæ in cecubis sextinisq; proficeret, quando & postea sæpenumero septenos culeos singula iugera, hoc est, amphoras cētenas quadragenas musti dedere. Ac nequis uictam in hoc antiquitatē arbitraretur, idem Cato denos culeos redire ex iugeribus scripsit. Hæc sunt (ut arbitror) mensurarum uocabula Græcis Latinisq; autoribus celebrata, quæ interdum ipsa ad speciem & formām quādam uasis magis quàm ad modum quendam certumq; referuntur. Nam quum Cato in instru

Locus Plinij emendatus.

Congiarius cadus.

Culeus.

Quinquagenaria amphora.

in instrumento uillici amphoram quinquagenariam enumerauit: eam intelligi uoluit, quæ duobus sextarijs maior sit iusta mẽsura. Vt nũc quadragenarios modios dicimus, qui modulis quatuor legitimam mensuram excedunt: sic urnam quinquagenariã dixit Cato, quæ amplius duabus urnis legitimis capiat. Pro huiusmodi amphora Columella de uino dulci loquẽs, Quũ deferbuerit, inquit, in sextarios quinquaginta irim bene pinsitã, nec plus unciæ pondere addito. quinquaginta sextarios pro amphora quinquagenaria dixit. Et rursus, Ex hac compositione quantum in sextarios musti quadragenos octonos adijciendũ sit, incertum est, quoniam pro natura uini æstimare oportet quid satis sit. Ego tamen si humida fuerit uindemia, triẽtem: si sicca, quadrantem medicaminis miscere solitus sum, ita ut quatuor urnarum esset musti modus, urna autẽ quatuor & uiginti sextariorum. Pro amphora octo & quadraginta sextarios dixit. At quum alibi ita inquit, Omne uinum quum condieris, nolito statim diffundere, sed sinito in dolijs liquescere: postea quum de dolijs, aut de serijs diffundere uoles, uere florente rosa defecatũ quamliquidißimum in uasa bene picata & pura trãsferto. si in uetustatem seruare uoles, in cado duarum urnarum quàm optimi uini sextariũ aut fecis generosæ recentis sextarios tres addito. Hoc in loco amphoram dicere poterat, nisi ad formam uasis respexisset. Sic Plinius cados congiarios dixit, ac si congios in cadum formatos diceret. Amphoræ formam tesserariam esse docuimus. Cadi formam turbinatam, id est, coni & strobyli, hoc est, nucis pineæ similem fuisse, ex Plinio intelligimus, qui libro decimoseptimo de aloë loquens, turbines cadorum dixit. Vtebantur autem antiqui etiã ad salsamẽta cõdenda. Idẽ Plin. lib. XXXII.

Cadus.

Quin

Quin & testis cadi salsamentarij tusis cum axungia uetere ad parotidas utuntur. Amphoram in ceruicem gracilescere solitam, ex Catone intelligimus, cum inquit, Amphoram defracto collo puram impleto aquæ puræ. Columella, Dolia quoq; & seriæ cæteraq; uasa ante quadragesimum uindemiæ diē picanda sunt, atq; aliter ea quæ demersa sunt humi, aliter quæ stant supra terrā. Idem, Tum in serias singulas, quæ sint amphorarum septenûm, addito medicaminis pondo unciam, scrupula octo gypsi. Seria formam certam uasis denotat, non certam mensuram. Plin. libro XIIII. Magna & collecto iam uino differentia in cella. circa Alpes ligneis uasis condunt, infodiuntq; terræ tota, aut ad portionem situs, aut cælum præbent: alij impositis tectis arcent. Dolium autem quadragenarium & quinquagenarium Cato quum dicit, dubitari potest an quadraginta quinquagintáue cōgiorum aut quadrantaliū dixerit, an totidem amphorarum, ut quum de Græco uino loquens ita inquit, Musti. q. XX. in ahenum aut plumbeū infundito, ignem subdito: ubi ebullibit uinū, ignem subducito: ubi iam uinum refrixerit, in dolium quadragenariū infundito. Et paulò pòst, Post dies XXX. dolium oblinito, ad uer in amphoras diffundito. Et rursus alibi, In dolium quadragenariū infundito aquæ marinæ qudrātalia decem: tum acina de uuis miscellis decarpito de scapo in idem dolium usquedū impleueris. manu cōprimito acina, ut combibant aquam marinam. ubi cōpleueris doliū, operculo operito, relinquito quà interspiret. ut triduū præterierit, eximito de dolio, & in torculario calcato, & id uinum condito in dolia lauta & pura & sicca. Hoc in loco quinquagenarium ab amphoris dictum accipio, quum ex eo dolia pura impleantur. Octonæ amphoræ modium nostrum faciunt, id

Amphoræ forma.

Seria.

Dolium quadragenarium.

Mensuræ Parisinæ. *ciunt, id est Parisinum, cuius iusta mensura sex & triginta cõgios nostros capit, quas uulgus sextarios nulla ratione uocat. Sic singulæ amphoræ decem & octo quartarios nostros capiunt, hoc est sextarios Romanos duodequinquaginta. Quaternæ amphoræ semodios nostros faciunt. Cadus uero noster, quẽ lingua uernacula uestigia* Latinitatis *retinẽs* Caccum *uocat, & trientem modij facit, amphoras duas & bessem capit, hoc est duodenos cõgios Parisinos.*

Fidelia. Fidelia, *inqt* Nonius, *uas Samiũ ad plurimos usus.* Persius,

Nec tamen inuideas quòd multa fidelia putet
In locuplete penu.

Plautus in Aulul. Sed si reperero ô fides, mulsi congialem plenam faciam tibi fideliam. Eodem modo *dixit congialem fideliam, quo* Plinius *cadum congiarium.* Fideliam *lin*

Orca. *gua nostra filietam corrupto uocabulo dicit. Orca uas erat Hispanicum, ut ex Varrone conijcio libro primo de* Re *rustica, Sæpe ubi conditum nouum mustum, orcæ ut in Hispania feruore musti ruptæ: necnon & dolia, ut in Italia. Plin. libro x v. de ficis: At ubi copia abundat, implentur orcæ: in Asia cadi panisq; simul & obsonij uicem siccatæ implent.* Festus *orcæ formam dat his uerbis, Orca genus marinæ belluæ maximum, ad cuius similitudinem uasa ficaria orcæ dicuntur. Sunt enim teretes, atq; uniformi specie: cui congruit dictum Persij,*

—Angustæ collo non fallier orcæ.

Licet Hermolaus *lib.* x x x v. *amphoræ specie orcam fuisse autore* Probo *citato dicat. Vas fuit uinariũ, oleariũq;, & salsamentarium, atque salgamarium, cuius ratio non mensura, sed sua forma cõstat. Orcis adhuc hodie salsamentarij negociatores utuntur.*

Dolium. *Dolia certam mensurã nõ habebant, sed quædam olim fieri capacissima ex Collumella intelligimus,*

telligimus, qui de picandis dolijs loquens, ita inquit, Sunt autem sesquiculearibus dolijs picis duræ pondo uicenaquina satis. Sesquiculeare dolium Columella triginta amphorarum dolium appellat, quam iustam mensuram & usitatam fuisse ex eius uerbis conijcere aliquis poßit. Dolia (inquit Nonius) uasa sunt grandia, quibus uinum reconditur. Vitruuius lib. VI. significare uidetur legitimam dolij olearij magnitudinem culearem fuisse, his uerbis, Cellarum autem magnitudines ad fructuum rationes & numerum doliorũ sunt faciendæ, quæ quum sint culearia, per medium occupare debent pedes quaternos. Plaut. in Pseud. Anum illam doliarem, claudam, crassam Chrysidẽ. Ventricosa autem fuisse dolia, ex supradicto loco Vitruuij, & ex Columel. lib. XIII. admonemur. Sic enim inquit de uasis salgamarijs loquens, Hæc uasa dedita opera fieri oportet patente ore, & usq; ad imum æqualia, nec in modum doliorũ formata, ut exemptis ad usum salgamis, quicquid superest, æquali pondere usque ad fundum deprimatur, quum ea res innoxia penora conseruet, ubi non innatent, sed semper sint iure submersa: quod in utero dolij uix fieri posset propter inæqualitatẽ figuræ. Rursus Plin. dolij magnitudinem aliam ponit libro nono de Polypo loquens, qui in Betica captus est. Ostẽdêre (inquit) Lucullo caput eius dolij magnitudine, amphorarũ quindecim capax. Sed aliam intelligimus fuisse capacitatẽ dolij, aliã capitis polypi, licet eadem moles utriusq; fuerit. Vina autẽ in dolijs inueterascere nõ sinebant antiqui, sed in amphoras & cados diffundebant. Inde illud satyrici poëtæ, Diffundi uina.

Ipse capillato diffusum Consule potat.

Et Horatij in Epistolis,

Vina bibes iterum Tauro diffusa. id est,

Tauro iterũ Consule inueterari cœpta. Plinius lib. XIIII. Apothecas fuisse, et diffundi solita uina anno D. XXXIII. urbis apparet indubitato Opimiani uini argumento, iam intelligente suum bonum Italia. Qui hunc morem ignorat, intelligere hic nequit Senecæ dictum in quinto epist. ad Lucil. Ariston aiebat malle se adolescentem tristem, quàm hilarem, & amabilem turbæ. uinum enim bonum fieri, quod recens durum & asperum uisum est: non pati ætatem, quod in dolio placuit, id est quod musteũ adhuc,

Culeus. *& à lacu recens, maturum iam potui uisum est. Culeus modios nostros duos & semis capiebat, id est sexaginta Romanos. Magnum autem uas fuisse ex eo apparet, quòd in culeo scorteo damnati lege Pompeia cum cane & gallo & uipera insuebantur, ut apud Tranquillum & Modestinum iurisconsultum legimus. Cæterum Cato cum dixit, Vinum in dolijs hoc modo uenire oportet, Vini in culeos singulos quadragenæ & singulæ urnæ dabuntur: non ad iustam mensuram respexit, sed ad morem negociatorum, qui accessionis nomine in singulos culeos singulas urnas stipulabantur. Culeos nunc sesquimodiales habemus, id est duodenûm amphorarum: cuius uocabulum uulgare, ad Latinum alludit, quo genere Ligeris fluuij accolæ utuntur. Est & aliud genus culei maioris captus, quos Tonellos appellant. Columella libro decimotertio, Odores autem uino ferè apti sunt qui cum defruto coquuntur, iris, fœnum Græcum, schœnum: harum rerum singulæ libræ in defrutariũ, quod ceperit musti amphoras nonaginta, quũ iam deferbuerit, & expurgatum erit, tum adijci debent. Et rursus idem, Cum amphoras musti nonaginta in defrutario decoxeris, ita ut iam exiguum supersit de coctura (quod significat decoctũ ad tertias) tum demũ medicamina adij*

na adijcito. Defrutarium appellat ahenum prægrande quo Defrutarium.
mustum coquitur, ad sapam aut defrutum facienda, quo modo hodie quoq; fit. Nam & Cato in instrumẽto uillici, ahenum unum xxx.*culeorum enumerat, id est sexcentarũ amphorarum, & aliud decem culeorum, quod ducentas amphoras capit. Quare apud Catonem dolium quadragenarium, quadragenûm amphorarum capax intelligo: idq; ex collatione locorum licet cuiuis intelligere. Cato capite centesimo, Schœnum (inquit) & calamum in pila contundito, quod fiet sextariũ unum: quadragenario in dolio cõfundito, ut odoratum fiet. At uerò Columella loco supradicto libram unam dixit satis esse nonaginta amphoris musti, quæ ad tertias decoctæ, triginta fiunt amphoræ defruti. Quare quum* Plinius *dicit de uinis quæ inueterauerunt, Rara quippe adhuc fuere, nec nisi importatis singulis testis millia nummûm: nõ de dolijs, sed de amphoris & cadis intelligo: quippe etiam alioquin uina diffusa exportabantur, nec in dolijs diu esse sinebãtur, quæ propter magnitudinem exportari facilè non poterant, præsertim quũ essent fictilia.* Batus *&* Corus Hebraica *sunt uocabula, ut docet* Iosepus *lib.* VIII. *Antiquitatum. Batus capit sexta=* Batus.
rios septuagintaduos: Corus autẽ medimnos Atticos unum Corus.
& quadraginta, ut ipse lib. III.*inquit circa finem. Quare corus maior erat modio nostro triticario, qui centum & quadraginta quatuor modios capit* Romanos. *Proinde falluntur illi qui quadraginta non medimnos, sed modios capere corum scripserunt. Errorem eorum secuti, qui medimnum, modium* Latinè *interpretantur. Strabo de* Taurica Cherroneso *loquens, quam frumento abundasse scribit, & ob id georgiam appellatam esse,* λεύκωνα δέ φασιν ἐκ τῆς θεοδοσίας ἀθηναίοις πέμψαι μυριάδας μεδίμνων διακο=

σίκς καὶ δίκα. Leuconem (inquit) aiunt ex Theodosia uicies semel centena millia medimnûm frumenti Atheniensibus misisse. Quo loco interpres ducentas & decem myriadas modiûm transtulit, quũ totidẽ myriadas medimnũ Strabo scripsisset. Hæc amplius octogintaquinq; millibus modiûm nostrorum ualent. Hic licet æstimare quanta fuerit liberalitas Hieronis Syracusanorum Regis, qui ut autor est Valerius lib. IIII. audita clade, qua Romani apud

Liberalitas Hieronis.

Trasimenum lacum afflicti erant, trecenta millia modiorum tritici, ducenta hordei, auriq; ducẽta & quadraginta pondo Vrbi Romanæ muneri misit: quod ne Romani nollent accipere, in habitum id Victoriæ formauit, ut eos religione motos, munificẽtia sua uti cogeret. In alijs exemplaribus pondo ducenta quinquaginta legitur: adeò numeri (quod sæpe testamur) in exemplaribus autorum omniũ corrupti sunt. Nam & apud Liuium CCC. uiginti pondo leguntur, libro secundo de secundo bello Punico, his uerbis, Legati Syracusani in Senatum introducti nunciarunt cædem C. Flaminij exercitusq; allatam, adeo affecisse Regem Hieronem, ut nulla sui propria regniq; sui clade magis moueri potuerit. Et paulò infrà, Iam omnium primum ominis causa Victoriam auream pondo CCCXX. afferre sese, acciperent eam tenerentq;, & haberent propriam & perpetuam: aduexisse etiam CCC. mil. modiorũ tritici, ducenta hordei, ne commeatus deessent, & quantum præterea opus esset, quò iußissent subuecturos: quæ ne accipere grauarentur, magnopere se Patres conscriptos orare.

Libra auri.

Libra auri non minus centũ aureis solatis æstimari potest: quare ducenta quinquaginta pondo ut minimũ uigintiquinque millibus ualuerunt. Quòd si Liuium sequimur, eo amplius septem millibus donum illud fuit. Trecẽta

autem

autem millia modiorum tritici, duo millia modiûm nostrorum & paulo minus centum ualent, etiam ut modios Italicos non Siculos intelligamus, quorum differentiam antea adnotauimus. Hæc, *si æstimationem Ciceronianam sequamur, ut minimum decies sestertium ualuerunt, & quinq; & uiginti millibus auri taxabuntur.* Ducenta *millia hordei quanti ualuerint, ex tritico æstimari potest.* Hæc *igitur liberalitas non tam magnifica quàm munifica fuit: ex animo donantis æstimabilis magis quàm ab opibus.* Quatarium *apud* Catonem *sic congij quartam partē significare existimo, ut tertiarium tertiam, & sextarium sextam.* Amurcæ *(inquit ille) in uas æneum indito congios duos: postea igne leui coquito, rudicula agitato crebrò, usqueadeo dum fiat tam crassum quàm mel.* Postea *sumito bituminis tertiarium, & sulphuris quartarium, conterito in mortario per se utrunq;.* Columella *libro* XIII. In *sextarios duodequinquaginta fermēti libram, fici aridæ pōdo quadrantem, salis sextarium, hæc subterito, & subtrita cum quartario mellis aceto diluito.* Quartarium *in mensura pro quadrante congij intelligo, ut in pondere pro quadrante libræ.* Nos *brochum appellamus sesquisextarium* Parisinū, *qua mēsura dimidio maior est urna, id est, hemiolia est urna brochi.* Nam *sedecim urnæ modium nostrum faciunt, id est quatuor & uiginti brochos.* Vrna, *ut diximus, etiā hemiamphoriū seu semiāphora dicitur.* Illud *admirari subit, quonā modo modulos antiquos urbs nostra seruare potuerit etiam Græcos: quod ne magnopere mirer, facit quod etiam uerba ipsa Græca lingua ipsa uernacula tot seculis sæpius immutata retinet.* Iamprimum *medimnum uocabulum lingua uernacula incolume penè seruat, secunda tantum et tertia litera intertritis mimnā uocans,*

Quartarius.

Brochus.

Mensuræ Parisinæ antiqua uocabula retinent.

Medimnus, mimna apud Gallos.

cans, quasiq; per syncopen proferẽs: huius dimidiũ, id est ternos modios Romanos, diminutiuè idiomate nostro formans. Modius autem Gallicum uocabulũ est & aridorum & liquidorum mensuræ: non modum priscum, sed uarium pro locorum uarietate obtinens. In alijs uasis nostris & conditorijs & modularijs etiam etyma Græca agnosco. Prima mensurarum nostrarũ deorsum auspicando, cheopina à nobis dicitur, ex eo (ut arbitror) dicta, quòd in ea tantum funditur uel hauritur uini, quantũ homo sit ibũdus uno haustu absumere posit. Hæc duplex, pintam efficit, ex eo uocabulo detortam, quod Græci pitynam appellãt, uas quoddam uinariũ significantes. Ex pityna enim per syncopen pitna, deinde transpositione pinta dicta. Pino enim Græce bibo significat. Minima mensura hemixestes à nobis dicitur: quod merè & integrè Græcum est, hoc est dimidiatus xestes. Est enim xestes hemina, ut superius diximus. His quæ demonstraui, hoc corollarium addam, huius urbis homines non modò Romanas Atticasq; mẽsuras usu linguaq; pertinacibus ad hoc æui conseruasse, sed etiã Solonis drachma & mensuris ab eo legislatore emodulatis eos uti hodie: id quod ex oratione Andocidis oratoris Attici probare facile est, quæ περὶ μυστηρίων *inscribitur. De statu enĩm Atheniensiũ loquens post euersam triginta tyrannorum oligarchiam, propter quam populus in Pyreũ secesserat, psephismaq;, id est plebiscitũ quoddã referẽs ob componendã populi discordiã promulgatum, ita inquit,* Τισάμενος εἶπε, ἔδοξε τῷ δήμῳ πολιτεύεσθαι ἀθηναίους κατὰ τὰ πάτρια, νόμοις δὲ χρῆσθαι τοῖς σόλωνος, καὶ μέτροις καὶ σταθμοῖς: χρῆσθαι δὲ καὶ τοῖς δράκοντος θεσμοῖς, οἷσπερ ἐχρώμεθα ἐν τῷ ἔμπροσθεν χρόνῳ. *id est, Tisamenus tulit, populusq; sciuit, ut Athenienses regerentur institutis patrijs, legibusq; uterentur*

Cheopina χέε πίνειν.

Pinta.

Hemixestes.

Xestes.

Solonis drachma & mẽsuris utuntur Parisienses.

rentur Solonis, eiusq; ponderibus & mensuris. Simul ut legibus uterentur Draconis, ut anteactis temporibus feci- mus. Ex his uerbis colligimus, mensuras Atticas pōderaq; ad autorē Solonē relatas esse: quas cum Romani ab Athe- nis cum legibus mutuati sint, & nos à Romanis acceperi mus, apparet id planè confectum quod adstruendum duxi mus. Quartarium autem dicimus non quartam partem ali cuius maioris mensuræ, ut Latini uocauerūt: sed uas quod quatuor mensuras caperet, id est quaternas cheopinas. sic tertiarium, quod tres. Porrò quartarios quaternos sexta- rium nulla ratione lingua uernacula uocitauit, quæ quidē hodie assignari possit in his mensuris quas habemus: quare Latinè congium potius quàm sextarium appellandum du- xerim, ut Græci choa dicūt. Brochus à uerbo Græco βρέ- χω dicitur, quod fundo significat. Brochus enim uas est fun dendo uino accommodatum, implendis deplendisq; culeis & uasis conditorijs, & uino quocunq; modo transuasan do. Hoc Græci œnophorum ex eo appellant, quòd cōpor- tando uino aptum sit. inde illud satyricè dictū à Iuuenale, Quartarius. Congius est sextarius noster. Brochus. Oenophorū.

—Tandem illa uenit rubicundula, totum
Oenophorum sitiens, plena quod tenditur urna
Admotum pedibus.

Lagena uas est ea forma qua hydriæ fictiles hodie à Bel- louacis importantur. à tereti enim collo distenta uentris la xitas, iterum sensim ad imum gracilescit. Docet hoc Colu mella lib. XII. de seruandis malis loquens, Nihil tamen certius aut melius, inquit, experti sumus, quàm ut cydo- nea maturissima in lagena noua quæ sit patentissimi oris, detersa lanugine quæ malis inest, componantur leuiter & laxè, ne collidi possint. Deinde quum ad fauces usque fue- rint composita, uimineis surculis sic transuersis arctentur, Lagena.

ut modicè mala comprimant, nec patiantur ea quũ accepe rint liquorẽ, subleuari: tum quam optimo melle uas replea tur, & reliqua. Plinij locus. Plin. lib. undecimo, *Summum gulæ fauces uocantur, postremum stomachus. hoc nomine est sub arte= ria iam carnosa inanitas adnexa spinæ, ad latitudinem ac longitudinem lagenæ modo fusa.* Idem lib. XXVIII. *Au= rium grauitati prodest urina capri uel tauri, aut fullonia uetus calfacta, uapore per lagenæ collum subeunte.* In su= periore tamẽ exemplo, antiqua quæ uidi exemplaria, non *lagenæ modo*, sed *lacunæ* habent, uel *laciniæ* potius, hoc est flexuræ sinuosæ. Nec mihi lagenæ formam stomachus habere uidetur, qui confectionibus faciendis aliquando in terfui, & stomachum cum uentriculo spiritu distentũ ui= di: potiusq; cucurbitæ formam leniter inflexæ, & ab sum= mo imoq; tubulatæ habere existimarim: nolim tamen hoc in loco periclitari ut aliquid de hoc statuam. Stomach' pro priè dictus. De stomacho propriè accepto Aristoteles libro primo de historia ani= malium ita inquit, τελευτᾷ δὲ διὰ τοῦ διαζώματος εἰς τὴν κοι= λίαν, σαρκώδης ὢν τὴν φύσιν, καὶ τάσιν ἔχων καὶ ἐπὶ μῆκος καὶ ἐπὶ πλάτος. Per septum transuersum in uentrem pertinẽs, ibiq; desinens, natura carnosus, & in longitudinem lati= Ventriculus. tudinemq; intensionem admittens. De uentriculo autem, qui abusiuè stomachus dicitur ab autoribus, ἡ δὲ κοιλία ἡ τοῦ ἀνθρώπου, ὁμοία τῇ κυνείᾳ ἐστίν. οὐ πολλῷ γὰρ τοῦ ἐντέρου μείζων, ἀλλ' ἐοικυῖα ἐντέρῳ τινὶ εὖρος ἔχοντι. Ventriculus autem homi nis canino similis est, ut qui non multo intestino maior sit, sed similis intestino latiori. In his uerbis nihil simile dicto Pliniano uidetur. Quare Plinius de stomacho & uentricu lo simul locutus esse uidetur sub stomachi nomine. Angu= stias enim stomachi excipit uentriculus, in quo cibus con= coquitur quasi in intestino quodam laxiore, quam Cicero aluum

aluum appellat in II. de Nat. Deorum, & tortuosam esse dicit: quod non conuenit cum lagenæ forma. Lagenam no Lagena. *men fuisse mensuræ testis est Athenæus his uerbis lib. XI.* λάγυνον δὲ μέτρου λέγουσιν εἶναι ὄνομα παρὰ τοῖς ἕλλησιν, ὡς χοὸς καὶ κοτύλης, χωροῦν δὲ αὐτὸ κοτύλας ἀττικὰς δώδεκα. *Lagenã mensuræ nomen esse aiunt apud Græcos ut chum & cotulam, duodecimq; cotulas Atticas capere. Seria uas erat uariæ* Seria. *capacitatis, ad multos usus accommodatum. Columel. lib. XIII. de uino dulci faciendo loquens, Tum in serias singulas, quæ sint amphorarum septenûm, addito medicaminis pondo unciã scrupula octo gypsi. Erant enim seriæ grandia uasa ut dolia, unde uinum ad uetustatem seruandum in uasa minora diffundebatur. Idem, postea quũ de dolijs aut de serijs diffundere uoles, uere florẽte rosa defæcatũ quàm liquidißimum in uasa bene picata & pura transferto. si in uetustatẽ seruare uoles, in cado duarum urnarũ quàm optimi uini sextarium, aut fæcis generosæ recẽtis sextarios tres addito. Idem de myrtite uino loquẽs, Post nonũ diem quàm id factum est, uinum purgatur, & scrupulis aridæ myrrhæ seria suffriatur, operculumq; superimponitur, ne quid eò decidat. Hoc facto, post decimum diem rursus uinum purgatur, & in amphoras bene picatas & bene olidas diffunditur. Ego tamen non aridæ myrrhæ scrupulis suffriandam seriam puto, sed scopulis aridæ myrti seriam suffricandã. Seriam oblonga forma fuisse puto, & in summo ceruicatam. Idem Columel. de salsura suillæ carnis loquens, Sed cum ad fauces seriæ peruentum est, sale reliqua pars repletur, & impositis ponderibus in uas cõprimitur: eaq; caro semper conseruatur, quæ tanquã salsamẽtum in muria sua permanet. Fideliæ qua forma fuerint, le-* Fidelia. *gisse me nõ memini, sed fictiles & uitreas apud Columel-*

lam legimus. Hæc habuimus de mensuris quæ diceremus.

Apocal. locus.

Sed obiter uidendum quid sit quod Apocalypseos sexto capite in descriptione tertij sigilli legitur, Bilibris tritici denario uno, *&* tres bilibres hordei denario uno. *hoc quũ ego mirarer, Græcè sic reperi scriptum,* χοῖνιξ σίτου δηναρίου, καὶ τρεῖς χοίνικες κριθῆς δηναρίου, *id est,* Chœnix frumenti denario, *& tres chœnices hordei denario. ac si diceret. quantum quis die uno frumenti absumere potest, denario uno uenditur. Interpres chœnicem tritici duas libras pendere existimauit, & ideo bilibrem transtulit. In quo uerbo exponendo* Liranus *somnia narrare mihi uidetur. Inter scholia autem quæ in eum librum edita sunt, legimus chœnicẽ duos sextarios* Romanos *significare: quod quum sit uerũ, non bilibris tritici, sed trilibris uerti debuit, si sic loqui necesse fuisset. tantum enim pendet sextarius tritici* Romani, *quum modius teste* Plinio *quatuor & uiginti pondo pendeat. Græcè tamẽ non tritici, sed frumẽti legitur: quod quum sit nomen generis, libralis sextarius esse potuit, si leuißimum genus frumenti appenderetur, ut hordeum. Verumenimuero ut unde exorsa est hæc commentatio, eò tandem cludatur: triens, quadrans, & alia nomina ab asse & uncia deriuata, non modò pondera, sed etiã mensuras infra sextarium, nummorumq; uocabula significarunt.*

Nummorũ significatio.

Quare quum de mensuris dictum sit, restat ut de nummorum significatione exempla citentur. Plin. lib. XXXIII.

Quadrans & Triens.

Nota æris fuit ex altera parte Ianus geminus, ex altera rostrum nauis: in triente uerò & quadrante rates. Hic quadrans, teruncius aliter dicitur: de quo satis diximus.

Teruncius. Sestertius.

Erat enim aßis & libellæ quartarius: deni autem quadrãtes sestertium ualebant, & quaterni sestertij denariũ. Ita fit ut pro sportula deni sestertij darẽtur: quos denis caroleis &

Sportula, id est centũ quadrantes.

semisse

ſemiſſe æſtimandos eſſe dico. Caroleos noſtri denarios, quaſi dextantes aliquando uocitarunt: ita ut aſſem, noſtrũ ſolidum eſſe exiſtimemus, duodenos denariolos ualentem. tanti eſt illa ſportula à Iuuenale Martialeq́; decãtata, quæ merces ſalutationũ erat olim, & togatis, id eſt comitibus & aſſeclis, dabatur rectæ cœnæ loco: de qua Iuuenalis,

—Nunc ſportula primo
Limine parua ſedet turbæ rapienda togatæ.
Sed quum ſummus honos finito computet anno
Sportula quid referat, quantum rationibus addat,
Quid faciẽt comites, quibus hinc toga, calceus hinc eſt?

Martialis identidem centum quadrantes uocat, miſellos appellans ob tenuitatem pecuniæ, præſertim Romæ, *ubi omnia cara erant, ut ex præcedentibus liquet.* Columella *hoc ſtrinxit in præfatione rei* Ruſticæ *his uerbis,* An *bonestius dixerim mercenarij ſalutatoris mendaciſsimum aucupium, circumuolitantis limina potentiorum, ſomniumq́; regis ſui rumoribus augurantis?* Ex *hoc tamen conijcere opes diuitum* Romanorũ *licet, qui numeroſæ turbæ quotidianam hanc mercedem darent.* Tranquillus *de initio principatus* Neronis *loquens,* Adhibitus *ſumptibus modus, publicæ cœnæ ad ſportulas redactæ.* Auguſti *autem* Cœna recta. *inſtituto diuites cœnam rectam dabant, quæ maioris erat & liberalitatis, & impenſæ: propter quod* Martialis,

Promiſſa eſt, inquit, nobis ſportula, recta data eſt.

Sportulam enim præ recta cõtemnendam arbitrabantur. Idem Tranquillus *in* Domitiano, *Sportulas publicas ſuſtulit, reuocata cœnarum rectarum cõſuetudine. Hactenus de ſportula.* Sextans *nũmulus erat quadrante minor, duas* Sextans. *uncias ualens.* Plinius *libro ſupradicto,* Populus Rom. *ſtipem ſpargere cœpit* L. Poſthumio, Qu. Martio *Conſulibus:*

bus: tanta pecunia erat, ut eam conferret L. Scipioni, ex qua is ludos fecit. Nam quòd Agrippæ Menenio sextantes æris in funus contulit, honoris id necessitatisq; propter paupertatem Agrippæ, non largitionis esse dixerim. Vnciaria stips apud eundem lib. XXXIIII. cap. V. dimidio minor est sextantaria, par ferme obolo nostro. Apud Græcos hæc ratio nũmulariæ rei fuit, ut obulus Atticus octonos chalcos ualeret, licet Plinius denos dicat libro XXI. Bini autem chalci, id est æreoli, quadrantem efficerent, quod ab eis tetartemorium dicitur, & per syncopen tetartemorum: ob id alio nomine dichalchum uocitatũ. Chalci autem quaterni hemiobolium, id est semiobolus dicebatur: seni chalci triens, immutata ratione sermonis. non enim triens dicebatur tertia pars oboli, ut tetartemorium quarta, sed quòd tres essent partes oboli, id est dodrans. ita fit ut triens maior semusse, id est semiobolo fuerit. Semissem nunc non assis nostri, sed oboli intelligi uolo. Polybius suo tempore ita rem nummulariam constitutam fuisse dicit in II. histor. ut XII. asses Romani drachmam efficerent, cum binos asses obolo tribuat. Sic enim scribit, ὡς μὲν οὖν ἐπιτοπολὺ παρίενται τοὺς καταλύτας οἱ πανδοχεῖς, ὡς ἱκανὰ πάντ' ἔχειν τὰ πρὸς τὴν χρείαν ἡμιασσαρίου. τοῦτο δ' ἐστὶ τέταρτον μέρος ὀβολοῦ. *Verùm cum de annonæ uilitate non uerisimilia scripserit, ut suprà dictum est, non magnopere hoc eius dicto moueor. Cæterùm apud Græcos tritemorum, id est triens, pro tertia parte cuiusq; rei accipi solet, ut quũ dicunt,* τριτημόριον ταλάντου, καὶ τεταρτημόριον ταλάντου, *id est trientem quadrantemq; talenti, & quadrantem diei pro sex horis. Theodorus Gaza in tractatu de mensibus,* ἡμέραις τοιγαροῦν τριακοσίαις καὶ ἑξήκοντα καὶ πέντε ὁριζόμενος ἡμῖν ὁ ἐνιαυτός ἐστι κατὰ τὴν ἡλίου περίοδον, προστιθεμένου τοῦ καὶ μορίου ἡμέρας

Ratio rei nummariæ apud Græcos.

Obolus.

Dichalchum.

Chalcus.

Triens.

μεδίας ἐπ' ἔλαττον ἢ ὡς τετάρτημόριον, τοῦ ἀριθμοῦ τοῦ δ.
Diebus igitur, inquit, trecentis & sexagintaquinque fini=
tus nobis erit annus secundū solis ambitum, duntaxat addi
ta huic numero parte quadā diei, quæ minuscula sit quàm
quadrans. Triobolum alio nomine hemidrachmium dici= Triobolum.
tur. senos enim obolos drachma efficit, ut autores sunt Pli
nius & Pollux, & alij. Trioboli nota ab altera parte effi=
giem Iouis, ab altera noctuam habebat, quam illi glaucē
appellant: ex quo factum arbitror prouerbium, Noctuam
Athenas, γλαῦκα ἐς ἀθήνας, contra eos negociatores usurpa Noctuā Athenas.
tum qui eas merces in emporia important, quæ ibidē uer=
naculæ sunt, & multæ: quanquā ad auem noctuam refer=
ri uulgò soleat, quæ in Attica frequens uidetur. Tetrobo= Tetrobolum.
lum quatuor obolos dicebāt, hoc est bessem drachmæ. nu=
misma erat habens effigiem Iouis, ut triobolū, & postica
parte binas noctuas. Diobolum duos obolos ualebat, qui
triens erat drachmæ. Obolus primam habet breuē, sed in
compositione productam: ut in diobolo, triobolo, tetrobo
lo, τριώβολον, τετρώβολον, διώβολον. Cum ergo drachma At=
tica quaternis sestertijs Romanis ualeret, id est denario u=
no, sestertius Romanus sesquiobolum Atticum ualuit, ut
obolus omnino semissem nostrum & denariolū ualuerit,
ac si septuncialem nummulū haberemus. Hac ratione dio=
bolon septenos sestantes nostros ualebat. quare Plautus
in Pœnulo quū dixit, Nō ego homo trioboli sum, nisi ego Homo trioboli.
illi mastigiæ exturbo oculos atq; dētes. sic intellexit, ἄξιος
τριωβόλου, ut Græci loquuntur, id est non æstimandus trio=
bolo Attico, seu duobus sestertijs. Sic alibi, Aruspex non
homo trioboli. genitiui sunt schemate Græco enūciati. &
trioboli igitur hominem uocat uocabulo monoptoto, ut
nauci hominē antiqui dixerunt, & frugi. Idē in eodē Pœ=
nulo,

nulo, Seruorũ sordidulorũ scorta diobolaria. Festus meretrices diobolares appellatas ex eo dicit, quòd duobus obolis ducerentur. Diobolaria ergo scorta dixit tanti prostantia, quanti solidus noster est & sextans. Solidus noster (ut sæpe dixi) notus etiam est Transalpinis, & externis finitimis. Quum autem hæc scriberẽ, ducatus unus probi characteris quadraginta solidis nostris permutabatur. Cæterùm nos oboli uocabulum à Græcis mutuati sumus. Romani enim eo non utebantur. Quòd autem rectè hos nummulos æstimarim, his exemplis cognoscitur. Prostibula enim scorta, & in lupanari prostantia, sermone uulgari solidum unum merere dictitantur, quod conuenit cum diobolo. Bos etiam olim numisma erat Atticum, bouis nota percussum, didrachmum alio nomine dictum. Quare hecatombœum dictum quicquid duabus minis Atticis æstimabile esset, id est ducentis drachmis. Inde hecatombœa arma apud Homerum Iliados sexto, ut quidam uolunt, ubi Homerus permutationem armorum Diomedis & Glauci scripsit, cuius meminit Iustinianus in præfatione Pãdectarum, & nos explicuimus in Annotationibus nostris. Ab eo nomismate notum est apud Græcos adagium, βοῦς ἐπὶ γλώττης βέβηκεν, Bos super linguam situs est uel firmatus: contra eos usurpatum, qui aut pecuniæ autoramento loquendi libertatem perdiderunt, aut mulctæ irrogandæ metu quæ dicenda sunt reticent. Huiusmodi multi in Francia, ut alibi, sæpe fuerunt: quod genus hominum cum semper noxium rebus bene gerendis fuit, tum uerò illi deterrimi atque exitiabiles, qui non bouem modò in ore, sed ouem in fronte, uulpem in corde gerunt. Sed ad hunc locum pertinere uideretur id quod ab Aulo Gellio dicitur libro undecimo Noctium Attic. Coniectare autem

Diobolaris.

Didrachmum. Hecatombeũ.

Prouerbium.

Cap. 1.

autē, inquit, ob eandē causam possumus quòd Italia olim esset armentosissima, mulctamq; quæ appellatur suprema, institutum in singulos dies duarum ouium, triginta boum, pro copia scilicet boum, pro'que ouium penuria. Sed quũ eiusmodi mulcta pecoris armentiq; à magistratibus dicta erat, adigebātur oues bouesq; alias precij parui, aliàs maioris: ea'que res faciebat inæqualem mulctæ punitionem. Idcirco postea lege Aterina constituti sunt in oues singulas æris deni, in boues æris centeni. Minima autem mulcta est ouis unius. Suprema mulcta est eius numeri quem diximus: ultra quam mulctam dicere in dies singulos ius non est, & propterea suprema appellatur, id est summa & maxima. Quando igitur nunc quoque à magistratibus populi Romani more maiorum mulcta dicitur uel minima, uel suprema, obseruari solet ut oues genere uirili appellētur: atque ita M. Varro uerba hæc legitima, quibus minima mulcta diceretur, concepit, M. Terentio, quandò citatus neque respondit, neque excusatus est, ego ei unum ouem mulctam dico. Ac nisi eo genere diceretur, negauerunt iustam uideri mulctam. Festus, Peculatus, id est furtum publicum, dici cœpit à pecore, tunc quum Romani præter pecudes nihil haberent. Plinius libro tricesimotertio, Vtinam posset è uita in totum abdicari aurum, sacra fames, ut celeberrimi autores dixere, proscissum conuitijs ab optimis quibus'que, & ad perniciem uitæ repertum. quantum feliciore æuo, quum res ipsæ permutabantur inter se, sicut & Troianis temporibus factitatum Homero credi conuenit: quanquam & ipse miratus aurum, existimationes rerum ita fecit, ut centum boum arma aurea permutasse Glaucum diceret cum Diomedis armis nouem boum, ex qua consuetudine mulcta legum anti- De modo mulctarum.

R quar

quarum pecore constat etiam Romæ. Plinij *uerba*, Gellij *autoritate,qui sub* Adriano Imperatore *scripsit,ita interpretanda sunt,ut mulcta* Romæ *pecore cōstaret uerbo tenus. nam minima mulcta in singulos dies erat ouis unius æstimatio prisca,id est denarius unus,seu asses deni: summa autem mulcta, triginta boum & duarum ouium æstimatio,id est tria millia & uiginti æris, id est trecētæ & duæ drachmæ.* Hoc *consentaneum esse uidetur cum eo quod dicitur in lege ultima de modo mulctarum in* Codice Iustiniani. Illa *enim lege omnes iudices infra proconsularem potestatem ultra quadrantem auri mulctare quēquam uetantur.* Libram *auri obryzi diximus centum & duodecim solatis aureis æstimandam esse.* Huius *quadrans paulo minus triginta aureis coronatis ualet,id est argenti drachmis trecentis.* Proconsulare *autem imperium summam mulctam non ultra auri semissem dicere poterat, id est aureos sexaginta,ubi mulcta à lege non erat æstimata.* Hactenus *coërcita erat omnis potestas pro contumacia quidem punienda,aut leui admisso,cuius pœna erat arbitraria.* Nam *delicta priuata,ut concussio, & furtum, ulterius mulctari poterant,cum etiam publicatione partis bonorum & ultrà quædam leges sanctæ sint.*Hodie *apparitores & uiatores, qui uel interdicto uel iussu iudicum aliquid uel iubent fieri,uel uetant, ferè centum librarum argenti mulctam interminari solent, si quid contra iussum edictum'ue factum aut admissum fuerit.* Quod *temere,ut opinor, in usum receptum est.* Eodem *titulo permissa erat potestas præfecto prætorio usq; ad quinquagenas libras auri pro summo maleficio mulctandi: quod non tam ad dignitatem præfecturæ, quàm ad flagitij atrocitatem refero: si tamen quinquaginta libras auri pōderalis intelligere debeamus,*

Libra auri obryzi.

quum

quum Proconsul qui intra semissem arctatur, omne imperium habuerit, ut ex titulo de officio Proconsulis intelligimus, & præterea ex principũ Romanorum consuetudine. Moris enim fuit principibus Romanis & Cæsaribus, ut accepta statim purpura, Tribunitiam potestatẽ et Proconsulare imperium extra urbem assumerent inter alia Cæsareæ dignitatis uel principatus insignia. Tacitus libro duodecimo, Virilis toga Neroni maturata, quò capessendæ Reipublicæ habilis haberetur: & Cæsar adulationibus Senatus liberius cessit, ut uicesimo ætatis annò Consulatum Nero iniret, atque interim designatus Proconsulare imperium extra urbem haberet, ac princeps iuuentutis appellaretur. Apud eundem libro decimotertio, Agrippina contra Neronem filium excandescẽs, & exprobrãs quòd matris beneficio, id est suo, Nero ad imperiũ assũptus esset, Baiarũ, inquit, suarum piscinas extollebat, quũ meis consilijs adoptio, & Proconsulare ius, & designatio Consulatus, & cætera adipiscendo imperio præpararentur. Lampridius, Interfecto, inquit, Vario Heliogabalo Alexander urbe Arcena genitus, Varij filius, consobrinus ipsius Heliogabali accepit imperium, quum antè Cæsar à Senatu esset appellatus, interfecto scilicet Macrino: augustumq; nomen idem recepit, addito etiam ut & patris patriæ nomen, & ius Proconsulare, & Tribunitiam potestatem, & ius quintæ relationis, deferente Senatu, uno die assumeret. Capitolinus de Maximo & Balbino, Decretis ergo omnibus imperatorijs honoribus atque insignibus, percepta Tribunitia potestate, iure Proconsulari, pontificatu maximo, patris & patriæ nomine meruerunt imperium. Et in M. Philosopho, Suscepta filia, Tribunitia potestate donatus est, atque imperio extra urbem Procon-

Tribunitia potestas et procõsulare imperium.

Ius prætoriũ, et potestas prætoria.

sulari. Præsides autem prouinciarum, ius tantum prætoriũ habebant, quod inferioris erat imperij quàm Proconsulare. Vopiscus in Probo, Accepto igitur hoc Senatusconsulto, secundum orationem permisit patribus, ut ex magnorum iudicum appellationibus ipsi cognoscerent, Proconsules crearent, Legatos Consulibus, ius prætorium Præsidibus darent: quas leges Probus ederet, Senatusconsultis proprijs consecrarent. Ex quibus uerbis intelligere possumus Præsidibus prouinciarum dari solitam à principibus Prætoriam potestatem, & quibusdam rectoribus Proconsularem, quod ius Probus Imperator ad Senatum detulit: cuius hodie instar est, quòd curia suprema præsides prouinciarum & præfectos ad iusiurandum adigit, & principum constitutiones prius animaduersas & consideratas promulgandi ius habet. Mirum uerò mihi uisum est in nomismatibus antiquis inter titulos imperatorios hoc non legi. Contrà id quod diximus de mulcta maxima apud priscos exemplum apud eundem Gellium libro nono, ubi de Appij Cæci filia loquitur, quæ ob unum improbum uerbũ ab Aedilibus mulctata est. Ob hæc mulieris, inquit, uerba tam improba, ac tam inciuilia, Aediles plebeij mulctam dixerunt ei æris grauis x x v. millia. id factum bello Punico

De modo mulctarum.

primo. Vigintiquinque millia æris, ducentorum & quinquaginta boum mulctam æquarunt, id est totidem aureorum nostrorum. Quare (ut dixi) superius dicta, non de mulcta maleficiorum & criminũ, sed de mulcta contumaciæ intelligenda sunt. Nam apud Athenienses, qui iure eo regebantur à quo iura Romana originem primam ducũt, magnas fuisse maleficiorum mulctas ex Demosthene apparet, qui in oratione ὑπὲρ κονδύλου, quã cõtra Midiã habuit hominem prædiuitem, quodam loco ita inquit ὑμεῖς ὦ ἄνδρες

δρες ἀθηναῖοι σμίκρωνι δέκα ταλάντων ἐτιμήσατε, καὶ σκίτωνι τοσούτων ἑτέρων, δόξαντι παράνομα γράφειν. καὶ οὔτε παιδία, οὔτε φίλους, οὔτε συγγενεῖς, οὐθ' ὅντινων ἠλεήσατε τῶν παρόντων ἐκείνοις. *Vos autem iudices Smicroni mulctam talentorum decem irrogaſtis, & totidem aliorum Scitoni, ob id quòd rogationem quandam iniquam & legibus aduerſam promulgaſſet: quam pœnam nec eius liberi, nec amici, nec cognationis aduocationisq; eius interceßio ſupplex et miſericordiam implorans deprecari potuerunt. Quin et ipſe Demoſthenes acceptorum uiginti talentorum conuictus ob ſilentium Harpalo uenditum, quinquaginta talentis mulctatus eſt: quam ſummam cum nec cōficere poſſet, nec uinculorum tædium ferre uellet, clàm in exiliū abijt. Hæc mulcta non minor eſt triginta millibus aureûm coronatorum. Hic operæprecium eſt æſtimare leges ſumptuarias, non illas priſcas quæ denos æris in dies ſingulos ſtatuebāt impenſæ eſcariæ, ſed recentiores, & poſt uictam Aſiam latas, de quibus Gellius libro ſecundo ſic inquit, Poſtea L. Sylla Dictator cum legibus priſcis ſitu atque ſenio obliteratis, plerique in patrimonijs amplis helluarentur, & familiam pecuniamq; ſuam prandiorum gurgitibus proluiſſent, legem ad populum tulit, qua cautum eſt, ut Calendis, Idibus, Nonis, diebus ludorum, et ferijs quibuſdam ſolennibus ſeſtertios tricenos in cœnā inſumere ius poteſtasq́; eſſet: cæteris autem diebus omnibus non amplius ternos. Poſtremò lex Iulia ad populum peruenit Cæſare Auguſto imperante, qua profeſtis quidem diebus ducenti finiuntur: Calendis, Idibus, Nonis, & alijs quibuſdam feſtiuis trecenti: Nuptijs autem & repotijs ſeſtertij mille. Eſſe etiam dicit Capito Atteius edictum, diui'ne Auguſti, an Tyberij, non ſatis commemini, quo edicto per dierum*

Mulcta Demoſtheni indicta.

Leges ſumptuariæ.

uarias solennitates à trecenis sestertijs usque ad duo millia sumptus cœnarum propagatus est, ut his saltem finibus luxuriæ efferuescentis æstus coërceretur. In libris impreßis sestertij millies, pro sestertij mille legitur, qui æstimatione nostra quinque & uiginti aureis æstimantur coronatis. quòd si Gellius sestertia mille scripsisset, quinque & uiginti millia intelligerem, si sestertiũ millies centuplicato summa cresceret. Sed animaduertendum mihi uidetur, à denis aßibus leges ad septenos & semissem uenisse, hoc est ad ternos sestertios etiam Sylla Dictatore, cuius priuignus Scaurus theatrum luxu fidem excedente extruxit. Ridicula igitur lex Syllana mihi fuisse uidetur, quæ id sanciret, quod nemo sequeretur. Notanda igitur illa Augusti, quæ ducentos sestertios in singulas cœnas taxauit, hoc est aureos quinque nostros, & diebus festis trecẽtos, nuptijs autem, & repotijs, id est postridie nuptiarum, sestertios mille. quæ summa longè abest à sumptu quem in nuptijs factitamus. Centussis. *Ex supradictis patet quid centußis apud Lucilium fuerit, id est quadraginta sestertij, qui legẽ sumptuariam centussem uocitauit ob centum aßium taxationem, ut autor est Macrobius in tertio Saturn. Vnde cœnæ cẽtenariæ à Tertulliano dictæ. Priscæ autem Romanorum paupertatis indicia sunt quæ à Valerio libro quarto scribuntur de paupertate, ex quo uerba hæc transcribenda duximus.* Priscorum Romanorum paupertas. *Itaque cum secundo Punico bello Cneus Scipio ex Hispania Senatui scripsisset petens ut sibi successor mitteretur, quia filiam uirginem adultæ iam ætatis haberet, neque ei sine se dos expediri posset: Senatus, ne Respublica bono duce careret, patris sibi partes desumpsit, consilio'que uxoris ac propinquorum Scipionis constituta dote, summam eius ex ærario erogauit, ac puellam*

lam nuptui dedit. Dotis modus X *L. millia æris fuit: qua nõ solùm humanitas Patrum conscriptorum, sed etiam habitus ueterum patrimoniorum cognosci potest. nãque adeò fuerunt arcta, ut Tatia Cæsonis filia maximam dotem ad uirum* X. *millia æris attulisse uisa sit: & Megalia quia cũ quingentis millibus æris mariti domum intrauit, dotatæ cognomen meruit. Quadraginta millia æris nostro nomismate quadringẽtos coronatos ualẽt, quingẽta millia æris quinq; millia aureorum: propter quam summam per Antonomasiam Megalia dotata uocitata est. Dotes autẽ postea creuisse ex Iuuenale didicimus, apud quem decies centena millia, & bis quingenta legimus,* Dotata Megalia.

Bis quingenta dedit: tanti uocat ille pudicam. Alibi,
—Et ritu decies centena dabuntur
Antiquo, ueniet cum signatoribus auspex.

Decies sestertium (ut sæpe diximus) quinque & uiginti millibus aureorum nostrorum æstimari possunt. Hoc addendum, Seneca de Consolatione ad matrem, Scipionis filiæ ex ærario dotem receperunt, quia nihil eis reliquerat pater. Aequum mehercules erat populum Rom. tributum Scipioni semel conferre, cum à Carthagine semper exigeret. O' felices uiros puellarum, quibus populus Rom. loco soceri fuit. Beatiores'ne istos putas, quorum pantomimæ decies sestertio nubunt, quàm Scipionem, cuius liberi à Senatu tutore suo in dotem æs graue acceperunt? His uerbis liquet decies sestertium & decies centena idem esse. Strabo libro quarto de Maßiliensibus loquens, τῆς δ' λιτότητος τῶν βίων καὶ τῆς σωφροσύνης τῶν μασιλιωτῶν οὐκ ἐλάχιστον ἄν τις θείη τοῦτο τεκμήριον. ἡ γὰρ μεγίστη προὶξ ἐστὶν αὐτοῖς ἑκατὸν χρυσοῖ, εἰς ἐσθῆτα πέντε, καὶ πέντε εἰς χρυσοῦν κόσμον. πλέον δ' οὐκ ἔξεστι. *Frugalitatis autẽ uitæ et cõtinentiæ* Decies sestertium.

Dotes Massilienses.

Massiliensium maximū hoc indiciū existimari potest, quòd dos apud eos maxima centum sunt aurei, & eo amplius in uestem quinq;, & in mundum muliebrem aureum quinque. amplius autem doti dicere non licet. Centum aureos Romanos Strabonē intellexisse puto. tunc enim quū scripsit Strabo, omnia Romanis parebant in Gallia. Ex prædictis etiam apparet quanti æstimari debeant sportulæ solennes in prouincia Pliniana, quarum fit mentio in Epistolis ad Traianū, his uerbis, Qui uirilem togā sumūt, uel nuptias faciunt, uel ineunt magistratum, uel opus publicum dedicant, solent totam Bulen, atque etiam è plebe non exiguum numerum uocare, binosq; denarios uel singulos dare. Mille enim denarij centum aureos ualent, duo millia denariûm ducentos aureos. Quare illæ sportulæ tanti aut pluris cōstabant, cum ipse dicat, Ita uereor ne ij qui mille homines, interdum etiam plures uocant, modum excedere, & in speciem dianomes incidere uideantur, id est diuisionis & largitionis. Criminosum enim uerbum diuisionis erat propter ambitus suspicionem. sed in omnibus Plinij exemplaribus hoc uerbum uariè corruptum est.

Dianome, diuisio.

Loca in Euangelio explicata.

As & Assis.

Nunc ut fausta ac felici clausula disputationem hanc peragamus, percurramus ea quæ in Euangelio leguntur. Iam primum Matthæi decimo, Non'ne duo passeres asse ueneunt? οὐχὶ δύο στρουθία ἀσσαρίου πωλεῖται; Assis duos sextātes nostros ualuit, id est denariolos quatuor. Et Lucæ duodecimo, οὐχὶ πέντε στρουθία πωλεῖται ἀσσαρίων δύο; Non'ne quinque passeres ueneūt assibus duobus, id est dipondio? Quare Cicero pro Quintio dupōdium pro pecuniola posuit, Si dupondius, inquit, tuus ageretur Sexte Neui, si in paruula re captionis aliquid uererere, non statim ad C. Aquilium, aut ad eorum aliquem qui consuluntur, cucurrisses?

Dipondius.

Et

Et Matthæi uicesimo denarius diurnus tres solidos & semißem ualet, quanti uinitores ferè conduci solent. συμφωνήσας μετὰ τῶν ἐργατῶν ἐκ δηναρίου τὴν ἡμέραν, *Pactus cum operarijs denario in diem. Quòd autem denarius fuerit Romanus, ex eo apparet quod cap. XXII. dicitur, Ostendite mihi nomisma census. At illi obtulerunt ei denarium, in quo effigiem Cæsaris fuisse dicit.* οἱ δὲ προσήνεγκαν αὐτῷ δηνάριον. *Ex quo apparet in denario fuisse effigiem Cæsaris Augusti, uel Tyberij: & tales hodie denarij circũferuntur, nequis de eo dubitare poßit. Plinius libro sexto, Annij Plocamij qui maris Rubri uectigal à fisco redemerat, libertus, circa Arabiam nauigans, aquilonibus raptus præter Carmaniam, quintodecimo die Hippuros portum Taprobanes inuectus, hospitali Regis clementia sex mensium tempore imbutus alloquio, percontanti postea narrauit Romanos & Cæsarem. Mirum in modum in auditis iustitiam ille suspexit, quòd pares pondere denarij essent in captiua pecunia, quum diuersæ imagines indicarent à pluribus factos. Hæc Plinij uerba improbant eorum opinionem, qui rei nummariæ æstimationem hodie constitui non posse putarũt ea maximè ratione, quòd & Consulum & principum tempore uariata pondera nomismatum fuerunt, ita ut pro cuiusque percutientis arbitrio nomismatis pondus & indicatio euariauerit: id quod Blondus Flauius lib. v. Romæ triumphantis affirmauit, antiquitatis diligentißimus inquisitor.* **Blondi opinio de re nũmaria.** *Cum enim ad eam partem uenisset, & eam sibi transmittendam uideret, Hæc omnia, inquit, qualia per singulas ætates fuerint, examußim ostendere, non magis difficile quàm impoßibile fuerit, nõ solùm quia obscuris & nostra ætate ignotis uerbis sunt à maioribus tradita, sed quia omnis ferè ætas suã habuit cudendi uarietatẽ*

R 5 & for

& formam. Videmus enim multos ex Consulibus priscis sui uultus cusisse nummos semper mẽsura & pondere uariatos: quod maiore postea studio principes factitarũt. Et paulo inferius de talenti uarietate loquẽs, idem penè pronunciat, & ad extremum ingenuè fatetur se rem difficilimam & situ uetustatis obductam, nec ingenio nec diligentia superare potuisse, cum nulla extarent priscorum uolumina, in quibus aperta dictorum uerborum mentio fieret. Ipse tamen lib. III. eiusdem operis cum hanc rem tentare uellet, Hanc nos difficilimam, inquit, numerorũ & ponderum uetustissimam consuetudinem ad nostri tẽporis collationem inuiti hoc loco tractamus, quam infrà suo loco tractare constituimus. Et paulum infrà, cum in denarijs, quos aureos fuisse uolebat, æstimandis magnopere hallucinatus esset, centum millia æris, id est primæ classis cẽsum sub Seruio Rege, decem millibus ducatorum taxauit, quẽ nos mille tantum aureis coronatis æstimamus. Nunc redeamus ad rem. Ioannis sexto, Ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis, ut unusquisque modicum quid accipiat, διακοσίων δηναρίων ἄρτοι οὐκ ἀρκοῦσιν αὐτοῖς, ἵνα ἕκαστος αὐτῶν βραχύ τι λάβῃ. Deinde subdit, Discubuerunt ergo uiri numero quinque millia. Ineamus nunc rationẽ, Ducenti denarij, uiginti aureos nostros ualent, id est quinque & triginta Franciscos. Cõmoda apud nos annona esse dicitur, quum terni primarij panes quincunce ueneunt, qui nummus uulgo albulus appellatur. Si igitur commodã annonam sequamur, & qualis eo anno fuit quum hæc scriberem, in singulos Frãcicos duodequinquaginta quincunces numerabimus: quem numerum si triciesquinquies ducas propter XXXV. Francicos, mille sexcenti & octoginta quincunces fient: qui singuli, quum ternos panes faciant, fiunt

Census primæ classis.

Ioan. Euãgelistæ locus.

fiũt in ſumma panes quinq; millia et quadraginta. qua ratione unuſquiſq; panem unum habere potuit, & ſic pane ſatiari. quod cõuenire cum dicto Euangeliſtæ nõ uidetur. ſed ſcilicet carior erat annona Hieroſolymis, id quod facilè crediderim ex Strabone, qui agrum Hieroſolymitanum ſterilem eſſe dicit. Nã & hic ſæpe panis primarius ſextantibus uenit: qua ratione quatuor millia & ducenti panes eſſent. Marci etiam ſexto ita legitur, ἀπελθόντες ἀγοράσωμεν δηναρίων διακοσίων ἄρτους, καὶ δῶμεν αὐτοῖς φαγεῖν. *Eamus emptum panes ducentis denarijs, & demus illis ut edãt. quaſi ſcilicet ducenti denarij ſatiare turbam tantam poſſent, quod apud Ioannem hyperbolicè refertur. in quo agnoſcimus ſtuporem diſcipulorum, qui mirarẽtur dominum tantam turbam paſcere uelle, quum id non poſſe fieri arbitrarẽtur. Marci* XII. καὶ ἐλθοῦσα μία χήρα πτωχὴ ἔβαλε λεπτὰ δύο, ὅ ἐστι κοδράντης. *Et accedens una uidua paupercula iecit minuta duo, quod eſt quadrãs. Quadrantes autem æreos fuiſſe patet ibidẽ ubi dicitur iecisse æs in gazophylacium, pro quo Græcè* χαλκὸς *dicitur. In Actibus Apoſtolorum, ſiue acta appellare malimus, capite undeuiceſimo ita legitur de exorciſtis Iudæis, Multi autem ex eis qui fuerant curioſa ſectati, cõtulerunt libros, & combuſſerũt eos corãm omnibus, & computatis precijs illorum, inuenerũt pecuniam denariorũ quinquaginta millium,* καὶ εὗρον ἀργυρίου μυριάδας πέντε. *(ſic enim ad uerbum legitur) & inuenerũt argẽti myridas quinq;. quod interpres rectè trãſtulit quinquaginta millia denariûm, non ut Plutarchi interpretes in Antonio & Põpeio, millia nummûm pro denariorũ millibus uertẽtes, qua ratione quadruplo minor fit ſumma, ut ſuprà adnotatum eſt. Hæc ſumma quinq; millia aureorum noſtrorum ualet, ne temere putemus librorum*

Librorũ pernicioſorum exuſtio.

ſum

uocitauerunt.Postea quoniam aduerterunt utrosq; numeros esse perfectos & sex & decem,utrosque in unum con iecerunt,& fecerũt perfectißimum decußisexis. Huius au *tem rei autorem inuenerunt pedem. E' cubito enim quum dempti sunt palmi duo,relinquitur pes quatuor palmorũ. Palmus autem habet quatuor digitos. Ita efficitur uti habeat pes sedecim digitos,& totidem asses æreus denarius, uel ut in alijs exemplaribus,æratius.neutrum tamen rectè: denarius enim nunquam æreus fuit apud* Romanos, *nec drachma apud* Græcos:*sed ante argentum signatum decußis,ut centußis,æreus fuit. Quare non æreus sed æreos legendum est,ut ad asses referatur. Sed ex hoc* Vitruuiano *loco id habemus quod suprà ex autoribus Græcis collegi,drachmam in sex obolos diuidi, & obolos singulos in quaternos quadrãtes,quos dichalcos, id est binos chal cos ualentes appellant. uel trichalcos, id est ternos chalcos ualentes. sic fit ut numerus quatuor & uiginti ex senario quater ducto impleatur. Quare uerum esse non potest quod apud* Plinium *legitur in fine libri uicesimuprimi,quòd obolus decem chalcos habeat. aut enim obolus octo chalcos habuit,id quod nos diximus, & sic in quaterna dichalca diuiditur.aut duodenos,si quadrantes trichal ci,id est ternarij fuerunt,quod non* Athenis,*sed alibi fuisse puto,sicubi fuit.Quod autem sequitur, uideamus an uerum sit.Vult enim* Vitruuius Romanos *sic denarium & eius partem ad pedis rationem retulisse aliquando post argentum signatũ,ut Græci drachmã & eius partes ad cubiti retulerũt. quo fit, ut sic denarius sedecim asses ualuerit,ut pes sedecim digitos habet. Citetur nunc* Plinius *de hoc sentẽtiam dicturus.sic enim inquit lib.* XXXIII. *Argentum signatum est anno* Vrbis *quingẽtesimo octogesimoq*

Plinij locus.

moquinto, Q. Fabio Consule, quinq; annis ante Punicum bellum: & placuit denarius pro decem libris æris, quinarius pro quinq;, sestertius pro dipondio ac semisse. Libræ autem pondus æris imminutum bello Punico primo, cũ impensis Resp. non sufficeret, constitutumq́; ut asses sextantario pondere ferirentur: ita quinq; partes factæ lucri, dissolutumq́; æs alienum. Postea Annibale urgente Q. Fabio Maximo Dictatore asses unciales facti, placuitq́; denarium sedecim aßibus permutari, quinarium octonis, sestertium quaternis. ita Resp. dimidiũ lucrata est. In militari tamen stipendio semper denarius pro decem aßibus datus. Nota argenti fuere bigæ atque quadrigæ, & inde bigati quadrigatiq́; dicti, mox lege Papyriana semunciales asses facti. His Plinij uerbis significatur propter pecuniæ penuriam factũ esse ut denarius sedecim aßibus permutaretur: & tamen Vitruuius ratione id dicit nõ neceßitate factum, & suo etiam tempore, id est sub Augusto, denarium sedecim asses ualuisse. Sed rursus in dubiũ uenit quod à Plinio dicitur. Si enim Fabio Dictatore asses unciales facti sunt, quonam modo id fieri potest ut Resp. dimidium tantùm lucrata sit, præsertim quũ superius dixerit Plinius in sextãtarijs aßibus quinq; partes lucrifactas? quum enim asses librales facti fuissent ab initio, si uncia pro libra oblecari potuit, undecim partes lucri factas oportuit. Deinde si denarius qui decem aßibus ualebat, sedecim permutari cœptus est, & sestertius qui duos & semis, pro quaternis, dimidium lucri factum non est. Hoc melius ex Festo intelligitur, qui de hoc loquens, ita inquit, *Sextantarij asses in usu esse cœpere ex eo tempore, quo propter Punicum bellum secundum quod cum Annibale gestum est, decreuerunt Patres, ut ex aßibus qui tum erant librarij, fierent sextantarij,*

Locus Plinij corruptus.

Asses sextantarij.

tarij, ut populus ære alieno liberaretur, & priuati quibus debitum publicè solui oportebat, non magno detrimento afficerētur. septennioq́; usus eis fuit ut priore nummo, sed id non permansit in usu. Ex his uerbis dico, initio statim belli sextantes pro aßibus locari cœptos, uel asses sextantis pondere, quod idem est. postea uerò Annibale arctius urgente, quū Italia paßim bello flagraret, ærariumq́; iam exhaustum esset, asses ex sextātarijs unciales esse decretos, & sic dimidium lucratam Rempub. quæ unciā pro sextante soluendo defungebatur. Id enim dimidium refertur ad proximum assem sextantarium, nō ad pristinum libralem. Id ne in dubium reuocetur, efficit geminatum eiusdem Festi testimonium, alibi, his uerbis, *Graue æs dictum à pondere: quia deni asses singuli pondo libræ, efficiebant denarium ab hoc ipso numero dictum: sed bello Punico populus Ro. pressus ære alieno, ex singulis aßibus librarijs senos fecit, qui tanti ualerent.* Fuerunt igitur asses illi sextantarij, non dextantarij, ut in impreßis legimus contra fidem antiquorum. Fabium & Consulem & Dictatorem fuisse certum est in bello Punico secundo: ut apud Liuium legitur lib. I I. & lib. I I I I. de bello Punico secundo. Hoc autem quod dictum est à Plinio, factū esse credo anno tertio belli Punici post Cannēsem cladem: quo tempore propter penuriam argenti Triumuiri mensarij rogatione Minutij Tribunipl. facti sunt (ut autor est Liuius lib. I I I. eiusdem belli) apud quos Triūuiros omne aurum, argentum, æsq́; signatum certatim ab omnibus delatum est collatione uoluntaria, autore eodem lib. V I. quanquam eo anno Liuius Fabiū Buteonem Dictatorē fuisse prodiderit. Proinde denarium illum qui sedecim aßibus permutabatur, non eum fuisse dico qui prius denis aßibus ualebat, hoc est

cente

centenis uicenis'que uncijs: sed alium multo deteriorem, qui senosdenos asses sui generis ualebat, ut quinarius octonos, & sestertius quaternos. Hoc & *apud maiores nostros aliquando factitatum legimus inuento regum in nũmaria difficultate, ita ut argẽti libra in immensum æstimaretur, & inde nummi eadem ratione cuderentur. quippe nisi & argẽtum infectum & nomisma parili ratione congruerent, commercia hominum expediri nõ possent. Quare (ut dixi) quonam modo illud dictum* Vitruuij *intelligi debeat, affirmare non ausim, nisi* Vitruuium, *qui numeri utriusque perfectionem, hominum quoque iudicio probare uolebat, proposito suo adstruendo inseruiuisse credamus, ut id quod aliquando difficili reipub. tempore factum erat, pro legitimo atque arbitrario apprehẽderit. Sed rursus* Varro *rem in controuersiam reuocat, qui libro primo de lingua* Latina *sic inquit,* Denarij *dicebantur quòd denos æris ualebat, quinarij quòd quinos, sestertius quòd semis tertius.* Dupondium *enim & semis antiquus sestertius est.* Hæc *uerba* Varronis *cum uerbis* Plinij *lib.* I I I. *ubi sestertiorum meminit, indicare uidentur sestertium qui erat ab initio, non eundem fuisse cum eo qui tempore* Varronis & Plinij *ætate fuit.* Eòdem *pertinent uerba* Festi *in uerbo sestertius.* Hoc *igitur ut constituere non ausim, sic affirmare non dubitem, me in ijs quæ dixi, non esse hallucinatum, propterea quòd* Plutarchum & Appianum *autores secutus, &* Suetonium Tranquillum & *alios, centenas drachmas uel centenos denarios, millenos æris, & quadringenos sestertios post tempora belli* Punici *secundi ualuisse semper dixi.* Quòd *si belli* Punici *tempore ratio nummaria argenti æris'que immutata est opibus* Romanorum *accisis, finito statim bello in pristinum statum redijt,*

Imminutio monetæ.

Varronis loc' rem controuersam facit.

dijt,ut Festus de aßibus sextantarijs dixit. Pondus etiã denarij quũ primum signatus est, drachmale fuisse propterea existimo, quòd nullam autoritatẽ idoneam memini quæ id falsum esse doceat. nã & præter nomismata à nobis enumerata, habuimus denarium unum uetustate exesum eodem cum alijs pondere, in quo ab una parte caput galeatum erat, sub cuius mento X litera uidebatur, denarij (ut conijciebam) nota: in auersa parte lupa erat stans sub arbore, capite in uentrem demisso ubera infantibus præbẽs. quantum autem ex charactere fugiente percipere potui, infantes ingeniculantes manum uberi cum ore admouebant, quibus lupa diuaricans corpore exporrecto ubera submittebat. In infimo margine, Roma uerbum erat. in latere, duo hæc uerba, Sex. Pop. quod nomen Consulis fuisse puto eius seculi quo primum argentum signatum est. Arbor autem ficus erat ruminalis, cuius meminit Festus. Itaque in nummo aureo argenteoq; æstimando scrupulus nullus esse debet: & ut esse uerum ponamus quod à Vitruuio dictum est, in aßis tantum & quadrantis sextantisq;, æstimatione deceptus sum: id quod nihil ad magnarum rerum æstimationem deprehendendam obstitit. Cæterùm quod Plinius dixit, argentum signatum esse anno Vrbis quingentesimo octogesimoquinto, quinque annis ante primũ bellum Punicum, haud scio an perperam legatur, etiam si exemplarium omnium in eo una fides sit. Iam primum Eutropius historicus primum Punicum bellum contra Pœnos susceptum autor est anno Vrbis quadringẽtesimo septuagesimoseptimo. Postea anno undequadragesimo supra quingẽtesimum Quintus Fabius Maximus Dictator aduersus Annibalem missus in secundo bello Punico. Porro defunctos Annibalis bello Romanos, Macedonicum

Plinij locus.

bellum excepit, anno quinquagesimo supra quingentesimum, eodem Eutropio autore. Quare oportuit signatum fuisse nummum argenteum ante annum quingentesimũ, si quidem ante bellum Punicum primũ signatus est. Deinde Eusebius in Chronicis autor est argentum primum Romæ signatum anno quinto post Tarentum à Romanis captum, qui fuit annus mundi quater millesimus nongentesimus uicesimus. Augustus autem triumphũ Actiacũ egit, à quo statim solus dominari cœpit, anno mundi centesimo septuagesimo supra quinquies millesimum, qui fuit annus Vrbis circiter septingentesimus. atqui ab Augusti triumpho si annorum numerum retro colligas, ducentos ac quinquaginta ad bellum Tarentinum confectum repe. ries. tot enim intersunt anni ab anno quater millesimo nõgentesimo uicesimo, ad quinquies millesimum centesimũ & septuagesimum. Licet Eusebius à condita Vrbe usque ad Cæsaris Dictaturam annos septingentos & quatuor effluxiße dicat. Sed id parum refert ad id quod agimus, inuestigandum. Denique L. Florus in prima Epitome, secundam Vrbis Romæ ætatem, à Bruto & Collatino Consulibus primis ad Appium Claudium Quintum Fuluium Consules, ducentorum circiter annorum intercapedine terminat, ut primam ætatem quæ sub regibus acta est, ducentorum quinquaginta. Appio autem Claudio Consule Romanus populus mare primùm transgressus est belli gerendi causa. Ex libro autem Liuij quintodecimo nouimus paulo ante primum bellum Punicum, populum Romanum primùm argento uti cœpisse. Quapropter planum fit numeros corruptos eße apud Plinium in loco supradicto, & ante annum quadringentesimum quinquagesimum secũdum Lucium Florum, qui sub Hadriano prin-

Quando argẽtũ Romæ primũ signatum.

cipe

cipe scripsit, secundum Eutropium qui sub Iuliano, ante annum quadringentesimum octogesimum argenteũ nummum extitisse. Nunc si Plinium emendare uelimus, id facere poterimus eius scriptoris autoritate quẽ Plinius ipse sequi solitus est, id est Titi Liuij, qui in præfatione libri tricesimi annos quadringentos LXXVIII. ab Vrbe condita usq; ad Appium Consulem, qui primus bellũ Carthaginiẽsibus intulit, fluxisse scripsit. Quare apud Pliniũ anno quadringentesimo septuagesimooctauo legendum est, si Plinius Liuium secutus est. Eutropius Liuium secutus esse uidetur: sed in eo discrepat, si ueri sunt apud eum numeri, quòd anno quingẽtesimo quinquagesimo cœptũ esse bellum Macedonicum ait, cum apud Liuium libro tricesimo legatur, Anno quingentesimo quadragesimo ab Vrbe condita, P. Sulpitio Galba, Cn. Aurelio Consulibus bellum cum Rege Philippo initum, paucis mensibus post pacem Carthaginiensibus datam. Hic rursus alius suboritur scrupulus, usqueadeo apud autores numeri extantes negocium lectitantibus exhibent. Si enim à primo Punico bello cœpto ad secundum finitum tres tantum & quadraginta anni intersunt (id enim tradit Liuius in supradicta præfatione) quonam modo si statim Macedonicum Punicum bellum secundum excepit, ab anno quingentesimo & quadragesimo factum esse credetur, cum inter utrunq; numerũ duo & sexaginta anni intersint? Simile est quod in Epitome Liuij libri quadragesimunoni legitur, Anno sexcentesimo & altero ab Vrbe condita ludos Diti Patri ad Tarentum ex præcepto Sibyllæ factos, qui anno primo belli Punici, quingentesimo & altero Vrbis conditæ facti erant. Et rursus in Epitome libri tricesimiprimi, Bellum Macedonicum cœptum esse anno quingentesimo = quinto

Plinius Liuiũ sequitur.

Numeri apud autores deprauati, multũ negocij legentibus exhibẽt.

quinto. quæ duo dicta planè refragantur ijs quæ apud Liuium leguntur: nunc autem transmittenda, cum nihil ad rem præsentem pertineant, admonitione tamẽ digna. Sed ne de hoc loco Plinij emendando aliquis posthac dubitet, Plinium ipsum testem in sese citabimus, qui eodem libro alio loco ita inquit, Lucius Scipio trãstulit in triumpho argenti cælati pondo M. quadringenta quinquaginta, & uasorum aureorum pondo centum millia anno conditæ Vrbis quingentesimo sexagesimoquinto. Hoc quod Plinius dicit anno quingentesimo sexagesimo contigisse, contigit post Antiochum uictum, quẽ Romani post Philippum Regem Macedoniæ aggreßi sunt, cum tamen bellũ illud Macedonicum finito demum secundo bello Punico cœperit. Verùm ex supradictis apparet uehementer illos falli, qui nomismata argentea ostentant quasi à Bruto exactore regum percussa, atque etiam ab ipsis regibus signata. Non omittendum uidetur in hac adnotandarum rerum sylua (quæ ut in memoriã ipsæ subeunt, sic in ordinem redigũtur) id quod à Thucydide lib. III. belli Pelopõnesiaci dicitur, milites singulos pedestres & claßiarios binas drachmas in dies accipere solitos. de classe enim Atheniensiũ loquens, quã & instructißimam & numero & pulchritudine nauiũ fuisse affirmat, ita inquit: Itaq; æstate una uniuersæ naues ducentæ & quinquaginta fuerũt, quæ res maximè pecunias eorũ exhausit, cũ sumptu Potidææ. Nã qui Potidææ erãt milites præsidiarij binas drachmas merebãt, ita ut miles alterã drachmã ministri nomine acciperet, ὥστε αἱ πᾶσαι ἅμα ἐγίγνοντο ἐν ἑνὶ θέρει διακόσιαι καὶ πεντήκοντα νῆες. καὶ τὰ χρήματα τοῦτο μάλιστα ὑπανάλωσε μετὰ Ποτιδαίας. τὴν δὲ γὰρ Ποτίδαιαν δίδραχμοι ὁπλῖται ἐφρούρουν. αὐτῷ γὰρ καὶ ὑπηρέτῃ δραχμὴν ἐλάμβανε τῆς ἡμέρας. Et paulò post,

νῆες

νῆες τε αἱ πᾶσαι τὸν αὐτὸν μισθὸν ἔφερον. Nauesq; omnes idem ſtipendium accipiebant. Si miles Athenienſis binas drachmas ſuo famuliq; nomine accipiebat, id ſtipēdium erat in mēſem ſexagenæ drachmæ, quæ ære noſtro ſenos aureos coronatos ualent, id eſt denos Francicos & ſemiſſem. Apud nos autē qui minimo merent pedites, in mēſem centenos ſolidos accipere ſolent, id eſt quinos Francicos: qui plurimo, ſeptenos Francicos: quam mercedē menſtruā Germani apud nos acceperunt. Ex quo apparet drachmæ æſtimationem à nobis factam, à ueritate non abhorrere. Hoc argumentū adiuuat id quod ſuprà in fine libri quarti diximus de mercede philoſophorū molas truſatiles circunagentium, & quod hoc eodem lib. de denario diurno adnotauimus. Xenophon in primo Hellenicon, οἱ δὲ ταῦτ' ἐπῄνουν, καὶ ἐκέλευον αὐτὸν τάξαι ναύτῃ δραχμὴν ἀττικήν. Hi collaudato Cyri dicto, hortabantur eum ut drachmam Atticam nautis in dies ſingulos pro ſtipendio ſtatueret. Ipſe tamen paulò pòſt dicit non drachmam eum ſtatuiſſe, ſed tetrobolum, hoc eſt beſſem drachmæ, cum antè ſemiſſem tantum acciperent, id eſt triobolum: de ſtipendio loquens auxiliario, quod Lacedæmonijs ad tuendam rem nauticam & claßiariam à Rege Perſarum conferebatur. Quantulæ autem fuerint illæ naues præ ijs quæ nunc fiunt, ex eo licet intelligere, quod idem libro ſecūdo ita inquit, Cum autem ij in terra Attica eſſent, Athenienſes cētum naues quas inſtruxerant, & mille in ijs armatos quadringentosq; ſagittarios circum Peloponneſum miſerūt. ὄντων δ' αὐτῶν ἐν τῇ γῇ, οἱ ἀθηναῖοι ἀπέστειλαν τὰς ἑκατὸν ναῦς περὶ πελοπόννησον ἅσπερ παρεσκευάζοντο, καὶ χιλίους ὁπλίτας ἐπ' αὐτῶν, καὶ τοξότας τετρακοσίους. Cicero lib. XII. Epiſt. ad Lentulū ſcribēs, Interceptis literis cognoramus, Dolabellam

Stipendiū militare.

Dolabellam, si desperasset de Syria Aegyptoq́; quod necesse erat fieri, in naues cum omnibus suis latronibus atq́; omni pecunia cõscẽdere esse paratũ, Italiamq́; petere. Idcirco etiã naues onerarias, quarũ minor nulla erat duũm milliũ amphorarũ, cõtractas in Lycia à classe eius obsideri.

De magnitudine nauium.

Duo millia amphorarũ, ducenta & quinquaginta modia Parisina ualẽt. Quod ideo adnotandũ duxi, ut ex nostri temporis nauibus cõijci antiquarũ nauiũ magnitudo posset. In l. iubemus. de sacrosanct. eccle. in Codice Imperatorio, duabus partibus minor magnitudo, id est subtripla huius Ciceronianæ taxatur. Herodotus autẽ lib. VII. de copijs naualibus Xerxis loquẽs, ita inquit, Ad Sepiadẽ usq́; ad Thermopylas exors malorũ Xerxis exercitus fuit:

Classis Xerxis Persarũ regis.

multitudo autẽ adhuc erat, ut ego cõiectura assequor, ex nauibus quidẽ ab Asia profectis numero mille ducentis ac septẽ, eorum duntaxat qui iam inde ab initio cõuenerant, millia ducenta & quadraginta unũ & quadringenti uiri, ducenos scilicet uiros in singulas naues numerãtibus. Porrò inter classiarios indigenas triceni Persæ, Medi, & Sacæ ĩ naues easdẽ ascẽderãt, quæ multitudo sex & triginta millia & ducentos decẽ uiros prioribus copijs aggregat. καὶ τὸ πλῆθος ἦν τηλικαῦτα ἔτι ὡς ἐγὼ συμβαλλεόμενος εὑρίσκω, τόσον, τῶν μὲν ἐκ τῶν νηῶν τῶν ἐκ τῆς ἀσίης, ἐουσέων ἑπτὰ καὶ διηκοσίων καὶ χιλιέων, τὸν μὲν ἀρχαῖον ἑκάστων τῶν ἐθνέων ἐόντα ὅμιλον,. τέσσαρας καὶ εἴκοσι μυριάδας, καὶ πρὸς χιλιάδα τε καὶ τετρακοσίους, ὡς ἀνὰ διηκοσίους ἄνδρας λογιζομένοισι ἐν ἑκάστῃ νηί. ἐπεβάτευον δὲ ἐπὶ τουτέων τῶν νεῶν χωρὶς ἑκάστων τῶν ἐπιχωρίων, περσέων τε καὶ μήδων καὶ σακέων τριήκοντα ἄνδρες. οὗτος ἄλλος ὅμιλος γίνεται τρισμύριοι καὶ ἑξακισχίλιοι καὶ πρὸς διηκόσιοί τε καὶ δέκα. *His uerbis apparet cã fuisse magnitudinem olim mediocriũ nauium, ut ducentos classiarios*

ſtarios milites caperēt, & eo amplius tricenos capere poſſent. id quod uerba ipſa autoris coniicientis ſignificare uidentur. Eas *autem naues triremes fuiſſe autor ipſe* Herodotus *prodidit his uerbis alio in loco*, τῶν δὲ τριηρέων ἀριθμὸς μὲν ἐγένετο ἑπτὰ καὶ διακόσιαι καὶ χίλιαι. Triremium *autem numerus fuit mille ducentæ & ſeptem. Sicui igitur uacet ad calculum exigere id quod ab* Herodoto *dictum eſt, is inueniet in ſingulis triremibus ducenos & tricenos epibatas fuiſſe.* Inter *minora autem nauigia* Herodotus *numerat lembos quinquagenûm & tricenûm remorum, quos ipſe* πεντηκοντόρους & τριηκοντόρους *appellat.* Legimus *& apud antiquos fuiſſe non modò trium ordinum naues, quas triremes noſtri,* Græci *trieres appellāt (in quibus per ſingula trāſtra terni remiges ſedent, ſuum quiſq; remum ducentes, ita ut qui naui intimus eſt, is maximum remum tractet) ſed etiam quadriremes & quinqueremes, & ſex ordinum naues. quin & à* Græcis *hepteres & henneres & deceres uocabula inuenta ſunt, quæ naues ſeptenûm nouenûm denumq; ordinum ſignificant.* Plinius *lib.* VII. Biremem Damaſthenes *primùm* Erythræos *feciſſe autor eſt,* Triremē Thucydides Aminoclē Corinthiū, Quadriremem Ariſtoteles Carthaginienſes. Quinqueremem *inſtituit* Neſichthon Salaminius. Sex *ordinum* Xenagoras Syracuſius. *ab eo ad decemremē* Mneſigeton. Alexandrū Magnum *ferunt inſtituiſſe ad duodecim ordines:* Philoſtephanus Ptolemæum Soterē *ad quindecim,* Demetrium Antigoni *ad triginta,* Ptolemæum Philadelphum *ad quadraginta,* Ptolemæū Philopatorē, *qui* Tryphon *cognominatus eſt, ad quinquaginta.* Plutarchus *de* Demetrio Antigoni *in uita eius ita inquit: V nde illud eſt non minus uerè quàm elegāter dictum,* Demetrij *opera magnitudine ſua*

Triremes & quinqueremes & ulteriora uocabula.

Demetrius Poliorcetes.

etiam amicis stuporem, pulchritudine uerò etiam hostibus delectationē solita esse afferre. Atqui inter alia memoratu *digna & naues duas confectas ab eo aiunt, quarum altera sedecim remorum ordines, altera quindecim habebat: & machinas nonnullas miro ingenio expugnandis urbibus fabricatas, quæ quidē spectantibus hostibus incredibilem admirationem præbebāt: id quod Lysimacho euenisse tradūt: qui tametsi supra alios reges inimicus esset Demetrio, tamen quum ab eo Solos in Cilicia obsidēte petijsset ut sibi liceret machinas eius nauesq; inspicere, atq; is benignè id concedente Demetrio omnia opera inspexisset, adeò stupefactū aiunt & magnitudine & pulchritudine, ut ei uisæ sint non humano, sed diuino ingenio conditæ.* Idem alibi, *Itaq; Demetrius ad regnum paternum recuperandū (quod arduū & difficile factu uidebatur) toto animo conuersus, breui tempore paulominus quàm centū millibus peditum, decem equitum coactis, classem deinde quingentarum nauium uarijs ex locis studio incredibili atque industria comparauit.* Et paulò pòst, *Omnes autem admirabantur non solum multitudinem, sed etiam magnitudinem eorum operum quæ inusitata mole longè aliorum cōsuetum modum excedebāt. Nemo enim reperiebatur qui nauem sedecim ordinum aut quindecim uidisset. Verùm postea Ptolemæus qui Philopator dictus est, unam quadraginta ordinum faciendam curauit, quæ proculdubio omnes alias naues quæ antea uisæ fuerant, magnitudine ac mole sua magnopere superabat, ut quæ in longitudinem ducentos ac octoginta, ab imo usque ad transtra duodequinquaginta cubitos pateret. Remiges in ea ad quatuor millia, nautæ ad quadringētos erant, & præter hos paulominus tria millia armatorū, qui foros eius obtinētes*

Memorabile nauigium.

eadem uehebantur. Sed hæc, inquit, nõ tam ad usum quàm ostentationem fabricata uidebatur, earum similis machinarum, quæ penè immobiles sunt. Demetrij *autem naues non modò magnitudine & arte mirabiles, sed etiam ad certamen bellicum, usum'que hominum aptæ atque habiles erant.* Athenæus *libro quinto de opulentia* Aegyptiorum *loquens, & præcipuè* Philadelphi Ptolemæi, *Multis autem, inquit, regibus* Philadelphus *cum diuitiarum magnitudine præstitit, tum etiam studio ingenti incubuit ad apparatum omne genus, instrumentum'que regium magnificè ambitioseq; comparandum.* Quare *nauium multitudine reges omnes longè supergressus est.* Maximas *naues habuit triacõteres, id est tricenûm ordinum duas, icoseren unam quæ uicenûm erat, quatuor quæ ternũdenûm, duas quæ duodenûm, quatuordecim quæ undenûm, triginta quæ nouenûm, trigintaseptẽ quæ septenûm, quinq; quæ senûm erant.* Quinum *autem ordinũ habuit decem & septem: altero tanto plures partim quaternûm ordinũ, partim ternûm & semis, quas* Trieremiolias *appellant.* Reliqua *multitudo nauigiorum quæ per uarias imperij partes distributa erant, quatuor millium numerũ excedebat.* Τὰ γὰρ μέγιστα ἦν τῶν πλοίων παρ' αὐτῷ, τριακοντήρεις δύο, εἰκοσήρης μία, τέσσαρες δὲ τρισκαιδεκήρεις, δωδεκήρεις δύο, ἑνδεκήρεις δεκατέσσαρες, ἐννήρεις τριάκοντα, ἑπτήρεις τριάκοντα ἑπτά, ἑξήρεις πέντε, πεντήρεις ἑπτακαίδεκα. τὰ δὲ ἀπὸ τετρήρους μέχρι τριηρημιολίας, διπλάσια τούτων. De *magnitudine autem nauis* Philopatoris *eadẽ omnia quæ* Plutarchus *dixit, & eo amplius addidit, lõgissimos in ea remos duodequadraginta cubitorũ fuisse, ab ea parte plumbatos, quæ manu remigum cõtinetur, ut eo libramento nixus tollentiũ brachiorũ adiuuaretur, cũ pars remi scalmo alligata quasi æquilibrium*

Naues Philadelphi.

Remorum longitudo immanis in naui Philopatoris.

librium faceret, & usum grauioris remi faciliorẽ redderet. Tum partes eius omnes exequitur, apparatumq; tãtæ moli numero & magnitudine respõdentẽ: ut proras duas & totidẽ puppes habuisse, & septẽ rostra, & gubernacula quatuor. Idẽ autor eodẽ libro tradit Hieronẽ Syracusanorum Regem, Romanorũ amicitia pertinaci nobilem, cum circa sacrorum certaminũ gymnasiorumq; apparatum studiosus esset, tum etiã ad naues fabricandas ambitiosius animũ intendisse, duntaxat quæ frumentationibus uiderentur esse cõmodissimæ. Huius igitur generis multas Hiero cum fabricandas mandasset, unam in primis memorabilẽ perfecit: ad quam ædificandam materiam in Aetna monte cædendã indeq; deuehẽdam curauit, quæ sexaginta triremibus conficiendis satis esse potuisset: quo dicto naui gij magnitudinẽ conijciendam nobis reliquit. Ad nauticũ autem instrumentũ cum æs, ferrum, cannabim, reliquaq; quibus opus erat, partim ex Italia, partim ex Iberia, partim Rhodano flumine comparasset, trecentos operi faciẽdo fabros artificesq; adhibuit, ac materiæ dedolãdæ, præter administros fabricæ subseruientes opificijs, præfecto summæ operis architecto Archia Corinthio. Quos ipse cũ magnopere hortatus esset ad opus aggrediendum, insuper etiam dies totos operis se curatorẽ exactoremq; præbuit. Hac diligentia, his artificibus, hoc architecto rex ille Siculus dimidiũ tantum nauis intra sex mẽses perfecit. Quo facto, inchoatã eo modo nauem in mare deducendã mandauit, ut illic extremæ manus opificiũ adipisceretur. Verùm cum de ea in mare deducenda, excitata quæstio multis cõtentionibus esset, ad extremũ Archimedes ille mechanicus famigeratus, solus deducendã suscepit, paucis adhibitis operis: compactaq; clauicula machinali quod suscepit perfecit:

Reliquus apparatus.

Nauis frumentaria.

Nauis Hieronis memorabilis.

Clauicula Archimedis.

fecit: tãta mole nauigij confestim in mare deuoluta eius machinæ momento, cuius idem ipse princeps inuentor fuit. ὡς δὲ περὶ τὸν καθελκυσμὸν αὐτοῦ τὸν εἰς τὴν θάλασσαν πολλὴ ζήτησις ἦν, ἀρχιμήδης ὁ μηχανικὸς μόνος αὐτὸ κατήγαγε δι' ὀλίγων σωμάτων, κατασκευάσας γὰρ ἕλικα, τὸ τηλικοῦτον σκάφος εἰς τὴν θάλασσαν κατήγαγε. His peractis, alteram nauigij partem totidem alijs mensibus Hiero consummauit: cum interim clauis æreis denarum librarum plurimis materiam compingeret, aliquibus etiam sesquiplicibus eius ponderis: qui præ craßitudine non aliàs adigi poterant, quàm materia præterebrata. His clauis costæ nauis arrectariæ cum assamentis transuersarijs coagmentatæ, tegulis insuper plũbeis adactis ualidius adstringebantur, quibus etiam sub ipsis linteola concerpta cum pice infarcta erant. Erat ea nauis apparatu quidem uiginti ordinum remigij, ædificij uerò contignatione triplici. Harum infimã contignationem oneri & mercibus delegauerat, ad quam descensus scalis multiplicibus erat. ad mediam contignationem transitus alter erat arte mechanica factus, in qua ipsa cœnationes erant numero triginta, secundum utrũq; latus nauigij extructæ. In ijs lecti quaterni strati uiris accommodati. Inter quas nauclericum conclaue quinque lectorum capax erat. Præterea thalami tres in eadem contignatione erant, culináq; supradictis locis subseruiens ad puppim ædificata. Omnes autẽ supradictæ cœnationes pauimento stratæ erãt, tessellis uermiculato lapidis omnis generis. In eo pauimento Troiani belli fabulamentũ uisendo artificio concinnatũ legebatur, cũ alioquin ea omnia ædificia tectis laqueatis & postibus exornata spectabili opere essent. Summa pars nauigij gymnasiũ habebat, ambulationesq; laxas pro portione magnitudinis suæ: quas etiã ipsas

Claui denarũ librarum.

Contignatio XXX. cœnationũ capax, et reliqui nauis apparatus.

ipsas simul ambientes horti omni genere stirpium comple ctebantur, fictilibus in uasis & plũbeis consitorum, simul hederæ uitesq; opacabant pampinis ac corymbis inumbrantes, quarum radices alebant dolia terræ plena, pariter quidem illæ cum hortis machinamento irriguæ. Ab his erat Aphrodisium, id est conclaue Veneri deæ dicatum, instrumentum etiam ipsum triclinari lectisternio, pauimentoq; stratum, Achate lapide alijs'que uarijs & nitentibus distincto, cuiusmodi lapidum copia in Sicilia reperitur. Ac parietes quidem habebat cupreßinis tabulis aßibusq; contextos, laqueatum'que tectum eadem materia. Fores etiam ex ebore & odorata materia compactas, atq; eo amplius pictura sigillis'que exornatas. Deinceps erat exhedra quinque lectorum capax, quorum parietes postes'que buxo compacti erant, ibiq; bibliotheca, & in lacunari sphæra, ad imitationẽ eius solarij efficta quod in Acradina situm erat, quæ insula est Syracusarum. Huic loco balneum iunctum erat: in quo tres lecti cum solio metretarum quinque capaci, quod ex lapide uario scalptũ erat, & tribus æneis caldarijs. Mitto nunc habitationes militibus destinatas, ijsq; qui super sentinam erant. Mitto equorum præsepia ab utroque latere nauigij numero dena sita, cum frenis & stratis, & omni equitum instrumento, eorumq; ministerij atque equorum pabulo. Præterea lignarium & clibanos, focos & pistrina, aliaq; ministeria in proiecturis nauis prominentia. Quid dicã Atlantes nouenûm pedũ altitudinis certis interstitijs firmatos, ut scalpturas prominentes summæ cõtignationis mutulorũ uice fulcirent? Quid turres octo? binas in prora & puppi, & per utrũq; latus extructas, in murisq; propugnacula? Præter hæc machina erat ĩ medio catastromate super tripodes excitata

Aphrodisium.

excitata, Archimedis etiã inuentũ, saxa tritalētaria, telaq; mißilia duodeuiginti pedum facilè iaculans ad quadringentos cubitos, quod ſpatiũ eſt ſtadij. Hæc & alia machinamēta propugnatoria, ut coruos, lupos, & in ſummo malo carcheſia ænea lapidũ conceptacula ad lapidationẽ faciendam in hoſtium nauigia; longũ eßet enarrare. Stabant enim in uno terni, in alijs bini aut ſinguli homines lapides iaculantes, quos ſerui in foris nauis ſtantes uitilibus qualis tēpore pugnæ ſuggerebant trochleis ſubuehentes. Idē Archimedes cochleam cōmentus erat tantæ nauis ſentinæ ab uno homine exhauriendæ. Verùm ut nauigij magnitudo ac uaſtitas animo concipi poßit, nonnulla adijciam ex ijs quæ Athenæus ſcripſit ad hoc maximè pertinentia, ἦν δὲ καὶ ὑδροθήκη κατὰ τὴν πρῷραν κλειστή, δισχιλίους μετρητὰς δεχομένη, ἐκ σανίδων καὶ πίττης καὶ ὀθονίων κατεσκευασμένη. παρὰ δὲ ταύτην, κατεσκεύαστο δὲ μολιβδώμασι καὶ σανίδων κλειστῶν ἰχθυοτροφεῖον. τοῦτο δ' ἦν πλῆρες θαλάττης, ἐν ᾧ πολλοὶ ἰχθύες εὖ ἐτρέφοντο. Erat, inquit, in eodem nauigio ſecundum proram aquæ conceptaculum concluſum, capax duorũ millium metretarum, aſſamentis & pice & linteorum fartura compactile: iuxta quod rurſus piſcina coaxatione & implumbatura conſtans, plena aquæ marinæ, ita ut in ea commodè magna copia piſcium facilè aleretur. Idem alibi, σῖτον τε ἐνεβάλλοντο εἰς τὴν ναῦν μυριάδας ἑξ, ταρίχων δὲ σικελικῶν κεράμια μύρια, ἐρεῶν τάλαντα δισμύρια, καὶ ἕτερα δὲ φορτία δισμύρια. Frumentum autem negociatoriũ in ea naui exportabāt ad millia ſexaginta, ſalſamenta Sicula ad cadûm decē millia, lanarum talenta uiginti millia, & alterius mercis altera uiginti millia, prætereaq; commeatus uectorũ nautarumq; ſexaginta millia. Frumenti dixit non addito modiûm uel medimnûm: ego

Cochlea mirāda.

Nauis magnitudo ac uaſtitas.

ego tamen medimnûm eum intellexisse puto, ex more loquendi Græcorum coniecturam faciens, & præcipuè Siculorum, ut ex superioribus apparet. Hæc, duo millia & quingentos modios Parisinos faciunt. Modius autem Parisinus quatuor & uiginti medimnos Atticos capit. Decē millia cadorum uel amphorarum, mille ducentos & quinquaginta modios itidem Parisinos. Lanarum & reliquarum mercium talenta quadraginta millia. Talenta Parisina triginta millia efficiunt, ut nūc craßiore calculo libras Atticas uel minas, sed & nonaginta drachmarum intelligamus, id est duodenûm unciarum. Sic fiunt pondo nostra duodeuicies centena millia. Libra enim nostra epitritam proportionem ad Romanam librā habet, id est tertia parte maiorem. Hanc summam si ad culeos duplares redigere uelimus, qui trimodia nostra efficiunt, hoc est quatuor & uiginti amphoras, & in culeos singulos bina millia pondo statuamus, id quod hodie nauicularij faciunt qui anniuersarios commeatus meritorijs nauigijs suscipiūt, ut statim uidebimus, fient nongenti culei trimodiales: quibus si mille ducentos & quinquaginta modios illos addideris, erunt in summa mille trecenti sedecim culei. Nunc si exquisitius persequi uelis, & semuncias in singulas libras addere, summa librarū quinq; & septuaginta millibus excrescet, quæ additamētum septē & triginta culeorum & semißis efficiunt. Et hæc omnia præter aquam dulcē, præter piscinam, præter tot diætarum intestinum instrumentum, præter annonam uectorum, & pabulum equorum. Hanc tamen nauem longè magnificentia & splēdore apparatus anteceßit nauis fluuialis Thalamegos nomine, quā Philopator supradictus in delicijs habuit Nilo pernauigando, longitudine sexcentorum pedum, latitudine quinq;

Modius Parisinus.

Talenta Parisina.

Libra Parisina.

Culei duplares.

Thalamegos nauis fluuialis Philopatoris.

quinq; & quadraginta: ab infima parte ad editißimum diætarum fastigiũ altitudine pedum paulo minus sexaginta: in qua diætas & cubicula & alia ædificia uoluptuariæ uitæ accommodata, ambulationum porticus duplices ambibant, proram & utrunq; nauis latus cõplectentes quingentorum pedum ambitu. A' puppi autem nauis patens, è regione proræ uestibulum habebat ex ebore & alia primæ notæ materia constans, per quod ingredientes porta quadriforis excipiebat, & ex atrio in œcũ, id est in prægrande cõclaue ferebat, uiginti lectorum capax: cũ utrinque per uestibulum ingredientibus patentes crebræ fenestræ auras perflantes commodè admitterent. Reliqua sunt eiusmodi, ut siquis omnia ad uerbũ prosequi uelit & possit, fidem sint excessura. Illud autẽ quod de C. Cæsare memoriæ traditum est, ut reliqua eius acta, non magnificentiæ esse puto, qui fabricatus esse cedrinas liburnicas dicitur, gemmatis puppibus, & uersicoloribus uelis, magna thermarum & porticuum & tricliniorum laxitate, magnaq; etiam uitiũ & pomiferarum arborum uarietate, in quibus discumbens de die inter choros ac symphonias litora Campaniæ peragrabat. Nostrorum autẽ temporum opera, quæ maximè magnifica esse creduntur, si cum illis contendantur, propè est ut perinde esse uideatur ac si formicam elephanto compares. Sed principes & opulenti hodie priscarum rerum ignari, sese in rebus mediocribus & paruis admirantur, sola ignorantia beati, si argumentari uelimus. Quo magis despicari & floccipendere eorum sortem licet, ijs quidem qui felicitatem nec põdere nec numero metiuntur. Hæc ideo retuli, quòd multi opinantur ideo apud historicos magnũ numerum nauiũ lectitari, quòd antiqui nauigiolis uterentur præ ijs nauigijs quæ memoria nostra

Liburnicæ cedrinæ C. Cæsaris.

cularioꝛum uerbis utar. Minimæ enim magnitudinis onerarias quadragenarias esse aiunt: mediæ notæ septuagenarias & octogenarias: maximas autē quæ in mari occiduo uideantur, ferè centenarias, raro maiores esse. Tonellum ego trimodium culeum appellauerim. Tres enim modij nostri tonellum unum efficiūt, id est culeum geminatum. Ita fit ut maximæ onerariæ nostri temporis plerunq; nō maiores sint illis quas Cicero in Lycia fuisse dixit. De nostris loquor. nam Germanorum naues duplices & triplices nostrarum esse dicunt. Octogenariæ enim naues ducenta & quadraginta modia nostra capiunt: at duo milia amphorarum, ducēta & quinquaginta modia nostra æquasse docuimus. Est autem ea formula nauiculariam factitantium, ut in singulos culeos duplares bina millia pondo numerent. Tanti enim pendere uini tria modia nostra dictitantur. sic fit ut salis aut alterius grauissimæ mercis uectura ad bina millia pondo hac appellatione nuncupetur: ut si nauis centum & octoginta millia pondo ferre commodè possit cum instrumento machinario, ea octogenaria uocitetur. Ex his igitur patet quantæ fuerint antiquorum naues, etiam si pauciores olim milites pro portione in naues imponebant, quàm pro nostri temporis more, quantū coniectura assequi ex historicis possumus. Etenim si quis omnia quæ commemorauimus, diligenter animaduerterit, iudicabit (ut spero) non fallaci me coniectura ductum esse in mensuris indagandis. Non me latet apud Aeginetam legi, minam Atticam sedecim uncias habere, & Romanam uiginti: sed nec Pauli autoris adnotata illa esse puto, nec si Pauli sint, ad rem quam agimus, pertinere. Sumptum est enim illud dictum ex medicorum usu, ut suprà ex Celso adnotauimus, non ex antiquitate. Nunc ad id redeundum,

Culeus trimodius.

priuatorum opes tributis exhauserunt. Quanquam Ro- *manæ uires sese ipsæ confecerũt, cum* Augusti *plures eodem tempore ab exercitibus facti, ciuilia bella & intestina pro externis gererent. sic mundus ad inopiam redactus, tenuiore pecunia uti cœpit: id quod necesse fuit, cum multum pretijs rerum decesisset.* Hoc idem Francia *experta est. si quis enim huius temporis nomisma cum antiquo examinet exploretq́;, dimidio uberius illud hoc inueniet & pondere & indicatione, atque eo etiam amplius.* Nos *enim* Philippeos *habuimus geniatos plus sesquisolato pendentes.* In *his genius est alatus, quales diuini statores pingi solent, liliata insignia tenens. extant & alij* Philippei, *sceptrati nonnulli, alij etiam soliati,* Rege *intus trabeato iura pro potestate reddente.* Ibi *maiestatẽ regiam planè expressam agnosceres, qualem hodie nemo meminit,* Rege *utroque uestigio leonibus innitente.* Hi *tri plici forma percusi sunt: sed qui minima signati sunt, binos solatos trahunt: qui maxima & grauissima, ij pondus habent secundum* Eduardeos Angliæ *maximum, eis'que proximum. hoc genus omnium quæ uidi (tametsi nullius generis non habui, quod quidem hodie extet) scitè formatum erat.* Hos & Rosatos Eduardeosq́; *ponderesuperant* Carolei Aquitaniæ, *qui* Fortes *appellantur: in quibus dux armatus genu nitens leonem manibus* Herculis *more elidit: sed superiorum indicatura* Pecuatorum *bonitate par est, quos* Ioannes Rex *signauit, triplici & ipsos forma & magnitudine, omnes primam auri notam obtinentes.* Quanto *autem hodie ieiunior sit & exanguior (ut ita loquar) res nummaria, ex eo certè constare potest, quòd qui* Francici *extant aurei equites pedites'que, olim uiginti solidis ualentes*

Prisca Frãciæ nomismata.

(unde Francicos hodie quoque appellamus) nunc solidis quadraginta edicto etiam principis æstimātur, pluris etiā in foro permutabiles. Quòd si inquirere in finitimas nobis prouincias institeris, eandem apud eos, ut apud nos olim & hodie rationem reperies, prorsus quasi confinibus prouincijs Francia constituendæ rei nummulariæ rationē præscripserit. id quod optima ratione iudicare quis potest. Neque enim consistere commercia potuissent, quæ nobiscum semper finitimi miscuerunt, nisi eandem auri no tam afferrent quam acciperent. Itaque quandiu aurū primarium signatum est in Francia, tandiu ipsi quoque finitimi populi eodem genere usi sunt. Nunc autē & nostratis & externi nulla uncia nisi concreti uisitur & ærosi. Verumenimuero qui hodie extant imperatorij & augustales aurei, post priscos illos didrachmos signati, ponderi prædicto non respondent à sanctione imperatoria taxato. Vidimus enim & Constantini Magni & Iuliani & Magnentij, & aliorum recentiorum, sed in omnibus quos expendimus, ita minutum pondus erat, ut seni & semis non planè unciam æquarent, septeni excederent. Vnum etiam Iustiniani principis uidimus, quem nobis ostendit Longolius. Christophorus Longolius, uir egregiè doctus, & rerum antiquarum studiosus: sed ne is quidem iam dictis grauior erat. Quare supradictā legem de duobus & septuaginta solidis ideo latā puto, quòd imminuto pondere nummi, libræ quoq; aureæ æstimatio & pōdus sensim imminuebatur. quapropter ne tandē imminutio inualescens, rem nummariā conturbaret, Imperator certum modū imponere uoluit. quanquam si quis legem illam diligenter consideret, non tam in uniuersum statuere de auro signato uidetur, quàm de auro tributario: ut fortasse indulgentia principis aliquid

aliquid antiquis pensitationibus remittere lege illa uoluerit. Id enim sæpe fit, ut maneant antiqua uectigalia, aut pensitationum uocabula, & tamē minore summa aut æstimatione stipendiarij defungantur. Cur autem aurei solidi quoq; dicantur, his uerbis Lampridij declaratur in Alexandri uita: Vectigalia publica in id contraxit, ut qui decem aureos sub Heliogabalo præstiterāt, tertiam partem aurei præstarent, hoc est tricesimam partem: tum'que primùm semisses aureorum formati sunt. Atque etiam cum ad tertiam partem aurei uectigal decidisset, tremisses, dicente Alexandro etiam quartarios futuros, quandò minus non posset: quos quidem iam formatos in moneta detinuit, expectans ut si uectigal contrahere potuisset, & eosdem ederet: sed cum non potuisset per publicas necessitates, cōflari eos iussit, & tremisses tantum solidosq́; formari. Hactenus Lampridius. Intelligimus igitur aureos integros appellatos esse solidos eo tempore quo semisses & tremisses fieri cœperunt, uel trientes potius. In iure autē ciuili quod nunc habemus, non una aurei æstimatio est, ut multi existimant, nec semper septuagenos binos in libras accipiendos censeo, sed pro tempore aliquid statuentium principū æstimationem faciendam: ut uerbi gratia in capite primo de uarijs & extraordinarijs cognitionibus, Vlpianus de honorario aduocatorum loquens ita inquit, Licita autem quantitas intelligitur pro singulis causis usq; ad centum aureos. Cētū aureos hoc in loco pro duobus auri pōdo intelligo. Nā Vlpianus Alexādri tēpore scripsit, nondū imminuta prisci nomismatis forma, nisi si pauca scrupula auaritia temporū legitimo pōderi detraxit, ut suprà docuimus. Visuntur enim hodie Mamææ matris eius nomismata, & ego omniū Imperatorū uidi eadem forma ab Augusto

Aurei æstimatio in iure.

Honorarium aduocatorum.

ad Commodum Cæsarem. Sed & hoc quod diximus, non solum argumentis, sed etiam Taciti autoritate comprobare possumus, qui lib. x i. de tempore Claudij principis loquens, Continuus inde, inquit, & sæuus accusandis reis Suillius, multiq; audaciæ eius æmuli. nam cuncta legum & magistratuum munia in se trahens princeps, materiã prædandi patefecerat. non quicquam publicæ mercis tam uenale fuit, quàm aduocatorum perfidia: adeò ut Samius insignis Eques Romanus quadringentis nummorum millibus Suillio datis, & cognita præuaricatione, ferro in domo eius incubuerit. Igitur incipiente Caio Silio Consule

Lex Cintia. *designato, consurgunt patres, legemq; Cintiam flagitant, qua cauetur antiquitus, nequis ob causam orandam pecuniam donum'ue accipiat. Deinde obstrepẽtibus ijs quibus ea contumelia parabatur, discors Suillio Silius acriter incubuit, ueterum oratorum exempla referens, qui famam in posteros præmia eloquẽtiæ cogitauissent pulcherrima: alioquin & bonarum artium principem sordidis ministerijs fœdari: ne fidem quidem integram manere ubi magnitudo quæstuum spectetur. Quòd si in nullius mercedẽ negocia ineantur, pauciora fore: nũc inimicitias, accusationes, odia & iniurias foueri, ut quomodo uis morborum pretia medentibus, sic fori tabes pecuniam aduocatis ferat. Et paulò infrà de Suillio & alijs aduocatis loquens, qui causam diuersam tuebantur, Cæsarem, inquit, circunsistunt anteacta deprecantes, & postquam annuit tacens, incipiunt, Quem ullum tanta superbia esse, ut æternitatem famæ, spe præsumat? usui & rebus subsidium præparari, ne quis inopia aduocatorum potentioribus obnoxius sit. Neque tamen eloquentiam gratuitò contingere: omitti curas familiares, ut quis se alienis negotijs intendat: multos*

militia, quosdam exercendo agros tolerare uitam. Nihil à quoquam expeti, nisi cuius fructus antè præuidetur: prompta sibi exempla, quantis mercedibus P. Clodius *&* C. *Curio concionari soliti sint: se modicos Senatores, qui à* Republica *nulla nisi pacis emolumenta peterent. cogitare plebem, quâ toga enitesceret. sublatis studiorum pretijs, etiam studia peritura, ut minus decora.* Hæc *ita haud frustra dicta princeps ratus, capiendis pecunijs statuit modum usque ad dena sestertia, quæ egreßi, repetundarum tenerentur.* Qui *locus tribus uerbis corruptus est in exemplaribus quæ circunferuntur.* His *uerbis* Taciti *apparet* Vlpianum *licitam quantitatem appellasse eam quæ* Claudiano *Senatuscõsulto præfinita erat, eo tempore quo aduocati inuidia maxima flagrabant ob delationes & perfidiam præuaricantium.* Dena *autem sestertia, dena millia nummûm sestertiûm ualent, ut satis ostendimus, hoc est centies centenos sestertios. Atqui nos alibi docuimus & ratione & autoritate singulos aureos centenos ualuisse nummos, hoc est uicenasquinas drachmas, ita ut auri ad argentum proportio maior esset duodenaria.* Quare *planum fit dena sestertia & centenos aureos eandem fuisse summam, sed* Vlpianus *aureos dicendo, temporis sui consuetudini seruiuit, iam obsoleto more loquendi per sestertia.* In cap. Nonnulli, *de accusationibus,* Digestis, *pauper dicitur, qui minus quàm quinquaginta aureos possidet.* Quinquaginta *aureos auri librã intelligo, propter* Hermogenem *eius dicti autorem, qui æqualis* Alexandri Imperatoris *fuit.* In *lege* Si *duobus, communia de legatis,* Iustinianus *uariè pretia mancipiorum taxauit: minimum autem pretium non infra* x x. *solidos, maximum non supra octoginta intendit.* Solidos *nõ dubiè aureos eius tem-*

poris intelligere debemus, qui subsesquipli erant priscorũ aureorum, ita ut triceni solidi uicenos aureos ualerent. Qua ratione fit ut minimum pretium serui, triginta nostri aurei fuerint, summum autem centum & uiginti: quæ æstimatio longe minor est illis quas in præcedentibus ex Plinio & alijs collegi, pretijs scilicet iam rerum omnium deminutis. Sed nec illi aurei recentiores auro obryzo signati sunt, ut antiqui: ex quo apparet recentiores principes nomisma bifariam minuisse, pondere scilicet, & auri indicatura: quomodo & nostri fecerunt, & totus deniq; Occidentis orbis. id quod institutum aiunt, ne aurum mollißimum, & argentum purum, quod duodenarium appellant, usu ac collybo detereretur. Plinius autor est Liuium Drusum in Tribunatu plebis octauam partem æris argento miscuisse. Et rursus alibi, Miscuit, inquit, denario Triumuir Antonius ferrum. miscentur æra falsæ monetæ. alij è pondere subtrahunt. Inde est, ut opinor, quòd hodie multi denarij antiqui huiusmodi extant è materia miscellanea. Denarium nunc appellamus Caroleum nummum argenteum, qui antiquum sestertium nummũ ualet. Assem autem appellare possumus, quem duodenarium uocamus, & ita in partes diuidere, ut antiqui suum assem diuidebant in sui generis partes, quadrantes sextantesq́; dicentes. Sic unciæ loco erit denariolus, quem Græci chalcum dicunt. sic quinarius & senarius, uel quincunx & semis, qui quinos & senos denariolos ualent. Sestertios dudum signauimus, qui duos solidos & semissem ualerẽt, sed iam rari uisuntur. facti enim nõ placuerũt. Extãt & trepõdij pridẽ signati, großi Curij uocitati ab autore prædiuite auorum memoria. Cẽtussem dicere possumus pro ea summa quã alternis propè uerbis negotiatores centũ solidos appellant

Denarius noster. Assis partes hodiernæ. χαλκὸς. Chalcus. Centussis.

pellant, ut decussem pro decem, ut qui hodie Cæsariati uocantur. Licet enim uerba antiqua in usum nostrum interpolare, quæ quidem æui situ nõ putida facta sint. Vidimus post quadriennium edictum præconio promulgatũ, quo omnibus nomismatis priscis usus abrogabatur, tã nostratibus quàm externis: perinde quasi nullus nummus locabilis esset, qui non æqualis nostræ memoriæ fuisset. quod edictum unius hominis impotẽtia principi extuderat, qui omnia penè omnium magistratuum munia sui iuris ac potestatis fecerat, quum muneris sui uices proprias uix tertio quoque actu obiret. Sed quamuis minax ac tumultuosum præconium, consensus hominum iure optimo neglexit, præsertim autore sublato de medio. Quod enim tandẽ edictum iniquius excogitari potuit, & in maiores nostros magis iniurium, quàm monumenta memoriamq́; Regum perpetuò delere? Eo enim mandato id agebatur, ut optimum quodq; nomisma conflaretur, & inde pecunia notæ omnino deterioris quassáq; signaretur. O` improbum inuentum, & si fieri posset, memoriæ hominum eximendum. Olim magistratus Romani, & post eos Repub. sublata principes, iconicôs se fingi in nomismate uolebant, quasi nomen suum latißimè longißimeq; prodituri: quo nomine ad nostram usque ætatem permansit eorum memoria, uelut statuis per totum orbem erectis. Quod cum nostri principes olim imitati essent, similem eis gloriam ætas nostra inuidisse olim dictitabitur, unius hominis uel paucorũ crimine: tametsi utinam ipse seculum suum nostrumq; hac una nota inußisset. Huiusmodi hominum uel temeritatem uel rusticitatem arguit lex prima de ueteris nomismatis potestate, undecimo libro Iustiniani Codicis, his uerbis, Solidos ueterum principum ueneratione formatos,

Nomismata antiqua pessimo instituto, nostro tempore aliquandiu abrogata.

ita tradi ac suscipi ab ementibus & distrahentibus iubemus,ut nihil omnino refragationis oriatur,modò ut debiti ponderis sint, & speciei probæ:scituris ijs qui aliter fecerint,haud leuiter in se uindicandum.Verum ea quæ diximus de amphora & mensuris cæteris, rursus in dubium uocabuntur, cum locus ille Plinij succurrerit ubi de uino Opimiano loquitur lib. x I I I I. Quare etsi procul à me abesse suspicionem illam uolo, quasi more hominis obtrectare gestientis,& delatoria(ut dicitur) curiositate in cōmentarios inquisiuerim scriptorum nostro seculo clarissimorum,atque existimatissimorum, facere tamen nequeo, quin in operis eius coronide Hermolaum Barbarū uirum summa laude dignum, iterum ad disquisitionē doctorum hominum reuocem: non quòd manibus uirorum doctorū diem dicere gaudeā, qui uadimonium obire apud superstites nequeunt: sed quòd ueritatem asserere in lucem uolens,locupletes eius rei uades,quos nobis uiuens reliquit, citandos omnino ad hoc iudicium duxi. Præuaricationis enim insimulari aut certè obliuionis possem, si locū illum Plinij silentio præterirem,qui ut ab Hermolao intellectus est,id quod nos diximus de uncia, euertit: ob quod omnino fuit res in iudiciū deducenda.Plinius igitur lib. x I I I I. de uini generibus loquens quæ in autoritate fuerunt, Alicui anno,inquit,fuit omnium generum bonitas.L.Opimio Consule,cum C.Gracchus Tribunus ple.seditionibus agitatis interemptus, ea cœli temperies fulsit(cocturam uocant)solis opere,natali urbis sexcentesimo trigesimo quarto, durantiꝗ adhuc uina ducentis ferè annis, in speciem redacta mellis asperi.Etenim hæc natura uinis in uetustate est:nec potari per se queunt, nisi peruincat aqua, usq; in amaritudinem carie indomita. sed cæteris uinis commendan

Locus Plinij de uino Opimiano.

Coctura.

mendandis minima aliqua mixtura medicamēta sunt: quo fit ut eius temporis æstimatione in singulas amphoras centeni nummi statuantur. ex ijs tamen usura multiplicata semißibus, quæ ciuilis ac modica est, in C. Cæsaris Germanici filij principatu, annis centum sexaginta singulis uncias uini constitisse nobili exemplo docuimus, referentes uitem Pomponij Secundi uatis, cœnamq́; quam principi illi dedit. tantum pecuniarum detinent uini apothecæ. Hunc locum ita legit Hermolaus, & ita se emendasse testatur, quem in altera editione enarrans, post explicatam de usuris retractationem, Vt redeamus, inquit, ad propositum, si amphora, id est (ut Festo placet) octoginta uini libræ, sub Opimio centum nummis ualuit, faciunt autem octoginta libræ nongentas sexaginta uncias: efficitur ut semisses usuræ, hoc est nummi seni annorum centum sexaginta, nongentos sexaginta nummos inferant, atq; ita singulæ uini unciæ singulis nummis usuræ nomine constiterint. Hactenus ille cum dixisset, quasi penso suo absoluto ad alia transit, cum magna (ut uidetur) securitate compertæ rei defunctus. Primum, siue hoc dixerit Festus, siue nō: id quod datur, accipio, id est, uini amphoram octoginta librarum esse. hac enim ratione efficitur, ut sextarius sit unciarum uiginti. Nam quum duodequinquaginta sextarijs amphora impleatur, si libris duodequinquaginta totidem besses addas, ut sint duodequinquagies uicenæ unciæ, fiunt octoginta libræ. Quin & ipse Hermolaus in priore editione, Amphora, inquit, uini quadrantal Latinè dicta Festo Pompeio, congios octo continebat, id est, sextarios XLVIII. sextarius uncias uiginti Festo, sed Africano libras duas aut tres, nunquā tamen plures duabus heminis. ita fit ut singulæ amphoræ LXXX. Festo, uel XCVI Africano

cano, aut certe CXLIIII. *uini pondo capiant, quibus in* XII. *uncias resolutis, efficiuntur aut nongentæ sexaginta unciæ, si octoginta pondo sunt: aut mille centũ quinquagintaduæ, si nonagintasex: aut mille septingentæ uigintiocto, si centum quadraginta quatuor*. Ex *quibus uerbis tametsi ambigere magis quàm rationem colligere doceamur, tamen (ut dixi) quod à me stat, id cupidè accipio, & in rem meam uerto. hac enim autoritate probo sextarium uel dipondium fuisse id quod astruere conor, uel certè unciarũ uiginti, cum apud* Plin. *legatur quindecim unciarũ esse, id est libræ et quadrantis, quod nullo alio testimonio subsistere potest.* Verum *illud non concedo, ut uncia uini, duodecima libræ pars sit: nec in sextario uncias uini uiginti esse dico, sed duodecim, & in amphora quingentas septuagintasex, quas* Hermolaus *nõgentas sexaginta esse putauit: id quod ante ex* Martiale *abunde probatum est: alioquin sextarius qui citra cõtrouersiã in duodenos cyathos diuiditur, non unciarũ uicenûm, sed duodenûm tantũ esset, si uncia uini apud* Plinium *ad pondus, nõ ad mensuram referretur, quod nec* Pliniano *sextario, nec* Pompeiano *cõgruit, quodq́;* Hermolaum *non animaduertisse mirũ est, præsertim cum* Plinium *in manus accepisset. quota est enim uncia pars libræ, tota est cyathus sextarij: & uncia tam ad quotã partẽ, quàm ad pondus refertur apud autores, & (quod maius est) interdũ ad longitudinẽ uel craßitudinẽ, ut in primo lib. ostensum est à nobis.* Plinius *libro* XVIII. *de medica loquẽs,* Si *sit humidũ solũ herbosum'ue uincitur, & desciscit in pratum, ideo protinus altitudine unciali herbis omnibus liberanda manu potius quàm sarculo.* Vncialem *altitudinem pollicarem intelligo, id est digiti & trientis, ut* Frontinus *autor est.* Nimirum Hermolaus

Vncialis altitudo.

laus bladiente calculo deceptus est. siquidem cum centies sexagies senos nummos cum octogies duodenis uncijs ad unum quadrare subducenda ratione inuenisset, ilicet non excussum quod arridebat admisit. ultrà enim addubitare eum nō sinebat deprehensæ usurarum rationis fiducia gestiens: quod tamen affirmare uereor, ne plenū sit audaciæ. Ipse enim Hermolaus *de altera sua editione ad* Antoniū Caluum *scribens* Venetum Patricium, *ita inquit,* Peruenit *quidem res ad umbilicum, sed nullus tamē dies est quo non fiat aliqua accessio: nunc cum impressoribus agitare cœpi lentè, de industria rem differēs, ut diutius in fermento sit, nihil time, diligentiam adhibituri sumus, qualem in altera editione prætermissam sæpe mecum questus es.* Et *paulò inferius.* Multo *autem, inquit, plus operis & laboris adij quàm putabam, quòd omnium rerum quæ in cœlo & sub cœlo sunt, gnarum esse oportet qui* Pliniū *profitetur intelligere, tanto magis qui castigare.* Hæc *uerba significant* Hermolaum *magnam animaduersionē adhibuisse secundæ castigationum editioni.* In *hoc igitur loco ego numerum nummorū deesse dico, sicut & in alijs quibusdam locis apud* Plinium, *qualis est ille libri decimiseptimi in principio de* L. Craßi *domo, & lib.* XXXIII. *de argento* Carthagini *imperato, ut in superioribus adnotauimus.* Quare *sic legendū puto,* Quòd *ut eius temporis æstimatione in singulas amphoras centeni nummi statuantur, ex ijs tamen usura multiplicata semißibus, quæ ciuilis ac modica est, in* C. Cæsaris Germanici *filij principatu, anno centesimo sexagesimo singulas uncias uini constitisse nobili exemplo docuimus. ut sensus sit apertus hoc modo, & omnino extricatus, sicq́;* Plinium *locutum intelligamus,* Quare *si eius tēporis: uel sic,* Verum *si tēporis* Opimiani *æstima*

Locus Plinij emendatus.

æstimatione in singulas amphoras centenos nummos statuas, ex his tamen usura multiplicata semißibus in C. Cæsaris principatu, anno centesimo sexagesimo, & reliqua. Verba sunt enim Plinij coniectura assequentis id quod dicit. Si, inquit, Consulatu Opimij uinum illud cẽtenis nummis ualuit (id quod uerisimile est) & interusurij semißiũ ratio habeatur, necesse fuit anno centesimo sexagesimo, quo tempore Pomponius cœnam Caligulæ dedit, uncias uini singulas tot nũmis constitisse. Hermolaus hunc locũ castigans, duo uerba mutauit, illud quo fit, pro quod ut, & singulis pro singulas legens. Anno autem centesimo sexagesimo lego, sensu ita exposcente, & alioquin ab antiquo uno exemplari admonitus. Hic etiam periclitari libet, & aliquid comminisci, ut ineundæ huius rationis formam aperiamus, utq; si nobis collimare non contigerit, post nos existat aliquis qui à scopo non aberret. sic enim artes consummatæ sunt, alijs super alios cõmentantibus: animorumq; contẽtio ad eam tandẽ peruenit, quam Græci eustochiam, id est, animorũ uel oculorum intentionẽ nõ aberrantẽ appellant, nostri collimationem dixerũt, quasi tragulam quãdam perspicaciæ ad inuentionis scopulum limis oculis intẽdentium. Quanquã sunt qui collineationẽ appellare eam malint, à lineis uisualibus in unum locum contentis. Hoc ueluti iure gentium utentes, post doctißimorum hominum sententias, & nostram in medium sæpe in hoc opere attulimus. Nec qui post nos sententiam dicturi sunt, assentiendi magis quàm censendi exemplum amplectentur, si operam prolixè literis impẽderint: alioquin chartarum inani dispendio tot libri noui sub prælo quotidie mitterentur: id modò ne referat, Gallus an Italus sit qui ad scribendum animum appulerit. Quod non ideo

Collimare.

Eustochia.

Italici.

ideo dico, quasi hoc nobis instituto Italia literarum bonarum magistra interdixerit, quæ nulli non laudem suam benignitate summa, ut bona quoque sua impartit: sed nostratium hominum improbitas memoriæ semper obuersatur, cui nunquam satis uidebor respõdisse: qui utinam ipsi tam Italos quàm Italiam amauissent: melius enim (ut arbitror) & nobis & honori suo cõsuluissent. Semisses igitur usuræ centum & L X. annorum, id est, centies sexagies seni nummi (ut Hermolaus dixit) nongentos sexaginta nummos efficiunt: quibus si sors addatur (quam ipse omisit) fiunt mille & sexaginta. Ita Hermolai ratio procedere non potest, cum sortis & usurarum ratio habenda sit. In amphora autem octo & quadraginta sextarios esse constat, & duodecim cyathos in sextario. quos numeros si inter se ducas, fiunt cyathi, quas uncias Plin. dixit, quingẽti septuagintasex. Si ergo apud Plin. sic legas, singulas uncias binis constitisse, & subintelligas nummis: quod fieri ex præcedentibus potest: duobus & nonaginta nummis maior erit numerus, quàm ut summa duplicata mille & sexaginta nummis ad unũ congruat. Summa enim cyathorum duplicata, mille centum & quinquagintaduo erit. Ita Plin. duobus & nonaginta nummis usuras auxerit. Quòd si usuras usurarũ reputemus, octauo quoq; anno et quinto mẽse anatocismus renascitur, id est cẽtesimo & uno mẽse. qua ratione centum annis usura subnascẽs, duodecies senos nummos peperit, id est duos & septuaginta, & sexaginta annis paulò minus duos & quadraginta, qui fiunt simul pro fœnore iterato centum & quatuordecim. Ita Plinius exactè uidetur rationem supputasse. Anatocismũ autem usitatum fuisse antiquis notius est quàm ut ostendere necesse sit: quapropter fortasse non uini apud Plinium

Anatocismus antiquis usitatus.

nium, ſed binis legendum eſt. Nam uini uerbum omnino in eo loco non congruit, ut ſuperuacaneũ. ſic fiet ut ſextarius quatuor & uiginti nummis conſtiterit, id eſt, ſolidis noſtris uiginti, quod omnino magnum fuit precium, cum ea ratione amphora, quæ octaua pars eſt modij noſtratis, duodequinquaginta francicis cõſtiterit, qui hodie quatuor & uinginti ducatis ualent: cum nemo noſtra memoria apud nos binos modios uini pluris uẽdiderit quantumuis cara annona. ita uini precium centum & ſexaginta annis duodecies penè multiplicatum erat, cum ſingulæ amphoræ millenis cẽtenis quinquagenis binis nummis uenderentur, & tanti cyathus poſt tot annos ueniditus eſt, quanti ſub Opimio *ſextarius uendebatur. Hæc ratio etſi ſpecioſa uidetur, tamen admittendam affirmare nõ auſim. Adhuc enim ita ratio inita eſt, quaſi non modò incolume uinum, ſed etiam non imminutum fuerit. Nibil igitur ex amphora centenûm nummûm* Plin. *deperijſſe centũ ſexaginta annis exiſtimauit, præſertim cum ad craßitudinem mellis aſperi redactum eſſe dicat? Ego uerò ex uino noſtro coniecturã faciens, id uinum ad ſeptimas minimũ partes exuctum fuiſſe cenſeo: cui diſpendio ſi nunc addas id quod intercidit, in alia atq; alia uaſa, ſemper etiam ipſa aliquid ſorbẽtia, transfundendo, id quod tot annis neceſſe fuit, totieſq; mutatis dominis & apothecis, uix decimam quanq; anphoram poſt temporis tantam intercapedinem reſiduam fuiſſe credo, ut fortaſſe non binis nummis, ſed uicenis legendum ſit. id uerba ipſa* Plinij *mihi ſignificare uidentur, cum inquit, Tantum pecuniarum detinent uini apothecæ: nec alia res maius incrementum ſentit ad uiceſimũ annum, maiuſ'ue ab eo diſpendiũ non proficiẽte precio. Vina enim ſignificat ad uiceſimũ annum ita cõmo dè uete*

Amphora, octaua pars modij Pariſiẽſis.

de ueterascere, ut usuras etiam semisses pensitare poßint: sed si ultrà asseruentur, ut nullo precij augmento mirum in modum deminuantur. Sic igitur colligo, quasi ipsa per se caries congios octonos quos amphora capit, ad totidẽ sextarios cõtraxerit æuo ipso absorbente, deinde ut diffusionis & transuasationis dispẽdiũ sextarios ad besses aut dodrantes redegerit, testis ipsis semper combibentibus. His duobus intertrimentis si specimina gustantibus data, iacturamq́; cauponationis heminariæ quadrantariæq́; addideris, & quòd aliàs intercidit, quis iam addubitet ad uicenos nummos precium in uncias extendere, quod semisses usuræ ad binos nummos & ultrà intenderãt? Id quod si admittamus, sextarij singuli nummis ducenis quadragenis constiterunt: id est sexagenis denarijs. Qua ratione precium paulominus centum & uiginti partibus auctum est centũ & sexaginta annis. quod fortasse nõ incredibile erit, si quis reputet quod minima aliqua mixtura (ut Plinius dixit) medicamẽta erant cæteris uinis cõmendandis, ut portione per hoc magna exorptum uinum esse intelligamus: in quo exucto liquore uini uis remansisset incolumis & uiuida. Hoc quum admiratione dignum esset, ideo Plinius retulit, ita ut nobile exemplũ uenditi plurimo uini appellet. Id tamẽ minus mirum facit piscis Mullus Romæ ab homine priuato octo millibus nummûm emptus, id est, ducentis aureis nostris. Hoc enim creditu difficilius est, quàm amphoram uini præstantißimi & medicamentarij ducentis & octogintaocto aureis nostris uenisse. Tanti enim amphora supradicta ratione constitit. Hanc etiam opinionem adiuuare potest id quod Plinius libro XI. inquit de Opobalsamo loquens his uerbis, Nec manifestior alibi fraus, quippe millibus denariûm sextarij empti uendente

Mulli piscis ingens preciũ.

Opobalsami precium.

uendente fisco, trecentis denarijs ueneunt. Si enim Plinij tempore, cum largior iam fœtura succi eius erat, singuli sextarij synceri liquoris centenis aureis uendebantur (de nostris semper loquor) non magnopere mirum est inusitatæ atque omni æuo inauditæ uetustatis uinum, quod medicamenti lôco cederet, senis aureis uenum ijsse. Verùm illud ipse miror, quòd anno Opimiano, id est natali ipso uini Opimiani, Plinius singulis amphoris centenos nummos taxandos existimauit, qua ratione culeus nostrâs, id est sesquimodius Parisinus, tribus argenti libris ualuit, hoc est triginta aureis nostris. Quòd si eo anno omnium generum bonitas fuit in Italia, cuius tot uini nobilitates Plinius libro supradicto enumerauit: quonam modo fieri potest ut tanti amphora uenierit, præsertim cum feraces uites habuerit, ut idem autor tradit? Quippe in Gallia ut gelicidium, uredo, & sideratio sequens, & has cœli iniurias procella excipiens, summam caritatem inferant, id quod memoria mea non semel contigit: nemo tamē meminit hac in urbe modium uini, qui amphoras octo capit, pluris duodecim aureis uenire, duntaxat uernaculi. Tametsi hic habeamus omnium propè generũ, id est albi, heluí, & intensè rubentis, nigriq́;, quæ nulli importatorum cedunt duntaxat quotidianæ usu mensæ, licet precio aliquantulum cedant nonnullis importatis, quæ strenuiora esse creduntur titillandis palatis. Vinosiorum hoc hominũ iudicio factũ, qui uina nostratia, id est agri Parisini, mucrone obtusiore esse dictitant, nec satis lancinare linguas gustu feruido & acuto. Alioquin sanorum iudiciorum consensu constat uina Frācica, id est uineti Parisini, omnibus numeris bonitatis præcellere, tametsi halitu, ut illa externa, uertignē non cieant. Sed ne illa quidem aduentitia & caput tentantia

Parisini agri uina præstantissima sunt.

quauis

quauis inopia uini supradictum precium excedunt: quod de ijs intelligi nolo, quorum singulæ potiones uno conuictu dantur, qualia sunt Lusitanica, pseudocretica, & omnino quæ sæpæ uice sumuntur, & pro Liberi bellarijs cedunt. Verùm de precio uini audiamus Columellam sic dicentem libro III. Quippe ut deterrimi generis sint uineæ, tamen si cultæ sint, singulos utiq; culeos uini singula eorum iugera peræquabunt: utq; trecentis nummis quadragenæ urnæ ueneant (quod minimũ precium est annonæ) consument tamẽ septem culei sestertiûm duo millia & centum nummos. Ea porrò summa excedit usuram semissium. Atque hic calculus quem posuimus, Græcini continet rationẽ. Sed nos extirpanda uineta censemus, quorum singula iugera minus quàm ternos culeos præbent. Minimum precium annonæ Columella esse dicit cum trecenis nummis quadragenæ urnæ ueneunt, id est uiginti amphoræ. quod perinde est ac si dixisset, quum singulæ amphoræ quinisdenis nummis ueneunt. Si igitur uilißima annona uinum in amphoras quindecim nummis erat: existimo medioeri annona amphoram tricenis nummis uendi solitam, ut summa fuerit annona quadrageniquini uel quinquageni nummi, dira & prodigiosa etiam sexageni, aut summum septuageni. Sed caritatis annonæ ac uilitatis ratio duplex. alteram copia & penuria moderatur: alteram prima ultimaq; nota mercis facit. Huius igitur loci explicatio sit in medio posita, ut pro captu cuiq; comminisci quicquam liceat: ne in immensum excrescat hic liber, si lites litibus resoluere pergeremus. Esse enim huius incepti eam rationem uidebam, ut si indulgere stylo uoluissem, connexa rerum series in altum sæpe relatura nos esset: ac nihilo secius tamen libens feci ut locum quen-

Vini precium apud antiquos

dam ex eo libro Columellæ transcriberé, propter insitam
De cultu uitiū. ac peruulgatam opinionem inter nostros de uitium cultu, & eius agricolationis alea. Is igitur autor docere uolens uberrimum esse uinearum reditum, Atq; ut omittam, inquit, ueterem illam felicitatem aruorum, quibus & antè iam M. Cato, & mox Varro Terentius prodidit singula iugera uinearum sexcenas urnas præbuisse: his certè temporibus & Nomentana regio celeberrima fama est illustris, & præcipuè quam poßidet Seneca uir excellētis ingenij atq; doctrinæ, cuius in prædijs uinearum iugera singula culeos octonos reddidisse plerunque compertum est. Nam illa uidentur prodigialiter in nostris Ceretanis accidisse, ut aliqua uitis apud te excederet uuarum numerum duûm millium: ut apud me octingentæ stirpes insitæ intrà biennium septenos culeos peræquarēt: ut primæ uineæ centenas amphoras iugeratim præberent: cum prata & pascua & syluæ si centenos sestertios singula iugera efficiant, optimè domino consulere uideantur. Nam frumenta maiore quidem parte Italiæ quādo cum quarto responderint, uix meminisse poßumus. sic enim legitur. His uerbis Columella clarißimus autor rei rusticæ testatur nullum genus agriculturæ aut prædij fructuosius esse uinea.
Arepennum. Ostendimus suprà iugerum minus esse besse arepenni Parisini, quanquam Columel. libro VI. dicat semijugerum à Gallis arepennam uocitari. Et idem autor censet extirpandum uinetum esse quod minus tribus culeis præbeat in iugera, id est sexagenis amphoris. Varro lib. primo, In qua terra, inquit, iugerum unum denos & quinos culeos fert uini, quod quædam in Italia regiones? Sed ut has Varronis uineas raræ felicitatis omittamus, Senecæ uineas Columella octonos culeos ferre solitas tradidit, id est centenas & sexa

& sexagenas amphoras in iugera. Quod quia rarũ fuit, rursus ijs omißis alias uideamus quæ mediocres habebantur, id est quæ centenariæ erant, quinq; culeos reddentes iugeratim. Vt igitur centenas amphoras, id est duodenos modios nostros & semodium, uinea mediæ notæ præbuerit, & singulis amphoris minimum annonæ precium statuamus, id est quinosdenos nummos: mille ac quingentos nummos anniuersario uectigali reddidit. Quòd si mediocrem annonam æstimare uelimus, hæc summa duplicabitur, ut sint ære nostro quinq; & septuaginta aurei coronati. Hodie ex iugero *& triente* Romano, *id est iugero* Parisino, *si quis centenas amphoras annuatim ferret, id est duodecim modios nostros & semissem duntaxat uini non minimæ notæ, quam nostri familiarem appellant, hic* Baccho *litasse dictitaretur: rariq; sunt in hoc agro qui tantum percipiant etiam infimæ notæ, & tamen apud* Columellam *hic reditus iugeri* Romani *mediocris inuenitur. quare planum fit, uinearum cultum apud nos non suopte uitio, sed cultorũ, damnosum existimari. Quum enim hic ferè rei rusticæ tractationem ignoremus, & qui nobis fodiunt & putant, omnia ex cõmodo suo faciant, fit plerunque ut nec exactè nec tempestiuè cultus uitium absoluatur, quum in urbe existentibus dominis, opus in agro fiat.* Propterea Plinius *libro decimooctauo,* Profectò, *inquit, opera, non impensa, cultura constat: & ideo maiores fertilißimum in agro oculum domini esse dixerunt.* Atque *ita loquor, quasi uinitores peritos habeamus, cum uix decimus quisq; artem suam nouerit.* Inde *fit ut sumptus uineæ, fructum sæpe deuoret. quod tamen ne deterrimo quidem cultu ijs contingit, qui uitiferum solum eligere nouerunt: sed cum iam omnis collis campusq; uitibus conuestiatur,*

Amphora, octaua pars modij Parisiẽsis.

necesse est inscijs cultoribus plurima uineta non respōdere, præsertim in hoc tractu in quo carbunculatio à gelicidio alternis propè annis sentitur. Quare cum à prima germinatione usq; ad quintū Nonas Maias (qui dies plerunque ultimus est decretorius uitibus) gelicidium timeatur, & huic periculo exemptis iterum uis maior impendeat, quæ nullo non anno alicubi stragem infert, simul uredine ab æstu caniculæ, aut aquæ cœlestis inopia uuæ sæpe retorrescant: id quod cum hæc proderem, egregium prouentum uinearum bona ex parte perdidit: nisi aut diligentia aut felicitas adiuuet, est ferè quod expensum uitibus queribundi feramus. Quanta autem priscorum frugalitas, & quàm strenua fuerit diligētia in agricolatione, ex lectione Varronis & Columellæ in uniuersum patet, cuius uelut unum specimen illud annotasse satis erit, quod Varro libro primo de uinearum cultu loquens, ita inquit, Saserna scribit satis esse ad iugera octo hominem unum. Et Columel. lib. XIIII. Nam ut amplißimas impensas uineæ poscant, non tamen excedunt septem iugera unius operā uinitoris. Hodie autem quotus quisq; uinitor tribus iugeribus sufficit? Ita fit, ut uineas non uinitoribus colendas locemus, sed cultorum mancipibus. Propterea in agro Parisino uineta magno excoluntur, cum multis in locis Galliæ paruum sumptum quamuis feraces uites poscant. Quod & incuria dominorum, & ignauia uinitorum ita inueteratum est, ut constitui apud nos res rustica nequeat, rusticis unanimi conspiratione tuentibus quod à maioribus acceperunt. Verùm (ut ad Plinium redeam) si centenos nummos in amphoram statuamus anno Opimiano, & cētenas amphoras in iugerum, qui mediocris est prouentus Columellæ, uideamus quonam tandem reditus euasurus sit: Centies

Rursus de uini Opimiani precio.

ties centeni nummu, decem millia nummûm fiunt, quæ nos ducentis quinquaginta aureis æstimare solemus: quo fit ut non immeritò (ut opinor) Pliniana exemplaria eo in loco suspecti postularim, quomodo & in alijs nonnullis locis feci, officio (ut mihi quidem uideor) studiosi hominis functus, qui in medium consulit. Nam illud Columellæ in loco à nobis antea citato, Nam frumenta maiore quidem parte Italiæ quando cum quarto respōderint, uix meminisse possumus: cum quartodecimo legendum esse notius est, quàm dici debuerit, ex Varrone libro primo, cuius hæc uerba sunt, Quare obseruabis quantum in ea regione consuetudo erit serendi, ut tantum facias, quantum ualet regio, ac genus terræ, ut ex eodem semine aliubi cum decem respondeat, aliubi cum quindecim, ut in Hetruria locis aliquot. In Sybaritano dicunt etiam cum centesimo redire solitū. Nec mirum id Italiæ tribui, cum Plinius tradiderit agrū Babylonium cum quinquagesimo fœnore messes reddere, diligentioribus agricolis etiam cum cētesimo: de quo Herodotus in primo ita inquit, τὸν δὲ τῆς δήμητρος καρπὸν ὧδε ἀγαθὴ ἐκφέρειν ἐςὶ ἡ βαβυλωνίη χώρη, ὥςε ἐπὶ διηκόσια μὲν τὸ παράπαν ἀποδιδοῖ, ἐπεὰν δὲ ἄριςα αὐτὴ ἑωυτῆς, ἐκείνη ἐπὶ τριηκόσια ἐκφέρει. *Id est, ad cerealem autem frugem usqueadeo bona est regio Babylonia, ut plerunque ducena reddat: ubi autem bonitate sese ipsa uincit, ibi etiam ad trecena. Plinius lib. v. Libyphœnices appellantur qui Byzantium incolunt. ita appellatur regio CCL. millibus passuum per circuitū fertilitatis eximiæ, cum centesima fruge agricolis fœnus reddente terra. Et lib. XVIII. Tritico nihil est fertilius. hoc enim natura ei tribuit, quoniā eo maximè alat hominē: utpote cum è modio, si sit aptū solū, qualè in Byzantio Africæ cāpo, cēteni quinquageni modij reddantur:*

Fertilitates soli memorabiles.

Tritici fertilitas in Africa.

tur:cum centesimo quidē & Leontini Siciliæ campi fundunt, alijq́;, & tota Betica, & in primis Aegyptus. Hoc *dictum* Plinij *non conuenit cum uerbis* Ciceronis *superius à nobis citatis de agro* Siculo, *cum decimo reddente.* Non *hyperbolicè igitur dominus & deus noster in* Euangelio Matthæi *cap.* XIII. *fructum summum ad centesimā frugem auxit.* Verba Plinij *lib.* XVIII. *hæc sunt à* Theophrasto *ad uerbum traducta,* Babylone *tamen segetem bis secant, tertiò depascunt, alioquin folia tantum fierent.* Sic *quoq; cum quinquagesimo fœnore messes reddit exilitas soli, uerùm diligentioribus cum centesimo.* Sic *enim* Hermolaus *rectè emendauit.* Theophrastus *lib.* VIII. *de stirpibus,* δὶς δὲ τέμνουσι τὰ πρόβατα ἐπαφιᾶσιν. οὕτω γὰρ φύει τὸν καυλόν. εἰ δὲ μὴ, φυλλομανεῖ. γίνεται δὲ μὴ καλῶς ἐργασαμένοις πεντηκοντάχοα, τοῖς δὲ ἐπιμελῶς, ἑκατοντάχοα. Et *tamen in antiquis exemplaribus & in impreßis ante* Hermolaum *sic legitur,* Sic *quoq; cum quintodecimo fœnore messes reddit exilitas soli, uerùm diligentioribus cum centesimo quinquagesimo. quod mirum est, cum ad uerbum* Plinius *locum* Theophrasti *uerterit, nisi quòd duo illa uerba, exilitas soli, apud* Theophrastum *non sunt, nec uidentur conuenire, cum* Theophrastus *pieram terram illam appellet, id est pinguem, &* Plinius *ipse præpinguem & densam, ut potius felicitas uel hilaritas uel quid simile, quàm exilitas legi debeat: & mirum sit* Hermolaū *hæc uerba ex* Theophrasto *agnouisse, cum exile solum contrariū sit læto & affluēti.* Quod *autē sequitur,* Neq; *est cura difficilis, quàm diutißimè aquari gaudēt, ut præpinguis & densa hubertas diluatur, sic emēdandū censeo ex antiquo uno libro, quàm diutißimè aqua rigāda.* Theophrastus, ἡ δὲ ἐργασία οὐχ ὡς πλεῖστον χρόνον ἐμμένειν τὸ ὕδωρ, ὅπως ὕλην ποιήσῃ πολλήν. πίειραν γὰρ οὖσαν

Plinij locus.

ὕδωρ καὶ πυκνὴν τὴν γῆν δεῖ ποιῆσαι μανήν. id est, Cultus autem est, ut quamplurimo tempore resideat aqua, & multam herbæ materiã faciat. pingue enim solum & densum oportet rarum fieri. Idem Plinius capite sequenti, Similis ratio, sed felicitas maior Babyloniæ Seleuciæ, Euphrate atq; Tigri restagnantibus, quoniam ibi rigandi modus manu temperatur. Alioquin etiam aquari uerbum hoc loco non conuenit. Cum de agro nostro, qui pinguissimus esse uulgo dictitatur, agricolas multos interrogarim, nunquam exculpere potui ut cum decima fruge reddere semen faterentur, nisi siquando summa anni ubertate id contigit, uel in nouali recens proscisso. Quo magis mira illa felicitas agrorum uideri debet: sed & in eo culpam aratorum nostrorum esse crediderim. nam Varro cum quintodecimo in Hetruria respondisse dicit, quum Columella uix cum quartodecimo respondisse meminerit: quod non effœto solo, sed negligentia agricolarum factum puto, qui à pristina diligentia iam Claudij Imperatoris uel Neronis tempore desciuerant, sub quo Columella scripsit. Nostri aut tertio aut quarto sulco serunt: antiqui autem etiam quinto serebant. Plin. libro XVIII. Quarto seri sulco Vergilius existimatur uoluisse. Spissius solum, sicut plerunq; in Italia, quinto sulco seri melius est. At uerò Plinius Iunior de Tuscis suis loquẽs in quinto epistolæ. Tantis glebis tenacissimum solum cum prosecatur assurgit, ut demũ nono sulco perdometur. Verùm animaduertenda Columellæ uerba supradicta. Cum prata (inquit) & pascua & syluæ, si centenos sestertios singula iugera efficiant, optimè domino consulere uideantur. Ex quibus uerbis conijci potest quantũ sestertius ualeret: quippe hodie prata scimus & uidimus quæ annuos quinos Frãcicos

Agri Parisini fertilitas.

Animaduertẽdus locus.

atque eo amplius domino pensitare solita sint fœnisecii in lustrum oblocata, ita ut commodè secum eo pacto putet actum. Atqui centum nummi æstimatione nostra duobus aureis & semisse ualuerunt. Sed quoniam diximus qualis fuerit reditus uinearum, restat ut uideamus quantum fuerit precium. Columella libro quarto, Vinitor licet sit emptus sex uel potius sestertijs octo millibus, cum ipsum solum septem iugerum totidem millibus nummorum partum, uineasq; cum sua dote, id est cum pedamentis & uiminibus, binis millibus in singula iugera positas duco. His uerbis Columella uineam conseri in singula iugera tribus millibus nummûm significat: quibus si operam uinitoris addas, quatuor iam erunt millia, sine usuris biennij semissibus quo uinea nouella cessat. Hæ ducentos quadraginta nummos ualent. ita singula iugera amplius centenis aureis nostris conserebantur. Plinius uerò in eo loco ubi Opimiani uini meminit, de arte colendæ uineæ loquens, In nostra (inquit) ætate pauca exempla consummatæ huius artis fuere: uerùm eo minus omittenda, ut noscantur etiam præmia, quæ in omni re maximè spectantur. Summam ergo adeptus est gloriam Acilius Stelenus è plebe Libertina, L X. iugerum non amplius uineis excultis in Nomentano agro, atque æque quadringentis nummis uenundatis. Magna fama & Vetuleno Egilao, uel potius Aegialo perinde Libertino fuit in Campaniæ rure Linternino, maiorq; etiam fauore hominum, quoniam ipsum Africani colebat exilium. sed maxima eiusdem Steleni opera Rhemmium Palæmonem aliàs Grammatica arte celebrem in hisce X X. annis mercatum D C. millibus nummûm in eodem Nomentano, decimi lapidis ab Vrbe diuerticulo. Est autem usquequaque nobilitas uinetis per

Precium uinearum.

omnia

omnia suburbana, ibi tamen maxima, quoniam & neglecta per indiligentiam prædia perhauriat. Ac ne in pessimis quidem elegantioris soli hæc aggressus excolere, non uirtute animi, sed uanitate. Quæ primo notata mira in illo fuit. Pastinatas enim de integro uineas cura Stelenum imitatus, ad uix credibile miraculum perduxit, intra octauum annum c c c c. m. nummûm emptori addicta pendente uindemia. cucurritq; non nemo ad spectandas uuarum in ijs uineis strues, literis eius altiores, contra id pigra ciuitate sibi patrocinante. nouissimè Annæo Seneca principatu traditionis ac potentiæ, quæ postremò nimia fuit super ipsum, Minimè utique miraturi Annæum tanto prædij eius amore captum, ut non puderet inuiso aliàs & ostento futuro tradere palmam eam emptis quadruplicato uineis intra decimum ferè curæ annum. digna opera quæ in Cecubis Setinis'que proficeret, quandò & postea sæpenumero septenos culeos singula iugera, hoc est amphoras centenas quadragenas musti dedere. Ac nequis uictam in hoc antiquitatem arbitraretur, idem Cato denos culeos redire ex iugeribus scripsit. Hunc locum (ut arbitror) ita legebat Hermolaus, in quo ex pridem impressis tria aut quatuor uerba mutauit, ut uidere est in eius castigationibus: & eum prius c c c c. nummûm legeretur, ipse millibus rectè addendum censuit. Ego uerò hunc locum mendis adhuc scatere puto, & duobus in locis ab Hermolao corruptum: quem quia emendari à me non posse uidebam, transmittendum diu censui: sed quoniam aliud exemplum non succurrebat, unde ostendere id quod nunc agitur possem, consilium mutaui: ita tamen, ut obseruatis anxiè antiquis exemplaribus, & addito quod comminisci potui, locum aliquanto

magis

magis perspicuum minusq; mendosum referrem. Hermolaus in altera editione hunc locum declarare cupiens, Videtur (inquit) Steleni uinetum primo CCCC. *millibus uenisse, tum* DC. *millibus mercante Palæmone, non à Steleno, sed ab emptore primo: demum quadruplicato precio comparatum à Seneca. Ego aliter censeo, quare sic legendum existimo, Sed maxima eiusdem Steleni opera Rhemmio Palæmoni aliàs Grãmatica arte celebri in hisce* XX. *annis mercato rus sexcentis millibus nummûm in eodem Nomentano: ex uetustißimo libro, in quo hæc per datiuum leguntur, Palæmoni & celebri, nec mercatũ, sed mercatorijs, ex quo mercato rus legẽdum duco. Alioquin frustra Plinius dixisset in eodem Nomentano, si de uineto superiore ipse intellexisset. Maxima igitur fama fuit Palæmoni opera Steleni. Est enim opera septimus casus, non accusandi. nec Palæmon opera, id est agricolationes Steleni mercatus est: sed ad rus emendum opera Steleni usus est, qui iam documentum industriæ suæ ac solertiæ dederat uenũdato uineto* CCCC. *millibus nummûm. Sequitur, Est autem nobilitas uinetis (uel mercis, ut in omnibus antiquis legitur) per omnia suburbana, ibi tamen maxima, quoniam neglecta per indiligentiam prædia perhauriat. malim, ut in antiquis & pridem impreßis legitur, parauerat, hoc sensu, quum aliàs uineta magno ibi uenirent propter uicinitatem, tum illa maximè Palæmonis in precio erant, quia illa comparauerat negligentia dominorum coli desita, ex quo noualium uice censebantur, quod Plinius significat dicens eum uineas pastinasse, quod renouasse significat. uix tamen hoc congruit cum Columella libro quarto, quum in ponenda uite restibilis uineti ultimam conditionem esse censeat. Quare fortasse Plinius uanitatem in*

Plinij locus. (margin, beside "cio comparatum à Seneca")

Pastinare quid sit. (margin, beside "desita, ex quo noualium")

tem in eo arguit, sed uanitatem in eo intelligo potius quòd uineas de integro pastinauit quasi restibile uinetum & cariosum, quum uineæ tantum neglectæ indiligentia cultorum fuissent, nec repastinatione indigerent. Et inferius, Cura Stelenum agricolam imitatus. lego, cura Steleni dum agricolam imitatur. sic enim antiqua habent exemplaria. Et rursus inferius, Cucurritq; non nemo ad spectandas uuarum in ijs uineis strues, literis eius altiores. pigra ciuitate sibi patrocinante. In pridem impreßis, altioribus pigra in ciuitate, legebatur: sed Hermolaus illud in, expungendum censuit, & altiores legendum, hoc sensu, habuisse causam Palæmonem Grammaticum quamobrem agrorum curam literis anteponeret, cum ad id desidiam ciuitatis sibi patrocinantem uideret. Ego autem altioribus reponendum hoc modo censeo, Literis eius altioribus pigra uicinitate sibi patrocinante. hoc sensu, ut uicini quibus confines uineæ Palæmoni multo minus reddebant diligentia pari non excultæ, referrent causam tanti prouentus in doctrinam Palæmonis, qui Grãmatica arte celebris fuit, Satyrici testimonio, qui inquit, Plinij loc. Palæmõ Grãmaticus.

–Cede Palæmon. Et rursus, –Odi
Hanc ego, quæ repetit uoluitq; Palæmonis artem.

Meminit & Quintilianus. Huc pertinet illud eiusdem Plinij libro decimooctauo, Caius Furius Cresinus è seruitute liberatus, cum in paruo admodum agello largiores multo fructus perciperet, quàm ex amplißimis uicinitas, in inuidia magna erat, ceu fruges alienas pelliceret ueneficijs: quamobrem à Sp. Alpino curuli die dicta metuens damnationem, cum in suffragium tribus oporteret ire, instrumentum rusticum omne in forum attulit, & adduxit filiam ualidam, atque (ut ait Piso) bene curatam ac uestitam, fer

magis perspicuum minusq; mendosum referrem. Hermo- *laus in altera editione hunc locum declarare cupiens,* Vi- *detur (inquit)* Steleni *uinetum primo* C C C C. *millibus uenisse, tum* D C. *millibus mercante* Palæmone,*non à* Ste *leno, sed ab emptore primo: demum quadruplicato pre- cio comparatum à* Seneca. Ego *aliter censeo, quare sic legendum existimo,* Sed *maxima eiusdem* Steleni *opera* Rhemmio Palæmoni *aliàs* Grãmatica *arte celebri in hi- sce* X X.*annis mercato rus sexcentis millibus nummûm in eodem* Nomentano*: ex uetustißimo libro, in quo hæc per datiuum leguntur,*Palæmoni *& celebri, nec mercatũ, sed mercatorijs, ex quo mercato rus legẽdum duco.* Alioquin *frustra* Plinius *dixisset in eodem* Nomentano, *si de uineto superiore ipse intellexisset.* Maxima *igitur fama fuit* Pa- læmoni *opera* Steleni.Est *enim opera septimus casus, non accusandi. nec* Palæmon *opera, id est agricolationes* Ste- leni *mercatus est: sed ad rus emendum opera* Steleni *usus est, qui iam documentum industriæ suæ ac solertiæ dede- rat uenũdato uineto* C C C C.*millibus nummûm.*Sequitur, Est *autem nobilitas uinetis (uel mercis, ut in omnibus an- tiquis legitur) per omnia suburbana, ibi tamen maxima, quoniam neglecta per indiligentiam prædia perhauriat. malim, ut in antiquis & pridem impreßis legitur, paraue- rat, hoc sensu, quum aliàs uineta magno ibi uenirent pro- pter uicinitatem, tum illa maximè* Palæmonis *in precio e- rant, quia illa comparauerat negligentia dominorum coli desita, ex quo noualium uice censebantur, quod* Plinius *significat dicens eum uineas pastinasse, quod renouasse si- gnificat. uix tamen hoc congruit cum* Columella *libro quarto, quum in ponenda uite restibilis uineti ultimam conditionem esse censeat.* Quare *fortasse* Plinius *uanita- tem in*

Plinij locus.

Pastinare quid sit.

tem in eo arguit, sed uanitatem in eo intelligo potius quòd uineas de integro pastinauit quasi restibile uinetum & cariosum, quum uineæ tantum neglectæ indiligentia cultorum fuissent, nec repastinatione indigerent. Et inferius, Cura Stelenum agricolam imitatus. lego, cura Steleni dum agricolam imitatur. sic enim antiqua habent exemplaria. Et rursus inferius, Cucurritq́; non nemo ad spectandas uuarum in ijs uineis strues, literis eius altiores pigra ciuitate sibi patrocinante. In pridem impreßis, altioribus pigra in ciuitate, legebatur: sed Hermolaus illud in, expungendum censuit, & altiores legendum, hoc sensu, habuisse causam Palæmonem Grammaticum quamobrem agrorum curam literis anteponeret, cum ad id desidiam ciuitatis sibi patrocinantem uideret. Ego autem altioribus reponendum hoc modo censeo, Literis eius altioribus pigra uicinitate sibi patrocinante. hoc sensu, ut uicini quibus confines uineæ Palæmoni multo minus reddebant diligentia pari non excultæ, referrent causam tanti prouentus in doctrinam Palæmonis, qui Grãmatica arte celebris fuit, Satyrici testimonio, qui inquit, Plinij loc. Palæmõ Grãmaticus.

—Cede Palæmon. Et rursus, —Odi
Hanc ego, quæ repetit uoluitq́; Palæmonis artem.

Meminit & Quintilianus. Huc pertinet illud eiusdem Plinij libro decimooctauo, Caius Furius Cresinus è seruitute liberatus, cum in paruo admodum agello largiores multo fructus perciperet, quàm ex amplißimis uicinitas, in inuidia magna erat, ceu fruges alienas pelliceret ueneficijs: quamobrem à Sp. Alpino curuli die dicta metuens damnationem, cum in suffragium tribus oporteret ire, instrumentum rusticum omne in forum attulit, & adduxit filiam ualidam, atque (ut ait Piso) bene curatam ac uestitam, fer

tam, ferramēta egregie facta, graues ligones, uomeres pon derosos, boues saturos: postea dixit, Veneficia mea Quirites hæc sunt, nec possum uobis ostendere aut in forum adducere lucubrationes, uigiliasq; & sudores. omnium sententijs itaque absolutus est. Sic igitur uicinitas non nauatæ in cultu operæ, sed doctrinæ cuidam reconditæ tribuendam censebat uberiorem fructuum perceptionē. Sequitur, Vt non puderet inuiso aliàs & ostento futuro tradere palmam eam emptis quadruplicato uineis. Vbi in uetusto, alias regiones, & ostentaturo legimus: in alio, Plinij locus. *ostentatur. quare legendum censeo, inuisuro alias regiones, & ostentaturo. ut intelligamus Palæmonē tanto precio ea regione exactum, alium locum quæsiturum in quo ostentare precium industriæ suæ posset. Reliqua ita corrupta censeo, ut sensus commodè elici nequeat. Veniamus nunc ad id quod quærebatur, Si sexaginta iugera quadringentis millibus uenieruñt, quæ decem millibus aureorum à nobis æstimātur: sex iugera mille aureis constiterūt, ut in singula iugera cētenos sexagenossenos & semißem statuere debeamus. Si hoc precium ex Columellæ ratione æstimetur, non uideo cur summam laudem propter hoc adeptus sit Acilius, quod Plinius inquit. Propterea suspectum numerum habeo. nam & in quodam antiquo legi, L x. iugerûm non amplius uineis excultis in Nomentano agro, atque æquè numero uenundatis. ut fortasse sic Plinius scripserit, atque æquè numero sestertiûm uenundatis. Qua ratione summa laus fuit in singula iugera centenis millibus nummûm uineam uendidisse, alioquin non magnopere creuisset precium, quod non conuenit cum cultu ruris alterius, quod quadruplicato intra decimū uenditū est, cuius etiam uindemia pendens quadringentis millibus*

nummûm

nummûm addicta est. Rus autem illud cuius Plinius modum non posuit, centuriam intelligo: de qua Columella loquens ita inquit, Centuriam nunc dicimus (ut Varro ait) ducentorum iugerum modum, olim autem ab centum iugeribus uocabatur centuria: sed mox duplicata nomen retinuit. Cato centuriam uitiariam posuisse uidetur centum iugerum, cum inquit habere oportere quindecim mãcipia uinearum iugeribus centum. In olivueto modica centuria (inquit Varro) erat ducentorum iugerum. Ergo hic si centenariam uineam intelligamus sexcentis sestertijs emptam, singula iugera in suburbano senis millibus nummûm constiterunt, id est centenis quinquagenis aureis coronatis, & precio quadruplicato intra decimum annum, sexcenis: in quibus diligenti cultu eousq; profectum est à Rhemmio, ut octauo anno uindemiam pendentem in iugera centenis aureis uendiderit: quod Plinius miraculum uix credibile dixit. ut enim octonos culeos in singula iugera statuamus, hoc est uicenos modios Parisinos, quinis aureis uindemia cuiusque modij constitit. Hæc tamen summa multo minor est superiore, si sexagies sestertium legamus, & rus centuriam fuisse intelligamus. De his uineis loquens Columella libro quarto, & Senecæ blandiens tunc potentia & autoritate apud Neronem præualenti, ita inquit, His certè temporibus & Nomentana regio celeberrima fama est illustris, & præcipuè quam possidet Seneca uir excellentis ingenij atque doctrinæ, cuius in prædijs uinearum iugera singula culeos octonos reddidisse plerunque compertum est. Ego autem compertum habeo, in præfectura Parisiensi uineta esse quæ etiam hunc numerum excesserint in singula iugera nostra, quæ illic sunt maxima. Igitur quadruplicatũ precium, quater

Centuria.

& uicies

Seneca prædiues appellat[s].

& uicies sestertiũ fuit, quod nummo nostro sexaginta millia aureorum ualet. ex quo apparet Senecam non frustra prædiuitem appellatum esse à Iuuenale. Nam & ipse apud Tacitum lib. XIIII. ad Neronem inquit, Quartusdecimus annus est ex quo spei tuæ admotus sum, octauus ut imperium obtines: medio temporis tantum honorũ atque opum cumulasti, ut nihil felicitati meæ desit, nisi moderatio eius. Et paulum infrà, Ego'ne equestri & prouinciali loco ortus, proceribus ciuitatis annumeror? Inter nobiles & longa decora præferentes nouitas mea enituit? Vbi est animus ille modicis contentus? Tales hortos instruit, & per hæc suburbana incedit, & tantis agrorum spatijs tam lato fœnore exuberat? Vna defensio occurrit, quòd muneribus tuis obniti non debui: sed uterque mensuram impleuimus: & tu quantum princeps tribuere amico posset, & ego quantum amicus à principe accipere. Mihi subueniẽdum est, cum opes meas ultrà sustinere non posim. In hoc uitæ itinere senex, & leuißimis quoq; curis impar, præsidium peto. Iube opes meas per procuratores tuos administrari, & in tuam formam recipi. quod temporis hortorum aut uillarum curæ seponitur, in animum reuocabo. Verba sunt Senecæ ab amicis admoniti, quòd ab inimicis apud Neronem insimularetur, quasi ingentes & priuatũ supra modũ euectas opes quotidie augeret, ut Taciti uerbis utar. Instantẽ igitur perniciẽ prouidens, ad principẽ ultro adijt, immensi census cesßionẽ facturus, ut uitæ cõsuleret: quod obtinere ei non licuit. Nunc si reputare uelimus quantæ fuerint illæ opes, audiamus Suilium Senecæ inimicum, & inter alia quoque exprobrantem apud eundem autorem libro decimotertio his uerbis, Qua sapiẽtia, quibus philosophorũ præceptis intra quadriennium

Seneca ad Neronem accusatus.

driennium regiæ amicitiæ ter millies sestertiũ parauisset? Romæ testamenta & orbos uelut indagine eius capi. Italiam & prouincias immenso fœnore hauriri. His uerbis cum superioribus intelligimus Senecam magnos reditus ex agris & fœnore pecuniæ habuisse. quòd si sestertium ter millies quarto iam anno imperij Neronis quæsiuerat, ut Suillius dixit: quid existimemus eum habuisse octauo eiusdem imperij anno, quando orationem illam ad Neronem habuit? Ter millies (ut alibi diximus) census fuit maior Craßiano, hoc est septuagies quinquies centena millia aureûm huius temporis. Olim autem à censu notæ erant opes hominum, nõ ut nunc occultæ. profeßio enim neceßitatis erat. Cæterùm ex antedictis feracitas uinearum antiquarum declaratur, cum Plinius dicat, Ac ne quis uictam in hoc antiquitatem arbitraretur, idem Cato denos culeos redire ex iugeribus scripsit. & ut reditus opimus intelligeretur, subdidit Plinius, Efficacibus exemplis non maria plus temerata conferre mercatori, non in Rubrum littus Indicum'ue merces petitas, quàm sedulum ruris larem. Sed tanta copia in Cecubis & Setinis Falernisq; nõ fuit, quæ primæ autoritatis erant, ut ex Plinio & Columella nouimus. Nomentanus enim ager feracitate nõ autoritate præstantiæ illustris erat. Propterea addidit ea uerba Plinius, digna opera quæ in Cecubis Setinisq́; agris proficeret. Prodigio autem simile est, uitem unam, id est unam stirpem, exceßisse uuarum numerum duorum millium, quod Columella dixit: & id dictũ de uite pergulari puto. Vnde idem alibi, In Albano generis Aminei uitis notas habuimus, numero quidem perpaucas, uerùm ita fertiles, ut in iugo singulæ ternas urnas præberent, in pergulis autem singulæ denas amphoras peræquarent. Nunc citetur lo-

cus Plinij libro decimooctauo ubi de summa fertilitate loquitur. Ciuitas, inquit, Africæ in medijs sita arenis Syrtis petentibus Leptim, quæ magna uocatur Tacape, felici super omne miraculum riguo solo, ternis ferè passuum millibus in omnem partem, fons abundat, largus quidē, sed certis horarum spatijs dispensatus inter incolas. Palmæ ibi prægrandi subditur olea, huic ficus, fico punica, illi uitis. sub uite seritur frumentum, mox legumen, demum holus, omnia eodem anno, omniaq; aliena umbra aluntur. Quaterna cubita eius soli in quadratū, nec ut à porrectis metiantur digitis, sed in pugnum contractis, quaternis denarijs uenundantur. Super omnia est, biferam uitem bis anno uindemiare. Et nisi multiplici partu exinaniatur ubertas, pereant luxuria singuli fructus. nunc uerò toto anno metitur aliquid, constatq; fertilitati non occurrere homines. Hactenus Plinius. Age ineamus rationem. quaterna cubita plena & iusta in quadratum, hexapoda nostram faciunt, id est tricenossenos pedes: quæ mensura octingēties multiplicata, duodetriginta millia & octingentos pedes explet. Nos enim superius docuimus iugerum Romanum octingentas hexapodas habuisse. Sic fit ut iugerum Romanum eius soli Africi duodecim millibus & octingentis sestertijs nummis constiterit: quæ ære nostro trecentis & uiginti aureis coronatis ualent. & tamen ita rationē subduximus, quasi plena cubita fuerint. Magna est hodie opinio agri nostri suburbani, qui uliginem contrahit à colluuie urbis. holeribus & acetarijs & raphanis & leguminibus seritur, & interim pergulis circunuestitur, ne hyeme quidem nisi sæuißima cessans: sed pretiū eius, ut arbitror, ad tertiam partem illius Africani non accedit. Vnum autē restat dicendum, quod consultò in finem operis dilatum est

Fertilitas stupenda soli.

Soli Lutetiani fertilitas.

eſt, ut in mentione domini noſtri faſtigium operi imponatur. Matthæi *decimo legitur*, ὁ διδάσκαλος ὑμῶν οὐ τελεῖ τὰ δίδραχμα; Magiſter *ueſter non ſoluit didrachma?* Et *rurſus*, Vade *ad mare*, & *mitte hamum*, & *eum piſcem qui primus aſcenderit, tolle*: & *aperto ore eius inuenies ſtaterem: illum ſumens, da eis pro me* & *te.* πορευθεὶς εἰς τὴν θάλασσαν βάλε ἄγκιστρον, καὶ τὸν ἀναβαίνοντα πρῶτον ἰχθὺν ἆρον, καὶ ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ εὑρήσεις στατῆρα. ἐκεῖνον λαβὼν δὸς αὐτοῖς ἀντὶ ἐμοῦ καὶ σοῦ. *Sic tamen propriè uerti poteſt*, Magiſter *ueſter non penſitat didrachma? per interrogationem.* Eſt *autem didrachmum nummus binas drachmas ualens, quomodo* & *tetradrachmum quaternas, quod uerbum apud* Liuium *legitur, ut ſuprà adnotauimus.* Caſsius *ad* Ciceronem, Nam *iam ternis tetradrachmis triticum penes* Dolabellam *eſt. niſi ſiquid nauibus* Laodicenorum *ſupportarit, citò fame pereat neceſſe eſt. famem inſtantem ſignificat ex caritate frumenti, quum medimnus duodenis drachmis ueniret, id eſt ſeni modij* Romani & *ſemiſextarius noſter ducato uno.* Liranus *apud* Matthæum *drachmam ſenis denariolis æſtimat*, & *ſic quilibet, inquit, capitaneus domus ſoluebat annuatim duodecim* Turonenſes. Ego *autem tantum didrachmum ualuiſſe, quantum ſeptem ſolidos noſtros* Turonicos, *dico, hoc eſt ſepties tantum quantum* Liranus *exiſtimauit.* Exodi *x x x. cap. dicitur*, Siclus *x x. obolos habet. media pars* Sicli *offeretur domino.* Qui *habetur in numero à uiginti annis* & *ſupra, dabit pretium.* Diues *non addet ad medium ſicli*, & *pauper nihil minuet.* Ioſepus *libro ſeptimo belli* Iudaici *de triumpho* Veſpaſiani *loquens quę egit de* Iudæis *ui ſubactis*, Stipendiū, *inquit, ubicunq; degerēt*, Iudæis *indixit, binas drachmas ſingulis*

Didrachmum. Tetradrachmum.

X 2 annis

annis inferre in Capitolium iußit, ita ut antea Hierosolymorum templo pendebant. Intelligimus ergo id quod in Exodo dicitur, typum fuisse tributi quod Iudæis à Romanis iniunctum est. non enim primùm à Vespasiano id factum est, sed ab Augusto, qui censum imperauit Iudæis Cyrino præside. Vespasianus autem nō in Iudæa tantum hoc tributum indixit, sed Iudæis ubi terrarum cumq; agerent. Didrachmum igitur denos obolos Hebraicos ualebat, sed duodenos Atticos: nec didrachmum in singulos patresfamiliarum, ut Liranus censuit, hoc est in capita familiarum, sed in singulos homines statutū, quomodo olim semisiclus in numerum hominum, id est uiritim, non domesticatim constitutus, in eos quidē qui maiores uiginti annis essent. quod perinde est, ac si binas operas in sacra publica conferre iuberentur. nā drachma merces est diurna, ut suprà docuimus de denario diurno loquentes, cuius fit mentio Matthæi uicesimo. Stater igitur tetradrachmus erat, ut & antea dictum est. Nunc igitur in hac mentione stateris, æstimentur, si fieri potest, diuitiæ hominis unius priuati, quantum meminerim, maximæ. Pythius is est Bithynius, quem Herodotus in VII. prodidit Dario Persarum regi uitem auream & platanum donauisse: posteaq; Xerxi Darij filio, quum in Græciam infesto exercitu tendens Celænis urbe Phrygiæ iter faceret, obuiam profectū, Regem ipsum atque omnem eius exercitū hospitio suscepisse, xenijsq; magnificis donauisse, pecuniam etiam in id bellum præbiturum se pollicitum. quam pollicitationem admiratus Xerxes, astantes percunctatus est quis'nam hominum esset Pythius, quamq; pecunijs abundās, qui hoc ultro spopondisset. Cui quum respōsum esset, illum esse Pythium, qui patrem eius Darium uisendo illo munere uitis

Tributum Iudaicum.

Stater.

Diuitiæ Pythij memorabiles.

ac

ac platani aureæ donauiſſet, ac tum quoque nihilominus hominum ditiſsimus ſecundum regem eſſet: rurſus admiratus Xerxes, *& ad* Pythiũ *cõuerſus, ſciſcitari cœpit quàm ingentis pecuniæ fiducia ad pollicitationẽ illã ueniſſet.* Ad *ea* Pythius, *Cum ad mare, inquit, Græciæ deſcẽdere te au-diſſem, ſtatim opum mearũ rationem inire aggreſſus ſum.* Pythius Bithynius. *Iam tum enim in animum induxeram pecuniã tibi dono dare in bellum id gerendum. Subducta igitur ratione, argenti quidem talenta duo millia, auri uerò myriadas quadringentas, ſtaterum* Daricorum *ſeptem millibus minus habere me comperi: quæ tibi dono dare ſtatui.* Mibi autẽ *uictus ex mancipijs & agricultura ſuppetet.* His *uerbis* Xerxes *delectatus,* Vt *tecũ, inquit, paria faciam, pro hac liberalitate hoſpitem te meũ facio: quadringẽtas uerò myriadas nummûm de meo explebo datis tibi chiliadibus ſeptem, ut quadragies centenis millibus* Daricorum *ſtaterũ nihil deſit.* Proinde *quæ hactenus poſſediſti, poßideto, me mentoq; talem te ſemper præſtare. hæc enim te facientem, nec in præſens, nec in futurum pœnitebit.* Hæc *ſunt enim uerba* Xerxis *apud* Herodotum, σοὶ ὦν ἐγὼ ἀντὶ αὐτέων γέρεα τοιάδε δίδωμι, ξεινόν τέ σε ποιεῦμαι ἐμὸν, καὶ τὰς τετρακοσίας μυριάδας τοὶ τῶν στατήρων ἀποπλήσω παρ' ἐμεωυτοῦ, δοὺς τὰς ἑπτὰ χιλιάδας, ἵνα μήτοι ἐπιδέες ἔωσι αἱ τετρακόσιαι μυριάδες ἑπτὰ χιλιαδέων, ἀλλ' ᾖ τοι ἀπαρτιλογίη ὑπ' ἐμέο πεπληρομένη, κέκτησό τε αὐτὸς τάπερ ἐκτήσαο. ἐπίστασό τε εἶναι ἀεὶ τοιοῦτος. οὐ γάρ τοι ταῦτα ποιέοντι, οὔτε ἐς τὸ παρεὸν, οὔτε ἐς τὸ μέλλον μεταμελήσει. Plinius *lib.* X X X I I I. *de immenſis opibus hominum ſingulorum loquens,* Congregatæ, *inquit, & excedentes numerum opes, quota tamen portio erunt* Ptolemæi, *quem* Varro *tradit* Pompeio *res gerente circa* Iudæã, *octona millia equitũ ſua pecunia tolerauiſſe: mille*

conuiuas totidē potorijs uasis, mutantē uasa cū ferculis, saginasse? quota uerò illæ ipsæ (neq; enim de regibus loquor)portio fuerit Pythij Bythinij,qui platanum aureā, uitemq; nobilem illā Dario Regi donauit:Xerxis copias, hoc est septies LXXXVIII.*millia excepit epulo,stipēdium quinque mensium frumentūq; pollicitus,ut è quinq; liberis senectuti suæ in delectu unus saltem concederetur? In antiquis exemplaribus legitur, Mille millia hominum excepit. Vterque autem numerus mendosus esse uidetur ex* Herodoto,*qui peditatum* Xerxis *ex* Asia *contractum,ter & uicies centena millia hominū fuisse dicit præter seruitia & frumentatores,præter classem,cuius magnū numerum facit.Hunc igitur numerum hominū* Pythium *hospitio suscepisse uerisimile est,quoniā tātas copias terrestres habuit* Xerxes *quum in Phrygiā uenit.* Nā *posteaquam* Hellespontum *transijt,numerus exercitus seruitijs & comitatu supra quinquagies auctus est, ut in superioribus dictum est quum de chœnice loqueremur.Sed* Plinius *fortasse* Herodotū *autorem non secutus est, sed* Trogum, *qui* Xerxem *ex regno suo septingenta hominum millia coëgisse dicit, & trecenta ex auxiliaribus.* Quare Plinius *scripsisse existimari potest septies octoginta millia,ut subintelligatur centena uerbum,ut suprà docuimus, ut sit septies centena octogintaocto millia.* Quod *si ex* Herodoto *restituere placet,sic legendū,Deciessepties octoginta millia.* Nam Herodotus *præter peditatum etiā octoginta millia equitum fuisse auctor est.Cum autē* Plinius *dicat* Pythium *quinq; mensium stipendium & frumentū exercitui* Xerxis *pollicitum esse quinq; filiorum suorū nomine, ut tantum uni uacationem militiæ impetraret, existimo quadragies centena millia staterū* Daricorū *tanto exer-*

citui in stipendium & frumentum coëmendũ sufficere in quinq; menses potuisse. Vt igitur minimum numerum sequamur, id est septingenta millia, fac ut singuli in mensem ternos aureos coronatos acceperint: hac ratione in singulos menses stipendium uicies semel cẽtenis millibus stetit, quæ summa quinquies ducta ob quinque menses, centies quinquies centena millia efficit. His equitatus stipendium addendum, quibus trecenta millia auxiliarium addere nũc nolui, quia nondum contracta erant auxilia, quæ post transitum Hellesponti *sese* Persis *adiunxerunt ex* Macedonia, Thessalia, Epiro *&* Græcia. *Nunc igitur de stateribus* Daricis *uideamus.* Stateres *quidam* Alexandrei, *quidam* Darici, *quidam erant* Philippei. *Sed stater aureus minam argenti ualebat.* Pollux, ὁ δὲ χρυσοῦς στατὴρ μνᾶν ἠδύνατο, καὶ γὰρ ἐν τοῖς ἱσταμένοις τὴν μνᾶν τῆς ῥοπῆς στατῆρα ὀνομάζουσι. *Aureus, inquit, stater minã ualebat. nã & in ijs quæ appẽduntur, põdus minæ staterẽ nominauerũt.* καὶ ὅταν εἴπωσι πεντεστάτηρον, πένταμνον δοκοῦσι λέγειν. *& quũ dicunt pentastaterũ, id est quinq; staterũ põdere, dicere uidẽtur pentamnon, hoc est quinqueminale.* Hoc *si est uerũ, stater unus aureus quaternos minimũ aureos nũmos* Romanos *ualebat. Quatuor enim aurei* Romani *quadringentos non amplius sestertios ualebãt, ut satis demonstratũ est: ut fuerint stateres aurei unciales, cuiusmodi ferè* Lusitanici *hodie aurei uisuntur denis aureis æstimabiles.* Demosthenes πρὸς φορμίωνα, φορμίων δέ φησιν ἀποδοῦναι λάμπιδι ἐν βοσπόρῳ ἑκατὸν καὶ εἴκοσι στατῆρας κυζικηνοὺς, ὁ δὲ κυζικηνὸς ἐδύνατο ἐκεῖ εἴκοσι καὶ ὀκτὼ δραχμὰς ἀττικάς. Phormio *autẽ dicit reddidisse se* Lãpidi *in* Bosporo *cẽtũ et uiginti stateres* Cyzicenos. *at stater* Cyzicenus *duodetriginta* Atticas *drachmas ualet.* Et *paulò pòst,* τῶν μὲν τῶν ἑκατὸν εἴκοσι στατήρων γίγνονται

Stater multiplex.

τρισχίλιαι τριακόσιαι ἑξήκοντα. ὁ δὲ τόκος ὁ ἔγγειος ὁ ἐφεκτὸς τῶν τριάκοντα μνῶν καὶ τριῶν καὶ ἑξήκοντα, πεντακόσιαι δραχμαὶ καὶ ἑξήκοντα. Atqui centũ & uiginti ſtateres fiunt tria millia trecẽtæ ſexaginta. Fœnus autem terreſtre ſeſquiſextũ, trigintatriũ minarũ & ſexaginta, quingẽtæ fiunt drachmæ et ſexaginta.

Stater Cyzicenus Atticus & Perſicus.

His uerbis apparet ſtaterẽ Cyzicenũ paulominus tribus aureis coronatis ualuiſſe: ſed Atticos ſtateres & Perſicos Cyzicenis uberiores multo fuiſſe & põdere & indicatura conijciendũ eſt, & præſertim Perſicos, cum Babylonium talentum ephectam proportionem ad Atticum habuerit. Stateres autem aureos hic intelligimus ex ijs quæ ſequuntur, etiã ſi Pollux ſtateris appellatione non magis aureum quàm argenteum intelligendum cenſuerit. Sed notanda uerba Demoſthenis, Tria millia trecẽtæ ſexaginta. Et rurſus, Trigintatrium minarum & ſexaginta. Vbi drachmas ſubintelligi uoluit, communi more loquendi apud Græcos, ut apud Romanos nummi intelliguntur, ut alibi ſæpe diximus. Quomodo autem apud Romanos argentea nomiſmata drachmalia ſignabantur Athenienſium imitatione, & aurea didrachma erant, ſic apud Athenienſes & Perſas & Macedonas ſtateres aurei geminato pondere ſignabantur, hoc eſt octonis drachmis. certè nomiſma unum hoc triennio argenteũ uidi, cuius index erat

Stater Lyſimacheus.

λυσιμάχου βασιλέως, Lyſimachi Regis. uerùm pondus tunc non examinaui, nec alioquin nummum magnopere cõſiderandum duxi, quòd nihil tum harum rerum cogitarem, quas in hoc opere tractaui: quare nec mihi oblatũ mercatus ſum, tãetſi nomiſmatũ huiuſmodi ſtudioſus propter antiquitatẽ. Hoc autẽ anno quũ anxiè perquirerẽ et ter quaterq; argento repẽdere paratus eſſem, in tertias quartasq; manus perueniſſe cõperi, et tãdẽ hinc exportatũ. ſed quũ ab

ab ijs percunctarer, qui maximè meminisse uidebantur, quantum ponderis traheret, aiebat unus se existimare semūtiale nomisma fuisse. Id ille mihi facilè persuasit, quòd *alter maius etiam pondus meminisse se dicebat: & ea mihi magnitudo nomusmatis oculis obuersabatur, quæ (ut minimum) æquaret denariū* Mediolanēsem. *Resciui etiā à tertio, in cuius tūc manu esset, id est, cui ipse id dono dedisset (in quartam enim manum uenerat) sed uidere mihi postea non contigit. Siue autem stater is fuerit, siue non,* Daricus *tamen stater nō minus denis aureis nostris ualuit, id est, argenti mina, qua ratione fit, ut quadragies centena millia* Daricorum, *quadringenties centena millia coronatorum ualuerint.* Nunc *igitur apparet* Pythium Bithynium *nō modò septingentis & octoginta millibus, sed planè decies centenis millibus atq; adeo decies septies cētenis, et equitatui præterea & classi stipendium & frumentum suppeditare in quinque menses potuisse.* Hic *obiter nonnihil dicendum de militari stipendio: cuius modus cum parum antehac statui potuisset, historia* Cornelij Taciti *Romæ nuper edita restitutis aliquot libris, nobis occasionem dedit & ansam aliquid de eo explicandi.* Stipendium *militare quo tempore institutū fuerit,* Liuius *libro quarto ab* Vr*be condita docet de* Anxuris *expugnatione loquens, his uerbis,* Oppidum *uetere fortuna opulentum tres exercitus diripuere, eaq; primum benignitas imperatorum plebem* Patribus *conciliauit.* Additum *deinde omnium maximè tempestiuo principum in multitudinem munere, ut ante mentionem ullam plebis* Tribunorum'ue *decerneret* Senatus *ut stipendium miles de publico acciperet, cum ante id tempus de suo quisque functus eo munere esset.* Nihil *unquā acceptum à plebe tanto gaudio traditur.* Idem

De stipendio militari.

X 5 paulum

paulum infrà, Postremo indicto iam tributo, edixerunt etiã Tribuni auxilio se futuros, si quis in militare stipendium tributum non contulisset. Patres bene cœptam rem perseueranter tueri. conferre ipsi primi. & quia nondum

Aeris grauis tempus.

argentum signatum erat, æs graue plaustris quidam ad ærarium conuehentes, speciosam etiam collationem faciebant. His Liuij uerbis apparet cur æra merere milites dicantur, curq́; ærarium dictum sit, ab ære scilicet graui, nondum argẽteo nummo percusso. Inde illa locutio apud Liuium in sexto ab Vrbe condita, Inde rem creditori pa-

Libra, & ære liberare.

lam populo soluit, libraq́; & ære liberatum emittit, de Manlio loquẽs. Tacitus uerò libro primo ab excessu Augusti, de seditione Pannonica loquens, quæ circa initium principatus Tyberij contigit, ita inquit, uerba seditionẽ agitantium referens: Quãdo ausuros exposcere remedia, nisi nouum ac nutantem adhuc principem precibus uel armis adirent? Satis per tot annos ignauia peccatum, quòd tricena aut quadragena stipendia senes, & pleriq; truncato ex uulneribus corpore tolerent. Ne dimißis quidem finem esse militiæ, sed apud uexillum retentos, alio uocabulo eosdem labores perferre, ac si quis tot casus uita superauerit, trahi adhuc diuersas in terras, ubi per nomẽ agrorum, uligines paludum, uel inculta montium accipiant. Enimuero militiam ipsam grauem, infructuosam, denis in diem aßibus animàm & corpus æstimari. Hinc uestem, arma, tentoria, hinc sæuitiam Centurionũ, & uacationes munerum redimi. at hercule uerbera & uulnera, duram hyemem, exercitas æstates, bellum atrox aut sterilem pacem sempiterna: nec aliud leuamentum, quàm si certis sub legibus militia iniretur, ut singulos denarios mererent, sextusdecimus stipendij annus finem afferret, ne ultra sub

uexillis

uexillis tenerentur, sed ijsdem in castris præmium pecunia solueretur. An Prætorias cohortes, quæ binos denarios acciperent, quæ post sedecim annos penatibus suis reddãtur, plus periculorũ suscipere? Et paulò pòst, Responsum est à cõcione, mandata esse Clementi centurioni quæ perferret. Is oritur de mißione à sedecim annis, de præmijs finitæ militiæ, ut denarius diurnũ stipẽdiũ foret, ne ueterani sub uexillo haberẽtur. Et rursus de instaurata seditione loquens, Igitur uolutatis inter se rationibus placitũ, ut epistolæ nomine principis scriberentur, mißionẽ dari uicena stipendia meritis, exautorari qui senadena fecissent, ac retineri sub uexillo cæterorũ immunes, nisi propulsandi hostis. His uerbis apparet ueteranos milites aliquãdo tricena stipẽdia implere solitos, aliquãdo quadragena, aliquãdo uicena: nec ullũ tẽpus perpetuò statutũ fuisse. Simul ueteranos militia exautoratos nõ statim mißionẽ adipisci solitos, sed indulgentiore militia sub uexillis retineri quoad præmia & colonias acciperẽt. ex quo planius intelligitur id quod Tranquil. in Tyberio scribit, Atq; etiã mißiones ueteranorũ rarißimas fecit, ex senio mortẽ, ex morte cõpẽdium captans. Verũ ut supradictis Taciti uerbis intelligimus denos asses diurnũ stipendium militare fuisse, ita eadẽ uerba hoc significare uidentur, denarium maius stipendiũ aßibus denis fuisse: ut fortasse hoc adiuuare id poßit quod superius hoc eodẽ libro diximus de denario quem Vitruuius sedecim aßibus ualuisse tradidit Augusti tempore: quanquam olim signato statim argento denarius decem aßibus ualuisset. Quam rursus opinionem euertere uidetur Plinij dictum libro XXXIII. his uerbis, Postea Annibale urgente, Quinto Fabio Maximo Dictatore asses unciales facti: placuitq; denarium sedecim aßibus permutari

Veterani.

Sub uexillis retineri.

Asses stipendiarij.

Denarius stipendiarius.

tari quinarium octonis, sestertium quaternis. Ita Respub. dimidium lucrata est. In militari tamen stipendio semper denarius pro decem aßibus datus. Hoc igitur lectores uiderint, ac statuerint pro suo quisq; captu, aut arbitratu, quando id summam rei à nobis compertæ & explicatæ labefactare non potest, ut alibi diximus. Milites autẽ Romanos diurno stipendio denarium meruisse, congruit cum eo quod ex Thucydide scripsimus de claßiario milite, qui suo ministriq; nomine binas drachmas merebat apud Athenienses. Tricenæ drachmæ, id est stipẽdium menstruũ, tribus aureis coronatis ualebant. Centuriones uerò duplex stipendium, & equites triplex merebant. Quare Liuius lib. VII. ab Vrbe condita, Aequè, inquit, impotẽs postulatum fuit, ut de stipendio equitum (merebant autem triplex ea tempestate) æra demerentur, quòd aduersati cõiurationi fuissent. Hac ratione Liuij equites nouenos nostros coronatos merebant in mensem: nunc nostri octonos & semissem merent. Prætoriani autem milites duplex stipendium merebant, qui castra circa urbem habebant, quasi stipantes principem. Erant enim & Prætoriani milites, & cohortes urbanæ, quod Tranquillus his uerbis significat de Augusto loquens, Legauit Prætorianis militibus singula millia nummûm, cohortibus urbanis quingenos, legionarijs trecenos nummos. Licet igitur hinc æstimare opulentiam imperij Romani sub Augusto, qui quatuor et quadraginta legiones sub signis prouinciatim dispositas habuit, cũ unaquæq; legio minima æstimatione in annuo stipẽdio ducena millia aureûm coronatorum ferret, etiam sine equitum stipendio. Denæ enim cohortes quingentariæ in legionibus erant, & centuriones duplex stipendium habebant. Auctum autem postea militum stipendium

Stipendium militare.

pendium fuiſſe ex eo apparet, quod Tranquillus ait in Domitiano, Addidit & quartum ſtipendium militi aureos ternos. Hæc uerba ſignificare uidentur, ſub Domitiano quartum incrementum milites accepiſſe. Sed Tranquillus dubium id nobis reliquit, utrum menſtruos aureos, an potius annuos intelligamus. Ego tamen menſtruos intelligo. Milites etiam præter pecuniam annonas & ſagula & frumentum interdum accepiſſe legimus apud hiſtoricos, & præſertim apud Lampridium in Alexandro. Non me præterit Flauium Blondum libro ſexto Romæ triumphantis hæc aliter tradidiſſe, ſed ei nõ aſſenſus ſum. Hæc ut libro noſtro tumultuariè adderem, me compulit Franciſcus Deloinus, iudicum unus centenariæ famigeratæq; curiæ: qui, ut eſt inter iuris peritiſſimos antiquarum rerum ſtudioſiſſimus, huius loci Taciti Cornelij tempeſtiuè me admonuit, quum altera fortè editione liber noſter ad hunc locum impreſſus eſſet: ut ſi poſtridie admonitus eſſem, locum nullum hæc additiuncula inuentura capacem ſui fuerit. Librum apud nos attulerat uir literarum ſacrarum profeſſor facundiſſimus, omniumq́ue bonorum autorũ conquiſitor & indagator ſagaciſſimus, Guilielmus Paruus, agẽs in comitatu principis, ſacerq; (ut ita loquar) oricularius eius. Eum librũ Deloinus cũ ab eo utendũ rogaſſet, aut iure potius amicitiæ præcupidè ſumpſiſſet (unus enim tãtũ apud nos erat) me quoq; ipſi ambo legere eum uoluerunt, ut in aliqua libri hiulca parte id quod de ſtipẽdio militari Tacitus ſcripſerat, adſuerem. Franciſcus Deloinus.

HAEC *ferè ſunt quæ de re nũmaria menſuriſq; dici potuerũt: cuius rei ſemina ſe libaſſe* Hermolaus Barbarus *longè ingenio nobis doctrinaq; multiplici præſtans, in gloſſematis illis gloriatus eſt quæ in Pliniũ edidit gloriæ* Epilogus hui⁹ operis. Hermolaus Barbarus.

ſuæ

suæ segetem ac materiam: quem tamen autorem sic quoq; ad nos peruenisse dico, ut seminarium laudum studiosis omnibus in eo quotidie renascatur, etiã si ille primitias decerpsit. Sed quum ipse multa de talento, sestertio et libra, colligentis quidem more, nõ deligentis, cõmemorasset, Poterã, inquit, plura, sed quæ carptim cursimq; uelut semina materiæ difficilimæ libauimus, dilato in aliud tempus pleniore commentario, sufficiant. Mihi uerò ille farraginem autoritatum diuersissima tradentiũ, imò (ut plane dicam) segetum antipathiam miscuisse uidetur, & in unum semina dissidentia confudisse, ex quibus frugem aliquam bonam quonam modo sperare potuerit & promittere, non intelligo, aliorum autem erit iudicium. Nos commentationis ab eo promissæ, sed erronea (ni fallor) indagine inchoatæ, cæcas & perplexas ambages, à capite rem exorsi, ita explorasse uidemur, et à limine statim introrsus perspectas luculentis uestigijs remeabiles fecisse, ut in meãdros potius digressionũ insinuasse (sic enim res ferebat) quàm in Labyrinthum quendam disputationis, iudicari debeamus. Deprehensi aliquibus in locis hæsimus, uel uerius substitimus, nusquam tamen aut flexu præuaricationis, aut saltu reticentiæ uel obliuionis, aut deniq; præcipitio temeritatis elapsi, ponderum & mensurarum tractationẽ ita explicauimus, ut res natura inter se cognatæ, nominum etiam communionem & ueluti gentilitatem agnoscerent. Quid tum (dicat aliquis) doctioribus igitur te præferendum censes? Siquidem uni tibi hanc operam uindicas in commune nauatam. In hoc uno ego uerò: cæteris in rebus ijs libens cedo, quibus omnia propemodum debeo. Sic sua hactenus cuiusq; fuit in reparatione Latinæ linguæ palma. Hoc ius non modo æqualium nostrorum, sed etiam

etiam posteritatis erit: neque uerò prærepta unius aut alterius rei gloria, commentandi quoque in posterum materia consumpta, quæ adhuc larga superest. Hoc tantum refert, quòd clariorum quidem illi aut plurium palmarum decora tulerunt: ego fortasse inter exigua ingenia qualibet acquiescere palma & debeam & possim. sed alios ita uelim animatos esse, nostros præcipuè, quorũ maximè gratia hoc opus suscipiendum duxi, ut maximum quodque decus sic in medio positum esse putent, ut ingenium tantum & diligentiam referre, non genus & cœlum putẽt. sic fiet ut in huius laudis curriculo Italia omniũ gentium magistra, lampadem (quod aiunt) Galliæ nõ tradat, sed commodet: aut tradat quidem, sed fiduciariam uel precariam, uel potius det utendam usu nobis & illis promiscuo. Quid'ni enim speremus quod alijs non negatum est qui longius remoti sunt? Rumpantur licet Misopatrides, id est, patriam ciuesq; suos exosi: natura Gallos hac dote non fraudauit, tametsi huius ætatis moribus, uel paucorum hominum uitio qui rerum arbitrium tenent, factum est ut literarũ bonarum studium nihil ad reipublicæ moderamen pertinere uideatur. Remp. semper appellare institui, abusiuè fortasse, in qua plurima ad priuatam utilitatem referri existimãtur. Propter quod uidemus eò iam maiestatem publicam decidisse, ut censu ciues opibus'que multo magis, quàm sensu & probatis moribus cẽseantur. Hinc illa stulta ac ridenda quorundã reputatio, qui nulla prosus arte memorabili imbuti, ob uulgares quidem ut apud Romanos facultates, ut apud nos propemodum principales, non se modò copiosos, sed etiam (si dijs placet) beatos arbitrantur; quum si ad Romanos modulos diuitis appellationẽ metiamur, perpaucos hodie norimus præter primores

Misopatrides.

Cõparatio diuitiarũ nostri temporis cum antiqua opulentia.

primores procerum, quorum census centies & quinquagies sestertium æstimetur. At tantam summam Pallas homo libertinus accepit, idq́; decreto Romani senatus, ob id quod referendum ad curiam censuisset de fœminis quæ se seruis cōcubitu miscuissent: eaq́; relatione statutū, ut quæ ignaro domino ad id prolapsa probaretur, in seruitutē sui consensisse uideretur: cuius rei autorē Tacitū, Pliniumq́; oratorem habemus. Idq́; Senatusconsultum postea à Iustiniano principe sublatum est septimo libro sui Codicis sub titulo de senatusconsulto Claudiano. Quis autem hodie eorum qui aurum metiri, non numerare dicuntur, uel etiam qui pala uersare aureos grummulos dictitantur, du centies sestertium habere creditur? At Aesopus tragœdus post cœnas illas luxu stupendo memorabiles, tantundē hæredi filio reliquit, unde margaritas ipse sorbendas cōuiuis apposuit non mediocris precij. Age Curio Tribunus Plc. non'ne sexcenties sestertium æris alieni habuisse memoratur? quod perinde est ac si nunc dicas, quindecies centena millia aureorum. tanti tamen & pluris Cæsar ciuis adhuc Romanus, nondum Dictator, in Gallia res gerens, conciones eius ad populum licitatus est, & redemit. Paulus Consul Romanus mille & quingentis talentis eidem Cæsari eodem tempore autoritatem sui Consulatus addixit, ea demum lege, ut Rempublicam exagitanti patientiam accommodaret. Iam Senatores Romanos qui defecti facultatibus dicerentur, quingena quotannis sestertia solitos accipere à principibus cōstat, queis honestam (sic enim aiebant) paupertatem tolerare possent innocenter. Nunc uerò quotus quisq; tantum habet pensitationis annuæ, si paucos gentiliū regis excipias? Contrà Nero perditis iam rebus, Senatum Rom. coëgit centies sestertium

sibi

ſibi quotannis penſitare: quam ſummam ſine ſtupore meminiſſe iam nemo poteſt. Mitto quòd Ciceroni oratori, qui ſemper à Romanis tenuis exiſtimatus eſt, ſuperficies ædium Senatuſconſulto non minoris quinquaginta millibus aureûm noſtrorum æſtimata eſt, & uillaticum ædificium pluris quàm duodecim. Seneca etiã uir philoſophus, ut ex eius monumentis apparet, ſed rerum actui ſummo præpoſitus à Nerone, quadriennio ter millies ſeſtertium quæſiuit, quod certè neceſſe eſt ut fidem ſcriptis eius & autoritatem deroget. Si enim ſcripta eius æſtimẽtur: nemo unquam animoſius calcaſſe diuitias, & pauperiem ſecuram adſtrictius eo amplexus fuiſſe uidebitur. Tarius Ruffus (quod penè omiſi) infima natalium humilitate Conſulatum militari induſtria meritus, circiter mille ſeſtertium liberalitate Auguſti congeſtum agris coëmundis exhauſit, ut autor eſt Plin. libro XVIII. Quo in loco millies legendum eſt. Seneca autor eſt Lentulum Augurem eodem Auguſto principe quater millies ſuum uidiſſe, quanti hodie decem primorũ Galliæ patrimonia eſſe uix poſſunt, etiam quanti plurimo uenire poſſunt æſtimata. Ab hoc numero principem tantum & generũ eius eximo, cui alioqui regnum debetur, ſi regi ſuperſtes fuerit. Quo'nam modo igitur beatos exiſtimare poſſumus, qui omneis cogitationes ſuas, omneis animi ſenſus, omnes uitæ actiones, omnia publica priuatáq; officia, et uiuẽdi deniq; moriendiq; rationem ad cumulandas opes referunt, quæ in priuatis hodie fortunis eſſe non niſi deſpicabiles poſſunt? Vnum tantum genus hominum excipi neceſſe eſt, quod omnium ipſum generum minimè eſſe exceptum oportebat. Hi ſunt ſacerdotes, quos nunc ferme ſolos ſecundum reges & principes opulentos eſſe cernimus, & plurimum opibus tribuere:

Cicero tenuis habitus.

Seneca.

Tarius Ruffus.

Plinij locus.

Lentulus ditiſſimus.

Sacerdotes diuitiarum ſtudioſi.

quod genus unum reges inter amicos habēt, in quo se suamq; admirentur potentiam fortunatricem. Nulla *enim æquè parte uitæ beatores ipsis mortaliū esse licet.* Hic *mihi quæ memini uidiq; reputanti, exclamare subit,* Miserā *te simul & fortunatam* Franciam? *tu ut maiorum placita* Senatusconsultis *sacrosanctis confirmata, tot annorū usu comprobata, ambitione nunc scelerata antiquare contendas? & singularem prærogatiuā* Pontificatui *summo non eblanditam, non expressam, non emendicatam, sed maiorum nostrorum merito postulatam, exoratam, repensam, ut tibi uni iure prisco, à maiorum gentium pōtificibus prodito, in rerum sacrarum constitutione uti liceret, nunc indultæ legis abusu festines ire perditum?* Vnde *igitur tibi frontem peculiarem illam sanctionem citandi, qua tu tantopere gloriare uelut decore quodā religionis?* Vnde *autem libertatem aut fiduciam* Christianißimam *te uocādi, si non qua religione eximium nomē, legemq; pietatis tuæ testem comparasti, eadem religione tu ipsa retinere uis?* O *plaudendum erratum hostibus tuis illis, qui hoc tibi felicitatis, regniq; fortasse palladiū, uelut cœlo delapsum munus inuident, quo uel ablato uel intercidente tu perinde utiq; fortunata esse non potes.* Vide *quæso ne te nimiū terrigenis illis credas, quos ob id gigātes appellauit antiquitas, qui titulosas amplitudines architectantes,* Aloidarum *exemplo theomachiam meditari uidentur.* Nam *ut illi immanium spirituum homines* Pelion Ossæ *aduoluentes, ut* Homerus *prodidit, & ijs rursus* Pindum & Othrin Lapitharum *sedem subuehentes, in cœlum tandem scandere, & superis uim afferre cogitabant: sic isti pontificatus & antistitia alijs alia adaggerantes, ipsa strue incōdita rerū malè cohærentium, uim inferre superis sacrisq; canonibus*

Exclamatio in ambitionē, ac dinundinationem quę in creandis Pontificibus & cœnobiarchis grassatur.

Palladium regni Franciæ, Sāctio pragmatica.

Gigantes terrigenæ.

quos

quos patres innocentia præditi suaserunt, meritò dictitantur. Horum quosdam nec prudentia nec doctrina cõmendabiles uir quidam acer apud nos quum uideret, dicere haud inficetè solebat, absurdos oportere esse choragos illos, aut certè dissolutos, qui Herculis Titanumq; personas uenustulis Cupidinibus temere & sæpe accommodarent. Harum enim rerum culpam à capite & uertice Christiani nominis publicus consensus arceßit, qui nisi rectè constitutus sit, inferiora ab eo membra morborum causas trahunt. Quare in uotis esse hominũ piorum idẽtidem uidemus statim atq; illa indignitas oculis obuersatur, ut aut columen ecclesiæ componat Prouidentia, aut certè aliud commodius & congruentius fastigium reponat. Idq; meritò in uotis est. Columine enim uitioso uel infirmo, tectũ ædis sacræ aut corruat necesse est, aut fœdè collabefactetur: tum subinde turbinibus & procellis omnia intus pateant, errorum nebulæ subeant, decumbentibusq; pruinis interiora frigeant, ut ne ignis quidẽ ille charitatis æternus ultrà manere poßit. Neq; uerò me latet ipsa domus fundamenta in petram firmißimam artifici manu iacta, nulla ui posse conuelli uel subrui, non aëria, non terrena. Nam ne operis quidem compages diuina illa quidem manu coagmentata, ullo disturbari machinamento potest: sed decor operis in aspectu & expolitio emendata non manent, ex quibus autoritas ut ædibus, sic ædi comparatur. Nunc autem pietas & religio huius ædis æditua magno uociferatu queruntur eam proportionem asseruatam non esse, quã architectonicæ manus primùm modulatæ sunt: id quod caput esse constat dedecoris luculenti. Huius inconcinnitatis causam homines ad Mercuriũ referũt institorẽ, qui iã inde ex quo lumẽ mundi regere, et auriga summi currus esse

Alludit ad ignem Vestæ.

cœpit, non ut olim Phaëthon, quum se in currum luminosum sustulisset, conflagrationem orbi intulisse, sed tenebras potius teterrimas offudisse dictitatur: at inde factum esse constat, ut in castris sacrosanctis plerunque nihil rectè atque ordine constitutum esse uideatur. Primùm uix decimus quisque ordines ducentium decumana porta ingredi existimatur: deinde laxissimè quidam tendentes, uix gregario militi locum uestigialem relinquunt. Adde quòd nec manipulos recensere, nec cohortes ipsi concenturiare nouerunt. Quid quòd plures stationes obtinent, qui uni satis esse nequeunt? Quid si etiam omnes eas deserentes, longissimè per urbes expatiari uidentur, hostilis ipsi incursus & populationum securi? nec minus stipendia illis procedunt, quàm si ab statiuis pedem trãsuersum non discederent. Iam illud cuiusmodi esse dicemus, quòd qui plurium uicem gerunt, ij immunes plerunq; solent esse, ut ne uitem quidem saltem centurialem in speciem teneant, cuius metu munifices in opere milites contineant? Quid, qui perpetuam immunitatem habent, regum & principum latera indecorè stipãtes, æterna animi destinatione à statiuis castris domini emansitantes? qui, si disciplina castrorum ualeret, pro castris ipsis uigiles excubare deberent. Hæc fierent, si in augustali ordines & uacationes nõ uænirent? si non atra inauspicataq; Celæno contactu suo fœdissimo res purissimas atq; sanctissimas quotidie cõtaminaret? Etenim per Christũ ipsum sacerdotij conditorẽ, utrũ qui scelerata porta in ecclesiã castrensem irrupisse se sciũt (de quibusdam loquor, non de plurimis) in ecclesiam ouantem & cœlestem admissum iri se putant? num commercium aliquod superis esse sperant cum ijs qui cothurnatis flagitijs se sacraq; Christiana conscelerare non timent?

Vulgus sacerdotum fraudatur ære dominico ab ijs qui pollent autoritate & potẽtia.

Vitem tenẽtes Centuriones, milites in opere faciundo & castris muniẽdis cõtinebãt.

Proinde

Proinde uideamus quidnam habet simile hodiernus antistitum status, & sacræ ciuitatis procerum, cum Christo ciuitatis eius conditore, & comitatu ipsius. Non'ne tu simul ut in uniuersum cleri nostri faciem cultumq́; consideraris, dicere cogeris spōsam (ut ita dicam) sponso nuncium remisisse, suasq́; ipsum sibi res eam habere iussisse? Ille paupertatis assertor, & ærumnosorum signifer, cohorte etiam pullata semper stipatus erat: hi opibus circunfluentes, & delicijs ocioq́; torpidi, conspicui in aula uolunt esse sericato lautoq́; comitatu. atq; inter hos (si superis placet) hieroduli quidam uidentur, homines sacræ seruituti mancipati, quos ne in publicum quidem prodire moribus deuotorum conuenit, nisi operam interim religioni & pietati nauare uideantur. Ille cum nihil possidere ui us est, tum suos omneis assedas omnium fortunarum possessione deiecit: hi unde illi deiecti sponte decesserant, quum eorum sint successores, uelut interdicto recuperatorio opulentam etiam bonorum possessionem reposcunt. Auspice igitur Mercurio contracta sponsalia, non pronuba pietate, nec charitatem nec reuerentiam coniugij sacrosancti retinent, nec ad frugem aliquam bonam salutaremq́; perueniunt. Age qua'nam tandem ipsi causa se sacrosanctos esse uolunt? nempe quòd homines insignibus Christi amicti, inter arma orthodoxa inuiolabiles ferè semper fuerunt: non aliter atq; caduceatores hodie paludati inter acies sancti commeant. Si igitur gestamina & exuuiæ Christi sacrosanctos eos ac reuerēdos faciūt, nō'ne cultus & habitus Christicolis absonus profanos eos facit, quod quidē in ipsis est? O' stultā hominū opinionē. Atqui si ueneranda cruce quasi claua Herculis alexicaci, si lituo summoueri se turba ab eis æquis animis patitur, pullata

iuxtà & purpurati, si magistratibus & honoribus fungẽtes, fasces eis ciuiles & prætextas summittũt, & quidem cum summa animi æquitate, ampliora utique ea insignia existimare debebant, quæ Teletarches ipse Christus cerimonijs suis consecrauit, & quibus etiã sceptra regũ summitti nonnunquã constituit, quàm fastum luxu conspicuũ, qui proceres tantum & potentatus decet, & quo uno suspici se maximè diuites à plebecula uolũt. Quòd si cæteri hominum ordines exemplo ab eis prodito exuere dei reuerentiam & pontificale obsequium in animum inducerẽt, consecrataq́; à maioribus patrimonia, sacrosancta non haberent, nec piaculum esse putarent eos uiros uiolare quos Christus dominus noster delicias suas appellauit: quid istis tandem fieret, queis citra culturam & semẽtem (ut aiunt) omnia nasci uidemus? Erubescant igitur aliquando, erubescant inquã, & caueant ne animos saltem militares & feroces exoluant religione: & quandoquidem ipsi sacra profanis permiscuerũt, uideant etiã etiamq́;, ne eorũ licẽ-
Amussis alba. *tiam uulgus hominum, albam (ut dicitur) amußim esse interpretetur, quæ discrimen sacri profaniq́; sustulisse iam uidetur. Sed quandò in opulentia regia & reditibus opimis summa eorum felicitas sita est: quæro quo tandẽ titulo ea se poßidere credant? neq; enim quolibet titulo fructus suos faciunt. Atqui ut omnia genera rerum legitimè quærendarum recenseant, nullum (ut opinor) aliud inueniẽt quo iustè atq; innocenter hæc poßidere poßint, quàm pro donato. At hoc titulo poßidenti, non satis est rem sibi esse donatam opinari, sed reuera donatã esse oportet: alioquin eam usu facere suam ipse non potest, quum titulo careat. Mitto quòd, siquid mei iudicij est (ut utar antiquo uerbo sententiam dicentium) hæc non eis donata dici debent, sed*

fideicom

fideicommissa: quod uerbum non modò fidem bonam, sed etiam necessitatem rerum restituẽdarum agnoscit. id quod si non in omnia, certè in ea sacerdotia ualet, quæ fiducia contracta aut deferuntur aut conferuntur. Sed quoniam prisca iam seueritas uetustatem non posse perferre creditur, ut id quod dictum est præterea, certè peculiari se titulo seu fideicõmissum seu donatum tenere non negabũt. Quod si fateantur, num etiam tum fructus ita suos faciẽt, ut & helluari, & obligurire, & per luxum profusissimũ absumere ex animi sui uel libidine uel sententia possint? Nisi uerò nõ peculiare esse potest, quod à domino seruus, & clericus seruus accipit, in coloniam ipse dominicã sua sponte ascriptus. Accipit autem in Francia, aut à domino protinus, paracleto suffragatore, quod rarum est, aut à summo domini atriensi, quod frequẽter euenit. Quod autem secus quæritur, id est sacrilega indicatione, id à prædone possessum, in ius transire non potest. sic fit ut nihil peculij habeãt quod non sit profectitium, & ut calendarium factitare debeãt, & diurnum. nisi si fortasse antistitũ actus lege Euangelica tabularum conficiendarum necessitate solutus potest esse, quum antistes aut cœnobiarcha nunquam officio perfunctus esse uideatur antequã omnia pẽsa familiæ exegit accurate. Neq; enim antistites promi condi penus dominicæ censentur esse, & summæ rei familiaris dispẽsandæ præesse, & non uniuersi actus cui præsunt, ratio ad nummũ eis constare debet. Nã quòd placita maiorum, inferiores & minutulos actus pontificalis liberalitatis & muneris esse uoluerunt, id ideo factum esse clarum est, quòd ut uicariorum olim errata atrienses præstabant, sic ob illorum isti tenentur uel perperam uel neglig ẽter transacta, usqueadeo ut eorum reliquamẽta, eorũ

Fideicommissum, uerbũ est iuris.

Peculiaris titulus à dominio differt.

Cœnobiarcha uulgo abbas dicitur.

fide stare credãtur grauißimis ab autoribus. Quoniã uerò hæc meminisse nequeunt qui bonã partem ætatis inter aulicos agunt omni lege solutos (etiam si legitimam ipsi personam ad standum in eo conuentu maiorũ instituto habere nõ putantur) de summo sanè iure decedamus, & de suo ac domestico & contubernali tantũ actu, tabulas eos proferre postulemus. Fac igitur (quoniam id mediocre est) in paginam acceptorum decem esse millia aureorum relata: quantulam igitur eius summæ partem expensam domino ferre possunt, qui nihil aut parum in usus pios uertunt? Age recitentur expensorum nomina, proh superi immortales, in cupedias, in delicias popinales, & in luxum mensarium, in equitium numerosum & elegans, in instrumentum lautum episcopij, in supellectilem, in uasa argentea, in uestem stragulam. & peripetasmata, in stipendium cohortis honorariæ sericatorum & calamistratorum, in auiarium uenaticum & accipitrarios, in uenationis ministerium instrumẽtumq́;, in ferculorum structores, in scurras, in ludios, in acroamata, in thymelicos, in eos quos à cauillis habent & à uoluptatibus, in deliciarum mille nomina. Adde etiam, si placet, in aleam, & in ea denique quæ non nisi subdititio nomine in rationes referuntur, & quæ ijs contribuũtur quæ feriatos oblectant, & animi causa uel morigeris uel aliter obsequiosis expensantur. In his nominibus ita consumptã acceptorum summam inuenies, ut uix decima pars in erogationes pias & in rem dominicã superfit. Et hactenus ita loquor homo obliuiosus, quasi in libros coëmundos nihil attribuatur, & in eos quos antistites nostri (credo) à studijs habere solent. Certè multi sunt eiusmodi, multi inquã sunt, queis omnino decebat bonis interdictũ esse, & curatores ut furiosis dari, aut aliàs

In aulicos sacerdotes.

In luxum pontificalem.

mente

mente captis. id quod nullo iure pontificio satis cautum esse mirum est. Ecquæ enim esse maior dementia potest, quàm si seruus per nequitiam peculium dilapidet à domino profectum seuerißimo, qui uitæ & necis horrendæ liberam potestatem habeat? Quomodo igitur helluones sacri patrimonij, paria cum rationibus domini facient ad extremum, qui nihil nunc pensi habere uidentur quo minus amplißimorum sacerdotiorum reditus in delicias & nugas & fastum ab eo ordine abhorrentem prodigant? atque ita prodigant, ut non sibi tantum damnosi & exitiabiles esse, sed etiam conspicua luxurie periculum & errorem contuentibus creare uideantur? Nam qui eos nec dei nec legum uident esse metuentes, sensim & ipsi plerunq; sacræ legis exuunt reuerentiam. Nisi uerò putamus prægrãdes à maioribus nostris uberesq; poßeßiones, non modò gentilitijs hæreditatibus detractas, sed etiã iuri humano & commercio exemptas, ut libidini & uoluptati sacerdotali seruirent: opimaq; prædia optimo eos iure ac nulli uectigalia tenere uoluisse, eorum ut asseclis cincinnatulis prælautoq; cultu nitẽtibus stipendia pensitarent: aut prædia & prætoria coëmpta magno, atq; ædificata, propinquis relinquerẽt? Dominus noster è prouincia iamiam decessurus palàm uociferatus est se uiam esse & ueritatẽ. num igitur aut ipse aut eius è uestigio sequaces, hæc exẽpla prodiderunt? nuncubi in ea uia quam inierunt, harum rerum uestigia reliquerunt? Ecquando autem hæc uestigia in montem ferre sacrũ uisa sunt? postremò ecquis hanc uiam secuit, eorum quidem quos decreta pontificia inter diuos referendos esse censuerunt? Verum (ò superi boni) quonam modo Christi imitatores esse poßunt, qui & parens ipse charitatis, & assertor summittentium se animo-

rum fuit, si familiæ domini benignè non faciunt, aut si animo sublimipeta eminere super cæteros et suspici omni modo gestiunt? O religionem neglectam, ò mores euersos & præposteros. Hi fartores & cupedinarios, & luxus uoluptatisq; institores adiuuant, quos frugalitatis & continentiæ autores esse decebat, ut domestica parsimonia quæsitis, egentium & destitutorum multitudini opitulari possent. Quòd si ij qui profana patrimonia uel hæreditate uel iusto mancipio acceperunt, conficiendarum rationum lege non sunt soluti (id enim responsis eorum cauetur qui diuini iuris prudentes fuisse perhibentur. nec ratione caret. Nam quis nostrum non precariò posßidet quicquid habet, & uectigale posßidet? Sed nos exitiabili errore ducti, aduentitia nobis omnia esse credimus, & omni præstatione libera, quæ titulo quocunq; ciuili parauimus.) Si igitur profanæ facultates, & omni religione puræ, ita tamen affectæ sunt primigenio iure, & ita in fide summa positæ rerũ omnium conditoris, qui quiduis quocunq; tempore pignerari pro potestate potest (ut unicuiq; mortaliũ accepti debeat & expensi ratio apud deum constare, nisi nexum ad extremum uult inire) quid ijs fiet seruis nequam, qui nihil non habent peculiare, & nulla non in parte peculij conturbare noscuntur? utrũ uerba pro rebus creditori eidem & domino sperant se reddituros? At is nomina se exacturum fœneratoria acerbitate prædixit. Nunc autẽ homines centesimo comite feroces, opibusq; æmulis regiæ opulentiæ, maxima tum pecunia miseri appellabuntur. Num igitur debita tunc transcribere licebit, aut expromissores dare? quos? Nullus enim præstò erit qui expensum sibi aliqd ferri uelit, eorũ quidẽ quibus dominus fide sua dari iußu: nec dominus acceptũ feret, quicquid non in pias aut hone-

stas

stas erogationes expensum est, atq; in rem suam uersum, & in pauperum. Age quonam tandem modo rationes suas domino approbabũt, qui omnia uel pleraq; non Christo, non paracleto, non sanctis innocentibusq; suffragijs, sed Mercurio, sed commercio, sed sacrilegæ ambitioni accepta retulerunt? Restat ut uel alogistiã meditentur, si obtineri in eo iudicio potest, aut addicti ut protinus non ducãtur, sed trahantur. O' Cimmerias huius uitæ tenebras, quæ plerunq; trans nebulã præsentis sensus non cernit. Fit autem nescio quomodo ut mens humana uel aulicis delenimẽtis uel uoluptarijs titillata, ultra id nõ prospiciat quod adest, uel quod instat. Intestinos enim oculos præstringũt fulgetræ quædam micantes imaginariæ felicitatis, quæ per assentationũ (ut ita dicam) nubila, salutationumq; illiberaliũ, eliduntur, in illa rapida tempestate tollentis eos fortunæ. Accedunt ambitio & cupiditas oculorũ meræ suffusiones, quæ ueras rerũ species eos uidere non sinũt, imagines ludibundas oculis obtendentes, uisus ludificatriculas. Qui si ad secessum studiorũ annos saltem uitæ iam uergentis ac decliuis cõpararent, atq; oraculorũ conspicilijs sacrorũq; speculaminũ uterẽtur: futura sanè ut præsentia certißime contuerentur. Supradicti uerò erroris germana est præteritorũ obliuio surrepens. Etenim qui futurã animorũ conditionẽ non prouidentes, in delicijs uitæ præsentis libẽter acquiescunt (si tamẽ in hac uita deliciæ esse possunt) ij meminisse nequeunt arbitrum eundẽ & creditorem deum ex edicto suo perpetuo ius dicturũ esse interminatum, ut Cassianam quidem sententiam horrere debeamus, nisi planè stupidi & capti mẽte simus. Nam quum edictũ tot præconijs tam minacibus proditũ, tot actuarijs exceptũ, tot scribis tã grauibus perscriptũ, tot testibus claßicis obsignatũ

habeamus & probatum (quorum etiam partim non dubitarunt capite cauere quæ repromisit dominus, aut intermi natus est, partim omnibus fortunis oppositis fide sua esse iusserunt) quid causæ est quin scientes prudentesq; impingamus in offensionem eius à quo prouocatio non est, sicut nec apud eum deprecatio, simul ac in iudicium uentū est? imò uerò quid aliud quàm uiui uidentesq; (ut dicitur) ab hoste teterrimo obtorta gula trahimur? Cur igitur nos hæc ueritatis inuolucra, maiestatem etiā sapiētiæ, si ad manum aspicias, præferentia, quasi uisa quædam per nebulā, ut aiunt, primi somni concepta, despicari pergimus? nisi uerò hæc despicari non uidemur, qui iustitiæ diuinæ seueritatem non timemus, tum illis tot oraculis intētatam quotidie lectitandis, tum rerum euentibus prodigiosis & minacibus districtam, ad quæ non animaduertimus, nimirum tanquam ad inculcatas sanctiones antiquatæ iam legis aut obsoletæ auribus occallescentes. sed scilicet hoc illud est, omneis rationes nostras in benignitate & misericordia herili repositas habemus. Hac spe deterrima mancipia hilariter uitam ac nequiter agimus. Quin igitur accingimur ad eam benignitatem quoquo modo prouocandam? Videamus per superos immortales, ne contemptus hic sit potius diuinitatis, quàm meditatio quædam ueniæ consequēdæ.

Oracula intelligit sacra scripta, quæ quotidie commemorantur in ecclesia quasi ad refricādā quotidie memoriā legis.

Commenta certè sunt ista ueteratoris spiritus, qui primæ noxæ suasor & impulsor, in hanc errorum Odyssеam genus humanum deduxit. quanquam impudens est atq; improba nostra hæc deprecatio, non causam perorandam meditantium, sed dissolutam misericordiam oscitanter implorantium: qui quidem ex uinculis scelerum & delictorū unicuique nostrum causam esse dicendam sciamus, iudiciumq; semel subeundū prouocatione abscissa. Nunc quando

In Odyssea Homeri errores Vlyxis describuntur mirabiles, quare hic metaphoricè pro magnis ac uarijs erroribus ponitur Odyssea.

dò unumquenq; blandiri ignauiæ ac iniquitati suæ iuuat, uideamus quo iure, qua actione, qua formula cernere eam hæreditatem poßimus, quam Christus dominus noster testamento illo suo in procinctu nuncupato, sequacibus sui reliquit. Si quis, inquit, uult post me uenire, tollat crucem suam. Hæredes suos futuros tollere crucem quemq; suam, & se sequi è uestigio iußit: alioquin indignos hæreditate sua pronunciauit. Quibus uerbis quid aliud agit, nisi eis qui in album æternæ prouidentiæ referendi sunt, præscribit, ut per ea uestigia quæ ipse inter mortales agens impreßit, æternam beatitudinem inuestigandam habeant, ut per huius seculi ærumnas atq; inculpatæ uitæ salebras ad summam tranquillitatem & securitatem transeant? quæ legitima pars est hæreditatis quam Christus ipse familiæ suæ spopondit, & adeundam reliquit. Hanc hæreditatem si summo & legitimo iure (quod ius quatuor tabularum appellare poßumus) adire iam nequimus (quandoquidem diuorum & beatorum reliquias quasi oßa gigantum heroumq; miramur, quorum similes nullos edunt ætates iam effœtæ) at certè libentes faciamus ut formula quadam indulgentiore æternam bonorum poßeßionem aut petamus, aut postulemus. Id enim sanè esto perinde ac si legitimo & antiquo iure inter hæredes censeremur, siue summum ius dominus, id est euangelicū, seculis infirmiorioribus remisit, siue potius ita nūc credi ex usu uitæ delicatioris est. Sed uideamus quæso ut secundum tabulas bonorum poßeßionem petamus, quādoquidem nec iniustas eas tabulas nec inductas aut irritas eße nouimus. Neque uerò bonorum poßeßores criminis aut hæredes, & non commoda incommodaq; hæreditaria iure in nos transibunt, siquidem bonorum appellatio in utranque partem ualet, etiam indulgentiore

Quatuor Euāgelia significat

gentiore

gentiore iure, quod prætorium uocant. Ita fit ut nec hæredes esse Christi, nec bonorum possessores queamus, si præsentis uitæ delicijs perfrui laboramus. At nos uelut agnatione quadam infirmioris naturæ, & posthumæ licẽtiæ, nec iam eam legem ferentis quam deus immortalis sanguine Christi sui charissimi sanxit, testamentum diuinum & æternum ruptum iri, nobis diro errore persuademus, aut irritum tandem quoquo modo factum iri. Quasi uerò dominus idem & pater ad hæreditatẽ impios liberos seruosq́; contumaces admissurus sit, nec alios olim obsequentiores & bonæ frugi quæsiturus, in quos caducas partes transcribere hæreditatis suæ posit. tametsi id testamẽtum quonam modo rumpi potest, quum in eo nullus præteritus sit? etiam si primis ceris pauperes instituti sunt, & ab eodem gradu exhæredes facti diuites sarcinis præpediti. Quare qui supplicia impiorum euitare, & superûm præmia mereri concupiunt: hoc uidere debent, & præcipuè antistites, quibuscum nunc nobis res est, ne per redundanteis opes uitam delicatam traducant: sed ut seruatoris nostri exemplo, qui ærumnosam suis uitam præscripsit & indigam, sarcinas & ipsi suas mulis (ut dicitur) Marianis conuehant: quod nihil aliud esse puto, quàm inter cruciatos & furciferos dominũ signiferum è uestigio sequi. Huc adde charitatem comitem fidelissimam, digitum transuersum à uiro bono non discedentem. adde animi æquitatem in spem semper intentam, quasiq́; uiatici largam benignamq́; suppeditatricem: iam intelliges nullum esse hoc mollius uehiculum, etiam si per prærupta & confragosa, uia nobis ineunda sit. Quis autem hæc reputans, compotes eos mentis existimare posit, qui quum uni põtificatui uix queant satis esse, alterum etiã addere uel plureis non dubi

Alludit ad ea testamẽta quæ rumpunt agnatione postumorũ hæredũ.

Rumpitur testamentũ, si liberi prætereãtur in eo: hoc est nisi nominatim hæredes aut exhæredes fiant.

Muli Mariani qui sint, docet Festus, & Plutarchus in Mario.

Animus æqu⁹ omnia in bonã partẽ interpretatur: & prouidẽtiæ diuinę esse cẽset, quicquid secus accidit, in bonumq́ tãdem cessurum: quare nihilo destitui sibi uidetur.

dubitant? Quis non mente captos sacerdotes iudicare, qui modum utriusq; paginæ nullum esse arbitrantur, quũ ipsi maximè inita atque subducta ratione actum suum domino probare teneantur? At nunc pontificatui cœnobiarchiam *quasi coniugem adiungere, tam solenne apud nos cœpit esse, ut mancus pontificatus aut cælebs alioquin esse uideatur, perinde atq; si semiuirum coniugem esse cõtendas, qui uxori pellicem non admouerit.* Ego enim hæc in plerisque *sacerdotibus tam inter se dißidere censeo, quàm coniugem & pellicem in hominibus profanis, etiã si de hac re iurisprudentium antiquorum responsa annos ferre, ut dicitur, hac ætate non uidetur, mundo iam præcipiti.* Quanquam *quid aut confidentius admitti aut amentius potest, quàm eum diem non extimescere, quo dominus noster sententiã laturus est de cuiusq; meritis, ijsdẽ ipsis conscriptis & assidentibus, & uitæ dißimilitudinem istis exprobrantibus, quos potestatis in nos suæ autores nobis laudant?* In quo *admirari subit hominum uæcordiam, uel dirum quendam furorem, qui successorio iure putant ad se à Christi pedissequis potestatem, non etiam sanctitatis & cõtinentiæ & submissorum spirituum neceßitatem, transmissam & delatam.* Enimuero *palmariũ illud, credo, apud deum inuentũ, fiducia cõtracta antistitia retinendi, quæ inter se aliàs colliduntur titulis dißidentibus: uidelicet quasi perpetuæ fiduciæ non instar plenum habeant tituli legitimi, quod ad fruẽda quidẽ sacerdotia pertinet, aut quasi impostura fieri poßit diuinitati.* Quid *enim refert, mãdati, an negociorum gestorũ, an quasi ex contractu teneantur, cum utraq; actio bonã fidẽ agnoscere debeat? Proh dei hominũq; fidẽ, gratũ id esse prouidẽtiæ credã, ut qui uirilẽ operã implere non uidẽtur, ter aut quater, et ultrà antistites appellẽtur?*

De iure successorio tractatus est in Pãdectis, sub titulo de successor. edic.

Alludit ad actiones bonæ fidei.

& qui

& qui tres ciere sacros canones nequeunt, ternis sæpe lituis turbam doctorum summoueãt? Illi'ne ut fiduciaria legitimis antistitia coniungant, quasi in hominum penuria singuli multorum prouincias obire nunc cogantur, quum tot graues uiros, doctrina & moribus cõmendabiles, primorum (ut ita dicam) digitorum suctu ursino more uitam tolerare uideamus? Præclarum uerò exemplum, et in uniuersum ad religionis orthodoxæ decus atq; incrementum pertinens, homunculos bonarum artium ignaros, titulosis & multorum uersuum appellationibus insignes haberi & augustos: quum interim docti uiri, ac uitæ sanctioris ornamentis præditi, puris nominibus nuncupati, ac capite tantum censi, cum sugillatione cultus diuini, egẽtes uitam transigant? Profectò si uerè res humanas æstimare possemus, nos magis mõstrificos istos esse quàm Geryones illos in fabulis decantatos iudicaremus. Concionator quidam perlepidus & facetus cauillari non pridẽ ita eos solebat, ut diceret huiusmodi istos sibi uidere, quales sunt quæ in ædibus sacris mutulares statuæ pilis aut columnis imponuntur. ut enim illic simulachra quædã uelut oneri cedentia uidemus, quæ uel mutulorum uicem sustinent, uel extra abacos mutulorum proiecta sunt, eamq; speciẽ intuenti præbent, ut magnopere niti operi ferendo atq; insudare uideantur, quũ re uera sensu sint carentia, ac nihil ipsa Atlantes. *facie nitentiũ saxeam adiuuent firmitatẽ: ita Atlantes istos sanctos summis scapis columnarũ in fano domini superpositos, titulosa quidẽ illa amplitudine, appellationumq; maiestate, uenerandorũ senum instar sanctitatemq; præferre moris est, speciemq; luculentam præbere grauißimorũ patrum, sanctuariũ domini fulcientiũ, & uerò cœlum (ut ita dicam) sustinentiũ. Stupidam autem eorũ ignorantiã, aut*

incuriam

incuriam dissolutam intuētibus, patere nihilo eos utiliores statuis lapideis esse, quod ad munia quidē sacrosancta piè ac religiosè obeunda pertinet, simul ac maiestatē legis diuinæ inter homines religiosè & accuratè conseruandam, quod firmamentum est ipsum maximum ædium diuinarū. Proinde ut monstra hominum immania antiquitatis sensus nunquam cœlo delapsa esse censuit, sed terrigenas eos & poëtæ & sacri uates appellauerunt, ut gigantum nomen Gigantes. *indicat, & ad perniciem mortalium editos esse perhibuerunt, eorum internecionem aut diuinæ ipsi potentiæ, aut heroicis ærumnis ideo dedicantes: ita nos precari sperareq́; debemus summum quendam pontificem cum Senatu purpurato quamprimum extiturū, qui diuino numine instinctus, cum ob alia in re ecclesiastica constituenda promerita, tum uerò ob hunc ipsum laborem, Herculis Alexicaci appellatione nobilitari uelit. Quin & ipsum iam esse credere fortasse debemus. etenim qui nūc summæ rei Christianæ præest, lætis auibus renunciatus, tantam etiam alio-* Leo X. *quin expectationem sui excitauit, ut insignem omnino ac nobilem facturus pontificatum suum clarißimis institutis putetur. At uerò istos esse gigātes elogio grauißimo illius sapientis apparet, qui in Parabolis symbolicis inquit, Vir qui aberrauerit à uia iustitiæ, in conuentu gigantum requiescet. At nos uiam iustitiæ eam demum esse diximus, quā Christus nobis præiuit inter mortaleis agēs. Ipse enim præmonstrator fuit uiæ ferentis in cœlum. Ipse eorum fuit Hercules portētorum, quæ ne uirtus quidem heroica conficere aut superare potuit. Porrò gigātum pedes in draconum uolumina desijsse fabulæ tradiderunt: quo figmento prisci significare uoluerunt, nihil rectum istos homines, nihil arduum cogitare, sed omneis eorum actus, omneis ani-*

mi ſenſus humi ſerpere, uel uerius deorſum uergere ad inferos. Hæc dedecora, hæc mõſtra, ex religione recta & clariſsima, & in cœlum ſemper intenta, tolli, cum optimus quiſq; hodie & grauiſsimus primi, ſecundi, & ultimi ſacerdotum ordinis poſcit, & hoc unum in uotis habet, tum uerò intereſt exempli in uniuerſum, rectè atq; ordine conſtitui rem clericam & eccleſiaſticã, ne reliqui ordines in poſterum tam grauiter opinẽtur de ordine ſanctiſsimo ſacerdotũ, cuius omnia facta, dicta, ſignificata, magnopere pertinent ad exemplum. Atqui neceſſe eſt ut noſtræ memoriæ antiſtitum licẽtia luxu diffluens & conſpicua, ſtultitiã priſcis exprobret, qui diſciplinæ tenaces euangelicæ, uoluptatem ac diuitias procul ſummouerunt à contubernio ſuo: aut ut eorum ſanctimonia impietatis iſtos inſimulet ac manifeſtos reddat, qui fortunæ magis quàm ueritati litare cupientes, religionem orthodoxam (quantum in eis fuit) in inſulas relegarunt deliciarũ neſcias. Quis enim eſt hodie quin ſciat & prædicet eò ſeueritatem eccleſiaſticã, ſanctitatem, maieſtatem decidiſſe, ut quos diſciplinæ exactores eſſe ſeueriſsimos oportebat, omniumq; officiorũ arbitros & præitores ad pietatem religionemq; pertinentiũ, ij remiſsiorem uitam & licentiæ atq; incuriæ plenam non modò amplecti, ſed etiam fouere tueriq; uideantur? Hoſce autem homines quis credat, quum hoc faciant, fidem bonam rectamq; agnoſcere? Quin & eò iam ueniſſe nos puto (dicam enim quod ſentio) ut ſine culpa fortaſſe is ceſſare nequeat, qui neglecta conſtituturus, conuulſa reſtituturus, incondita digeſturus ab omnibus exiſtimatur. Fit enim miſerè interdum, ut publica expectatione, bonorumq; & grauiorum opinione futuri, maior multo grauiorq; perſona ſummos honores gerentibus imponatur, quàm ut munere

ſuo

ſuo translatitia induſtria obeundo perfuncti eſſe uideantur. Quis autē neſcit haud ita pridem ſelectos lapides ſanctuarij, ita uel diſperſos uel diſiectos fuiſſe, ut collapſa eccleſiæ maieſtate, ipſa iam dei ſpōſa ueluti fidei coniugalis oblita, nō modò à ſponſo diuertiſſe, ſed etiam nullo pudoris reſpectu, per triuia, per plateas euagari licenter uideretur, merereq́; prouinciatim? Quis paſtores ipſos ueluti fugitiuos, non dico gregis deſertores, ſed etiam factos abactores non meminit? Quid? ipſos præſulum coryphæos non'ne ita præpoſterè ſe atq; impurè geßiſſe uidimus, ut quos ad compoſiti decoriq; ſtatus habitum & ſpeciē formare chorum decebat, & eam ſaltationē docere quæ emmelia dicta eſt ab emendati motus & pacati compoſitiq; cōcinnitate, pyrrichamilli ipſi (ò ſummam indignitatem) præire, id eſt armatam, non dubitarent, à ſanctitate prorſus ordinis abhorrentem? Ita'ne uerò qui ad ſacra & ſpiritalia certamina prodeuntium ſummu unctores erant, & qui tum pij fortaſſe belli autores eſſe debebant pro aris et finibus ſacris in profanos & impios populos decernēdi: ijdem ipſi laniſtæ Chriſtianarum uirium uideri maluerūt, ut ad internecionem nominis ſacroſancti inter ſe confligerent? Quum hæc igitur ita eueniſſe conſtet, atq; eas res ab illis fuiſſe geſtas, ut alter uir ingenioſior quàm religioſior, de calice iræ domini, alter uir uehemens & acer, etiam de furoris bibiſſe hauſiſſe'que uiſus ſit, uterque autem dum animo ſuo nimium obſequitur, fas nefas'que miſcuiſſe, hic eo amplius pollutorum ſacrorum religione augustum & ſacroſanctum uerticem obſtrinxiſſe compertus ſit: conſentaneum eſt utique, ut Leo, qui diuino (ut credimus) numine, illis de medio ſublatis, & fortaſſe de cœlo tactis, ſubinde in locum eorum ſuffectus eſt: is nunc orbe propemodum tranquillo, & compoſito, archi-

In bellatores pontifices.

Leo, decimus. Cōpellat duos pontifices, quibus ſucceſsit Leo decimus.

tectonica iam ratione dominici diuersorij maiestatem instaurare laboret priscis etiam modulis aut certè pristinis adhibitis. nam & ipse suffectus statim nutantem sanctuarij cōpagem celeri manu stabiliuit. sic enim res nata ferebat, ut structorū manibus adhibitis, præsentißimi consilij tibicine fulciret, atq; ordinis interim amplißimi cōcordia ueluti confibularet. Proh superi immortales, qui status ille fuit, qui decor rei clericæ, quæ religionis reuerētia, quum omnia propè in hoc orbe, quà sacra, quà profana, ue cordiæ frenis regerentur, fatali inclinatione mundi? quū primigeniæ noxæ suasor, à Christo quondā deiectus animorū possesßione, imò uerò scissa gaudens discordia palla, ultro citro commeans, furoris faces utrobiq; suggereret, & Romæ quasi in arce religionis incendiū miscetet? & hinc senatus stultitiæ & temeritatis (ut ingenuè fatear) illinc peruicaciæ inusitatæ ac fanaticæ frontem fronte cōterentes, ut ille prophetes inquit, decreta futilia impiaq; perscriberent in æde Bellonæ coacti? quū cleri magister sanguinarius, effractis timoris diuini repagulis, feras (ut ita dicā) in populum, contumacem illum quidem (neque enim inficias eo) sed tamen populum domini, immitteret, & Gallorum partes earumq; fautores diris execrationibus deuouens, scelere plusquam tragico orbem penè totū religione solutum, in deuotos cōcitaret? Id quod cum in religionem à populo (ut assolet) & pia nobilitate traheretur: mirum est quòd ij qui decretis utrinq; interfuerāt, uel eorum autores fuerant, religione alligari sese nō intelligebant: qui utinam iam planè exoluti sint, tanto pietatis uulneri cicatrice nūc obducta Leonis prudētia. Enimuero si (quod ominari nolim) religionis ipsi uertici aliquid acciderit, uel sacri senatus pius ille impetus ita relāguerit, ut extemporali

Propheten Ezechielem significat cap. 3. Ecce dedi frontem tuam duriorem frontibus eorum.

Hic intelligitur cōsilium à Leone indictū, quod pietatis speciem præferebat.

semiru

ſemiruti fani reconcinnatione acquieſcere in animum induxerit, nec ſarctum ac tectum cōtubernium domini præſtare ad priſci perpetuiq́; edicti formulā contenderit (dun taxat quantum ferre ratio huius ætatis poteſt, neque enim ad uiuum ulcera in corpore tam delicato reſecanda cēſeo) quid aliud quàm inani expolitione, aut tectorio quodam ſpecioſi cōcilij, perlucentem ruinam interlitam eſſe temerarius rumor cauillabitur? Cuiuſmodi culpam reprehēſam eſſe ab Ezechiele *ſcotino uate puto, capite decimotertio oraculorum ſuorum. Quid uinea domini? non'ne ita degenerauit in labruſcas, ut primo quoq; tempore repaſtinanda uideatur, & ex ſitu & carie negligentiæ, paſtino quodam reſtituenda cēſuræ? Certè manum poſcit ipſa & flagitat ſolertis & induſtrij uinitoris, qui palmites fructuarios & munifices à pampinarijs & inanibus internoſcat.* N*am quum uel inſcitia uel incuria pampinatorum, maxima adhuc quæque uitis ita in materiem inanem frondesq́; eluxuriauerit, ut agricolæ non fructui, ſed ſtirpibus conſuluiſſe uideantur: factum eſt ut immunes pampini plurimis ſinguli ſtatuminibus non modò impedati, ſed etiam impediti, omnia latè occuparent, uitibus'que rectè exputatis & frugiferis locus in uinea non eſſet, aut ita certè locus præumbratis eſſet, ut ſtatumine eas uel nullo uel infirmo uinitores adminicularentur, nec fructus eorum in ſolem prodire, & exemplo eſſe poſſet. Atque in hac deformitate culturæ, & penuria fructuariorū palmitum, ſubſidiarij nūc rari ſubmittūtur, qui quidē ſpem certā proximi fœtus polliceri exiſtimētur. Hæc igitur animad uertere etiā etiamq́; ſummū domini uillicum neceſſe eſt, et falce canonicæ cēſuræ ad eum modū circūcidere quē unaquæq; ſtirps ferre poſſe uideatur, ut in reſtibili uineto eā*

Sarcta tecta Romæ prætores locabāt & exigebant, & redēptores præſtabant ex formula edicti prætorij, ut Budę in Annotationibus dicit.

Vinea domini.

faciē agnoſcamus, quæ nō abhorrere dicatur ab ea forma quam dominum eiusq; operarios uineæ colendæ prudētes olim inſtituiſſe notum eſt. Neque non eadem deformitas in agricolatione cernitur, & cæteris in partibus familiæ domini. Iam primum latifundia ijs uillicis committūtur, quorum delicatæ manus & ocioſæ, callo nunquam obduruerunt ſtiua in ſulco tenenda præſularis diſciplinæ. Deinde operarum decurias in agrum inductas uidemus partim liberè licenterq; ſpatianteis, partim opus arbitrarium nullo ſub monitore facienteis. Horrida uerò culturæ facies, quū in centuriali fœcundoq; aruo uideas grandiores glebas obiacentes, ac ſcamna quædam cruda nullo uomere iterata doctrinæ probabilis, quæ agricola remiſſus & præuaricator trāſmiſit inſubacta. Eiuſmodi eſſe ſcimus ſacerdotes quoſdam primarios omnium artium imperitos & rudes, nullo animi ornamento excultos, nulla crate rerū aduerſarū aut moleſtarū aut laboris occatos & ſubactos, ut ad frugē aliquam bonam uitæ ſanctioris peruenirēt, qualesq; Homerico uerbo inertia terræ pondera nos appellare poſſumus. Hic eſt enim ferme habitus, hæc ſimilitudo quorūdam ſacerdotum, de quibus nūc loquimur, qui in circunfluēti opulentia ſaginati, ocioq; ac ſecuritate marcentes, & uelut in cœno uoluptariæ uitæ luxuſq; redūdantis obruti, ut inertes in aruo ſulci qui limo obducti ſunt, ne ſemen quidē ſibi creditum reddūt, nedum fructum afferunt cum fœnore multiplici. Deus immortalis, cuiuſmodi antiſtites eos eſſe, aut ſacerdotes dicemus? quid animu habere, quid penſi & cogitationis credemus? quā æternorū bonorum ſegetē ipſi ex hac ſui aliorumq; cultura demeſſum ire ſperant? Laudēt ipſi unum tantum harum rerū autorem, eorum quidem qui publica religione conſecrati leguntur,

*& ego dabo manus. Inferorum'ne igitur supplicia plebeculæ terricula esse credūt, & ea quæ de æterna beatitudine scripta sunt, argumēta theatrica? Quam spem autē tandem salutis habere possunt, qui cū sint principes sacerdotes, & in puppe gubernacula tenētes, meridie in scopulos impietatis impingunt? & quum splendore uitæ prælucere familiæ dominicæ debeant, erroris illi nobis & hallucinationis caliginem tetram ob oculos offundūt? Atqui in hac ætate quidquā à uia ueritatis deflectere, nihil aliud esse puto, quàm impingere in scopulum meridie, id quod inquit Esaias sacrorum uatum Homerus. Etenim per deū perq́; ueritatem ipsam, possunt'ne aliquo tempore mortales cognitam magis ueritatem, amplius compertam atque cōprehensam tenere, manibus etiam palpare, & *ad manum contueri, quam nobis habere diuinitus contigit post omnium errorū præstigias explosas, post redditam religioni orthodoxæ plenā tranquillitatem? Heu pietas, heu prisca fides. maiores illos nostros senatus & equitū populiq́; consensu cōsecratos, & inter diuos relatos, certa & explorata ueritatis persuasione dimouere nemo ne admotis quidē et exercitis cruciatibus potuit, quum tamē adhuc omnia errorum caligine permuxta uiderentur, nec ea fide abducere, in quā semel sacramento dicto uenerant, cum omnia adhuc passim bellis intestinis arderent. Nos in ueritatis contubernio nati, uberibus sapientiæ lactati, in gremio (ut ita dicam) doctrinæ supernæ educati, sed delicijs secularibus coaliti & deprauati, ad solem cōniuemus, oculos caligan teis ad nebulas detorquentes, quas è terra inferneq́; exortas ipsi non ignoramus. Qui si ueritatem satis animaduerteremus, non ipsam modò mortalium contubernalem dum sacris operantur, sed quæ se totam nobis indulget hau-*

Esaias sacrorū uatū Homer'. Esaiæ cap. 59. Impegim' meridie quasi in tenebris, in caliginosis quasi mortui.

Veritas contubernalis est hominum, quādo corpus Christi in æde sacra situm est.

riendam, in cordisq; recessus penitus admittendam sanctifi co illo crustulo quo animos humanos ueritas ipsa Christus quotidie pigneratur & uẽdicat: superi boni quàm ex alta contemplationis specula fastum & opulentiam non iã secularem, sed uix etiam lustralem cõtemneremus? Quàm ridiculos esse istos, quàm miseros iudicaremus, qui immaneis titulos suspicientes, optimos propemodum maximos appellari sese gestiunt? Sed quis iam sacris operantium satis hoc agere, satis inquam uidetur? ut antiquo uerbo sacrificali loquar. Equidem magnopere ipse admirari soleo, cum me in penetralia animaduersionum abstrusi, tantam humani animi acrimoniam tam uehementer hebescere ad ueritatem comprehendẽdam, & memoria tenẽdam. Quum enim humanarum legum sanctiones uel minantes supplicia, uel spondentes præmia, ita uel hortando uel uetando imperij sui maiestatem retinere uideamus, ut strenuißimus quisq;, uel æterni nominis cupidißimus, præ cupiditate referendi præmij uel palmaris uel compendiarij, rationem propemodum nullam temporariæ lucis habere existimetur: prudentißimus autem quisq;, ac sui amãtißimus, ita minacibus edictis obtẽperet, ut non nisi uæcordes homines, aut lucis tædio capti, in fraudem quoquo modo capitalẽ incidant: quî fieri posse dicemus ut tot Christianæ legis capita homines sanæ mentis pro nihilo penè ducant? Quippe cum humanæ leges quæ quidem aliquid uetent, minaces tantummodo esse soleãt, siquid secus dolo malo admissum sit: lex charitatis & innocẽtiæ, qua nemo nõ æquali sorte tenetur, nõ minis modò horrendis, & inauditis antea, sed etiã præmij & operæprecij centuplicata pollicitatione, atque adeò sexcentuplicata sancta est: & nihilo secius mens humana spiritalibus auribus capta, pollicitationes iuxtà atque inter

Optimus maximus, cognomentum est Iouis.

In præceptores Christi contẽptores.

interminationes diro stupore publicè priuatim'que transmittit. Videlicet *sic natura comparatū est ob capitale principum parentum admissum, ut cordatissimi ad sensu percepta mortales, ad intelligibilia, atq; in spe aut expectatione posita, excordibus similes sint.* Quod *futurum prouidens uates deo plenus, in funebri carmine, quas threnodias uocant, quum funere elatam ecclesiæ maiestatem in uniuersum queribunda uoce cecinit, tum sigillatim animæ cuiusque* Christiano *sacramento initiatæ, huiuscemodi mulctam lamentatus est.* Ait *enim ecclesiam, uel animam humanam, quæ quondam diuinæ disciplinæ tenax, templum domini dicebatur, & scamnū pedum eius (quippe cuius mores & instituta è uestigio sequebatur) obrepente sensim rerum caducarum desiderio, de cœlo ita esse detractam, ut quæ prius in rerum æternarum contemplatione cœlesti uita præsumpta, inter superos agere uidebatur, & in imaginaria diuinitatis intelligentia acquiescere, nunc cœlo delapsam, in caligine multiplici erraticorum affectuum esse mersam, propemodum ut dominus in obliuionem sui sanctuarij uenisse uideatur: ac ne id quidem modò, sed etiā regnum hierarchicum, & principatus eius atque ordines mirificè distinctos descriptos'que euertisse, aut certè ipsa contaminasse: eorum etiam castella ac propugnacula disturbasse, cornu principatus confregisse, & brachium suū quod prius ei porrigebat ad hostem propulsandū, retrorsus reduxisse, postremò in eo regno omnia uasta igni flammis'que reddidisse.* Quibus *uerbis mysticè exauditis, quid aliud quàm* Christum *intelligimus, ut ecclesiæ, ita animæ sacris suis initiatæ sponsum, infensum eidem sponsæ, ex contubernio ipsam suo depulisse, id est ex innocentiæ & sanctitatis statu, atque adeò ex editissimo theoriæ gradu* Threnodiæ.

ignominiosè deiecisse, quasi stupri compertam? atque eam ob rem illico factum esse, ut hostiles copiæ peruigiles excubias agentes, ecclesiæ uel animæ præsidia satellitio diuino uacua nactæ, pro arbitrio suo irrumperent, & præsidiaria manu in potestatem redacta, arce etiam religionis potirentur, uel animi principatu? Ita quum principes ordines hierarchiæ, & mentis atque intellectus humani principatum, aduersarij humanæ naturæ potentatus uelut in deditionem acceperint, à quibus nūc res summa uel ecclesiæ uel animæ magna ex parte regitur, quū subeunte rerum fluxarum amore, pietas et ratio depulsæ, rerum perdiderint habenas: quid superest, nisi ut ambitione & cupiditate et libidine omnia utrobiq; ardere uideantur? Quas ob res Threnodus ille uates lamentabili carmine dolorem suum testatur, multiplici tropo orationis inculcatum. Dolet enim atque mœret ipse salutem comploratam generis humàni sibi uideri, ob fractam ab clero huius ætatis tesseram (ut ita dicam) hospitij atque amicitiæ, inter diuinam pridem humanamq; naturam in ara cruciata Christi sanguine confarreatæ, unde adoream æternam sperare mortalibus, & in cœlestium collegium cooptari licebat, si iure gentium stetissent quod Christus promulgarat. Ecquis est autem obsecro, qui si statum ecclesiæ, motum, flexum, habitum, affectiones denique corporis & animi, & sessiones ipsas æstimet, quales non pridem uidimus, ullam rationem haberi oraculorum, aut omnino sacrorum monumētorum iudicet? quasi uerò non monodias ueras in funus animarū entheus ille uates, sed planè nænias effatus sit. Nō pontificiam iurisdictionem ita degenerasse cernimus ex charitate prisca, ut ubi æqui boniq; & benignitatis sinus solebat esse, ibi litiū officina capturarumq; improbiorū nunc

esse

esse uideatur? Inde illa formularum aucupia, & rituũ pontificiorum cautiones ad circũscribendam familiam domini cõcinnatæ. Inde mulctarum compẽdia præsulibus enata, acceptorum paginas luculenter augẽtia. Indidem sacrilegæ nũdinæ earum rerum quæ in commercio humano sine piaculo esse non possunt. Mitto nunc tesseras nõ modò uenales, sed etiam uenales, impunitatem scelerum, & solutionem sacrarum legum sordida benignitate largientes. Itaq; sacrosanctos canones melioribus annis factos, ut ijs uelut regulis uita clericorum dirigeretur, et uelut patrum præscriptis posteri formarentur, iam in amussis plumbeas euasisse quis non uidet? quales olim fuisse canones Lesbiæ structuræ tradit Aristoteles. Nam ut canones plumbei & molles non structuram operum tenore æquabili dirigunt, sed ex structorum commodo & libidine flexiles, structuræ accommodãtur: sic canones pontificij ex usu ecclesiæ antistitum flexibiles plumbei & cerei facti sunt, ut iamdiu instituta maiorum & sanctiones pontificiæ nõ moribus regendis usui esse, sed (propemodum dixerim) argentariæ factitãdæ autoritatem accõmodare uideantur. Quotus enim quisq; qui gratias factas annalium legũ, & collidentium inter se sacerdotiorum æstimarit, uacationes istas legum, & nõ solutiones uocarit? nec istos nõ una aut altera lege aut munere, digna aliqua de causa, sed planè sacramẽto solutos esse cõtenderit? Hæc cum finiũ Christianorum lucu lentis dispẽdijs expiata sæpe sciamus fuisse historiarũ testimonio, numine nõ obscurè iram suam in suos distringẽte: mirum est sanè, atque utinam non dirum, quòd sacrosancti potentatus solutos se esse omni lege confidunt, propterea q, institutis põtificijs principes sacris inaugurati, è cœlo iura petũt, ne de maioribus quidẽ sceleribus capitis cau

Taxantur fortasse pontificij iuris libri captionum pleni, Sextus liber, & Clemẽtinus.

Suprem' disceptator est extremus & summ' iudex Christus.

causam dicentes. Miseri ipsi quidem, si apud supremū disceptatorem mitiore transigi conditione censent: scelesti & deplorati, si illic omnino nō disceptari sperant. Qui si aliquando recordari possent diuino tribunali apparere toruum illud satellitium Minois & Rhadamanthi, pœnas, furias, erinnyas & alastoras, eas ipsas animas captantes, quas in reatum impulerunt: certè quamuis animo excæcati & uæcordes, tamē toto corpore cohorrescerēt. Solenne tamen regibus Frāciæ ferè fuit, rerum suarum summam ijs hominibus credere, quorum secus uel consulta uel admissa ipsi uindicare nequeant. Nostra ætas uidit unum in rerum actu summo liberoq; præfectum, qui à uinea domini procul agens, rationes imperij nostri ex sentētia animi sui perputabat, inscitè aut incommodè circuncidens: in quo actu aulicum omne ministerium ei subseruiebat. Hic uir quidē haud improbus fuit, animiq; haud degeneris, sed regendis fatis intentus, anginarium pyrum uorauit: unde Franci propemodum strāgulati, ne queri quidem aut expostulare sunt ausi, quoad inter aulicos simul & uiuos agere ille desijt: qui etiam ipse cum in opulento fastu sese ingurgitauisset, haustum inde calicem erroris patriæ exitiabilis, nonnullis suorum amicorum successorumq; propinauit: cuius utinam manibus omniumq; supradictorum summus ille iudex secus admissorum gratiam ad extremū fecerit. Sed enim (quod dicere cœperamus) status ciuitatis orthodoxæ è sede seueritatis & disciplinæ conuulsus, manum quādam Pæoniam poscit, ut aptè & placidè in eam reponatur, luxataq; ecclesiæ mēbra in artus suos aliquando redeant: sic fiet ut principes ecclesiæ nō auro obryzo, non argentea supellectili, non opimis obuentionibus, non numerosis titulis opum suarum magnitudinem metiātur, quæ

Hic episcopi & cardinales significant, qui pro rebus male gestis puniri à regibus sine piaculo nequeunt.

quæ gazas regum prouocare, nõ diuitias priscorum antistitum æmulari uidentur, sed bonis interioris hominis, sed copia doctrinæ, sed ijs animæ Christo desponsæ dotibus, quæ in cordis scriniolis tanquam in gazophylacijs mystici fani conduntur. Etenim qui ad superos uiam non modò affectare, sed etiam alijs sternere munireq; uolunt existimari, quiq; id omni titulo omniq; functione munerum suorũ profitentur: ij Christum diuinitatis emissarium, ac salutis humanæ sponsionisq; magnificæ sequestrem, necesse est ut sequantur, qui eam uiam primus secuit & aperuit: & sequantur, si non e uestigio, ut maiorum illi gẽtium pontifices olim fecerunt, at certè prospectu quàm longißimo, modò ne obliquo, aut etiam diuersißimo: Hæc uia cum unica sit (una est enim tantum ueritas) eã quoquo modo ingrediendũ nobis est. nam & ipse præmonstrator supernè delapsus, non modò illac ire, sed etiam uenire eos iußit, quos in numeros æternos delectus sui retulit. Nũc uerò cum ab hac uia principes nostri orbis ordines profani iuxtà atq; initiati diuersißimè expatientur, quid inde sequatur, nemo præter eos non uidet: qui & oculis & auribus capti sunt, nec oraculorum prædicta, nec concionatorum monita exaudientes. Quæ (malum) autem insania est hanc errori publico indulgere patientiam? Ego'ne ut credam fidem eos bonam agnoscere, qui sub exuuijs domini nostri, aram & sacra tenẽtes, & ipsum denique dominũ exosculantes, eiusdem ipsius placita & instituta floccipendant, eisq; è diametro opposita pugnantiaq; amplectantur? Assecla & comites Christi dum inter homines agebat, quibus ille decedens è prouincia, uelut compertæ fidei ministris prouincias detulit, quoad in illis fuerunt, nauiculariam solicitam factitantes, & procellis agitati, nibil sui habuisse,

In prauos Christi asseclas episcopos.

habuisse, nihil unquam sibi possedisse traduntur. Istos autem qui illorum prouincijs successerunt, eadē cum illis potestate preditos (id quod ipsi gloriabūdè prædicāt) prob superi, non pudet argentariam facere, opulentiamq; redundantem omni ope uendicare & cumulare. At ab huiuscemodi bonorū possessione illi inter diuos relati eorū ipsorū autores cupide se abdicabant, disciplinam ipsi parentis sapientiæ & ueritatis consertis (ut aiunt) digitis retinētes. Ecquid autem esse abhorrentius, & magis dissentiens ab innocentia & simplicitate discipulorum Christi potest, quàm sacerdotem ad altare sacra facere, & interim comitatum eius sericatum, comptulum, calamistratum, uersicoloribus insignem, machæra succinctum, altera manu capulo ferri subnixum, altera accipitrem gestantem, sanctuarium dominicū stipare, & oberrare mensæ sacræ summoto clerico ministerio, gesticulatione gaudentem proterua & profana? At huiuscemodi spectaculi indignitatem oculis sæpe detortis exorbere obmurmurantes cogimur. Itaque eò iam indignitatis atque insolentiæ uētum esse populus uociferatur, ut quos hieronomos esse decebat, hoc est sacræ disciplinæ & institutionis magistros & exactores, autores ipsi fuerint dissoluendæ atque explodendæ continentiæ. Vnum eius rei remedium præsentissimum esse certum est, si in constituenda aliquando re clerica & ecclesiastica, opimorum redituū circūfluentia ad certum quendam modum decentemq; circuncidatur, pro captu & dignatione cuiusque, isonomia quadam decenti & commoda longo interuallo relata, ad rationem geometricam, qua ius optimatum regitur. Hæc enim sentina degrauans exhaurienda est omnino primo quoq; tempore, ne sacrosancta nauis pessum eat tandem, coorta quadā tempestate maiore.

Hieronomi.

iore. Hoc autem Leonem decimum pontificum uerticẽ, & symphoniacorum domini chorostatem, præstare, cum moribus eius & doctrinæ, tum uerò auspicijs initi ab eo pontificatus conuenit: ut & ipse & amplißimus purpuratorum patrum Senatus, tãquam in naui Apostolica iam expeditiore sedentes, canere turbæ nauticæ celeusma uideantur. Absit enim, absit inquã, ut quod de Iulio siue iure, siue iniuria creditum est, superis eum & mortalibus fucum factitare cogitasse, & concilij obtẽtu frustrari bonorũ & sapientium expectationem piam, id de eo quoque suspicemur pontifice maximo, qui difficilimo tempore, & rebus propemodum perditis & profligatis, omnium seniorũ suffragijs renunciatus esse dicitur, prærogatiua tribu doctrinæ suffragantium, & indoli magnæ spei atq; pontificiæ, idq; ijs comitijs in quibus nec uitium ullum obuenisse fama est, nec obnũciationem ullam extitisse, aut intercesionem cuiusquam, quæ conspiranti patrum uoluntati posset quoquo pacto incommodare. O' præsentißimam uim numinis, quam suffragia ineũtes patres (ut uocantur) reuerendißimi, hausisse repentè credũtur. Verùm id præcipuè homines tum stupebãt, morem tãto interuallo relatum seruãdi de cœlo: atq; id eo tempore, quũ id minimè futurũ quiuis existimaret. Adde quòd eius est, si cuiusquã, pontificij iuris constitutio, qui literarum studium quod iamdiu à publica quidem beneficentia per pontificum inscitiam incuriamq; frigebat, memorabili in omne æuum exemplo excitatum ire dictitatur. Atqui ego hunc decimum, claris olim rebus actis decumanum fore spero: quandoquidem ueteres omnia decumana, magna esse censuerunt. Is igitur cum deo beneuolente labantẽ sacrosancti ordinis maiestatem confirmabit, & priscum decus ac dignitatem clero

popu

populoq; restituet. Verumenimuero ut redeam ad id quod dicere institueram, quũ translatitij & penè uulgares priscæ ætatis census, ingẽtes hodie & penè inusitati existimẽtur, mundo iam uergente ad pauperiem, ego demißi animi & angustæ mentis esse arbitror, toto (ut dicitur) pectore incumbere ad comparãdas opes, quum ea in re gloriã aut famam in posterum nemo poßit assequi, ac ne uoluptatem quidem nisi per transennam sentire. Nam ut hians auaritia ingentia lucra cum summa deuorat uoluptate, sic raptim deuoratorum saliua nũquam in os recursat: ut cibus etiam suauißimus in ingluuiem trãsmissus inexplebilẽ, nullo delectat edẽtem regustatu: quo fit ut auaritiam ferè intendi uideamus pro portione quæstus. Quare in literata innocẽtia, ut olim, ita hodie, & uerioris uoluptatis et solidioris gloriæ maius & copiosius argumẽtum esse censeo. Siquidem homines ingenio mediocri prædití, in sapientia inquirẽda omnibus uestigijs monumentorum quæ maiores reliquerunt, quum in dies maiora ea inueniant, atque impreßiora, uoluptate quoq; sensim fruuntur acriore, etiam si inuẽtis illis haudquaquam acquiescant: quum rerum humanarum captus implere auidam mentem intelligendi nequeat. eademq; est ratio unicuique in memoria ingenij sui atq; industriæ prodenda, qua nulla hodie nec eminentior nec diuturnior potest esse gloria. Auaris autẽ & quæstuarijs quid aliud immodici quæstus faciunt, nisi curarũ aceruum anxietatumq; exaggerant? adeò qui magnarum opũ congeries struunt, malorum quoque sibi & perturbationum (ut aiunt) Iliadas pariunt. Erant igitur philopluti diuitiarum amore perditi, quos Christus ut Craßianos nõ Christianos limine suo repulit: uitæ suæ institutum admirentur si lubet ut beatum. Studium etiam literarum irrideant

deant ut inane & ieiunum, duntaxat nõ quæstuosum, quæ Philologia nuncupatur. Nos enim nobis persuasimus, ijs incrementorum gradibus quibus multi hodie ad summas opes uel honores summos ungulis (ut dicitur) omnibus arrepentes euadunt, ascensum in cœlum non arduum esse, ut uulgò dictitatur, sed præcipitem potius, ac uergentem deorsum. Mitto quòd Christus pauperum se uindicem & assertorem, diuitum reiectorem frequenti concione professus est. Nõ dico quòd interpoli humanitate per Christi sacramentum, post eiuratum mundi fastum in purifica perfusione lustralis eius aquæ, qua natura humana sibi natalibusq; restituitur, alia prorsus studia hominum esse cõuenit, quàm ut ad temporarium aliquod bonum spectare uideantur. Ista non ad normam ueritatis, non ad exemplum Christi, non ad canonem uitæ per innocentiam agendæ nunc exigimus: scimus hanc rationem licentia temporum ita explosam esse, ut aures iam non habeamus ferendæ ueritati. Vt omnia hæc transmittam: non'ne etiam sensus humani iudicio longè uidentur aberrare, qui titulosis nominibus aucti, & nomenculatura uel honorum uel sacerdotiorum uel prædiorum feroces, quasi his cothurnis fortunæ in uiros prægrandes euaserint, pusilli tamen esse quasiq; ridiculi grallatores uulgò intelliguntur, utpote qui nullis aut paucis bonis suis atque animi locupletes esse noscantur? Atqui hoc ferè huius ætatis fert cõditio in Frãcia præcipuè, ut homines singulari ignorantia præditi, sæpe etiam ingenti luxu perditi, summis ac multis honoribus præditi sint. Nam & illi ipsi si aut oculis aut mente quoquo modo cernere germanam huius uitæ beatitudinẽ possent, uerasq; diuitias, haud dubiè suam sortem deflerẽt ut inopem & egentem. Cuius rei inter prudenteis compertæ,

& confessæ, autorẽ tamen laudabo tum scriptorũ omniũ opiniosissimum, tum rerum humanarũ æstimatorem callentissimum. Nam ut Tiresias olim Thebanus, qui utrunq; humanitatis sexum uicissim habuisse traditur, idoneus iudex esse uisus est apud quem Iupiter & Iuno disceptarẽt utrius sexus maior esset uoluptas: sic Solomon, qui ditissimus idẽ sapientissimusq; fuisse elogij sacri autoritate creditur, unus est (ut opinor) omnium qui hoc possit rectissimè iudicare, & in cuius sentẽtiam pedibus omnes ire debeamus. At is in eo libro qui autore incerto (ut multi opinantur) inscribitur Sapientis sapientia Solomonis, ita de sapientia loquens cap. (ut opinor) septimo inducitur, Antiquiorem eam sceptris habui, ac solio regio: & diuitias nihil esse duxi cum ea comparatas. Et rursus, Venẽre autem mihi bona omnia unà cum illa, & innumarabilis opulentia in manibus eius. sic enim uerti debuit ille locus: etiã si honestas pro opulentia eo in loco & alibi in eodem libro sæpenumero legatur. magis mirum est totum eum librum admirabili ac recondita doctrina plenum, ab ignaro interprete uersum esse. quo apparet quantam ignominiam irrogarint diuo Hieronymo ij qui eam traductionẽ eius esse asserunt. Ignorantiæ autem interpretis omnino hoc tempore, hac literarum claritate, hoc pontifice non ferendæ, unum aut alterum dare specimen satis erit. Primùm in eodem capite ita legitur, τροπῶν ἀλλαγὰς, καὶ μεταβολὰς καιρῶν, ἐνιαυτῶν κύκλους καὶ ἀστέρων θέσεις. Dedit, inquit, mihi deus ut scirem solstitiorũ uicissitudines, & mutationes temporũ, annorũ orbes, & stellarum situs. In ea autem editione, quam ignari literarũ Græcarũ sacrosanctam esse cõtendunt, ut iure recepto comprobatam, ita legitur, Vicissitudinum permutationes, & cõsummationes temporũ

Solomon.

Interpretis li. Sapiẽtiæ errata.

D. Hieronymus Sapientiã Solomonis nõ uertit.

Vulgata editio bibliorũ.

temporum, & morum mutationes, diuisiones temporum & anni cursus, & stellarum dispositiones. Ex quibus *uerbis nullus sensus cohærẽs elici potest. quid enim morũ mutationi cum temporũ cõsummatione? Quis autem nõ percipit interpretẽ præter absurdã interpretationẽ, & cæsurarum confusionem, etiã æquiuocatione deceptũ in uerbo tropon, quod sola accentus distinctione solstitiorũ & morum significat?* Apud Originẽ v I I. *homilia in Leuiticũ, quæ ab* Hieronymo *uersa esse dicitur, ita legitur, Permutationũ uicißitudines, & cõuersiones temporũ, anni circulos, & stellarum dispositiones. Sequitur in eadẽ editione:* Vim *uentorũ, & cogitationes hominũ,* διαλογισμοὺς ἀνθρώπων: *quod ego sermocinationes uertissem, hoc est disputandi rationes. Quid? illud quale est capite secundo, ubi* Epicureorũ *sentẽtia reprehenditur, qui interitũ animæ cũ corpore asserebant: in qua sententia* Plinius Secũdus *fuit.* ὅτι αὐτοσχεδίως ἐγεννήθημεν, καὶ μετὰ ταῦτα ἐσόμεθα ὡς οὐχ ὑπάρξαντες. ὅτι καπνὸς ἡ πνοὴ ἐν ῥισὶν ἡμῶν, καὶ ὀλίγος σπινθὴρ ἐν κινήσει καρδίας ἡμῶν, οὗ ἀποσβεσθέντος τέφρα ἀποβήσεται τὸ σῶμα. *id est, Quia temere geniti sumus, & posthac erimus uelut non existentes: quoniam fumus est spiritus in naribus nostris, & modica scintilla in motu cordis nostri, qua extincta corpus euadet in cinerem.* Interpres *noster uel ignorantia, uel supina emendandi exemplaris inertia lapsus, ita transtulit, & cum secuti sacri interpretes ita legunt: Quoniã fumus afflatus est in naribus nostris, & sermo scintillæ ad commouendũ cor nostrum, quia extinctus cinis erit corpus. uidelicet quasi non* ὀλίγος σπινθὴρ, *sed* ὁ λόγος, *autor libri scripsisset.* Illud *non minus ridiculum capite duodecimo,* Deuoratores *sanguinis, & autores parentes animarum inauxiliatarum perdere uoluisti.* Vbi

autores pro obtruncatores uersum est ignorãtia linguæ. καὶ αὐθέντας ψυχῶν ἀβοηθήτων ἐβουλήθης ἀπολέσαι. Et obtrũcatores animarum destitutarũ perdere uoluisti. Hoc enim loco αὐθέντης idem significat quod αὐτόχειρ, licet aliquãdo autorem significet. Eodem capite, Tu autẽ dominator uirtutis cum tranquillitate iudicas, & cũ magna reuerẽtia disponis nos. σὺ δὲ δεσπόζων ἰσχύος, ἐν ἐπιεικείᾳ κρίνεις. καὶ μετὰ πολλῆς φειδοῦς διοικεῖς ἡμᾶς. Sic uerti uere potuit, Tu potentiæ imperitans, ex bono & æquo iudicas, & cũ multa indulgentia regis nos. Quis enim unquam epiijciã tranquillitatẽ uertit? Hæc obiter adnotata sufficiũt ad id quod nunc agimus. Sed Solomon rursus de sapientia loquẽs capite VIII. eiusdem libri, μύστις γάρ ἐστι τῆς τοῦ θεοῦ ἐπιστήμης, καὶ αἱρετὶς τῶν ἔργων αὐτοῦ. id est, Initiatrix est enim scientiæ Dei, & inuentrix operum eius. qui locus itidẽ oscitãter ab interprete trãsactus est. Proinde si Solomon omniũ rerum humanarum diuinarumq́; intelligentissimus, sapiẽtiam initiatricem scientiæ dei operumq́; eius inuestigatricem appellauit, & regiã opulentiam præ sapientiæ possessione aspernabilem esse dixit, atq; etiam cum sapientia omnia bona sibi obuenisse quasi comitatum eius affirmat: quanto magis compendij studium posthabere debemus studio literarũ? siquidem hoc studiũ perducere nos ad intelligentiã sapientiæ potest. Intelligentia autem admirationẽ ciere solet, & admiratio desiderium eius inuestigandæ. at inuestigatio adeptionem parit, & adeptio (ut quidam uocant) fruitionem. ita fructus adeptionis beatos facit, in suprema sorte humani fastigij cõstitutos, quam Democritus Euthymiam uocauit, quasi dicas felicẽ & rectam animi constitutionẽ. cuius hanc summã maximè esse dico, ut res omneis sensiles & caducas altissima mente calcemus, intel-

Euthymia.

ligibiles

ligibiles & æternas semper animo uolutemus. Id enim demum est humani sacramēti intelligentiā tenere, quum animum celsum & sublimem in rerū humanarum æstimatione, demissum & supplicē in æterni boni postulatione seruamus. Hæc illa est humilitas, apud priscos posita ignominiæ loco, à Christo autem autore manans: cuius propria est illa functio in animo, ut quisq; optimè sese noscat: quod dictum antiquitas ueritatis imprudens, autori tamen deo consecrandum putauit. De hoc animi habitu cum innocētia coniuncto dici illud uerissimè potest, Nosse seipsum.

Ingrediturq; solo, & caput inter nubila condit.

Sperati porrò summi boni atq; etiam promissi pignus hic nullum maius habere possumus, quàm illam euthymiam, donum haud dubiè diuinum, quo uitam illā cœlestē quodammodo præsumunt quibus id diuinitus datum est: qui orbis est ex omnibus numeris humanæ felicitatis aptus, in sese semper uergens], id est in bona & sua & animi, non in externa pronus: aliud nec principium nec finem alium quærens in hoc seculo quidem, quàm in sese diuinitus positum. Hæc est in uita humana summi boni medulla, quam ueluti thesaurum in sacrario sapientiæ conditum, tot philosophorum classes omnem lapidem molientes (ut est in prouerbio) inuenire nequiuerunt. Existimabant enim non ex deo, sed ex sese ita aptum sapiētem esse, ut in eo planè situm esset an ipse talis esset. Nos autē ex sacris monumentis accepimus arbitrium tantum nostri iuris esse, rectam autem firmamq; animi constitutionem muneris esse diuini, sed ita promiscui, ut nulli rectè atq; ordine id petenti negētur. Huius summi boni formam habitumq; describens ille sapientum (ut ita dicam) Plato, in parabolis ita inquit, Beatus homo qui inuenit sapientiam. Longitu- Liberum arbitrium. Summū bonū.

do dierum in dextera eius, & in ſiniſtra illius diuitiæ & gloria. Ex *quibus uerbis patet beatitudinem huius ſeculi in inuentione ſapientiæ à prudentibus poſitã eſſe. nec immerito. Longitudo enim uitæ atque anni uiuendi in dextera eius, & in ſiniſtra eiuſdem opulentia & gloria. Quibus uerbis Solomon ſignificauit ſapientiam & bonorum æternorum conciliatricem eſſe, quam ipſe uitam appellat: & eorum bonorum quibus hæc uita cenſetur, quæ in ſiniſtra ſapientiæ eiuſdemq; dei eſſe dicuntur, ut autor eſt Aretha in Apocalypſim hunc locum enarrans. Atenim hæc de ſapientia in confeſſo ſunt apud omneis qui ſe probatæ & ueræ perſuaſionis tenaces uideri uolũt. quis enim negare audeat quæ oraculorũ inſtar habent? Sed quæ nos hodie ſtudia literarum uocamus, nihil eò pertinent. Quid enim literis priſcis cũ ſtudio ſapientiæ, quæ à Chriſto genus ducit? Quare ſapiẽtiæ oracula in rẽ noſtrã uertere nõ poſſumus: quibus per Mæandros multiplices ſecularium ſcriptorum diſcendi curriculum auſpicantibus, ad nullam unquam metam labor euaſurus eſt, ac ne ad legitimã quidem aliquam aut frugiferam ſcientiam peruenturus: quippe qui numeroſæ aut diſertæ orationis aucupio ſenſus omneis accommodantes, in luto ſemper hæremus lectionis illecebroſæ & blandientis, ex eorum (ut arbitror) numero, quos grandiloquus ille uates* Ezechiel *cap.* XXIII. *Chaldæorum pigmentis &* Babyloniorum *lenocinijs nimium captos eſſe teſtatur, earum rerum uſu animum polluiſſe uociferans, rebus'que diuinis commentandis atque animaduertendis ineptum reddidiſſe. Quo loco ego aſceſſores equorum appellatos ab eo eſſe ſuſpicor, qui eloquentiam uel metricam uel oneroſam atque oratoriam, figuris'que diſtinctam, nimiopere concupiſcũt, oratione proſa &*

Anthypophora illis reſpondens qui literarũ ſecularium ſtudiũ dãnant, ut nihil pertinens ad ueram philoſophiã.

sa & pedestri non contenti sensa mentis & cõceptus sim pliciter indicare. Huic inertis segnitiæ patrocinio atque anthyphoræ nunc ut obiter respondeam, symbolicum illũ concionatorem excitabo, qui cap. VII. concionis suæ ita inquit: Lustraui uniuersa animo meo, ut scirem, & cõsiderarem, & quærerem sapientiam & rationem, & ut cognoscerem impietatem stulti, & errorem imprudẽtium. uel ut Græcè legitur, Circuiui ego & cor meũ ut cognoscerem & considerarem & quærerem sapientiam & calculum, & ut cognoscerem impij amentiam & molestiam, & erraticum circuitum. Dico igitur eos qui ad philosophiam hodie studium suum collaturi sunt, sapientius esse facturos, si non à rudimentis literarũ statim ad eam transierint, sed uelut gnaui ac strenui indagatores, per omnia omnis'que disciplinæ monumenta sapientiam uestigauerint: nõ ut ij solẽt hodie, qui sapientiã quæstui habere instituentes, temporis compendia sequuntur doctrinæ dispẽdio, quæ numerosissima pars est studentium in omni genere disciplinæ. Vt enim aues in locum arduum subuolaturæ, non à solo protinus eum locum rectis lineis petunt, sed uolatu uerticoso eò commodius euadunt & facilius: sic animus humanus ad contemplationem sapientiæ melius per cochleam iustæ disciplinæ scandere & intelligentius potest, quàm si protinus ab infimo genere doctrinæ ad summum genus discendi compendio euaderet, scansilem disciplinarũ seriem transiliens. Hoc modo Solomon encyclopædiæ gyro lustrasse se omnia ingeniorum monumenta significat, ut ego quidem interpretor: nos'que hortari uidetur, ut per omnia philosophiæ secularis & priscæ dogmata, uestigia sapientiæ siqua sunt (ut certè multa sunt) colligere non grauemur, ac lucum saltumq; opacum &

Quonã modo philosophi rationẽ studiorũ instituere debeant.

Solomon Encyclopędiã nouit.

abstrusum in quo ipsa stabulatur magistra, iusta & perpeti indagine accurataq; cingamus. sic fiet ut quum ad studia sanctiora & monumēta sacrosancta peruenerimus, & uelut ad cubile ueritatis & sapientiæ propius accesserimus, iacentem quidem illam, sed inuolutam, certius agnoscamus. Hac uia & ratione cum & commodior est & certior sapientiæ indagatio, tum uerò quum ad speculandam ipsam ex edito euaseris, uberior est multo constantior'que contemplatio: nec tam facilè de gradu intelligentiæ & persuasionis certæ deijcietur, qui molli ascensu & anfractuoso euaserit, quàm is qui rectà per arduum aßilijt uel arrepsit. Etenim per deum immortalem, quid aut præstantius eße ad doctrinæ maiestatem putamus, aut ad compertæ ueritatis fiduciam firmius & stabilius, quàm quum per infima mediaq; studia ad culmen speculaminū subuectus sis, nosse uel angustas porticus, in quibus Stoici seßitando & soritas aceruando ærumnosas contriuerunt ætates: uel excipulas amœnas ab illo uersuto animarum aucupe in hortis concinnatas, in quibus Epicureorum animi omni absterſa religione, uoluptate ad extremum uitæ deleniti sunt: uel erraticas & expatianteis ambulationes Peripateticorum, qui tantam uim differendi in nugis consumpserunt: uel denique copiam ubertatem'que dicendi in Academia illa à Platone nobilitata, odoranda tantum, non etiam tractanda aut propius aspicienda ueritate profusam? ut nunc eos omittam qui nihil constituendo, & de omnibus addubitando, annos bonos perdiderunt, quasi in Labyrintho philosophiæ commentandum esse constituissent. Sed quandò harum rerum omnis'que priscæ doctrinæ cognitio, uel oratione prosa uel metrica traditæ, sine Latinæ linguæ peritia comparari non potest,

Sectæ philosophorum.

potest, quæ etiam ipsa Græcæ linguæ adiunctione fit longè adminiculatior: hic discendi cursus certis mansionibus distinctus sit necesse est, quarum modum & rationem uel hominum propositum, uel ingenium, uel fortuna temperat. Quare qui hunc orbem doctrinæ quodam rectæ rationis circino ita circunscripserit, ut uel augere uel contrahere pro re nata, aut ingenij captu, aut uitæ denique instituendæ necessitate nouerit: is si intra eum orbem ita includat eloquentiam, ut per omneis eius partes æqualiter fusam teneat, quasi in corpore sanguinem: is demum mihi uidebitur ad sapientiam inuestigandam uberrimum quoddam uiaticum atq; etiam amplissimum attulisse. Neque nunc de eloquentia illa mirifica loquor rerum omniũ tractandarum arbitra, quam fusiorem esse ampliorémq; uolunt quàm ut ulla circuncurrente linea præstitui aut definiri poßit. Hoc ego instrumentum philosophiæ ex opibus (ut ita dicam) Chaldæorum atque Aegyptiorum coactum, præstantius esse arbitror ad uitam hanc etiam per uoluptatem (honestam quidem & probabilem) transigendam, quàm diuitiarum cumulos quamlibet opulentos, nõ Stoicis ipsos confectarijs, sed aulicis (ut nouimus) auctarijs aceruatos: adde etiam (si placet) & ad futuram uitam per gloriam illam adipiscendam: quæ mortuorum apud posteros memoriam in perpetuum renouat, cũ in manibus hominum libri eorum semper uersentur uiuantq;, id est ingeniorum morumq; simulachra tempore non peritura. Contrà autem diuitiæ etiam Persicarum aut Lydiarum æmulæ, quum in uita uel auaris anxiam solicitudinem, uel profusis ignominiam, liberalibus etiam interdum stultitiam ab assentatoribus pariant: quid post mortem conferunt, nisi si (quod rarum est) in pias largi-

Encyclopædia.

Eloquentia.

abstrusum in quo ipsa stabulatur magistra, iusta & perpeti indagine accurataq; cingamus. sic fiet ut quum ad studia sanctiora & monumēta sacrosancta peruenerimus, & uelut ad cubile ueritatis & sapientiæ propius accesserimus, iacentem quidem illam, sed inuolutam, certius agnoscamus. Hac uia & ratione cum & commodior est & certior sapientiæ indagatio, tum uerò quum ad speculandam ipsam ex edito euaseris, uberior est multo constantior'que contemplatio: nec tam facilè de gradu intelligentiæ & persuasionis certæ deijcietur, qui molli ascensu & anfractuoso euaserit, quàm is qui rectà per arduum assilijt uel arrepsit. Etenim per deum immortalem, quid aut præstantius esse ad doctrinæ maiestatem putamus, aut ad compertæ ueritatis fiduciam firmius & stabilius, quàm quum per infima mediaq; studia ad culmen speculaminū subuectus sis, nosse uel angustas porticus, in quibus Stoici sessitando & soritas aceruando ærumnosas contriuerunt ætates: uel excipulas amœnas ab illo uersuto animarum aucupe in hortis concinnatas, in quibus Epicureorum animi omni abstersa religione, uoluptate ad extremum uitæ deleniti sunt: uel erraticas & expatianteis ambulationes Peripateticorum, qui tantam uim disserendi in nugis consumpserunt: uel denique copiam ubertatem'que dicendi in Academia illa à Platone nobilitata, odoranda tantum, non etiam tractanda aut propius aspicienda ueritate profusam? ut nunc eos omittam qui nihil constituendo, & de omnibus addubitando, annos bonos perdiderunt, quasi in Labyrintho philosophiæ commentandum esse constituissent. Sed quandò harum rerum omnis'que priscæ doctrinæ cognitio, uel oratione prosa uel metrica traditæ, sine Latinæ linguæ peritia comparari non potest,

Sectæ philosophorum.

potest, quæ etiam ipsa Græcæ linguæ adiunctione fit longè adminiculatior: hic discendi cursus certis mansionibus distinctus sit necesse est, quarum modum & rationem uel hominum propositum, uel ingenium, uel fortuna temperat. Quare qui hunc orbem doctrinæ quodam rectæ rationis circino ita circunscripserit, ut uel augere uel contrahere pro re nata, aut ingenij captu, aut uitæ denique instituendæ necessitate nouerit: is si intra eum orbem ita includat eloquentiam, ut per omneis eius partes æqualiter fusam teneat, quasi in corpore sanguinem: is demum mihi uidebitur ad sapientiam inuestigandam uberrimum quoddam uiaticum atq; etiam amplissimum attulisse. Neque nunc de eloquentia illa mirifica loquor rerum omniũ tractandarum arbitra, quam fusiorem esse ampliorémq; uolunt quàm ut ulla circuncurrente linea præstitui aut definiri poßit. Hoc ego instrumentum philosophiæ ex opibus (ut ita dicam) Chaldæorum atque Aegyptiorum coactum, præstantius esse arbitror ad uitam hanc etiam per uoluptatem (honestam quidem & probabilem) transigendam, quàm diuitiarum cumulos quamlibet opulentos, nõ Stoicis ipsos confectarijs, sed aulicis (ut nouimus) auctarijs accruatos: adde etiam (si placet) & ad futuram uitam per gloriam illam adipiscendam: quæ mortuorum apud posteros memoriam in perpetuum renouat, cũ in manibus hominum libri eorum semper uersentur uiuantq;, id est ingeniorum morumq; simulachra tempore non peritura. Contrà autem diuitiæ etiam Persicarum aut Lydiarum æmulæ, quum in uita uel auaris anxiam sollicitudinem, uel profusis ignominiam, liberalibus etiam interdum stultitiam ab assentatoribus pariant: quid post mortem conferunt, nisi si (quod rarum est) in pias largi-

Encyclopædia.

Eloquentia.

tiones erogationesq; misericordiæ exhauriantur? Omniũ (ut opinor) diuitum, Crœsi & Midæ nomina multo decantatißima fuerunt: at ille calamitate & summo atque ignominioso uitæ discrimine magis quàm diuitijs inclaruit: hic auribus asininis non aureis insignibus innotuit.

Crœsus & Midas otacustæ.

Ex eo enim in prouerbium uenit, quòd multos otacustas, id est auricularios & emissarios haberet, rumorum captatores, & sermonũ delatores, cuiusmodi habere solẽt principes mali, qui stimulante conscientia securi esse nequeũt.

Pythius Bithynius.

Diuitias eleuat.

Pythius Bithynius longè ditißimus hominum priuatorũ fuisse memoratur, de quo superius diximus: is tamen munificentia inusitata magis quàm opibus celebratus est, qui platanum aureã uitemq; illam insignẽ Dario Regi donauit: Xerxis copias, id est supra decies centena millia hominum epulo suscepit, & insuper frumentum & stipendium exercitui quinque mensium pollicitus est, ut maximo ex quinque filijs uacationem militiæ impetraret. Ob quam postulationem à Xerxe indignante hac pœna barbarica mulctatus est, filium ut suum occisum in duas partes dissectum aspiceret, cum inter ambas corporis partes ab utraque uiæ parte disiectas exercitus pertransiret: qua calamitate maximè Pythius fortasse nobilitatus est. Quî igitur fieri potest ut diuitiæ fœlices in hac uita possessores sui faciant, aut nobiles in postremum? Mihi quidem diuitiæ nihil aliud quàm tragicum choragium uidentur esse, ad usum temporariæ scenæ à fortuna accommodatum. Quid enim esse dicas aliud uitam administratiuam, & in publico rerum actu positam, quàm scenam quandam hominum personatorum, operam suam & industriam populo ostẽtantium, ludos (ut ita dicam) edente diuina prouidentia? Hoc igitur choragio, si rectè atq; ordine actum

quisq;

quisque suum peragant. sin secus eueniat, futurum esse dico ut malè ac damnosè cum eis fortuna egisse uideatur, quæ ut choragus temerarius & præposterus, eam ipsis personam imposuit, uel impegit potius, cui ferendæ non erant. Eorum igitur qui honestiores personas gerunt, cum plurimos in actu suo conturbare uideamus (ut apposito uerbo utar) eorum tãdem errata nedum reliquamenta præstent necesse est ij uelut fortunæ ac temeritatis ministri, qui nulla publicæ charitatis ratione ducti, quum eos promouerent, fide sua etiam ipsos esse iusserunt. Sic enim fert ratio supremi ac posthumi ratiocinij, etiam si iure moribus constituto fide eorum esse non solent apud homines. Tandem autem appello non seculum unum & alterum, sed lustrum unum fortasse aut summùm tria. Vita enim in potentatu diuturna esse non solet. Tandem igitur ratio cuiusque functionis & actus à Christo summo diuinitatis (ut ita dicam) institore, & generis humani creditore atque etiam fœneratore centesimario reposcetur. Etiam si Galliæ moribus (proh misera populi conditio) omnia atriensium errata, conturbamenta, reliqua, atque secus admissa, & quæcunque promi condi præmordent, suffurantur, compilant & interuertũt, mediastini luunt. Nã quum sint ipsi ad omnia mandata non modò expositi, sed etiam dicto audientes, quicquid actores uel uicarij, promi uel supprom non modò delirarint uel conturbarint, sed etiam quicquid acciderint, circunciderint, suppilauerint, tametsi respublica ab ipsis actoribus idoneis & locupletibus suum seruare poßit, tamen præstare solent. Et si peculium non habent (ô morem iniquißimum) nexum statim ineunt. sic magnis reis apud nos licet ob noxam plebem dedere, & alijs super alias pecunijs imperatis

De magistratibus, & ijs qui indignos promouent.

succidaneã

succidaneam culpæ suæ subdere. Expeditius enim *id esse uisum est, quàm aut reos istos cothurnatos, aut eorũ fortunas pignerari: qui si crimen fateri aut culpam agnoscere cogerentur, sacra utique opertanea in uulgus efferrentur, quibus nemo non initiatus esse solet eorum qui nutu oculi summa quæque circũagunt, quiq; linguis fauere norunt in articulo, aut diris obstrepere ijs quibus collibuit.*

Opertanea sacra procul ab oculis populi fiebant, non in aperto, ut alia sacrificia.

Quæ causa fuit ut nonnulli aliquando inter reos recepti, patronos potentes inuenerint, à quibus impendenti supplicio & penè præsenti erepti, quæsitores etiã ipsos subinde fortunis euerterunt. O magnam, ô beatam, ô memorabilem gloriã illius Briarei, *qui non modò legibus reos, & populi uotis, sed etiam* Ioui *& summæ curiæ raptim potuit excutere. Ob id (credo) facinus rectè manes eius cõditos existimare debemus.* Is *ille fuit cui nullum unquam fortuna præter summum & ultimum obsequiũ negauit, quem* Quæstorum *ærarij natio ut deum* Aesculanũ *summa ueneratione coluit.* Eius *enim præsentissimo numine seruati sunt non pridem mancipes argentariam factitantium, quum ob repentinas quorundam diuitias opulentissima factio inuidia summa flagraret.* Vt *autem luculẽtius potentiæ suæ specimen ederet, reis primùm ampliatis, mox codicillos ueniales nouo exemplo inuito ac fremẽti principi extudisse dicitur, atque ita formulã temperasse, ut nec deprehensi rei crimen agnoscere cogerentur, & iudices rei cõpertæ & cõuictæ, summi illius* Curionis *amicos, inter reos in posterum recipere uetarentur.* Quo *uelut euerriculo omnium delationum atq; animaduersionum, tantã impunitatis fiduciam feroci hominũ generi instaurauit, ut legibus hodie non teneri ea factio existimetur, cui princeps omnia cõcredidit, ut pro qua sponsor semel & pro-*

bitatis

bitatis expromißor interuenit petasatus ille Curio. Iure igitur moribus nostris constituto, non modò magnis reis, sed etiam sceleratißimis licet sordes suas in caput populi & in oculos ordinum excutere, atque eo amplius feras in plebem immittere, si earum fremitum in cauea sustinere nequeant: quo nullum unquam atrocius scelus Nero dicitur excogitaße, nec tamen peregiße. Quid enim est aliud feras in plebem immittere, quàm Volones profligatißimos, nullo stipendio, sed fide tantum autoratos, per rura palãteis, bacchanteis, graßanteis, plebeculam tributis exhaustam obterenteis, circumagere? nisi uerò eos circumagere non uidentur, qui stipendio fraudatis (ô scelus ter capitale) liberum permittunt diripiendi arbitrium. At uerò iure perpetui edicti, quo edicto ad summum tribunal propediem ius dicetur, noxa caput sequetur. certè ordinũ ductores qui causas rerum male gestarum haud ita pridẽ dederunt, non modò addicti fortaſſe, sed etiam uincti dabuntur stygijs lictoribus, Gordijq́; nodo constricti, id est eo scelere quod ante diem extremum soluendum non curauerint. Hi sunt enim ipsi qui noxam luculentam nocuiſse noscuntur, quos nunc plebis suspirantis miserescere non subit. qui, si leges ualerent in aulicos, actus utique eorum quos potentiæ suæ ampliandæ præficiunt institores, aut quos trãsuersi ipsi acti propinquitatis amore promouent, noxis omnibus solutos liberósq́; præstare cogerẽtur. Nũc quũ impune id faciunt, potentiæ suæ blandiũtur, nec quãtumuis in rebus secularibus cõsiderati, uidere hoc mentis oculis hebetibus & noctuinis queũt, uersurã se facere ingenti dispendio. Deus enim fortunatis hilaritatẽ sæpe, cõsceleratis & impijs impunitatẽ sæpißime fœneratur. Hoc est cur gaudeant, cur felicitate & potentia sua fruantur

maximi

maximi curiones Franciæ, quamobrē ſeſe ſortemq́; ſuam illam ſplēdidam admirentur, & nos ciuili iure uiuenteis, atque in ordinem redactos, ex edito ipſi loco & legibus inacceßo deſpiciāt. Quidni enim ſibi placeant, quibus diuinitus datum eſt ut boni iuxtà ac mali meriti homines quos uiſum ſit, in illas Macaron inſulas euocēt quaſi in coloniam ſuam, quas ipſi beatorum putāt ſedem eſſe perpetuam? Inſulas iſtas ego actus primarum & ſecūdarum partium in rerum publicarum adminiſtratione eſſe cēſeo, in ſalo & iactatione ambitionis & cupiditatis ſitas. Hac enim ratione tātum hominum beatores eſſe poſſunt, ut Fauonio incōſulti fauoris quos uelint uel homines uel familias ex obſcuris natalibus in locum illuſtrem ſinuatis uelis prouehant: contrà quos oderint, aut qui eorum placitis & inſtitutis incommodi eſſe uideātur, Aquilone quodam trāſuerſo procul ab emporio honorum diſijciāt, aut omni aura efferentis ſeſe famæ ſuppreſſa, in uadis deſtitutos cōſeneſcere ſinant: & uerò ſi maior aliqua eos tranſuerſos egerit offenſio, inſigni aliquo naufragio fortunis omnibus ut euertāt. Dictata ſunt iſta aulicæ iuriſprudentiæ, quam curia illa profitetur, non ſummo iure, non ex æquo & bono iudicans, ſed iure moribus illis conſtituto, atque ciuili aduerſo ex diametro: cuius tamē interpretes ſunt maximi curiones & coryphæi, ad quorum mores & placita aulici quidam recocti iuris illius conſultißimi reſpōſa ſua temperant. Huius curiæ illud eſſe inſtitutum dicitur, ut de rebus omnibus ſacris, profanis, bellicis ac pacatis referatur, de paucis ex conſilij ſententia ſtatuatur: ut in maximorum curionum nō modò ſententiam, ſed etiam nutum ac uolūtatem eatur: nec pedibus tātum trāſeatur, ut olim fieri ſolebat in Romano Senatu, ſed & manibus & uultu

Ius aulæ moribus cōſtitutū.

In autores cōcilij Gallici.

aſſenſion

assensioni atq; etiam assentationi scitè asseruiatur. Illud sanè memorabile post aliquot hosce annos contigisse dicunt, ut quum ferè omnia decreta per discessionem facta sint de rebus quidem arduis, nullum tamẽ per dissensionem aut diuisionem sentẽtiarum factum sit. usqueadeo uel pedarij in sentẽtiam principum transilire didicerũt, uel ipsi potius sententiarũ principes cẽsendi ansam cõsultis praeciderũt. Quo minus miremur tam claros exitus rerum nostrarum extitisse, quas in superos & mortales mirificè suscepimus. Superi boni, quàm erit illustre, quàm splendidũ, quàm memorabile ad posteritatis opinionem, rebus bene cõsultis à quibusdam qui sese utriusq; uertices iuris existimari uolebãt, factum esse, ut liberi parentem, inofficiosum quidem, sed parẽtem tamen, & gẽs pietatis amantissima, summã arcem sedemq; religionis inuaderẽt? ob idq; piaculum maiestatem clarissimae prouinciae, pristinos'que spiritus, subitò dei numine decidisse, ut Galli abstersa praesentis animi crista, lepores esse sibi galeati uiderẽtur, plusq; in calcaribus spei quàm in ensibus ponerẽt? Equidẽ haud libens summum in rerum administratione locũ mereri uelim, si tantũ ipse munus quoquo modo obire possim, ut simile aliquod dedecus aut portẽtum auspicijs meis accidisse aliquãdo proderetur. Praestare enim arbitror nomẽ uiri probi & honesti memoriae prorsus eximi, quàm malè & incõmodè posteris innotescere. En propter quod ciuilis uitae tranquillitatem, studiorum amoenitatem, & denique uitae aeternae contemplationem posthabere debeas, ut in oculis uel auribus unius prouinciae, per theatrum aulicum, cum strepitu comitum clientumq; transuehare, aduersis saepissime cuneis, gradibus, & orchestra. tametsi ut maximè secundo populo te ostentes, tamen si trãseuntis gloriae spectes

De conditione in aula praepotentium.

Per cuneos populus, per gradus equites, p orchestrã senatus intelligendus.

spectes celeritatem, hoc quidnã est aliud, quàm ueluti plausum inanem per transennam mereri? Nam ut illud mittã, quòd grandi plerunq; ætate, quòd uersatili scena, quòd lubrico ac præcipiti ferè proscenio prodeunt, certè quũ alij actores recenti gratia flagrãtes subierunt, necesse est exacti ueteres ut facessant in cuneos aut in ordines, aut inter theatricum ministerium turpiter ut subseruiant. At istis de cœlo sic deturbatis, confestim tartarus ipse

Bis patet in præceps tantum, tenditq; sub umbras,
Quantus ad æthereum cœli suspectus Olympum.

Etenim quum Latinè loquentium consuetudo eos olim in cœlo esse diceret, qui omnium ore celebrarentur præpotentia, uel rerum egregiè gestarum gloria: ego quidẽ tragicos istos reges & temporarios, quum ex flagrãtissimæ gratiæ præcipitio deciderunt, in tantum frigus delabi uideo, ut penè exemptos ex memoria credas, è numerisque expunctos hominum nominatorũ. Ita fit ut in tartarum rigentissimum ruisse uideantur, cum ij qui nullo iam famæ plausu excipiũtur, Latinè frigere dicãtur. Quanta est autem eorum sublimitas, quanta eorum admiratio, quãtusq; omnium suspectus, quum uelut fortuna succollante tolluntur: altero tanto maior est deorsum altitudo, quum ab eadem ipsa destituti, insultãtium oculorum cõiectu (sic enim euenire ijs assolet) uelut quodam fascino exarescere uidentur. Tot enim miseros homines oculorum radijs lancinari necesse est, quot in hominum ipsi aspectus obuiam incurrerint, dum quisq; ob præteritam obseruantiam non liberam, sed obnoxiam, pœnas sibi deberi insolẽtiæ putat. Sed fateamur sanè, ut sunt humana, eos esse felices: tantummodo hoc exigamus, ut actus ipsi suos rectè ac decorè peragant, & quisque eorum uideat quid sui sit muneris, quam

Frigere in aula.

personam sustineat, quantum ab ea onerctur. Nunc autẽ cum ita mores inclinatos esse uideamus, partim ut ambitio & cupiditas, partim dissoluta disciplina grauitatem & honestatem è medio sustulerint, quis eos felices existimare poßit? Nam quomodo non miser esse potest, qui in cothurno uel prætexta uel comitis personam uel supparasitantis induit, ut latus cingere maximi Curionis, & officiosus esse potẽtibus uideatur? At hoc factitari ab ornatißimo quoq; uidemus, ut qui id nõ faciat, is aut absurdè uerecũdus esse, aut refractarius, aut aduersis placitis prouidentiæ natus existimetur. Quid qui in pontificio cultu, & sacrosanctæ dignationis habitu scurrileis actus imitantur, & uelut in tragico amictu mimos & planipedes actitant? (nam id ita usitatum est, ut qui paulo modestiores sunt, & decori retinentes, ij & alijs inuisi sint, & magnam laudem à nobis hac una uirtute mereantur) num etiam illos felices esse dicemus? Neq; uerò alienam ipsi personam, ab illoq; suo fastigio abhorrentẽ libẽtes & cupidi induunt, & eos sortis suæ ornatusq; non pudet: neque non eos sortis suæ aut pœnitet aut pudet, & non sunt planè miseri. Et hi sunt, quos hodie propemodum solos diuites esse diximus. Ita patet quid sequatur, si paulo argutiores esse pergamus. Linguis enim fauere necesse est, cum ad sacrosanctos uẽtũ est. Quare multo mihi fortunatius esse eorũ institutũ uidetur, qui literis se totos, quàm qui opibus dederunt comparandis, duntaxat quibus Solomonis uoti liceat esse compotes, ut nec malesuada egestate eousq; urgeantur, quò secus de uirtute atque honestate iudicent: nec rursus diuitijs redundantibus in cogitationes uanescant erraticas aut impias. Nam quum literarum peritia ad oblectationem frui, & uitæ per uirtutem ac decus agendæ tanquam instrumento

De aulicis antistitibus qui decorum dignitatis nõ seruant.

De ijs qui se totos studijs literarum dedecrunt.

uti solent: tum eo amplius post huius uitæ cursum memoriam sui in æuum prorogare hac eadem facultate possunt. Quanquam hæc fortasse nauci facienda ducerem, nisi etiã præstantis doctrinæ adminiculis uti bonos & graueis uiros ita existimarem, ut contra temerarios casus celsi semper & recti esse pergerent, & aduersus fortunæ infestioris impetus animo præsentiore cõfirmarentur, sicut ad humanas iniquitates eosdem ita se cõpositos collectosq́; tenere par est, ut quicquid obuenerit, uelut decretum prouidentiæ æqui boni faciant. Est autem is tenor studiorũ mea sententia tenendus, ut à carceribus discẽdi per spatiosum illud stadium disciplinarum quæ liberales dicũtur, ad metam secularium literarum perueniant, & in flexu ne committant, ut aut acquiescendum esse, aut diutius hærendum putent, sed quò curriculum totum peragant, rursus à meta ad carceres & ad emissarium, denuo aliud spatium nõ currant, sed ingrediãtur & incedant: quod pronũ iam ipsum est, & spei bonæ plenũ, salubrisq́; uoluptatis. etenim cũ in eo est spatio exhausti iã laboris orbicularis fructus præsentarius, quũ uelut indagine cinctam ueritatem tenebũt, tum etiam multo maius præmium futurum æternumq́; speratur. Est enim ea demum uera ratio philosophandi, non fallacem studiorum amœnitatem, non inane nomen beatitudinis persequens, sed recta & honesta uia ueram & solidam gloriam haud inauspicatò petessens. Hanc uiã quærendæ doctrinæ summũ illud par amicitiæ Gregorius & Basilius Græci, & eorum ætati suppares Hieronymus & Augustinus cũ tenuissent, & ante eos omnes Cyprianus & Lactantius, & deinde Hilarius, aliјq́; multi antesignani partium Christianarum, maiorumq́; gẽtium theologi, quorum hodie responsis ad interpretationem diuini iuris

Quis tenor studiorum tenendus sit.

Basilius & Nazianzenus & alij Christianarum partium antesignani.

utimur

utimur, ad extremum iudicio iam solido ad sacrosanctum ipsi studium sapientiæ, quasi ad buleæ Themidis oracula uenerunt, quam consiliatricē Latinè appellare possumus: Scire enim auebāt homines ingeniosi quo modo uiā inire possent ad propositum finem, quasi in patriam ferentem, quam ciuitatem amplissimam esse constat nomine Vranopolin, superis hominibusq; communem, dūtaxat qui nihil in se impiè aut perfidè admiserint. In ea porrò regiā esse sapientiæ, quam prouidentiam antiqui Latini, ut Græci pronœam uocitare uoluerunt: in qua numeris omnibus scientiæ atq; intelligētiæ beatissimæ animi humani simul cum omni ministerio & stipatu diuinitatis fruuntur, cum ordinibus illis scilicet cœlestibus inenarrabili ratione descriptis. Hos Esaias prophetiæ decus, argentum & aurū suum ad Christi obsequium cultumq; testatur attulisse: quo uerbo tum rerum intelligentiam nullo errore concretam, sed ad puritatem excoctam, tum eloquentiæ nitorem splendoremq; significat. Has enim illi prisci opulentas facultates in scribendis eloquendisque rerum diuinarum enarrationibus consumpserunt. Verùm hoc ijs probare non possumus, qui ignorantiæ patrocinantes, eloquentiam ut curiosam, à sacrisq; studijs alienam, recusant, ob id semper inuisam inertiæ, quòd forulis omnibus antiquæ bibliothecæ excutiendis, ac diu multumq; discendo, nullum ad quæstum ab ingenuis comparatur. At nos philosophiam argentea supellectili sacris operantem, augustius & amplius sapientiæ litare contendimus, quàm si Samijs aut plumbeis sacra libamina auspicetur & peregerit. Quis enim in sacris, fictilibus uasis aut stanneis usus est, quum idem ipse argēteo instrumēto nō careret? Illud uerò rursus summopere uidēdum, ne quod sanctuario do-

Bulea Themis.

Prouidentia eadē & sapientia dicitur quā Græci πρόνοιαν & sophiam appellauerunt.

Eloquentia ignaris tātum inuisa.

Samijs uasis non litādum.

mini usui esse potest, id in simulachra impietatis cõfletur, aut in usus uoluptatis, aut alioqui ne inquinetur. Quocirca *ego miserabilem eorum esse sortem contenderim, qui quum magnam iam partem laboris exantlauerint, uel in flexu acquiescunt, ut diximus, quasi pensum encyclopædiæ confecerint: uel diutius adhærescunt in humanioribus literis, animo iam senescente, nimio utiq; uenustatis eloquentiæ, ac leporis amore capti & irretiti, eorum planè similes, qui apud* Homerum *in diuerticulo uiæ ad patriam ferentis, aut* Lotophagorum *sodalitate, aut Sirenum cãtu deleniti, patriæ meminisse nõ possunt.* Nam *quid est aliud socios nauim in patriam tendentem egressos,* Vlyxis *in patriam festinantis, & uiæ peragendæ semper instantis, reminisci noluisse, quàm in uita huius seculi uoluptatem illectricem saluti prætulisse?* Vlyxes *autem nobis quidam fuerunt, ij quos antè diximus, orthodoxæ persuasionis, id est collimantis philosophiæ uindices, non palliati illi quidem* Vlyxes, *sed pastophori, qui multa & uaria eruditione, ut temporibus quisq; suis, imbuti, quũ omnia penè genera philosophandi partim pererrassent, partim præterijssent, salutem suam tandem anxiè sociorumq; perquirebant: quæ nihil est aliud quàm aditus in patriam.* Talis *enim statim* Vlyxes *ille decantatus describitur à poëta.* *Atq; ut ille uir heroici spiritus, & polytropus ab eodem* Homero *dictus, id est multifaria ingenij dote, multiplici morum cognitione, uersatiliq; solertia præditus, inferos adijsse dicitur: sic qui in cœlum mente scandere, ad plenamq; contemplationem diuinarum rerum euadere cogitat, commodius mihi facturus esse uidetur, si uenienteis annos in rerum humanarum intelligentia bona ex parte cõtriuerit, & maturo iam sacris disciplinis ingenio, ad uerã*

Ad Lotophagos hærere.

Vlyxes.

Polytropus.

philosop

philosophiā se cū omni commētandi apparatu cōtulerit. Quod mihi perinde esse uidetur, atq; si quis ex Floralium spectaculo ad Eleusinia mysteria transeat, & ueluti immigret. Quicquid enim à uetustate sacrorum nostrorū exorte discimus, id ego prægredientem ac præcurrentem disciplinam esse iudico, ad ueram & theologicam philosophiam nos deducentem. Et eam ob rem à Græcis propædeumata dicta, id est ea documenta quæ præsciscere nos oportet priusquam accedamus ad rerum grandiorum arcanarumq; cognitionem. Hoc porrò labore exhausto, uelut confecto sex dierum labore, tum demum sabbatismum domino dicare moribus Christianis conuenit, & sanctuariū sapientiæ iam feriatos adire. Ibi uidere est historiam mirificam, euentus uarios, carmina plusquam heroica & cothurnata, conciones panegyricas, orationem figuratam ac uersicolorem, tropis distinctam, & formis sententiarū, omninoq; locutionem humano captu augustiorē atq; sublimiorem. Adde symbola Pythagoricis multo argutiora, dicteria sentētiosa scotinis inuolucris sensuum implicata, ut profanas aures fugiant, ambagesq; omne genus multipliciter inuolutas. Quid dicam omnem rerum naturam nō humano, sed diuino ingenio indicatā & apertam? omneis hominum mores, omneis sensus humanos brutosq; explicitos? res omnino capaces præstantissimarum mentiū, dignasq; quibus non modò toto (ut dicitur) pectore incumbere, sed etiam quibus illiquescere toto corpore atq; intabescere debeamus. Huius ultimæ & summæ commentationis maiestati, poëtica & oratoria oratio, copiaq; omnis disserendi, eloquendiq; ratio, concedat necesse est, ut humani captus altitudo ingenij fasces diuinis summittat monumentis & oraculis. Et quidem ita se fecisse uir summæ do-

Propædeumata.

Lectio sacrosancta.

Memorabilis locus.

Minores magistratus Romæ maiorib' obuiam procedentes, fasces suos summittebant.

Gregorius Nazianzenus. *ctrinæ Gregorius Nazianzenus clara uoce testatur: cuius autoris exemplum imitari percupidè debemus, ne literarū cognitione secularium quasi bacillo arundineo nixi, in ueritatis cognitione & uiæ philosophicæ progressu grauiter concidamus. Sed citetur testimonium locupletissimi autoris ueritatis, et in literis secularibus in primis eruditi: qui uelut in literis diu multumq; negotiatus & feliciter, inuēto tandē unione, & summu boni tessera, peragrādi finē facere cōstituit, eumq; liceri fluxarum rerum contēptu, atq; in eo uno postea acquiescere. Sic autē ille ait,*

Μοῦνον ἐμοὶ φίλον ἔσκε λόγων κλέος, οὓς συνάγειραν
Ἀντολίη δύσις τε καὶ Ἑλλάδος εὖχος ἀθῆναι.
Τοῖς ἔπι πολλ' ἐμόγησα πολὺν χρόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς
Πρηνέας ἐν δαπέδῳ Χριστοῦ προπάροιθεν ἔθηκα.
Εἴξαντας μεγάλοιο θεοῦ λόγῳ, ὅς ῥα καλύπτει
Πάντα φρενὸς βροτέης στρεπτὸν πολυειδέα μῦθον.

Sola fuit cordi nobis facundia, quantam
Orbis eoa manus simul, occiduusq; coēgit
Tractus, & illustres Græcorum gloria Athenæ:
Sed simul ac tandem multo peperisse labore
Contigit, ante pedes Christi afflictam ipse reliqui.
Cedit enim summi sermoni numinis omne
Humanæ mentis uarium ac uersatile uerbum.

Quibus uerbis intelligimus uirum illum summo ingenio præditum, summè studio literarū deditū, multam ac diuturnam operam eloquentiæ & poëticæ dedisse: ad quarū rerum amorem tota mente ferebatur: sed quum tandem uenisset ad studium sacræ philosophiæ, & sacramentum salutis humanæ intelligere cœpisset, cuius fuit unus Christus interpres & antistes, illico ipsum illa omnia literarum ornamenta in conspectum domini abiecisse, uidelicet

agnosc

agnoſcentem & animaduertentē, quicquid in literis Græcæ philoſophiæ ac philologiæ uidiſſet, longè id abeſſe à diuinis oraculis, atque à ſermone ipſius diuinæ ſapientiæ. Sacra enim ſcripta omnem haud dubiè elocutionē mentis humanæ uincere intellexit, quālibetq; figuris diſtinctam orationem, ac multiplici eloquio elaboratam, tamen præ diuini ſermonis ui ac fulgore obſcurari atque elangueſcere. Ego quidem certè in ea ſum opinione, ut exiſtimē tropos oratorios multo ſublimiores efficacioresq; in ſacra lectione inueniri, quàm in priſcorum Græcorum Latinorum'ue monumentis: poſſeq; oratoriā phraſim fieri ea lectione multo locupletiorem. Sed id perſuaderi ijs uix poteſt, qui humanorum ſcriptorū lepôre ac ſuauitate capti, horridi ſtatim & refractarij ſtyli lectione deterrentur. Neque uerò concinnitatem eloquentiæ in ſacroſanctis libris requirere, ſed uim ſublimitatemq; ſententiarum conſectari debemus: etiamſi hauſtos inde ſenſus, in ſcripta uenuſtiora transferre, & pigmentis externis reddere floridiores, nec ius nec fas prohibet. Præſtantiſsimæ enim gemmæ, argento potius craßiuſculo quàm auro includuntur obryzo, ne thecæ nitentis aſpectus, quoquo modo pertinere aut accedere ad æſtimationem tam pretioſæ rei uideatur. Et alioqui deus arcere profanos uoluit ab oraculis ſuis, qui orationis pigmēta, & elegātiæ lenocinia, nō ſenſus arcani & myſtici nucleum eliciendū putant. Hic autē exiſtit illa Theophraſti querela de breuitate uitæ, quæ uelut in tyrocinio philoſophiæ ſanctioris flagrātes animos deſtituit. Iāprimū Talthybius ille cœleſtis Eſaias præconio urbano & elegāti, ac figuris illuminato, aduētantis ſapientiæ & ueritatis ſacramentū uociferās, ſacriſq; (ut ita dicā) leporibus diuiniſq; ſalibus cōditus & iucūdus, à quo

De ſacroſanctis ſcriptis.

Quare uerborum fucum reſpuant res ſacræ.

Eſaias.

tandem ſatis explicari per totam uitam poteſt? Hunc ſequitur (ut ita appellē) Idæus, Troiæ captiuitatē fatidico præconio atque lamentabili municipibus ſuis pronuncians: cuius explicatio mirificam quandam enarrationem cōmentationemq́; poſcit. Hos duos ſequitur numeroſa turba uatū (quos ſalutigeros propriè appellare poßumus) res cœleſtes entheis rapſodijs effata humano captu omnino maioribus. Horum enim uocibus altiloquis quidem & canoris, ſed parum in hoc mundi ſtrepitu exauditis, humanæ conditionis ſacramentum prouidentia in omne æuum deprædicauit. In uniuerſum autem ſacros illos uates camœnas quaſdam altiores eſſe dixerim, arcana cœleſtia per ſatyram cantitantes, eorumq́; uaticinia eòdem pertinentia, citharam quandam auguſtam eſſe & cœleſtem, paracleti plectro uarios in modos numeroſq́; pulſatam, cuius pſalmata percipere eorum eſt demum, qui aures à cantu profano feriatas, quod rarum eſt, ſacriſq́; carminibus initiatas habent atq; dicatas. Iam uerò ipſe triſmegiſtus (ſic Solomonem uoco) antiſtes ſapientiæ, germanæq́; philoſophiæ parens, non'ne tribus libris cum eo qui ſapientia Solomonis inſcribitur, omnia philoſophiæ placita figuratè complexus eſt? Ita philoſophum ab incunabulis inſtituens, ut affectibus ad obſequium redactis, mentem tandem in arce Mineruæ, & in ipſius (ut ita dicam) contubernio ſapiētiæ iam ſeſe indulgentis benignius collocet. Id eſt autem ſummum bonum, quod annos plus mille humana philoſophia omnibus indagans naturæ ueſtigijs, non antè, quàm ſeſe indicante ſapientia & prodente, inuenire potuit. Sed parentem eius penè omiſi lyricum illū uatē omni quamlibet heroico uate longè ſublimiorē: cuius poëmata humanarū diuinarumq́; rerū deſcriptione argumētoſa, ipſum (ut ita dicam)

Hieremias.

Quid ſit per Satyram dicere, ex Feſto intelligi poteſt.

Solomon Triſmegiſtus.

dicam) Mercurium interpretē postulant: quem ego Christum interuentorem diuinæ atq; humanæ naturæ propriè esse cēseo, cœlitus ipsum ad genus hoc mortale delapsum, mandataq; cœlestia deferentē humanitatis habitu. Hic est enim sermo, hoc uerbū, hæc ratio, quibus diuinitatis principium summū, arcana sacramenta mortalibus enarrauit: quo etiam ipso antè usus erat idem pater uniuersi architecto, naturæq; conditore: ob idq; à summo Euangelista logos Græco uerbo uocatus est. Ecce tibi in sermone (ut aiunt) ipsa sapientia, quæ genus humanum næuo illo primæuo inustum, purifico rore uelut aquula smectica, id est emaculatoria, lauit, atq; è cōditiōe obnoxia, Orciq; adeo longo nexu & mancipio exemptum, natalibus restituit. Hæc libris quatuor didascalicis (quæ Euāgelia uocantur) bona ex parte figuratis, philosophiā quam olim Socrates è cœlo in terrā deuocarat, è terra rursus in cœlū supráq; cœlos omneis erigit. Etenim quæ ille symbolicus concionator ambagiose & allegorice de sapientia dixerat, ipsa de sese sapientia proloquitur apertè & luculēter, tametsi gryphos illa quidem interim ex cœlesti symposio allatos mortalibus proposuit, cæterum nectar ambrosiamq; magnopere redolentes. Atq; ut olim Prometheus ignē æthereum è cœlo Mineruæ usus cōsilio rapuisse dicitur, hominibusq; dedisse: sic dei sapiētia ignem æternum charitatis humano generi cōmunicauit, cuius scintillas quasdā pseudophilosophia in disputationum suarum fomitibus asseruabat, è Iudæa utiq; quasi è ciuitate cœlesti quoquo modo petitas. Hunc ignem æternum nostra ætas extinctum atque etiam oppressum penè uidit, ædituorum sanctuarij non tantum negligentia, sed etiam uecordia. Christus autem, id est ueritas & sapientia, uelut Ianus quidam

Mercurius est Christus.

Logos filius dei.

Baptisma significat, quo nota originalis eluitur.

Christus Ianus geminus.

dam geminus, utriusq; naturæ particeps, utrunque testamentum diuinitatis, instrumentumq́; utrunque indagandi summi boni coniunxit, finem æui prisci cum principio renouati mundi connectens, dierumq; ipse antiquorum instaurator, innocentiæ ferme priscæ mortales restituit. Iam uerò sapientiam sequitur è uestigio suus ille hypophetes Paulus, uir ad unguem diuinæ manus factus, atq; inter omnes ueritatis emissarios lectißimus, eius fani sapientiæ architectus, cuius formã symbolica graphide antistes ille sapientiæ Solomon quondam deliniarat. Idemq́; sacra sapientiæ ijs gentibus impertiuit, quæ antiquißimo decreto mysterijs arcebantur ut indignæ ac profanæ. Hic est qui claßico prædicandæ ueritatis edictum alterius natalis in Asia & Græcia tam strenuè & sublimiter, quàm clarè atq; exaudibiliter promulgauit, ut qui mundi aut dæmonis mancipio hæreditario tenebantur, uelut altero matris enixu ingenui nascerẽtur, priscaq́; noxa soluti. Quid ille liber unus Euangelij Ioannis? non'ne sacrarium penè totum ueritatis continet? Hic est ille seruus domini receptitius, qui sapientiæ ipsi super cœnam incumbens, haustam diuino numine sapientiam, inenarrabili libello posteritati tradidit. Eiusdem Apocalypsin, id est annales rerũ nõdum gestarũ, quid aliud q̃ Parcarũ cõmentaria esse censeas? Illic enim effusa uaticinia omnẽ seriẽ fatorũ, omnia prouidẽtiæ calendaria in posterũ continẽt, etiã si Oedipo (ut aiunt) cõiectore indigẽt. Iob autẽ alumnus ille sapientiæ, institutionẽ sacrorũ cõtinet athletarũ: qui liber unus dramaticus ueluti spectaculum quoddam uisendum est, philosophus consummatus & absolutus edens specimen sui. In eo fortuna plagis multiplicibus sæuiens, æquanimitas nusquam instanti urgenti'que aduersariæ manus dans ac

Templũ à Solomone conditum typus fuit ecclesiæ constituendæ.

succumb

succumbens, uelut in campo tolerantiæ & aduersitatis, infestißime committuntur. Quo ex agone tandem æquus animus uelut hieronices, certaminis uictor uerè sacri, agonothetæ dei iudicio meruisse præmium pronunciatur. Iam libri quinq; Mosis (ut rem à capite, quod dicitur arcessamus) cum sapientiæ architecturã, atq; opificis naturæ primordia, temporis incunabula, uitæ tyrocinium continẽt, rursus lustrationem orbis, sacrorũ cerimoniarumq; ritus, religionisq; natales & pietatis mirificè descriptos: iuris etiam gentium elementa, legumq; fundamenta cõplectuntur, quibus humani mores diuinitus conformati sunt: tum uerò in illis prouidentiã planè est agnoscere, ex altißimo sinu diuinitatis se proferentẽ, summi etiã boni adipiscẽdi rationẽ humano generi indulgentißimè exordientẽ. Certè quidem Geneseos liber historiam quãdam admirabilem refert, & ænigmaticam pollicitationẽ prouidentiæ, augustioris cuiusdam fastigij natalem hominibus, immortalitatemq; beatißimam mortalibus parturientis. In his autem libris res arcanæ, à profanisq; mentibus abhorrentes, ita proditæ sunt diuina solertia, ut ad prosopopœiarum ueritatem, figurarum nouitatẽ, affectuum mirificã expreßionem, accederet sublimitas sententiarum atq; sensuum gemina tergeminaq;, diuinis ingenijs interpretum enucleanda. Super omnia uerò est beatæ iamiam futuræ uitæ, si sapimus, securitatisq; sempiternæ, & summo bono acquieturæ æstimatio, mirificè illa quidẽ in ijsdẽ multifariamq;, sed è medio sumpto sermone adumbrata. Tanta spe interim animos tamq; certa perfundẽs ac pignerans, duntaxat fide bona lectitantium, res omneis ut temporarias calcare tantisper despicereq; cogat. His alijsq; sacrosanctæ disciplinæ monumẽtis (nonnulla enim prætereo prudẽs)

uidere est per nebulã captus humani ingenij, quæ præmia eos maneãt, qui calcatis fortunis tẽporarijs & caducis, in expectationem summi boni spes omneis rationesq; contulerunt. Sed quum tot ansas certißimæ doctrinæ nobis dederit prouidẽtia, mirum est quòd sapientiam tenere quasi lubricam, fluxam, euanidam, non possumus. Quid igitur in causa esse dicamus? utrũ quòd spes præferuida in diem longiorẽ sibi stipulari nequit, at sapientia labores & molestias repræsentans, præmia & lætitiam in futurum pollicetur? an potius quòd acreis sensus ad sensu percepta & concreta, hebetes ad intelligibilia & abstracta nobis natura dedit? Primum hoc dico, studij sapientiæ fructum etiam non aspernandum in hac uita repræsentari. Deinde summi boni expectationi non magis annos quàm annum, nec dies quàm diem, nec horas quàm horam cedere, ut uiceuersa (ò præcipitem & abruptũ uitæ situm) summi mali timori atq; horrori. Semper etiam nos excubare ipsa sapientia iußit, & ad omne momentũ diei & noctis, accersentis nos fati præstolari uadimonium. Vt autem his copijs doctrinæ sacræ in corde hominis instructis, & tanquam in procinctu stantibus nõ regna, non potestates, nõ diuitiæ comparantur aut administrantur: sic omnes animi sensus suapte natura petulantes & contumaces, ita ad obsequium rationis rediguntur, ut homo pacem & constantiam secum seruare poßit: quod summum ipsum esse bonũ quum philosophia prisca in uniuersum censuit, tum uerò Christus sapientiæ autor, parens & cõstitutor, extremũ elogium condens, legati loco quamamplißimi comitatui suo reliquit. Quãta igitur animi alacritate, quàm strenuè, quàm constanter incumbere ad supradictorum librorum lectionem debemus, & eo amplius ad eorum philosopho-

Tranquillitas animi.

rum

rum, qui amplis suis disertisq; commentationibus, res figurarum inuolucris conditas, in lucem eruere pijs enarrationibus scriptionibusq; contenderunt? Nam quicquid laboris in literis & studijs secularibus consumpserimus, eius laboris largißimum fructum in illa lectione demetemus, si quidem defæcato (ut dicitur) ingenio, si perpurgata mẽte, si lotis denique pedibus ad id studium accesserimus. Illud enim literarum studium, ut rudimentũ discendi existimare debemus, hoc ut progressum & fastigium. & quidẽ ex hoc scientiæ fonte perenni atq; inexhausto, quamuis magnifica, quamuis copiosa, quamlibet sublimis manare potest oratio, si modo nobis stipendia quidem implere in utroq; eorum studio cõtigerit, in hoc uerò demum præmia sperare operæ nauatæ & emeritæ. Quid autem gẽtilitia scripta ad intelligentiam sacrosanctæ doctrinæ conferãt, malo quum alijs, tum diuo Hieronymo credi ad magnum tunc oratorem Romanum scribenti, quàm mihi hoc arrogare, ut demonstrare nitar. Tum primum autẽ peruenisse nos ad illam euthymiam, philosophiæ antiquæ ut decantatam, sic incognitam sentiemus, animos (ut ipsi aiebant) humanos beata undiq; securitate imbuentem, quum fiducia compertæ ueritatis, laborum omnium rationem constare nobis intelligimus. Hanc euthymiam Esaias uates eleganti metaphora fiduciæ contuberniũ appellauit, in quo animus humanus à rerum humanarum lectione & commentatione emeritus, rerũ cœlestium & æternarum contẽplatione pascitur, delectatur, fruitur. Sed scilicet tot tãtasq; res nõ capiunt angustiæ cordis humani, nisi curis turbulentis uacui, nec alias res agentis. Quantũ est autem in ea meditatione intelligere, philosophiam ante Christi aduentum uelut planum quendam fuisse, uel præstigiatorem ingenijs

Euthymia. Vide Esaiam cap. 32.

genijs humanis uariè illudentem, cuius Dædalea commenta atheos & uoluptarios, aliaq; portenta sectarum excitauerunt? id quod Paulus ille uranognomon assertorq; orthodoxiæ, testatus est ad Colossenses scribens. Nos igitur germanam philosophiam religiose adire uenerabundiq; debemus, ut quum à lectione gẽtilitiorum scriptorũ quasi à uoluptarijs fabularum argumentis ad sapientiæ & ueritatis fanum semel accesserimus, ueluti studio iam serioso uernantes, senectutem priscæ ignoratiæ paulatim exuamus, ac nouum quendam & instauratitium hominem libentes induamus. Hæc enim una est disciplina humanæ naturæ magistra, quæ hominis gubernacula exculpere stolidis sensibus potest, & intellectui ac menti tenenda porrigere & moderanda, etiam si naturæ ui atque imperio appetitus est proreta. Quare homines qui non bonis tantum externis, sed etiam æternis student, hoc uidere etiam atq; etiam oportet, ut quod nautæ prudentiores facere dicũtur, ut sacram quandam ancoram ad extremum salutis subsidium habeant: hoc ipsi imitari contendant, contraq; turbidiorum affectuum æstus, & iactationes fortunæ, lectione sacra uelut ancora paßim ac semper utantur. Hoc enim retinaculo, ac rationis subsidio, sæuiente tempestate ita nos firmare conuenit, ne transuersi in scopulos noxiæ alicuius offensæ, aut in uada curarum externarum uento quodam cupiditatis repentè rapiamur. Proh deus immortalis, estńe aliquis tam aduersis placitis prouidentiæ natus, duntaxat eorum qui Palladis sacramento bona fide dixere, qui quum hæc animo accuratè reputauerit, desultoriamq; fortunæ uicißitudinem perpenderit, ac uitæ humanæ breuitatem: non Crœsi & Midæ diuitias, Tantali'que (ut aiunt) talenta pro nihilo ducenda

De contemnendis diuitijs præ studio sapientiæ.

præ

præ ſolida philoſophantium fœlicitate iudicet: & eos qui opum externarũ poſſeßione in medio poſita, quaſiq; inter homines cupiditate & auaritia præditos cõtrouerſa, ad ultimum uitæ diem fortuna diſceptante contendunt, non dico de precaria poſſeßione rerum, atque in fortunæ mancipio ditioneq; poſita, ſed de aſini (quod Græci dicunt) umbra uel litigare, uel laborare, uel ſeſe miſerè afflictare? Ego uerò etiam (*id quod ijdem* Græci *in prouerbio dicunt*) *omnes iſtos theſauros non in cellulis cordis, ſed in promptuarijs* Fortisfortunæ *& temeritatis conditos, carbones tandem rectè exiſtimanti uiſum iri contenderim.* In *quibus enim bonis maximè mens humana nimia ſui diffidentia imbuta, iure gentium & ciuili contra naturam recepto, parare ſibi præſidium ſubſidiumq; conſueuit, eorum bonorum affluentium ope non tam adiuuari diuites plerũq;, quàm aduri quis nõ uidet?* Num *quis hoc neſcire poteſt, quoſdam aliquando uæſana ſtimulante cupiditate per fas nefasq; cenſus ſuos auxiſſe? cuius ordinis eſſe dicuntur, quos exenteratores* Reip. *uocant: & eos ipſos tamen, ut fuit aliquando* Reip. *noſtræ conſtitutio, religioſe adiri oportebat, ſi quid æqui boniq; à principe (ô ſummã indignitatem) impetrandum haberes.* Hoc *genus exagitat hiantis auaritiæ peruigil & inquies cogitatio quæſitis iam ſemper aliquid acquirendi: ob quod eã priſci poëtæ* Alecto *uocauerũt, nomine ſane appoſito & congruenti, furiarũ unam eſſe dictitãtes, quas inter miniſteriũ* Orci *dedicauerunt. & ego beatos eos putem, quos cõſceleratis animis ditatos eſſe ſciam? Sed ſint uel fuerint tam hominũ fœlicißimi, quàm omnium fortunatißimi atq; opulentißimi eſſe uel fuiſſe noſcuntur: num ideo eorũ illi ſortem ſuſpicere & æmulari debent, qui à philoſohia di-*

dicerint

dicerint, ijs tandem cum Orco rationem esse habendam? Mitto nunc spintrias aulicos (ut ita appellem) improbè ingeniosos, ex genere æruscatorum: qui rerum noxiarum inuentores, acuti & solertes uideri populari paupertate non uerentur, dummodo in aula innotescant, nihil pensi habentes. Iam uerò Sisyphidas illos quàm beatos esse dicemus, qui ethelodouliæ mancipati (sic enim appellatur spontanea seruitus) saxum illud ambitionis irrequieto labore subuoluunt, non modo humeris & ceruice, sed etiam præcordijs & uertice? Saxum, inquam, illud præ graue & asperum, quod interdum ab aulæ summo gradu in medium relabitur, & nonnunquam ad ultimum, tam præpostera plerunq; fortunæ improbitate, ut in illa schola ima summis ingenia non modo permixta uideamus, sed etiam superposita. Miseram uitæ sortem, atque ut cætera suauem esse fateare, eo quidem certè grauem ingenuis animis, & propemodum enecantem, quòd ambientium natio, quasi ex histrionio genere oriunda, semper personata uidetur & gesticulatrix esse. Hæc autem molestia ambitus comes, sensus etiam degeneres & obnoxij, actusq; per omnia liberalißimi, introspicienti patent: ijs qui primore rerum aspectu acquiescunt, non item patent. Siquidem ut aulicæ potētiæ strepitus & fastu & comitatu frequenti beatus, uibranti quodā fulgore oculos contuenteis præstringit, & præ admiratione sui coronas circunfusas summo uerè specie luculenta uidetur: sic si trans splendorem inanis tectorij perspicere poßis, uel liberos eorum actus intra scenam populo iam non seruientes uidere, ibi tum ibi tristia omnia, ac lurida anxietate scatentia apparent, prorsus ut tetri ergastuli speciem illic uideas ingenuis & candidis moribus inacceßi. Verum (ô lubricum

ambitionis

ambitionis errorem) quid illud esse dicam, quòd cordati alioquin uiri, nec cupiditate transuersi, quum id quod diximus, & dicant & sentiant, uinculaq; ergastuli excipulosa prouideant: fit tamen, si propius adire detur, in ea se scientes prudentesq; ut induant, quum tamen id ipsi maximè fugitare uideātur? Vtrum quòd immemores in re praesenti fiunt? an potius insinuantes in locū illecebrosum, oculis & sensibus & mente capiuntur? utrum stulta fiducia freti, quasi exuendi nexus rationē teneant, periculū facere incognitae rei uolunt? & eas plagas inire, quae mihi tenaciores Vulcanijs illis uidentur, quae Martis Venerisq; stuprū irretiuisse dicuntur? quas Homerus in Odyssea tradidit nec oculis perceptas, nec solutiles, nec ui quantalibet fuisse eluctabiles. Scilicet ille est error aeternus mentis humanae, quae carceres ambitionis transiliēs, non percipit ita pronum esse id stadium ad medium usq; spatium, & inde ad metam sensim arduum, ut illic nullo sufflamine procurrentes bigae contineri, hic urgeri ad metam nulla contentione poßint. tum demum aurigans altior iam spiritus sera intelligentia docetur nullum modū aut finem ambitionis esse, quum semel rationis frenos momorderūt cupiditas & elatio praeceps, quasi Aethon & Podargus equi duo iugales. His enim bigis Genius ille lucifugus (quem appositißimo, nisi fallor, nomine Laoplanum appello, quasi mundi totius popularem impostorem) sapientes multos huius seculi per theatrum Reipub. administrandae plausibili specie transuehit, & saepe transuersos rapit. Sed ut apud Homerum Vulcanus Martem & Venerem irretitos, omnium deorū oculis subiecisse narratur, ut de ijs quisq; superûm sentētiam ludicram & cauillatoriam ferret, illiq; in rebus Veneris deprehensi, poenas stupri penderent, in cōplexu

Vide Homerū in octauo Odysseae.

 obscoe

obſcœno & pudendo omnium dicacibus oribus expoſiti: ſic in cæcis illis interdum laqueis uidemus homines antea exiſtimatiſsimos, non modo Satyriſcorum iocis ludibrio haberi, ſed etiam bonorum grauiumq́; uirorum calculum atrum mereri. Etenim qui ad honores aſſumpti, quos obnixè ambiuiſſe noſcuntur, nihil iam penſi habere manifeſtò reuincuntur, quàm ſibi cōſtanter factisq́; ſuis cōgruenter loquantur: aut ita ſe in pleriſq; rebus agendis gerunt, nihil ut quicquā laborare uideantur, quàm conuenienter priſtinæ uitæ degant, qua magnopere antea probabātur: quid aliud quàm fateri atq; etiā profiteri uidentur, ſe quæ olim rectè, quæ grauiter, quæ cōſtanter egerunt, non uirtuti & probitati, ſed ambitioni perditæ & cupiditati dediſſe? An etiam fortaſſe ſecūdæ res acrioribus (ut ita dicā) ſpecillis explorant mentes hominum, & inde ortum illud dictum, Magiſtratus oſtendet uirum, ut inquit Ariſtoteles? O ſenſus inops plerunq; humana prudentia, quum eo ſe abundare maximè arbitretur. Viſendum uerò ſpectaculum, pſeudocatones irretitos uidere uel Roſcios aulicos aduerſo omnium cuneorum graduumq́; rumore ſe in dies magis ac magis in maculas implicanteis, quum interim triſteis frontes atterentes dictitent ſummopere ijs plagis extricare ſe cupere, planis illis triuialibus omnino improbiores humi decumbentibus, qui quiritatu ſubdolo uiatores ludificari ſolent, fidem hominum implorantes ut manū ſibi porrigant. Itaq; illud iam priſcum nunc omnium ore in iſtos uſurpatur, Tollat eum qui non nouit. Ego quidē certè in ergaſtulo piratico ad ſcalmum alligatus eſſe malim, quàm in illis plagis deprehēſus, omnium ordinum probra impudenter obaudire. Sed præclarum illud, quod ibidem uidimus, Cynicos & Momos triduo Harpocrates factos.

Ex Horatio ſumptum: Nec ſemel irriſus triuijs attollere curat Fracto crure planum. Epiſt. lib. 1.

tanta uis est medicati calicis quem Circe illa Dædala curionum magistra, ijs aliquando propinat, quos ad sacra sua opertanea intromittēdos censuit. At uerò modesti & graues, ut apes exarmatæ, aspernabiles, uirtute tantū & probitate macti hactenus iussi sunt esse. Itaq; ualeant isti: omnesq; in Aristippea schola philosophantes, quos ego non philosophos, sed sophophilos uoco, non amorem aut morum aut sapientiæ, sed scitam quandam uaframq; amicitiam profitētes: quorum est illa Cyria (ut dicunt) doxa, id est placitum in primis ratum approbatumq;, amicitiam citra aduersam fortunam ultra aras colendam esse, qualem illam fuisse Thesciam fabulantur ad inferos usq; cum fortuna sequacem. Docti enim & probi istorum uitam offensatricem esse intelligentes, execrari & auersari debent: alioquin philosophiæ fructum quo'nam modo sperare possunt, qui gratuitam sibi operam & statariam poscit? Qui autem in castris ambitionis & cupiditatis indecorè stipendia æraq; merent, non statiuis illi mansionibus, sed Nomadum moribus gaudent. Quomodo autem tranquillitate animi gaudere, aut omnino rationem quandam certam & probabilem sequi possunt, id est humanam uitam agere, quos immodicis affectibus obsequentes, nunquam secum (ut dicitur) uiuere, nunquam apud se esse nouimus? Age quando eorum sensus uacare rationis postulatis credemus, eiusq; monitis auscultare, qui in ea officina opificium exercent, in qua festo profestoq;, noctu & interdiu non cessatur? Nuncubi autem securi & alacres animo sunt, qui nullum portum tutum, atq; à iactatione & tempestate curarum remotum respiciūt? Hoc quum in omneis ualet ambitione perditos, tum uerò exitiabile propè est ijs quorum uitæ institutum secessum ac secretū sibi poscit,

Circe Dędala, id est aulica curia.

Cyriæ doxæ Epicuri apud Ciceronem in Finibus est mētio.

Nomades certas sedes nón habent, pastoritiā uitā semper agentes.

quales ſunt qui aris adſcripti, ab aula nō abnoctant. Iam primùm aulicæ ambitionis comites ſunt, neceſsitas colēdi eorum qui primos curionum ordines ducunt, & ſtudium ſeſe illis uēditādi per omnia obſequia. Has ſequitur timor offendendi eorum qui gradu aut ſtatu dimouere ac deijcere poſſunt, aut ad maiora ſenſim aſpirantes deturbare & percellere. At hæ ſunt remoræ quædā tenaciſsimæ omniū actionum à ſeueritate atque integritate proficiſcentium. Eademq; officij fungendi auocamenta in eos quoq; ualēt, qui procul ab aula ciuileis ordines regentes, fauonio quodam aulico impleri actionum ſuarum uela & proceſſuum cupiūt: id quod nullo non tempore factitari à ſolertiſsimo quoq; ambientium conſtat, ex quo ſordere cœperunt & faſtidiri mores planè ciuiles & urbici. Hoc genus iam olim ſeueritatis aciem obtudit in omni parte adminiſtrādarum rerum, atq; in omni ordine ferè maieſtatem integritatis imminuit. Neq; enim aliter incorruptus honos integritatis & officij unicuiq; uel curiæ uel ordini conſtabit, quàm ſi inter hos & illos erunt cōmercia dirempta. O ueneſica beneficia, quæ à præpotentibus manant. adeò nonnullos uideas pridie ferociter probos, mandataq; potentiæ aulicæ ingenuè abnuenteis, poſtridie ita in obſequiū compoſitos, ut in naſſam curionū beneficentiæ, ceruices prius inflexas inſeruiſſe non dubiè iudices. Certè nulli crimini uirtus adumbrata minus inficiando eſſe poteſt. Quis enim non intelligat eos inter metum ab illis, & pudorem ab his atq; ab honeſtate, uerſare ſententias, & in omneis partes uacillabundè torquere, ne in alteram partem magis uergant, quàm uel ambitioni inſtitutæ uel honeſtati cōuenit? Solenne eſt autem rerū potientibus, cuiuſq; ordinis decus uel aulici uel ciuilis, uno uel altero autoramento ita ſibi obſtring

Hoc dictum eſt in magiſtratus urbanos q auli cis ſe uēditāt.

obstringere, ut in omni parte Reipub. uirtus libero motu uel habitu uersare se nequeat: usqueadeo administratiuæ uitæ & prætextatæ ratio, moribus hominum iniquè comparata est, nisi uirtus sibi semper instans, aduersus insidias eiuscemodi excubet. Ita fit, ut toga ciuilis in uniuersum, modum suũ uel classem supergressa, & alienæ culpæ contagione uel imbuta uel aspersa, maiestatem retinere sui honoris uix putetur. Hæc causa uiros cætera egregios, in offensionem sæpe iudicij popularis primorumq; impegit. Hi autem & huiuscemodi errores sunt eorum hominum, qui Mineruam sapientiæ præsidem potentemq;, non in Athenæo (ut ita dicam) sed in Larario uenerantur & colunt. Nam Athenæum, id est ædem Mineruæ, ego instrumentũ utrunq; fidei nostræ esse puto, in quo nos sapiẽtiam quærere oportet, & uenerari repertam: non ut ij homines faciunt, qui sensu humano freti, omnia sibi consulta domi, id est in suopte sensu esse confidunt, quos erroris luculenti freno se & alios sæpe rexisse compertum est. Vt igitur uiris prudentibus & doctis ad rerum publicarum administrationem accedere, & honores magistratusq; gerere ac petere interdum laudabile est & magnificum, contraq;, hæc omnino repudiare & auersari, inertis fortasse aut ignaui animi iure existimetur esse (id enim fert omnino ratio disciplinarum ciuilium) sic toto (quod aiunt) cœlo (ut appositè loquar) errare mihi uidẽtur, qui se ambitioni uæcordi quasi equo effreni furentiq; uehendos permiserunt. ij sunt autem qui nullo certo uitæ degendæ atq; instituendæ consilio feruntur, sed quò eos cunq; impetus tulit, & quà fortunæ temeritas aditum præbuit & transitum, inconsulto feruore rapiuntur. Atqui huiuscemodi nubigenas illos fuisse crediderim, quos poëticæ fabulæ Centauros nomunauerunt,

Arduum est hodie integritatẽ seruare in administratiua uita.

Minerua in Athenæo, non in Larario colenda.

Centauri.

runt, homines quosdã semiferos, in equos desinēteis. Quo figmento quid aliud quàm eos homines significari putemus, qui ex humanis ac compositis sensibus in ferociã tandem equinã degenerant? cuiusmodi illos esse uidemus, qui rebus secundis insolescētes, mox è potestate rationis exeunt sensibus moderantis. Tum ciuilitatis ac pristinæ sortis obliti, eos qui in suo ordine sese continent, aut qui moribus municipalibus æquo animo uiuunt & eo acquiescunt quod sors ciuilis tulit, & natalium modus, aspernãtur, & uelut à se propulsant ferino calcitratu. Hos stimulat non calcar æmulæ uirtutis ad decus aliquod eximium secundo rumore comparandum (quod incitamentũ esse solet generosis mentibus ad publica munera capessenda, aut ad suscipienda magna egregiáq; facinora) sed inanis quædã aura uel popularis uel aulica, qua processus sui uela sinuari futiles homines gaudent atq; triumphant: ob id fortasse Centauri appellati, quasi inani aura instincti, nec solidam ipsi nec ueram gloriam consectantes. Quin & ipsis parētem esse aiunt euanidam quandam nubem, eorum (ut interpretor) indicem uanitatis, ipsam pro Iunone Ixioni eorũ genitori suppositã ludibrio memorabili. Est enim Iuno dea præses (ut antiqui uoluerunt) legitimi ueriq; potentatus atq; honoris. Proinde ualeant isti Ixionidæ literarum studij & philosophiæ derisores, & in amplexus se effundãt uitæ sibi deamatæ. Nos enim literarũ amore præoccupati, riuales eorum esse nequimus, ut imaginario rerũ secundarũ fructu certißima bona mutemus, quæ à philosophiæ amœnißimo studio manare didicimus. Vt autem hedera procerißimam quanq; arborem complexa, non antè eam dimittit, quàm sensim exuctam & uiuido humore exhaustam ad tabem necemq; perduxit nexu tenacißimo: sic ingenia

Iuno.

genia præclarißima quæ sese prorsus ambitioni dederũt, non antè, quàm aliquid eis secus accidit, ab eius contubernio lento tenaciq; explicantur. Id adeò facile est ex euẽtu iudicare. Quem enim unquam istorũ urbana officia reducem habuerunt libero ultro citroq; commeatu? Quis'nam autem uestibulo istius ambitionis aliquo casu exactus, ita postliminio in ciuilem uitam rediisse uisus est unquam, ut non exulare magis in urbe, quàm aulica prouincia decessisse uulgò existimaretur? Solenne tamen illis esse constat, qui mordicus postes aulæ, fibulasq; prætorij omni ope retentant, uota clara idẽtidẽ Laribus in reditum nuncupare, quasi urbanæ uitæ desiderium ultrà ferre non poßint. Scilicet hic regibus labor est, aut ea uoluntariorum comitum inopia premuntur, ut inuitos istos promißis ingentibus aut precibus retentent. Videlicet Gallia tam inops est uirorum, aut reges nostri non habent unde præmia sequacibus sui persoluant, ut unus & alter muneris obeundi in sanctiore consilio aut in senatu castrensi & uiatorio necesßitate teneantur? O uanißima semper ambitio, in mendacijs tam apertis fidem tuam labefactas. Ecquis est hodie tam in rebus aulicis peregrinus, aut omnino in moribus hominum iudicandis tam minimè malus, tam hebes, tam corydon, tam stupidus, quin statim querulis istorum uerbis illud prouerbiale reclamet, Quære peregrinum? Est enim clarior istorum Callipidarum frustratio, quàm ut quenquam non rusticum fallere queat, aut quòquo pacto latere. Num eos quotidie pedatim discedentes inde uidemus, quò singultim ipsos festinare uideramus? Quòd si per detrectationem stationibus suis uel sacris uel profanis non absunt, quî conuenit, quum quotidie commeatum flagitare se dictitent, nunquam impetrare eos posse? uel quum in dies

Ambitionis tenacissimus amplexus.

pliora munera sibi suisq; impetrare noscantur, nõ summa eos animi æquitate muneribus aulicis asseruire? De ijs, ut arbitror, silendũ est (ne sacrosanctam existimationẽ lædamus) qui augustam illam causiam non uitæ sanctitate, non illæsæ famæ commendatione, non probabili aliquo cõsilio mereri, sed aulici ambitus decennali seruitute, sed amplissimi honoris sugillata reuerentia, sed fastus & insolentiæ spiritu instigante aliquando uisi sunt. O' rem præclaram, & Christianis institutis congruentẽ, honorẽ sacrificũ aulicis officijs mereri. Absit autẽ ut id aut dicã aut sentiam, quod quidã incõmodè faceti cauillantur, aulã solere Gallicam scurras albatos rasosq; circunferre, qui etiam ludibrio haberi se nec ignorent, nec ægrè ferant. Illud certè præterire nequeo, quod uidimus, nondũ planè cõploratis pontificibus epitaphios illis agonas in aula quasi parentalia certamina ab istis excitari, non ludicros, sed capitales, tam aduerso rumore, ut puderet nos audire. Vtinam autẽ huius culpæ rei arcesserentur, qui in omni uitæ parte uitium aut peccandi licentiã profitentur. Sed quid illis futurum est, qui frontẽ præ seueritate obducere non desinunt, & turpiũ facinorũ exempla prodere non erubescunt? & post hæc etiã simulatio fallere nos sperabit? Mitto nunc sectoriã eorum improbitatẽ, qui exuuias sacras non modò uiuentium, sed etiã stantium ambulantiumq; petunt, quandoquidẽ magnorum uirorũ autoritas huic crimini ut alijs obtenditur. Reuertar ad illos purpuræ cãdidatos, qui obscuris sæpe natalibus orti, & nullo ingenij ornamẽto præditi, regibus æquales uideri, eorũq; amici maximi uocitari cupiunt. Quid enim est quod tantopere iam admiremur beatulas illas causias, quæ sordere in Francia præ multitudine gestantiũ, eorũq; leuitate uidẽtur, qui ne in sacrosan-

In cõpetitores sacerdotiorum factiose dimicantes.

In eos qui sacras sibi ,puincias petũt ante tempus decessionis.

De galeris purpureis.

ctis

ctis quidem & uisendis gestaminibus augusti uel uenerãdi esse possunt? Pridem id decus, ut eximium & opimum, regalibus tantum extis promitti uidebatur, ut decebat: nunc minorum etiam honorum auspicijs & plebeiæ fortunæ non negari uidetur, ex quo inauratis cornibus hostiæ passim litare cœperunt. Quis enim hos iam magnopere suspiciat, qui haud ita pridem unum uiderit dibapha purpura ferocem æmula candoris beatißimi, quum cohortem ipse purpuratam quocunq; post se traheret, inter eos tam eminens, quàm inter galeritas upupa? Species igitur nunc eadem & dignatio, autoritas ad populũ non eadem. Neq; uerò in uniuersum honoribus autoritas sua restituetur & maiestas, priusquam sordidis aut pusillis ingenijs summæ decora uirtutis petere fas esse desierit, & sacrosanctos amplißimosq; ordines rerum nostrarũ summa nundinari, capitale esse cœperit: quod utrunque nobis uidere utinam mox contingat. Summa autem disputationis eò pertinet, ut intelligatur eorum gloriam qui summum bonum in loculis conditum esse putant, uel fascibus aut infulis maiorũ auspiciorum adhærere, mortuis illis superstitem esse non posse, ijsdemq; sæpe morientibus, aut gradu potentiæ deiectis (quod mortis instar ciuilis putatur esse) pro sperata gloria infamiam agnasci, aut certè perpetuam ignominiam. Eius rei quum innumera sunt antiquitatis documenta, tum uerò recentia proferre nunc exempla possemus, si id ad rem pertineret. Quotũ enim quemq; uidimus aut meminimus istorum integra persona atque integro statu decessisse (ut iuris uerbo loquar) qui nihil nõ uiuẽtes honori tribuerunt? Porrò autem ut fugacißimus semper splendor est gloriæ pigmentis adumbratæ: sic ueræ, eminentis & expressæ claritas, nulla carie, nullo situ uetustatis exolescit. Et

Victimas inauratas significare puto preciũ tanti honoris cũ uenalis esse cœpit.

Integri status nõ decedit, cui post mortẽ crimina obijciũtur.

scit. Et est eiusmodi gloria non in æs aut in auro incisa, ut illorum: sed stylo exacuto & splendenti impressa cedrinis in tabulis, quæ carie non intereunt, & quæ restibili traducum natura prodãtur in omne æuum. Atqui huiusmodi est gloria, non opum congestarũ, non uitæ per summos honores indecorè transactæ, sed rerum egregiè uel gestarũ uel scriptarum, quæ in alios aliosq; traduces propaganda, æternitati dedicata quodammodo uidetur. Porrò autem ut sine aqua & igni sacrificium aut cõsecratio non rite peragitur: sic sine stylo & eloquentia, nullius aut principis aut populi gesta ad posteros inclarescere poßũt, æternæq; memoriæ commẽdari & consecrari. Proinde etsi antehac memoria nostra quidam homines, officinæ magistratuum honorumq; præfecti, cupidè fecisse noscuntur, ut uiri tum studiosi & literati, tum innocẽtia modestiaq; præditi, parum plausibile nomẽ in adytis aulicis habuerint, quasi ab actu rerum reiectanei: contraq; imperiti & procaces, & in tenebris perspicaces, uel earum rerum emaces quæ in commercio proborũ pudentiumq; nunquam fuerunt, plerasque Reipub. partes nominum suorum fama, læta, tristi, ancipiti, euariante replerent: non ideo relanguescere studiosorum hominum ingenua contentio debet, aut philosophantium. Est enim, est abunde philosophis, geminos illos fructus sperare, Euthymiam & Euthanasiã, res duas quammaxime mortali expetendas. Illam scilicet beatam & cõstantem numeris omnibus securitatẽ, duntaxat quod ad bona corporis & fortunæ pertinet: hanc hilarẽ animi, ac spe bona perfusam in morte æquitatẽ. Illis autẽ perditè ambitiosis, quodnã esse maius suppliciũ potest in uita per aulicam gesticulationem agenda, quàm hominem in corde conditum, qui non nisi ueritati seruire potest, ab homine

Vera gloria & expressa.

Eloquentia publice necessaria.

Contra simulationem aulicã.

externo conspicuoq; dißidere, qui scenæ tantum ipse ac populo se ostentat, ad oculosq; theatri quasi ad speculum non afformat, sed affingit? Quis enim istos Chamæleontes ignorat, reconcinnantes sese identidem ad mores aulicæ potentiæ, ut tabulas olim suas clarißimus ille pictor Apelles reformare solebat ad uulgi iudicium? Est autem id natura comparatum, mentem malè sibi consciā, cum homine externo ac uultuoso dißidere, hominemq; etiam hominis pudere, quum ui ueritatis cæca intus tormenta admouentis, fateri quisque cogitur apud acta rogitantis consciētiæ suæ, se non eum esse hominē, quem uultus profitetur. Atqui isti quos solertes aulicos & ueteratores appellari uidemus, quum per omnes uitæ actus personati ludiorum more uideantur, non intelligo quid'nam affirmare poßint seriò se in Repub. aut bona fide egisse. Certè in ijs quæ ad uerum fiunt, locus præstigijs nullus est: & ut bona fides se ad manum aspiciendam & contrectandam præbet, ita simulatio se uultuum inuolucris multiplicibus occulit, & uersicoloribus. Prò superi immortales, quid est, si hæc impostura & fallacia non est? Si enim compositi istorum uultus cum cordis motu turbulēto dißident, quo'nam tandem modo insontes esse poßunt? Atqui hoc poscit ueritas, quā nobis Christus nō modò in terris agens præiuit, sed etiā lege promulgata præscripsit, ut quandò natura sympathiā esse inter mentem & frontem eius indicem cēsuisset, summopere id uideremus, ne homo qui in frōte eminet, & toto se promit aspectu: simul is sermo qui in ore uersatur, & in aures se insinuat: ab eo homine eoq; sermone dißiderent, qui extra præcordia caput non exerentes, interiores uocātur. Quid autē totos dies precamur & à deo petimus, nisi ut fiat uolūtas eius in cœlo et in terra? At id qđ aliud

Sermo interior & exterior ponitur ab Aristotele.

aliud significat, nisi nos docet & hortatur, ut corpus cum animo congruat? materia à forma non discrepet? homo ipse interior & exterior idem sit? Quid igitur ijs hominibus facias, quid cum ijs disseras, qui aulicarum cerimoniarum antistites esse uolunt, & simul probitatis opinionem atque etiam sanctitatis aucupari? Proinde qui utilitatis aut potētiæ assequēdæ nimium studiosi, ad istorū mores se afformare contendunt, ut summis curionibus industriam suam probent: ij non modò literis & honestati salutem, sed etiam Christo & ueritati ut dicant necesse est. Ita sequitur, si Stoicis consectarijs eos urgere pergas, ut hanc ab inuitis confeßionem exprimas, ad gloriam se & beatam uitam comparandam non supernate uia, ærumnosa quidem ipsa & confragosa, sed infernate plaustraria & militari progredi. Et hanc autem & illam incuntibus uiam, uadimonium tandem ad summum tribunal obeundū est, quod in incertū diem constitutū, nullus nec opibus nec fascibus cōperendinari potest. Quando igitur tandem ipsi aliud semper agentes (ut dicitur) causam sibi dicendam meditari uidentur? qui aduentante sæpe summi & ultimi imperij uiatore, & interdū lictore, diē uel perendinū uel crastinū iamiam dicturo, consilia de ineundis (ò cæca mēs hominū) honoribus nouis agitant? En cur disciplinarum cultum, cur literarum elegantiam, humanitatē, lepôrem, amœnitatē homines abijcere debeant, & philosophiā denique ipsam flocci pēdere, rerum humanarū diuinarumq; interpretem, tranquillitatis ac securitatis parentem, quod summum in hac uita bonū est: ex qua nō opes uulgares & aspernabiles sperare et parare, sed uelut ex cornu Amaltheæ summa omnia poßūt haurire & copiosa. Quid enim non inuenias in pandectis illis germanæ philosophiæ? Sed

scilicet

ſcilicet hæc homines in terram in eiuſq; uiſcera cernui & intenti, Alcinoi (ut dicitur) apologum eſſe credunt, aut Arimaſpea carmina, res illa quidem uiſendas, ſed à nullo uiſas enarrantia: eosq; Phæacas eſſe putant, qui animi bonis capti, eò ſpes omneis ſuas referãt, quò nemo uiuus acceßit, & unde nemo redijt. Sic plagiarius ille dæmonarches lucifugis emiſſarijs animos humanos ſolicitans, à doctrina philoſophiæ abducit, & uelut ex Iouis quondam liberatoris præſidijs, ſic à præceptis Chriſti deductos & abſtractos, aulico nexu adſtringit, ut omni religione liberet. Inde illa præclara axiomata aulicacademiæ, In eos ſemper mores uergere, in quos aula prona ſit. Corpore & anima aulicæ potentiæ aſſeruiendũ eſſe ei quidem, qui aliquo in numero eſſe uelit. Fortunatos magis quàm probos obſeruandos atq; colendos eſſe. Eum demum rectè in officina aulica perpolitũ eſſe, qui omneis numeros ſimulationis teneat. Impudentiã & dißimulationẽ præſentiſſima duo numina uiris acribus & induſtrijs eſſe. Odia & ſimultates in loco ponendas eſſe, uicißimq; reſumendas. Nunquam offenſionem condonandam niſi fortunatis eſſe. Inimicos in articulo oppreſſos ad internecionem proculcare. Tum illa plutacademica in æde Plutonis inter oracula conſecrata, Qui rem facere uelint, diuinis præceptis aliquãtiſper obaudiendũ eſſe. Tanti eſſe unũquenq;, quãtum poßidere uideatur. Qui pauperiẽ fugere per fás nefásq; neſciãt, ijs ſuperos nõ dubiè iratos atq; aduerſos eſſe. Malè de ſe hæredibusq; mereri, qui religiosè rem ampliat. Strenuißimi cuiuſq; hominis atq; ingenioſißimi eſſe, penates ſuæ gẽtis architectari uel promouere quàm poteſt amplißimè, in eisq; rem augere quàm cumulatißimè. Qui in hac uita inter armẽtarios cenſi ſint, in futura etiam ſubulcos

Alcinoi Apologus apud Homerum.

bulcos fore. Primarum enim claßium homines in altißimo quoque ordine cœlitum pro portione beatos ac diuos fore credunt. His & huiuscemodi proloquijs & enunciationibus homines in Plutonis porticu philosophantes, dogmata mirifica adstruunt, in quorum aßiduis commentationibus ego nullam erroris intercapedinem & uacationem esse puto. Etenim quum timor domini autor nobis esse debeat omnium rerum expetendarum atq; fugiendarũ (nam absq; eo digitum tantum exere, & peccabis, ut inquit ille) quo'nam modo rationis habenis reguntur, qui plus fortunæ & temeritati casuum, quàm ueritati atque pietati tribuunt? in quos inuehens Esaias sacrorum uatum facilè princeps, fortunæ eos mensam apposuisse testatur, ac super eam libasse. Aut quî conuenit eam uitam hallucinatricem non esse atq; offensatricem, quæ per densißimam caliginem rerum humanarum ingrediẽs (quam uitam aulicam esse dico) nulla prælucente face sapientiæ nec doctrinæ salubris, rapidè promouetur? Atqui sapientiæ præcepta & monita nemo satis sine oraculis nouit: & eorum oraculorum antistes est philosophia. Ita patet sine philosophis aut sine philosophia uitam rectè instituì ac commodè non posse. Quum enim mens humana, quæ principatũ animæ tenet, iudicium rerum facere sine sensibus corporeis emissarijs suis nequeat: illi autem partim suapte stoliditate hallucinãtes, partim ab noxio genio, circulatore ipso & archiplano solertißimo, circunuenti, rerum sensiliũ species falsò ad eundem principatum deferant: fit ut mens in arce humani corporis sedens, nec cauendas res nec admittendas iudicare probè, sciteq; poßit agnoscere. Accedit, quòd prouidentia, quos in albũ illud suum atq; æternũ retulit, eos fortunis interdum euersos, alioqui quoq; malè mulctatos excr

Memorabile dictum Esaiæ. Esaiæ cap. 65.

Philosophiam hominiesse necessariam.

Relati in albũ æternæ prouidentiæ, prędestinati.

tos exercet, & per tolerantiã insontem & inculpatam ex sententia sua probat: istos autem fortunatos, & temeritatis alumnos, arbitrio suo ipsorum & prudẽtiæ permittit, cui nimium ipsi confidũt. Quos genius ille impostor excipiens, præstigijsq; allectos sibi mancipans, ideo quietos à molestijs, & sarctos (ut dicitur) & tectos ab omnibus tuetur incommodis, incautiores ut eos securitate inoffensa in dies efficiat. Scit enim in huiuscemodi homines liberam sibi cum uolet manuum iniectionem fore. Inde ille stupor humani iudicij euentus rerum admirantis, atq; in errorem sæpe eorum reuoluti & implicati, qui negant prouidentiam. Superi, uestram fidem: adeó ne erroris perpetui nebula nos offudit tenebrarum ille præses, ueritatẽ rerum ut cernere ne sole quidem illustrißimo poßimus? Adeó ne Geryones ille tergeminus, superbia, cupiditas, et uoluptas (tres aduersariæ potestates è terra & inferis enatæ) infestus est ætati nostræ, ut sapientiæ præcepta toties inculcata, memoria fideli complecti, & compreßis (ut dicitur) manibus retinere nequeamus? Nõ ne omnia quæ uidemus, à deo prædicta sunt? An alterum tandem Herculem expectamus post Christum Alexicacum, qui mõstra hæc è terra atq; ab inferis ad hominum perniciem emissa, conficiat? An ut iterũ ad Troiã magnus mittatur Achilles? & iterũ Christus humanitatis decus redeat, oculisq; nostris conspicuus occurrat? O' cœli & terræ, omniũq; animorũ cõditor optime ac maxime, omniũ seculorũ illustrator & insignitor, omnium errorum explosor, & morum emẽdator: qui regnis & prouincijs præstites genios & consiliatores, eorumq; rectoribus prouidè statuisti, quiq; principũ mentes freno tuæ prouidẽtiæ regẽs, flexanimo sæpe numine à studio rerum noxiarum & exitiabilium, ad honestißimũ quodq;

Ex epistola Joannis cap. 2. Omne quod est in mundo, &c.

Christus uerè fuit Hercules Alexicacus.

Exclamatio contra iniquitatẽ temporũ.

quodq; propositum saluberrimumq; detorques: erit'ne seculo nostro tempus, quando homines suo magis ac proprio censu, & dotibus à te profectis, quàm fortuita possessione rerum fluxaq; publicè censebuntur? Neque enim ante id tempus futurum uidetur ut solidæ germanæq; uirtutes in Francia elucescãt, quam tu in delicijs habere existimaris. Atqui antehac raras prodeunteis in publicum uidere nobis licuit: etiam si in umbraculis secessus & priuatæ uitæ latuisse credimus. unde factum hisce paucis annis, ut per omneis ordines illa quæ dicuntur catorthomata, apud nos requirerentur, id est præclara quædam uirtutis exẽpla, numeris omnibus officij publici absoluta, quasi officia in administrãda Repub. ad amussim uirtutis directa & emendata. Nam cum in paucis familijs seminarium beatorum haberemus atq; copiosorũ, quid mirum est si inuisa publicè uirtus, ab ijsq; è proscenio exacta, qui choragium nostrum in potestate sua improbè tenuerunt, post scenam latere uoluit, aut in cuneos se stipare promiscuè sessitantium? quandò nec ei stare in medio licebat per temporum iniquitatem, nec in ordinibus sedere promptum erat per sordes omnia nundinantium. Falsò igitur literarum studiosos nonnulli criminantur ut umbratili uita marcentes, ut in luce atque celebritate torpentes, ut rebus gerendis honoribusq; inutiles. Nam qui in solem prodire, & aulã interuisere sine contẽptu sui literarũq; suggillatione nequibãt, non inuiti faciebant fortasse, ut in exhedras & porticus, & in omnia uirtutis et philologiæ diuersoria se cõferrẽt, quasi in præsidia quædã philosophiæ amœnissima. Neq; enim tum innocẽter actuosum esse, nec gratuitò licebat, integraq; existimatione in publicũ prodire, ut quidẽ erat hominũ opinio. At uerò ijdẽ ipsi si mox fortasse edictũ

principis

principis exierit(paulisper enim ariolari iuuat) ut homines iam non prædijs, non supellectili, nõ alijs pignoribus obnoxijs fortunæ, sed cultu atque ornamento ingenij, & mundo(ut ita dicam) non muliebri, sed uirili censeantur, in quibus nihil licet fortunæ pignerari: ijdem inquam ipsi caput illico prolaturi sunt non abiectum, nõ abditum, nõ demissum, sed aduersus fortunæ & temporum iniquitatẽ ut conditum, sic erectum, quos nonnulli opinione falsa du cti, gaudere nunc putant blattarum contubernio: & qui tum non nescij eorum improbitatis qui fatorum uim modumq; in Francia *temperabant, boni tamen consulebant studio se literarum, auocamento* Reipub. *amœnissimo, distineri: ij si aditus publicos patere uirtuti senserint in posterum, ad professionem sui nõ inter proletarios, sed inter mente cordeq; censos cõtinuò coibunt, omniq; instrumento uitæ ciuilis per uirtutem agendæ: tumq; illi classici fortasse ludibrio habebuntur, qui nullum testem locupletem aut fide dignum esse credunt, qui non idem copiosus sit, opibusq; circunfluens.* Neque uerò *philosophia lucifuga est, neq; iners, neq; otij gaudens ueterno, neq; desediosè sellularia, ut multi criminantur: neq; non ipsa rebus gerendis uacare potest, & forensia induere, prætextataq; uideri, cum tempus ita tulit, & decus eam ad id prouocat: sed dissimulationem, sed fœdam assentationẽ, sed desultorias amicitias, anniuersariasq; morum mutationes auersatur: nec sub comico uultu tragicas simultates occulit: quibus rebus nostro tẽpore in aula maximè quæsita est autoritas, & retenta.* Quemadmodum *autem* Socrates *olim philosophiam è cœlo in urbes deuocauit, & coëgit de rebus ad ciuilitatem pertinentibus disputare, sic philosophos quosdã rebus gerendis idoneos, in forum ingredi aliquando & in*

Philosophi rei pub. administrãdæ nõ inepti, & gerẽdis magistratibus accomodati.

publicum prodire decet, industriamq; suam approbare in Repub. egregiè ac strenuè administranda. Quòd si interdum studiosi homines in celebritatem uel ciuilem uel aulicam non prodeunt, non ob id delitescunt, sed uelut ex conspicilio honesti secessus iactationes atq; æstus ambitionis obseruãt, & in eos homines perspicaci æstimatione inquirunt, quos fortuna famaq; omnium oculis auribusq; exposuit. Quis enim eo tempore libens in rerum actu uersaretur, cum quidam ob redundãteis opes, nec innocẽter quæsitas, nec sine publica calamitate, beati & primarij homines atque etiam summæ sortis haberentur: qui si nunc ad calculum seuerè reuocarentur, talentum unum auri puri, probi, sui (ut fuit olim in sermone) demonstrare nequirẽt? quũ uiri ingeniosi, & cultu doctrinæ elegantis perpoliti, aut quacunq; eximia facultate commendabiles, à comitijs aulicis explosi, & tanquam sexagenarij de ponte deiecti esse dicerentur? quum fœcunda uirorũ bonorum doctrina fugeretur, totoq; orbe accerseretur quod priuatim fructuosum, in uniuersum luctuosum esse ab omnibus cernebatur? quũ re nulla magis homines crescere, quàm cothurnatis facinoribus tragicisq; ausis cœpissent, non legũ constitutionumq; conniuẽtia (quas multas sanè & præclaras habemus) sed præpotentium hominũ coitione, qui omnia præsidia reip. constituendæ occupauerant? quum in sinus priuatos & exiguos amplißima respublica clarißimaq; cesßisset, quæ in capite redimito, grãdi quidem illo & augusto, sed infirmo, iamq; nutanti, sedere non poterat? quũ inopes repentè facti diuites, mutationẽ fortunæ fastu & improbitate sermonis profiterentur? quum ij ferè soli opima decora ab optimo principe ferrent, quos nobis malorum omnium sementem fecisse nobilitas non obscurè ferebat

Insignis indignitas in aulicis rerum actibus.

Redimitũ hic diadematũ intelligẽdum puto.

bat, & populus obmurmurabat? quum summæ cupiditatis & licentiæ omni lege pudoreq́; solutæ uirus, lenta contagione manans, omneis penè bonos mores & honestos paulatim imbuisset? deniq; cum in ea quæ à cura rerũ humanarum diuinarum'que curia (ut opinor) appellata est, ita sibi quisque gentilibusq́; curaret, & solicitus esset, ut maximus quisq; curio maxima incuria maiestatis publicæ ac diuinæ teneri crederetur? ijq́; maximè negotia reipublicæ populoq́; facesserent, quos caput & fortunas opponere pro populo decebat, ac uitæ etiam discrimine intercedere, ne quid grauius aut turpius in remp. decerneretur? Hæc enim omnia cum nostra ætas & meminit & uidit, tum uerò aliàs plerunq; imperij nostri felicitati incommoda fuerunt. Cumulus autẽ indignitatis fuit, quum iam eò uentum esset, ut nauclerus tantæ nauis fatali incuria, uel fiducia potius incõsulta, nec in prora, nec in puppi sederet: ac ne impendente quidem tempestate nautarum officia uicesq́; recognosceret: nec qui ad clauum sedebant, rerum communium iacturam ad se pertinere magnopere arbitrarentur, docti iam olim ex naufragio fragmentũ arripere: certumq́; etiã nauclero ipsi esset extremã potius necessitatem expectare, quàm nouo supplemento prorã puppimq́; propemodum iam inanes explere. Quum charitate frigente, hiante maximè auaritia, ardente inuidia & simultate, languẽte pietate, exolescẽte sceptrorũ pristina maiestate, iã nec superi nec mortales extrema deformitatis exempla ferre possent. Hæc et huiusmodi alia ideo frequẽtius in hoc opere meminisse mihi subijt, quòd homines ipse queribundos idẽtidẽ meminerã, eas res ætate nostra Frãciæ cõtigisse, quæ gẽtẽ bello paceq́; clarissimã, in ordinẽ degenerũ socordiũq́; populorũ coëgisse uidebãtur: siue id culpa unius

Nouissima tẽpora regis Ludouici significantur.

contigit, siue fatali inclinatione rerum. Atqui maior esse nulla potuit indignitas, quàm summa nobilitate & doctrina à gubernaculis inclytæ gentis deiectis, quasi flosculis regiæ coronæ decußis, homines haud clara sorte natalium ortos, summa, infima, et media in potestate habere, qui nec ius nec fas nec æquum bonũq; nossent, nec bonis æquisq; omnino bene cuperent, triaq; tantum illa uerba fari possent, do, dico, addico: quum regni opulentißimi bona, quibus collibitum esset ita dilargirentur, ut sibi neceßitudinibusq; suis bellißimum quicque reciperent, reliqua præcerperent. Vnde contigisse uidemus, ut in gurgustijs quidam nati educatiq;, domos ac stirpes architectati sint grandiorum penatium æmulas: quæ triduo excitatæ, publicoq; dispendio expolitæ, haud scio an mox collapsuræ sint, si summus tandem Iupiter in membranas cœlestes respexerit, ut est in Græcorum prouerbio: id est, si merita cuiusq; ex actis diuinitatis & commentarijs supernis recognouerit. Nuper autem quum res nostræ in eo ferè statu essent, prob suprema prouidentia, quod'nam nobis documentum

Iupiter in mẽbranas suas respicit.

... potentiæ, fluxæq; felicitatis dedisti? Nã quũ hæc po-
... simul scriberentur à nobis, simul liber sub prælis
... sorum supra dimidiam partẽ exactus esset, ecce ca-
... Ianuarijs sublato rege Ludouico (cuius utinam cũ
... ibus deus gratiosè & clementer egerit) tanta uno die
... utatio rerum facta, ut qui prius digito cœlum attingere
posse sperabar[...] inus humi serpere, demissoq; animo
uiderentur [...] ibus lacrymis (ut assolet) sed ueris
& inte[...] e & deplorare. usqueadeo occasus
[...] quidem nunc spes est uniuersorum)
[...] noxius uisus est. sideratos esse di-
[...] omnia ad se cũ fortuna trahebãt, ut

ferè

ferè est solẽne in uicißitudine huiuscemodi rerũ. In uniuersum autẽ is erat habitus animorum et uultuũ, diuturnas ut sordes reip. excussas esse crederes, ut in luctu hilaria sanè festiua celebrare uideremur. Secutus est unus & alter dies per munificentiã & benignitatẽ transacti iam diu desuetas, quũ rex nouus idem primus Franciscus, sed regere iam diu eruditus, ac populo charißimus, tyrocinium regni faciens, ingenij sui specimen ordinibus præberet salutatum coëuntibus. In quo sceptrorum auspicatu, quum ipse intẽtißimè obseruarem, uerba multa audiui feliciter ominosa, signaq; adnotaui: quæ si ratum nobis auspicium nõ faciãt ad id quod publica uice optamus & speramus, non uideo quid posthac mentes humanæ augurari debeãt, aut quando nobiscum prouidentia in gratiam reditura sit. Certè in funere tripudium solistimũ fuit, & festa frons reip. quicquid inde præsagiendum fuit. Nam & ante triduũ fulmẽ læuum per totam propè Franciam extiterat, quod antè nemo meminerat eo tempore ne in uno quidem loco accidisse: omninoq; ea tunc hominũ cõstans erat opinio, hactenus expiata nostra esse peccata, Franciciq; regni maiestatem suo genio restitutam. Post id prodigiũ una & altera nox intercesserat: uenit ad me homo mihi & affinitate cõiunctus, & amicitia summa deuinctus, Franciscus Deloinus, regius consiliator in prima & honoratißima decuria curiæ cẽtenariæ, inter primos Iurisconsultorum his & literis & studijs maximè & fauens & incumbens. Is quũ me in hoc opere ualde intentũ offendißet, cuius finẽ urgebam, ne impressores opus accelerantes mihi anteuerterẽt, institit mecũ hac de re cõtendere, non tã quòd à me ea de re dissentiret, ut postea intellexi, quàm ut mecũ disserẽdo, ab nimia me auocaret scribẽdi cõtẽtione. incaluerat enim

Frãciscus rex.

Prodigiosum fulmen.

Frãciscus Deloinus.

mihi animus præsentium tūc rerū indignitate meditanda. tum uelut proludens, quum ponè stans uidisset quæ scribebam, Ohe, inquit, odiosè facis atq; refractariè, qui tempori & fortunæ animum accommodare non labores. Quid enim tantopere studium hoc sapiētiæ aut liberalis omnino doctrinæ exosculare, quod frigere nunc in aula tu quereris, ignorantiæ patrona? Inania enim nunc nomina uidemus doctrinæ & uirtutis algere, & studia literarum damnosa amantibus sui esse. Quid mirum? inquam, quum & ea quæ de superis inferisq; traduntur, quæq; tot sacris monumentis, tot oraculis, tot sanctarum animarū elogijs contestata sunt, uix tertius quisq; istorum non argumenta tantum dramatica esse putet, si quidem hominum mentes ex habitu gestuq; serioso, non ex sermone tantum specioso æstimentur: tantū abest ut huius tēporis aula doctrinæ & uirtutis amore teneatur. Tum ille, Quin igitur Budææ *utilitati consulis? eorumq; exēplis admoneris, qui magno ætatis oleiq; dispendio ingeniū atq; animū literarū studio excolendū cēsuerūt? præsertim quū tu ipse clamites* Gallica *ingenia stare in hac scena nō posse, nisi alios hellanodicas (sic enim, ut arbitror, appellatus ingeniorū iudices)* Francia *nostra nacta sit. An tu aliter censes, inquam, qui scias quosdam rerum arbitros, nostratium hominum ingenia laudare non solere nisi more fascinantiū? à quibus cū beneficij loco peteretur ut linguis tantū fauerent, ut quondam solebat in sacris* Harpocrates: *non satis illi quidē habuerunt, quos meritos non nescirent, testimonio suo fraudasse, nisi etiam eos premerent apertißimè. Quando igitur, inquit, inanis studiorum meßis hactenus ferè decoxit in* Frācia, *& nunc maximè ingeniorū flos esse tibi frugiperdus uidetur, quin aliud interim consiliū ipse capis è re*

Hellanodicæ.

Flos frugiperdus.

nata? & à studiorum cultu damnosaq; obseruantia ad colendos mores huic ætati placenteis contentionē istam animi cum omni instrumento atq; ornamento eius transfers? Sanè uerò, inquam, quasi liberum sit & integrum animo Mineruæ autorato iam quinq; & uiginti stipendijs, abrupto nunc mentis impetu, & penè præcipiti, ad Iunonis transire præsidia, positaq; doctrinæ & philologorū candida, in candida protinus ambitus & petitorum uideri: hoc'ne est decori & honestatis rationem habere? etiam si eo cultu permultos omni arte ac facultate liberali defectos, ad horrea usq; summa uidemus copiosos esse factos. Quid ni est? inquit ille, Serò Phryges sapiunt:

Omnis Aristippum decuit status, & color, & res.

Valeant, inquam, ista inter eos qui ad rem faciendā attentiores esse solent magisq; quàm nos, solertes: ego Aristippeos istos uersicolores nō probo. Quotus enim quisque honestatis & constantiæ studiosorum faceret, ut in quibus partibus consectandis militareis annos, & uenientem uitæ partem uigentemq; cōtriuisset, earum postea partiū causam, hominum aut temporum iniquitate damnaret? Quid si igitur in his statiuis diuinum numen uersari libētius atque præsentius existimaret, num etiam tum ille cū fortuna in diuersa præsidia transiret? Atenim Forsfortuna humanarum rerum arbitra, maiora illic supplementa & uberiores commeatus suggerit: & suggerat sanè, num ideo tu malis, aut quiuis bonorum & grauium, inter Autolycos illos centuriari, qui comitū turba clientūq; lautorū stipatu nos summouēt, quàm inter destitutos Aristides cēseri, qui cōposita & insonti fortuna acquiescunt? E quidem quod ad me attinet, nec Aristippeū placitū uersabilis philosophiæ probo, ut aliū atq; alium utilitatis causa sub- Autolyci solertes.

inde me faciā, nisi si salua tueri id modestia poßim & constantia: quod quemadmodum fieri poßit, non uideo: nec Pythagoricam illam metempsychosin agnosco, ut repētè alium me quàm literarum amantem esse uelim: aut nunc anthropolatres esse poßim, qui prius phileleutherus fuerim. Nec enim Vertūno tam benigno natus sum, ut ab hoc uitæ instituto, quod certa ratione ac meditata probaui, ad aliud ab eo diuersißimum transcam: nec si maximè cupiā, liberum esse id mihi sinent ij qui sciunt summus illis Aristippeis Democritum Gelasinum me semper esse uoluisse. Sed uide, inquit, ut ita rationem istam tuam subducas retinendi literarum amoris, ne ad manticam (quod aiunt) res tibi reditura sit. Ad manticam autem? An putas prouidentiam tantum de philosophia permisisse fortunæ, quam uitæ instituendæ atque degendæ magistram nobis dedit, ut ad inopiam subsidiorum uitæ redigere eam poßit? Nihil agis mi Francisce, etiam si magna tua apud omneis autoritas, apud me maxima semper fuit. Neq; enim quod tibi in consilijs grauißimi uiri ijdemq; doctißimi factitant, ut in tuam sæpe sentētiam transeant, doctrinæ id eximiæ & existimationi tribuentes, id ego nunc imitabor in hac controuersia, quæ in meo magis foro quàm in tuo disceptatur. Iamprimum non semper ijsdem præcentoribus hortamenta canētur in Francia, ut omnē spem in posterū uectores abijcere debeāt, aut iacturā studiosi facere exanclati iam laboris. adest tēpus fortasse, quod multi nō prouidēt, quum in studia literarū incubuisse laudis summæ loco ponetur. quare etsi aura fauoris istorum Aeolorū nos prorsus destituit, non continuò est cur uela processus huius literarij sinamus ipsi reflaccescere, quæ Fauonio spei bonæ in portū quendam certū & hospitalē consilij fixi ac meditati

Aeoli in aula.

feruntur

ferunturːdeinde(id quod rei caput est) cum omneis opes nostras, omneis spes & copias non in ædem Saturni, sed in arcem Mineruæ coniecisse nos meminerimus, quid est quamobrē magnopere angamur, ne in dispendium tandē loculariumstudiorū cursus exeat? mirum uerò quin in cōpendium quæstumq; luculentū. Atqui ego præclarū esse puto, ne strigmenta quidē clarißimi certaminis seruare uoluisse, nedum oleum et operā nos doleam in eo perdidisse: tantū abest ut locularia ista cōmoda respiciam, & est diuina benignitate unde studiosam ætatē tolerare poßimus, non modò ex horto, sed etiam è macello. Sed fac esse improbiorem fortunam, quid tum? subsidium rei familiaris à parsimonia non sordida aut pudenda, sed honesta & liberali petemus. hoc enim præstabilius esse putamus, quàm ut fortunatorum fastui philosophiæ nunc alumni lenocinari sustineant. Equidem ex literarū studio didici philosophiā suffugium esse tutißimum atq; amœnißimū inter optimā conscientiam destitutis, & iniquißimam fortunam. habet enim, habet inquam illa tolerantiam æquanimitate conditam pro anodino calamitatum. Hic amor, hæc amœna nobis mansio, hoc studium iucundißimum, quàm prudenter à nobis susceptum, nunc nō disputo, quando istis lucripetis approbare id nequeo, constanter quidem certè & obnixè retentū. Mirum uerò (ut nunc ex æquo tecū procul ab arbitris & familiariter agam) nisi tu aliquo ambitionis illicio captus es, qui hoc mihi consilium serū et indecorū afferas: quanquā aliud fert fortasse uitæ tuæ ratio, quæ in celebritate summorum uirorum uersans, & ostētationi necessario subseruiens, libera prorsus esse & intacta ab ambitione nō potest: ad quam alioquin quoq; procliuum esse te animaduertisse uideor, natura magis quàm iudicio.

quare mea quidem causa licet de hoc negotio in utramq; (ut aiunt) ut cōquiescas: facilior autem hac de re ratio est cum ijs qui doctrinā & literarū peritiam quæstui paßim habendam esse censent. nam ego à studio philosophiæ honorarium fortasse esse petendum, non idem operæprecium duco, si tamen ipsa per sese nō satis putatur esse. Est enim, est huiuscemodi philosophia, multa ut in ea plerunq; desiderentur, sed pauca flagitentur. In quo uitæ instituto, minimo iure fortunæ bona nostra poßidemus, & deceßionis diem ceßisse è prouincia à deo nobis iniuncta nunquam nō existimamus: æquitas autem animi, & mens paucis cōtēta, reliquiq; affectus animi, comites philosophiæ, in quo alio uitæ genere æquè inueniuntur? Super omnia est obfirmata semper ratio aduersus supremam neceßitatem, animiq; præsentia excubans ad obeundū æquanimiter uadimonium mortis. Philosophiam semper uocamus nō uanā, non tumidam, non disputationibus rerum naturalium elatam cōmentatricem, non mātica & squallore insignem, ac sese populo uenditantē: sed sapiētiæ illū amorē, quē Græci uranoscopum dicūt, quasi in cœlū semper arrectū, earum rerū indagatorē, quæ nō persuasione gentium à maioribus tradita, non cōmentis & speculaminibus humanarum mentiū constant, sed quæ elogijs diuinis & oraculis testata sunt, humanū captum excedentibus. Vt autem qui peregre proficiscuntur, quū ad urbes aliquas sermone hominum celebratas uenerunt, eos quos appellant xenagogos adhibent, qui eos ad loca urbium earum memorabilia deducant, res'q; uisendas cuiusq; loci demonstrēt, quo modo hodie Venetijs urbe inclyta factitari uidemus (quotus enim quisque id non facit eorum peregrinorum qui cognitionis cupidi, succisiuas horas rebus agendis detrahunt

Philosophia propriè appellata.

Memorabilis locus.

bunt) sic homines in hac uita pergrinanteis, studio literarum uti decet quasi quodam xenagogo, si ijs quidem ipsi natalibus orti sint, aut aliàs idonei qui eas res uisant & speculētur, quae cognitu quàm maximè dignae existimantur. Quanquam huiusmodi institutio, quam antiqui liberalem ideo appellauerunt, quòd & ciues ciuiliores, & homines humaniores facit, ad uitā istam ualet quasi peregre transigendam hilarius & cōmodius. philosophia autem illa sublimipeta (quam ob id docti & pij uiri uranophrontem uocauerunt) non modò xenagogos, sed etiam eo amplius psychagogos Christianis esse solet. eius enim studium animas à cogitatione rerum sub sensum cadentium concretarumq; abductas, ad sublimium & coelestium rerum speculationē subuehit, mirificisq; eius studij illectamētis eò tandem perducit, quò animae suapte natura & conditione uergunt. Hoc unum studium soli deo se probat, nec ut alia studia literarum, populo se uenditat. Agedum Francisce, compone nunc cū hac tranquillitate uitae aulicam turbulentiam, istorumq; beatorū obnoxiam obseruantiam, ad quam tu me hortaris: & aude quamuis argutus & disertus, unum ultrà uerbū addere. Iamprimum (quandoquidē tu mihi ut dicitur, bilem cōcalefecisti) in illa conuenarum ciuitate, uel apolidum potius, qui sine lare, sine sedibus uiuunt: quonam tandem pacto rectè uita institui potest? nisi uerò cōponi rite penates possunt, & uitae ratio rectè atq; ordine in eo loco constitui, ubi colluuies ambitionis, cupiditatis, simulationis, imposturae, curiositatis delatoriae, fraudis ueteratoriae, inuidiae fascinatoriae, superbiae titanicae, fastus deniq; & impotentissimae insolentiae, diuersorium habet, & cōmune conuenticulum: ubi nunquam supremis curis locutus est, nunquam rebus ultimis consulere uacat

Liberales artes cur dictae sint.

Cōuenae & Apolides in aula. Apolides nullius ciuitatis sunt.

uacat, in æternumq́; prospicere. Visendus uerò cõuentus, in quo stropharum opifices, noxiarum rerũ (ut uocãtur) spintriæ, nec dicẽdi censendiq́; artifices, nec iusti iniustiq́; prudentes, primas sæpe & secundas summa indignitate ferunt. Hic est enim aulicarum rerum status, aut certe fuit memoria nostra, ut est opinio cõstans inter prudẽtiores: qui quandiu futurus sit, in manu est prouidentiæ. Ecquis est autẽ honestatis amans, & cõpositæ uitæ, qui non modò sine molestia, sed etiã sine rubore poßit in eo comitatu uideri, in quo omnium sententijs iri moris est in potentiorum laudem, dignorum iuxta indignorumq́;? in quo rumorum aucupes, criminũ cõsarcinatores, auræ temerariæ captatores, assentandi artifices, blãditiarũ magis quàm eloquentiæ gnari, in omnẽ obsequendi neceßitatem sese industriamq́; suam potẽtiæ uenditantes, diuini cultus uel nescij uel negligentes, hominũ uiuentium inter diuos relatores: officiosi & comes, atq; etiam elegantes acresq́; esse dicuntur: ueritatis autem tenaces, curam honestatis atq; integritatis antiquißimã habentes, liberalioris institutionis retinentes, pudori in primis cõsulendum esse atq; existimationi ducentes, aut rustici, aut tardi, aut socordes iudicantur? Quis enim aut edictorũ cœlestium prudens, aut interdictorũ metuens, nõ prorsus ineptire inter aulicos semper uisus est, aut etiam delirare? Quare in eo licentiæ & erroris gurgite demersi, nec in cœlũ postea suspiciũt, nec unquã inde ita existunt, ut emersisse uideantur. id quod clarißimis quotidie exemplis innotescit. Prorsus quidem (inquit ille) si ita in ambitũ & fastum sese ingurgitarint, ut regressus ipsis ad uitam ciuilem postea liber non sit, aut sui obliti sint: cuiusmodi nonnullos helluones honoris & pecuniæ nouimus, quorũ hians perditaq́; cupiditas

Elogium uitæ aulicæ.

Crimina aulici conuentus.

quæren

quærendo intenditur. At uerò liberaliter homines institu ti, & literarum studio perpoliti, certos cuiusq; rei numeros esse sciunt, intra quos tantum moueri modestia dictitante didicerunt. Tibi uerò Gulielme eo facilius ansam cupiditatis atq; ambitionis porrigo, quòd te in re ferè nulla immodicum animaduerti, præterquam in literarū studio, à quo nec rei unquam familiari iactura reuocari, nec ualetudinis incommodæ tædio potuisti. Vidi enim te & misertus sum annos plus septem ita infirma ualetudine, ut uelut Dioscuri alternis uiuusmortuusq; uiderere. Itaq; libentius te in eum (ut ita dicam) campū immitto, in quo te longius latiusq; nō exspatiaturum scio, idq; maximè ut istam Philologiam amicam tuam & sedulam cōtubernalem crimine magno liberes. Scio enim medicos amicosq; mulctā sæpe tibi capitalem interminatos, nisi eius amore propè dixerim insano, interdiceres tibi primo quoq; tempore, qui te lenta tabe exugere exesseq; compertus est. Quandiu enim quæso hanc fœminæ mihi affinis et dilectæ pellicem in thalamo & geniali interdū lecto retines? Quam usq;adeo deperire uideris ô coniugum omnium uirorumq; ingratißime atq; inuenustißime, ut non uxoris blanditijs, non suauijs eam unquam posthabueris: etsi tot te illa pignoribus perquam tibi charis uinctum tenet & obstrictum, quippe quæ bis trium te liberorum iure decennio reddiderit & auctum & ornatum, cum etiam alioqui tibi sit è sententia. Illi uerò tibi sæpe cōmentanti aures obtundunt iucundo quiritatu, unica cum sorore lusitantes, pueriliterq; supplositantes tripudio quodam ueluti solistimo. Quid si igitur, inquam, moderationis frænos in illa uitæ licentia momorderim, atq; inter indomitos illos hominum affectus, philosophiæ iugum proteruè excußerim,

Dioscuri, Castor et Pollux.

num tu

num tu præstò eris auriga cum uoles, qui mihi moderere? Sed fac me tecum sentire, & in hac re quoq; autore te, ut in plerisq; alijs, uti uelle: quî fieri tandē id posse putas, ut qui moribus municipalibus non modò imbutus est, sed etiam in ijs ita callum obduxit, adeo contraxit habitum, planè ut fingi denuo aut reformari non poßit, qui etiā ut in prouerbio est uernaculo, iā maduit, & cōtractus est: is ut ad aulicos ritus nunc afformare sese, aut certè aßimulare ementiriq; aulicum hominem poßit? Hoc enim perinde esse puto, atq; si me natura uerecundum, iubeas exuto statim pudore frontē acriter perfricare ad summā impudentiam. quod quemadmodū tueri poßis, ipse certe nō uideo, præsertim qui me à teneris (quod aiunt) unguiculis noueris. Verum esto, frontem quoquo modo perfricare potero: etiam'ne sermonem ita affingere, ut fronti iam duriori sermo quoq; adulterinus cōmentitiusq; subseruiat? Hæc alijs quàm prona sint nescio, mihi certè habitus illos gestusq; & flexus corporis sermonisq; non tenenti, nec alioquin etiam gnaro figuratæ istius aulicæq; urbanitatis, siquādo inter illos Logodædalos loquor aut flexiloquos, identidem solœcismum admittere cōtingit, etiam si lepidus esse aut disertus loquitando mediter. nō enim numeros assequi possum aulicæ istius elegantiæ, quæ suam quandam palæstram habet, anniuersaria mutatione mestruaq; euariantem: sine cuius peritia moueri, aut proloqui nemo non inconcinne potest, risumq; (ut opinor) in circulis ciere. Iam uerò uestem illam ancipitem, aulico utique homini penula magis necessariam, an tu habilē esse censes philosophiæ alumnis? Quid? cothurnis illis aulicis quemadmodum pares esse possumus? Theramenes illos à te intelligi uolo, qui ita temperare officia, ita iura amicitiæ interpretari

tari

tari nouerunt, ut inter simultates exercenteis ipsi utrinq; gratiam summam ineant, quum neutris plenum germanum'que officium exhibeant. Hæc & alia permulta eius institutionis documenta, quum nec tenere satis possim, ingenij fortasse refractarioli uitio, nec in ore sedeant Romanæ affecto mancipato'que facūdiæ, per me licet ut alij natura sciti & elegātes, illustreis se & beatos faciant in uita tenebricosa: me uerò lubentē curia illa nunquam tenebit, quum etiam si maximè cupiam, ne longo quidem usu suum facere & perpetuum possit. Quin & ut imperare mihi possim istos Fortisfortunæ consiliatores colere, stipare, & eorum fastidia perpeti (neque enim aut turpe esse credo eos homines obseruare, quibus apud principem gratia flagrare splendere'que contigit, si non eosdem ad populum & ordines infamia atq; inuidia flagrare uideamus: nec ita me hebeti ingenio esse puto, ut non id efficiam, si uelim, quod omnibus obuium est & pronum) ut igitur istos beatores hominum liberali quadam obseruantia prosequi possim, non tamen eorum riualis esse uelim, ut eam quoque uitam adamem, quam ipsi consertis (ut dicitur) manibus amplexantur. siquidem ut est hodie & plerunque aulicarum rerum status & facies, uix tertius quisque hominum rationem habere futuræ uitæ atque æternæ uidetur. Vsqueadeo uæsanus ille amor honorum & diuitiarū, excordes homines immemoresq; reddit. Prorsus certè (inquit ille) si quidē est nimius. tibi enim hac de re assentior, ut meministi sæpe me tecum disputare solitum. etenim cum in corde hominis religioni nostræ auspicato initiati, persidere amor rerum diuinarum debeat, atque etiam deus ipse humanæ animæ sponsus quasi in thalamo, sic in corde cum pacta sibi anima acquie

Curia aulica excordes homines facit.

acquie

acquiescere(hoc enim poscit Christiani hominis sacramẽtum in prima lustratione susceptum) is certè cor habere non uidetur, qui mentem ad captũ rerum cœlestiũ natam, ac dei cõsortium, ad cõmoda fortunæ & externa ita trãsfert, ut nunquam apud deum, ac ne apud hominẽ quidem ipsum homo esse uideatur, id est, sua negotia & propria æternaq; curare, sed alias res agere, de externis ut antiquioribus præcipue laborare. Etenim scelerati illi spiritus, Orci emissarij, earũ sæpe rerũ sequestres (ut uidetur) atq; interuentores, quæ in aula transiguntur, ambitionis et cupiditatis affectibus uelut uncinis cardiulcis corda hominũ etiam doctißimorũ è sede sua euellunt, ut exemplis luculentis post memoriã tuã meamq; cognitũ est. adijciũt enim subdoli instinctores suauitatẽ quærẽdi, et uoluptatẽ honores assequendi, cũ quibus uelut catapotijs, quæ anodyna uocant medici, hamus ille cardiulcus, id est, eximẽdo cordi aptus, nullo sensu uoratur. At uerò philosophia uitæ instituendæ magistra, cordatos homines reddit, humani etiã ipsa alioquin animi excitatrix ad uirtutẽ capessendam. Istos autẽ aulicæ disciplinæ alumnos, hamo iam deuorato, & pernicie intus grassante, uidemus futuri æui securos, malis suis indormire somnũ Epimenidis: nec antè, quàm uadante in crastinũ uiatore mortis, quicquam summæ & ultimæ curæ animo agitare: tunc trepidos illos uideas, uel uerius stupidos, disiecta uasa sua uelut in tumultu colligẽteis: & ut serò fortasse quoquo modo resipiscenteis, sic nõdum Adrastiæ legis formulã intelligenteis, qua formula causam ipsi ad summum tribunal dicturi sunt. Hæc est enim iustitiæ summæ seueritas, ex bono illa quidem atq; æquo iudicans, sed nequaquam ex iure gentium nato, non ex humani sensus placitis, non è principum

Cardiulc', cor euellens.

Anodyna catapotia.

Philospohia cordatos facit.

Vadari quid sit docuit Budæus in annotationibus.

ordinum

ordinum huius seculi respõsis. Cuius interpretationẽ deus idem & homo sacris quatuor uoluminibus eorumq; appendicibus enarrauit, ijs quidem qui aures non audiendæ tantum, sed exaudiendæ etiam & hauriendæ æquitati sortiti sunt. Philosophia uerò è contemplationis specula aduentantem mortem prouidens, cuius diem cessisse homini iam inde ab auspicatu uiuendi spirandiq; intelligit, uix unquam opprimi aut occupari morte necopinata potest. Compositos enim penates illa suos seruans, in procinctu semper excubat, quasi nunquam non illo imminente tumultu, quem in horam incertam prædixit is imperator, qui pro uigiliarũ tessera Herculis ærumnas militibus suis dedit. Ipse enim Christus uerus fuit Hercules, qui per uitam ærumnosam omnia monstra superauit & edomuit. Hæc & alia huiuscemodi philosophiæ dictata mihi excidisse putas, qui me inescatum illicijs aulicorũ cauillaris? Cuius rei suspicionem ita à me abesse uelim, ut tamen hanc esse sententiam meam intelligas, aulicam uitam sapienti non statim ut Sphingem quandã exitialiter ambagiosam, præsumpta in uniuersum atq; in omne tempus opinione, fugiendam esse aut auersandam: sed eam instituendæ uitæ rationem uel ætate hominis, uel sorte oblata, uel necessitate temporis temperari, uel commoditate debere. Atq; ut tanquam obsignatis iam literis tecum agam, qui modò philosophiam nec inertem ad res gerendas esse dicebas, nec solifugam: nunc ipse pedem efferre eam extra pomœria uetas, atque adeò propemodum extra limen ædium priuatarum, uidelicet quasi ad solem & puluerem caligaturam, aut quasi conuenarum illum sermonem aspectumq; non laturam. Vide igitur ut constanter hæc tibi & congruenter dixeris. Mihi quidem multa ferre uidetur ciuilis

Vigilate, inquit dominus, quia nescitis diem neq; horam.

Christus uerus Hercules ait, Qui uult post me uenire, & reliqua.

Philosophia loco & tẽpore ad res gerẽdas pdire ex umbraculis debet.

& humanioris institutionis ratio, multa temporum conditio, multa ingenium cuiusq; & captus, & naturæ dexterioris aptitudo ad hoc, ad illud genus uitæ uersatilis, quum res hoc familiaris postulauerit. quæ omnia obseruare debent (ut opinor) literarum studiosi, ne studium ipsi ignauum, animi tantum & uoluptatis instituisse causa, nõ etiam ad subsidium uitæ accommodasse uideantur. Hoc quum Cato, cum Brutus ille Ciceroni probatus, cum Seneca, cum alij permulti literarum eruditione præditi factitarunt, ut à studiorũ secessu ad celebritatem rerum administrandarum transirent: tum etiam publicarum hodie rerum interest magnopere: quin & ad priuatarum imaginum claritatem, & nominis cuiusque gentilitij illustrationem, id ipsum suapte ui maxime ualere solet: etiam si nunc friget temporum iniquitate, ut tu antea questus es ipse. Proinde ut Crassus orator ille nobilitatus elogijs Ciceronis, in eiusdem autoris dialogis inquit, se quum honores antiquo more reprehensandi singulorum peteret (sic enim tum fiebat ambiendi ratio) solitum esse à se Scæuolam socerum suum iurisconsultum grauißimum dimittere, cum ei ita diceret, se aliquantisper esse uelle ineptum: sic si olim aut propediem tempus existat, quum uiri doctrina eleganti perpoliti, inter aulicos agere honestè ac commodè poßint, cur non etiam libentes faciant ut quod moribus ciuilibus conuenit, pace philosophiæ ad aliquot annos uerecundè suscipiant, ad aliudq; institutum uitæ non migrent, sed commeent? id quod si fieri per occasionem oblatam bona philosophiæ uenia nequit, quid causæ est tandem quin literarum studiosi, ut caudices marcidi, tantum in tenebris fulgeant? Enimuero Budæe, ut philosophiæ studiosi circũferre philosophiam mansionatim nequeunt; sic ab literarũ ipsi amore quasi quodam Lysania

comite nunquam derelinquuntur, qui molestias omneis in-suetæ uitæ discutit. Peractis autem stipendijs honestæ ambitionis, quæ nullo ipsa certo numero præfiniuntur, sed alia quadam ratione modum suum sortiuntur: tum demum philosophia receptui canens, iterum sibi reddit homines, quasiq; natalibus, sic ingenio restituit, quos aut ambitio ciuilis, aut cupiditas non improbata in claris ingenijs, liberali seruituti ac temporariæ mancipauerant. Quòd si refractaria illa uitæq; infensa philosophia uiri gaudentes studiosi, inexpiabili odio dissidere cum ratione ciuili aulicaq; perseuerarint, quid aliud quàm in mantica Cratetis (ut aiunt) extremum siti uadimonium expectare dicentur? Hæc est mea hac de tota disputatione sententia, quam tu fusius ipse (ut opinor) atq; eloquentius dixisses: ego censentis more & deliberantis, ut in curia summa solemus, non exornantis more dixi. Quasi uerò (inquam) tu leuiter hanc artem dicendi attigeris, in qua tibi iam par esse non possum, ut uideo: ut nisi te studium istud iuri nimiopere teneret, in quo tu matutinas horas promeridianasq; collocas (nec immeritò, ferè enim primarij uiri eo studio inclaruerunt) scribendi nobis occasionē facilè prærepturus fueris. Vnus tu autem à regno hoc condito iuuentus es, qui modum in ea re tenere possis, quæ modum nullū nouit, annos & dies ut præstituas stipendijs cupiditatis æra in comitatu principali merentis: & rursus cum emeritam ipsam quoquo modo senseris, uelut causariæ aut ueteranæ missionem à ratione ut imperatrice postules. Quis uerò post hominum memoriā missionem antè ab aula postulauit, quàm uno ipse aut altero stipendio ære dirutus fuit? quasi uerò ratio ambitionem & cupiditatem exautorare possit, quas liberum abitrium sacramento ita

Lysanias comes, tristitiæ discussor.

In mātica Cratetis philosophari.

Cōtra aulicos qui rationē & honestatem receptui canentē non audiunt.

Ee 2 obstrin

obstrinxit, ut nõ milites illæ quidẽ, sed deuotæ potius dici debeant. Cedo nunc unum igitur quem uel in præcipiti canitie mißionem impetrasse fateamur: nam multos numeris expunctos ipsi nouimus, qui nunc falsò inter causarios uoluntariosq; profitentur, periti autem rerum nouerunt mißionem eos detrectanteis exautoratos esse, quibus frustra fucum ipsi factitare nituntur. Proinde Deloine aut tu ex sentẽtia animi non loqueris, aut parum nosse uidere naturam & pellaciam eius belluæ, quam uulgus hominum Curiam, perspicaciores autem Androsphingem uocitant, cuius ambages dissoluere si aulicarum rerum homines cõsultißimi nequeunt (quotus enim quisq;, ut dixi, explicare semel ab eis se potuit?) quo modo temerariũ non est eam rem arbitrij nostri futuram existimare? Mitto nunc quòd si eius uitæ dies atros ac candidos numeres, multis partibus maiorem illorum numerum inuenies, etiam si eos tantum spectes, qui potentiæ successu obseruantiam omnium ad se trahunt, nedum si unum è multis consideres, quibus anguste & incommodè tentorium habere in castris tumultuarijs illis non statiuis necesse est, in quorum manipulis similes nostri si sacramento adacti sint, centuriari solent. Atqui (inquit) sic existimo, uirũ literarũ uerè studiosum, honestatis amantem, & dei metuentem, nunquam ita deprehensum, ita indagine quamlibet apta, nexa, arctáq; cinctum esse, quin liberum arbitrium à philosophia uindice hominum & assertrice, commonefactum & excitatũ, eas plagas (ut aiunt) ipsi summissurũ sit, quibus nonnulli perditè ambitiosi circunclusos esse se fingunt, nullo interlapsu exituq; relicto. Hic etiam tu autem delicias facies, & fortuita hospitia angustáq; causabere, homo credo uitæ uagæ & peregrinæ insolens? ceu uerò nesciam Italiam te & urbem

Androsphinx.

Liberum arbitrium.

& urbem Romam non semel adijsse difficilimo tempore, partim animi causa, partim cum potestate, cum tu liberam legationem suscepisse diceres uisendæ Italiæ gratia, quã tu admirabare: tum in ipso etiam aulæ Franciçæ comitatu pridem munia obiuisse. Sed rursus quòd me illicio aliquo inescatum esse dicebas, qui soles omnia concitatius in huiuscemodi eloqui, num tandem tibi uideor aut grauitatem magistratus mei imminuisse, aut anteactæ uitæ opinionẽ, qualis est cunque de me, cuiuis homini aut causæ aduerso rumore addixisse? Addidisti etiam, me tibi esse uisum ad ambitionem pronum, non tam proposito quam ingenio. Nam etsi ambitionẽ honestam claris ferè ingenijs aut cognatam esse uideo, aut agnatam, gestientis tamen ambitionis culpam, quam turpem semper esse censui, haud libenter agnoscam: & tamen ioculari hac tua reprehensione admonitus, uereor ne quid imprudens in ea re admiserim, ut est humana conditio, aut ex statu constantiæ & grauitatis alicubi exciderim, ut imminuisse aut maiestatem aut dignitatem huius magistratus atq; ordinis uidear. Amabo te mi Budæe, si quid in me tale animaduertisti, obiurgato me strenuè, ac pro ea amicitia quam iam tot annos colimus. nosti enim me nihil unquam antiquius bonorum & grauium existimatione habuisse, duntaxat secundum rectã conscientiã, cuius deus unus & solus explorator est. Cum autem iudicium tuum nunquam aspernatus sim: tum uerò maximè intelligo tibi me notum esse, utpote cui in usu familiarißimo indicare me quàm simplicißimè soleã. simul illud memini, sæpe te mecum ita esse collocutum, nihil ut commodius esse posse diceres uiro in magistratu constituto, ad magnosq; honores aspiranti, quam si amicum sibi unum delectum ac probatum, adhiberet castigatorem, aut

Agnatum est, quod post natum est.

Locus animaduertendus.

Ee 3 certè

certè emissarium & subausculatorē, qui ad se uelut iure suo referret cuiusmodi esset populi de moribus eius actibusq; iudiciū: quæ actio eius motusq;, cuneorum plausum frigus'ue, quæ aduersum rumorem ordinum, quæ bonorū & grauiū calculum mereri uideretur. sic enim futurū esse ut iure improbari nō posset, qui omnium propè arbitratu sese emendauisset. Hoc autem cum pauci animaduerterēt, hactenus factū esse ut egregij sæpe uiri summos statim honores adepti, ad populū (ut dicitur) & ordines offenderent, suarum scilicet ipsi inconcinnitatum ignari, quæ per ora tot hominū magno strepitu peruulgantur. Quod uerò ad me attinet: ut ambitionis suspicione uindicare me non admodū laboro, sic hoc deprecari peruelim, ne me cupiditas trāsuersum egisse, aut extra numeros probitatis & honestatis extulisse uideatur. Nec enim mei obliuisci ipse possum, nec personæ quam mihi cum literarū studium flagrantissimum, tum uerò collegiū grauißimum amplißimumq; imposuit, in quod non pœnitendis (ut opinor) auspicijs ipse adoptatus sum. Sed quid ego hæc tecum nequicquam? qui me propemodum ab incunabulis & crepundijs nouisti, & cui me iam tot annos explorandum bona fide ad manum'que aspiciendum præbui: ut notiores animi mei sensus omnes ei sacerdoti esse non poßint quem à confeßionibus religiosis habeo, quàm tibi Budæe mens mea pernotuit. Ibi tum ego renidens, Equidem (inquam) Deloine uideor te non leuiter commouisse: cuius rei indices sunt malæ istæ tuæ pleniores, insolito rubore suffusæ: id quod nisi ut facerem, in mentem mihi uenisset, nunquam isti facundiæ utique par esse potuissem. Etenim quis tibi hoc concedat, ut mihi te semper Scæuolam, & quum uoles etiam, ut subinde Crassum præbeas? Vt enim si quid

quid in foro tuo possim (tuum autem uoco, in quo primaria esse autoritate te dicunt homines doctissimi) sed ut siquid ad intelligentiam enarrationemq; iuris uestri ciuilis comminisci aliquando & afferre in medium possim, quod ex ea penu prompserim quæ uobis iurisprudentibus usualis esse non solet (cuiusmodi nonnulla in Annotationibus nostris scripsimus in Pandectas editis, & iterum fortasse scribemus, siquando eò animum retulerimus) id totum iudicio tuo tuiq; similium submitto: sic te uicissim decebat amicitiæ saltem iure, doctrinæ mihi fasces in ea re summittere, qua in re non ætatulam quidem (quod uehementer doleo) sed ætatis bonam partem te stimulante contriui, etiam si ui maiore ingenij tu in eadem ipsa re nos superare uideare. quippe ius hoc poscere amicitiæ nosti, ut inter disserendum simulata interim & affectata uel infantia uel inscitia, ab amico uinci te patiare: cum si nihil de contentione remittas, possis animum eius ægritudine non leuiter sauciare. Itaq; quandò te nihil mihi (ut uidebam) condonaturum, uincere alia ratione non poteram, non inuitus ipse feci ut acriore altercandi uelitatione te è statu peruicacis facundiæ depellerem: quæ copiosius ipsa mihi semper uidetur atque compositius uerba uobis iurisconsultis non usitata fundere, quàm ut è libris tantum iuris haustam esse quis eam credat. Quanquam haud admodum lubens facio ut eam tibi facultatem tantam concedam, homini in alijs studijs occupatissimo, quam omnium difficilimè artium comparari cõtendere tecum soleo. Sedenim id penè muto quod nuper de te affirmaueram. Ambitiosum esse te natura dicebã, non proposito: nunc natura ab ambitione abhorrere te, uel uerius ab ambitu, dico, non item fortasse proposito. Nemo est enim omnium quos noui ingenio

& doctrina præditos, qui minus te prehensare homines, aut colere potentes, & omnino numeros implere ambitus iusti atq; efficacis aptus sit. siquidem oportet eos qui hoc scitè facere uolunt, quo iure quaq; iniuria morigeros se spondere postulantibus, ad festiuosq; uultus semper esse fictos & compositos, etiam si probi uiri esse animo obfirmauerint. Alioquin frustrari nemo potest aut deuorare molestiam adeuntium, æqua, iniqua, expedita, perplexa, improbè postulantium, quorum in odium & iurgiũ etiam incidas necesse est, quasiq; in campo & inter comitia offendas atq; impingas, si quid æqui boniq; non obsequiose dixeris. Ita qui ritus eius disciplinæ tenere uelit, hunc necesse est duplicem quam uocant philosophiam & ancipitem nosse, ut exotericus ipse sit & esotericus, nec idem intestinus homo sit & externus. Sermo tantum speciosus & urbanus, ac uultus blandus & festiuus inter se non discrepent. Ad hanc autem disciplinam, & alias quas homines ambituros percallere oportet, cum parum te docilem semper animaduerterim, miror cur tibi in mentem uenerit Aristippi meminisse, quem omnis (ut inquis ipse) decuit status & color & res: quasi uersabile mihi sit, & tibi cũ uoles futurum sit ad ista ingeniũ. Quo modo autẽ tu non ineptam sententiam hanc tueris contra tuum institutũ, qui quũ non ignores illic hominũ iudicia atq; etiã proposita ferè esse corruptissima, eis tamẽ suadeas in eo cõuentu esse uiuendũ, qui in simplicitate & candore morũ spes omnes suas repositas habeãt? Neq; enim mihi ludibũdi sunt oculi, quibus in occursu & in circulis isti uenustuli gratiosi esse didicerunt: nec lepôres illos urbanitatis aulicæ noui, quibus pro illecebris logodædali ad aucupandã famã scitæ comitatis & emerendã utũtur. Quũ ille rursus sermonẽ excepisset,

Alludit ad exotericam disciplinã & acroamaticam, cuius meminit Cicero in quinto de Finib. & Gellio. undeuicesimo.

excepisset, egoq́; non defuturus sententiæ meæ mihi uiderer, amicoq́; in eo non cessurus: ecce tibi nũcius regiæ mortis, qui disputationẽ nostram abrupit consternatione subita. Post *aliquot autẽ dies cum eum domi offendissem ociosum (interuisere enim sæpe inuicem solebamus) continuò ut assedimus,* Ecquid, *inquit,* Budæe *aliud tibi in mentem uenit de disputatione nostra? an in sententia permanes?* Vides *enim triduo eam mutationem rerum factam, ut iam alius omnino sensus publicæ mentis existat, diuersiq́; mores esse inolituri putentur, ut ferè omnia circumagit & plurima inuertit regni noui exortus. Certè uox famæ publicæ iucundißima ad aures omnium ferme ordinum uenit natali huius regni.* Atqui *eò, inquam, penè euasimus, ut non facundia tantum tibi huius disputationis palmam, sed etiam rerum euentus fortasse daturus sit. nam si festis huius principatus auspicijs, rerum gerendarum progressus responderit, erit utiq́; cur uirtus & doctrina exeant ex umbraculis, & ferre solem, ut dicitur, puluеremq́; non renuant.* Id *adeò licet ex præteriti & præsentis temporis contentione æstimare.* Quum *enim antè orba respublica summis magistratibus esset, maximaq́; munia partim uicarijs operis obirentur, partim omnino non obirentur, primùm nihil nec rectè satis nec ordine (id quod necesse erat euenire) fiebat, deinde uelut abdicatis uel abrogatis magistratibus, informis ac destituta* Respub. *iniurijs intestinis exterisq́; exposita et obuia iacebat. Cuius indignitatis causam nunc magnopere non inquiro. id tantum dicam quod fama circunfert, in duas ipsa sententias diuisa:* Partim *hominum culpam à uertice ipso arcessebant, qui bona magis uoluntate, quàm strenua & cordata solertia fuisse à multis existimatur:* Partim *ad actores ipsos rerum, dispensatoresq́;*

copiarum, summum crimen referebant, qui hebetes iam oculos domini non uerentes, nec ab auribus eius magnopere metuētes, quas obfirmatæ obaudientiæ cera obstructas esse confidebant, in libera administratione summæ rerum remißi fuisse dicuntur, & in tumultu securi (sic enim homines tum sobrij loquebantur) aut nimium sese in arduis consulentes, ut prudentes dictitabant. Commune autem utrisq; crimen ab hominum sermone illud erat, quòd orbæ rerum summæ tutores ut suspecti postulari non poterant, cum honorarij ex diadematico genere adhibiti nulli eßēt, qui custodes saltem administrantium in speciem esse uiderentur. Ex qua rerum deformitate (ut parcißimè loquar) secuta est ea Francici nominis suggillatio, quæ sine insigni mutatione rerum discuti non poterat. Affuit igitur precibus non publicis, sed populi duntaxat, ut speramus, tutelare numen Franciæ, quum Calendis Ianuarijs Rex socer fato functus Franciscum nobis Regem æquo animo reliquit, ut filiam quoq; suam Reginam relinqueret. Proh superi immortales, quid hic primum, quid postremum exequar? Iampridem Calendæ Ianuariæ quid non polliceri ad instaurandam rei Frācicæ formam ac dignitatem uidentur? quo die strenæ uice, aurea (ut antiquo uerbo loquar) fortuna ad eum regem trāsiuit, qui & corpore & animo implere uices summi imperatoris poßit, ut si quis unquam maiorum. Deinde nominis eius omen non'ne certam spem præmonstrat illustrandæ gloriæ nostræ, cum à cōdito hoc imperio Franci nunc primùm de suo uocabulo denominatum habere regem cœperint? Iam uerò manus illæ cinctrices summorum magistratuum, non'ne militum mentes afflictas insolita ignominia, humiq; propemodum serpentes ordinum omnium animos, triduo ita erexerunt, ut altiores

Franciscus Calend. Ian. Rex appellatur.

etiam

etiam pristinis eorum spiritus excitarint? prorsus ut magnificum quoddam atq; amplum huius regni principium fuerit hoc maximè nomine. Nullum enim auspicatius esse poterat (ut quidem est hominum iudicium) quàm ut pacis belliq; artes, longo summorum magistratuum interregno consopitæ, statim uelut è somno diuturno expergiscerentur. Quare Cancellario primo quoque tempore dicto, uiro eximiæ doctrinæ & industriæ, cum in purpura summa probatæ, tum aliàs principi ipsi spectatæ & cognitæ, quid aliud quàm ueluti iustitium diuturnum solutum esse uisum est? Est enim ille magistratus inter togatos summus: cuius domus (quod Nomophylacium dicitur uerbo prisco) iuris custodia, legum ac constitutionum præsidium, oppressorum asylum, flagitiosorum scopulus, æquitatis officina, ara supplicum, & iure summo lapsorum adminiculum esse debet. Atqui (inquit ille) cum de eo magistratu in Annotationibus tuis loquerere, originemq; eius à Minois tempore repeteres, nullis propè finibus munia eius circunscripsisti, quasi unus ille honor ad se summam omnium rerum munerumq; traheret, cum principis uices propemodum impleret, præsertim ut est hodie ratio gerendi eius honoris. nunc, ut uideo, partes eius magistratus tanquã nomophylacis tantùm exequeris, quasiq; antistitis cuiusdam æqui & boni, & uiuæ legis indulgentiæ, cuius interpretationẽ à benignitate principali postulaturi, nomophylaciũ uelut oraculum quoddã clementiæ principalis suppliciter adeunt. quem magistratũ quandiu desiderauimus, tandiu æqui boniq; oraculũ obmutuisse creditur. quod nunc quum luculẽto aditu princeps patefecerit, & alias quoq; partes inaneis in Repub. constituenda repleuerit, utique imperium iuri & legibus, & dignitatem

Cancellarius Franciæ.

Nomophylacium.

suam

suam imperio, & regnum deniq; ipsum sibi, restituisse dicetur, si tamen prouidētia expectationi nostræ subscripserit. Sed perge porrò. Omnia enim hæc quæ nunc dicis, in causam meā uertam, quasi non tibi aqua, sed mihi iam soli fluat. Quid mea refert? inquam, quum iamiam tibi herbā porrecturus sim, quod ad controuersiam quidem ipsam, non quod ad me pertinet. Iuuat etiā me uictum à te in publica lætitia fateri. ita te superiorem fecit non tua tantum facundia, aut mea mala causa, sed euentus felicior: cuius utinam expectatio ita nobis satisfaciat, ne tibi rursum huius rei quam coniectura iudicauimus, controuersiam olim ipse referre poßim. Equidē, inquit, non uideo Budæe quid ultrà causaturus sis: omnia nunc uides ex sententia animi tui contigisse. Cancellarius is est factus, quem tu maximè exoptabas, non tua magis causa, quàm omnium qui in literarum studiū spes suas contulissent. Is est Antonius à Prato, uir non modò literarum amore captus, sed etiam literarum amātißimus: qui cum doctis in uniuersum & ingeniosis nimirum fautorem se præbebit, & apud hunc nostrum Augustum, alterum Mœcenatem: tum uerò proprius & æternus tibi erit suffragator, utpote qui iandiu (ut nosti) omnia tua causa cupiat. id quod etsi tibi auditum comper tumq; esse non dubito, ipse tamē tibi fidem facere uberiorem debeo, quicum ille pridem dudumq; familiarius sermonem his de rebus factitauit.. de quo hoc tibi tantum dicam, quoniam parcus esse soleo (ut nosti) in laudibus hominum uiuentium. Hunc (nisi fallor) habebis imitatorem, & (quod maius est) æmulum Guidonis à Rupeforti, summi illius uiri, cuius tu memoriam (ut arbitror) illustrißimam apud posteros reddes clarißimo aliquo elogio, ut quidē te semper affici erga illius manes uideo, siquando in sermone mentio

Antoni' à Prato Cācellarius

Guido à Rupeforti.

mentio eius incidit. Prorsus, inquam, rectè opinaris, si quidem ipse aliquid possim dicendi facultate. neque enim est aut fuit unquam hominũ quisquam, cui secundum parentes plus me debere existimarem, etiam si nihil est aut fuit quod ei acceptum referre possem, ut qui eo tempore mortuus sit, quo mihi absenti & propemodum inuito optimè cupere ac magnificè cœperat. Ita fortuna, cui nihil adhuc præter ocium literarium debeo, obstitit ne illius beneficia calendarium meum implerent uel augerent. Tu enim nosti frustra me ab eo nuncijs & literis eius chirographis accersitũ, cum ego quidem ualetudinem tum mihi incommodißimam excusarem, ille autem existimaret per detrectationem ualetudinarium me esse, & falsò causarium, & iterum me admonens ægrè ferret ignauo me literarum studio animum maioris fortunæ despondisse. Eo me ille maximè nomine increpitans (ô uirum summa laude dignum) quòd eam ignominiæ notam & literis & suo tempori inurerem, quasi docti homines neglecti tùm uiderentur & abiecti, cum tamen eo tempore nulla arte homines memorabili præditi, opima interdum decora opinione doctrinæ temeraria ferrent. Gratum est autem mihi quòd eius uiri nunc memoriam refricas, nunquam non uiris bonis iucundißimam: cuius utinam tam uerè imitatorem hunc Antonium spoponderis, quàm ego libẽter hanc stipulationem ab eodem ipso fecerim, si liceat. ad quod etiam eum suapte sponte animatum esse fama est. id quidem certè decet. In utroque enim eorum, ingenij ac fortunæ partes ita æque fuerunt, ut utri plus debuerit ille, hic nunc debeat, uix constituere poßis. Ille summo magistratu honorificentißimè delato non petenti, accersitus, statim eò euasit, unde altius subuehi non poterat. hic nihil non

facilè

facilè & sensim assecutus est, quò togæ prætextæ aspirare ius fuerit. uerùm ille præstantißimi ingenij ornamentis instructus, & fortunæ adminiculis erectus, quum fato concessisset, memoriam sui magistratus clarißimam reliquit atq; testatißimam: hic eandem sortem adeptus, quid in extremo eodemq; summo uitæ actu sit gesturus, quod fastigium laudis anteactis uitæ partibus additurus, adhuc in expectatione est. Quare (quod est in prouerbio prisco) hic magistratuum uertex, qualis sit ipse uir, mox ostenderit. Nunc quoniam tu tantopere me urges, causam haud dico quin doctrinæ & uirtuti ex secessu prodeundum sit, & generosa ambitione documentum sui dandum, uel in atrio regiæ, uel in aula interiore, si pateāt eis aditus: non etiam si inter miscellaneam turbam poßint quouis modo irrumpere aut arrepere. Hoc tamē exigam, ut doceas, cæteris in partibus rempublicam ita esse cōstitutam, ut illis uelut matronis quibusdam pudicis & honestis, tutò & sine pudoris suggillatione sese proferre liceat in publicum. Scilicet, inquit, ab armatis istis metuis, qui nescio qua fama excitati, primas & secundas parteis suas hoc rege sperant fore. Ego autem accinctos uiros ita rerum potituros arbitror, si non plus armis quàm consilio tribuant. cuius rei argumentum duco ab ipso loricatorum uertice, quem omnium uotis expetitū princeps rei summæ militari præfecit. Nempe ducem, inquam, Borbonianum dicis? Illum ipsum, inquit, superi boni quem uirum, quantum principem, quàm magnum futurum ductorem, si numini diuino, ut speramus, res Frāciæ cordi fuerint? Atqui, inquam, memini quum auspicando regno princeps Cancellario statim creato, hunc Magistrum equitum absentem tum dixisset, ut uotis hominum & famæ flagitanti satisfaceret: quanta omnium

Dux Borbonian⁹ magister equitum.

omnium lætitia, quàm certa spes, quamq́; magnifica expectatio per omne genus hominū excitata sit. Quis enim rei summæ constitutionem non speraret, qui censuram militarem, magistratum desitum & penè obliteratum, reuocatam uideret? Deinde cuius prudentiæ fuit, quàm rectæ uoluntatis, regem ut primo quoq; tempore, sic non tumultuariè, non properè, eum ducem ense quidem illum Dictatorio, uerùm illi hæreditario cingere, quem claris documentis cognitum, fama iandudum auguratrix, & prærogatiua uota omnium ordinum designauerant? Magnum erat per se censuram armorum, quasiq́; regimen restituisse morum militarium. Nomen enim ipsum eius honoris multum habet reuerentiæ ad disciplinam rei militaris utcunq; retinendam: sed maius multo fuit ei duci iniungere, qui generis splendore augustus, moribus generosis insuper uenerandus, belli pacisq́; artibus æquè pollens, in prætexta, in paludamento uisendus, in consessu, in procinctu cordatus, domi & militiæ, in urbe & sub signis gratiosus, Martis (ut ita dicam) & Palladis suffragia tulisse uidebatur. Atque equidem Deloine nunc in memoriam mihi uenit eius temporis quod hisce annis uidimus, quum tu rebus afflictis mœstus, tanquam præsciscente animo diceres, te uiam primam salutis uidere, si dux Borbonianus summæ rei militaris admoueretur. Nam quum autoritas multum, tum morum maiestas plurimum, in ductoribus exercituum ualent: quibus hic dono quodam Palladis præditus est. Eum uerò omneis uirtutes habere dictitabas huius regni tutelares, aut certè præ se ferre: quas esse, pietatem in primis aiebas, & religionis reuerentiam, prudentiam, continentiam, liberalitatem, magnanimitatem, & consulendi peritos prudentesq́; solertiam, quæ regum maximorumq́; Tutelares regni uirtutes.

ducum

ducum summa laus semper fuit. Addebas seuerum simul & clementem esse, eo temperamento, ut nunquam iracundus nisi in animaduertendis indignitatibus aut sceleribus uideretur: & cum firma ac decora corporis constitutione natura præditus esset, ad naturæ commoda accessisse educationis disciplinam dicebas sub socru fœmina cordatissima, quæ numeros omneis memoria teneret instituendorum principum: quippe quæ regis filia eadē & soror, regnum olim secundo rumore administrasset. Itaq; quum eum regem habeamus, qui cum specimē sui tum aliàs, tum in decursione militari, & simulachro splēdidissimo pugnæ iustæ factitauisset, ad regnum statim assumptus est, & mox magistrum equitum gentilem suum dixit, eum uirum (ut uno uerbo absoluam) quem fata rebus nostris alleuādis debebant: cuius si ætas maior indoli responderit, ne Momus quidem Aesopi inueniet quod in eo reprehendat, eademq; prouidentia princeps reliquas reipublicæ partes cōstiturus esse uideatur: non inuitus faciam ut in tuam tandem sententiam transeam, & uiris studiosis etiam autor sim, ut in spem accingantur capessendæ reipublicæ. Quippe si ad lineamenta præscripta ætatis florentissimæ princeps regni sui cursum uiridem peragere contenderit, haud periculum erit ne uirtus aulicæ superbiæ ut dudum mancipetur. Absit enim ut hoc rege, his proceribus, his consultis, qui rerum potituri esse existimantur, uirtus & doctrina tam turpiter in aula seruientes, cultuq; indecoro cernantur, quàm olim Hercules in Lydia. Vidimus quam indolem futuræ maiestatis princeps in tyrocinio, id est nondū Rhemis inauguratus, ostendit, quanto honore, quantis liberalitatibus Cæsarem (ut ita dicam) suum, sororis suæ uirum, ducem optimū, & regiæ indolis, prosecutus sit, quo uiros

uiros summæ rerum secundum se præfecerit, quanta pie-tate parentem olim indulgentißimam, nunc officiosißimã colere & obseruare instituerit: ut si ad huius auspicatus præscriptum uniuersam ipse formam principatus delinea-rit, spondere ausim apocatastasim quãdam insignem pri-scæ Francorum gloriæ extituram. Francia quidem certè tantarum rerum expectatione excitata, animos illos ala-creis denuo iam sustulit, quos haud ita dudũ tacta de cœlo abiecerat. Existimant enim omnes supplicationibus po-puli cataractas cœli apertas esse, & lucem nobis redditam. Cuius spei cum omen haud aspernandum habemus à no-mine Francisci Regis ductum, tũ uelut repromissore deo acquiescimus: qui signis & ostentis clarißimis lætitiam nobis publicam ratam fecisse existimatur. His tam magni-ficis, tam regijs rerum administrandarũ primordijs si hoc quoq; accesserit, ut literis & doctrinæ honos habeatur à principe & primoribus, haud scio an nihil sit quod addi ad regni amplitudinem poßit. Id quidem certè fidenter a[ffir]mauerim ad posteros memorabile maximè fore, nos ex obsoleta & tristi socordiq; facie regni nulla aut diur-na certè tantum temporis intercapedine in magnificentis-simam regni speciem atq; alacerrimam transiuisse, unãq; tantum noctem confinium fuisse sceptrorum squallentium atq; nitidißimorum. usqueadeo numen aliquod benignum repentè nos circumegit, uelut theatro quodam uersatili: quod utinã benignitate diuina faustè & feliciter regi, re-ctoribus, nobisq; regẽdis eueniat. Vidimus dudum Gallici nominis Genium antea semper cultum ac nitidum, plani-pedis habitu in theatrum tot finitimarum gentiũ sub cho ragis imperitis & bona ex parte pusillis inductum. Iidem (ut spes est) uidebimus propediem in cothurnum pristino

altiorem excitatum, si modò qui summam rerum tenebũt, hoc intelligere, intellectumq; meminisse poterunt, Mineruæ quàm Bellonæ numen maius ac præsentius semper ab Alexandro Magno Romanisq; ducibus existimatũ esse, qui imperia ipsi maxima ac clarißima omnis æui condiderunt. Vt enim magister equitum dux summus, & Polemarchi creati uiri decora multa militiæ meriti, quasi optiones eius allecti, bellicis in rebus speciem quandam magnificã, & tanto imperio dignam præbebunt, rectè atque ordine constituentes omnia: sic in rebus pacatis consiliarios adhiberi necesse est earum rerum administrandarum prudentes, quæ procul à claßicis transiguntur, aut ipsos bellicarum rerum cõsultos quasi quosdã Nestores utraq; facultate pollere: id quod fieri nequit, si literatos oderint, aut spreuerint. Magno enim errore regibus olim nostris ac summæ nobilitati persuasum est, Galliæ campos naturam, Martis (ut aiunt) orchestram esse, non etiam Musarum odeum uoluisse, in quo regum ac ducum gesta clarißimè celebrantur. Qua de re quoniam multa in præcedentibus libris diximus, non necessarium hic habeo longius rẽ prosequi. Proinde fastigium principale nihil generosius instituere, nihil augustius uelle potest, quàm ut rebus bellicis quasi in tumultu constitutis, literarum studiosos excitare quamplurimos cõtendat, partim à cõsilijs ei futuros, muneraq; togata ac ciuilia obituros, partim res nostras monumentis literarum illustraturos: id quod Alexander Magnus quũ maximè exoptaret, uix assequi potuit: ob quod Achillem felicem identidem appellabat, cui cõtigisset ipsi post mortem Homerum præconem rerum suarum habere. Reges autem nostri ne Chœrilos quidẽ suarum rerũ scriptores habuerunt, ut qui nihil existimarent literas pertinere

here ad memoriam sui suorumq; æternitati prodendam. qua temporum incuria factum, ut res eorũ gestæ, & instituta patria, autorum silentio sepulta sint, uel ita memoriæ prodita, ut autores pudendos magnarum rerum laudare uereamur. Quam gentis nostræ ignominiam si reges & proceres satis æstimare potuissent, præclarè cum uiris literatis hactenus actum esset. Verumenimuero quandò ea quæ ad hunc principatum pertinent, nunc primum ineuntem, nõ tam in commendatione ac laude posita sunt, quàm in coniectura atq; expectatione, sustinendum nobis ulterius iudicium ad progressum usq; rerum magnifico iucundoq; omine inchoatarum: ne si quid secus acciderit (quod ominari nolim) aut in rebus secundis atque plausibilibus proceres mandragoram (ut fit) biberint, præproperè ipsi occasionem res inexploratas laudandi admirandiq; arri[illegible]uisse uideamur. Quod quum dixissem, & ille annuisset, [illegible]mpto hoc colloquio sermonem alium quæsiuimus. Eam autem disputationem nostram simul animi causa huic operi attexendã esse duxi, simul ut monumentum esset æternũ (ut spero) amicitiæ nostræ. Deloinus enim et Budæus insigne par amicorũ in hac urbe existimatur esse.

FINIS.

altiorem excitatum, si modò qui sum
hoc intelligere, intellectumq; memini
uæ quàm Bellonæ numen maius ac p
Alexandro Magno Romanisq; du
qui imperia ipsi maxima ac clarißi
runt. Vt enim magister equitum du
chi creati uiri decora multa militiæ
eius allecti, bellicis in rebus speciem
& tanto imperio dignam præbebu
constituentes omnia: sic in rebus p
hiberi necesse est earum rerum admi
tes, quæ procul à claßicis transigu
rum rerum cõsultos quasi quosdã
tate pollere: id quod fieri nequit, si
spreuerint. Magno enim errore re
summæ nobilitati persuasum est, Ga
Martis (ut aiunt) orchestram esse,
odeum uoluisse, in quo regum ac du
celebrantur. Qua de re quoniam m
libris diximus, non necessarium hic l
sequi. Proinde fastigium principale
nihil augustius uelle potest,
n tumultu constitutis, liter
lurimos cõtendat, partim
, togata ac ciuilia obituros
ntis literarum illustratur
s quũ maximè exoptaret,
chillem felicem identidem
ost mortem Homerum pr
Reges autem nostri ne C
ptores habuerunt, ut

ERVM
IGNIVM
OPERE
TVR.

Aerarium

Alien

facilè & scansim assecutus est, quò togæ prætextæ aspirare ius fuerit. uerùm ille præstantißimi ingenij ornamentis instructus, & fortunæ adminiculis erectus, quum fato concesisset, memoriam sui magistratus clarißimam reliquit atq; testatißimam: hic eandem sortem adeptus, quid in extremo eodemq; summo uitæ actu sit gesturus, quod fastigium laudis anteactis uitæ partibus additurus, adhuc in expectatione est. Quare (quod est in prouerbio prisco) hic magistratuum uertex, qualis sit ipse uir, mox ostenderit. Nunc quoniam tu tantopere me urges, causam haud dico quin doctrinæ & uirtuti ex secessu prodeundum sit, & generosa ambitione documentum sui dandum, uel in atrio regiæ, uel in aula interiore, si pateāt eis aditus: non etiam si inter miscellaneam turbam poßint quouis modo irrumpere aut arrepere. Hoc tamē exigam, ut doceas, cæteris in partibus rempublicam ita esse cōstitutam, ut illis uelut matronis quibusdam pudicis & honestis, tutò & sine pudoris suggillatione sese proferre liceat in publicum. Scilicet, inquit, ab armatis istis metuis, qui nescio qua fama excitati, primas & secundas parteis suas hoc rege sperant fore. Ego autem accinctos uiros ita rerum potituros arbitror, si non plus armis quàm consilio tribuant. cuius rei argumentum duco ab ipso loricatorum uertice, quem omnium uotis expetitū princeps rei summæ militari præfecit. Nempe ducem, inquam, Borbonianum dicis? Illum ipsum, inquit, superi boni quem uirum, quantum principem, quàm magnum futurum ductorem, si numini diuino, ut speramus, res Frāciæ cordi fuerint? Atqui, inquam, memini quum auspicando regno princeps Cancellario statim creato, hunc Magistrum equitum absentem tum dixisset, ut uotis hominum & famæ flagitanti satisfaceret: quanta

Dux Borbonian⁹ magister equitum.

omnium

omnium lætitia, quàm certa spes, quamq; magnifica expectatio per omne genus hominũ excitata sit. Quis enim rei summæ constitutionem non speraret, qui censuram militarem, magistratum desitum & penè obliteratum, reuocatam uideret? Deinde cuius prudentiæ fuit, quàm rectæ uoluntatis, regem ut primo quoq; tempore, sic non tumultuariè, non properè, eum ducem ense quidem illum Dictatorio, uerùm illi hæreditario cingere, quem claris documentis cognitum, fama iandudum auguratrix, & prærogatiua uota omnium ordinum designauerant? Magnum erat per se censuram armorum, quasiq; regimen restituisse morum militarium. Nomen enim ipsum eius honoris multum habet reuerentiæ ad disciplinam rei militaris utcunq; retinendam: sed maius multo fuit ei duci iniungere, qui generis splendore augustus, moribus generosis insuper uenerandus, belli pacisq; artibus æquè pollens, in prætexta, in paludamento uisendus, in consessu, in procinctu cordatus, domi & militiæ, in urbe & sub signis gratiosus, Martis (ut ita dicam) & Palladis suffragia tulisse uidebatur. Atque equidem Deloine nunc in memoriam mihi uenit eius temporis quod hisce annis uidimus, quum tu rebus afflictis mœstus, tanquam præsciscente animo diceres, te uiam primam salutis uidere, si dux Borbonianus summæ rei militaris admoueretur. Nam quum autoritas multum, tum morum maiestas plurimum, in ductoribus exercituum ualent: quibus hic dono quodam Palladis præditus est. Eum uerò omneis uirtutes habere dictitabas huius regni tutelares, aut certè præ se ferre: quas esse, pietatem in primis aiebas, & religionis reuerentiam, prudentiam, continentiam, liberalitatem, magnanimitatem, & consulendi peritos prudentesq; solertiam, quæ regum maximorumq; Tutelares regni uirtutes.

ducum

ducum summa laus semper fuit. Addebas seuerum simul & clementem esse, eo temperamento, ut nunquam iracundus nisi in animaduertendis indignitatibus aut sceleribus uideretur: & cum firma ac decora corporis constitutione natura præditus esset, ad naturæ commoda accessisse educationis disciplinam dicebas sub socru fœmina cordatissima, quæ numeros omneis memoria teneret instituendorum principum: quippe quæ regis filia eadē & soror, regnum olim secundo rumore administrasset. Itaq; quum eum regem habeamus, qui cum specimē sui tum aliàs, tum in decursione militari, & simulachro splēdidissimo pugnæ iustæ factitauisset, ad regnum statim assumptus est, & mox magistrum equitum gentilem suum dixit, eum uirum (ut uno uerbo absoluam) quem fata rebus nostris alleuādis debebant: cuius si ætas maior indoli responderit, ne Momus quidem Aesopi inueniet quod in eo reprehendat, eademq́; prouidentia princeps reliquas reipublicæ partes cōstituturus esse uideatur: non inuitus faciam ut in tuam tandem sententiam transeam, & uiris studiosis etiam autor sim, ut in spem accingantur capessendæ reipublicæ. Quippe si ad lineamenta præscripta ætatis florentissimæ princeps regni sui cursum uiridem peragere contenderit, haud periculum erit ne uirtus aulicæ superbiæ ut dudum mancipetur. Absit enim ut hoc rege, his proceribus, his consultis, qui rerum potituri esse existimantur, uirtus & doctrina tam turpiter in aula seruientes, cultuq́; indecoro cernantur, quàm olim Hercules in Lydia. Vidimus quam indolem futuræ maiestatis princeps in tyrocinio, id est nondū Rhemis inauguratus, ostendit, quanto honore, quantis liberalitatibus Cæsarem (ut ita dicam) suum, sororis suæ uirum, ducem optimū, & regiæ indolis, prosecutus sit, quo:

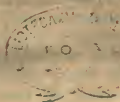
uiros

uiros summæ rerum secundum se præfecerit, quanta pietate parentem olim indulgentißimam, nunc officiosißimã colere & obseruare instituerit: ut si ad huius auspicatus præscriptum uniuersam ipse formam principatus delinearit, spondere ausim apocatastasim quãdam insignem prisca Francorum gloriæ extituram. Francia quidem certè tantarum rerum expectatione excitata, animos illos alacreis denuo iam sustulit, quos haud ita dudũ tacta de cœlo abiecerat. Existimant enim omnes supplicationibus populi cataractas cœli apertas esse, & lucem nobis redditam. Cuius spei cum omen haud aspernandum habemus à nomine Francisci Regis ductum, tũ uelut repromissore deo acquiescimus: qui signis & ostentis clarißimis lætitiam nobis publicam ratam fecisse existimatur. His tam magnificis, tam regijs rerum administrandarũ primordijs si hoc quoq; accesserit, ut literis & doctrinæ honos habeatur à principe & primoribus, haud scio an nihil sit quod addi ad regni amplitudinem poßit. Id quidem certè fidenter a[illegible]mauerim ad posteros memorabile maximè fore, nos ex obsoleta & tristi socordiq; facie regni nulla aut diurna certè tantum temporis intercapedine in magnificentissimam regni speciem atq; alacerrimam transiuisse, unãq; tantum noctem confinium fuisse sceptrorum squallentium atq; nitidißimorum. usqueadeo numen aliquod benignum repentè nos circumegit, uelut theatro quodam uersatili: quod utinã benignitate diuina faustè & feliciter regi, rectoribus, nobisq; regẽdis eueniat. Vidimus dudum Gallici nominis Genium antea semper cultum ac nitidum, planipedis habitu in theatrum tot finitimarum gentiũ sub choragis imperitis & bona ex parte pusillis inductum. Iidem (ut spes est) uidebimus propediem in cothurnum pristino

altiorem excitatum, si modò qui summam rerum tenebũt, hoc intelligere, intellectumq́; meminisse poterunt, Miner*uæ quàm* Bellon*æ numen maius ac præsentius semper ab* Alexandro Magno Roman*isq́; ducibus existimatũ esse, qui imperia ipsi maxima ac clarißima omnis æui condiderunt.* Vt *enim magister equitum dux summus, & Polemarchi creati uiri decora multa militiæ meriti, quasi optiones eius allecti, bellicis in rebus speciem quandam magnificã, & tanto imperio dignam præbebunt, rectè atque ordine constituentes omnia: sic in rebus pacatis consiliarios adhiberi necesse est earum rerum administrandarum prudentes, quæ procul à claßicis transiguntur, aut ipsos bellicarum rerum cõsultos quasi quosdã* Nestores *utraq; facultate pollere: id quod fieri nequit, si literatos oderint, aut spreuerint.* Magno *enim errore regibus olim nostris ac summæ nobilitati persuasum est,* Galli*æ campos naturam,* Martis *(ut aiunt) orchestram esse, non etiam* Mús*arum odeum uoluisse, in quo regum ac ducum gesta clarißimè celebrantur.* Qua *de re quoniam multa in præcedentibus libris diximus, non necessarium hic habeo longius rẽ prosequi.* Proinde *fastigium principale nihil generosius instituere, nihil augustius uelle potest, quàm ut rebus bellicis quasi in tumultu constitutis, literarum studiosos excitare quamplurimos cõtendat, partim à cõsilijs ei futuros, muneraq́; togata ac ciuilia obituros, partim res nostras monumentis literarum illustraturos: id quod* Alexander M*agnus quũ maximè exoptaret, uix assequi potuit: ob quod* A*chillem felicem identidem appellabat, cui cõtigisset ipsi post mortem* Homerum *præconem rerum suarum habere.* R*eges autem nostri ne* Chœrilos *quidẽ suarum rerũ scriptores habuerunt, ut qui nihil existimarent literas pertinere*

here ad memoriam sui suorumq; æternitati prodendam. qua temporum incuria factum, ut res eorũ gestæ, & instituta patria, autorum silentio sepulta sint, uel ita memoriæ prodita, ut autores pudendos magnarum rerum laudare uereamur. Quam gentis nostræ ignominiam si reges & proceres satis æstimare potuissent, præclarè cum uiris literatis hactenus actum esset. Verumenimuero quandò ea quæ ad hunc principatum pertinent, nunc primum ineuntem, nõ tam in commendatione ac laude posita sunt, quàm in coniectura atq; expectatione, sustinendum nobis ulterius iudicium ad progressum usq; rerum magnifico iucundoq; omine inchoatarum: ne si quid secus acciderit (quod ominari nolim) aut in rebus secundis atque plausibilibus proceres mandragoram (ut fit) biberint, præproperè ipsi occasionem res inexploratas laudandi admirandiq; arripuisse uideamur. Quod quum dixissem, & ille annuisset, [illegible]mpto hoc colloquio sermonem alium quæsiuimus. Eam autem disputationem nostram simul animi causa huic operi attexendã esse duxi, simul ut monumentum esset æternũ (ut spero) amicitiæ nostræ. Deloinus enim et Budæus insigne par amicorũ in hac urbe existimatur esse.

FINIS.

INDEX RERVM
ET VOCVM INSIGNIVM QVAE IN HOC OPERE CONTINENTVR.

A

Aerarium

candor

Crassus

Ii Diues

Crassus

Dotata

 690

Frum

Integr

L.Craß

Magnifi

Nobi

Pondus

Pruden

Quincun

Rusti

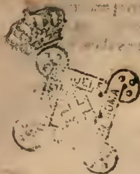
Similago

Tracti

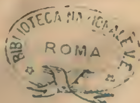
Veritatis

Vinum

FINIS.

BIBLIOTECA NAZIONALE V.E.
ROMA

